Istoria religiei în două volume

Alexander Men este autorul studiului în șapte volume „Istoria religiei. În căutarea căii, a adevărului și a vieții”. Aceasta este o poveste despre căutarea spirituală a omenirii. Cititorul va găsi în ea o bogăție de materiale despre tradițiile spirituale ale Orientului Antic, despre religia și filosofia Greciei Antice, despre evenimentele istoriei biblice de la captivitatea babiloniană până la venirea lui Iisus Hristos în lume.

Această ediție prescurtată, compilată pe baza discursurilor publice ale Părintelui Alexander, este destinată elevilor din școlile secundare, gimnaziale, licee și oricui abia începe să se familiarizeze cu istoria religiei. Cartea poate fi folosită ca manual independent și ca material suplimentar în studiul altor discipline istorice.

Ediția electronică a fost eliminată de anexele despre islam și iudaismul modern, scrise de alți autori și adăugate la ediția tipărită fără consimțământul autorului.

- DE LA EDITOR
- Volumul 1
- Volumul 2
- Bibliografie pentru volumul 1
- BIBLIOGRAFIE PENTRU VOLUMUL 2

DE LA EDITOR

Moștenirea creativă a lui Alexander Men uimește prin versatilitatea și amploarea perspectivei științifice. Când privești la munca sa în domeniul bibliologiei, studiilor religioase, istoriei culturii, literaturii, ești uimit de volumul enorm al operei sale. Figură proeminentă în Biserica Ortodoxă Rusă, biblist, teolog, predicator, a realizat atât de multe în scurta sa viață încât doar o întreagă echipă ar fi putut face.

Cercetările sale teoretice profunde au fost combinate cu predicarea activă. A dus o viață extrem de agitată: a slujit în biserică, a scris cărți și articole, a ținut prelegeri în școli și universități, a apărut la radio și televiziune. Părintele Alexandru s-a dedicat în întregime slujirii lui Dumnezeu și a oamenilor.

Viitorul pastor s-a născut în 1935. Încă din tinerețe, Alexandru și-a dat seama clar că va deveni preot. În anii de școală și studenție, și-a extins și aprofundat cu nerăbdare cunoștințele religioase. Nu trebuie uitat că perioada tinereții sale a

coincis cu ateismul rampant, când statul și societatea exercitau o presiune incredibilă asupra credincioșilor. A păstra și proteja credința în astfel de condiții însemna a îndeplini o ispravă morală.

Întreaga activitate a lui Alexander Men, pastor și cărturar, a fost marcată de o uimitoare noblețe interioară. Om cu cunoștințe enciclopedice, a fost deschis marelui Adevăr. Opera principală a vieții sale este o serie de cărți despre istoria religiilor, precum și o carte despre Iisus Hristos, „Fiul Omului". În ele, Părintele Alexander trasează istoria spirituală a umanității, căutarea sensului existenței. În lucrările sale, el a arătat că aceste căutări nu sunt altceva decât o ascensiune către Adevăr, iar Adevărul este Hristos.

Cel mai mare biblist, Alexander Men, visa să scrie un manual despre istoria religiilor. Moartea tragică a preotului în 1990 a împiedicat implementarea acestui plan. Planul grandios nu a fost finalizat, dar cărțile părintelui Alexander, arhiva sa științifică neprețuită, au rămas. Munca la crearea manualului a fost continuată de prietenii și rudele lui Alexander Men.

Manualele oferite în atenția cititorilor, unite prin titlul general „Istoria religiei", sunt compilate pe baza materialelor cărților scrise de Părintele Alexandru. Compilatorii au considerat că este de datoria lor să păstreze intonația sa unică, atât de memorabilă pentru toți cei care au avut norocul să-l audă pe acest om extraordinar.

Prima carte, În căutarea Căii, Adevărului și Vieții, explorează originile religiei și povestește despre credințele originale, de la misticismul preistoric la ideile despre Dumnezeul cel viu. Cartea povestește despre originea vechii religii israelite, care a dat lumii focul eliberator al Luminii și Adevărului, despre venirea lui Mesia în lume, despre viața Sa pământească și victoria asupra morții. Ne dăm seama că această căutare spirituală a omenirii a fost întruchipată în persoana și învățătura lui Iisus Hristos, că nașterea Sa, din cele mai profunde motive, a devenit începutul unei noi ere - era triumfului Adevărului.

A doua carte, „Căile creștinismului", acoperă primul mileniu d.Hr. Povestește despre răspândirea creștinismului, despre munca misionară a ucenicilor lui Isus, despre primul imperiu creștin, despre Părinții Bisericii, despre cauzele marii schisme bisericești și despre botezul Rusiei. Autorul dezvăluie secretul aducerii a mii și mii de oameni la Biserică prin dragoste, lucru extrem de important astăzi pentru renașterea spirituală a Rusiei.

Alexander Men nu idealizează creștinismul, el arată imaginea reală a vieții Bisericii, fără a-i ascunde laturile dramatice: lupta opiniilor, schismele, ereziile,

izbucnirile de fanatism. Poziția morală cea mai înaltă a autorului îi permite să lumineze obiectiv toate aceste probleme.

Volumul 1

I. ORIGINILE RELIGIEI

> Ne-ai creat pentru Tine și inimile noastre sunt neliniștite până când nu vor găsi odihnă în Tine. *Augustin*

Ne-ai creat pentru Tine și inimile noastre sunt neliniștite până când nu vor găsi odihnă în Tine. *Augustin*

INTRODUCERE

Este dificil să găsești un factor în viața spirituală a omului care să joace un rol mai important decât religia. În căutarea lui Dumnezeu, omenirea a parcurs multe drumuri, trecând de la misticismul care nega lumea la materialismul care nega Dumnezeu. Și abia atunci când a parcurs această cale, a venit, în limbaj biblic, „împlinirea timpului". Lumea s-a apropiat de Revelația celui mai mare mister, iar omului i s-a arătat calea către o viață perfectă.

Totuși, omului i s-a dat libertatea de alegere - de a accepta Evanghelia sau de a o respinge. Libertatea a rămas inviolabilă; garanția ei a fost umilința istorică a lui Isus din Nazaret, moartea Sa pe cruce și învățătura, nemaiauzită în paradoxalitatea ei, care era imposibil de acceptat fără o ispravă de credință.

În zadar au aplicat oamenii standardele lor obișnuite creștinismului: unii cereau semne, alții dovezi filozofice. Dar Biserica, prin gura Apostolului Pavel, a răspuns: „Noi propovăduim pe Hristos cel răstignit, o piatră de poticnire pentru iudei și o nebunie pentru greci" (1 Corinteni 1:23).

Evanghelia a intrat în istoria omenirii nu ca un mesaj uman, ci ca unul divin. După ce i-a cucerit pe mulți, pentru alții a rămas o ispită sau o nebunie. Unii, acceptând-o, au apostaziat mai târziu. Dar lumea, în esență, nu avea unde să se ducă. Tot ce-i mai rămăsese era să rătăcească iar și iar în întunericul erorilor care ademeniseră spiritul uman în timpurile precreștine. O îndepărtare de Hristos însemna, de fapt, o întoarcere la Buddha sau Confucius, Zarathustra sau Platon, Democrit sau Epicur.

Eclesiastul a avut într-adevăr dreptate când a spus: „Nu este nimic nou sub soare" (Eclesiastul 1:9). Când examinăm oricare dintre învățăturile care au

apărut în ultimele douăzeci de secole, suntem convinși că toate se reduc la o repetare a ceva ce a fost deja abordat.

Recăderile conștiinței pre-evanghelice se fac încă prea des simțite în rândul creștinilor. Ele se manifestă în spiritualism detașat [1] , în intoleranță autoritară și în ritualism magic. Acest lucru este destul de înțeles: la urma urmei, două mii de ani reprezintă o perioadă nesemnificativă pentru depășirea „păgânismului" și realizarea a cel puțin unei părți din sarcinile stabilite lumii de Dumnezeu-omul. Și sunt cu adevărat absolute și inepuizabile. Se poate spune că „aluatul" Evangheliei abia și-a început efectul transformator.

Istoria nu cunoaște niciun popor care să fi fost complet lipsit de credință. Nici măcar ateii nu pot fi considerați cu adevărat necredincioși. Miturile ideologice pe care le acceptă pe baza credinței sunt, în esență, o religie remodelata. Drept urmare, apar „credințele" ateismului, care încearcă să dea sens nonsensurilor, menite să împace omul cu ceea ce el, prin natura sa, nu poate *accepta* .

Există ceva tragic și misterios în dorința ateilor de a se ascunde de abisul unui Univers indiferent, de cerul rece și gol. Nu este vorba doar de frică și anxietate, ci de o gravitație inconștientă către ceea ce dogmatica materialismului neagă, și anume, Sensul, Scopul, Originea rațională a lumii.

Timp de secole, spiritul uman a năzuit spre frumusețe, bunătate și ceva Superior, demn de venerație. Putem vedea în aceasta doar o autoamăgire goală? Nu este oare mai natural să recunoaștem că, așa cum trupul este conectat la lumea materială a naturii, tot așa spiritul gravitează spre Realitatea invizibilă? Și nu este oare semnificativ faptul că atunci când o persoană se îndepărtează de această Realitate, în locul ei apar superstiții și „culte" seculare [2] ? Cu alte cuvinte, dacă o persoană se îndepărtează de Dumnezeu, inevitabil ajunge la idoli.

Este rău când bisericile sunt goale, dar este și mai rău când bisericile sunt pline, dar inimile sunt goale. Săvârșirea exterioară a ritualurilor nu este întotdeauna un indicator al bunăstării credinței și, dimpotrivă, participarea scăzută la biserică nu dovedește deloc declinul acesteia. În plus, formele exterioare ale vieții bisericești s-au schimbat întotdeauna în trecut și se vor schimba și în viitor.

Chiar și după ce L-au pierdut pe Dumnezeu, oamenii caută cu pasiune absolutul - și doar religia rămâne cea mai personală dintre toate formele de activitate umană. Prin urmare, în ea spiritul, pierdut în labirinturile civilizației, își găsește iar și iar o temelie solidă și libertate interioară. Personalitatea, adică cea mai înaltă manifestare a ființei umane, își va găsi întotdeauna o fortăreață în Locul Sfânt.

Celebrul fizician Max Born, vorbind despre abisul în care se îndrepta civilizația, a subliniat că doar ideile religioase puteau reda sănătatea societății. „În prezent”, a scris el, „doar frica îi obligă pe oameni să mențină pacea. Totuși, această situație este instabilă și trebuie înlocuită cu ceva mai bun. Nu este nevoie să căutăm departe un principiu care ar putea deveni o bază mai solidă pentru organizarea afacerilor noastre... În partea noastră de lume, acest principiu este conținut în doctrina creștină.”

Oamenii care vorbesc despre „moartea religiei” sunt fie miopi, fie închid în mod deliberat ochii la realitate, fie, în cele din urmă, sunt victime ale dezinformării.

Astăzi, mai mult ca niciodată, cuvintele apostolului Pavel, rostite acum două mii de ani, sună actuale:

„Suntem considerați morți, și totuși iată că suntem vii” (2 Corinteni **6:9).**

NATURA CREDINȚEI

Ce este credința? Oamenii de știință și teologii au definit-o diferit și uneori foarte contradictoriu. Religia a fost asociată cu un sentiment de datorie morală (Kant), cu un sentiment de dependență (teologul german Schleiermacher); gânditorul englez Russell a definit-o ca frică de necunoscut etc.

Nu vom insista, desigur, aici asupra opiniei „iluminiștilor” conform căreia religia este produsul unei înșelăciuni deliberate. Ateii înșiși au abandonat de mult acest punct de vedere. Cu toate acestea, s-au agățat mult mai încăpățânat de un alt concept al secolului al XVIII-lea, conform căruia religia este rodul ignoranței omului primitiv, care nu cunoștea legile naturii. Astfel de afirmații se întâlnesc încă destul de des în literatura antireligioasă. Cu toate acestea, credința trăiește chiar și atunci când cunoașterea omului despre natură devine mai completă; ea este mărturisită de oameni care se află la cel mai înalt nivel de dezvoltare intelectuală.

Particularitățile credințelor unui anumit popor sunt influențate în mare măsură de factori istorici, geografici și etnici. Însă religia prevalează asupra lor: aceasta explică uimitoarea comunitate spirituală care apare adesea între popoare divizate de bariere psihologice, rasiale și istorice. Și invers, două popoare pot forma o unitate rasială, economică, istorică și geografică, dar diferă semnificativ în conștiința lor religioasă. „Principalele bariere dintre popoare”, scrie filosoful și istoricul englez Christopher Dawson, „nu sunt rasa, limba sau geografia, ci diferențele de spirit: eleni și barbari, evrei și neevrei, musulmani și hinduși, creștini și păgâni. În toate aceste cazuri există concepte diferite despre realitate, morală diferită și standarde estetice diferite, într-un cuvânt, o lume interioară

diferită. La baza fiecărei civilizații stau doi factori spirituali: o comunitate de gândire și acțiune formată istoric și o perspectivă bruscă a unui profet sau gânditor."

„Dar dacă schimbările intelectuale și spirituale aduc rezultate tangibile în viața materială a popoarelor, atunci o schimbare materială pur externă produce un efect pozitiv nesemnificativ atunci când nu are rădăcini în cultură și psihologie. Este bine cunoscut faptul că influența civilizației materiale moderne asupra popoarelor primitive nu duce de obicei la progres cultural. Dimpotrivă, dacă nu este însoțită de un proces de asimilare spirituală, va distruge cultura pe care a cucerit-o."

Separarea culturii de fundamentele sale religioase nu poate rămâne fără consecințe fatale. O înflorire culturală autentică este de neconceput fără o viață spirituală intensă.

Ce ar fi istoria Israelului fără Biblie și ce ar fi civilizația europeană fără Biblie? Ce ar fi cultura occidentală fără catolicism, cultura indiană fără religiile sale, cultura rusă fără ortodoxie, cultura arabă fără islam? Crizele și fenomenele decadente din cultură sunt de obicei asociate cu o slăbire a impulsului religios, ceea ce duce creativitatea la degradare și mortificare.

Majoritatea definițiilor religiei vorbesc aproape exclusiv despre premisele psihologice ale credinței, dar pe noi ne interesează însăși esența ei.

Religia este *o refracție* a Ființei în conștiința oamenilor, dar întreaga întrebare este cum să înțelegem însăși această Ființă. Materialismul o reduce la natură irațională, în timp ce religia vede la baza sa Esența Divină ascunsă și se percepe pe sine ca un răspuns la manifestarea acestei Esențe.

Existența materială ne este evidentă - dar cum putem ști despre Ființa Divină? Nu vedem sau nu auzim Ființa Supremă, așa că cum știm că este reală?

Credința este o stare a unei persoane atunci când este convinsă de existența a ceva, fără a se baza pe nicio dovadă externă, factuală sau formal-logică, adică intuitiv.

În învățarea despre natură, omul se bazează în mare măsură pe intuiție; aceasta este cu atât mai importantă într-o sferă legată de însăși esența *ființei.* Marele gânditor catolic Toma d'Aquino spunea că, dacă drumul omului către Dumnezeu ar trece doar prin gândirea filosofică, abstractă, atunci credința ar rămâne soarta unei minorități nesemnificative. De fapt, vedem că religiozitatea este inerentă atât unui țăran indian analfabet, cât și unui om de știință european care a atins

apogeul cunoașterii moderne. Și acest lucru se întâmplă tocmai pentru că cunoașterea spirituală este rodul intuiției vii.

Experiența religioasă poate fi definită în termenii cei mai generali ca o experiență asociată cu sentimentul *prezenței* reale în viețile noastre a unui Principiu Superior care ne ghidează și ne dă sens existenței. Această senzație este dată prin „vedere" directă, plină de aceeași autenticitate interioară pe care o are viziunea propriului „Eu". Și numai prin înțelegere intelectuală această experiență se cristalizează în concepte și simboluri.

Plotin, remarcabilul filosof al lumii elenistice, a spus despre aceasta următoarele: „Când îl vedem pe Dumnezeu, nu îl vedem cu rațiune, ci cu ceva superior rațiunii".

Experiența religioasă nu poate fi redusă la nicio altă sferă a spiritului uman. Poate fi definită cel mai precis ca un sentiment de venerație. Einstein spunea că „cel mai frumos sentiment este legat de experiența Misteriosului... O persoană căreia acest sentiment îi este străin, care a pierdut capacitatea de a se mira și de a admira, este moartă. Cunoașterea faptului că există o Realitate ascunsă care ni se dezvăluie ca Înțelepciune supremă și Frumusețe radiantă - această cunoaștere și acest sentiment reprezintă nucleul adevăratei religiozități."

Cel mai important lucru este că omul descoperă prin sine și în sine o altă ființă, distinctă de natură. Și cu cât procesul de autocunoaștere umană este mai intens și mai perfect, cu atât această lume invizibilă devine mai fiabilă. „A te ridica la Dumnezeu", spunea filosoful francez Gabriel Marcel, „înseamnă a intra în noi înșine, mai mult, în adâncurile ființei noastre și a ne depăși pe noi înșine".

„Eul" nostru spiritual este o fereastră către lumea Spiritului universal. Așa cum armonia omului cu natura este baza vieții sale pe pământ, tot așa Unitatea cu Supremul îi determină existența spirituală. Henri Bergson a văzut în experiența mistică nu doar o descoperire a Unității Divine, ci și o garanție a dezvoltării ulterioare a umanității.

Originea Universului i-a entuziasmat întotdeauna pe oameni, în special pe oamenii de știință. Jean-Jacques Rousseau scria acum două sute de ani: „Mintea este confuză și pierdută în această infinitate de relații, dintre care niciuna nu este confuză sau pierdută în masă. Câte presupuneri absurde sunt necesare pentru a deriva toată această armonie din mecanismul orb al materiei, pus în mișcare accidental! În zadar își acoperă absurdițățile cei care neagă unitatea designului revelat în relațiile tuturor părților acestui mare întreg cu abstracțiuni, coordonări, principii generale, tot felul de termeni emblematici; oricât ar încerca, nu pot concepe un sistem de ființe supuse unei astfel de ordini imuabile. Nu pot

crede... că întâmplarea oarbă ar putea produce ființe raționale, că necugetarea ar putea produce ființe înzestrate cu gândire.”

Confesiunea lui Einstein este, de asemenea, binecunoscută: „Religia mea este o convingere profundă în existența unei Inteligențe Supreme, care ne este revelată într-o lume accesibilă cunoașterii.”

Materialiștii pun în loc ceva ce numesc „materie”. Dar dacă această „materie” este infuzată cu rațiune, atunci nu mai este materie...

Descoperirile tehnice și teoriile științifice ale secolului al XIX-lea păreau la început să confirme materialismul. Cu toate acestea, acesta a rămas invariabil domeniul popularizatorilor, precum și al filosofilor slab familiarizați cu știința sau al oamenilor de știință slab familiarizați cu filosofia. În secolul al XX-lea, sub influența descoperirilor din fizică și biologie, materialismul a fost forțat să facă o concesie: tot ceea ce avea realitate obiectivă a fost declarat „materie”.

Însă principalul „nerv” intern al materialismului a rămas neschimbat. Acest nerv a fost *negarea lui Dumnezeu.* În prim-plan nu se aflau problemele științifice și filozofice, ci patosul emoțional al luptei împotriva lui Dumnezeu.

Protestul lui Marx împotriva religiei a fost dictat de lupta sa politică, întrucât identifica religia cu reacția. Ateismul lui Lenin era la fel de profund emoțional, departe de orice „științificitate”.

„Viziunea științifică asupra lumii” la care se referă ateii este în sine un fenomen extrem de controversat. Nu există dovezi că *întreaga* existență poate fi analizată de știință. Rădăcinile unei viziuni asupra lumii merg întotdeauna mai adânc decât nivelul științific - în credință, într-o convingere sau alta.

În zilele noastre, nimeni nu mai caută răspunsuri la întrebări de chimie sau geologie în Sfintele Scripturi, iar creștinismul nu se face dependent de idei științifice în continuă schimbare. Omul s-a îndreptat către Dumnezeu atunci când a considerat Pământul plat, când l-a considerat o planetă situată în centrul lumii și când a plasat Soarele în acest loc central…

Principala dispută dintre materialism și religie depășește cercetarea experimentală și privește problema originii universului. Materialiștii susțin că Universul *este infinit* în timp și spațiu. Dar ce experiență științifică poate pătrunde în infinit și fără de început? Putem fi de acord cu afirmația materialiștilor că Principiul creator, situat în afara spațiului, nu ar putea crea un Univers infinit?

Încă din Evul Mediu, teologii au exprimat opinia că Universul s-ar putea să nu fi avut un „început” în timp, întrucât actul creator în sine este prin natura sa atemporal.

Cu cât se dezvoltă mai mult știința naturală, cu atât devine mai clar că cunoștințele despre însăși fundamentele lumii se află dincolo de granițele științei. Prin urmare, nu este surprinzător faptul că pentru majoritatea adevăraților creatori ai științei, pentru toți cei care au contribuit la dezvoltarea ei, ideea creării lumii de către Dumnezeu a fost plină de o semnificație profundă și vitală.

Omul este adus mai aproape de Realitatea cea mai înaltă prin experiența sa spirituală interioară, prin căile rațiunii și prin dezvoltarea științei.

„Poate cea mai directă dovadă a compatibilității dintre știință și religie”, a scris Max Planck, „este faptul istoric că tocmai cei mai mari oameni de știință ai naturii din toate timpurile, oameni precum Kepler, Newton, Leibniz, au fost impregnați de o religiozitate profundă.”

Carl Linnaeus, creatorul clasificării biologice, a spus că a văzut puterea Creatorului în diversitatea lumii ființelor vii. Lomonosov a numit credința și cunoașterea „fiicele unui singur Tată”. Pascal, Newton, Faraday au fost teologi. Pasteur a declarat că se roagă în laboratorul său, iar F. Bacon credea că „puțină cunoaștere îndepărtează pe cineva de Dumnezeu, marea cunoaștere îl apropie pe cineva de El”.

Realitatea Divină rămâne ascunsă și nu-l suprimă pe om cu evidenta necesară, iar acest lucru ne păstrează libertatea în fața lui Dumnezeu. Înțelegerea Lui se realizează treptat, în strictă concordanță cu pregătirea omului pentru Întâlnirea mistică. Dumnezeu este ca și cum ar fi ascuns percepției directe. Pas cu pas, El intră în conștiința oamenilor prin natură, iubire, sentimentul misterului și experiența Sacrului. *Diversitatea* istorică a religiilor, care reflectă diferitele faze și niveluri de cunoaștere a lui Dumnezeu, este, de asemenea, legată de aceasta.

Cu toate acestea, avem dreptul să vorbim despre unitatea religiilor. Aceasta este legată atât de unitatea naturii umane, cât și de afinitatea experiențelor care evocă sentimentul Supremului și gândul la El. Deși credința este adesea întunecată de egoism, interes personal, frică primitivă, adevărata sa esență, *respectul,* îi unește atât pe păgâni, cât și pe adepții celor mai înalte religii ale lumii. Chiar și un ateu, la un moment dat în viața sa, se găsește implicat în acest sentiment și experimentează apropierea „Dumnezeului necunoscut” (vezi Faptele Apostolilor 17:22-23).

Pentru a intra în contact cu Divinul, este necesară o pregătire spirituală și morală interioară specială. „Sufletul nu va vedea niciodată frumusețea dacă nu devine mai întâi el însuși frumos”, a scris Plotin, „și fiecare persoană care vrea să vadă frumosul și divinul trebuie să înceapă prin a deveni el însuși frumos și divin.” Marii sfinți au fost „văzători ai lui Dumnezeu” deoarece sufletele lor erau cu adevărat instrumente ale cunoașterii lui Dumnezeu. Și astfel de instrumente erau milioane de inimi pure care iubeau sincer Adevărul. Diferența în cunoașterea lui Dumnezeu între genii religioase precum Francisc de Assisi, Tereza de Avila, Meister Eckhart, Serafim de Sarov și bătrânii Optinei și oamenii obișnuiți este următoarea: primii erau implicați în viața divină cu întreaga lor ființă și ei înșiși deveneau purtătorii ei, în timp ce pentru cei din urmă, întâlnirea cu Dumnezeu era ca o străfulgerare de moment, urmată de întuneric. Conștiința primilor se ridică la astfel de niveluri de contemplare unde cuvintele și gândurile umane sunt neputincioase. De aceea, atunci când încearcă să ne spună despre ceea ce au înțeles, exprimă cu dificultate doar a mia parte din ceea ce au experimentat.

O întâlnire cu Dumnezeu are loc în viața fiecărui om, iar experiența religioasă este o experiență *universală,* omenească. Diferența constă doar în rezultatul acestei întâlniri, dacă o persoană este pregătită pentru ea sau o trece cu vederea. Chemarea Invizibilului este adesea percepută de o persoană prin prisma prejudecăților și a neîncrederii în tot ceea ce depășește cotidianul. Uneori, această chemare se aude într-un suflet leneș, limitat, înlănțuit de interese și scopuri primitive; în ambele cazuri, rămâne cu adevărat „glasul celui ce strigă în pustie” (vezi Matei 3:3; Marcu 1:3; Luca 3:4; Ioan 1:23), căci un suflet care nu a răspuns chemării divine este un deșert spiritual.

„Am trăit”, spune Lev Tolstoi în „Spovedirea” sa, „doar atunci când am crezut în Dumnezeu. Cum era înainte, așa este și acum: trebuie doar să știu despre Dumnezeu și trăiesc; trebuie doar să uit, să nu cred în El și mor.” Revoluția din conștiința unui credincios, realizată grație întâlnirii sale cu Eternitatea, se reflectă în întreaga sa ființă și activități. Profetul Isaia sau Buddha, Mahomed sau Savonarola, Hus sau Luther și alți lideri spirituali au schimbat radical mediul social în care trăiau, iar aceste schimbări au supraviețuit secolelor.

Istoria tuturor timpurilor și națiunilor, spune Max Planck, dă mărturie foarte convingătoare despre faptul că din credința directă, neîncetat, pe care religia o insuflă adepților săi care duc o viață activă, au provenit cei mai puternici stimuli și cele mai semnificative realizări creative, iar în sfera socială nu mai puțin decât în cea a artelor și științelor. Într-adevăr, este imposibil să supraestimăm rolul inspirator al credinței în viața marilor gânditori, poeți, artiști, oameni de știință și reformatori.

Un credincios nu închide ochii în fața răului lumii, dar în același timp refuză să admită că acesta este invincibil. El poate spune cu îndrăzneală, după cum a spus Albert Schweitzer: „Cunoașterea mea este pesimistă, credința mea este optimistă”. Datorită acestui fapt, viața noastră umană simplă, în ciuda a tot, strălucește cu culorile eternității.

Cuvântul „religie” provine din verbul latin a „religare”, care înseamnă „a lega”. Este forța care leagă lumile, puntea dintre spiritul creat și Duhul Divin. Întărit de această legătură, omul devine participant activ la crearea lumii. Dumnezeu nu-l înrobește pe om, nu-i îngrădește voința, ci, dimpotrivă, îi dă libertate deplină, inclusiv posibilitatea de a-L respinge, de a-și căuta propriile căi.

În unire cu Dumnezeu, omul găsește plenitudinea ființei și nu o supunere jalnică. „Când omul”, notează istoricul religiei Otto Pfleiderer, „în ascultare liberă se dăruiește lui Dumnezeu, el nu se teme să-și piardă libertatea și demnitatea umană prin aceasta, ci, dimpotrivă, crede că numai în unire cu Dumnezeu poate deveni cu adevărat liber de povara lumii, de ghearele naturii din afara noastră și de jugul și mai rău al naturii din noi... Ascultarea de Dumnezeu este libertate, spunea deja Seneca.”

Viața în credință este inseparabilă de lupta pentru triumful binelui, lupta pentru tot ce este luminos și frumos; nu ar trebui să fie o așteptare pasivă a „manei din cer”, ci o confruntare curajoasă cu răul. Religia este adevăratul fundament al *vieții morale.* În natură nu găsim baza principiilor etice. Conform remarcii ingenioase a biologului Thomas Huxley, atât criminalul, cât și omul virtuos urmează în egală măsură natura, iar primul într-o măsură mai mare. S-ar putea obiecta că moralitatea este dictată de datoria față de societate. Dar însăși conștiința acestei datorii nu este, la rândul ei, altceva decât o convingere morală, în timp ce tocmai negarea sensului ființei, negarea lui Dumnezeu este calea către triumful egoismului nemărginit și al luptei reciproce.

Oamenii își pun adesea și dureros întrebarea: de ce există atât de mult rău în lume? Cum putem împăca Revelația omnipotenței Creatorului și a bunătății lui Dumnezeu cu răul care domnește pe pământ? Durerea și moartea care se abat asupra oricărei ființe vii lasă o amprentă teribilă asupra întregii noastre vieți. Moartea copleșește viața, haosul - organizarea. Lumea creației este constant subminată de forțele distrugerii.

Creștinismul este de acord că existența în sine poartă trăsături de imperfecțiune, că cosmogeneza este inseparabilă de lupta principiilor polare. Însă Biblia, vorbind despre lume ca despre creația lui Dumnezeu, consideră Universul într-un *plan dinamic,* în perspectiva perfecțiunii sale. Vechiul Testament cunoaște forțele Haosului, dar nu le divinizează, ci vede în ele doar un principiu creat care

se opune planurilor Creatorului. Dumnezeu, conform Bibliei, nu poate *fi* sursa răului. Este *o încălcare* a predestinațiilor divine de către creatură și nu pur și simplu „o întârziere pe calea spre perfecțiune", cum spunea Ephraim Lessing.

Imaginile monstrului Haos și Satana pe care le găsim în Scriptură înseamnă că catastrofa a avut loc în lumea spirituală. Acolo a izbucnit focarul „încăpățânării" demonice, o rebeliune împotriva armoniei care a afectat întreaga natură. „Toată făptura", spune Apostolul Pavel, „gemește și se chinuie până acum…" (Romani 8:22). „…Căci făptura a fost supusă deșertăciunii, nu de voie, ci din pricina celui ce a supus-o" (Romani 8:20). Aceste cuvinte indică dependența stării actuale a naturii de Căderea universală. Nu este oare *timpul* natural ireversibil însuși , cu cruda sa inexorabilitate, un fel de boală a universului? La urma urmei, Apocalipsa prezice că în Împărăția viitoare nu va mai fi timp (Apocalipsa 10:6).

O astfel de noțiune poate părea o negare a Omnipotenței Divine. Însă creștinismul ne învață că orice act al lui Dumnezeu în raport cu lumea este autolimitarea Sa sau, așa cum au spus Părinții Bisericii, „kenoză" („diminuare") a Absolutului. „Kenoza" este cea care lasă loc libertății create, care nu permite distorsionarea imaginii Creatorului său.

„Conștiința ireligioasă", spune N. Berdiaev, „direcționează mental lucrarea lui Dumnezeu și se laudă că ar fi putut fi făcută mai bine, că Dumnezeu ar fi trebuit să creeze cu forța cosmosul, să-i creeze pe oameni incapabili de rău, să aducă imediat existența în acea stare perfectă în care nu ar exista suferință și moarte, iar oamenii ar fi atrași de bine. Acest plan rațional al creației rămâne în întregime în sfera limitărilor umane și nu se ridică la conștiința sensului existenței, deoarece acest sens este legat de misterul irațional al libertății păcatului. Eliminarea violentă, obligatorie, externă a răului din lume, necesitatea și inevitabilitatea binelui - iată ceea ce contrazice în cele din urmă demnitatea fiecărei persoane și perfecțiunea existenței, acesta este un plan care nu corespunde planului Ființei, absolută în toate perfecțiunile Sale. Creatorul nu a creat în mod necesar și cu forța un cosmos perfect și bun, deoarece un astfel de cosmos nu ar fi nici perfect, nici bun în esența sa. Baza perfecțiunii și a bunătății constă în iubirea liberă față de Dumnezeu, în unirea liberă cu Dumnezeu, iar acest caracter al oricărei perfecțiuni și bunătăți, al oricărei existențe, face ca tragedia mondială să fie inevitabilă." Conform planului creației, cosmosul este dat ca o sarcină, ca o idee, care trebuie realizată în mod creativ prin libertatea sufletului creat.

Creația este depășirea Haosului de către Logos [3] , care este îndreptat spre Viitor. Astfel, lupta este legea creării lumii, dialectica devenirii creaturii.

OMUL ÎN UNIVERS

În viziunea multor popoare antice, Creatorul este un meșteșugar care realizează cu propriile mâini ustensilele necesare vieții. Pe unele reliefuri egiptene, se poate vedea o imagine a zeului Khnum făcând un om cu ajutorul unei roți de olar. În India și Grecia, se credea că lumea s-a născut din adâncurile Zeității.

Doar învățătura biblică s-a opus păgânismului și panteismului [4] de toate nuanțele, prin ideea creației ca act al Voinței, Rațiunii și Iubirii Divine. Acest act este legătura care leagă Absolutul de toate lucrurile create. Conform Scripturii, puterea creatoare a cuvântului lui Dumnezeu, chemând creația din neexistență, o hrănește neîncetat și îi susține existența.

Biblia descrie cosmogeneza [5] ca o ascensiune de la inferior la superior, de la anorganic la o ființă extrem de organizată – la om. Această înțelegere a originilor Universului a fost în mod natural îmbrăcată într-o formă corespunzătoare nivelului de cunoaștere și tipului de gândire din acea epocă îndepărtată când a fost scrisă Cartea Genezei. Cu toate acestea, problema aici nu este doar epoca. Autorul sacru vorbește despre un mister care, prin natura sa, poate fi cel mai bine exprimat simbolic. „La început, Dumnezeu a creat cerul și pământul” – aceste cuvinte ale Scripturii nu sunt o afirmație a unui fapt științific, ci sunt limbajul Mitului în sensul cel mai înalt și mai sacru al acestui cuvânt. O imagine, o imagine, un simbol, înlocuind abstracțiunea – o metodă necesară pentru exprimarea incomprehensibilului și inerent limbajului tuturor religiilor.

Intuițiile, îmbrăcate în mit, depășesc adesea dezvoltarea științei. În Biblie, spre deosebire de scripturile grecești, babiloniene și indiene, găsim pentru prima dată conceptul de lume ca Istorie, Formare și Proces. Miturile și sistemele filozofice ale antichității se aflau în esență în afara trecutului și viitorului; pentru ele, Universul, împreună cu zeii, oamenii și ființele inferioare, existau într-o infinitate de cicluri și revoluții. Profeții biblici au fost primii care au descoperit strădania interioară a lumii spre perfecțiune.

În secolul al XIX-lea, a apărut teoria lui Darwin. Adversarii credinței religioase credeau cu entuziasm în darwinism și atacau cu răutate „zilele creației” biblice. Darwinismul a devenit o sperietoare folosită pentru a-i speria pe oamenii pioși.

Unul dintre primii care au înțeles semnificația cu adevărat religioasă a ideii de evoluție a fost nimeni altul decât bunicul lui Charles Darwin, poetul și naturalistul Erasmus Darwin. „Lumea”, a scris el în lucrarea sa Zoonomia, „s-a dezvoltat... s-a format treptat dintr-un început mic și a crescut prin acțiunea propriilor forțe... Ce gând sublim despre puterea infinită a marelui Arhitect, Cauza tuturor cauzelor, Tatăl tuturor părinților. Ființele ființelor! Căci dacă am compara infinitatea, ar trebui să recunoaștem că este nevoie de mai multă putere infinită pentru a crea cauzele acțiunii decât pentru a crea acțiunile în sine.” Aceste

cuvinte conțin însăși esența abordării creștine a evoluției. Conform Bibliei, însăși existența lumii depinde de Creator și este hrănită treptat de puterea sa creatoare. De aici și conceptul de „ creație *continuă ”.*

Evoluția conștiinței creștine nu este pur și simplu o mișcare înainte, ci și *întoarcerea* creaturii pe căile predeterminate de Creator, căci dezvoltarea are ca scop crearea omului, a cărui chemare este de a spiritualiza lumea și de a o deschide noilor acte creatoare ale lui Dumnezeu. Acesta este sensul dezvoltării din punctul de vedere al credinței; știința studiază doar formele și etapele formării naturii; este încă departe de a cunoaște toate legile evoluției.

După apariția structurilor materiale, al doilea miracol al naturii a fost viața, pe care Erwin Schrödinger o numește „cea mai frumoasă capodoperă realizată vreodată pe linia mecanicii cuantice a lui Dumnezeu”.

Al treilea miracol a fost omul. Aceasta a fost o revoluție și mai miraculoasă decât apariția vieții. Pentru prima dată în istoria planetei, Forța care mișcă lumile – Rațiunea cosmică ascunsă în spatele lumii fenomenelor – s-a reflectat într-o ființă personală, creată. Până acum, universul – atât cel mort, cât și cel viu – urmase doar orbește și inconștient calea evoluției, dar odată cu apariția omului, Universul în persoana sa a devenit proprietarul spiritului, rațiunii, darului creativ, iar calea celei mai înalte ascensiuni i s-a deschis.

Antropogeneza [6] a fost un fenomen unic, iar întreaga umanitate modernă reprezintă o singură specie. Cu toate acestea, este greu de stabilit cum a avut loc acest salt calitativ. Se pare că evoluția psihicului nu poate umple golul dintre mintea unui animal superior și intelectul *personal* al omului. Acest pas, așa cum a remarcat pe bună dreptate Pierre Teilhard de Chardin, „trebuia să aibă loc imediat”. Desigur, dezvoltarea activității mentale a primatelor a pregătit mediul și condițiile pentru această revoluție. Dar spiritul, conștiința de sine a individului ca atare, este un miracol în lumea naturii și ele sunt cele care îl fac pe om uman.

Știința poate încerca să reconstituie etapele succesive ale dezvoltării creierului - dar nimic mai mult. Creierul în sine nu era decât un instrument necesar, capabil să capteze cele mai subtile vibrații ale planului imaterial al existenței, devenind un instrument al spiritului.

În momentul în care lumina conștiinței a aprins pentru prima dată în ființa care dobândise forma unei ființe umane, când aceasta a devenit personalitate, a avut loc o unificare a două sfere ale lumii: natura și spiritul. „Țărâna pământului” (așa cum numește Biblia natura psihofizică a omului) a devenit purtătoarea unui „suflet viu” (Gen. 2:7).

„Așadar, Dumnezeu l-a creat pe om după chipul Său, după chipul lui Dumnezeu” (Gen. 1:27). Biblia vorbește întotdeauna despre Dumnezeu ca fiind *Începutul nevăzut.* Tema asemănării omului cu Dumnezeu a atras atenția teologilor, filosofilor și cercetătorilor din diferite școli, precum și a cercetătorilor Sfintelor Scripturi, timp de secole.

Deși orice materie organizată poate arăta amprenta originii sale inteligente, rațiunea în natură este mai degrabă un „program” neterminat, este fără chip, „difuză”, dispersată. Abia la nivel uman devine o autentică „chip și asemănare” a Creatorului său. Rațiunea Divină Universală - Logosul - manifestându-se în evoluția lumii, se reflectă cel mai mult în *rațiunea personală și voința* conștientă a omului.

Divinitatea este revelată oamenilor ca o Putere care transcende cauzalitatea mecanică: ca cea mai înaltă *Libertate* și cea mai înaltă *Creativitate.* Ambele sunt inerente omului.

Dumnezeu, revelându-se ca *Perfecțiune absolută,* îl introduce pe om în procesul perfecțiunii eterne. Desigur, acest proces nu se poate limita la un mic segment al existenței temporare; *nemurirea* personalității umane este garanția devenirii sale asemenea lui Dumnezeu.

Antropologia creștină recunoaște trei niveluri în om, care corespund celor trei aspecte fundamentale ale cunoașterii și structurii triple a realității. Primul nivel, cel mai strâns legat de natura exterioară, este *corpul;* al doilea, nivelul limită, este *sufletul* sau psihicul; al treilea, cel mai profund, este *spiritul.* Spiritul formează „eul” uman și acele calități superioare ale omului care reflectă „chipul și asemănarea lui Dumnezeu”. Primele două dimensiuni sunt comune omului și altor ființe vii. Spiritul este posedat doar de om dintre toate creaturile cunoscute de noi. Corpul și psihicul sunt studiate prin metode științifice naturale (corpul, cel puțin, în întregime); spiritul este dezvăluit în primul rând în procesul de înțelegere intuitivă și autocunoaștere.

Prima proprietate a spiritului este aceea că se realizează prin „Eu”, printr-o personalitate care trăiește în legătură cu alte personalități. Învățătura creștină recunoaște valoarea infinită a fiecărei personalități individuale, dar în același timp consideră necesară unitatea personalităților umane, formând în totalitatea lor cel mai înalt Întreg spiritual. În creștinism, aceasta se numește „sobornost”, adică o astfel de stare a Întregului în care toate părțile își păstrează individualitatea și valoarea și nu sunt nivelate.

O altă proprietate a spiritului este o *minte conștientă de sine.* Este capabilă să perceapă și să înțeleagă tiparele generale de dezvoltare a naturii și a societății,

relațiile cauză-efect ale existenței și semnificația proceselor care au loc în lume. Activitatea conștientă, inteligentă distinge oamenii de natură atât de mult încât termenul „noosferă” este folosit pentru a desemna umanitatea [7] .

A treia proprietate a spiritului este *libertatea.* Doar o persoană poate fi „stăpânul acțiunilor sale” și poate purta responsabilitatea pentru ele. Un animal nu alege - doar o persoană o face. Doar pentru el există o evaluare *morală* a acțiunilor.

Desigur, nu trebuie să uităm că puterea energiei volitive a unei persoane și libertatea sa relativă față de factorii naturali sunt strâns legate de nivelul dezvoltării sale spirituale. O persoană este capabilă să-și realizeze libertatea *potențială* doar prin dezvoltarea, exersarea și educarea înclinațiilor spirituale superioare. Altfel, pare să renunțe la darul său. Atunci cade cu adevărat complet sub influența instinctelor joase și a condițiilor sociale. Se dovedește a fi incapabilă să se opună cu orice, fie naturii sale biologice, fie mediului său înconjurător. La urma urmei, rațiunea este, de asemenea, o abilitate potențială a unei persoane și, dacă nu este supusă educației, atunci potența rămâne la început. Un exemplu în acest sens pot fi copiii care au fost hrăniți de animale. Sunt cunoscute și studiate mai multe astfel de cazuri. S-a dovedit că marele dar al rațiunii din ei este ca un bob aruncat în sol lipsit de umiditate și nutrienți.

Astfel, dezvoltarea individuală a unei persoane este o condiție prealabilă pentru dezvăluirea naturii sale superioare. Una dintre principalele trăsături ale unei persoane constă tocmai în *depășirea* limitelor pur biologice. Acest lucru este indicat de cerințele oamenilor, care sunt necunoscute animalelor. Natura unei persoane este de așa natură încât abundența bunurilor pământești nu-i satisface dorințele și nu-i înfrânează pasiunile. O persoană caută în viață plenitudinea și perfecțiunea pe care doar existența naturală nu i le poate oferi. Și nu este vorba deloc despre societate și nici despre „relații sociale”. O persoană care a experimentat deja libertatea dezvoltă interese și dorințe superioare, supranaturale. Aceasta este garanția dezvoltării sale nesfârșite.

Dorința de a câștiga libertatea este atât de puternică în umanitate încât chiar și marxiștii, înclinați spre determinism [8] , visează la un „salt din tărâmul necesității în tărâmul libertății”. Mai mult, Marx a susținut că acest tărâm „se află dincolo de sfera producției materiale propriu-zise”. Cu toate acestea, el a continuat să considere reorganizarea socială și economică drept „baza” libertății. Nu există nicio îndoială că căutarea unor sisteme sociale optime poate servi cauzei unei libertăți autentice, dar experiența a arătat că, fără recunoașterea drepturilor individului și a fundamentelor spirituale ale acestor drepturi, ideea de eliberare se transformă în opusul său: dictat, violență, sclavie.

O astfel de degradare este legată și de faptul că în om, odată cu nevoia de libertate, trăiește și frica de ea. Fără orientare spre Veșnic, libertatea poate fi înspăimântătoare și poate provoca o dorință de sclavie. „Omul este condamnat la libertate”, spunea Jean-Paul Sartre, iar în aceste cuvinte se poate simți o groază ascunsă. Dar adevărata credință nu se teme de libertate. Recunoaște dificultatea acestui dar și merge cu bucurie în întâmpinarea lui. Chiar dacă unii reprezentanți ai religiei îl transformă într-o cușcă confortabilă unde credința este distorsionată. „Ateismul confortabil și credința confortabilă”, potrivit lui E. Mounier, „se întâlnesc în aceeași mlaștină. Pentru cei care sunt credincioși Evangheliei, legământul Apostolului Pavel rămâne întotdeauna viu: «Voi, fraților, ați fost chemați la libertate» (Galateni 5:13).”

Realizarea principiului spiritual este, de asemenea, dorința de *creativitate,* inseparabilă de istoria culturii umane. N. Berdiaev în cartea „Semnificația creativității” consideră creativitatea principala trăsătură distinctivă a omului, „permițându-i să străpungă această lume către o altă lume”.

În procesul creativității, omul se alătură ființei spirituale a lumii, iar aici esența sa divină se manifestă cu o forță extraordinară. Astfel, Michelangelo, lucrând la frescele sale, a văzut în această lucrare un act sacru, care este călăuzit de Duhul lui Dumnezeu. Potrivit lui Flaubert, artiștii sunt „organe ale lui Dumnezeu”, prin care El Însuși Își dezvăluie Esența; Mickiewicz în opera sa a simțit „o putere care nu vine de la oameni”. Beethoven a mărturisit că în momentele de inspirație muzicală „Dumnezeu Însuși i-a vorbit la ureche”. A.K. Tolstoi a dedicat o poezie naturii divine a inspirației creative: „În zadar îți imaginezi, artistule, că ești creatorul creațiilor tale...”

Valoarea unei opere cu adevărat artistice constă în primul rând în faptul că autorul său creează o lume nouă, personală. Culorile și formele, sunetele și cuvintele devin limbajul spiritului.

Nu este o coincidență faptul că creativitatea are o semnificație cosmică pentru creștinism: în ea, omul continuă opera divină a creației. Nu mai este vorba de „Pământ” sau „Apă” cu viața lor elementară întunecată, ci de o ființă conștientă care își creează „al doilea cosmos” și participă astfel la creația lui Dumnezeu.

De aceea, procesul creativ este deschis unei îmbunătățiri nesfârșite. De aceea, fiecare maestru, după ce și-a terminat opera, experimentează *nemulțumire,* ceea ce îl încurajează către noi căutări creative.

Toată creativitatea noastră pământească este bucurie, împletită cu o dorință profundă de perfecțiune și ideal. Simțim în noi înșine posibilități enorme, pe care nu ne este dat să le realizăm complet. Orizontul și aspirațiile sunt nelimitate, iar

viața umană este scurtă, ca o clipă. Aceasta privește nu doar creativitatea, ci și libertatea și rațiunea.

De unde vine această discrepanță? Este o tragedie insurmontabilă a spiritului? Dacă gravitația noastră către adevăr, bunătate și creativitate ar avea doar o bază iluzorie, nu l-ar poseda pe om cu o asemenea forță. Întrucât aceste impulsuri sunt înrădăcinate în noi, ele trebuie să aibă oportunitatea de a se realiza. Numai în perspectiva dezvoltării infinite a personalității umane, mult dincolo de condițiile actuale ale existenței sale, ea capătă adevărata amploare. Numai atunci rațiunea, conștiința, libertatea și creativitatea îl conduc pe om spre culmile asemănării autentice cu divinitatea. Cu alte cuvinte, întrebarea capacităților omului este întrebarea *nemuririi sale.*

În toate timpurile, oamenii au fost caracterizați de conștiința indestructibilității spiritului. Această conștiință este la fel de străveche ca omul însuși. Înmormântările ritualice la vânătorii din epoca de piatră vorbesc despre fazele inițiale ale credinței în nemurire. Și în zilele **noastre** , printre un popor atât de „primitiv” (în sensul atitudinii față de civilizație) precum, de exemplu, boșimanii, ideea de nemurire are trăsături foarte specifice. Conform religiei lor, după moarte, spiritul decedatului trăiește o perioadă de timp la mormântul său și poate apărea din când în când și poate vorbi cu rudele persoanei decedate, rămânând invizibil. Această abordare, în ciuda aparentei sale primitivități, conține deja fundamentele doctrinei nemuririi, caracteristică majorității religiilor lumii.

Credința larg răspândită că moartea nu este anihilarea completă a personalității este un fapt demn de atenție. Ea mărturisește un sentiment aproape înnăscut al nemuririi „eului”, chiar dacă nu este întotdeauna clar recunoscut. Uneori se încearcă conectarea lui cu instinctul de autoconservare și, bineînțeles, există o oarecare legătură aici. Totuși, ideea de nemurire nu este pur și simplu un fenomen biologic. În primul rând, este o manifestare a spiritului, simțindu-i intuitiv natura integrală.

Unul dintre argumentele comune împotriva ideii de nemurire este acela că credința în nemurire, în viața de apoi, slăbește voința unei persoane și o distrage de la sarcinile pământești. În mare măsură, acest argument este generat de distorsiuni ale ideii pe care o contestă. Nu este o coincidență faptul că atât Vechiul Testament, cât și Evanghelia vorbesc atât de rar despre viața de apoi: o persoană trebuie să-și îndeplinească chemarea în *această* lume și nu să aștepte pasiv viața de apoi. Orizontul nemuririi nu face decât să largească perspectiva și să ofere mai mult sens muncii. Cu toate acestea, o doctrină greșit înțeleasă a vieții veșnice poate submina activitatea creativă a oamenilor de pe Pământ.

Materialiștii asociază de obicei credința în nemurire cu nivelul științei din epocile trecute. Ei cred că oamenii care au trăit cu mii de ani în urmă credeau în nemurire ca urmare a neînțelegerii legilor naturii și ale societății. Oamenii nu cunoșteau cauzele biologice ale morții și nu puteau interpreta științific conștiința umană. Cu toate acestea, nu este clar de ce dezvoltarea cunoașterii nu a dus la infirmarea ideii de nemurire în acest caz. La urma urmei, este greu de imaginat că apărătorii acesteia, precum Joseph Thomson, care a descoperit electronul, sau Erwin Schrödinger, creatorul mecanicii ondulatorii, cunoșteau legile naturii mai prost, mai puțin decât un om al cavernelor sau un egiptean antic.

Mulți dintre cei mai mari reprezentanți ai gândirii umane au împărtășit și au fundamentat filosofic doctrina nemuririi.

Moartea corpului deschide calea conștiinței pentru a trece la o altă formă de existență. Materialiștii spun de obicei că odată cu moartea conștiința „se stinge”, dar aceasta nu este nimic mai mult decât o metaforă proastă. La urma urmei, chiar și în planul pur fizic al existenței, „stingerea” nu înseamnă anihilare [9] , ci doar trecerea unei forme de materie sau energie în alta.

Întrucât spiritul, după cum vedem, este capabil să exercite o mare influență asupra vieții corpului, este foarte posibil să ni-l imaginăm ca o forță care folosește sistemul nervos central ca instrument. Creierul, în acest caz, va fi ceva care amintește vag de un transformator sau un condensator.

Când un receptor sau o instalație electrică se defectează, asta nu înseamnă că undele radio sau energia electrică s-au „evaporat”, „au dispărut”. Ceva similar se întâmplă, aparent, în relația dintre creier și spirit. Desigur, moartea și descompunerea creierului perturbă contactul acestuia cu spiritul. Dar înseamnă asta că spiritul nu mai există? Poate „tăcerea mormintelor” dovedi acest lucru?

Organismul singular al biosferei crește, învingând moartea, dar una după alta celulele sale mor și sunt înlocuite. O altă nemurire se află în noosferă. Pentru ea, părțile sunt la fel de importante ca întregul. Ea nu acționează ca o masă fără chip, ci ca o unitate de *indivizi gânditori.*

Moartea prinde animalul și îl transformă în victima sa, iar în om doar elementul animal piere. Spiritul său, după cum spunea Teilhard de Chardin, „se strecoară și este eliberat”. Faptul că spiritul este capabil să *supraviețuiască* dezintegrării corpului este o regularitate și cel mai important pas al cosmosului pe calea către lumile supranaturale.

Dar dacă nemurirea este o proprietate atât de importantă a spiritului pentru evoluție, dacă este atât de dezirabilă pentru om, atunci de ce sunt ideile noastre

despre soarta individului după moarte atât de neclare și sărace în conținut? Există două răspunsuri la aceasta. Potrivit unora, omenirea este destinată într-o zi să pătrundă mai adânc în aceste secrete; ele au fost doar puțin explorate, dar în principiu sunt rațional cunoscubile. Conform celuilalt punct de vedere, mai probabil, există aici o linie pe care nu o putem trece cât timp ne aflăm de această parte a existenței. Așa cum este imposibil pentru un embrion să înțeleagă întreaga complexitate și versatilitate a vieții umane, tot așa în existența noastră limitată este dificil să ne imaginăm alte lumi în alt mod decât ca simboluri. Și totuși, dezvoltarea individului *aici,* în viața pământească, îl apropie de contemplarea lumii suprasensibile. Zborurile uimitoare ale gândirii umane sunt deja o presimțire și o experiență a nemuririi. Este ca o rază de lumină care luminează atât calea unui suflet individual, cât și istoria întregii omeniri. Contrar celor care consideră moartea omului sfârșitul vieții sale, spiritul, prin însăși ființa sa, deschide perspectiva eternității. Micul segment pe care omul îl are de parcurs pe pământ se extinde în imensitate atunci când își simte nemurirea și unitatea cu Universul și cu Dumnezeu. El lucrează, știind că tot ceea ce este frumos și autentic și ce a apărut în această lume va atinge cea mai înaltă înflorire în viitor.

Este imposibil să ne imaginăm viața de apoi ca o inacțiune goală, o „plimbare în grădinile paradisului" plictisitoare și monotonă - va fi un proces de dezvoltare continuă și ascensiune către perfecțiunea eternă.

„Certitudinea că vom continua să trăim veșnic", spunea Goethe, „derulează pentru mine din însăși conceptul de activitate. Și dacă eu, neobosit, rămân activ până la sfârșit, atunci natura, când forma mea actuală nu va mai putea suporta greutatea spiritului meu, va fi obligată să-mi arate o nouă formă de existență. Fie ca Cel Veșnic Viu să nu ne refuze noi forme de activitate, similare cu cele în care ne-am încercat deja. Și dacă El, într-un mod părintesc, ne dăruiește amintirea a tot ceea ce este drept și bun, la care ne-am străduit și pe care l-am creat deja, atunci și noi, desigur, vom înțelege foarte repede rotițele angrenajului lumii."

Aceste cuvinte ale marelui poet și gânditor ne amintesc că viața de apoi este strâns legată de toată viața pământească, așa cum ereditatea și condițiile de existență în corpul mamei influențează nașterea și viața unei persoane. Existența pământească ne este dată nu întâmplător și nu fără scop. Formându-ne spiritul pe căile vieții, îl pregătim pentru veșnicie. Și această pregătire trebuie exprimată în activitățile noastre pe pământ. Chiar și filozofii din India și Grecia au înțeles că, pe lângă legile fizice, există și legi *spirituale și morale* și că acestea acționează cu o anumită consecvență. Fiecare persoană duce în viața de apoi ceea ce și-a pregătit aici. O sămânță cu o gaură de vierme nu va produce niciodată o plantă sănătoasă. Răul și sărăcia spirituală de pe pământ vor răsuna în existența noastră transcendentală. Prin urmare, chemarea fiecărei persoane este să se străduiască deja aici pentru „mântuirea sufletului său", adică pentru comuniunea

cu Viața Divină. În aceasta nu ar trebui să vedem egoismul, ci o nevoie naturală inerentă omului. Egoismul, dimpotrivă, este un obstacol în calea acestei participări.

Însă Biblia ne dezvăluie ceva mai mult. Simbolul Pomului Vieții, care apare pe primele sale pagini, semnifică nemurirea potențială a întregii ființe umane și, odată cu ea, a întregii naturi. Omul, conform Scripturii, este o unitate spiritual-fizică. Prin urmare, rolul său în univers nu se poate limita la conservarea și perfecționarea unui singur spirit în mijlocul descompunerii generale a materiei. Energia invizibilă cu care este înzestrat nu și-a realizat încă toate posibilitățile în viața pământească.

Prin trupul său, omul este contopit cu cosmosul natural. Evoluția biosferei este o evadare din moarte, în timp ce istoria omului este calea către *înviere* și spiritualizarea materiei. Prin urmare, indestructibilitatea spiritului este doar o etapă, nu apogeul progresului. N. Berdiaev a exprimat această idee cu o paradoxală ascuțime: „Credința în nemurirea naturală este în sine fără rod și fără bucurie, pentru această credință nu poate exista nicio sarcină a vieții, iar cel mai bun lucru este să mori repede, să desparți sufletul de trup prin moarte, să părăsești lumea. Teoria nemuririi naturale duce la o apologie a sinuciderii. Dar marea sarcină a vieții mă așteaptă dacă nemurirea poate fi doar rezultatul mântuirii lumii, dacă destinul meu individual depinde de destinul lumii și al umanității, dacă învierea cărnii trebuie pregătită pentru mântuirea mea."

Deși aceste cuvinte conțin în mod evident puncte controversate, ele indică pe bună dreptate o chemare superioară a omului decât simpla depășire a lumii materiale. A depăși inerția materiei prin puterea spiritului, *a o transforma* , a o ridica prin sine la un nivel superior de dezvoltare - aceasta este sarcina cosmică a noosferei, iar coroana aspirațiilor sale este victoria asupra morții fizice în natură. Omenirea a trebuit să găsească o cale spre nemurire, să devină în univers „întâiul născut din morți".

Dar acest lucru nu s-a întâmplat. Doar spiritul scapă de dezintegrare; moartea își păstrează încă puterea asupra noosferei, distrugând corpul uman ca orice altă structură.

Ce a oprit mișcarea și a afectat fatal viața spirituală și istoria lumii? Creștinismul numește această catastrofă păcatul originar sau corupția naturii umane.

Deși îl exaltă pe om ca „stăpânitor al întregii creații" (vezi Gen. 1:26-28), Biblia este totuși departe de a-l idealiza. Ea neagă în egală măsură atât echivalarea sa cu un animal, cât și falsa sa divinizare umanistă. Biblia leagă dualitatea evidentă a naturii umane, exprimată în formula poetică: „Sunt rege, sunt sclav, sunt

vierme, sunt Dumnezeu”, cu un tip special de boală spirituală care a lovit omenirea în zorii existenței sale. Această boală a slăbit și a paralizat parțial forțele inițial înrădăcinate în noosferă, i-a înstrăinat pe oameni de Dumnezeu și i-a plasat în relații ostile cu natura și cu ei înșiși. Cursul armonios al dezvoltării umane a fost perturbat, ceea ce explică în mare parte istoria și starea sa actuală.

Războaie mondiale care iau zeci de milioane de vieți, crime în masă de civili, regimuri totalitare care apar din noi izbucniri ale instinctelor de turmă, brutalitate fără precedent și ură de clasă și națională. Îmi vin în minte cuvintele lui Tiuțev: „Nu carnea, ci duhul s-a corupt în zilele noastre.” Nihiliștii secolului trecut au batjocorit Apocalipsa, numind-o „opera unui nebun”. Și-ar fi putut imagina ei că epoca pe care o așteptau cu atâta nerăbdare ar trebui descrisă în termenii acestei cărți profetice?

În viața sa, o persoană, fie că își dă seama sau nu, se confruntă întotdeauna cu o alegere. „Am fi de acord”, scrie S. Frank, „că Dumnezeu ne-ar crea de la bun început în așa fel încât să îndeplinim automat, de bunăvoie, fără gândire și fără propria noastră decizie liberă, asemenea acestui râu, poruncile Sale? Și s-ar realiza atunci sensul vieții noastre? Dar dacă am face binele automat și am fi raționali din fire, dacă tot ce ne înconjoară de bunăvoie și cu o evidentă forțată ar mărturisi despre Dumnezeu, despre rațiune și bunătate, atunci totul ar deveni imediat absolut lipsit de sens, căci „sensul” este realizarea rațională a vieții și nu funcționarea unui ceas cu întoarcere rapidă. Sensul este descoperirea și satisfacerea autentică a adâncurilor secrete ale „eului” nostru, iar „eul” nostru este de neconceput fără libertate, căci libertatea, spontaneitatea necesită posibilitatea propriei noastre inițiative, iar aceasta din urmă presupune că nu totul merge lin, „de la sine”, că este nevoie de creativitate, de putere spirituală, de depășirea obstacolelor. Împărăția lui Dumnezeu, care ar fi primită „gratuit” și ar fi predeterminată o dată pentru totdeauna, nu ar fi deloc Împărăția lui Dumnezeu pentru noi, căci trebuie să fim participanți liberi la ea.” „în slava divină, fii ai lui Dumnezeu, și atunci nu am fi doar sclavi, ci o rotiță moartă într-un mecanism necesar.”

Folosindu-se de libertatea care i-a fost dată, omul nu numai că și-a trădat chemarea, ci i-a și rezistat în mod conștient. Biblia descrie acest lucru ca o încălcare a roadelor „pomului cunoașterii binelui și răului” (Gen. 2:17) și numește motivul încălcării interdicției dorința oamenilor „de a fi ca dumnezei” (Gen. 3:5). Aceasta este o reprezentare simbolică a istoriei umane veșnic vii și, poate, în cel mai înalt grad, a istoriei noastre moderne. Căderea de credință, opoziția voinței cuiva față de voința Creatorului, nu i-a făcut pe oameni zei, ci, dimpotrivă, le-a subminat puterile primordiale, separându-i de Pomul Vieții. Legea descompunerii și a morții a cuprins și a cucerit omul.

Pasiunile, „voința de putere” chinuie spiritul omului, care tinde spre o falsă autoafirmare - ca și cum drama primului om s-ar relua. Și nu se reflectă oare căderea pre-mundană în visul nostru mândru de a crea lumea după *propriul nostru* plan și design? Nu este oare „rebeliunea lui Karamazov” - certitudinea că am fi creat Universul mai bine decât Dumnezeu - doar un ecou slab al Rebeliunii pre-mundane? Nu răsună oare în mintea noastră, ca în primele zile, șoapta șerpuitoare: „Veți fi ca zeii”? Pomul este cunoscut după rodul său, tatăl minciunii - după efectul său asupra oamenilor...

Întreaga istorie a omenirii a devenit o întoarcere la puritatea pierdută, dar cu participarea activă a propriilor forțe. Anterior, exista o luptă între haos și ordine, viață și moarte, acum există o luptă între bine și rău. Doctrina Căderii în păcat afirmă că păcatul strămoșilor este un prototip al păcatului pentru toate veacurile.

Cu toate acestea, așa cum în cosmogeneză forțele Haosului nu au putut întrerupe procesul de formare, tot așa omul nu s-a supus complet demonismului și răului. Pervertirea căilor nu a dus la moartea sa definitivă. O rădăcină sănătoasă, o sete de perfecțiune și cunoaștere, aspirația spre bine, o dorință de Dumnezeu au rămas în el. În această pierdere incompletă a darurilor originale stă garanția mișcării progresive ulterioare a rasei lui Adam.

Da, într-adevăr viața noastră este o „vale a lacrimilor” și lumea „zace în răutate” (1 Ioan 5:19), dar chiar și în această lume imperfectă și tristă, Logosul Divin Își îndeplinește scopul creator. Suferința însăși, dizarmonia însăși, provoacă proteste în om, îndemnându-l să caute modalități de a le depăși. Spiritul uman este făurit în luptă și înfrângere.

Creștinismul nu consideră suferința un bine. Hristos i-a consolat pe cei suferinzi și i-a vindecat pe cei bolnavi. Dar pe căile misterioase ale Providenței, chiar și răul se poate transforma în bine. Nu fără motiv mulți gânditori spun că numai în „situații limită”, în fața morții, a disperării și a fricii, adevărata esență umană iese la iveală. Cele mai mari victorii ale spiritului s-au născut în creuzetul suferinței. Pe această cale, Dumnezeu nu-l lasă pe om singur, ci îl întărește, luminându-i lucrarea și lupta cu lumina Revelației. Și, în final, Însuși Logosul creator intră în procesul lumii, unindu-se cu Adam prin Întrupare. El suferă și moare împreună cu el pentru a-l conduce la victoria de Paște.

„Îndrăzniți, căci Eu am biruit lumea”, spune Hristos (Ioan 16:33). „Birurgia care a biruit lumea este credința noastră!”, exclamă Biserica prin gura Apostolului Ioan, care a prevăzut dinainte Împărăția lui Dumnezeu (1 Ioan 5:4).

II. MAGICISM ȘI MONOTEISM

LUMEA PREISTORICĂ

Cine nu a observat schimbarea uimitoare care are loc în natură odată cu venirea nopții?

Această schimbare se simte mai ales în pădurea de vară. În timpul zilei, aceasta este cuprinsă de ciripitul polifonic al păsărilor; un vânt ușor împinge ramurile mestecenilor depărtând, dezvăluind un albastru senin, razele soarelui se strecoară prin amurgul verde al frunzelor, jucându-se printre mușchi. Poienile seamănă cu colțurile unui templu liniștit și maiestuos. Pete luminoase de fluturi și flori, ciripitul lăcustelor, aroma plămânării - toate acestea se contopesc într-o simfonie veselă a vieții care captivează pe toată lumea și te face involuntar să respiri adânc...

Aceeași pădure arată complet diferit noaptea. Copacii capătă contururi sinistre și fantastice, vocile păsărilor de noapte seamănă cu gemete tânguitoare, fiecare foșnet înspăimântă și te face precaut, totul este impregnat de o amenințare și o ostilitate secretă, iar lumina mortală a lunii dă uneori acestei imagini o nuanță apropiată de viziunea delirului sau a coșmarului. Natura, atât de armonioasă și prietenoasă în lumina soarelui, pare brusc să se ridice împotriva omului, gata să se răzbune, asemănându-se unui monstru antic căruia i s-a îndepărtat vraja.

Acest contrast ar putea deveni un simbol al schimbării care a avut loc în viziunea asupra lumii a strămoșilor noștri îndepărtați, în zorii umanității. Porțile secretelor lumii s-au închis în fața lor, clarviziunea și puterea spirituală asupra împărăției naturii i-au abandonat. S-au trezit singuri într-o imensă pădure mondială ostilă, condamnați la lupte și încercări dificile.

Măreția și frumusețea istoriei căutării Dumnezeului pierdut de către om constă în faptul că omul a fost constant nemulțumit, niciodată (chiar dacă inconștient) nu a uitat acea „țară paradisiac” pe care o părăsise. După ce a devenit mai întâi conștient de sine în lume, el „L-a văzut pe Dumnezeu față în față” (Gen. 32:30). Acum, această imediată comunicare a fost ruptă. O catastrofă spirituală a ridicat un zid între oameni și Rai. Dar omul nu și-a pierdut asemănarea cu Dumnezeu, nu și-a pierdut capacitatea de a-L cunoaște pe Dumnezeu, nici măcar într-o măsură slabă. În primele etape ale cunoașterii primitive a lui Dumnezeu, sentimentul Unității Divine era încă viu. Multe triburi primitive, după ce au păstrat modul de viață al strămoșilor lor îndepărtați, au păstrat și urme de monoteism.

Dar aceasta nu mai era viziunea inițială a Unului. Religia - restaurarea legăturii dintre om și Dumnezeu - începe în istoria omenirii după Cădere. Nu este o coincidență faptul că Biblia plasează *sacrificiul la sursa fiecărei manifestări a sentimentului religios, adică a cultului.* Acesta reflecta dorința vagă, dar

puternică, a omului de a-și ispăși păcatul și de a restabili unitatea cu Dumnezeu. Sacrificând Invizibilului o parte din hrana lor, obținută cu atâta dificultate, oamenii păreau să-și declare disponibilitatea de a urma dictatele Voinței Supreme.

Dar era mai greu să recâștigi vechea armonie decât să o pierzi. Treptat, în conștiința omului primitiv, Dumnezeu devine distant și impersonal. În viața de zi cu zi, oamenii acordă din ce în ce mai multă atenție lumii naturale.

În gândirea omului primitiv trăiește un sentiment *de înrudire* între toate ființele vii.

Ideea frăției dintre om și animal și-a găsit expresia în mituri răspândite, conform cărora strămoșii oamenilor aveau trăsături mixte, om-animal. Indienii cred că aceste creaturi își pot schimba ușor înfățișarea. În analiza unor astfel de legende, conceptul de „animale-oameni" a fost ferm stabilit.

Această credință a avut un impact uriaș asupra structurii sociale a anticilor. Ea explică apariția unui fenomen atât de unic precum *totemismul.* Un totem este, de regulă, un animal considerat strămoșul și patronul unui anumit trib.

Sursa totemismului este credința în unitatea spirituală cu natura. Acesta a fost răspândit în diferite părți ale lumii. Urme ale acestuia se găsesc nu numai în rândul triburilor primitive din Asia, Africa și America, ci și în rândul popoarelor civilizate; de exemplu, interdicția de a ucide vacile în India este un ecou al trecutului vechi, când aceste animale erau totemuri sacre [10] .

Omul primitiv vedea animație ascunsă peste tot: în trunchiurile copacilor, în animalele pădurii și în zborul norilor. Pentru el, interacțiunea lucrurilor din lume nu este doar interacțiunea vizibilului, ci în același timp - și mai ales - interacțiunea invizibilului. Într-un pârâu bolborositor, în flacăra unui foc, trăiau spirite, ostile sau blânde, și uneori neutre.

Iată rădăcinile acelei credințe ciudate la prima vedere, care în știință a primit numele de *fetișism.* Fetișurile, adică obiectele sacre, însoțesc întreaga viață a omului primitiv. Poate fi o piatră, un dinte de animal sau chiar craniul unei rude. Spiritele trăiesc în ele, iar o persoană care are un fetiș le cere sprijinul. Cu toate acestea, la fel ca totemismul, credința în fetișuri nu este o religie specială, așa cum credeau unii cercetători.

Faptul că unui obiect neînsuflețit i se atribuie o semnificație sacră [11] rezultă din credința generală în animația lumii. Foarte des, fetișismul este asociat cu credința în totemuri. Uneori, un fetiș capătă semnificația unui talisman. El opune forța forței și propria influență protectoare influenței dăunătoare. Credința în semnificația unor astfel de *amulete* străbate toate secolele istoriei umane.

Treptat, fetișurile capătă un aspect umanoid. În ele sunt vizibile trăsături umane ale unui strămoș sau spirit. Astfel de figurine sunt deosebit de comune în rândul popoarelor africane. Acestea sunt prototipuri ale viitorilor idoli. Dar încercările de a stabili contactul cu lumea spirituală nu s-au limitat la talismane, fetișuri sau imagini totemice. Exista și o modalitate mistică de comunicare cu spiritele, care constituie principalul interes durabil în religia primitivă.

De-a lungul secolelor, intuiția spirituală a oamenilor primitivi a slăbit. Și, prin urmare, dintre ei, au început să apară oameni cu talente mistice și oculte speciale [12] .

Li s-a încredințat misiunea de intermediari între rasa umană și lumea înconjurătoare a demonilor și spiritelor.

Fiecare religie este alcătuită din trei elemente de bază: o viziune asupra lumii, standarde de viață și un sentiment mistic, care își găsește expresia externă într-un cult.

Desigur, trebuie să înțelegem cuvântul „cult” aici foarte larg. Chiar și în acele religii în care expresiile lor exterioare sunt reduse la minimum, există încă un fel de „cult”. Este în natura umană să ne conectăm experiențele interioare cu anumite acțiuni, să le „îmbrăcăm” în ceva. De aici și cuvântul „rit” (de la „a îmbrăca”, „a se îmbrăca”). În comunicarea unii cu alții, oamenii nu pot evita niciodată cel puțin cea mai simplă formă de rit. Dar ritul ajută nu numai la contactele umane, ci și la aspirația noastră către Suprem.

În efortul de a recâștiga plenitudinea pierdută a contemplării directe a lui Dumnezeu, oamenii au încercat să revină la starea lor anterioară cu ajutorul dansului, muzicii ritmice și ceremoniilor de masă. Aceasta a fost o încercare de a cuceri puterea spiritului cu asalt.

Oamenii se învârteau în ritmul tobelor primitive; tot ce era obișnuit înceta să mai existe, părea că sufletul zbura departe și se elibera de lanțurile apăsătoare. În esență, era o încercare de a dobândi mecanic libertatea și puterea spirituală. Dar în această încercare, puterea setei neobosite pentru cele superioare, care nu-i permitea omului să se scufunde într-o stare semi-animalică, este emoționantă. Poate că pandemia [13] de dans frenetic din zilele noastre este, deși urâtă, și o reflectare a nemulțumirii spirituale și a dorinței de a ieși din cotidian.

La majoritatea popoarelor „sălbatice” găsim următoarea etapă de dezvoltare - *șamanismul.* Aici cei aleși sunt primii, cei care încearcă să deschidă calea către puteri supraomenești.

Stările extatice de transă îl transformă pe șaman într-un medium [14] și clarvăzător; membrii tribului apelează la el pentru a rezolva diverse probleme cotidiene. El indică în mod inconfundabil unde să găsească un cerb dispărut în taiga, unde să meargă pentru a avea succes la vânătoare.

Șamanismul nu este o simplă superstiție, ci una dintre străvechile încercări ale omului de a pătrunde în Edenul pierdut. Dar, cel mai adesea, aceste încercări l-au condus pe calea alunecoasă a ocultismului și, străduindu-se să stăpânească lumea spiritelor noastre, el însuși s-a trezit în puterea lor.

Pentru omul primitiv nu exista o graniță clară între supranatural și natural. Lumea era una singură, iar forțele vizibile erau inextricabil împletite cu cele invizibile. Poate că sălbaticii erau mai înțelepți decât noi în anumite privințe. Mulți dintre noi încă mai credem că, dacă soarele răsare dimineața, acest lucru este natural, dar dacă este posibil să stabilim contactul cu conștiința unei persoane decedate, acesta este deja ceva supranatural. Între timp, în sensul deplin al cuvântului, nimic din lume nu poate fi numit supranatural. Un plan al existenței este caracterizat de un set de legi, altul de altul. Fizicienii ne-au arătat că microlumea este foarte diferită de macrolume și megalume [15] . Este ușor de presupus că alte dimensiuni ale Universului, transfizice [16] și spirituale, vor avea propriile lor trăsături speciale. Atunci când ciocnirea acestor planuri devine evidentă, se produce ceea ce se numește miracol.

Dar în magia antică nu suntem interesați atât de mult de relația dintre planurile existenței și legile lumii, cât de motivele subiective, interne, care l-au călăuzit pe magicianul preistoric.

În magie se ascunde acea tendință spirituală care își are rădăcinile în păcatul originar al omenirii: de a se plasa în centrul universului și de a-i face forțele să-și slujească.

Tocmai de aceea magia este în mod clar lumească. Cel mai mare bine pentru ea sunt bunurile pământești. Limita dorințelor unui magician este prosperitatea aici, pe pământ. Și dacă viziunea magică asupra lumii include credința în nemurire, ea este de natură exclusiv senzorială grosolană.

Magicianul se opune foarte des preotului. Acest lucru este de înțeles. Direcția internă a magiei și religiei este opusă. Preotul este în primul rând un intermediar între oameni și lumea spirituală. El se adresează Divinității cu rugăciune.

Pentru magician, bucuriile convertirii mistice la Dumnezeu sunt o frază goală. El caută doar să obțină putere în viața de zi cu zi - în vânătoare, în agricultură, în

lupta împotriva dușmanilor. Acest antagonism a rămas chiar și atunci când magia a început să se împletească cu religia.

Magistratul așteaptă doar daruri din Cer, vrea să înrobească Natura (inclusiv forțele invizibile), domnește în societatea umană violența. Tribul și puterea devin deasupra spiritului. Omul se contopește cu clanul, căzând sub hipnoza „ideilor colective".

Popoarele care nu au îndrăznit să schimbe canoanele stabilite nici măcar cu o iotă timp de mii de ani sunt victime ale „ideilor colective" de magie, care au paralizat activitatea creativă și geniul religios al omului, căci numai în conștiința responsabilității personale și a libertății spirituale își găsește acesta cea mai înaltă chemare ca chip și asemănare a Creatorului Universului.

PRIMELE CIVILIZAȚII

Ideile magice au o putere colosală. Și dacă luăm în considerare puterea pe care magia o avea asupra sufletelor oamenilor, atunci uimitoarea stabilitate a lumii primitive nu devine atât de misterioasă.

Probabil că, în această lungă perioadă, omul s-a simțit mai aproape de lumea naturală decât în secolele următoare. Însă, imitând viața naturii în ritualurile sale și, astfel, participând, cum ar spune, la procesele acesteia, el s-a confruntat cu lumea naturală nu ca om, ci mai degrabă ca parte a acestei lumi.

Dar acum aproximativ șase mii de ani, a avut loc un punct de cotitură aproape brusc. Forțele adormite ale spiritului au făcut prima lor încercare de a se elibera.

Din exterior, acest punct de cotitură a fost probabil facilitat de migrațiile în masă ale triburilor. Coloniștii, care cel mai adesea erau cuceritori, părăsindu-și pământurile locuite, s-au trezit în condiții naturale noi, întâlnind popoare și credințe necunoscute. Și acest lucru aduce întotdeauna un curent proaspăt în conștiința oamenilor. Ceea ce consideraseră întotdeauna de nezdruncinat și solid, s-a dovedit a fi iluzoriu și trecător în noul mediu.

Cel mai probabil, în urma migrațiilor tribale s-au născut primele mari civilizații. În întunericul nopții preistorice, au licărit trei lumini: centrele culturale care au apărut pe malurile Nilului, Eufratului și Indusului.

Ne putem forma o idee destul de clară despre viața în Egipt, Mesopotamia, India, locurile celor mai vechi civilizații sedentare, abia din mileniul III î.Hr.

Aici s-a născut orașul pentru prima dată - un grup de locuințe, parcă înghesuite laolaltă de frică, de obicei înconjurate de un zid. Orașul - copilul cu două fețe și tragic al istoriei duale a omenirii - se află la originile sale. „Revoluția urbană” este granița dintre lumea istorică și cea preistorică.

Dacă într-o peșteră, o colibă, un cort făcut din piei omul încă trăia în mijlocul naturii înconjurătoare, atunci în afara zidurilor orașului și-a creat pentru prima dată propria lume. Orașul l-a ajutat pe om să se cunoască pe sine. A contribuit la eliberarea Personalității. Este blestemul istoriei și este totodată binecuvântarea ei. Zidurile l-au smuls pe om din lume, dar i-au oferit oportunitatea de a privi această lume într-un mod nou. În oraș omul era asuprit de monotonia mușuroiului pe care și-l crease singur, dar în oraș se dezvăluia bogăția interioară a spiritului său. Socrate și Apostolul Pavel, Shakespeare și Dostoievski sunt copiii orașului.

Totuși, „revoluția urbană” nu a dus încă la o „revoluție a spiritului”. În timpul întemeierii orașelor și al marilor migrații, multe dintre ideile tradiționale au fost probabil perturbate. Dar când viața în orașe a intrat pe un curs stabil, vechile tendințe au prevalat din nou. Acest lucru poate fi observat în mod special în exemplul *Egiptului antic.*

Egiptul este granița dintre Africa, cu fetișurile și vrăjitorii ei, și Marea Mediterană, sediul marilor mișcări spirituale. Și populația Egiptului a fost formată, de asemenea, din locuitorii a două continente. În dezvoltarea Văii Nilului, egiptenii au depus eforturi enorme pentru a adapta aceste locuri mlăștinoase și nesănătoase pentru locuire. Energia inepuizabilă a egiptenilor și a vecinilor lor, sumerienii, în lupta cu natura este uimitoare. Au cucerit-o acolo unde uneori chiar și un om al timpului nostru renunță.

Exista un lucru pe care egiptenii nu-l puteau cuceri: moștenirea conceptelor și credințelor primitive.

Egipteanul, înconjurat de o lume de creaturi misterioase care îl priveau prin ochii pisicilor, bufnițelor, berbecilor, crocodililor, căuta modalități de a cuceri aceste creaturi, de a folosi forțele secrete în propriile scopuri. Oamenii care stăpâniseră complet toate subtilitățile vrăjitoriei au dobândit o putere enormă asupra oamenilor.

Liderii spirituali ai Egiptului, preoții, nu numai că nu au reușit să elibereze religia Egiptului de politeism și magie, dar au sfințit ordinea socială de nezdruncinat ca o instituție sacră. Autoritatea în Egipt a fost întotdeauna recunoscută ca fiind divină, deoarece se credea că provine de la ființe supraomenești.

Se crede că Marele Sfinx din Giza este o reprezentare simbolică a Fiului Soarelui, regele divin. Dacă este așa, este unul dintre cele mai expresive simboluri ale autocrației lui Caesar. Oamenii înșiși au acceptat această putere divină. Deși dinastiile au fost uneori răsturnate, credința că persoana din vârful piramidei sociale deținea cheia fericirii supușilor săi a rămas neatinsă. Nu numai că puterea faraonului făcea parte din structura cosmică, dar întreaga structură socială a Egiptului a primit cea mai înaltă sancțiune. Ierarhia de clase a devenit de nezdruncinat. Timp de trei mii de ani, o structură conservatoare a fost păstrată în viața politică, socială și religioasă.

Religia egipteană a supraviețuit pentru totdeauna ca un amestec straniu de intuiții sublime și cel mai primitiv păgânism. Toate încercările de a depăși păgânismul în Egipt au eșuat. Și în nord-est, între Tigru și Eufrat (în Mesopotamia), a apărut o altă mare civilizație.

Biblia vorbește despre „țara Șinearului" sau, mai corect spus, „țara Șinearului" ca fiind locul unde a apărut prima civilizație. Aici, conform Scripturii, a fost construit orașul Babilon (vezi Gen. 10:10). Timp de multe secole, cuvântul „Șinear" nu a însemnat absolut nimic pentru oamenii care citeau Biblia, la fel ca numele orașelor Șinear: Ur, Erech, Akkad. Și abia acum o sută de ani a devenit clar că „țara Șinearului" biblic poate fi numită cu adevărat leagănul civilizației moderne. Din întunericul a treizeci de secole de uitare au ieșit popoarele care locuiau pe malurile Eufratului, în regiunea numită Sumer. Unul dintre aceste popoare era *sumerienii,* care proveneau, după cum se crede, din Golful Persic, iar celălalt era akkadienii semiți, păstori nomazi care s-au stabilit în partea de nord a văii cu câteva secole mai târziu decât sumerienii. Până în anul 2000 î.Hr., ambele popoare se uniseră în sfârșit într-unul singur. Și deși statul centralizat a apărut în Sumer mai târziu decât în Egipt, în ceea ce privește influența sa asupra istoriei ulterioare a omenirii, supremația sumerienilor este în prezent fără îndoială.

Sumerienii și akkadienii, prin intermediul succesorilor lor, babilonienii, au transmis grecilor, evreilor și altor popoare fundamentele științei, literaturii și culturii lor, concepte despre Univers și unele idei religioase.

Numele moderne ale zilelor săptămânii și împărțirea cercului în grade, legendele grecești și simbolismul biblic - toate acestea datează din vechiul Șinar.

Egiptul era bine protejat de deșert și mare. Șinear, dimpotrivă, era deschis atacurilor nomazilor de stepă și montaniarzilor războinici. Prin urmare, „revoluția urbană" din Mesopotamia a fost deosebit de intensă. Orașele noilor veniți au fost transformate imediat după apariția lor în fortărețe militare.

Fiecare oraș și mica sa zonă înconjurătoare erau practic independente și aveau propriii zei locali, considerați adevărații săi stăpâni. Zeii locuiau în temple sau în vârful *unui zigurat,* un turn în trepte.

Cum a înțeles locuitorul din Șinar poziția și rolul omului în Univers?

Zeii erau pe primul loc. Omul a fost creat pentru a-i sluji cu sacrificiile sale. El este o ființă inferioară, un sclav neputincios, a cărui soartă este hotărâtă o dată pentru totdeauna. Omul se simțea o ființă efemeră care vine pe lume pentru scurt timp și apoi dispare pentru totdeauna în întunecata Lume Subpământeană. O contradicție profundă a apărut între înfățișarea spirituală a oamenilor, înzestrați, muncitori, creativi, și conceptul lor despre scopul omului.

Nici sumerienii-akkadienii, nici babilonienii nu au reușit să rezolve această tragică contradicție. Marea cultură antică, în ciuda tuturor realizărilor sale tehnice, a ajuns în cele din urmă la un pesimism profund, incurabil.

Pe acest fundal sumbru, se zăresc primele licăriri de lumină în lumea Revelației Divine, setea trezitoare după Dumnezeu, o rugăciune vie care nu este ca magia vrăjilor. Oricare ar fi fost numele zeului căruia omul i-a întins mâinile: Enlil, Shamash sau Sin, acesta era adevăratul zeu.

„Tată milostiv și plin de har, în mâinile căruia se află viața întregului pământ”, este scris pe o tablă din Ur, „Doamne, Divinitatea Ta este ca cerul îndepărtat, ca marea vastă... Cuvântul Tău aduce la viață adevărul și dreptatea, iar oamenii încep să spună adevărul.”

Prin această religiozitate personală, omul a găsit o cale de ieșire din împărăția demonilor și a legilor, a vrăjitorilor și a regilor, a distrugerii și a morții, a nonsensului și a disperării. Dar, în general, Mesopotamia, la fel ca Egiptul, nu a putut depăși povara vechiului păgânism. Licăririle monoteismului au rămas aici doar licăriri.

ORIENTUL ȘI VESTUL ÎN MILENIUL AL DOILEA î.Hr.

La începutul celui de-al doilea mileniu î.Hr., întreaga lume civilizată era în plină frământare. Hoarde de popoare pastorale au apărut la granițele statelor culturii vechi.

Din deșerturile arabe s-au revărsat amoriții nomazi, inundând Mesopotamia; hitiții au apărut în Asia Mică; aheii au invadat Peninsula Balcanică dinspre nord; triburile arienilor, care creșteau vite, au apărut la pragul Indiei.

Această epidemie de invazii nu putea trece fără să lase o urmă pentru umanitate. A zguduit profund vechile civilizații și vechiul mod de gândire. Până atunci, închise în lumea îngustă a ideilor obișnuite, existând adesea izolat, popoarele s-au trezit brusc față în față unele cu altele.

În jurul anului 2000 î.Hr., în timpul migrației generale a popoarelor, arienii au coborât de pe platoul iranian și s-au mutat spre sud în căutarea unor noi pământuri pentru turmele lor. Știau că dincolo de crestele și vârfurile orbitoare ale Himalayei exista o țară minunată, ca o grădină magică. Dar era un drum dificil prin chei și trecători montane. Îndreptându-se spre ținta prețuită cu turmele, căruțele și caii lor, arienii s-au trezit în inima celor mai înalți munți himalayeni din lume, într-un regat al zăpezilor veșnice, al avalanșelor și al norilor.

Arienii au câștigat teren în Kashmir, apoi au avansat spre sud, în Punjab, și în cele din urmă, după mulți ani de lupte brutale, au devenit stăpânii absoluți ai Indiei de Nord, înrobind locuitorii indigeni, exterminându-i parțial sau împingându-i spre sud.

Din fericire, deși arheologia nu are dovezi despre arieni, urmele culturii lor nu s-au pierdut. Aceștia sunt descriși într-o colecție antică de imnuri numită *Rig Veda.*

Arienii erau un popor muzical, iubeau să cânte. În fiecare clan sau trib, cântăreții și povestitorii erau foarte iubiți. Acești poeți populari - *rishi* - compuneau imnuri religioase, povești și învățături. Rishi nu erau doar poeți. Se considerau profeți și clarvăzători, ale căror inimi sunt revelate cele mai înalte cunoașteri („veda” [17] - cunoaștere, perspicacitate).

Imnurile Rig Vedei sunt diverse și uneori chiar contradictorii. Izbucniri spirituale neașteptate, impulsuri arzătoare către Dumnezeu și adevăr alternează cu vrăjitorie primitivă, senzualitate grosolană și politeism pronunțat. Rig Veda menționează peste trei mii de zei, iar multora dintre ei li se atribuie proprietățile Principiului Suprem. Fiecare dintre zei devine, la rândul său, Dumnezeu.

Acest amestec ciudat al celor două abordări religioase se explică prin faptul că imnurile vedice au fost scrise în epoca decăderii și declinului monoteismului. Ele pot fi comparate cu un templu frumos, transformat de mâna unui profanator într-o casă de locuit. Ici și colo găsim urme ale splendorii de odinioară, capiteluri grațioase, rămășițe de mulaje, coloane supraviețuitoare. Toate acestea sunt doar părți ale templului, templul în sine nu mai există. În același mod, în Rig Veda găsim rămășițe ale credinței originale în Unicul Dumnezeu.

Însă, deși Dumnezeu scapă din ce în ce mai mult conștiinței devotului religiei vedice, aceasta nu înseamnă că sentimentul religios viu din el se estompează.

Cu o încredere emoționantă, rishi-ul se întoarce către Dumnezeu și se pocăiește plin de căință pentru dependența sa de vin, jocuri de noroc și tendința sa spre violență și desfrâu.

Cât de mult par să promită aceste impulsuri! O presimțire veselă ne cuprinde. Oare aici putem începe călătoria noastră pe drumul care ne va duce prin spini spre stele? Dar e prea devreme să ne bucurăm. Umbre ciudate se profilează în față. Drumul este blocat de figuri bizare de spirite, care dau din cap și se strâmbă. Bărbatul le privește ca și cum ar fi fermecat… Ochii i se întunecă. Nu găsește energia să îndepărteze hotărât aceste chipuri atrăgătoare, fermecătoare: îl înconjoară… Este prins într-o plasă… Și-a pierdut drumul.

Inițial, arienii au avansat cu succes spre sud, măturând în drumul lor triburile native din „Dasyu”, dar arienii nu i-au putut distruge, cel puțin din cauza superiorității numerice a băștinașilor. Stabilindu-se treptat în țara cucerită, s-au amestecat cu dravidienii și alte triburi indiene, adoptându-le obiceiurile, opiniile și tradițiile.

Dacă e să judecăm după anumite indicii din Rig Veda, vremurile în care arienii se mulțumeau cu altare simple în aer liber erau de domeniul trecutului. Pe pământul cucerit au apărut primele colonade ale templelor indo-ariene, iar oamenii se închinau în fața primelor imagini ale zeităților.

Credințele religioase se bazează pe cunoașterea legăturii cauzal-magice dintre lucruri; prin respectarea deplină și strictă a unui sistem ceremonial complex, se pot controla elementele și zeii ca slujitori. Un sacrificiu cu foc poate provoca fulgere și tunete, o libație de lapte - ploaie.

Această putere iluzorie asupra lumii duce inevitabil la înrobirea completă a omului. Ideile magice îi înlănțuie conștiința și sting treptat gândirea religioasă autentică din el. Din fericire, cultura indo-ariană nu s-a sufocat sub jugul magiei, ci a început să-și deschidă calea în liniște. În perioada vedică, acest drum era împărțit în două direcții. Pe de o parte, sentimentul religios nesatisfăcut s-a îndreptat spre misticismul cosmic al ființei, focului, vieții. Pe de altă parte, oamenii au început să caute o ieșire din impas prin gândirea filosofică.

„Carui zeu să-i înalț rugăciunea?” întreabă rishi-ul. De unde a apărut lumea și în ce scop? Nimeni nu știe. Poate că omul este doar o jucărie a forțelor necunoscute și este destinat să rezolve în zadar pentru totdeauna enigma lumii, stând lângă oceanul nemărginit al Adevărului...

Marele merit istoric mondial al gânditorilor indieni din antichitate este că au depășit această criză și au îndrăznit, fără a se opri la jumătatea drumului, să intre în templul Eternului și Necondiționatului, templul Absolutului.

Dar nu pe această *cale* umanitatea era destinată să găsească unitatea pierdută dintre Pământ și Cer. Salvarea nu a venit din cosmismul păgân, nici de la misticii care se ridicaseră la vârful Supraființei. Nu aici, în India, ci acolo, în Occident, la joncțiunea a trei continente, a avut loc cea mai mare revelație din istoria umanității care se pregătea în liniște.

Vocea Duhului este uneori cea mai liniștită voce, iar cele mai discrete evenimente se dovedesc adesea a fi cele mai mari fapte ale sale.

În același timp în care hoardele de arieni își croiau drum prin pământul indian, iar amoriții puneau temeliile Babilonului pe Eufrat, o ceată de păstori în haine colorate, mânând oi și capre, se deplasa pe drumurile Siriei. Din nordul Mesopotamiei, unde *trăia tribul arameilor,* păstorii se îndreptau prin regiunile deșertice spre vest, spre țara Canaanului. Acești oameni erau conduși de conducătorul *Avraam.* Erau puțin peste trei sute (Geneza 14:14), iar plecarea lor abia a fost observată.

Între timp, acest eveniment aparent banal a deschis un nou capitol în istoria căutării mondiale a lui Dumnezeu. Avraam și poporul său sunt noii eroi ai poveștii noastre, care ei înșiși cu greu își pot imagina ce viitor îi așteaptă pe poporul lor.

Într-un text antic, Avraam este numit „haibri". Poate că numele „evrei" (ibri), care a început să fie aplicat tribului lui Avraam, care își pierduse afilierea cu arameii, este legat de numele nomazilor - „habiri" (sunt menționați în documente din Egipt, Palestina, Mesopotamia). Drumul lor a fost cu mult înainte ca viile și pajiștile montane din țara Canaanului să înverzească în fața lor. Aici s-au confruntat cu pericole și dificultăți, viața nomadă a „habirilor", condamnați să rătăcească printre triburi străine și, poate, ostile.

Nou-veniții erau încurajați de credința lor într-un patronaj ceresc special. Această credință nu era o teorie, o mărturisire speculativă filozofică a monoteismului [18] . Se reducea la *loialitatea* aleșilor lui Elohim, unicul Creator etern al lumii, față de Dumnezeul lor. Din exterior ar putea părea că aceasta era pur și simplu religia unui grup de oameni - un clan sau un trib. Dar în această loialitate a lui Avraam și a patriarhilor [19] față de Cel Unic era deja conținută sămânța religiei *Cel Unic.*

Religia lui Avraam a luat forma unui Legământ (berith), sau legământ, cu Dumnezeu. Conform Bibliei, Dumnezeu a promis că va veni vremea când

urmașii lui Avraam nu vor mai fi exilați într-o țară străină, ci vor deveni o națiune și vor lua în stăpânire pământul Canaanului.

Însă această promisiune nu a fost de natură tribală restrânsă, precum multe profeții păgâne. Măreția și slava poporului ales de Dumnezeu erau legate de binele *tuturor* semințiilor și popoarelor. „Și în tine vor fi binecuvântate toate familiile pământului” (Geneza 12:3) - aceasta a fost una dintre cele mai uimitoare profeții ale lumii antice.

Fire invizibile se întind de la corturile Canaanului până la malurile Iordanului, unde optsprezece secole mai târziu se vor auzi cuvintele: „Cine crede în Fiul are viață veșnică” (Ioan 3:36).

Astfel, în amurgul politeismului, a apărut acel moment în istoria lumii care urma să crească, să se extindă și, în cele din urmă, să devină poporul Legământului, poporul lui Dumnezeu, precursorul Bisericii din Vechiul Testament.

Poate că nimic nu simbolizează atât de viu temelia de nezdruncinat pe care a fost stabilită religia Vechiului Testament precum povestea jertfei lui Avraam.

Într-o zi, așa cum relatează Cartea Genezei (Geneza 22), Dumnezeu s-a întors către alesul său: „Ia-l pe singurul tău fiu, pe Isaac, pe care îl iubești, du-te în țara Moria și jertfește-l acolo ca ardere de tot pe unul dintre munți.”

Avraam nu a ezitat. A făcut acest sacrificiu cu aceeași fermitate cu care privise moartea în ochi în timpul campaniilor sale militare. S-a încrezut prea mult în Dumnezeul său ca să arate lașitate.

Și astfel merg la locul jertfei, tată și fiu. „Tatăl meu”, întreabă Isaac, „aici sunt focul și lemnele, dar unde este mielul pentru arderea de tot?” „Dumnezeu Însuși Se va îngriji de mielul pentru arderea de tot, fiule”, răspunde Avraam. „Și au mers împreună și au ajuns la locul despre care i-l spusese Dumnezeu”, relatează Biblia. „Și Avraam a zidit un altar, a așezat lemnele, a legat pe fiul său Isaac și l-a pus pe altar, deasupra lemnelor.” Și chiar când patriarhul era pe punctul de a da lovitura fatală, a auzit glasul lui Dumnezeu: „Să nu pui mâna pe băiat și să nu-i faci nimic, căci acum știu că te temi de Dumnezeu și că nu Mi-ai cruțat pe fiul tău, singurul tău fiu.”

În povestea sacrificiului lui Avraam trebuie să vedem o reflectare a acelei devoțiuni arzătoare față de Dumnezeu și a credinței care era caracteristică lui Avraam și poporului său, o devoțiune care nu se temea de niciun sacrificiu.

Într-o ciocnire cu giganticul sfinx al naturii, poporul căutător de Dumnezeu a reușit să apere independența spiritului. Păgânismul din Orient și Occident percepea lumea ca pe ceva nemișcat și static; magia o bloca într-un ciclu etern de cicluri. În religia urmașilor lui Avraam, structura internă a universului era revelată ca Formare, Dinamică și Dezvoltare.

Unul dintre primele evenimente mai mult sau mai puțin credibile din istoria evreiască timpurie a fost al doilea „exod" sau noua *migrație* din Mesopotamia. Un nou val aramaic s-a mutat dinspre nord în jurul anului 1750 î.Hr. Patriarhul acestui clan era *Iacov,* care purta și numele *de Israel.* Tradiția îl consideră pe Iacov un descendent al lui Avraam, moștenitorul promisiunilor sale. În orice caz, el acceptă credința abrahamică și, la intrarea în Canaan, ordonă acoperirea idolilor pe care familia sa îi purta constant cu ei. Iacov gravitează spre locurile în care Avraam a trăit odinioară și a adus jertfe lui Dumnezeu; locuiește în Sihem și Betel.

Iacov conducea o ligă de clanuri sau triburi [20] care se numeau *Bene-Israel, adică* fiii lui Israel.

În cea mai mare parte, existența tribului Bene Israel era pașnică și măsurată. Viața lor de zi cu zi era inextricabil legată de creșterea oilor. De dragul turmelor lor, au rămas nomazi; oile erau principala lor bogăție: le hrăneau și le îmbrăcau, erau date ca zestre, aduse cadou prietenilor. Un miel frumos și fără cusur era considerat cea mai bună jertfă adusă Cerului.

Din când în când, întregul trib începea o lungă călătorie în căutarea unor noi pășuni.

Muzica și cântecul erau tovarășii necondiți ai păstorilor evrei. Omul cânta despre Dumnezeu, despre Tatăl său Nevăzut, despre mila și dreptatea Sa, despre faptul că toate rugăciunile lumii ar trebui să-I aparțină numai Lui.

În jurul anului 1700 î.Hr., Canaanul răsuna de strigăte de luptă. Hoarde de amoriți înarmați până în dinți au apărut în interiorul granițelor sale. Asiaticii au fost atrași de Egipt, o țară bogată și fertilă. Atacul lor rapid nu a întâmpinat nicio rezistență. Caii de război arabi, necunoscuți anterior locuitorilor Egiptului, i-au purtat pe formidabilii călăreți peste țara faraonilor. Carele de luptă ușoare s-au rostogolit cu un zgomot puternic, izbindu-se de detașamentele confuze de egipteni, satele au ars, zidurile templelor antice s-au prăbușit; egiptenii uluiți au privit la toate acestea cu frică și nedumerire. Independența lor ajunsese la sfârșit. Un trib necunoscut de dușmani mândri și implacabili își stabilise puterea asupra țării. Egiptenii îi numeau He-kau-Khasut - „regi străini", de unde și numele ulterior „Hykses" sau „Hyksos".

Canaanul, după ce hicsoșii îl străbătuseră, devenise un loc nesigur pentru păstorii pașnici. Nimeni nu putea fi sigur de ziua de mâine. Multe sate au fost rase de pe fața pământului, recoltele au fost arse, pășunile au fost călcate în picioare de copitele cailor hicsoși. Pe deasupra, a început o secetă severă. Fiii lui Israel erau amenințați de foamete.

Mai aveau o singură opțiune: să urmeze calea trasată de hicsoți și să caute refugiu în Egipt, așa cum făcuse Avraam în anii de foamete.

În țara faraonilor, exista de mult timp obiceiul de a-i așeza la granițe pe „barbarii pașnici" care sufereau dezastre în patria lor. Acest lucru s-a făcut secole mai târziu pentru a proteja granițele Imperiului Roman. Pentru regii hicsieni, astfel de migrații erau deosebit de dorite, deoarece preferau să se bazeze pe triburile lor din Asia.

Conform legendei, patriarhul Iacov însuși a condus migrația către „Țara Mizraimului", așa cum numeau evreii Egiptul. Israeliților li s-a dat regiunea Gosen, sau Goshen, pentru a locui în ea, în estul Deltei Nilului, care era renumită pentru vastele sale pajiști; turmele aparținând casei palatului păsteau de obicei acolo. O parte din vitele regale au fost transferate în grija noilor veniți și, astfel, au fost acceptate în serviciul guvernamental.

Această milă față de străini avea, conform Bibliei, niște motive speciale. În acești ani, primul ministru al faraonului a fost un israelit pe nume Iosif.

Conform legendei, Iosif a fost vândut de frații săi unor negustori palestinieni și, după o serie de răsturnări de situație dramatice, a ajuns la curte, unde a fost ridicat în vârful scării sociale. Această carieră amețitoare a unui om al poporului și, pe deasupra, a unui străin, a fost probabil tipică pentru epoca dinastiei asiatice.

Când seceta și foametea i-au adus pe israeliți la granițele Egiptului, Iosif a făcut tot posibilul să se asigure că aceștia se pot stabili pe pășunile faraonului.

Ne putem imagina cu ușurință acest moment de cotitură în istoria Israelului.

Israeliții trebuie să se fi simțit ca niște străini, neajutorați, abandonați într-o lume vastă și ostilă când au pășit pentru prima dată pe pământul egiptean. Dar ei credeau că binecuvântarea lui Dumnezeu, Dumnezeul părinților lor, era asupra lor, că un Spirit invizibil îi proteja și îi călăuzește. Ei asociau această credință cu Avraam, despre care legendele erau transmise din generație în generație.

În nopțile înstelate, stând la intrările corturilor lor, ascultau povești despre Avraam și fiii săi, despre isprăvile lor militare, despre rătăcirile, despre dragostea, rivalitatea și prietenia lor. Acelea erau vremurile când ființele cerești îi vizitau adesea pe oameni, când se putea vedea scara cu care coborau pe pământ.

Toate marile puteri create exclusiv prin forța armelor, mai devreme sau mai târziu, se dovedesc fragile și se destramă. Această soartă a așteptat regatul hyks. Acesta a slăbit treptat și a pierdut controlul asupra regiunilor cucerite. Regii semi-independenți *ai Tebaidei* - Egiptul de Sud - au adunat treptat forțe pentru a acționa împotriva hyks.

Acum, egiptenii, la fel ca hicsoșii, aveau care de război. Egiptenii adoptaseră pe deplin tacticile militare ale hicsoșilor, iar în 1578 î.Hr. o armată impresionantă, numeroasă și disciplinată, a pornit împotriva asiaticilor. Sub loviturile acestora, hicsoșii și-au abandonat capitala și s-au retras spre est. Victoria i-a inspirat pe egipteni: le venise rândul, stăpânirea hicsoșilor a dus la expansiunea egipteană.

După un asediu încăpățânat de trei ani, Sharuhen, ultima fortăreață hyksoși, a fost cucerită. Printre dealurile și văile Siriei, apar carele de război ale faraonilor, năvălind spre nord.

Egiptul devine un imperiu, care include numeroase popoare din Africa și Asia. Conducători egipteni și regi nativi loiali Egiptului au fost instalați peste tot. Cea mai mică rezistență a dus la represalii crude. Astfel, lupta Egiptului pentru libertatea națională s-a transformat în înrobirea popoarelor.

Odată cu ascensiunea Tebei, importanța zeului teban A-mon a crescut. Acest zeu local a fost identificat de preoți cu zeul Ra, adică ridicat la rangul de zeitate națională. Preoții tebani au început să exercite o influență tangibilă asupra vieții politice.

Dominația religiei naționale părea nedivizată. Întreaga țară, de la faraon până la ultimul țăran sau sclav, era impregnată de spiritul său. Și nimeni nu s-ar fi putut aștepta ca începutul rebeliunii împotriva zeului triumfător să fie pus în palatul regal, în casa „fiului iubit al lui Amon”.

Istoria Egiptului nu cunoaște o figură mai controversată și complexă decât regele reformator *Amenhotep al IV-lea* (1424–1406 î.Hr.). Nu ar fi o exagerare să spunem că Amenhotep a fost un om cu un mare talent, dacă nu chiar genial. Niciunul dintre preoții și clarvăzătorii înțelepți ai Egiptului nu a îndrăznit să se ridice împotriva politeismului și a credințelor magice cu o asemenea hotărâre. Într-o epocă a războaielor sângeroase și a distrugerii popoarelor cucerite, el a proclamat egalitatea tuturor triburilor și țărilor în fața lui Dumnezeu.

Faraonul i-a îndepărtat pe toți adepții vechilor culte; acum nu era înconjurat de preoți și aristocrați, ci doar de oameni cu aceleași idei. Se simțea un profet al Soarelui, un predicator al unei noi religii adevărate, marele preot al Dumnezeului suprem unic, a cărui întruchipare vie este discul solar - *Aton.* Soția regelui, Nefertiti, îi împărtășea evident pe deplin opiniile.

Ca semn al unei rupturi complete cu trecutul, regele își schimbă numele. De acum înainte, nu va mai fi Amenhotep, *ci Akhenaton,* care înseamnă „Plăcut Soarelui". El ordonă distrugerea simbolurilor sacre și a inscripțiilor de pretutindeni. Nu numai numele lui Amon este șters, ci și cuvântul „zei". Toți idolii asemănători animalelor și oamenilor sunt interzișii, iar templele dedicate zeilor sunt închise. Capitala Egiptului este mutată din Teba într-un oraș care apare de nicăieri conform planului regelui reformator - *Akhetaton,* „Cerul Soarelui".

Purtat de reformele sale, urmărit de aceleași gânduri, regele probabil nu a urmărit bine evenimentele. Probabil, nici nu i-a înțeles suficient de bine pe oameni. Treptat, a fost înconjurat de niște mincinoși, de parveniți vicleni, care se întreceau în a lăuda „învățăturile regelui", slujind cu zel noua zeitate și câștigând astfel încrederea faraonului.

Akhenaton a murit tânăr, în al optsprezecelea an al domniei sale. Înainte de moartea sa, probabil că și-a dat seama de eșecul cauzei sale. Nu a avut nici fii, nici succesori entuziaști.

Tragedia lui Akhenaton a fost că, după ce a respins credințele magice, nu a respins nici rodul lor - zeificarea puterii. El credea că un singur cuvânt din partea sa era suficient pentru ca „adevărul" să triumfe. Dar predicarea credinței, atunci când este condusă de pe tron, nu poate găsi un răspuns real în inimi. Recompense și amenințări din partea unui conducător divin - la asta se rezuma o astfel de predicare. Și totuși, Akhenaton nu poate să nu fie aproape de noi ca un om care a îndrăznit să invadeze lumea zeilor, un om care a simțit respirația vie a Unuia.

Simultan cu apariția triburilor ariene și semitice la orizontul istoric, în nordul Peninsulei Balcanice a început migrația aheilor, strămoșii poporului grec. Mișcarea lor spre sud a durat câteva secole. Aceasta a fost precedată de instaurarea puterii cretane în partea de sud a peninsulei. Cultura Cretei a exercitat ulterior o influență uriașă asupra culturii grecești emergente și, prin urmare, înainte de a vorbi despre greci, trebuie să ne oprim asupra predecesorilor lor, cretanii [21] .

Insula Creta era ca un pod între Europa și Asia.

Deja în jurul anului 2000 î.Hr., primele state au apărut în Creta. Acestea erau izolate unele de altele de munți și abia după câteva decenii s-au unit.

În legendele lor, grecii povestesc că Creta era unită sub domnia crudului rege Minos.

Regii dinastiei Minos nu se temeau de cuceritori și nu construiau fortificații de coastă. Flota formidabilă din porturile insulei era un zid sigur în sine. Iar Labirintul în sine nu era mai rău decât orice fortăreață. Această structură bizară a fost construită pentru prima dată în jurul anului 2000 î.Hr. Aproximativ două sute de ani mai târziu, a fost distrusă de un cutremur, dar a fost reconstruită din nou. Într-una dintre frescele acestui palat, îl vedem pe rege însuși. Figura sa iese în evidență pe fundalul purpuriu. Este un tânăr atletic, fără barbă, cu părul lung, aproape până la brâu, ondulat. Ce face? Ce moment al vieții sale regale a vrut artistul să surprindă? Regele se plimbă printre plante înalte, asemănătoare trestiei de zahăr, peste care zboară fluturi. O mână îi este apăsată la piept, cealaltă este trasă mult în spate. Ce este asta? Regele lucrând pe câmp? Dar unde este atunci coasa sau coșul cu cereale? Au dispărut. În fața noastră se află un act simbolic.

Domnul Cretei nici nu seamănă, nici nu seceră. El imită munca prin mișcările sale. Conform opiniei generale a savanților, aceasta este o reprezentare a *unui ritual magic.* Asemenea vrăjitorilor africani și faraonilor din Egipt, acest rege-preot, trăind în lux în Labirint, înconjurat de o armată de sclavi ascultători, pentru scurt timp pare să se transforme într-un țăran. El îndeplinește un rit magic care va aduce fertilitate pământului.

Omul a căutat întotdeauna întruchiparea vizibilă a puterilor superioare. Această sete a dat naștere regilor-zei ai Egiptului și Akkadului, a înconjurat dinastia lui Minos cu o aură magică; de aici există o linie directă prin regii spartani până la „marele preot”, așa cum era numit împăratul roman. Aceste idei au trăit și în Europa medievală. Este suficient să ne amintim că regele francez avea un „dar ereditar al vindecării”. Această linie se extinde până în zilele noastre, deși suferă schimbări externe semnificative. Credința oarbă a popoarelor în geniul conducătorilor lor, convingerea profundă și universală că aceștia văd totul și conduc societatea spre prosperitate - acest fenomen trist al secolului **al XX-lea** își are rădăcinile în acele vremuri îndepărtate când oamenii credeau că fertilitatea pământului și bunăstarea poporului depindeau de voința regilor-preoți.

În jurul anului 1400 î.Hr., aheii au invadat Creta și au format acolo un stat cu centrul în cetatea micenian, dar acest lucru nu a însemnat sfârșitul culturii minoice. Cultura Eladei antice a înflorit pe ruinele civilizației minoice.

Triburile grecești au migrat în Balcani în jurul anului 2000 î.Hr., în epoca marilor migrații semitice și indo-europene. Aceștia proveneau din ținuturile unde trăiau strămoșii arienilor, iranienilor și hitiților, iar pe două rute: prin drumurile montane nordice și prin insulele Mării Egee, grecii au invadat Peloponezul și Tesalia. Deși aproape nicio legendă nu a ajuns până la noi despre această perioadă, este evident că la început băștinașii au opus o rezistență disperată grecilor. Cine erau acești băștinași? Că nu aparțineau triburilor elenice - acest lucru, se pare, a fost înțeles de grecii înșiși, care i-au numit pelasgi.

Pe ruta coloniștilor greci existau două sanctuare antice: Delfi și Dodona. În Dodona, lângă un stejar imens, vechi de un secol, exorciștii au întrebat o zeitate pelasgă antică. Foșnetul frunzelor și trosnetul ramurilor au servit drept răspuns, pe care exorciștii l-au interpretat. Grecii nu au distrus acest sanctuar.

Oracolul din Delfi era dedicat Zeiței Mamă. Se afla în mâinile unor clarvăzători care, într-o stare de frenezie, profețeau voința zeității.

Deși grecii i-au subjugat pe pelasgi și alte triburi locale, aceștia au fost mult timp neputincioși împotriva Imperiului Minoic, ai cărui conducători erau stăpâni ai mărilor, iar grecii au experimentat întotdeauna o frică superstițioasă față de elementele mării.

Însă, în ciuda acestui fapt, aheii au devenit în cele din urmă navigatori. Și, în primul rând, au dat o lovitură puterii militare a Imperiului Minoic. În jurul anului 1400 î.Hr., nave grecești au apărut în largul coastei Cretei. Domnia Labirintului a luat sfârșit. De acum înainte, Creta, la rândul ei, a devenit una dintre provinciile grecești.

Aheii au făcut o mare încercare nu doar de a triumfa politic asupra întregii Mări Egee, ci și de a se elibera spiritual de influența creto-pelasgă. Regii ahei nu erau vrăjitori, ca în Creta, ci lideri tribali care împărțeau puterea asupra clanurilor cu liderii militari și bătrânii.

Zeitățile clanurilor și localităților individuale, olimpienii, au fost întotdeauna considerați ființe complet separate. Nu semănau în niciun fel cu panteonul indian [22] , care era, mai degrabă, multiplele fețe ale Unuia. Aici, particularitățile gândirii naționale grecești erau evidente; aceasta percepea concretul și izolatul mult mai ușor decât generalul și unificatul. Poate că mediul natural juca un anumit rol aici. Semitul și-a format cunoștințele despre Dumnezeu pe fundalul deșertului tăcut, indianul - în regatul tropicelor, unde totul era împletit într-un singur element multifațetat și polifonic. Orizontul grecului era întotdeauna limitat de lanțuri muntoase; întreaga sa țară era ca o rețea de mici lumi izolate, separate unele de altele de dealuri, stânci, golfuri. Prin urmare, aheul era înclinat să

venereze în primul rând zeitatea locală, iar zeitatea vecinului său i se părea la fel de independentă ca valea sa natală, separată de altele.

Apariția lui Zeus și a zeilor olimpieni nu a fost o simplă înlocuire a zeităților naturale, chtonice [23] cu zeități tribale. Noul panteon a marcat o etapă majoră în istoria religioasă a Greciei. Rațiunea, sub forma unei ființe umane perfecte, strălucea printre norii învolburați ai nopții primordiale. Zeul strălucirii azurii, zeul precum un fulger care străpunge întunericul, apare în persoana lui „Zeus Furnizorul". Această naștere a unei noi conștiințe religioase „antice", mai iluminate, a fost imprimată în faimosul mit al *Titanomahiei* - lupta zeilor cu titanii. În conștiința aheilor, a avut loc o tranziție de la înțelegerea chtonică, natural-elementală, la o înțelegere rațională, uman-armonioasă a lui Dumnezeu.

Cea mai mare semnificație istorică mondială a religiei lui Zeus rezida, în primul rând, în proclamarea supremației luminii, rațiunii și armoniei asupra întunericului, iraționalității și haosului. În acest sens, este un predecesor direct al doctrinei Logosului ca principiu creativ rațional în Univers. Dar apariția acestei doctrine era încă departe. Logicismul în conștiința greacă a fost precedat de *antropomorfism* [24] . La olimpieni, principiul uman a fost idealizat și ridicat la rang de principiu cosmic. Acesta a fost un pas uriaș înainte, dar în același timp ascundea un mare pericol. Ghicind principiul rațional în Divin, aheii au adus în el toată diversitatea limitărilor pur umane și a slăbiciunilor pur umane.

Mințile lor vii, agile, înclinate spre umor și spre crearea de imagini colorate, nu au putut rezista tentației de a picta viața zeilor după chipul vieții neliniștite și destrăbălate a tâlharilor lor - eroii.

O deficiență deosebit de gravă a panteonului lui Zeus a fost lipsa unor principii etice clare. Încă din cea mai profundă antichitate primordială, etica a mers mână în mână cu religia. Idealul moral al olimpienilor era atât de șubred încât, după doar câteva generații, a provocat proteste și ridiculizări chiar din partea grecilor.

În țările din Orient, revelațiile religioase au venit întotdeauna de la elita spirituală. Lumea egeeană a trăit mult timp doar prin conștiință religioasă de masă. Spiritul magiei a pătruns religia antică și a supraviețuit olimpienilor înșiși.

În epoca miceniană, a existat o cotitură imperceptibilă către o înțelegere magică a rugăciunii și a sacrificiului. Instituția preoției a început să se dezvolte. Este adevărat, în Grecia, preoții nu au constituit niciodată o corporație puternică, așa cum, de exemplu, în Egipt. Dar importanța lor a crescut treptat. Trăsătura cea mai caracteristică a preoților eleni era că aproape întotdeauna rămâneau „slujitori ai cultului" în sensul cel mai restrâns al cuvântului. Dacă clerul egiptean era un mediu în care se cultivau gândirea teologică, medicina, matematica, dacă clerul

israelian lupta pentru educația morală a poporului, atunci preoții greci erau în primul rând organizatori de sacrificii.

Nicăieri arta prezicerii nu a fost atât de dezvoltată ca în lumea antică. Oracolele și ghicitorii erau tovarăși constanți în viața regilor, țăranilor, războinicilor și negustorilor. Cheia interpretării voinței misterioase a zeilor era văzută în vise și în zborul păsărilor.

Magia, de regulă, *este lumească.* Această viziune asupra lumii pune cel mai mare accent pe această viață, consideră bogăția, sănătatea și bunăstarea drept cel mai înalt bine. O astfel de viziune mecanicistă asupra lumii este antiteza spiritualului, a misticului; este profund materialistă în înțelegerea valorilor existenței. Și dacă în unele culturi impregnate de elemente magice, cum ar fi cea egipteană, exista o credință vie în viața de apoi, aceasta era înfățișată ca o copie exactă a lumii pământești.

Oamenii Legământului

Istoria este prea adesea considerată un fenomen natural și, prin urmare, se crede că în ea anumite cauze trebuie să producă inevitabil efecte corespunzătoare. Totuși, dacă în lumea fenomenelor fizice avem de-a face cu astfel de legi imuabile, atunci în istorie se poate întâmpla uneori ceva complet neprevăzut, care contrazice tot ceea ce s-a întâmplat până acum. Un exemplu clar în acest sens este soarta religiei monoteismului.

Timp de aproape patru secole, triburile Bene Israel au trăit în pajiștile mlăștinoase ale ținutului Gosen. Câmpurile din Gosen erau cutreierate de nenumărate turme aparținând Marii Case [25] . Israeliții erau obligați să aibă grijă de ei, să-i mâne spre noi pășuni, să raporteze oficialilor egipteni cu privire la starea și numărul lor și să organizeze aprovizionarea cu vite pentru nevoile curții. Acesta era cazul și sub hiksoși. Poate că această situație a continuat și sub noua dinastie.

Au păstrat locuitorii din Gosen singura lor moștenire spirituală - credința străveche a strămoșilor lor? Faptul că legendele despre Avraam și patriarhi au ajuns la generațiile următoare poate servi drept dovadă indirectă că israeliții nu au pierdut memoria Revelației religioase date strămoșilor lor.

Totuși, unele elemente de păgânism au pătruns în religia lor. În păzirea turmelor lor, israeliții se temeau de răul pe care l-ar putea cauza spiritele deșertului. În imaginația lor, aceste creaturi teribile, răuvoitoare și răzbunătoare, pândeau în spatele mlaștinilor și trimiteau boli și moarte. Ele erau reprezentate în imaginația israeliților ca demoni asemănători satirilor; regele lor era zeul cu față de capră,

Azazel [26] . Pentru a se proteja de aceste fantome cu coarne, păstorii le îmbunau cu sârguință, oferind sacrificii și protejându-se cu incantații.

Unii dintre israeliți au început să se orienteze către un stil de viață sedentar. Este probabil ca și scrisul să se fi răspândit printre ei.

Indiferent cât de departe erau israeliții de afacerile egiptene, situația din țară nu putea decât să-i afecteze. La scurt timp după declinul politic asociat cu „ereticul din Akhetaton", a început o nouă și definitivă ascensiune a Egiptului. Trupele faraonului au intrat din nou în Palestina. Au început lucrări intensive de construcție. Păstorii din Gosen au fost mânați la șantiere și forțați să taie pietre, să facă cărămizi și să care sarcini grele. Astfel s-a încheiat perioada liniștită din viața lui Bene Israel, iar fiii săi s-au trezit în „Casa Sclaviei".

Această perioadă este întipărită în memoria oamenilor ca un coșmar apăsător. Israeliții au avut parte de o perioadă deosebit de grea când Ramses al II-lea (1301–1334 î.Hr.) a urcat pe tron .

Ramses era din Egiptul de Jos, Delta era reședința sa permanentă și a decis să construiască acolo un mare oraș fortificat.

Dacă conducătorii, învățați de experiența amară a revoltelor și tulburărilor, căutau să facă munca mai puțin extenuantă pentru băștinași, atunci nu exista milă pentru sclavi și străini, cum ar fi israeliții.

Păstori liberi, israeliții nu erau obișnuiți cu munca silnică în orașe. Este bine știut cât de repede se topesc micile națiuni atunci când legile inexorabile ale „lumii civilizate" se năpustesc brutal în viața lor. Cu groază, sclavii israeliți au început să ghicească că insuportabila corvee impusă de faraon avea ca scop final eradicarea tribului lor. Astfel, existența senină a coloniștilor din Gosen a fost perturbată pentru totdeauna. Opresiunea servește de obicei la unirea celor persecutați. Sub influența unei crude opresiuni, conștiința națională a israeliților s-a trezit. Și-au amintit că erau doar străini în țara Egiptului, că strămoșii lor veniseră odată aici dinspre Răsărit. Acum priveau cu dor spre locul unde trăiau frații lor liberi dincolo de Marea Stufului și de Lacurile Amarului. Dar unde putea fi găsită mântuirea? În Canaan? Era în mâinile slugilor egipteni. Mai la nord, la hitiți? Dar faraonul încheiase un tratat cu ei, conform căruia regele hitit era obligat să extrădeze toți fugarii în Egipt. Doar Peninsula Sinai a rămas, cu munții ei sălbatici și aspri, cu deșerturile ei fără apă. Dar numai gândul la ele îi umplea de groază pe locuitorii Deltei umede.

Într-o zi, printre israeliți s-a răspândit un zvon despre agitatori necunoscuți care apăreau uneori pe șantiere, alteori printre coloniștii din Gosen, chemând oamenii

să părăsească „Casa Robiei” și să meargă în deșert pentru a se închina Dumnezeului lui Avraam, Dumnezeul părinților. Acești oameni aparțineau *leviților* - un trib israelit strâns înrudit cu egiptenii; mulți dintre ei aveau nume egiptene. Numele conducătorului lor, Mesu, sau *Moise,* era tot egiptean și chiar arăta ca un egiptean.

Astfel apare pe arena istorică un om al cărui nume este asociat cu originea religiei Vechiului Testament.

Povestea lui Moise a fost scrisă pentru prima dată abia în secolul al X-lea î.Hr. La început, istoricilor li s-a părut în întregime țesută din legende, dar mai târziu a devenit evident că, în principalele sale caracteristici, tot ceea ce este relatat despre el în Biblie rezistă criticii istorice.

Moise a fost crescut în Egipt. Este greu de imaginat că tradiția ar fi inventat acest detaliu. Biblia spune că, fiind de origine egipteană, viitorul conducător al Israelului nu și-a uitat originile asiatice. Când a văzut un supraveghetor egiptean bătând un israelit pe un șantier, l-a ucis pe chinuitor într-un acces de furie. Drept urmare, a trebuit să fugă și a trecut granița (ceea ce nu era atât de ușor în acele vremuri) și s-a ascuns în singurul loc inaccesibil - deșertul Sinai.

În rătăcirile sale prin deșert, a întâlnit triburile evreiești din Madian. Aceștia erau crescători nomazi de vite, care uneori conduceau caravane comerciale în Egipt și Palestina. Locuiau lângă Muntele sacru Sinai, în sudul peninsulei. Moise a fost primit cu căldură de beduini; șeicul lor, preotul Raguel-Ietro (Ietro), l-a adăpostit pe fugar, iar Moise a gustat tot farmecul vieții lipsite de griji a crescătorilor liberi de vite. S-a căsătorit cu fiica șeicului și și-a păscut turmele pe versanții Munților Horeb. Și acolo a avut loc în el o revoluție misterioasă, transformându-l într-un lider și un profet.

Va rămâne pentru totdeauna un mister pentru noi ce a trăit fugarul egiptean în liniștea Munților Horeb, dar știm că de acum înainte el devine un slujitor credincios al Dumnezeului Nevăzut, Dumnezeul care este Stăpânul destinelor umane. Dumnezeul care i-a încredințat lui, lui Moise și poporului său o misterioasă misiune istorică. Acesta este Dumnezeul căruia oamenii i-au cerut în timpuri imemoriale. Strămoșii lui Israel și-au păstrat cu sfințenie credința în El. El este Dumnezeul care S-a revelat lui Avraam, Dumnezeul strămoșilor. El este mai presus de existență și viață. El este Cel Existent, numele Lui este *Yahweh.*

Biblia ne spune că Moise a rătăcit odată departe în munți și s-a trezit într-un sanctuar străvechi. Acolo, din adâncurile unui tufiș de spini, cuprins de un foc fără precedent, nearzător, a auzit glasul lui Dumnezeu chemându-l să slujească. Confuz și înspăimântat, Moise a încercat să se sustragă, dar glasul i-a poruncit

să meargă ca mesager din Ceruri la poporul său asuprit și să-l elibereze din sclavie. El trebuie să-i conducă pe evrei aici, la muntele sfânt, iar Yahweh le va da în stăpânire o țară în care curge lapte și miere.

În jurul anului 1230 î.Hr., în al treilea an al domniei faraonului Mernepta, fiul lui Ramses al II-lea, Moise a apărut printre sclavii israeliți. El a vorbit despre Dumnezeul evreilor, Cel pe care Avraam și strămoșii săi îl veneraseră când erau liberi și despre cum Dumnezeu promisese că îi va elibera din „Casa Robiei” și îi va aduce în țara în care locuiseră odinioară părinții lor. El a chemat poporul să părăsească Egiptul și să meargă în deșert „o călătorie de trei zile” pentru a aduce un mare sacrificiu lui Yahweh, Dumnezeul lui Israel.

Încă de la primii pași a fost întâmpinat cu neîncredere și chiar ostilitate. Tulburările provocate de predicile sale i-au obligat pe egipteni să își intensifice supravegherea și să își intensifice activitatea.

Lupta încăpățânată pe care neînfricatul levit a dus-o împotriva autorităților egiptene este înconjurată de legende poetice: totuși, din ele se poate trage concluzia că la început nu a reușit prea mult. Dar soarta însăși a venit în ajutorul Israelului. O epidemie a izbucnit în țară, care a tulburat în cele din urmă ordinea și a servit drept pretext pentru anarhie.

Moise a dat semnalul plecării. După ce au îndeplinit rapid ritul tradițional, israeliții cu turmele lor, precum și sclavii mixti care lucrau cu ei, au pornit din vecinătatea Ramses și Sukkot. Moise nu i-a condus direct spre est, deoarece acolo, pe „drumul filistenilor”, se aflau lanțuri de fortificații egiptene. În timpul rătăcirilor sale, studiase bine regiunea și, trecând prin zone deșertice, evitase cu abilitate posturile de frontieră. În cele din urmă, fugarii și-au așezat tabăra lângă fortăreața Etam. Mai departe, drumul era închis. Singura salvare era să părăsească locul și să se afunde mai adânc în deșert, până la țărmurile Mării Roșii. Fuga a continuat toată noaptea.

Când Merneptah a aflat că Israelul și celelalte triburi evreiești fugiseră spre est, nu a pierdut nicio zi conducându-și carele spre țărmurile Mării Roșii. Se pare că fusese informat despre locația Israelului din Etam. Acum, deșertul îi „blocase” pe evrei. Pe o parte se aflau mlaștini de stuf impracticabile, iar pe cealaltă, carele faraonului se apropiau.

S-au auzit strigăte de groază… „Nu erau destule sicrie în Egipt, de ne-ați adus să murim în deșert?”, au aruncat fugarii ocări către Moise. Dar conducătorul credea că Cerul își va salva poporul chiar și în acest moment disperat. „Nu vă temeți, veți vedea mântuirea lui Iahve”, a exclamat el și, fără să mai amâne niciun minut, i-a condus pe israeliți prin mlaștini.

În ciuda norilor care se adunau peste mlaștini și a unui adevărat uragan care se apropia, egiptenii și-au continuat urmărirea. Poate că ar fi reușit să-i ajungă din urmă pe unii dintre fugari, dar cu fiecare pas le devenea din ce în ce mai greu să-și croiască drum în întunericul tot mai dens. Carele grele s-au blocat în nămolul vâscos, furtuna a făcut ravagii, vântul s-a schimbat și acum a împins valurile spre urmăritori. Abia atunci egiptenii au înțeles ce pericol îi amenința și s-au întors repede. Dar apa i-a ajuns din urmă.

Israeliții, care acum stăteau pe dealul uscat, priveau eforturile disperate ale călăreților și nu-și puteau crede ochilor. Se întâmplase ceva ce nici evreii, nici egiptenii nu se așteptaseră. Cu doar o oră înainte, israeliții fuseseră în pragul morții. Urmăritorii lor i-ar fi tratat fără milă; dar acum Yahweh își salvase poporul și îl oprise pe formidabilul dușman. Aceasta era, fără îndoială, o minune, deși, în exterior, forțele elementare obișnuite erau la lucru.

Are omul modern dreptul să privească de sus această încredere a fugarilor în protecția specială a cerului? Povestea unui mic trib care a supraviețuit în mod miraculos vicisitudinilor sorții și a devenit purtător al monoteismului în rândul popoarelor păgâne este cu adevărat uimitoare. Pentru cei care neagă sensul interior al destinelor popoarelor, aceasta este doar un fel de coincidență neobișnuit de fericită. Însă creștinismul evaluează istoria Vechiului Testament dintr-un punct de vedere diferit și recunoaște în ea manifestarea acelei Rațiuni invizibile care direcționează cursul universului, istoria umană și soarta individului.

Toată călătoria ulterioară a lui Israel prin văi și munți fără apă a fost însoțită de temeri și bucurii neașteptate.

La marginea deșertului Sin, la poalele muntelui Horeb, caravana a intrat într-o zonă pustie și și-a continuat drumul mult timp fără să întâlnească nicio fântână sau niciun pârâu. Călătorii erau chinuiți de sete. Murmurul nemulțumirii s-a transformat în indignare deschisă. A fost un moment când pietre aproape că au zburat asupra lui Moise. Acesta a fost un moment critic: puterea asupra mulțimii rebele îi aluneca din mâinile conducătorului.

În acest moment dificil, Dumnezeu a venit din nou în ajutorul alesului Său. Moise a ordonat să se cioplească roca de calcar cu stâlpi, iar când, după îndelungi eforturi, s-a format o scobitură, a lovit puternic cu toiagul său și apa de izvor a țâșnit în gaura rezultată. S-au auzit strigăte de bucurie. Călătorii au fost salvați.

Toate aceste evenimente aparent nesemnificative au jucat un rol colosal în soarta fiilor lui Israel, care se aflau constant între frică și speranță.

Care a fost scopul final al lui Moise? El a decis să meargă chiar în locurile unde își păștea turmele în timpul fugii sale, unde glasul lui Dumnezeu răsunase pentru el. Acolo, la muntele sfânt, a vrut să insufle un spirit nou în Israel, să insufle credință, energie, curaj. A vrut să-și aducă membrii tribului la poalele Sinaiului, ca și cum ar fi spus: „Doamne! Aceștia sunt oamenii pe care m-ai chemat să-i salvez. I-am adus la Tine."

La câteva zile după oprirea de la Sinai, conducătorul a ordonat pregătiri pentru un moment măreț: oamenii intrau într-o alianță solemnă cu Dumnezeu. Acesta era un lucru nemaiauzit, căci în mintea popoarelor orientale, omul era o nimica toată în comparație cu Divinitatea, iar încheierea unei alianțe între ei ar fi fost o îndrăzneală incredibilă.

Dar aici Însuși Domnul vieții, prin gura profetului Său, anunță termenii acestui legământ uimitor: „Dacă veți asculta de glasul Meu și veți păzi legământul Meu, veți fi o comoară specială pentru Mine printre toate popoarele, căci tot pământul este al Meu; și veți fi pentru Mine o împărăție de *preoți și un neam sfânt"* (Exod 19:5-6).

Astfel se naște poporul Legământului, poporul lui Dumnezeu; din sămânța lui Avraam ies primele vlăstare, încă slabe, *ale Bisericii Vechiului Testament,* strămoaica Bisericii Universale. De acum înainte, istoria religiei nu va mai fi doar o istorie a dorului, a lâncezirii și a căutării, ci va deveni istoria Legământului, *dialogul* dintre Creator și om.

Tradiția biblică zugrăvește o imagine maiestuoasă a încheierii acestui Legământ sacru.

Oamenii au părăsit tabăra și s-au apropiat chiar de poalele muntelui. Toată lumea privea cu uimire vârful său, peste care atârnau nori impenetrabili. Din când în când fulgerele izbucneau printre ei, iar bubuiturile tunetelor răsunau printre crăpături ca sunetele de trompetă…

Între timp, Moise s-a despărțit de popor și a început să urce tot mai sus spre vârful Sinai. Acum era deja ascuns printre stânci, îndreptându-se spre locul unde tunetele și furtuna se dezlănțuie, unde întunericul dens înconjoară Misterul divin.

Dar iată-l pe Moise din nou în tabăra lui Israel. În tăcere solemnă, el proclamă Legământul lui Dumnezeu și stropește poporul cu sânge de jertfă, ca semn al încheierii Legământului.

Poruncile, înscrise pe două lespezi de piatră - tablete, citesc:

1. Eu sunt Domnul Dumnezeul tău, care te-am scos din țara Egiptului, din casa robiei. Să nu ai alți dumnezei afară de Mine.

2. Nu ar trebui să-ți faci nicio imagine a unei zeități.

3. Să nu iei în deșert Numele Domnului Dumnezeului tău.

4. Adu-ți aminte de ziua Sabatului ca să o sărbătorești.

5. Cinstește-ți tatăl și mama.

6. Să nu ucizi.

7. Să nu comiți adulter.

8. Să nu furi.

9. Să nu mărturisești strâmb împotriva aproapelui tău.

10. Să nu poftești casa aproapelui tău, nici nevasta lui, nici vreun alt lucru care este al aproapelui tău (cf. Exod 20:1-17).

Ce cuvinte simple la prima vedere! Dar dacă nouă ni se par a fi ceva evident, atunci pentru lumea antică sunau ca o revelație fără precedent. Este suficient să ne amintim ce fel de relații dintre om și zeitate domneau în Egipt, Babilon, Grecia, pentru a înțelege cât de extraordinare trebuie să li se fi părut contemporanilor legile sacre înscrise pe table. Aceste două pietre banale, cioplite grosier, au avut o semnificație incomensurabil mai mare pentru istoria spirituală a omenirii decât miile de monumente asiriene și egiptene decorate cu măiestrie.

Cel mai mare serviciu al lui Moise adus omenirii este că a îndrăznit să proclame Legea pierdută, să deschidă căile uitate către Dumnezeu, fără teama de opoziție și neînțelegere. El a vorbit, adresându-se nu numai lui Israel, ci întregii lumi, secolelor viitoare.

Moise și-a dat seama că poporul său avea nevoie de un semn exterior al prezenței Divinității. Aveau nevoie de un simbol al lui Dumnezeu care să meargă înaintea lor și să-i încurajeze (Exodul 32:23).

Biblia spune direct că ideea creării acestui simbol a fost inspirată de profetul de sus (Exodul 25).

Așadar, într-o zi, căpetenia poruncește *să fie făcută Arca sacră a Legământului.* Aceasta este mutată într-un cort special, sau *Tabernacol,* care este amplasat în afara taberei.

La exterior, Arca arăta destul de modestă: era o cutie făcută din scânduri de lemn, lungă de puțin peste un metru. La exterior, era acoperită cu metal, iar deasupra capacului se întindeau aripile *unor heruvimi* - creaturi fantastice cu corp de leu, față umană și aripi de vultur. Aceștia își plecau capetele deasupra Arcei, iar aripile lor serveau drept tron pe care Dumnezeul lui Israel ședea invizibil. Probabil, heruvimii erau o imagine a spiritelor furtunii, care în poezia israeliană însoțeau de obicei Bobotează.

Când poporul își ridica tabăra sau mergea la luptă, leviții mergeau înainte și duceau Arca pe niște stâlpi care erau trecuți prin inelele laterale ale acesteia.

În sfârșit, sosise momentul să părăsească Sinaiul. Acum Israel avea un nou obiectiv: să cucerească teritorii în țara în care locuise Avraam în vremurile străvechi. Tabăra nomadă devenise o tabără militară.

Moise a făcut un pas decisiv. A trimis cercetași în est pentru a afla dacă invazia putea avea succes. Cercetașii s-au întors aducând roadele bogate ale Țării Promițătoare [27] . Nomazii priveau cu admirație ciorchinii uriași de struguri, rodiile și smochinele. Dar cercetașii vorbeau despre atâtea temeri despre locuitorii Palestinei, despre puterea și curajul lor, despre fortărețele lor inexpugnabile, încât panica i-a cuprins pe nomazi, transformându-se într-o nouă rebeliune împotriva lui Moise.

În cele din urmă, după îndelungi rătăciri, în jurul anului 1200 î.Hr., Moise a decis că era timpul să înceapă ofensiva sa spre nord.

Rămânea să traversăm această graniță strălucitoare și șerpuitoare - Iordanul, dincolo de care începe Canaanul dorit! Dar aici cade cortina istoriei și ne ascunde figura puternică a lui Moise...

Umbre misterioase plutesc deasupra mormântului profetului. El nu a murit de boală sau de bătrânețe. Locul său de înmormântare rămâne necunoscut.

La scurt timp după moartea lui Moise, israeliții au simțit că nu mai pot trăi în Transiordania. Triburile se înghesuiau unele în altele; fâșia îngustă de pământ, mărginită pe o parte de stepele arabe și pe cealaltă de Marea Moartă și Iordan, nu putea hrăni masele de nomazi și vitele lor. Nu promisese oare Moise că își va conduce poporul într-o țară „în care curge lapte și miere”? Nu fusese Canaanul dat lui Israel chiar de Yahweh? Acum venise momentul și trebuia luată o decizie.

După moartea lui Mernepta, Egiptul era în anarhie. Puterea egipteană în Canaan era aproape inexistentă; populația locală era slăbită de conflicte și război. Momentul era cel mai favorabil pentru ca israeliții să mărșăluiască spre vest.

Canaaniții erau rude apropiate ale evreilor și fenicienilor. Se pare că ei, la fel ca israeliții, proveneau din deșert, dar trăiseră în Palestina de peste o mie de ani.

Săpăturile au arătat că Canaanul era o țară tipic *sincretistă în ceea ce privește arta și religia* [28] *.* Nu existau zei naționali aici, dar zeii țărilor vecine erau venerați în principal. Printre ruine au fost găsite figurine cu Horus, Hathor și alți zei egipteni, precum și imagini cu Ișstar babiloniană.

Iosua, fiul lui Nun, care a devenit conducătorul israeliților după moartea lui Moise, credea cu tărie că promisiunea se va împlini și că rătăcitorii vor găsi în sfârșit refugiul dorit. Poporul împărtășea această încredere. Deși autoritatea noului conducător era incomparabilă cu autoritatea lui Moise, Iosua a fost totuși recunoscut de majoritatea triburilor.

Principalul obstacol de depășit în drumul spre Palestina de Vest era *Ierihonul.* Zidurile sale ciclopice se înălțau printre pădurici de palmieri, la două ore de mers de Iordan. Nu exista nicio speranță de a-l depăși fără luptă.

Iosua nu a ezitat mult; într-o zi frumoasă, la semnalul său, Arca a fost ridicată, corturile au fost pliate, iar israeliții s-au mutat spre vest, pe malurile Iordanului.

Rămâne încă un mister cum a putut cădea un oraș atât de bine fortificat. Biblia a păstrat o poveste poetică despre cum zidurile sale s-au prăbușit din cauza sunetelor trâmbițelor israeliene. Poate că, la fel ca în Iordan, aici a avut loc un cutremur, deschizând brusc o spărtură în zid. Este ușor de imaginat impresia pe care trebuie să o fi lăsat un șoc subteran, despicând zidul chiar în momentul în care Israelul se apropia.

Evenimentele s-au desfășurat rapid, marșul triumfal al Chivotului a continuat.

Așadar, promisiunea făcută lui Avraam s-a împlinit. Pământul care fusese atât de mult timp în posesia egiptenilor și hitiților era acum pământul lui Israel. Dar principalele dificultăți urmau să apară. Unindu-se cu canaaniții într-un singur popor, israeliții – nomazii de ieri – au început, fără voia lor, să accepte civilizația băștinașilor și, odată cu ea, credințele lor. Astfel, la fel ca arienii din India, învingătorii s-au trezit aproape în poziția învinșilor.

Coexistența israeliților și canaaniților a dus rapid la răspândirea păgânismului în rândul poporului lui Iahve. Astfel a apărut dubla credință, atât de caracteristică popoarelor cu o cultură joasă care au acceptat religia înaltă.

Nu se știe cum ar fi decurs istoria spirituală a lui Israel dacă nu ar fi fost noul șoc care a zguduit toate triburile.

Existau noi pretendenți pentru țara „în care curge lapte și miere", iar de data aceasta erau incomparabili în putere cu oricare dintre locuitorii Canaanului. Aceștia erau *filistenii.*

Filistenii erau un trib războinic și energic, care stăpânea deja prelucrarea fierului. Se ocupau de pescuitul maritim și pirateria. În jurul anului 1080 î.Hr., au început o ofensivă decisivă spre est, respingând atât tribul israelit, cât și pe cel caldeean.

Cine putea opri acest val? Țăranii, înarmați cu tot ce au putut găsi, au fugit imediat ce au auzit vuietul carelor de război și au văzut căști cu pene. Filistenii au impus tribut aproape întregului Canaan, iar cei cuceriți nu au putut decât să poarte război de gherilă, atacând pe neașteptate trupele filistenilor sau dând foc recoltelor lor.

Dominația filistenilor devenise fermă și părea definitivă. Garnizoane inamice erau staționate în cetăți, iar vameșii erau peste tot. Israelul, care trecea printr-o profundă criză spirituală, se afla acum lipsit de independența sa politică.

Toate aceste evenimente au servit drept impuls extern, care a contribuit la apariția unei noi mișcări religioase, care a luat forme destul de ciudate, dar datorită căreia Israelul a ieșit dintr-o stare de declin și moarte spirituală.

Adepții acestei mișcări erau numiți Bene-ha-Nebiim, „Fiii Profeților". Cuvântul „nabi" însemna un mesager al voinței lui Dumnezeu. Dar dacă anterior clarvăzătorii și ghicitorii acționau ca mesageri solitari ai Cerului, acum noii profeți se adunau în mulțimi pentru slujbele de închinare, mergeau pe drumurile țării, cântând psalmi de luptă și chemând oamenii la fidelitate față de Dumnezeul părinților lor.

Știm foarte puține lucruri despre activitățile Fiilor Profeților și despre oamenii care au condus mișcarea lor; tradiția îi leagă de figura ultimului mare lider evreu din epoca judecătorilor, *Samuel.* Într-un loc, Biblia îl prezintă chiar direct ca fiind liderul comunității profeților (1 Samuel 19:20).

Fără îndoială, Samuel considera că principala sa sarcină era unificarea spirituală a israeliților.

Conform legendei, văzătorul a atins chiar pocăința națională și un jurământ de a desființa zeii păgâni. Idolii au fost aruncați și, din acel moment, „fiii lui Israel au început să-i slujească numai lui Iahve” (1 Samuel 7:4). Dar Legământul religios s-a dovedit a fi un principiu unificator prea slab pentru triburile lui Israel. Era nevoie de o „mână puternică”, de putere seculară. Bătrânii au ridicat problema necesității de a alege un rege cu Samuel. Și în jurul anului 1025 î.Hr., la insistențele lor, Samuel a ales un conducător pentru Israel.

Întreaga Biblie este pătrunsă de spiritul protestului împotriva autocrației. Încă din vremea lui Moise, idealul politic al învățătorilor religioși din Israel a rămas o uniune liberă a credincioșilor, pentru care singura autoritate era Legea lui Dumnezeu. Era o teocrație [29] , nu în sensul conducerii de către cler, ci în sensul unei adevărate puteri divine. În guvernul teocratic fondat de Moise, existau deja germenii unei comunități religioase, Biserica Vechiului Testament, și, în același timp, ai unei societăți construite nu pe tirania unui monarh, ci pe o constituție și o lege, căci poruncile lui Iahve erau la fel de obligatorii pentru țăranii și orășenii simpli, precum și pentru lideri, căpetenii și regi. În acest sens, Biblia se opune vehement aproape întregului Orient Antic: în Vechiul Testament, monarhia este acceptată doar ca un rău tolerabil, ca o instituție imperfectă născută din păcatele și slăbiciunea oamenilor.

Totuși, situația politică, amenințarea unei invazii filistenești - toate acestea l-au influențat, fără îndoială, pe Samuel și, în cele din urmă, l-au împăcat cu necesitatea de a alege un rege. Dar el dorea ca candidatul să fie nominalizat chiar de el. Odată, când un tânăr țăran, *Saul,* din seminția lui Beniamin, a venit la el pentru sfaturi, acesta a decis să-l numească „conducător al poporului” (1 Samuel 9:16).

Alegerea lui Saul a fost acceptată universal. Cu toate acestea, Samuel, așa cum relatează Biblia, i-a avertizat pe toți israeliții că nu puteau spera la prosperitate decât dacă continuau să-L vadă pe Yahweh ca Rege Suprem și să-I onoreze Legământul. „Dar dacă faceți răul, atunci amândoi, voi și regele vostru, veți pieri” (1 Samuel 12:25). Cu alte cuvinte, regele era făcut egal înaintea lui Dumnezeu cu toți supușii săi.

Un loc special în religia Vechiului Testament îi revine lui *David,* ginerele lui Saul, care era destinat să-i succeadă pe tron și să revoluționeze întreaga istorie a Israelului, deși nu a fost nici profet, nici învățător al credinței. Este fondatorul Ierusalimului ca centru spiritual al Israelului, un mare poet religios-psalmist, numele său fiind asociat cu nașterea mesianismului biblic, care constituie însăși esența istoriei sacre.

Saul, primul „conducător al poporului lui Dumnezeu”, a murit pe câmpul de luptă. O adunare populară din Hebron în jurul anului 1000 î.Hr. l-a proclamat pe David, în vârstă de treizeci de ani, rege peste toate triburile.

Armata lui David avea deja o vastă experiență în luptă. Când filistenii au apărut pe câmpia Refaimilor, războinicii lui David au reușit să-i atace din spate și să le provoace o înfrângere grea. Israeliții i-au urmărit pe inamic până la Ghezer. Această victorie a pus capăt dependenței Israelului. Ulterior, mai multe campanii ale lui David în vest i-au slăbit complet pe filisteni și i-au forțat să încheie pace.

Succesele militare ale lui David au dus la crearea unui imperiu care a unit nu numai popoarele înrudite cu evreii - amoniții, edomiții și moabiții, ci și regiunile arameo-sirienilor. Vecinii nordici - fenicienii - au încheiat o alianță prietenoasă cu David.

Însă cea mai mare realizare a lui David a fost crearea unei capitale pan-israelite. Regele și-a îndreptat atenția către puternicul castel Sion, care se înălța deasupra pârâului Chedron pe o stâncă înaltă. Castelul a fost numit „Cetatea lui David”, iar orașul care îl înconjura și-a redat numele antic de Ierusalim.

În toți acești ani, Arca a fost ținută în mâini private. David decide să o transfere solemn în noua capitală și astfel să facă din Sion Cetatea Sfântă.

În jurul anului 995 î.Hr., a avut loc transferul solemn al „Tronului lui Iahve” la Ierusalim. Reînviind tradiția erei nomade, David nu a adus Arca în casă, ci a așezat-o sub baldachinul unui cort de tabără.

Mutarea Arcei Legământului pe Muntele Sion a fost un eveniment de o importanță excepțională. A fost fondarea centrului spiritual al religiei Vechiului Testament, care avea să joace în cele din urmă un rol imens. Ierusalimul avea să devină Cetatea Sfântă a poporului lui Dumnezeu și, mai târziu, a Bisericii. Și, deși Ierusalimul exista deja cu cinci sute de ani înainte de David, David a fost cel care l-a transformat în ceea ce a devenit, transferând Arca Legământului în el.

Într-un text antic atribuit lui David, Dumnezeu face *un Legământ cu „conducătorul poporului”.* Conducătorul trebuie să fie drept și să se teamă de Dumnezeu, iar apoi Dumnezeu va împlini promisiunea unui rege ideal din linia lui David, care va fi fondatorul Împărăției lui Dumnezeu pe pământ. De-a lungul secolelor, această credință în Regele și Împărăția care vor veni va deveni din ce în ce mai iluminată și spiritualizată. Când Isus din Nazaret va apărea printre oameni zece secole mai târziu, va fi numit Cel Uns, Mesia, fiul lui David.

În anul 961 î.Hr., David a murit, iar unul dintre cei mai talentați și remarcabili oameni ai lui Israel a ajuns în mormânt. Aparținând în mare măsură lumii superstițiilor și a duelurilor sângeroase, o lume îngustă și limitată, el a contribuit la crearea poporului lui Dumnezeu dându-le Cetatea Sfântă.

Fiul lui David, Solomon, semăna puțin cu tatăl său. Crescut în lux și ignorant în privința vieții, a urcat pe tron când nu avea încă douăzeci de ani. Nu cunoștea nici războaie, nici dificultăți, nici pericole. Mama sa a avut o mare influență asupra lui și a ținut-o cont. Se pare că a ascultat și de glasul profetului Natan, care a contribuit la urcarea sa pe tron. Și probabil abia după moartea lui Natan a decis să îndeplinească visul tatălui său: să construiască un templu pentru Iahve la Ierusalim.

Templul a fost construit de-a lungul mai multor ani și a fost consacrat în anul 950 î.Hr. Se distingea prin nobila simplitate a formei sale, era construit din pietre cioplite și era căptușit în interior cu lemn prețios, care era aurit.

Ca locuință vizibilă, pământească, a lui Dumnezeu, templul reprezenta Universul. Lămpile aurii erau stele, doi stâlpi de cupru cu capiteluri modelate simbolizau puterea creșterii; cornișele erau decorate cu reliefuri de flori, fructe, animale, heruvimi (adică spirite ale elementelor).

Trebuie menționat că toate aceste detalii ale structurii templului au fost inspirate de arta feniciană și egipteană. Însă cea mai remarcabilă caracteristică a templului lui Solomon nu au fost aceste decorațiuni împrumutate, ci faptul că era un templu unic în care nu exista nicio *imagine a Zeității.*

Templul a fost construit pe Muntele Moria, lângă Muntele Sion. Mutarea Chivotului în Casa lui Dumnezeu a fost transformată într-o sărbătoare națională de către Solomon.

Tradiția spune că în timpul sfințirii Casa Domnului a fost umplută de un nor strălucitor, ca semn al prezenței lui Dumnezeu.

Domnia lui Solomon a fost o perioadă de înflorire a literaturii. Această înflorire a fost o indicație clară a unei noi etape în istoria intelectuală și spirituală a poporului. În acești ani au fost puse pentru prima dată fundamentele credinței poporului lui Dumnezeu, înțelegerea lor despre om, lume și Dumnezeu.

Din momentul în care Dumnezeu S-a revelat lui Israel în evenimentele Exodului, rătăcirilor și cuceririlor, evenimentele istoriei sunt cele care devin în primul rând dovezi ale Providenței Divine. Prin urmare, Crezul lui Israel ia forma unei narațiuni istorice, mai întâi orală, iar în timpul domniei lui Solomon - scrisă. Nu se

știe cum s-a numit această primă *Istorie Sacră* și cine a fost autorul ei inspirat divin. În studiile biblice, el este de obicei numit „yahvist”, deoarece preferă să folosească numele Dumnezeului Yahweh și crede că acesta era cunoscut chiar înainte de Moise.

Scriitorul iahvistic al Genezei [30] a fost unul dintre apostolii Vechiului Testament. Adresându-se contemporanilor săi, le-a adus adevărul sublim, dar le-a vorbit într-un limbaj *inteligibil pentru cele mai largi cercuri.* Printre paginile scrise de mâini omenești, cu greu se poate găsi în altă parte o combinație atât de uimitoare între forma populară și semnificația spirituală profundă. Prin urmare, au dreptate cei care numesc Geneza o carte atât pentru copii, cât și pentru înțelepți.

Pentru iahvist, istoria sacră este o dramă care se desfășoară între cer și pământ, între Dumnezeu și om. El afirmă primatul omului în Creație. Dumnezeu îl creează mai întâi pe om, apoi creează pentru el Grădina Edenului și toate animalele.

Omul este, pe de o parte, o parte a pământului, iar pe de altă parte, o creație spirituală specială a lui Dumnezeu. Scriitorul Genezei subliniază această *dualitate* a existenței omului de mai multe ori. Omul nu se stabilește în Eden ca sclav sau pentru lenevie, ci pentru a-l cultiva și păstra. În mijlocul Edenului se înalță Pomul Vieții și misteriosul Pom al Cunoașterii binelui și răului.

Pentru Yagvist, Pomul Vieții este, în primul rând, o sursă de nemurire. Dumnezeu nu închide calea către el omului și, prin urmare, continuă grija sa specială pentru om. El îi interzice doar să mănânce fructele Pomului Cunoașterii, avertizându-l că acest lucru îl amenință pe om cu moartea.

După ce a creat animalele „din pământ”, adică din aceeași substanță ca omul, Yahweh le aduce la el „ca să vadă cum le va numi” (Gen. 2:19). În lexiconul Orientului Antic, a da nume însemna demonstrarea puterii. Regii cuceritori le dădeau de obicei regilor cuceriți nume noi. Astfel, puterea regală a omului asupra lumii este afirmată clar aici. Și nu numai putere. Examinând toate animalele, omul nu a găsit „un ajutor ca el” (Gen. 2:20). Era imposibil să exprime unicitatea omului în natură mai simplu.

Numai omul poate fi egal cu omul. Și astfel Yahweh îi creează un „ajutor” din Sine. „Aceasta este acum os din oasele mele și carne din carnea mea” (Gen. 2:23), spune bărbatul când își vede soția. Povestea se încheie cu cuvintele lui Yahweh, care sfințesc dragostea și căsătoria: „Bărbatul va lăsa pe tatăl său și pe mama sa și se va lipi de soția sa și cei doi vor fi un singur trup” (Gen. 2:24).

Prima femeie, conform expresiei iahvistilor, este „mama tuturor celor vii” (Gen. 3,20). Această formulă scurtă respinge toate îndoielile cu privire la *unitatea* rasei umane.

Yagwistul respinge cu hotărâre ideea că răul a fost creat de Dumnezeu. Dimpotrivă, totul în creație este frumos și armonios, deși nu este *desăvârșit.* Pământul este gol și pustiu, dar îl așteaptă pe omul-creator, iar pe el apare Edenul, începutul înfloririi lumii. Omul nu este doar stăpânul naturii care îl înconjoară, ci și stăpânul propriei sale naturi. Viața sa carnală, elementar-senzuală curge natural și armonios. Acest lucru este dovedit de goliciunea primilor oameni, care nu aveau de ce să se rușineze. Pomul Vieții, din care omul încă nu gustase, îl aștepta. Și dacă ne amintim semnificația multiformă a acestui simbol, putem crede că promitea nu numai viața veșnică, ci și comuniunea cu cea mai înaltă înțelepciune.

Umbrit de binecuvântarea Divină, chemat să fie conducătorul lumii, omul, conform Bibliei, primește un avertisment de la Yahweh. Este amenințat cu distrugerea dacă mănâncă din Pomul Cunoașterii Binelui și Răului. Această poruncă este ca o piatră de încercare pentru testarea devotamentului omului față de voința Creatorului.

Dumnezeu ca obiect al invidiei, Dumnezeu ca rival, Dumnezeu ca ceva *străin* - iată ceea ce se naște în conștiința omului întunecată de păcat și îl împinge să calce porunca. Faptul că această prăbușire a atitudinii omului față de Dumnezeu a avut loc chiar la începutul existenței sale este confirmat de magicism, care a parazitat religia deja în cele mai vechi epoci ale preistoriei.

Yagvistul știe că bărbatul a comis crima sub influența unor forțe ostile. Dar cine sunt aceste forțe? Trebuie recunoscut că Yagvistul nu a putut găsi o mască mai potrivită pentru ele decât masca unui șarpe.

Șarpele o ispitește pe Eva să încalce interdicția. Conversația lor este transmisă cu o vivacitate atât de inimitabilă, cu o cunoaștere atât de subtilă a psihologiei umane, încât rămâne timp de secole o imagine tipică a ispitei și a căderii. Șarpele o face pe femeie să se îndoiască de adevărul spuselor Creatorului, iar ea face o alegere, având mai multă încredere în șarpe decât în Dumnezeu...

De acum înainte, Grădina Edenului este închisă oamenilor. Heruvimi și o sabie de foc păzesc accesul la Pomul Vieții (Gen. 3:24). Heruvimii erau personificarea furtunii, iar statuile lor erau ridicate ca paznici ai palatelor și sanctuarelor. În același fel, „sabia de flăcări” denotă focul atmosferic, care păzește sferele interzise. Aceste imagini orientale antice trebuie să însemne că omul a fost lipsit de comuniunea cu Dumnezeu și de viața veșnică.

Este adesea prezentat ca și cum păcatul l-ar condamna pe om la muncă. De fapt, așa cum am văzut, omul a dus o viață activă și creativă în Eden. Dar căderea de sub Dumnezeu a blestemat pământul, iar munca s-a transformat din bucurie în dureroasă și grea. Natura se ridică împotriva omului, iar acesta este forțat să-și câștige existența „prin sudoarea frunții sale" până când se întoarce în pământul din care a fost luat (Geneza 3:17-19).

După prima tragedie, Istoria Sacră vorbește despre a doua:
despre *fratricid.* Dacă prima rebeliune a fost îndreptată direct împotriva lui Dumnezeu, acum omul se îndreaptă împotriva omului.

Dar chiar și în această crimă se dezvăluie o distorsiune a conștiinței religioase. Când Cain și Abel au adus jertfe, Yahweh a acceptat cu grație darul lui Abel, dar a respins ofranda lui Cain. Cain a fost enervat, „și fața lui s-a întunecat" (Gen. 4:5). (Motivul preferinței lui Abel nu este dat, dar era, fără îndoială, conținut în partea pierdută a poveștii.) Mistuit de mânie, Cain a decis să-și omoare fratele, care se presupune că i-a furat binecuvântarea. La urma urmei, existau doar doi sacrificatori, iar odată cu moartea lui Abel, Cain putea conta pe o atenție specială din partea lui Dumnezeu. El spera să ascundă crima în sine de Yahweh. Astfel, păcatul lui Cain era înrădăcinat în convingerea naivă *că darurile cerești pot fi obținute prin violență și înșelăciune.* Această convingere, atât de caracteristică magiei, Yahweh-istul o distruge demonstrând Omniștiința lui Dumnezeu, Care pătrunde în adâncurile inimii umane și vede adevăratele motive ale acțiunilor. Chiar înainte de fratricid, Yahweh îl avertizează pe Cain că „păcatul stă la ușă" și că trebuie să „stăpânească" peste el (Gen. 4:7). Prin urmare, în relație cu Dumnezeu, o persoană trebuie să fie călăuzită doar *de sinceritate* și sinceritate.

În capitolul șase din Geneza, Yahweh vorbește despre o uniune conjugală între oameni și ființe supraomenești. Trăsătura remarcabilă a poveștii este că aici oamenii acționează complet *independent* de Dumnezeu. În timp ce Cain încă vorbește față în față cu Yahweh, „fiii zeilor", femeile și urmașii lor uriași, acționează complet autonom, ca și cum Dumnezeu nu ar exista. Corupția pune stăpânire pe rasa umană, iar răul triumfă.

Totuși, scriitorul Genezei arată că legea pedepsei domnește în lume. Crima este urmată de pedeapsă: Adam este lipsit de Pomul Vieții; Cain este exilat în deșertul arid; nici uriașii și întreaga rasă umană coruptă nu pot scăpa de pedeapsă.

Autorul biblic vorbește despre o catastrofă îngăduită de Cer pentru crimele oamenilor. Noe și familia sa nu sunt salvați prin capriciul sau competiția zeilor - el este ales ca singurul om drept din rasa umană coruptă.

A fost potopul universal? Cei care caută informații geologice în Biblie vor fi dezamăgiți; aici, învelișul poetic al povestirii ascunde detaliile exterioare. Mai mult, conceptul de „lume” era foarte limitat pentru antici; nu se întindea dincolo de Marea Mediterană și Mesopotamia. Trebuie menționat că Biblia folosește adesea cuvântul „pământ” și chiar „întregul pământ” pentru a desemna doar o anumită zonă locală.

Descendenții lui Noe, conform narațiunii biblice, au devenit fondatorii celor trei principale grupuri lingvistice și tribale din antichitate: semiții, iafetiții și hamiții [31] . Pentru autorul Cărții Genezei, umanitatea era limitată la aceste triburi.

Povestea fiilor lui Noe se încheie cu ultimul act al dramei lipsite de Dumnezeu: construirea orașului Babilon și ridicarea Turnului . Acesta se dovedește a fi un simbol fără echivoc al imperiilor care au subjugat oamenii prin violență. Constructorii „Babilonului” se opun unificării umanității în Dumnezeu și prin Dumnezeu cu o unitate externă, pe o bază pur umană, și în acest scop își ridică giganticul Turn. Din vremea babilonienilor, faraonilor și asirienilor, perșilor, macedonenilor și romanilor până la sfârșitul secolului nostru, ruinele acestor turnuri imperiale neterminate au dominat drumul istoriei.

Turnul-imperiu este un simbol al încercării de a se „așeza fără Dumnezeu pe pământ”. Constructorii se tot chinuie, sunt mereu preocupați să rezolve problema „așezării” societății (pentru a nu ne împrăștia pe fața pământului), dar Domnul coboară iar și iar „să vadă cetatea și turnul” (Gen. 11:4-5) și, invariabil, roadele mândriei demonice se prăbușesc, ca și cum ar fi făcute din nisip.

Dar tocmai atunci când povestea Turnului se încheie, Scriitorul Genezei vorbește pentru prima dată despre posibilitatea salvării omenirii. Fără a raționa ca un teolog și fără a îndrăzni să vorbească despre secret, el doar mărturisește credința.

Yagvist și adepții săi au respins conceptele păgâne despre cicluri și ciclicitate, au distrus mitul unui univers static și au văzut lumea și umanitatea ca istorie, dramă, dezvoltare, ca un preludiu al Împărăției lui Dumnezeu. Această învățătură va fi aprofundată și spiritualizată de marii profeți biblici.

În ultimii ani ai domniei lui Solomon, regiunile nordice au devenit un focar de tulburări constante. Una dintre cele mai semnificative revolte a fost inspirată de profetul *Ahia* din Șilo, care l-a instigat pe Ieroboam, *efraimitul, la revoltă.*

Faraonul care fusese în alianță cu Solomon a murit, iar acum domnea *Șișac I* (935-914 î.Hr.). Necazurile din regatul evreu i-au inspirat speranțe de succes.

A început un lanț de războaie fratricide. Palestina a devenit din nou prada vecinilor săi. Unitatea Regatului Israel a fost pusă capăt. *Susakim* I nu a ratat ocazia de a interveni în lupta dintre Nord și Sud. Probabil chemat în ajutor de Ieroboam, a invadat Palestina, a luat o răscumpărare bogată de la regele iudeu Roboam, apoi a trecut ca învingător prin ținuturile recentului său aliat. Sirienii din Damasc au profitat și ei de slăbirea Israelului.

Ieroboam I (922-901 î.Hr.) s-a aflat în fruntea regatului nordic al lui Efraim, sau israelit, care era mult mai mare decât Iudeea și unde era concentrată principala populație țărănească.

Cedând instinctelor păgâne ale mulțimii, Ieroboam a redus iahvismul la nivelul unei religii agricole primitive. Taurul de lemn, acoperit cu foiță de aur, a devenit un adevărat idol, căruia i s-au adus onoruri divine.

Totuși, indiferent cât de repede s-a răspândit epidemia păgână, opoziția nu s-a maturizat mai puțin repede. Au apărut din nou comunități de profeți, numiți, ca pe vremuri, fiii profeților. Printre aceștia s-a numărat și *Ilie* Tișbitul.

Venea dinspre Est, de la granițele deșertului. Înfățișarea lui era izbitoare la prima vedere: o față întunecată încadrată de o coamă zburlită, o simplă cămașă de păstor; mișcările sale erau rapide, era brusc, impulsiv, grăbit, ca și cum ar fi fost prin foc și furtună.

Numele său înseamnă „Dumnezeul meu este Yahweh”. Aceste cuvinte conțin crezul misteriosului rătăcitor, alfa și omega [32] învățăturii sale.

Ilie a făcut o impresie uriașă asupra contemporanilor săi, poate cea mai mare după Moise. Era înconjurat de o aură de legende și mistere. Oamenii îl priveau cu un fel de frică superstițioasă. Secole mai târziu, și-a continuat rătăcirile pe pământ. Se spunea că va veni să-l ungă pe Mesia în împărăție. Evreii îi lăsau un aranjament de masă la masă; el privește lumea din fresce bizantine și icoane rusești.

Ilie a fost păstrat în memoria oamenilor ca mijlocitor pentru cei prigoniți în fața puterilor, ca profet al celor umiliți și insultați. Aceasta i-a făcut numele nemuritor.

Ilie a fost ca un al doilea Moise al istoriei religioase israelite. În momentul decisiv, când amenințarea păgânismului era cea mai serioasă, el i-a dat o lovitură zdrobitoare.

Figura gigantică a lui Ilie stă ca un far la joncțiunea a două ere. El a fost un războinic aspru care a ridicat sus steagul lui Moise și, prin lupta sa, a deschis calea marilor profeți evrei.

Însă nici Ilie, nici profeții care i-au urmat un secol mai târziu nu pot fi considerați fenomene izolate. În acea vreme, întreaga omenire se trezea deja dintr-un somn magic, pregătindu-se să se elibereze de puterea demonilor care apăsau asupra lumii. Autorii Upanișadelor și ai lui Buddha, Lao Tzu și Zarathustra, Anaxagora și Socrate, împreună cu Amos și Isaia, se pregăteau să deschidă lumii noi căi către cunoașterea lui Dumnezeu.

II. LA POARTA TĂCERII

FILOZOFIA CHINEZEASCĂ

Un bătrân înalt, cu fața galbenă, cu o barbă lungă, sprâncene negre și groase și un craniu gol și noduros. Așa l-au înfățișat artiștii chinezi. Era adesea înfățișat stând pe un taur, care îl purta în ținuturi îndepărtate, necunoscute. Conform legendei, ultima persoană care l-a văzut pe bătrân a fost șeful avanpostului de graniță, care a primit de la el ca amintire o carte uimitoare, „Pe calea spre virtute”. După ce s-a despărțit de el, înțeleptul a plecat undeva departe, în Vest. Figura lui s-a topit, ca o fantomă, printre trecătorile montane. Din acea zi, nimeni nu a mai auzit de el.

Era cunoscut de toți sub porecla *Lao-ts'e,* care înseamnă „Copil Bătrân” sau „Înțelept Bătrân”. Mulți credeau că data nașterii sale a fost 604 î.Hr.

Filosoful și-a expus învățăturile în Tao Te Ching, o carte despre calea către virtute.

Lao Tzu s-a născut într-o țară al cărei nume a devenit de mult sinonim cu tot ceea ce este conservator, rutinier și imobil.

În religia chineză, ca în majoritatea cultelor păgâne, s-au păstrat urme ale monoteismului original. Chinezii cunoșteau un anumit Principiu Suprem, pe care îl numeau *Tian* (Cer) sau Shang-Di (Domn). Este caracteristic, însă, faptul că acest Principiu Suprem era venerat ca strămoșul poporului, ca și cum ar fi capul unei uriașe familii chineze. Prin urmare, era potrivit să fie tratat cu același respect, dacă nu chiar mai mare, ca și cu wang-ul [33] , capul clanului sau cel mai în vârstă din familie. Această atitudine „respectuoasă” se exprima, în special, prin sacrificii aduse Cerului. Regele, fiind descendent al Regelui Suprem al Cerului, era și marele preot. Confidenții săi și șefii clanurilor aveau, de

asemenea, puteri sacerdotale și îndeplineau ritualuri dedicate zeilor și spiritelor. Prin urmare, nu era nevoie de o clasă sacerdotală specială.

Începând cu secolul al VIII-lea î.Hr., China a intrat într-o perioadă turbulentă; cântecele antice sunt pline de plângeri despre necazuri și conflicte civile. Rivalitatea prinților feudali, cruzimea și tirania, creșterea criminalității, dezastre naturale teribile - acestea au fost caracteristicile epocii.

Și atunci apare „Bătrânul Înțelept" Lao Tzu și, fără insistența „cărturarilor" mofturoși, fără zgomot, ca și cum ar șopti la urechea întregii lumi, îi comunică secretul lucrurilor care i-au fost revelate.

„Există o ființă", spune el, „care există înaintea cerului și a pământului. Este imobilă, incorporeală, existentă prin sine și nu cunoaște nicio revoluție. Se mișcă într-un cerc fără sfârșit și nu cunoaște limite. Numai ea poate fi mama cerului și a pământului. Nu-i știu numele, dar oamenii o numesc Tao."

Tao înseamnă literalmente „Cale", dar în chineză are același înțeles multifațetat ca și termenul grecesc „Logos". Denota regulă și ordine, sens și lege, cea mai înaltă Esență spirituală și viața pătrunsă de această Esență.

Întrucât Tao este un principiu spiritual, nu poate fi înțeles prin văz, auz sau atingere. Toată existența vizibilă este infinit inferioară lui. Prin urmare, filosoful îndrăznește să numească Tao Non-existență. Nu există *în același mod* în care există munții, copacii și oamenii. Realitatea sa depășește realitatea pământească și senzorială.

„Mă uit la ea și nu o văd, de aceea o numesc Invizibilă. O ascult și nu o aud, de aceea o numesc Inaudibilă. Încerc să o înțeleg și nu o ating, de aceea o numesc cea Mai Mică... Este infinită și nu poate fi numită. Se întoarce din nou la Neființă. Și de aceea o numesc formă fără formă, imagine fără ființă... În lume, toate lucrurile se nasc în ființă, iar ființa se naște în Neființă."

Înțeleptul contemplă Tao fără a ieși de acasă: „fără să se uite pe fereastră, el vede Tao-ul natural". Condiția pentru „atingerea Tao-ului" este adâncirea de sine și purificarea spirituală. „Cel care este liber de pasiuni îi vede misterul minunat"; cel care realizează contemplarea Divinității se contopește cu El într-unul singur, găsind pacea veșnică. „Un om cu Tao este identic cu Tao", el pare să se odihnească în sânul ființei, bucurându-se de liniștea inefabilă și simțind cum însăși Eternitatea se revarsă în sufletul său.

Oamenii sunt chinuiți de lăcomie, invidie, ambiție. Conducătorii asupresc poporul, concurează între ei, ridică armate pentru a acapara pământurile altora. Filosoful

se adresează regilor și comandanților strigând despre triumfurile lor: „A te glorifica pe tine însuți cu victorie înseamnă a te bucura de uciderea oamenilor... Dacă mulți oameni sunt uciși, atunci trebuie să plângi amarnic pentru asta.”

În general, toată activitatea umană i se pare lui Lao Tzu o vanitate zadarnică. Oamenii se grăbesc, se agită, fac gălăgie, dar Tao rămâne în seninătate divină. Fără să se miște, se mișcă, fără să acționeze, creează.

Cunoașterea umană, știința și educația, obiceiurile și normele sociale ale civilizației - Lao Tzu respinge necondiționat toate acestea.

Se spunea că unii dintre adepții lui Lao Tzu s-au dus în munți și au trăit acolo, cufundați în contemplare și tăcere. Au stat nemișcați printre stânci mulți ani, cu fețele spălate de ploaie, părul pieptănat de vânt, brațele odihnindu-se pe piept, împletite cu ierburile și florile care creșteau chiar pe corpurile lor.

Se spune că Confucius, care și-a dedicat întreaga viață propagandei riturilor antice, l-a vizitat odată pe Bătrânul Înțelept, care l-a convins pe uimitul Confucius că toate încercările sale de a îmbunătăți societatea prin reglementări artificiale erau sortite sterilității. Pentru a atinge perfecțiunea, trebuie să te ridici deasupra a tot ceea ce este trecător și să plutești calm de-a lungul fluxului marelui râu al Vieții. „Un porumbel este alb nu pentru că se scaldă în fiecare zi”.

Poate că cei mai direcți moștenitori spirituali ai Tao Te Ching au fost oamenii artei. Într-o atmosferă de moderație și bun simț, poeții chinezi au reușit să scape de toate lanțurile și să păstreze nebunia sacră pe care Lao Tzu le-o lăsase moștenire. Au ascultat vocea lui Tao și s-au predat șoaptei sale adormite. Iar artiștii au căutat în frumusețea naturii acea „naturalitate” sacră care i-a readus în sânul Întregului. Cu o reverență cu adevărat religioasă, pictorii chinezi au înfățișat natura: roci bizare, lăstari de bambus, fluturi colorați, peștișori aurii și păsări.

Pentru un european care ar dori să găsească o modalitate de a înțelege cel mai valoros lucru din sufletul culturii chineze, aceste capodopere uimitoare pot servi drept prim pas. Aici, ca nicăieri altundeva în China, descoperim acele rădăcini spirituale universale care sunt garanția apropierii tuturor popoarelor.

Numele *Confucius este* o formă latinizată a numelui chinezesc Kong-tzu, adică învățătorul Kong. S-a născut în principatul Lu în jurul anului 551 î.Hr. Familia sa aparținea unei vechi familii aristocratice, care la acea vreme era aproape ruinată.

Confucius a fost întotdeauna un om de serviciu în suflet, un funcționar onest și a fost mereu preocupat de dezordinea din țară. Sub influența a ceea ce a văzut în

serviciu și a ceea ce a găsit în cărțile vechi, a ajuns să fie convins că oamenii se rătăciseră de mult și că doar o întoarcere la modul de viață antic îi putea salva.

Confucius nu și-a pus întrebări despre sensul vieții, despre Dumnezeu și nemurire. Nu era preocupat de secretele naturii și de tragedia existenței umane. Principalul lucru pentru el era să găsească o cale către prosperitatea pașnică a societății.

Când a fost întrebat dacă există nemurirea, Confucius a răspuns evaziv: „Nu știm ce este viața, putem ști ce este moartea?”

Confucius credea că o persoană ar trebui să învețe să respecte regulile umanității și etichetei fără nicio pedeapsă. Umanitatea și eticheta întăresc familia; la rândul lor, acest lucru creează pace în stat, iar un stat în care totul este bine va aduce unei persoane o viață fericită.

Așadar, avem în fața noastră prima încercare din istorie de a construi *o morală autonomă* , care nu este legată de religie și Revelație. Aici găsim călcâiul lui Ahile al învățăturii confucianiste. Pronunțându-se împotriva celor care doreau să construiască societatea doar pe violență și frica de pedeapsă, Confucius voia să o întemeieze pe principii pur etice, în timp ce aceste principii în sine s-au dovedit a fi fără sprijin pentru Confucius. El credea că omul este prin natura sa mai înclinat spre bine decât spre rău și spera în eficacitatea predicării morale.

În timp ce Lao Tzu predica „non-acțiunea” și simplitatea primitivă, Confucius insista asupra necesității unei intervenții active în cursul evenimentelor.

Confucius a subliniat constant nevoia autorității morale în guvernare. „Guvernarea înseamnă corecție”, i-a spus el prințului. „Dacă dai un exemplu de dreptate, cine va îndrăzni să acționeze nedrept? Dacă nu ești lacom, oamenii nu vor fura.”

Dar cum să îndrume guvernul pe calea recunoașterii datoriei sale morale? Confucius avea un răspuns și pentru asta. Conducătorul trebuia să aibă alături un savant care să-i ghideze acțiunile, să fie vocea conștiinței sale și gardianul tradițiilor. Confucius și-a propus, în mod firesc, acest rol de consilier pentru sine.

Treptat, Confucius a trebuit să fie convins că prinții erau cel mai puțin interesați de instrucțiunile sale. De atunci încolo, el a „recunoscut în sfârșit porunca Cerului”: chiar dacă nu era destinat să fie ministru, avea să găsească o altă modalitate de a sluji poporul.

Au început anii de rătăcire. Confucius era însoțit peste tot de o mare mulțime de studenți care împărtășeau cu el greutățile vieții nomade.

Discipolii l-au îngropat pe Confucius cu toată rigoarea ritualului funerar antic. Ulterior, peste mormântul său a fost ridicat un templu, unde multe generații au adus sacrificii în fața plăcii sale memoriale [34] .

Idealul confucianist nu este doar o filozofie exotică, ci prima încercare de a formula doctrina conform căreia scopul final al omului este pur pământesc, că moralitatea poate fi întărită independent de religie, că toate cerințele superioare ale spiritului pot fi eliminate din conștiință, iar tragedia vieții poate fi depășită prin crearea unei societăți armonioase. Este destul de evident că această doctrină este o ispită umană universală și nu doar o invenție chineză.

Astfel, China a propus două soluții extrem de opuse la problema vieții. Pe de o parte, Lao Tzu a anunțat lumii misterul Ființei Supreme și a îndemnat la contemplarea mistică. Pe de altă parte, Confucius a declarat că existența pământească este cea mai înaltă valoare și a văzut mântuirea într-un regim social stabil.

INDIA DE LA BRAHMANISM LA BUDDHA

Pe vremea când profetul Ilie se lupta cu Baal în Israel [35], iar Homer cânta Războiul Troian în Ionia, mulțimi de locuitori ciudați au apărut în pădurile Indiei care înconjurau orașele și satele; aproape goi, acoperiți doar de șuvițe lungi și încâlcite, cu fețe slăbite, noii locuitori ai junglei pot părea niște spirite ale pădurii, urmașii unor ciudate desișuri tropicale. Indienii îi numesc pe acești locuitori ai deșertului *„munis”.*

În acea vreme, cea mai grosolană idolatrie se stabilisese în India: idoli înspăimântători, ai căror creatori erau ghidați de o imaginație morbidă, au început să fie ridicați peste altare.

Dacă în epoca Rig Veda sacrificiile sângeroase erau rare, acum o persoană care dădea zeilor vaci nepotrivite era amenințată cu iadul. Oferind un sacrificiu pe altar, o persoană se adresa zeității cu cuvintele: „Dacă îmi dai - îți voi da, dacă mă răsplătești - te voi răsplăti”, și astfel intra într-un „contract” cu forțe din altă lume.

Aceasta era o boală comună, așa cum am văzut, tuturor religiilor antice. Dar, în unele cazuri, magia amorțitoare îngropa sursa spiritului sub o piramidă de ritualuri, în timp ce în altele, setea de adevăr străpungea din nou toate straturile. Această sete i-a condus pe tinerii pustnici indieni în junglă.

Un șir nesfârșit de discipoli se revărsa spre colibele pustnicilor, iar aici, departe de pasiuni și zgomot, în regatul de basm al tufișurilor tropicale, „guru” [36] purtau lungi conversații cu tinerii căutători de Dumnezeu.

Care este esența înțelepciunii muni-ului pentru care discipolii părăsesc viața lumească și plăcerile ei?

Nu am fi știut niciodată despre asta dacă gurușii indieni nu ar fi păstrat înregistrări ale conversațiilor, reflecțiilor, parabolelor, poeziilor mistice ale acestora. Acestea au fost ulterior incluse în Vede sub denumirea generală de „Upanișade”.

Pretinzând că cunosc toate secretele naturii și ale omului, autorii Upanișadelor au neglijat prea mult rațiunea. Indiferent cât de profundă ar fi puterea intuiției, aceasta are întotdeauna nevoie de ajutorul rațiunii ca început al cristalizării și completării a ceea ce este revelat prin contemplare.

Paginile Upanișadelor sunt pline de întrebări, nenumărate, unele dând naștere altora. Uneori pare că aceasta este vocea umanității însăși, care pune întrebări și pune la încercare, pentru care întreaga lume este un mister.

În spatele tuturor întrebărilor din Upanișade se află *una* dintre cele mai tulburătoare: există vreun sens în existența umană? Cum este legat perisabilul de Neperisabil, de Eternitate? La urma urmei, numai prin această legătură omul se implică în viața adevărată.

Dincolo de tot ceea ce este creat și limitat, ochiul mistic a descoperit o Realitate pe care Lao Tzu a numit-o Tao, Buddha Nirvana, Kabbaliștii [37] au numit- o Ensoph, iar creștinii au numit-o Esența Divină, Zeitatea.

Pe ce se bazează universul? — întreabă Upanishadele. Și dau răspunsul: doar pe Brahman [38] , deși Universul nu este conștient de acest lucru. Ascetul Uddalaka i-a explicat acest lucru fiului său, recurgând la analogia unui copac. „Așa cum aceste sucuri nu cunosc diferența și nu spun: eu sunt sucul acestui copac, eu sunt sucul acelui copac, tot așa, dragul meu, toate aceste creaturi, intrând în Ființă în somn, cu adevărat nu știu acest lucru și nu spun: noi intrăm în Ființă.” Starea inconștientă, transa — aceasta este ceea ce aduce lumea și omul la adevărata lor sursă, la Substanța divină nemișcată.

În creație, Upanișadele nu văd nimic altceva decât nașterea, emanația, revărsarea lumii din adâncurile Absolutului.

„Așa cum păianjenul își strânge și își dezlănțuie pânza, precum o plantă răsare pe pământ, precum părul răsare pe capul omului, așa din Cel Veșnic iese tot ce există în lumea aceasta.”

Astfel, linia care separă Absolutul de creatură este tăiată; se dovedesc a fi *identice în natură.*

Aici vedem diferența fundamentală dintre brahmanism și Revelația biblică, care afirmă miracolul *actului creator* ca bază a relației dintre Dumnezeu și lume. Cuvântul Creatorului a chemat Universul din neant. Lumea nu este Divinitatea și de aceea sunt posibile o întâlnire, o uniune și un dialog între Necreat și creat. Nu există loc pentru o astfel de relație în brahmanism, căci totul este Dumnezeu.

Lumea este creată de Rațiune și Iubire, de aceea este înzestrată cu libertate. Și chiar și atunci când, folosind această libertate, se îndepărtează de Dumnezeu spre neexistență, ea continuă să rămână în sfera Iubirii. „Atât de mult a iubit Dumnezeu lumea, că a dat pe singurul Său Fiu…” (Ioan 3:16). Cea mai înaltă iubire își exercită influența creatoare și asupra lumii decăzute.

Clarvăzătorii din India înțelegeau altfel baza creării lumii. Intoxicați de întunericul sacru al extazului, odată ce au atins cupa mistică, nu au putut înțelege adevăratul scop al lumii vizibile. Aceasta își pierdea orice valoare pentru ei.

O persoană trebuie să renunțe pentru totdeauna la tot ceea ce o leagă cu lumea, să se înarmeze cu metodele yoga contemplativă, urcând treptele extazului.

Cei detașați sunt străini nu numai de ritualuri, ci și de tot ceea ce înseamnă trăirea oamenilor: ură și iubire, bine și rău. El este infinit departe de cei slabi și ignoranți, este un supraom.

Este, așadar, firesc ca religia brahmanică să nu se fi extins dincolo de limitele schiturilor.

Opresiunea constantă a vieții de zi cu zi apasă asupra conștiinței umane; majoritatea dintre noi nu putem scăpa de jugul ei o mare parte a vieții noastre. Sentimentul vieții de zi cu zi este cea mai mare minciună, care ne întunecă conștiința. Această otravă cenușie distorsionează imaginea adevărată a lumii, o persoană saturată de ea pierde simțul misterului, simțul miraculosului, încetează să mai simtă respirația Eternității, uită că se află undeva în apropiere. Ne cufundăm în fluxul zadarnic al vieții de zi cu zi la fel de ușor cum uităm că pământul nostru este doar o planetă care se năpustește prin golul înghețat al Universului. Cine știe, oare sentimentul vieții de zi cu zi nu a devenit un fel de reacție defensivă a spiritului slăbit în fața puternicului atac al celei mai înalte

realități a ființei? Poate că nu mai suntem capabili să-i suportăm constant lumina? Și astfel ochii noștri spirituali s-au închis, intuiția noastră a devenit tocită, fețele și forțele spirituale vii au dispărut, un văl cenușiu a căzut peste toate; Viața de zi cu zi s-a instalat... dar din când în când spiritul, trezindu-se, face încercări disperate de a se elibera de falsa iluzie a vieții de zi cu zi, de a-și recăpăta simțul pierdut al lumii, în care lucrurile moarte vor vorbi din nou, în care totul va suna, va tremura, va căpăta un sens misterios și plin de semnificație. Asemenea fulgerelor, aceste reveniri ale viziunii spirituale luminează calea noastră mohorâtă. Dacă moartea ne-ar prinde într-un astfel de moment, cât de neînsemnată ar fi atunci, cât de nedureroasă ar fi înțepătura ei! În momentele de iluminare spirituală nu ne temem de ea. Dar cine se poate lăuda că această iluminare îl însoțește întotdeauna? I-a abandonat chiar și pe cei mai mari sfinți.

Și astfel, în întunericul dintre două licăriri de lumină nepământeană, încercăm să nu cădem, să ne continuăm drumul, chemând în ajutor toată puterea rațiunii și a voinței.

Răspunsul la acest strigăt al sufletului, la această strădanie pentru Dumnezeu, a fost o nouă mișcare religioasă în India, asociată cu numele lui *Krishna Vasudeva.* Perioada vieții sale este de obicei atribuită secolului al VI-lea î.Hr. Nu au rămas înregistrări despre el. Monumentul învățăturii lui Krishna este Bhagavad Gita, adică „Cântecul Domnului” - una dintre cele mai mari opere de poezie religioasă din toate timpurile și popoarele.

Care este diferența dintre krișnaism și brahmanism? Conform lui Krishna, nu doar detașarea mistică duce la perfecțiune, ci și bhakti - iubire, respect, credință.

Oricine se întoarce la Dumnezeu cu o inimă încrezătoare nu va pieri, indiferent cine ar fi.

> „Cei care caută adăpostul Meu,
> chiar dacă sunt de neam rău:
> Femei, Vaisya, chiar și Shudra [39] .
> Merg pe cea mai înaltă cale.”

Acesta este cu adevărat glasul lui Dumnezeu! Iubirea omului nu este zadarnică, rugăciunea lui nu este fără sens, speranța lui nu este deșartă.

Învățătura Gitei despre credința mântuitoare, despre Dumnezeul personal iubitor, este sublimă, chemarea sa la acțiune și altruism este nobilă, versurile sale respiră cu o căldură emoționantă atunci când ating aceste subiecte, versuri numite uneori „evanghelia indiană”. Dar toate acestea nu ar trebui să ascundă

faptul că acestea sunt doar lumini izolate în întunericul nopții păgâne. Și nicăieri acest întuneric nu apare cu atâta forță ca în Gita *însăși* !

Lângă imaginea celui mai înalt bun Dumnezeu vedem în ea din nou Începutul Supraexistent, care rotește lumea veșnic, ca pe o roată de olar. Într-un joc cosmic fără scop, într-un ciclu, Universul se naște din Tăcere, apoi dispare din nou în ea. Eternul aruncă lumea care s-a revărsat din el în roata karmei și vai de cel care se răzvrătește împotriva rotației divine. Pentru ce și cu ce scop are loc această rotație? Nu există un scop, un sens sau un scop al existenței. Nimic nu poate fi schimbat.

Învățăturile Gitei nu au servit drept început al unei revoluții spirituale în India. Chiar dacă admirăm multe dintre versurile sale astăzi, nu ar trebui să supraestimăm rolul său pozitiv în istoria religioasă. Oamenii cu o credință simplă și cu inimă simplă nu au ajuns la monoteism prin Krishna. Mitologia, ca și înainte, a continuat să adune monștri și să umple templele cu idoli urâți.
Astfel, *hinduismul a prins treptat contur* - religia eclectică a Indiei moderne, în care ideile marilor mistici și poeți sunt amestecate fără speranță cu superstiții populare pervertite.

VIAȚA ȘI PREDICA LUI BUDDHA GAUTAMA

Oamenii îi vedeau pe pustnici ca purtători de viață spirituală și înțelepciune. Și tocmai pentru că pustnicii erau căutători ai vieții adevărate, respingând viața falsă, a venit la ei un tânăr pe care au început să-l numească „Shakiya-muni” sau „pustnicul Shakya”. Numele lui era *Siddhartha,* iar porecla familiei sale *era Gautama.* S-a născut în jurul anului 563 î.Hr., lângă Himalaya, la granița cu Nepalul. În Lumbini, nu departe de orașul Kapilavastu, un monument cu inscripția „Cel Preaînălțat s-a născut aici” există și astăzi.

Tatăl lui Siddhartha, Shuddhodana, a fost raja unui principat semi-dependent. Mama lui Siddhartha a murit la câteva zile după nașterea sa. Raja, care o iubea nebunește, și-a transferat toate sentimentele fiului său. Acesta a început să fie îngrijorat de caracterul copilului încă de mic. Încă de băiat, lui Siddhartha îi plăcea să se delecteze cu vise și fantezii vagi; odihnindu-se la umbra copacilor, se cufunda în contemplare profundă, trăind momente de iluminare extraordinară. Aceste momente dulci i-au rămas întipărite în memorie pentru tot restul vieții. Zeii, spune legenda, l-au înconjurat invizibil pe Cel Preaînalt și i-au inspirat dragostea pentru viața mistică.

Shuddhodana a decis să-și distragă fiul de la gândurile și stările sale de spirit prin orice mijloace. Nu a precupețit niciun efort pentru aceasta. „Pentru mine”, își amintea Buddha mai târziu, „în palatul părinților mei existau iazuri construite,

unde nuferi, trandafiri de apă și lotusuri albe înfloreau din abundență; purtam haine parfumate din material fin; turbanul și veșmintele mele de sus și de jos erau din material fin; zi și noapte eram umbrit de o umbrelă albă de teamă că frigul, sau căldura, sau un fir de praf, sau o picătură de rouă să nu mă atingă. Și aveam trei palate: unul pentru viața de iarnă, altul pentru vară și un al treilea pentru vremea ploioasă a anului."

În acele rare ocazii când prințul își părăsea grădinile și palatele, din ordinul lui Shuddhodana, toți cerșetorii și bolnavii erau alungați din calea lui. Oamenii trebuiau să se îmbrace în cele mai bune haine ale lor și să-l întâmpine pe Siddhartha cu fețe vesele.

Dar este oare posibil să ascunzi viața de un tânăr care îi cugetă secretele de la o vârstă fragedă, este posibil să-i ascunzi tristul adevăr că totul în jur este plin de suferință? Cu eforturile sale, Shuddhodana nu a făcut decât să-i facă sufletul fiului său mai tandru și mai vulnerabil. Legenda spune că într-o zi, prințul, mergând cu carul său Channa, a văzut brusc un bătrân decrepit și, impresionat de înfățișarea lui, a început să-l întrebe pe servitor despre bătrânețe. A fost șocat să afle că aceasta este soarta comună a tuturor oamenilor.

Prințul era copleșit de dezgust pentru toate; nimic nu-i putea aduce înapoi copilăria lipsită de griji. Lumea, viața s-au dovedit a fi inacceptabile. Era o rebeliune împotriva înseși fundamentelor universului, o rebeliune cu o semnificație supraistorică.

„Și astfel", a spus Buddha, „încă în floarea vârstei, încă cu părul negru strălucitor, încă în mijlocul plăcerilor tinereții fericite, încă în prima perioadă a vârstei bărbătești, împotriva dorințelor părinților mei plângăcioși și bocitori, după ce mi-am ras capul și barba, mi-am părăsit casa natală de dragul lipsei de adăpost și am devenit un rătăcitor, căutând adevăratele binecuvântări pe calea incomparabilă a lumii superioare."

Pe vremea aceea avea treizeci de ani.

După ce a studiat sistemele filozofice și și-a dat seama că acestea nu îl puteau ajuta să rezolve problemele care îl chinuiau, Gautama a vrut să apeleze la practicanții yoghini.

A trăit printre ei un an întreg, observându-le isprăvile supraomenești, purtând conversații cu ei, reflectând asupra drumului lor uimitor. Erau unele lucruri care îi plăceau foarte mult. Un lucru nu-l putea înțelege: de ce mulți pustnici, epuizându-și trupul, nu se străduiesc să elibereze la maximum suferința, ci să aibă o

renaștere mai bună în viitor sau să aibă parte de o fericire trecătoare printre ființele cerești strălucitoare. Aceste obiective i se păreau nedemne.

Părăsindu-și învățătorii yoghini, Gautama s-a retras în junglă pentru a porni fără teamă pe calea autotorturii.

Pentru un tânăr aristocratic răsfățat, acesta era un adevărat eroism. Dar a decis că nu se va opri în fața niciunei încercări pentru a atinge iluminarea și a învăța adevărata cale spre mântuire. Timp de șase ani lungi a rătăcit prin tufișuri, nu a mâncat aproape nimic, fața i-a devenit teribilă, s-a înnegrit și incredibil de slăbit, pielea i s-a ridat, părul i-a căzut, arăta ca un schelet viu.

Și apoi, într-o zi frumoasă, când după multe ore de imobilitate, Gautama a încercat să se ridice, spre groaza prietenilor săi care priveau scena, picioarele sale au refuzat să-l mai susțină și a căzut mort la pământ. Toată lumea a decis că acesta era sfârșitul, dar ascetul era pur și simplu într-o stare de leșin profund din cauza epuizării.

De acum înainte, Gautama a decis să renunțe la autotortura fără rost.

O întâmplare norocoasă i-a venit în ajutor. Fiica unui păstor, avându-i milă de ascet [40] , i-a adus niște supă de orez. Gautama i-a acceptat pomana și, pentru prima dată după mult timp, i-a potolit foamea. Din acel moment, a renunțat pentru totdeauna la extremele asceticismului și a recunoscut doar formele sale moderate ca fiind utile.

Toată ziua s-a odihnit la umbra copacilor înfloriți de pe malul râului, iar când soarele apunea la vest, și-a făcut un pat printre rădăcinile unui banian uriaș și a rămas acolo peste noapte.

Și atunci a avut loc cel mai semnificativ eveniment din viața lui Gautama. Gânduri și chinuri, căutări și abnegație, toată experiența sa interioară, care îi rafinase și sublimase extrem de mult sufletul, toate acestea păreau să se adune și să dea roade. *A apărut mult așteptata „iluminare”.* Deodată, Gautama și-a văzut întreaga viață cu o claritate extraordinară și a simțit legătura universală dintre umanitate și lumea invizibilă. Întregul Univers părea să-i apară în fața ochilor. Și peste tot vedea trecător, fluiditate, nicăieri nu exista pace, totul era dus într-o distanță necunoscută, totul în lume era legat, unul provenea din altul. Un misterios impuls supraomenesc a distrus și a reînviat ființele. Iată-l pe chinuitorul lumii! Iată-l pe „constructorul casei”! Aceasta este *Trishna* - setea de viață, setea de a fi. Ea este cea care tulbură pacea lumii. Siddhartha simțea ca și cum ar fi fost prezent, în timp ce Trishna aducea iar și iar la existență ceea ce plecase de la el. Acum știa cu cine trebuia să lupte pentru a găsi eliberarea din această lume

teribilă, plină de plâns, durere și tristețe. De acum înainte el devenea *Buddha* – Iluminatul.

Din acest moment și până în ultimele zile ale lui Gautama vom întâlni influența sa uimitoare asupra sufletelor oamenilor. Cele mai incredibile afirmații, cele mai mândre epitete la adresa sa, proclamarea sfințeniei și perfecțiunii sale - toate acestea nu numai că nu au provocat indignare în majoritatea ascultătorilor săi, ci, dimpotrivă, au avut un farmec și o atracție deosebite pentru ei.

Odată, Buddha a fost întrebat care va fi soarta unui mare ascet după moarte. El a răspuns doar că pentru o persoană care a depășit atracția față de existența psihofizică (nama-rupa), nu există nici naștere, nici moarte. Astfel, accentul principal al lui Buddha este pus pe faptul că deja aici, în timpul vieții, o persoană poate atinge o stare de detașare, pace, iluminare, adică poate deveni părtaș la nirvana.

Putem spune cu certitudine ce a înțeles Buddha însuși prin cuvântul „nirvana”?

Buddha compară nirvana cu „pacea și înțelepciunea”, iar discipolii săi considerau că cel mai mare merit al învățătorului este stăpânirea pasiunilor și atingerea „minunatei nemuriri”.

Așadar, singurul scop demn de om este eliberarea, libertatea de tot, inclusiv de sine însuși. În acest scop, Buddha oferă „sistemul opt”.

Ce conține „calea octuplă” oferită de Buddha? Aceasta este:

1. Păreri corecte, adică păreri bazate pe „adevăruri nobile”.

2. Determinare corectă, adică pregătire pentru o ispravă în numele adevărului.

3. Vorbire corectă, adică o vorbire prietenoasă, sinceră și adevărată.

4. Conduită corectă, adică neprovocarea de prejudicii.

5. Modul de viață corect, adică pașnic, cinstit, pur.

6. Efortul corect, adică autoeducație și autocontrol.

7. Atenția corectă, adică starea activă de alertă a conștiinței.

8. Concentrarea corectă, adică metodele corecte de contemplare și meditație.

Stăpânirea acestor principii a fost considerată de Buddha ca o serie de pași ascendenți treptat.

În vârful scării care duce spre nirvana găsim cea mai înaltă iluminare, starea de *sambodhi* (samadhi), când tot ce este uman dispare într-o persoană, când conștiința sa se estompează, când corpul său amorțește, când nicio lege nu mai are putere asupra unei persoane, căci aceasta se cufundă în „lipsa de vânt” de neînțeles a nirvanei. Scopul este atins: fluxul se termină, focul veșnic pâlpâitor se stinge.

Și aici se dezvăluie înfiorătoarea „descoperire” a budismului în toată cruzimea sa: *omul este singur,* inexprimabil de singur în această viață. Totul este gol și lipsit de sens. Nu există Dumnezeu deasupra noastră, „nu există nicio cale în rai”, nimeni la care să te rogi, nimeni pe care să te bazezi, nimeni care să-i reverse putere omului slăbit care merge pe calea sa întunecată. Nu există nicăieri unde să aștepți ajutor. Omule, salvează-te! Nu este aceasta o expresie goală? Este posibil să te ridici de propriul păr?

Buddha a promis mântuirea și atingerea nirvanei doar asceților care și-au părăsit căminele și s-au eliberat de toate atașamentele. Pe lângă isprava perfecțiunii personale, călugării au fost obligați să se angajeze într-o propagandă intensivă a ideilor învățătorului. Și, bineînțeles, stârnind interes și simpatie, nu au putut introduce pe toată lumea în ordin. Prin urmare, *a apărut problema budiștilor laici.*

Buddha a rezolvat această problemă destul de simplu. Adevărații săi adepți au rămas călugări, iar „upasaka” - laicii care i-au acceptat învățătura - s-au trezit, ca să spunem așa, în poziția de „catehumeni” [41] care se pregăteau pentru inițiere. Spre deosebire de călugări, laicilor li s-a dat un cod etic simplu, *Pancha Shila* (Cele Cinci Porunci), care se rezuma la următoarele:

1. Abține-te de la a ucide.

2. Abține-te de la furt.

3. Abțineți-vă de la curvie.

4. Abține-te de la mințit.

5. Evitați băuturile stimulante.

Pe lângă aceste porunci, similare cu cele proclamate de Moise cu opt secole mai devreme, „upasaka” trebuiau să rămână fideli lui Buddha, învățăturilor și ordinii sale.

Probabil, dragostea pentru curățenie i-a fost insuflată lui Gautama încă din copilărie, așa că s-a răzvrătit împotriva obiceiului asceților din vremea sa de a umbla permanent murdar. Chiar și astăzi, călătorii sunt înspăimântați de vederea acestor figuri sălbatice, acoperite din cap până în picioare de cenușă, bălegar de vacă și murdărie. În ordinul budist, igiena personală a călugărilor era strict monitorizată, iar spațiile în care locuiau erau menținute constant într-o ordine și curățenie exemplară.

Aceste colonii confortabile, unde oamenii trăiau în meditație, contemplare și conversații edificatoare, îi atrăgeau pe toți cei obosiți și asupriți. Mănăstirile budiste păreau multora pământul făgăduit, unde se putea găsi în sfârșit pace și libertate.

Ultimele ore din viața lui Gautama poartă amprenta unei tragedii de netrecut. El nu moare precum Socrate, crezând în nemurire, nu precum un martir, pecetluindu-și învățătura cu sânge și triumfând asupra răului, ci ca un om care a recunoscut răul lumii și s-a supus lui. Totul este trecător, totul curge! Căutați consolare în aceasta! Iată rezultatul...

Activitatea misionară energică a călugărilor a adus mulți convertiți la budism. Oamenii erau din ce în ce mai atrași de această nouă religie, care promitea mântuirea indiferent de castă, nu împovăra cu un exces de ritualuri și predica bunătatea și blândețea.

Gautama a căutat să demonteze viața trecătoare, să o prezinte ca pe un regat al suferinței, morții și urâțeniei. Însă adepții săi s-au dedicat îngrijirii oamenilor și bunăstării lor pe pământ. Aceștia au lucrat pentru a crea o cultură budistă.

După ce l-a respins pe Dumnezeul Creator, Buddha a recunoscut natura și omul ca pe un vârtej fără sens de fantome, o pâlpâire de „dharme” [42] , un flux nesfârșit și inutil. Și avea dreptate, căci dacă nu există un Dumnezeu Viu, Universul merită să fie distrus, viața și indivizii conștienți de sine trebuie să dispară pentru totdeauna. Aceasta este cea mai bună soartă pentru ei.

Acesta este principalul motiv pentru care o religie atât de sublimă precum cea indiană nu *a putut* deveni un preludiu al Evangheliei.

Totuși, viața și predicile lui Gautama au fost unul dintre cele mai mari evenimente din istoria spiritului.

Semnificația Celui Iluminat nu se limitează nicidecum la conținutul moral sau filosofic al învățăturilor sale. Măreția lui Buddha și a predecesorilor săi constă în faptul că au proclamat *mântuirea* ca scop principal al religiei. Un înțelept plin de

compasiune pentru întreaga lume, el este cu adevărat demn de dragostea și recunoștința umanității, deși nu a fost capabil să o salveze. Totuși, cine dintre oameni ar putea face asta?

IV. DIONYSUS, LOGOS, SOARTĂ

RELIGIA GREACĂ ANTICĂ

Gânditorii Greciei Antice au creat o imagine unică a universului și au definit legile universale ale activității umane caracteristice timpului lor. Lumea elenistică a devenit primul domeniu de activitate al apostolilor atunci când aceștia s-au îndreptat către păgâni cu predica lor. Cuvântul lui Dumnezeu, venit din pământul biblic, a fost acceptat de oamenii societății antice, iar pe acest pământ a crescut Biserica Universală. Martirii și apologeții, învățătorii și Părinții Bisericii au fost în mare parte fii ai lumii greco-romane. Părinții Bisericii spuneau că Dumnezeu a revelat adevărul oamenilor treptat, iar principalele realizări ale antichității în această direcție au fost filosofia greacă veche și setea de noi idealuri, cauzate de nemulțumirea față de credințele păgâne.

Care a fost religia greacă antică și de ce oamenii care se închinau lui Zeus, Atenei și altor olimpieni au dezvoltat o dorință pentru ceva nou?

Cele mai vechi culte ale tuturor popoarelor lumii erau asociate cu venerarea Zeiței-Strămoșească, precum și cu forțele elementare ale naturii. În istoria majorității religiilor antice, există un moment de cotitură extrem de important atunci când omul, după ce a realizat pentru prima dată natura sacră a ordinii mondiale, a armoniei și a rațiunii, le opune forțelor irațională ale haosului. Acest moment este surprins în miturile despre *lupta zeilor.* Zeitățile umanoide acționează împotriva demonilor elementari ai societății primitive, creând un sistem ierarhic armonios al lumii. În viziunea elenilor, zeii victorioși s-au așezat pe Olimp, care a devenit nu atât un munte, cât o anumită regiune cerească. Locuitorii Olimpului erau considerați ființe similare oamenilor în toate, cu excepția nemuririi. Miturile le descriu colorat viața printre războaie și rivalități, intrigi și ospățuri, dragoste și ură. Victoria olimpienilor asupra forțelor întunecate ale Mamei Pământ a reflectat mândria conștiință de sine a omului luptător, a omului făcător și organizator al vieții, care își recunoștea superioritatea asupra naturii. Triumful zeilor umanoizi într-o formă primitivă declara credința în semnificația supremă a principiului spiritual.

Totuși, victoria Olimpului, așa cum spune legenda, nu a fost completă: după ce i-au învins pe Titani și monștri, zeii nu au îndrăznit să o domine pe Zeița Mamă însăși. Puterea supremă a rămas cu ea. Iar *Soarta inevitabilă a continuat să apese asupra tuturor lucrurilor,* ceea ce nu putea fi nici înțeles, nici depășit, nici

implorat. Ea a apărut ca aceeași Zeiță-Strămoșă. Aici se găsește rădăcina acelui sentiment fatalist [43] , din care s-a născut tragedia antică, cântând despre duelul zadarnic al omului cu Necunoscutul.

Iliada și Odiseea lui Homer au fost o adevărată enciclopedie pentru greci, din care multe generații de greci și-au extras conceptele religioase. Principala tendință a religiei homerice - *umanizarea zeilor* - a găsit un răspuns viu în rândul locuitorilor orașelor-stat grecești.

Totuși, depășirea treptată a cultului principiului uman în religia greacă antică îi permite acestuia să se ridice deasupra simplului antropomorfism. Nemurirea, susținută de o băutură magică, și puterea invincibilă a giganților olimpici erau doar semne pur exterioare care distingeau zeii de oameni.

Procesul de apropiere dintre cele două lumi – Olimpul și rasa muritoare – poate fi urmărit și în arta religioasă a Greciei din secolele VII-V î.Hr.

Templele care au apărut la începutul acestei perioade au fost construite după chipul unor locuințe și, de obicei, nu erau foarte mari. Prin construirea lor, grecii doreau să le ofere lui Zeus sau lui Poseidon o „casă” în cadrul orașului lor. Ridicând locuințe pentru zei, grecii sperau să-i facă pe nemuritori concetățeni, patroni ai polisului. Pentru greci, plasarea unui zeu într-un templu era unul dintre mijloacele de umanizare a acestuia, aproape ținându-l cu forța pe zeu în polis. Au existat chiar cazuri când statuile zeilor erau legate cu lanțuri pentru a-i împiedica să-și părăsească locuințele.

Aceeași tendință de a șterge granițele dintre divin și uman a apărut și în imaginile cultice. Dacă vechii idoli primitivi aveau un aer misterios, supranatural, atunci în viitor vom vedea imagini din ce în ce mai pământești, mai ușor de înțeles și mai umane.

O zeitate sculptată în piatră, înzestrată cu un chip pământesc frumos, trăind în propria casă, era considerată în mare măsură un prieten, protector și vecin al grecului. Olimpul și orașul erau aproape; la urma urmei, nu degeaba miturile vorbeau constant despre dragoste și căsătorii între nemuritori și oameni.

Zeii, prea pământeni, s-au dovedit a fi ființe aproape de același ordin cu muritorii. Între timp, oamenii nu se pot mulțumi mult timp cu un ideal care nu *se ridică* deasupra nivelului lor. Ceea ce o persoană se poate închina fără a-și umili demnitatea trebuie să o depășească, iar acest lucru nu se putea spune despre zeii homerici. Prin urmare, este firesc ca privirea grecilor gânditori să caute din ce în ce mai mult să pătrundă în cerurile misterioase de deasupra Olimpului.

Dar ce puteau găsi acolo? Știau din poeziile lui Homer că zeii sunt neputincioși în fața deciziilor Destinului și, prin urmare, acesta conduce lumea. Universul, așadar, este un fel de sistem de dependență universală. Sclavul este supus omului-stăpân, omul este jucăria zeilor, zeii sunt supuși Destinului. Soarta omului este sclavia nu numai fizică, ci și spirituală. Omul, ca sclav, stă în fața zeilor nu cu un sentiment de umilință, ci mai degrabă ca un sclav. Umilința se naște din credința în bunătatea puterilor superioare, în timp ce la Homer nu s-au găsit semne ale bunătății Moirei [44] . Decretele ei sunt doar un capriciu, fără scop sau sens, care transformă lumea și acțiunile omului în absurditate.

În spatele imaginilor colorate ale epopeii homerice, se poate desluși un gând ascuns despre soarta oamenilor și a națiunilor. Apărarea Troiei este inutilă - soarta ei este predeterminată; Ahile știe despre inevitabilitatea morții sale premature, Ulise - despre soarta camarazilor săi. Și ce este surprinzător dacă cântărețul, glorificându-i pe puternicii cavaleri, izbucnește brusc într-o exclamație tristă:

> „Printre creaturile pământului care respiră și umblă,
> cu adevărat în tot Universul nu există om mai nefericit!”

Chiar și poetul Anacreon, care a câștigat faimă pentru versurile sale jucăușe, pare să lase brusc să-și scape:

> „Aș vrea să pot muri!
> Nu văd nicio altă cale de a scăpa de suferința mea.”

Astfel au ajuns grecii la ideea că viața pământească este o vale a durerii.

Egiptenii și indienii erau străini de astfel de idei datorită credinței lor în nemurire. Religia homerică, vorbind despre teribila Lume Subpământeană care îi aștepta pe oameni după moarte, le inspira doar melancolie și groază. În fața morții, o persoană înceta să mai fie un membru activ al societății, se afla neajutorată la marginea abisului.

Grecii antici adorau să repete: „Moderație, moderație în toate”. Dar nu era oare acest apel frecvent la „măsură” rezultatul faptului că simțeau în adâncul sufletelor lor forțe complet opuse rațiunii și ordinii?

Epoca despre care vorbim a fost o perioadă de fermentație spirituală și de naștere a gândirii spirituale. Pentru greci, această perioadă (secolele VII-VI î.Hr.) a fost marcată de o sete de culte mistice. O persoană care călătorea prin Elada în acea vreme nu putea să nu observe că peste tot se întâmpla ceva ciudat și de neînțeles. Pădurile montane au început să răsune de cântece și strigăte: acestea

erau mulțimi de femei care alergau printre copaci cu părul desfăcut, îmbrăcate în piei de animale, cu cununi de iederă pe cap; în mâini aveau tirși - bețe împletite cu hamei; se dedau la dansuri frenetice pe sunetele unei orchestre primitive: flautele scârțâiau, tobele răsunau, un fum amețitor se ridica din cânepa și rășina arzând.

Noaptea, lumina pâlpâitoare a torțelor ilumina scenele fantastice ale Sabatului. Fete pe jumătate goale, cu ochii sticloși, sfâșiau cu dinții carnea animalelor tremurânde. La aceste festivități sălbatice din pădure, femeile care trăiseră prea mult timp închise și înrobite de oraș își luau răzbunarea: pe cât de dure erau legile sociale față de ele, pe atât de mare era entuziasmul festivităților lor nestăvilite. De îndată ce se auzea chemarea, încetau să mai fie mame, fiice, soții; își părăseau vetrele și roțile de tors și din acel moment se dădeau cu totul orgiilor în cinstea lui *Dionysos* (Bacchus).

Dionisianismul arăta că, sub acoperirea bunului simț și a unei religii civile ordonate, fierbea o flacără, gata să izbucnească în orice moment. Oamenii credeau că dansurile bacantelor vor aduce fertilitate câmpurilor și podgoriilor. În zilele de zel, slujitorii puternicului zeu se bucurau de patronaj și respect.

Adepții lui Dionysos se simțeau, asemenea strămoșilor lor îndepărtați, copii nu ai unei comunități urbane, ci ai Mamei Pământ. Dionysianismul predica contopirea cu natura, în care omul se abandonează complet acesteia. Când dansul printre păduri și văi în sunetele muzicii îi aducea pe participanții la bacanalie într-o stare de frenezie, aceștia se scăldau în valuri de încântare cosmică, inimile lor băteau în armonie cu întreaga lume. Atunci întreaga lume, cu binele și răul ei, frumusețea și urâțenia ei, părea încântătoare.

> „Fericit ești dacă ești părtaș
> la Orgia Mamei Cibele;
> Dacă, scuturând tirsul,
> încoronat cu iederă verde,
> îl slujești pe Dionysos în lume.”

Tot ceea ce omul vede, aude, atinge și miroase este o manifestare a lui Dionysos. Mirosul unui abator și al unui iaz somnoros, vânturile înghețate și căldura debilitantă, florile delicate și un păianjen dezgustător - toate conțin divinul. Rațiunea nu se poate împăca cu aceasta, ea condamnă și aprobă, sortează și alege. Dar ce valoare au judecățile ei atunci când „nebunia sacră a lui Bachus”, provocată de un dans amețitor sub cerul albastru sau noaptea la lumina stelelor și a luminilor, se împacă cu totul! Diferența dintre viață și moarte dispare. Omul nu se mai simte rupt de Univers, s-a identificat cu el și, prin urmare, cu Dionysos.

Aici vedem manifestări distorsionate ale setei de Divin, ineradicabilă în om. Și cu cât ideile secolului sunt mai puțin capabile să o potolească, cu atât explozia poate fi mai puternică. Când sufletul nu găsește o chemare cu adevărat înaltă, impulsurile sale pot lua cele mai înspăimântătoare și urâte forme.

Misticismul lui Dionysos s-a născut din dorința de a găsi viața veșnică și mântuirea în natură. Dar, în cele din urmă, nu a făcut decât să reducă omul la nivelul unui animal. Totuși, acest lucru nu este în întregime adevărat. O întoarcere completă la mut este imposibilă pentru om. Ceea ce este natural pentru un animal devine adesea o boală, nebunie și perversiune pentru oameni. Nu li se oferă posibilitatea de a renunța la rațiune, conștiință și spirit fără a fi pedepsiți. Omul are deschisă o singură cale - calea spre ascensiune. O încercare de a coborî la un mod de a fi pur erbivor aduce doar o eliberare iluzorie.

Imnurile Orfeice, create în secolul al V-lea î.Hr., au ajuns până la noi; acestea conțin o nouă învățătură religioasă care încerca să combine armonia și elementele, pentru a vedea Unitatea supremă. Ele datează din eroul mitic Orfeu, un închinător al lui Apollo. Se spunea despre el că a primit un dar magic de la mama sa, muza Calliope: „Cântatul și interpretarea sa au cucerit elementele. Când a călătorit cu Argonauții, valurile și vântul au fost umilite, fermecate de muzica minunată.”

Se spunea despre Orfeu că, încercând să o aducă înapoi pe pământ pe soția sa, Eurydice, care murise din cauza unei mușcături de șarpe, a coborât în Lumea Subpământeană. Și chiar și acolo, lira sa a făcut minuni: monștrii și-au închis gurile, maleficele Erinii s-au calmat, însuși conducătorul Hadesului a fost cucerit de Orfeu. Acesta a fost de acord să i-o dea pe Eurydice, dar cu condiția ca cântărețul să meargă înainte, fără să se uite înapoi la ea. Cu toate acestea, Orfeu nu a putut depăși afluxul de sentimente și s-a întors, Eurydice a fost dusă în abis, de data aceasta pentru totdeauna.

Neconsolat, cântărețul a rătăcit pe pământ, fără să găsească pace. Dar curând moartea l-a cuprins. În Tracia, a întâlnit o mulțime de bacante nebune, care, într-un acces de frenezie, l-au sfâșiat pe Orfeu în bucăți. Calliope, cu lacrimi, a adunat bucățile însângerate ale corpului său și le-a îngropat pe vârful Muntelui Pangeea. Doar capul cântăreței, împreună cu lira sa inseparabilă, a căzut în mare, iar valurile l-au dus pe insula Lesbos. Acolo, într-o crăpătură a stâncilor, ea a rostit profeții.

Învățătura orfică se bazează pe ideea că există două principii opuse în lume - Apollo și Dionysos. Unul personifică unitatea și armonia, celălalt - diversitatea și fragmentarea. Dar, în același timp, ideea Unității supreme este prezentă în

orfism, deși are încă un caracter păgân. Acesta este un element zeificat, pântecul etern al lumii. În unele texte, este numit Cronos, Timpul. Cronos a dat naștere Eterului strălucitor al cerului și Haosului clocotitor. Din ei s-a născut un ou cosmic, care conținea toți embrionii Universului: zei, titani și oameni. Această imagine este caracteristică politeismului antic, care afirmă că lumea nu este creată, ci *se naște* ea însăși.

Când oul uriaș s-a deschis, legenda orfică continuă, strălucitorul Protogonos - *Primul Născut* - a ieșit din el , un zeu care a îmbrățișat întreaga diversitate naturală.

În lupta dintre zei și titani, Zeus l-a înghițit pe Primul Născut și a devenit singura Zeitate a lumii. El intră într-o alianță cu Lumea de Dincolo, iar din regina acesteia îl naște pe *Dionysos-Zagreus.* Acesta nu este un zeu nou, ci o altă ipostază a lui Zeus, puterea sa, „forța ploii"; de unde și formula orficilor: „Și Zeus, și Hades, și Soarele, și Dionysos sunt unul".

Mitul ne spune că într-o zi Titanii s-au întors împotriva lui Dionysos, care a încercat să scape de ei luând diferite forme. Când s-a transformat în taur, dușmanii l-au ajuns din urmă, l-au sfâșiat și l-au devorat. Doar inima sa, purtătoarea esenței lui Dionysos, a rămas neatinsă. Primită în pântecele lui Zeus, a renăscut într-o formă nouă, iar tunetele cerești i-au ars pe rebeli.

Din cenușa rămasă, în care natura divină s-a amestecat cu cea titanică, a apărut rasa umană. Aceasta înseamnă că omul a fost inițial o ființă dual㠄

Aici, fără îndoială, s-a reflectat experiența religiei lui Dionysos. În momentul nebuniei sacre, omul a fost prins într-o ambuscadă de principiul „titan" latent în el. Acesta a fost cel care i-a condus pe oameni la brutalitate și la victoria dorințelor carnale. Fericirea omului constă în înălțarea înaripată a spiritului, nenorocirea sa constă în supunerea cărnii.

Astfel, are loc o revoluție în conștiința greacă, iar viziunea asupra naturii umane se apropie de cele indiene. Dacă în epoca homerică trupul era considerat cel mai important, iar sufletul era gândit ca ceva defectuos, instabil și slab, acum tocmai sufletul este proclamat principiul suprem.

Orficii credeau că trupul este un mormânt. Sufletul este zdrobit de el și duce o existență mizerabilă în limitele sale înguste. Nici măcar în moarte nu este eliberat din ghearele naturii titanice. Această natură josnică obligă sufletul *să se întoarcă din nou pe pământ* , iar suferința spiritului - scânteia dionisiacă - nu are sfârșit.

Ca și alte mituri despre zeitatea suferitoare, orfismul conținea una dintre marile perspective ale lumii precreștine. Mitul morții și învierii lui Dumnezeu este o proiecție a ciclurilor naturale asupra religiei și, în același timp, este o vagă presupunere că lumea, îndepărtându-se de Dumnezeu, nu este abandonată de El pe calea suferinței, că Divinitatea simpatizează cu creația, se supune ei pentru a-i accepta chinurile și a o conduce la viața adevărată.

Orficii învățau că omul însuși trebuie să meargă să-l întâlnească pe Dionysos Mântuitorul. Acest lucru era asigurat de misterele, care erau păstrate în cel mai strict secret. Prin participarea la ele, inițiatul se apropia de Dionysos. În viață, orficii căutau să dezvolte principiile binelui în sine, să combată principiul titanic. Acest lucru era asigurat de restricții în alimentație, principii speciale *de ascetism* - așa-numita „viață orfică".

Cam în acea perioadă, la sfârșitul secolului al VI-lea î.Hr., a apărut primul gânditor religios al Eladei, un fel de profet, *Pitagora* (580-500 î.Hr.).

În orașul Crotone (în sudul Italiei) a început să-și propovăduiască învățăturile și a fondat Uniunea, sau frăția. Pitagora era considerat un făcător de minuni. Îmbrăcat în robe albe, el i-a impresionat pe toți cu „importanța aparenței sale". Se spunea despre el că pătrunde în lumea subterană și conversa cu spiritele. Învățăturile lui Pitagora se adresau celor inițiați și erau ținute secrete. Cu toate acestea, gândurile sale principale au ajuns până la noi.

Pitagora învăța că sufletul este nemuritor, dar trece de la trup la trup, totul în lume *se repetă* la anumite intervale de timp.

Centrul învățăturii sale a fost conceptul de *armonie,* inspirat de cultul lui Apollo, zeul artelor, al luminii și al proporției. Dualitatea dintre Apollo și Dionysos este principiul fundamental *al cosmosului.* Pitagora a fost primul care a numit Universul prin acest cuvânt (din cuvântul grecesc care înseamnă „a aranja", „a decora").

Filosoful venera o anumită Unitate de foc, care sălășluia în centrul cosmosului, ca zeitate supremă; acest Întreg de foc formează o multiplicitate de lumi, stări și calități. Semnificația lui Pitagora constă în faptul că, în locul capriciului, arbitrarului și instabilității pe care religia olimpică le vedea în lume, a pus ideea *de regularitate.* Pitagora credea că mintea umană poate înțelege această regularitate, că spiritul uman se bazează pe aceleași legi ca și cosmosul. Ordinea cea mai înaltă, ascunsă de ochii ignoranților, este capabilă să se dezvăluie omului prin muzică. Pitagora și-a învățat adepții să asculte „armonia sferelor".

Unul dintre pitagoreici spunea că există „cunoaștere divină” care îl introduce pe om în armonia universală. Această cunoaștere nu poate fi exprimată decât în limbajul matematicii. Era considerată un cadru pentru cosmografie, o modalitate de a deduce o formulă unică pentru lume, identică cu armonia muzicală.

Pitagora a subliniat, de asemenea, posibilitatea acordării instrumentului sufletesc la unison cu simfonia cerească. Acesta era un mod de viață special care necesita iluminare, armonie și moderație în acțiuni, sentimente și gânduri. Un pitagoreic trebuia să cultive castitatea, reținerea, liniștea, respectul pentru învățăturile antice, să se supravegheze cu strictețe, să-și examineze sufletul, să-și verifice conștiința. O persoană ar trebui să-și amintească faptul că sufletul său nemuritor este o arenă de confruntare între forțe aflate în război. Acestea trebuie aduse în echilibru. Cel care nu și-a putut reconstrui sufletul conform principiilor armoniei nu va scăpa de pedeapsă. Doar o viață perfectă poate aduce fericire sufletului în această viață și în încarnările viitoare.

Uniunea formată de Pitagora era un adevărat *ordin religios* , cu propriile ritualuri, ierarhie și învățături pentru inițiați; membrii săi erau legați de o disciplină strictă și de ascultare. O importanță deosebită a fost acordată dezvoltării culturii muzicale și a cunoștințelor matematice, precum și reflecțiilor și meditațiilor aprofundate.

Ideile lui Pitagora despre Unu, despre armonie, despre fundamentele eterne ale universului, despre nemurirea spiritului au avut un efect rodnic asupra dezvoltării filosofiei și științei antice. Fără a poseda un dar religios atât de puternic precum India sau Israelul, Grecia a reușit totuși să câștige pentru lume mari comori spirituale în sfera cunoașterii și a gândirii religioase.

TRAGEDIA GRECEASCĂ

De la începutul secolului al V-lea î.Hr., teatrul grec a început să vorbească despre cele mai dificile probleme ale vieții. A devenit un templu, o tribună și o carte. Creatorul tragediei grecești a fost *Eschil* (525-456 î.Hr.).

În centrul operei lui Eschil se află trilogia despre Prometeu, Titanul care a îndrăznit să fure focul de la Zeus pentru oameni. Mitul antic i-a servit lui Eschil drept pânză pentru întruchiparea celor mai secrete gânduri ale sale.

Intriga dramei - prima parte a trilogiei, nu a ajuns până la noi. A doua parte, tragedia „Prometeu înlănțuit”, începe cu Zeus, care nu are puterea de a-l ucide pe Prometeu, condamnându-l la torturi veșnice.

Executorii fără suflet ai voinței regelui - Puterea și Tăria - îl conduc pe uriaș la stâncă: Hefaistos, deși îl simpatizează din toată inima, nu este capabil să nu-l

asculte pe Zeus. O lamă ascuțită străpunge pieptul lui Prometeu, mâinile îi sunt legate strâns cu lanțuri de pietre; iar prietenul oamenilor, ca și cum ar fi răstignit deasupra mării înfuriate, nu poate decât să aștepte ca vulturul lui Zeus să coboare pentru a-l chinui.

În timp ce ciocanul tună, în timp ce călăii își fac treaba, Prometeu rămâne tăcut. Dar de îndată ce pleacă, Titanul izbucnește în strigăte puternice și reproșuri. El cheamă întreaga lume ca martoră, face apel la Mama Pământ, la Eter, la vânturile cu aripi repezi, la râuri și valuri: „Uite, Doamne, ce sufăr acum din partea zeilor!”

Corul Oceanidelor marine răspunde chemării celui care suferă, îl conving pe Prometeu să se supună. Iar Oceanul cel bun spune: „Nu intra în necazuri, nu uita că regele care domnește nu este răspunzător față de nimeni.”

Dar Prometeu nu este așa, știe că suferă pentru o faptă bună și nu are de gând să renunțe la ea. Și-a prevăzut soarta, dar totuși a mers spre ea în numele *umanității.* Este la fel de ferm ca o stâncă de care valurile se lovesc în zadar la picioarele sale. La convingerea lui Hermes, pe care Zeus îl trimite să afle secretul viitorului cunoscut doar de Prometeu, Titanul răspunde:

> „Nu crede că de frica lui Zeus
> voi deveni femeie, voi implora,
> Ca o femeie, frângându-mi mâinile,
> Ca cel pe care-l urăsc să-
> mi scoată cătușele. Nu se va întâmpla!”

Soarta Olimpului, pe care Pământul i-a spus-o lui Prometeu, nu o va dezvălui chinuitorului său.

În tragedie, totul pare a fi concentrat pe prezentarea regelui zeilor ca un tiran răzbunător. Prometeu țipă că urăște toți zeii, că „dreptatea lui Zeus este tiranie”, că masacrul protectorului oamenilor este o rușine universală pentru conducătorul Olimpului.

La sfârșitul tragediei, Zeus își îndeplinește amenințarea - iar stânca cu omul executat, printre urlete și fulgere, cade în Tartar.

Simpatia publicului era, desigur, de partea lui Prometeu. Dar ce se întâmplă cu Zeus? Poate că zeitatea nu este gardianul și furnizorul lumii, ci un călău teribil? La urma urmei, unele popoare s-au obișnuit cu o astfel de idee, după cum o demonstrează, de exemplu, cultul lui Moloh.

Însă Eschil nu trage o astfel de concluzie. El spune: dacă Zeus *este așa,* atunci trebuie să ne ridicăm împotriva lui în numele bunătății și al libertății. Eschil face apel la dragostea de libertate și curajul grecilor, la simțul lor al demnității umane, pronunță o sentință asupra despotismului și îl înconjoară cu o aureolă cu adevărat divină pe cel care se dăruiește pentru oameni, în numele mântuirii lor. Nu este întâmplător faptul că în stânca lui Prometeu s-a văzut uneori prototipul antic al Crucii lui Hristos.

A treia parte (acum pierdută) a trilogiei, Prometeu Dezlegat, este dedicată reconcilierii zeilor. Zeus și-a păstrat tronul, dar numai pentru că a renunțat la rău și și *-a schimbat însăși natura.* Aceasta a fost decizia Sorții, și nu mai este doar un flux orb de evenimente, ci triumful Adevărului: Soarta cere același lucru ca și simțul moral al omului. La Eschil, aceasta încetează să mai fie un principiu ostil, ci devine principiul Ordinii Mondiale morale. Zeul suprem, în uniune cu Moira, personifică Providența. Eschil lasă acestei providențe numele său anterior, Zeus. Nu a vrut să introducă o nouă religie, ci a căutat să o reînnoiască pe cea veche. Mărturisirea sa de credință se reduce la faptul că nu tirania forțelor întunecate și malefice domină Universul, ci Adevărul divin.

Un contemporan mai tânăr al lui Eschil, un alt mare tragic, *Sofocle* (497-406 î.Hr.) a trăit în perioada de glorie a Atenei sub Pericle și în anii următori ai Războiului Peloponesiac și ai epidemiilor. Până de curând, se părea că o viață liberă într-o societate civilizată liberă va duce la triumful final al omului, la salvarea de toate relele lumii. Dar a venit o nenorocire de neînțeles și teribilă, distrugând fără milă toate planurile și visele. Pericle moare de ciumă în floarea vârstei, fără să-și fi realizat nici măcar jumătate din planurile sale.

Sofocle nu poate, asemenea lui Eschil, să creadă în Providență, Dreptate și idealuri civice - toate acestea s-au prăbușit în fața unor forțe necunoscute. Sub impresia imediată a morții lui Pericle, Sofocle scrie drama „Oedip Regele”.

Tragedia reînvie una dintre vechile legende tebane. O ciumă face ravagii în Teba. Oamenii disperați vin la regele lor, Oedip, rugându-l să-i salveze; la urma urmei, Oedip este un mare erou și protector al poporului, fiind ales monarh după ce l-a învins pe Sfinxul însetat de sânge, rezolvându-i ghicitorile.

Oedip trimite să consulte oracolul și primește răspunsul că dezastrul a fost provocat de ucigașul fostului rege, Laius, care locuiește în Teba. Dar cine este acest om? Oedip jură că îl va găsi și se apucă cu încredere de treabă; îl cheamă pe bătrânul profet orb Tiresias și îl imploră să-i dezvăluie numele criminalului. Și aici inevitabilul începe să se contureze...

Sofocle îl pregătește pe privitor pentru așteptarea unui dezastru târâtor. Faptul că cunoaște intriga nu diminuează tensiunea. Dimpotrivă. Anticipând deznodământul, privitorul experimentează entuziasm din fiecare frază scăpată accidental, din fiecare indiciu. Se pare - iată un cuvânt, un pas, și totul va rămâne un secret, dar nu - acesta este doar un scurt răgaz, iar Soarta își continuă din nou atacul.

Tiresias ezită, nu vrea să dezvăluie numele criminalului, insistă regele, devenind iritat și apoi furios. Apoi profetul sugerează cu grijă că în Oedip însuși există „ceva demn de reproș”. Dar conducătorul este surd la toate avertismentele: cere insistent un răspuns și în cele din urmă îl primește:

> „Te voi obliga
> să-mi execuți propria sentință:
> Fugi de noi: nu vorbi cu nimeni -
> Ai pângărit pământul cu sânge, ești blestemat!”

Oedip este șocat, dar nu se îndoiește nicio secundă că profetul minte. Este o conspirație! Apoi Tiresias pleacă, declarând public că Oedip este ucigașul tatălui său și soțul mamei sale. Regele precaut îl oprește pe orb:

> *„Oedipe.* Cuvintele tale sunt enigmatice.
> *Tiresias.* Știi cum să rezolvi ghicitori viclene.
> *Oedipe.* Râzi de fericirea lui Oedipe?
> *Tiresias.* Fericirea aceea te va distruge.”

Furia regelui se îndreaptă către fratele soției sale, Creon: sunt mașinațiunile lui, vrea să pună mâna pe tron. Dar regina Jocasta intervine în această chestiune. Ea râde de profeție: la urma urmei, lui Laius i se spusese că va cădea în mâinile fiului său și, prin urmare, a ordonat ca copilul să fie aruncat legat în pădure. Dar Laius nu a fost ucis deloc de fiul său, ci de un tâlhar la o răscruce de drumuri. Se poate avea încredere în oracole după aceasta?

Pomenirea răscrucii îl face pe Oedip să tremure; începe să întrebe în grabă cum arăta Laius, cum a fost comisă crima. Și fiecare răspuns îl umple de groază. O ghicire incredibilă îi strecoară sufletul. Frica o cuprinde și pe regină.

Oedip ordonă să fie găsit ultimul martor - bătrânul servitor al lui Laius, căruia i s-a ordonat să-l ucidă pe prințul copil. Între timp, îi povestește Jocastei cum, înainte de a ajunge la Teba, a întâlnit la o răscruce un bătrân insolent într-un car, care nu a vrut să-i cedeze locul. Bătrânul l-a biciuit pe Oedip și, într-un acces de furie, l-a trântit pe insolent la pământ și s-a descurcat cu ușurință cu sclavii săi. Ce se întâmplă dacă acest bătrân ucis și Laius sunt una și aceeași persoană? Dar

Oedip continuă să spere. Poate că este o greșeală, o coincidență? Este gata să profite de orice ocazie. Jocasta îl consolează, amintindu-i că fiul ei și al lui Laius au murit în copilărie.

Acum îl așteaptă pe bătrânul păstor. Între timp, recitativul corului sună ca un cântec funerar:

„Mândria dă naștere tiranilor,
Și pe mulți, sătuindu-i cu nebunie,
Mai sus, tot mai sus îi duce
Spre prăpastie, în abis."

Spectatorul este deja pregătit pentru o catastrofă. În fața lui se află Oedip, care se zbate și se învârte, suferind, dorind cu pasiune să-și dovedească nevinovăția. Între timp, el este deja condamnat.

Pentru o clipă norii se risipesc. Un mesager sosește din Corint, anunțând că Polib, tatăl lui Oedip, a murit. Speranța este reînviată în nefericitul rege. El îi explică mesagerului că a fugit din Corint pentru că fusese profețit că își va ucide tatăl și se va căsători cu mama sa. Dar, din moment ce regele Polib a murit de moarte naturală, nu este nimic de temut. Este adevărat, mama lui este încă în viață... Dar apoi mesagerul, gândindu-se să-l consoleze pe rege, îi dezvăluie un secret: Oedip nu este fiul natural al cuplului corintieni - a fost găsit în copilărie în pădure și adoptat de Polib... Aproape nimic nu mai rămâne de speranță. Bătrânul păstor, care este deja gata să se înfățișeze în fața lui Oedip, îi va distruge în cele din urmă.

În zadar își imploră Jocasta soțul să nu mai pună întrebări; în orbirea sa, acesta pare să uite pericolul care stă în mărturisirea unui martor ocular. Declară cu aroganță că nu-i este rușine de originea sa umilă:

„Dar știu: nu e nicio rușine să fii copil al Destinului,
care dăruiește bucurie tuturor.
Destinul este mama mea și Timpul este tatăl meu:
Ei l-au făcut pe Oedip mare
din mic. M-am născut din ei
Și nu mi-e teamă să-mi cunosc nașterea!"

Vai! Acestea sunt ultimele cuvinte ale lui Oedip regele, nu va mai vorbi ca unul aflat la putere. Acum va afla ce fel de „mamă" este Soarta pentru el și se va naște un nou Oedip: Oedip criminalul, Oedip omul schilodit de Soartă.

Păstorul a fost forțat să mărturisească prin amenințări. Da, el, Oedip, era fiul lui Laius, chiar pe care hotărâse să-l omoare, temându-se de împlinirea profeției.

„Vai, vai! Sunt blestemat!” - strigă regele înnebunit. Dar Soarta pregătește o altă lovitură: Jocasta se spânzură în palat. Cu un strigăt, Oedip dă buzna în dormitorul soției-mame și îi scoate ochii cu închizătoarele curelei ei: nu mai vrea să vadă oameni sau soare, cere să fie luat, ascuns.

„Noaptea e nemărginită,
De nescăpat! Întunericul e de nedescris,
Asemănător morții!
Și mai strălucitoare în ea sunt imaginile sângeroase,
Și mai puternică e durerea amintirii!”

Apollo s-a răzbunat pentru neglijarea profeției sale. Oh, de ce nu a fost ucis Oedip când era copil? De ce l-a salvat mila altcuiva? Este fiu, este și soț, copiii lui sunt frații lui. „Nu, nu! Este imposibil să vorbesc despre asta... Nimeni dintre oameni nu ar putea suporta suferința mea.”

Tot acest coșmar al parricidului și incestului este agravat pentru el de gândul la murdăria care aduce cu sine un blestem. Dar s-a *executat.*

În scenele finale ale tragediei, publicul nu mai vede un conducător mândru și irascibil, ci un orb încovoiat, cufundat într-o durere tăcută. El părăsește orașul ca și cum ar fi avut ciumă. Iar corul vorbește despre vanitatea fericirii umane, despre fragilitatea sorții muritoare, despre omnipotența Destinului, pe care nimeni nu o poate învinge, nici măcar cuceritorul Sfinxului.

Încă o dată, Moira se ridică deasupra lumii precum masca Gorgonei [45] . Ea nu este Voința bună supremă, ci doar ordinea inexorabilă a lucrurilor, în fața căreia omul este neputincios. Acesta este, după Sofocle, adevărul vieții. La Sofocle, Moira seamănă cel mai puțin cu Providența cerească. Ea acționează pur și simplu ca o lege a legăturilor cauzale, indiferentă față de lumea omului. O crimă a fost comisă - nu contează dacă este conștient sau involuntar; este un fapt real și implică consecințe la fel de reale. Aici este sursa anticei „frici de soartă”, a cărei măști ale teatrului grecesc au rămas martori tăcuți. Grimasele convulsive ale acestor fețe delirante vorbesc despre oroarea mistuitoare a omului, asuprit de Necunoscut.

Însă, în descrierea luptei lui Oedip cu Soarta, Sofocle nu a putut lua partea Soartei. Prin urmare, el a înfățișat înfrângerea lui Oedip cu profundă simpatie pentru erou.

Suferința îl face frumos pe nefericitul rege, publicul plânge alături de el. Soarta îl învinge pe Oedip doar *la exterior.* În interior, el rămâne liber; tristețile și chinurile îl purifică. El este exponentul principiului *spiritual* , al voinței morale a omului. Publicul îi vede puterea spirituală și îi simte inocența, deși în tragedie aproape că nu se spune niciun cuvânt despre asta. Și astfel, Oedip se dovedește simultan a fi atât victimă, cât și cuceritor al Destinului.

FILOZOFIA GREACĂ ANTICĂ

Formarea filosofiei ca domeniu independent al cunoașterii a permis gânditorilor lumii antice să înțeleagă legile existenței umane, dezvoltarea naturii și Principiul Suprem *independent* de revelația religioasă. În primul rând, *separarea* științei de credință le-a permis acestora să se dezvolte fără a interfera una cu cealaltă. Cunoașterea empirică, studiul naturii și gândirea abstractă necesită propriile „reguli ale jocului", iar intruziunea doctrinelor religioase în acest domeniu a îngrădit știința. Religia nu depinde de știință, iar emanciparea științei și a filosofiei de sub tutela teoriilor teologice deschide noi posibilități atât pentru cunoaștere, cât și pentru credință.

Nu trebuie uitat că știința și metafizica nu sunt niciodată complet autonome. O persoană care înțelege adevărul nu este un mecanism epistemologic [46] : în eforturile sale de a rezolva misterele lumii, ea pornește adesea de la intuiție. Cunoașterea științifică se dezvoltă conform unor legi logice formale, iar postulatele sale - indiferent dacă o persoană este conștientă de ele sau nu - sunt anumite afirmații *nedemonstrabile* pe care le acceptă ca fiind evidente pentru sine. Cu alte cuvinte, punctul de plecare al științei este legat de credință.

Separarea celor două tipuri de cunoaștere a realității a contribuit la clarificarea limitelor și naturii lor. Însă limitele au fost încălcate și au apărut conflicte. Teologii au încercat să-și impună teoriile științei, iar reprezentanții științelor naturale și ai filosofiei, uitând de natura a priori [47] a premiselor științifice, au înzestrat în mod nejustificat rațiunea cu omnipotență, văzând în ea *singurul* organ de cunoaștere pentru toate dimensiunile ființei.

Acest „raționalism" poate fi numit cu adevărat „păcatul originar" al gândirii. Greșeala sa constă în faptul că a declarat rațiunea drept judecător suprem, ignorând toate straturile realității, cu excepția celui empiric și inteligibil. Raționalismul a disecat subiectul cognitiv viu - omul, îngustându-i posibilitățile. Omul știa cât de mult imaginea „științifică" a lumii depinde de altceva decât observația și logica, și anume, de atitudinea interioară, de ghidul gânditorului, de *viziunea* sa asupra realității - de credință.

După toate cele spuse, poate părea ciudat să afirmăm că scopul principal al filosofiei grecești a fost căutarea lui Dumnezeu. Dar, în realitate, cele mai mari minți ale antichității și-au îndreptat privirea către El ca realitate primordială. Gânditorii greci antici au trebuit să ia locul preoților și profeților, să se ridice deasupra credințelor populare. Pornind de la negarea trăsăturilor particulare ale păgânismului, înțelepții eleni, în căutarea lor a unei viziuni holistice asupra lumii, au căutat să dezvolte ideea unei Unități superioare. Atât știința, cât și filosofia antică s-au învârtit în jurul acestui lucru. Încă de la primii pași, au refuzat să servească doar nevoilor practice și au pus pe primul loc setea altruistă de adevăr.

Certitudinea existenței unui singur Principiu suprem pentru întregul Univers a fost linia centrală a filosofiei grecești. Să ne amintim prin analogie lupta cu care s-a instaurat monoteismul în Israel, să ne amintim că ideea politeismului a rămas dominantă în majoritatea civilizațiilor vechi și atunci vom putea aprecia isprava filosofilor greci și înțelege dificultățile care le-au stat în cale. Intuiția Unității nu avea pentru ei certitudinea pe care o oferă Revelația, iar eforturile intelectului, care își construia structura invizibilă, trebuie să fi fost mai intense.

Dintre toată bogata filozofie greacă, ne vom opri doar asupra învățăturilor a trei gânditori: Heraclit, Socrate și Platon.

Heraclit (cca. 554-483 î.Hr.) a pornit de la faptul că există o singură lege pe care se bazează întregul Univers. Ființa este un *proces cosmic.* „Totul curge”, nimic nu este constant: viața este înlocuită de moarte, veghea de somn, înflorirea de estompare, frigul de căldură. Uneori scăzând, alteori urcând, valurile ființei trec năvalnic, în fiecare moment totul intră într-o nouă fază sau formă de existență. „Nu poți păși de două ori în același râu.”

Pentru Heraclit, *contradicția* era una dintre proprietățile fundamentale ale universului. „Lupta este tatăl și regele a tot.” „Lupta este universală... totul se naște prin luptă.” Dar puterea creatoare a „luptei” nu constă pur și simplu în opoziția și confruntarea polilor, ci în unirea lor. „Ceea ce se deosebește de la sine ajunge la acord, armonia auto-restauratoare a arcului și a lirei.” Astfel, prin dualitate, se formează unitatea, care în procesul de devenire este din nou polarizată pentru o nouă sinteză. „Din toate vine unul, iar din unul - totul”, afirma Heraclit. „Acest cosmos, același pentru toți, nu a fost creat de vreun zeu sau om, ci a fost întotdeauna, este și va fi un foc veșnic viu, care se aprinde regulat și se stinge regulat.” Pentru Heraclit, focul nu este pur și simplu un principiu al unității, care apare în spatele imaginii vizibile a procesului lumii, ci este „rațional” prin natura sa; Aceasta este Zeitatea supremă (care nu coincide cu mitologicul Zeus) și „judecătorul” lumii. Această lege universală a fost numită pentru prima dată *Logos de către Heraclit,* ceea ce înseamnă: cuvânt, gând, lege, rațiune.

Logosul pentru Heraclit este începutul care determină toate procesele lumii trecătoare, esența ei rațională, similar cu ceea ce o persoană realizează în sine ca rațiune. Prin analogie cu gândirea umană, Logosul lumii se manifestă ca „planul care a aranjat totul". Sursa Logosului, conform învățăturilor lui Heraclit, este, fără îndoială, Focul universal.

Pentru Heraclit, Divinitatea nu este un principiu personal viu, ci mai degrabă o Forță inseparabilă de cosmosul însuși. El credea că după anumite perioade foarte lungi de timp, cosmosul revine la starea sa inițială de foc și apoi se naște din Foc... Prin urmare, nu există istorie și nu se pot aștepta noi pași către perfecțiune în viitor. Starea Universului, creată de forțe aflate în luptă, starea umanității, cufundată în „luptă", i se părea *eternă lui Heraclit.*

Cum putem împăca această imagine a unui Univers care clocotește fără sens cu Rațiunea Supremă, cu Logosul? Heraclit dă un răspuns decisiv și foarte sever: „Pentru Dumnezeu, totul este frumos, bun și drept, dar oamenii au luat un lucru drept drept și altul drept drept drept nedrept." Aceasta înseamnă că Ființa Divină își trăiește propria viață, că nu este *legată de* om, nu-l ia în considerare. Oamenii sunt doar creaturi suferinde, generate de un „joc de dame" cosmic. Focul Suprem este „detașat de tot", este dincolo de valorile umane.

Heraclit a încercat să construiască o teologie fără a separa Divinul de natură, spiritul de materie. Prin urmare, este firesc ca trăsăturile lumii naturale - regularitatea non-morală și determinismul - să fi fost transferate de el în Realitatea supremă.

Spre deosebire de Heraclit, *Socrate* (cca. 470-399 î.Hr.) a căutat adevărul nu în natură, ci în om. Ce este omul *însuși* ? De ce trăiește și cum ar trebui să trăiască? Există adevăr sau este un miraj? Acestea sunt întrebările care au început să-l preocupe pe Socrate de timpuriu. El a căutat măreția, frumosul și adevărul, dar a vorbit atât de simplu, a recurs la exemple și comparații atât de obișnuite! I-a învățat pe oameni bunătatea, dar i-a batjocorit fără milă. Această *dublă față* a lui Socrate i-a derutat pe mulți și totuși tocmai în ea se poate vedea cheia înțelegerii personalității filosofului. Nu l-au forțat o castitate și un secret aparte să pună masca unui naiv, să joace o comedie, să se prefacă aproape pe prost? Poate că ironia și vorbăria de nestăvilit l-au ajutat să-și protejeze focul secret al sufletului? Nu este o coincidență faptul că Socrate, un vorbăreț aparent inofensiv, s-a dovedit a fi un adevărat „stupefactor" al Atenei.

Era o perioadă de criză în democrația atenian, de indiferență generală față de idealurile înalte și de încălcare a drepturilor omului. Și apoi, un bărbat robust, cu burta lăsată, a început să apară în piețele ateniene; s-ar părea că fața sa cu nasul scurt, cu ochii ieșiți din orbite și buze groase, nu putea decât să stârnească

milă și ridicol în rândul grecilor, care acordau o mare importanță atractivității exterioare. Dar fruntea sa imensă părea să vorbească despre o minte puternică. Socrate se întorcea adesea către prima persoană pe care o întâlnea și, cu câteva întrebări, își atrăgea interlocutorul într-o discuție. Modul său de a argumenta era atrăgător și intrigant; părea gata să se lase pus de dezbatetorul pe umeri. Cu toate acestea, în cele din urmă, Socrate a încurcat orice umor.

Primul lucru pe care l-a făcut filosoful a fost să demasce dogmatismul încrezător în sine și a început cu o mărturisire sinceră: „Știu că nu știu nimic". De dragul misiunii sale, Socrate a neglijat toate conforturile vieții, devenind ceva asemănător unui ascet cerșetor. Dar nu era un ascet, abnegația sa era o căutare a libertății: s-a îndepărtat de tot ceea ce înrobește și leagă.

Pe frontonul templului din Delfi se afla inscripția: „Cunoaște-te pe tine însuți". Grecii înțelegeau sensul acestui aforism astfel: „Să știi că nu ești decât un om". Dar Socrate i-a dat un alt sens: o persoană trebuie să înceapă studiul existenței cu sine însuși. Într-adevăr, care este rostul să ghicești despre spațiu, atomi și mișcările stelelor dacă propria ta viață este încă o enigmă pentru tine? Soluția ei ar trebui căutată nu în spațiu, ci în adâncurile spiritului uman . Și acest scop nu era abstract pentru el, ci concret vital; îl recunoștea ca o căutare de către om a binelui suprem. Oamenii, în opinia sa, prețuiesc prea puțin comoara pe care o posedă - nu își cunosc sufletele și numai din acest motiv s-au trezit neajutorați și orbi în lumea lucrurilor. De aici și „oroarea Somnii" și lipsa de speranță.

Care este scopul vieții tale? - a întrebat Socrate. - Ce vezi tu ca fiind scopul ei și ce consideri a fi fericirea? Prietenii tăi însetează de bogăție, glorie, plăceri? Dar verifică cu atenție - este acesta un scop demn de un om? Și cât de ușor este să pierzi toate acestea!

Vorbind cu tinerii, înțeleptul a demontat pas cu pas idealurile populare și le-a arătat înșelăciunea. Mai târziu, el le va spune judecătorilor săi: „La urma urmei, tot ce fac este să mă plimb și să vă conving pe fiecare dintre voi, tineri și bătrâni, să vă pese în primul rând nu de trup și nu de bani, ci de suflet, pentru ca totul să fie cât mai bine posibil."

Bunurile trecătoare nu pot constitui adevărata fericire, dar asta nu înseamnă că adevărata bunătate nu poate fi descoperită. Este identică cu cea mai înaltă înțelepciune, care face viața unui om perfectă. Tu, spune Socrate, rătăcești doar pentru că nu ai descoperit fundamentele virtuții înrădăcinate în noi. Întoarce-te către tine însuți, către rațiunea ta, și ea te va învăța curajul, îți va arăta nevoia de abstinența, moderație, sinceritate. Vei înțelege că ar trebui să fii drept față de oameni și respectuos față de puterile superioare.

Așadar, Socrate crede în sensul bun al existenței umane. El spune doar că acest sens nu se află la suprafață, ci este dat ca o sarcină. Instrumentul pentru rezolvarea lui pentru filosof este *dialectica* - un duel de argumente.

Aici oprește o persoană care îi place și îi pune o întrebare. Este atent, serios, uneori se preface naiv, întreabă, obiectează, clarifică.

„Și ce înțelegi tu, prietene, prin cutare și cutare cuvânt? Și n-ar fi o greșeală să-l interpretezi astfel?" Adversarul său știe ce este bunătatea și înțelepciunea. Să-l lumineze repede pe bietul Socrate! - Și îl duce pe disputant tot mai departe. „Da, da, așa este", - este obligat să fie de acord. Dar înțeleptul nu se mulțumește cu o victorie parțială, continuă: „Să analizăm această întrebare mai atent. Mă urmărești? Urmează-mă cu atenție!"

Și firul argumentelor, definițiilor și concluziilor se șerpuiește și se desfășoară. Interlocutorul se simte neliniștit, este atât de obișnuit cu cuvintele formulate încât nu a pătruns niciodată cu adevărat în sensul lor. Aducând gândul interlocutorului până la punctul absurdului, Socrate a arătat că a născut o „bulă", nu un copil adevărat, și l-a atras spre analize suplimentare, ajutându-l „să aducă adevărul în lume". Prin urmare, Socrate își numește metoda *maieutică* - moașenie spirituală; în acest fel, el îl încurajează pe interlocutor să descopere singur adevărul. O persoană trebuie să găsească și să elibereze gândul pur din interiorul său, „aceasta necesită o relație clară cauză-efect și validitatea concluziilor". Astfel, Socrate a dezvoltat principiile metodei *inductive* [48] de cunoaștere.

În ciuda credinței sale în posibilitatea cunoașterii adevărului cu ajutorul rațiunii, în ciuda ironiei sale, Socrate a subliniat clar că metoda sa are *limitele* ei și nu pretinde să înlocuiască cunoașterea mistică. Omului i se dă rațiunea, este proprietatea sa, iar cea mai înaltă este revelată într-un alt mod. El însuși „a pus sfatul zeilor mai presus de toate relațiile umane". *Credința în cel mai înalt Bine trăia în el.* Socrate a înțeles-o ca *Providență cerească.* Și nu dialectica i-a dezvăluit lui Socrate acest aspect al Esenței supreme; sursa viziunii sale trebuie căutată în experiența spirituală și morală personală a înțeleptului.

Intuiția religioasă a lui Socrate este sufletul întregii sale filosofii. Întrucât Dumnezeu este Bun, lumea creată de el este destinată bucuriei, armoniei și binelui. Reflectarea principiului divin spiritual în om le permite oamenilor să fie ființe raționale și creative. Iar zeii sunt acele forțe secrete care influențează viața omului. Dar toți sunt subordonați unicului Bine divin. În zadar speră oamenii să-i mituiască cu daruri fără a renunța la rău. Zeii sunt ajutoarele omului, dar îl pot ajuta doar în bine, căci numai binele este scopul suprem al zeilor și al oamenilor.

Din toate acestea este evident că „teologia” lui Socrate este mai aproape de învățătura biblică decât orice realizase gândirea antică înainte de Socrate. Socrate a arătat că credința și rațiunea sunt compatibile, că religia nu este ceva irațional, dar exemplul personalității sale în sine arată că nici credința, nici moralitatea nu sunt construite *doar* pe logică . Un farmec misterios emana din acel Socrate care putea sta ore întregi, cufundat în contemplare, care avea un presentiment al viitorului, auzea vocea „daimonionului” (o ființă divină din interiorul său) - credea în realitatea Binelui divin. Și mai ales din acel Socrate care a mers la moarte de dragul adevărului.

Socrate le-a insuflat ascultătorilor săi capacitatea de a gândi critic. Pentru aceasta, a fost declarat un seducător periculos, insuflând tinerilor lipsă de respect față de obiceiurile și credința lor natală și dispreț față de autorități.

În anii în care Atena a suferit înfrângere în Războiul Peloponesiac, ceea ce a dus la o intensificare a tulburărilor interne, Socrate s-a trezit ca un „țap ispășitor” asupra căruia să-și descarce nemulțumirea acumulată. Au existat persoane care au depus o plângere împotriva lui în instanță pentru „coruperea tineretului, nerecunoașterea zeilor”. Prietenii l-au sfătuit pe Socrate să scrie o „scuză” - un discurs de apărare la proces, dar filosoful a refuzat. „Dacă voi fi executat pe nedrept”, a spus Socrate, „va fi o rușine pentru cei care mă execută”. Deși nu a putut învinge ignoranța și ura cu puterea minții sale, totuși avea la dispoziție un aliat supraomenesc - moartea sa, moartea unui înțelept și a unui om cinstit.

La proces, Socrate a declarat: „Dacă acum, când Dumnezeu m-a pus în rânduri, obligându-mă, așa cum cred, să trăiesc, să studiez filosofia și să mă testez pe mine însumi și pe oameni, aș începe brusc să mă tem de moarte sau de altceva și aș părăsi rândurile, aceasta ar fi o ofensă teribilă.” Socrate s-a comparat cu un tac care îndeamnă un cal gras și leneș. Iar dacă atenienii, supărați pe el, ca niște oameni treziți brusc din somn, îl vor ucide, atunci își vor petrece restul vieții în hibernare. El le profețește judecătorilor săi că vor suferi o pedeapsă și mai teribilă decât moartea la care l-au condamnat pe filosof: rușinea veșnică, ca strangulatori ai libertății și rațiunii. Comportamentul curajos și independent al lui Socrate la proces a provocat mânia mulțimii și a fost condamnat la moarte.

În ultimele sale ore, Socrate a avut obișnuita conversație prietenoasă cu discipolii săi. Nu și-a condamnat călăii, ci i-a compătimit. Fără îndoială, credința în Providență nu l-a părăsit pe Socrate, iar în aceste minute de moarte a triumfat asupra fricii naturale umane de moarte. S-a spălat pentru a-i scuti de necaz pe cei care aveau să-l îngroape. Fără să-și schimbe fața, fără să tresară, a acceptat cupa cu cucută și, cu cuvinte de rugăciune ca „trecerea” într-o altă lume să fie reușită, a golit încet cupa.

Astfel s-a încheiat lunga sa călătorie de viață a acestui om uimitor, un căutător neobosit al adevărului. El credea în rațiune, dar încrederea sa în bunătatea Ființei Supreme l-a ajutat să întâmpine moartea cu zâmbetul pe buze. Luând otravă, nu știa ce îl aștepta dincolo de mormânt, ci s-a predat voinței cerești până la sfârșit. Aceasta a fost sursa curajului și a bucuriei sale calme, care i-au uimit atât de mult pe discipolii săi. Nu este o coincidență faptul că Părinții Bisericii l-au numit pe Socrate „creștin înainte de Hristos".

Elevul lui Socrate, *Platon* (427-347 î.Hr.), șocat de moartea profesorului său, și-a continuat munca - căutarea adevărului. El scrie dialoguri „socratice", încercând să recreeze procesul viu, creativ al căutării.

„Operele filozofilor mult mai târzii s-au îngălbenit și s-au uscat de mult, veșmintele lor elegante au căzut, iar schemele lor goale stau în fața minții ca niște copaci înghețați iarna. Dar cele mai tremurătoare Dialoguri ale lui Platon sunt vii și vor dăinui. Și nu există o astfel de persoană care cel puțin o dată în viață să nu fi fost platonician. Cine să nu fi experimentat cum cresc aripile sufletului?", a scris Pr. P. Florensky [49] . Este dificil să enumerăm toți gânditorii de la Aristotel și Părinții Bisericii până în zilele noastre care, într-un fel sau altul, nu au experimentat influența lui Platon. Filosofii creștini au considerat învățătura lui Platon ca un prolog la Noul Testament.

Doctrina lui Platon despre Divinitatea supremă, lumea spirituală și nemurirea spiritului a contribuit, fără îndoială, la înțelegerea Evangheliei de către lumea antică și a ajutat la formarea filosofiei creștine; cu toate acestea, „idealismul" conținea amenințarea de a distorsiona creștinismul prin introducerea unor idei profund străine acestuia. Dintre acestea, se pot numi trei principale: spiritualismul abstract, asemănător cu cel indian, o tendință panteistă și absența spiritului libertății, fără de care creștinismul este de neconceput.

Platon a fost un om activ. După moartea lui Socrate, a mers la Megara pentru a-i vedea pe faimoșii filozofi, a studiat matematica, teosofia pitagoreică [50] , înțelepciunea orfică antică și a vizitat Egiptul. Nu numai că a căutat intens adevărul, dar a căutat să-l pună în practică și, în acest scop, a mers pe insula Sicilia, la Siracuza, pentru a încerca să construiască un stat ideal.

Însă, nereușind să găsească sprijin din partea conducătorului Siracuzei și eșuând în planurile sale, Platon s-a întors la Atena. În timpul călătoriei a fost vândut ca sclav, dar cineva l-a răscumpărat pe Platon și l-a salvat.

Platon a ajuns la concluzia că conflictul dintre susținătorii adevărului și oamenii care trăiesc doar după propriile capricii este inevitabil. Aceasta înseamnă că „lumea în care cei drepți trebuie să moară pentru adevăr nu este lumea reală.

Există o altă lume în care trăiește adevărul", a scris V. Soloviev [51] în studiul său despre Platon. Refuzând să recunoască haosul existenței vizibile ca adevăr final, Platon, cu toată ființa sa, a fost atras de acea lume invizibilă în care își simțea patria cerească.

Platon avea în jur de patruzeci de ani când a devenit faimos. A devenit faimos în toată Elada, iar studenții veneau la el. Nu departe de Atena, studenții lui Platon au dobândit o mică proprietate cu o crângă dedicată eroului Academiei. Acolo, filosoful discuta cu studenții săi și lucra. De atunci, acest paradis al gândirii - *Academia* - avea să atragă cei mai diverși căutători ai înțelepciunii timp de multe secole: Aristotel și Zenon, Plutarh și Clement din Alexandria, Vasile cel Mare și Grigore Teologul aveau să iasă din ea.

Ideea a două lumi. Atena, 387–370 î.Hr.

Indiferent de temele abordate de Platon, principalul lucru care îl atrăgea invariabil era existența unei Realități spirituale eterne. Gândirea lui Platon s-a născut dintr-un *protest* pasional împotriva realității rele; a ieși din întuneric în lumea Adevărului radiant era pentru el o chestiune de viață și de moarte. Într-o criză dureroasă, tensiunea spiritului său a atins acel punct extrem în care învelișul grosolan al lucrurilor se fisurează și se dezvăluie autenticitatea unui plan superior al existenței.

Platon, care folosea adesea un limbaj figurativ „mitologic", a transmis esența învățăturii sale în imaginea următoare. Oamenii par să se afle într-o peșteră întunecată, cu o deschidere largă care se întinde pe toată lungimea ei. Încă de la o vârstă fragedă, au cătușe la picioare și la gât, astfel încât să nu se poată mișca și să vadă doar ceea ce le este în fața ochilor. Și, întrucât sunt cu spatele la lumină, văd doar umbrele obiectelor care cad între sursa de lumină care arde pe cer și peștera lor întunecată. Aceasta este lumea noastră vizibilă. Oamenii care sunt atașați de reprezentări senzoriale iau o umbră drept realitate adevărată și, după ce s-au eliberat de cătușe, nu se pot obișnui imediat cu ideea că există o lume superioară, inaccesibilă simțurilor, și abia treptat se găsesc în măsură să o cunoască.

Și omul este capabil să cunoască Realitatea supremă pentru că nu este epuizat de trup; în sufletul său există un anumit punct - spiritul sau, cum îl numește Platon, „mintea", care este *intersecția a două lumi.* Omul, în viața sa pământească, aparține simultan la două dimensiuni. „Sufletul" este legat de trupul perisabil doar pentru o anumită perioadă, iar sufletul însuși, spre deosebire de trup, este precum „divinul, nemuritorul, inteligibilul". Este principiul dominant în om și este chemat să conducă trupul. După separarea de trup, sufletul merge într-un loc similar cu el, divin, nemuritor, rațional și, ajungând la el, găsește

fericirea și de atunci se stabilește printre zei pentru totdeauna. Apoi, din cauza dorinței de viață, sufletul trece prin noi încarnări (metempsihoză) și este lipsit de rolul său în comunicarea cu divinul. Filosofia ajută la evitarea „ciclului nașterilor", este singura capabilă să „elibereze" sufletul, face viața unui înțelept sublimă și ne învață să nu ne temem de moarte. Capacitatea unei persoane de a cunoaște cele mai înalte este *o amintire* (anamneză) a ceea ce sufletul a scos la iveală din sferele transcendentale. În special, potrivit lui Platon, gândul Unității divine este tocmai o amintire a ceea ce „sufletul nostru a văzut odată când L-a însoțit pe Dumnezeu, a privit de sus la ceea ce numim acum ființă și s-a ridicat la adevărata ființă".

Platon spune că fiecare fenomen fizic din lume *corespunde* unuia dintre organele noastre de simț. Aceasta înseamnă că mintea trebuie să corespundă și *obiectelor inteligibile reale* - eidoze. Acestea sunt înțelese nu prin rațiune, ci printr-o viziune mentală specială, adresată realității invizibile direct, *intuitiv.*

Socrate vorbește despre Divinitate ca fiind cel mai înalt Bine și frumusețe. Reflectând asupra acestui lucru, Platon urmează aceeași cale. Cel care vrea să înțeleagă Frumusețea și Bunătatea în profunzimea lor supremă, adică să-L înțeleagă pe Dumnezeu, trebuie să-și încordeze „viziunea mentală", să se ridice în sus, „fără a folosi nici văzul, nici vreun alt simț în cursul reflecției". Și numai eliberându-și spiritul de coruptibil poate mintea să cunoască ce este adevărata Frumusețe în esența sa eternă, în sine. „Lucrurile cunoscute pot fi cunoscute numai prin Bine; el le dă ființă și existență, este *dincolo de existență,* depășindu-l în demnitate și putere." Aici, căile speculației și misticismului converg într-un mod surprinzător; punctul de plecare pentru Platon nu a fost doar intelectul, ci și viziunea mistică a lumii suprasensibile.

Ziua în care Platon a proclamat pentru prima dată că existența vizibilă își are rădăcinile în Invizibil a devenit o zi importantă în istoria gândirii umane. Această descoperire a determinat principalele căi ale filosofiei occidentale.

Totuși, Platon a întâmpinat dificultăți în interpretarea legăturii dintre spirit și materie. Dacă sufletul pe pământ este un exilat, iar trupul este doar o povară pentru el și din el provin toate formele imaginabile ale răului, atunci cel mai înalt scop al înțeleptului este să se pregătească pentru moarte, pentru momentul în care va fi în sfârșit eliberat de povara plină de ură. Până atunci, el poate găsi fericirea în „amintirile" întâlnirilor cu lumea superioară [52] .

Nu este greu de înțeles ce obstacol a devenit „idealismul" în calea acceptării Întrupării și Învierii. Învățătura Bisericii despre divinitatea-umanitate, despre sacramentele care sfințesc materia și despre nemurirea viitoare a omului integral

trebuie să li se fi părut „idealiștilor” o umilință a spiritului pur, perfect în incorporalitatea sa.

Platon credea că în sfera eidosului există un anumit arhetip superior al Statului. Această „Polis Ideală” a fost concepută de el ca un organism bine coordonat, ale cărui părți sunt conectate și se servesc reciproc.

Platon consideră că ordinea statală este întruchiparea stării morale a cetățenilor. Iar principiile morale în sine sunt înrădăcinate în acel Bine etern care ar trebui să determine viața fiecărei persoane. De aici și concluzia că reorganizarea socială este inseparabilă de transformarea internă a oamenilor. Aceasta a fost o idee profundă, al cărei adevăr este greu de contestat. Dacă negăm sensul obiectiv al dreptății, atunci este neclar, de exemplu, de ce inegalitatea și opresiunea sunt rele - la urma urmei, amare pentru unii, altora li se potrivesc perfect. Prin urmare, respingerea unui singur adevăr duce de obicei doar la o schimbare a formelor de nedreptate.

Platon a dezvoltat aceste gânduri în cartea sa „Republica”. Filosoful susține că societatea nu se formează din întâmplare, ci pentru că oamenii au nevoie unii de alții. Munca este ceva ce leagă oamenii. Întrucât fundamentele dreptății trebuie căutate în lumea spirituală, atunci persoana cea mai potrivită pentru a guverna o cetate este cea care este familiarizată cu adevărata înțelepciune. Aceasta înseamnă că statul ar trebui să fie guvernat de filozofi care au învățat lumea eidozelor. Alți oameni vor proteja statul, iar alții vor munci.

Filosoful acordă o importanță deosebită educației, al cărei scop este de a-i face pe reprezentanții fiecărei clase să-și cunoască locul. Copiii sunt luați de lângă mame imediat după naștere și dați statului pentru a fi crescuți. Li se dau doar cărți strict verificate pentru a fi citite. Oamenii dețin totul în comun. Familia este desființată, războinicii încheie căsătorii temporare la indicațiile conducătorilor. Oamenii sunt crescuți astfel încât să nu-și cunoască nevoile personale și să fie întotdeauna gata să sacrifice totul pentru patrie. Poeții care nu corespund spiritului statului sunt expulzați. Pentru binele poporului, gardienii vor supraveghea cu atenție ce mănâncă cetățenii, ce poartă, cum se distrează.

În grija față de „popor”, Platon, aparent, nu ia *deloc în considerare individul.* El sparge cu putere vechiul, dictează, răstoarnă, deoarece oamenii pentru el sunt figuri plasate fără succes pe o tablă de șah, care trebuie aranjate în ordinea corectă. Fiecare dintre ele este importantă pentru filosof, dar schema *generală* , pe care o trasează cu hotărârea unui comandant. Platon este sigur că, de îndată ce ordinea pe care o propune va fi stabilită, fericirea va domni în stat. El nu se gândește la prețul cu care va fi cumpărat.

Într-un cuvânt, Platon a creat proiectul unui stat *autoritar* „închis” , care determină scopurile, interesele, gusturile și chiar moda pentru toți cetățenii. Funcțiile puterii sunt extinse de Platon la infinit: îi atribuie dreptul de a conduce în sferele economice, culturale și religioase. Acesta este rezultatul sumbru al unei încercări de a găsi armonie fără libertate.

Libertatea cere de la om o ispravă, creativitate, responsabilitate, dar aici totul este clar, totul este decis, toate întrebările primesc răspuns în avans. Abandonul unei astfel de existențe senine a fost o veche ispită a omenirii. De mai multe ori, împovărați de libertatea lor, oamenii au fost gata să o schimbe cu o „supă de linte” [53] .

„Frica de libertate”, incapacitatea și lipsa de voință de a o folosi, este deosebit de acută în perioadele de tranziție, când o persoană scapă de cătușe și apoi nu știe ce să facă în continuare; atunci este gata să se întoarcă din nou la sclavie de dragul păcii și ordinii.

Platon a încercat să-și pună în practică idealurile. Nu a avut succes, iar acest lucru a fost o binecuvântare, pentru că, dacă ar fi avut succes, Platon s-ar fi numărat printre criminalii istoriei. Pentru că binele fără libertate se transformă inevitabil în rău.

În ultimii ani, Platon a încercat să înțeleagă care sunt forțele Binelui și Răului în structura Universului. El susține că lumea a fost creată de Demiurg (Creator). Rațiunea Supremă, sau Logosul, creează lumea *integrală* după chipul eidozelor și, în cele din urmă, după chipul perfecțiunii. Cosmosul este creat ca o „ființă vie vizibilă unică” cu rațiune și suflet. Sufletul universal a fost creat primul și a servit drept bază unificatoare pentru cosmos. Astfel, crearea lumii este un proces de activitate a Logosului în tărâmul Haosului etern, dar imperfecțiunile rămân *inevitabile în* „cea mai bună dintre lumi” ale noastre. Crearea Universului este completă, dar nici măcar Demiurgul însuși nu este capabil să expulzeze complet principiul haotic din el, căci este asociat cu puterea Ananke - Necesitatea... Omul nu are de ales decât *să se împace cu* faptul imperfecțiunii. Rebeliunea împotriva răului, speranța apocaliptică - toate acestea se dovedesc a fi străine lui Platon, moștenitorul viziunii magice asupra lumii.

Măreția lui Platon rezida în pătrunderea sa în lumea spirituală superioară, unde omul își găsește patria cerească. Dar, pe lângă lumina soarelui a Logosului, lumina înșelătoare a lunii a dualismului dionisiac pătrunde în conștiința sa; în spatele tuturor acestora, stelele cerului nopții, Soarta și Necesitatea, strălucesc amenințător.

V. MESAGERII ÎMPĂRĂȚIEI LUI DUMNEZEU [54]

INTRODUCERE

În Biblie, lumea ni se pare un sistem neterminat și „deschis” care se dezvoltă în linie ascendentă. Profeții au fost primii care au apreciat trecerea timpului și au înțeles că evenimentele pământești reprezintă istoria luptei Fiindului pentru creația Sa. Scopul final al acestei lupte este triumful complet al Binelui Divin. Inițial, profeții au considerat eliminarea oricărui neadevăr din lume ca fiind cheia victoriei, dar treptat au ajuns să înțeleagă viitoarea *Împărăție a lui Dumnezeu* ca reconcilierea Creatorului cu omul, unitatea lor în cea mai înaltă armonie. Ei îl vedeau pe om ca pe un tovarăș activ al lui Dumnezeu. Slujirea Voinței Supreme cerea ca profeții să participe activ la viața lumii înconjurătoare. Și mai presus de toate, au acționat ca dușmani ireconciliabili ai erorilor contemporanilor lor.

Profeții duc la bun sfârșit o revoluție religioasă unică, răsturnând fără milă idolii păgâni obișnuiți. Nu fac niciodată un cult din „antichitatea domestică” ca atare. Se opun gravitației încăpățânate a israeliților către păgânism cu credința în Unicul, înțelegerea magică a cultului - religia spiritului, îngustimea națională - universalismul.

Profeții s-au declarat *succesori* ai învățăturii religioase a lui Moise, care, cu toate acestea, s-a dovedit incapabilă să depășească naturalismul grosolan și superstițiile țărănești ale israeliților. Pentru ca predica lui Moise să fie auzită și acceptată în toată Palestina, era necesară o nouă renaștere spirituală a poporului. Începutul acestui proces a fost pus de activitatea profetului Amos.

ÎNAINTE DE CAPTIVITATE

Profetul israelian Amos, primul dintre profeții din istoria Vechiului Testament, scrie o carte pe pergament în care își prezintă viziunile semnificative și predicțiile profetice.

Pe baza puținelor informații care ne-au parvenit, vom încerca să ne imaginăm viața lui Amos înainte de chemarea sa. El era din Tekoa, un orășel din Iudeea, situat la câțiva kilometri de Betleem. Acest oraș era situat în estul extrem al părții populate a țării. „Mai mult”, spunea Fericitul Ieronim, care locuia în acele locuri, „nu există niciun sat... Pe acest pământ nisipos și uscat nu cresc deloc fructe. Prin urmare, este plin de păstori, astfel încât sterilitatea pământului este compensată de o abundență de vite.”

Dar dacă Amos ar fi fost cu adevărat un om al poporului, un păstor sărac, am greși presupunând că era ignorant. Dimpotrivă, acest om de rând avea o perspectivă largă, era destul de alfabetizat, studia cu atenție Scripturile și cunoștea bine viața oamenilor din jurul său.

Într-o zi, în jurul anului 760 î.Hr., i s-a întâmplat ceva care l-a forțat să-și părăsească brusc viața liniștită din munți și să apară în orașele zgomotoase ale lui Efraim. Amos a părăsit țara lui Iuda pentru nord.

Amos însuși vorbește despre revoluția spirituală care l-a zguduit ca fiind evenimentul principal al vieții sale. Într-o clipă, ca o străfulgerare, o lumină neobișnuit de puternică l-a luminat: ca o furtună, ca o flacără urlătoare a unui foc, cuvântul Domnului a venit la el.

„Nu sunt profet și nici fiu de profet", a spus Amos. El nu a studiat cu profeți și nici nu a acceptat inițierea de la oameni.

Numai Dumnezeu l-a făcut profet. Aceasta este una dintre trăsăturile esențiale ale Revelației biblice, care devine deosebit de clară atunci când este comparată cu alte religii.

Când o persoană se gândea la fenomene naturale de neînțeles sau căuta ajutor în treburile sale pământești, își îndrepta de mult privirea către Divinitate. Vizitarea oracolelor și isprăvile ascetice, căutările filozofice și efectuarea de ceremonii rituale - toate acestea vorbeau în primul rând despre preocupările oamenilor, dificultățile, nedumerirea și aspirațiile lor. Se credea că favoarea zeilor era cumpărată cu sacrificii și acesta era, în esență, singurul lucru care le putea atrage atenția asupra oamenilor.

O lume religioasă complet diferită este dezvăluită în Biblie.

Iahve, cel nevăzut și creatorul lumilor, nu rămâne niciodată indiferent față de creația Sa nici măcar o clipă, mai ales față de om, în care este imprimat chipul Său. Începutul unui dialog cu omul îi aparține întotdeauna lui Dumnezeu.

Revelația Divină sună ca vocea unei Personalități Care poate intra în contact cu omul, dar cu toate acestea depășește infinit tot ce este uman.

> „El a creat Orionul și Pleiadele,
> El preface întunericul în dimineață
> și ziua în noapte de nepătruns...
> El Își zidește palate în ceruri
> și Își întinde bolțile pe pământ;
> El cheamă apele mării
> și le varsă pe fața pământului.
> Domnul este Numele Lui!"

Amos evită chiar să-l numească pe Iehova Dumnezeul lui Israel. Acest nume L-ar limita la credința națională. Amos preferă să-L numească Sabaot, Dumnezeul Oștirilor, ceea ce înseamnă „Conducătorul lumilor înstelate", „Domnul Universului".

Faptul că Dumnezeu „își declară planurile omului" a însemnat implicarea oamenilor în procesul creației universale. Yahweh domnește peste lume și își revelează voința oamenilor prin profeți. Amos afirmă că El „nu face nimic fără să-Și descopere secretul robilor Săi profeții" (Amos 3:7). Prin profeți, Creatorul eliberează lumea de orbire și le deschide oamenilor oportunitatea de a participa la împlinirea planurilor divine.

În Betel, Amos adună mulțimi de ascultători, provoacă panică în rândul clerului și aruncă întregul oraș în haos.

Ce i-ar fi putut determina pe conducători să reacționeze atât de dur la predicile lui Amos? Amenințări la adresa casei regale? Cu siguranță. Dar asta nu este suficient. Astfel de amenințări erau adesea rostite de profeți. Se pare că cea mai mare indignare a fost provocată de profeția despre distrugerea lui Israel.

Cuvântările lui Amos către națiuni sunt pline de amărăciune și mânie. De ce îi acuză Domnul pe păgâni prin intermediul lui? Nu că ar mărturisi religii false. Păcatul lor constă în principal în călcarea în picioare a umanității. Poate că se înșeală în privința lui Dumnezeu, dar trebuie să facă distincția între bine și rău. Aceasta este ceea ce Apostolul Pavel va numi legea conștiinței printre păgâni.

Profetul amintește de masacrele comise în orașele cucerite, de tratamentul crud aplicat prizonierilor, de abuzul asupra femeilor și copiilor lipsiți de apărare. Toate acestea nu vor rămâne nepedepsite: Dumnezeu este Judecătorul lumii și toți oamenii sunt responsabili în fața Lui.

Responsabilitatea însemna o înaltă demnitate și implicare în planurile și faptele Creatorului. Crimele națiunilor nu sunt doar o încălcare a ordinii pământești, ci mai presus de toate opoziție față de voința lui Dumnezeu cu privire la lume și om.

OAMENII SUNT EGALI ÎN FAȚA LUI DUMNEZEU - aceasta este vestea bună a păstorului evreu Amos. Pentru a înțelege noutatea și îndrăzneala predicii sale, merită să ne amintim că în acele vremuri egiptenii și indienii îi numeau pe străini „fii ai diavolului", iar grecii îi considerau pe barbari „sclavi născuți". Dar ce putem spune despre antichitate, când chiar și acum, la douăzeci și opt de secole după Amos, ura, disprețul și înstrăinarea continuă uneori să dezbine popoarele.

În Amos nu găsim încă predicarea unei religii mondiale, dar universalismul său a fost un pas important în direcția acesteia. El credea că Israelul devenea poporul lui Dumnezeu nu pentru că era mai bun decât alții, ci pentru că era destinat să primească Revelația, să fie vasul și purtătorul ei.

Aceasta nu are nicio legătură cu mesianismul național vulgar, căci israeliții nu erau diferiți în natura lor fizică de etiopieni și filisteni. O amară dezamăgire îi așteaptă pe cei care spun: „Suntem mai buni decât alții", „Suntem speciali". Adevărul lui Dumnezeu este imparțial.

Însuși Amos a fost zguduit până în adâncul sufletului său de noua viziune asupra lumii. Poate că nici el nu fusese odată liber de iluziile general acceptate. Și cu atât mai multă forță a început acum să predice despre inevitabilitatea Judecății Domnului. Poeții babilonieni glorificau eroii, poeții egipteni - zei, faraoni și femei, Homer cânta vitejia eroilor săi și armele lor; Amos - marele poet al Orientului - este inspirat de gândul dreptății divine. Adevărul este singura sa regină și eroină.

„În aceste vremuri rele", spune Amos, „cel înțelept tace." El era foarte conștient de ura pe care o stârneau discursurile sale, dar nu putea să tacă nici măcar în fața acuzațiilor și a amenințărilor.

Evlavia exterioară nu i-a justificat pe israeliți nici măcar o iotă în ochii profetului. O religie care implică afaceri umane cu zeități și extorcare este o insultă la adresa Cerului. Oamenii trebuie să renunțe pentru totdeauna cu speranța că Dumnezeu poate fi răscumpărat.

> „Urăsc și disprețuiesc sărbătorile voastre;
> nu primesc tămâie la sărbătorile voastre.
> Chiar dacă Îmi aduceți arderi de tot și daruri de mâncare,
> le voi respinge; nu voi privi taurii de jertfă.
> Depărtează de la Mine vuietul cântecelor voastre! Nu voi asculta
> sunetul harpei voastre;
> ci să curgă dreptatea ca apele
> și dreptatea ca un râu puternic!"

Unii cercetători au încercat să interpreteze lucrarea lui Amos ca pe crearea unui fel de „religie etică" și l-au văzut ca pe un reformator social care a luptat împotriva asupritorilor cu frazeologie religioasă. Însă astfel de încercări sunt complet nefondate.

Amos este un văzător al lui Dumnezeu, pentru care slujirea adevărului înseamnă, în primul rând, îndeplinirea poruncilor lui Dumnezeu. El cunoaște sursa supraomenească, supramundană a binelui, iar pentru el Dumnezeu și

adevărul sunt una. În predica lui Amos, protestul social nu este lucrul principal, ci secundar, un derivat al credinței.

În mintea anticilor, ideea de păcat se contopește cel mai adesea cu încălcarea regulilor stabilite. Pentru Amos, păcatul este răul introdus în relația dintre Dumnezeu și om.

Nu doar „conștiința", nu doar „umanitatea" sunt necesare unei persoane, ci o cunoaștere vie a lui Dumnezeu, auzirea cuvântului Său. Și, în același timp, acceptarea Cuvântului ceresc este imposibilă fără împlinirea poruncilor.

> „Ai zidit case din pietre cioplite,
> dar nu vei locui în ele!
> Ai sădit vii frumoase,
> dar nu vei bea vinul lor,
> căci cunosc mulțimea
> fărădelegilor tale."

Amos a prevăzut că Israelul va fi izgonit din țara sa, de care nu era nedemn.

Este puțin probabil să fi putut cunoaște detaliile evenimentelor care au avut loc departe la nord, pe malurile Tigrului. Profeția sa istorică este și mai uimitoare. O rebeliune militară l-a adus pe tronul Asiriei pe Tiglat-Pileser al III-lea (745-727 î.Hr.). Mâinile sale au creat o mașinărie militară fără precedent, supusă unei discipline stricte și susținută din fonduri de stat.

Această armată era practic invincibilă și, după o pauză de aproape un secol, a început o nouă serie de campanii. În acest moment, Tiglat-Pileser a introdus o altă inovație: și-a dat seama că politica anterioară de colectare a tributului era de puțin folos și a întreprins o adevărată ocupație a teritoriilor cucerite, luând locuitorii locali și stabilind acolo străini. Printr-o astfel de remaniere a populației, regele dorea să excludă posibilitatea apariției unor centre naționale de rezistență. Oamenii smulși din patria lor s-au asimilat rapid și s-au transformat în simpli „supuși ai regelui".

Nu era departe ziua în care o astfel de soartă urma să se abate asupra lui Israel.

Amos nu a fost singurul care a profețit: în Efraim a apărut un predicator care a vorbit despre distrugerea iminentă a lui Israel. Acesta a fost Osea, un contemporan mai tânăr al lui Amos. Probabil că a trăit în Samaria și a predicat într-unul dintre sanctuarele ei; există motive să credem că a fost preot. Condiția religioasă a poporului și practica cultului îi erau bine cunoscute. Dar din ceea ce spune Osea despre profeți și preoți, putem concluziona că el aparținea acelor

oameni care au recunoscut criza spirituală a lui Israel și nu au vrut să suporte stagnarea și degenerarea credinței.

Osea privea spre Sinai ca pe un ghid sigur în viața religioasă a poporului. El a testat evenimentele timpului său cu poruncile lui Moise și a trebuit să ajungă la aceleași concluzii triste ca și Amos. Cu toate acestea, Osea nu a devenit doar un prezicător al unui sfârșit sumbru și nici nu a fost ca un înțelept arogant care, asemenea lui Heraclit, judecă fără patimă nebuniile oamenilor de la înălțimea superiorității sale.

Osea este uneori gata să plângă de durerea care îl chinuie; este copleșit de durere, indignare și o dorință arzătoare de armonie și pace.

Unele evenimente din viața lui Osea, care nu ne sunt pe deplin clare, i-au pregătit sufletul să perceapă noi profunzimi ale cunoașterii lui Dumnezeu.

Ce s-a întâmplat cu Osea? El povestește despre viața sa destul de incoerent: într-un loc spune că s-a căsătorit cu o „prostituată”, în altul – despre dragostea sa pentru o femeie infidelă. Este puțin probabil să avem în față o alegorie. Se pare că atât „prostituata”, cât și „soția infidelă” a lui Osea sunt una și aceeași persoană reală.

Pentru Socrate, o căsătorie nereușită nu putea fi o tragedie; iar ideea aici nu constă atât în caracterul personal al filosofului, cât în faptul că grecul, de regulă, nu se aștepta la apropiere spirituală și înțelegere din partea unei femei.

Între timp, femeile din Israel nu erau sclave tăcute. Soțiile unor profeți împărtășeau slujirea soților lor. Prin urmare, nu este surprinzător faptul că Osea căuta simpatie și apropiere spirituală în soția sa. Dar, în schimb, găsea frivolitate, indiferență și grosolănie. Se pare că, pentru o vreme, a existat o ruptură completă între soț și soție. Conform obiceiului, Osea ar fi putut apela la instanță, care pedepsea aspru soțiile infidele, dar dragostea nu i-a permis să facă acest lucru; dimpotrivă, în cele din urmă a învins amărăciunea trădării, iar Osea și-a întors soția acasă. Epilogul luminos al Cărții profetului Osea spune că un sentiment puternic și pur a învins după toate încercările.

Suferința morală prin care a trecut Osea a devenit o experiență pentru suflet, în urma căreia s-a revelat darul profetic.

Pentru Osea, religia nu este atât o datorie sau o obligație, ci în primul rând iubirea față de Dumnezeu. Pentru el, prima din Sfânta Scriptură, căsătoria, iubirea dintre soț și soție devine un simbol al unirii lui Dumnezeu cu omul. În căsătorie există atât datorie, cât și obligație, dar esența ei constă în unirea

misterioasă a două ființe. Așa este credința. Ea se bazează nu pe exigențe, ci pe iubire: încredere, afecțiune, legături indestructibile. Aici Osea i-a anticipat deja pe Apostolul Pavel și pe Ioan Teologul.

Tragedia Israelului este *trădarea* iubirii lui Dumnezeu.

Însă nu doar căderea directă în păgânism constituie, în ochii lui Osea, o trădare a poporului lui Dumnezeu. El o vede în însăși denaturarea închinării la Iahve. În această privință, el este în totalitate de acord cu Amos, predicatorul religiei Duhului.

„Și-au făcut idoli turnați", spune ironic profetul, „din argintul lor, după ideile lor, lucrare de meșteșugar. Le zic: „Aduceți o jertfă! Omule, sărutați vițeii!" (Osea 13:2).

Pedeapsa este pregătită de păcătoșii înșiși, care, „semănând vântul, seceră furtună" (Osea 8:7). Chiar mai clar decât în Amos, Osea exprimă ideea că însăși apostazia de la Dumnezeu *conține* deja pedeapsa. Nu Dumnezeu Răzbunătorul va apărea cu un bici pentru pedeapsă, ci păcatul însuși îl va aduce asupra criminalului. Dumnezeu a creat doar o astfel de stare de lucruri în lume, în care pedeapsa pentru păcat este inevitabilă.

Dar chiar în momentul în care verdictul pare gata, în mijlocul reproșurilor, lamentărilor și prezicerilor de rău augur, glasul lui Dumnezeu răsună brusc. Și acesta nu mai este glasul unui Judecător neînduplecat, ci cuvinte pline de milă și compasiune infinită.

> „Cum te voi trăda, Efraime?
> Te voi lepăda, Israele?
> Inima Mi se întoarce în mine,
> mila Mea se aprinde în mine."

Profetului, a cărui dragoste a biruit toate chinurile trădării, i s-a arătat dragostea nestinsă a lui Dumnezeu. El este iubitul. El este atotîngăduitorul:

> „El a rănit și va vindeca;
> El a rănit și va lega rănile."

Respins și trădat de oameni, Dumnezeu suferă. Acesta este secretul de neînțeles revelat profetului Osea. Această suferință este durerea iubirii neîmpărtășite, ea mărturisește legăturile secrete care leagă creația și Creatorul.

El are nevoie de noi! Nu este oare un miracol? Suntem noi capabili să înțelegem acest gând?

„Dumnezeirea nu suferă, suferința este un semn al imperfecțiunii”, spun filozofii confuzi. Nu, le răspunde profetul, există *suferință divină.* Dumnezeu suferă din cauza imperfecțiunii *noastre .*

În fața patimii Domnului, omul se transformă. Nu mai suntem viermi, călcați în picioare, nu mai suntem o insulă uitată a păcii, ci copii ai lui Dumnezeu, pe care Cel Inefabil îi ține în brațele Sale, pe care îi conduce dureros prin încercări pentru a se întoarce la pocăință. Așa îi vedea Osea pe oameni. Dacă Amos îi aruncă pe păcătoși în abisul groazei, atunci Osea îl ridică pe cel pocăit până la porțile Raiului.

„Eu sunt Dumnezeu și nu om!”, spune Yahweh (Osea 1:9). Sună ca un tunet. Dar, în același timp, Cel Incomprehensibil și Veșnic, El este plin de o umanitate vie și profundă. El este Adevărul și, prin urmare, Judecătorul, dar are și milă de păcătoși. El oprește săgețile mâniei; dragostea Lui este mai puternică decât legea pedepsei.

Profetul nu este doar un văzător al iubirii, ci și un vestitor al *libertății,* care se revelează prin faptul că Cel Atotputernic *așteaptă* convertirea poporului Său.

În epoca tiraniei grecești, a întemeierii Romei și a invaziilor asiriene, în urma declinului sângeros al Israelului, Osea, ultimul profet al *Regatului* de Nord , vorbește despre un Dumnezeu care este Iubire și care așteaptă iubire în schimb de la om. Și când Fiul Omului va intra sub adăpostul celor respinși, disprețuiți și păcătoși, le va aminti învățătorilor, care erau mândri de evlavia lor, de aceste cuvinte măreațe ale lui Osea: „Milă voiesc, nu jertfă…” (Osea 6:6; cf. Matei 9:13; 12:7).

Un stâlp de fum deasupra Templului, ziduri crenelate care înconjurau fortăreața de pe deal; pante abrupte arse de soare; un lanț muntos ondulat care înconjura valea. Acesta era Ierusalimul cu opt secole înainte de nașterea lui Hristos. Până atunci, trecuse printr-o istorie lungă și îl aștepta un destin uimitor. Aici se vor intersecta drumurile multor popoare și culturi; timp de trei milenii, oameni de pe trei continente îl vor disputa între ei; profesori ai trei religii ale lumii vor veni la altarele sale.

Cetatea lui David și a lui Hristos, cetatea făgăduinței și a Evangheliei, Ierusalimul a fost legat de istoria sacră încă de la originile sale.

În atmosfera acestui oraș legendar a crescut primul mare profet care a predicat în Iudeea, Isaia. Așa cum Socrate a fost copilul Atenei, tot așa Isaia este inseparabil de Ierusalim, al cărui spirit se simte în toate predicile sale, în învățăturile sale despre sfințenia lui Dumnezeu, despre rămășița lui Israel și despre Mesia.

Biografia lui Isaia reflectă, într-un fel, istoria orașului său natal din acea epocă. Isaia a fost chemat la slujire când avea în jur de treizeci de ani și, de atunci încolo, timp de aproape o jumătate de secol, a rămas părintele spiritual al Ierusalimului, consilierul regilor, conștiința incoruptibilă a națiunii.

Isaia trebuie pe bună dreptate recunoscut ca unul dintre cei mai mari scriitori ai Israelului. Monologurile sale emană o putere epică enormă.

Când ne uităm la Cartea profetului Isaia în forma sa modernă, trebuie să ne amintim că este o colecție de discursuri compilate de discipolii săi. Nu tot ce se află în această colecție îi aparține profetului însuși; o parte a fost scrisă de adepții săi. Pentru a izola predicile autentice ale lui Isaia și a le aranja în ordine cronologică, a fost necesară munca mai multor generații de teologi. Pentru compilatorii antologiei antice, a fost important mai presus de toate să păstreze învățăturile profetului și ale școlii sale. Între timp, analiza literară a cărții a ajutat la restabilirea succesiunii discursurilor în legătură cu etapele dezvoltării spirituale și biografia lui Isaia.

Isaia s-a născut la Ierusalim în jurul anului 765 î.Hr. și se spune că era de origine regală. Chiar dacă aceasta este o legendă, el era cu siguranță de origine aristocratică, iar rolul pe care l-a jucat în oraș indică originile sale nobile.

Tinerețea lui Isaia a coincis cu anii de relativă prosperitate ai țării. Cu toate acestea, el nu a văzut acest lucru ca pe un semn al favoării lui Dumnezeu. Împărtășind credința comună în alegerea Sionului, el nu a legat-o de legendele canaanite și de credințele populare. În ochii lui, Templul era un loc de Epifanie specială, un loc în care Domnul se revelează oamenilor.

Într-o zi, când Isaia se ruga în Templu, a fost ca și cum un fulger a rupt întunericul și i s-a descoperit că Cel Care este aici, că El locuiește cu adevărat printre poporul Său, umblând alături de om.

Ce a fost? Un sentiment intuitiv al Ființei Supreme? „Misterul Divin este revărsat în toate” - cine în momentele de iluminare nu a simțit acest lucru măcar o dată, cel puțin într-o măsură slabă?

Cu Isaia, însă, s-a întâmplat ceva diferit. Profetul a experimentat prezența lui Dumnezeu nu ca o atingere tremurătoare a invizibilului, ci ca o apropiere reală, evidentă, aproape dureroasă a Celuilalt, o apropiere care evocă o groază mistică. A fost ceva foarte puternic și în același timp foarte personal, pătrunzător, ca o privire atentă, o descoperire autentică a lui Dumnezeu lângă sine. El, Iahve, pășind peste Sinai și mare, deasupra norilor, vânturilor și stelelor, locuiește în mod incomprehensibil în acest sanctuar auster printre candele și heruvimi auri, locuiește în această Casă și pe acest munte, în acest oraș sfânt.

„Am văzut", spune Isaia, „pe Domnul șezând pe un tron înalt și măreț, și poalele hainei Lui umpleau templul." (Isaia 6:1)

„Vai de mine, căci sunt pierdut!", i-a fulgerat Isaia în minte, „căci sunt un om cu buze necurate și locuiesc în mijlocul unui popor cu buze necurate și totuși ochii mei L-au văzut pe Împăratul oștirilor, pe DOMNUL…" (Isaia 6:5). Încă din copilărie fusese învățat că a contempla Ființa era ca și cum ai intra în foc.

Dar apoi unul dintre serafimi a zburat la Isaia prin norii de tămâie. În mâinile sale avea un cărbune de pe altar, cu care a atins buzele profetului, iar întreaga ființă a lui Isaia a fost străpunsă de un foc purificator.

„Pe cine să trimit? Cine va merge pentru noi?", a răsunat un glas din adâncuri. Isaia nu a ezitat: „Iată-mă, trimite-mă!" (Isaia 6:8).

Și apoi a auzit cuvintele cumplite despre orbi și surzi, oamenii cu inimi împietrite care se îndepărtaseră de Dumnezeu. Profetul trebuia să proclame orbilor voința lui Iahve, dar totul va fi în zadar, căci ei nu vor asculta. Și totuși Isaia trebuia să vorbească. „Până când, Doamne?" Isaia s-a întristat. Răspunsul a sunat ca o propoziție:

> „Până când cetățile vor fi distruse și pustiite, și
> casele vor fi lăsate fără locuitori.
> Și țara nu va deveni un pustiu
> până când Domnul va îndepărta poporul de aici
> și toată țara va fi pustie..."

Deși omul păcătos nu este capabil să-L contemple pe Dumnezeu, Isaia, purificat, deja cu îndrăzneală filială spune: „Iată-mă, trimite-mă pe mine!" Profetul nu se îneacă în Dumnezeu, ci nu se prosternează înaintea Lui, ci stă înaintea Lui și devine părtaș la faptele Sale.

Apariția în Templu a fost o revelație a *sfințeniei lui Dumnezeu.* Dumnezeu este sfânt - acesta este alfa și omega proclamării lui Isaia, simbolul său de credință.

În Upanișade și la Platon găsim și ideea că Divinitatea, în esența sa, nu poate fi definită prin niciun concept pământesc. În Isaia, această *incomensurabilitate* a lui Dumnezeu și a lumii este exprimată în cuvântul „kadosh", „sfințenie". Dar, în același timp, Cel Existent nu a încetat să mai fie Dumnezeul Viu pentru profet. El este o Persoană care acționează în lume, deși Fața Sa și modul în care acționează sunt complet diferite de cele ale oamenilor. Omul poate cunoaște doar voința Sa, dar nu este capabil să-L cunoască el însuși. Și dacă o uniune între Creator și creație este posibilă, este doar pentru că Dumnezeu însuși o caută, începând un dialog cu omul. Doctrina „sfințeniei" ne-a amintit că misterul lui Dumnezeu este „cu totul diferit". Ea i-a avertizat pe oameni să nu-și creeze un Dumnezeu imaginar după chipul și asemănarea lor.

Bucuria născută din vizita lui Dumnezeu a fost întunecată pentru Isaia de conștientizarea eșecului poporului de a trăi conform idealului de „sfințenie". Aplicat la oameni, „kadosh", „sfințenie" însemna „dedicare față de Dumnezeu". Poporul lui Iahve trebuia să-I aparțină în întregime și să urmeze căile Sale. Dar ce?

> „Via Domnului Savaot este casa lui Israel,
> iar oamenii lui Iuda sunt sădirea Lui iubită.
> El aștepta dreptatea, dar iată vărsare de sânge;
> aștepta dreptatea, dar iată un strigăt."

Dacă comparăm predica lui Isaia cu cea a lui Amos, vom observa imediat o diferență semnificativă. Pentru Amos, Ziua lui Iahve este doar întuneric, o furtună distrugătoare, dar Isaia vede altceva în ea. Promisiunile lui Dumnezeu nu sunt complet anulate: în mijlocul decăderii generale și al dezastrului iminent, *trebuie păstrată sfânta Rămășiță a lui Israel.* În ea se va împlini tot ce a fost prezis odinioară poporului lui Dumnezeu. Nucleul renașterii poporului lui Dumnezeu vor fi oamenii credincioși „sfințeniei", oameni care s-au dedicat Regelui ceresc.

În acei ani, o mișcare religioasă cunoscută sub numele de „ebionim Yahweh", „săracii Domnului", devenea din ce în ce mai evidentă. În ei profetul putea vedea sfânta rămășiță care avea să fie salvată în timpul tuturor potopurilor istorice.

Idealul pastoral, cu simplitatea și libertatea sa, respingea uzurparea puterii și îmbogățirea. Asupresorul, apostatul și „devoratorul săracilor" erau adesea prezentați într-o singură persoană.

Totuși, sărăcia născută din trândăvie a fost condamnată fără echivoc de Biblie (Proverbe 28:19). O persoană săracă plină de răutate, invidie și lăcomie nu putea fi numărată printre „săracii Domnului", care nu considerau sărăcia lor un blestem, ci, în felul lor, erau chiar mândri de ea.

Campionii adevăratei evlavii se grupau adesea în jurul Templului. Aceștia erau „săracii Domnului” și oamenii care se numeau „anavim”. Acest cuvânt este tradus literal prin „sărac”, dar în sensul său înseamnă „blând” și „smerit”.

Înțelesul cuvintelor „blândețe” și „smerenie” s-a schimbat mult din cauza utilizării greșite și a asocierilor false; smerenia este acum ușor de identificat cu ipocrizia, servilitatea și supunerea umilitoare. Între timp, smerenia în Vechiul Testament biblic și în tradițiile creștine poate fi cel mai bine înțeleasă ca sobrietate și bunătate spirituală, opusul intoxicației mândriei.

„Blânzii”, asemenea „săracilor Domnului”, au fost un fenomen remarcabil în viața spirituală a lumii precreștine. La urma urmei, aceea a fost vremea puterii Asiriei, o vreme a cruzimii sofisticate și a crimelor în masă organizate. Dacă în secolul **XX** , violența stupidă și călcarea în picioare a umanității capătă o amploare fără precedent, atunci sentimentul de indignare morală pe care îl provoacă orice act de inumanitate distinge epoca noastră de secolele trecute.

Epoca profeților este o altă chestiune. Analele acelor vremuri povestesc despre abuzurile josnice ale omului cu o calmă epică. Dar tocmai atunci s-au trezit în lume forțele binelui. În epoca Vechiului Testament, printre constructorii Împărăției lui Dumnezeu s-au numărat anavimii și ebionimii, în care Isaia a văzut sfânta rămășiță a lui Israel.

Cuvintele „anavim” și „ebionim” îi vor desemna și în zilele Evangheliei pe cei care au intrat în mod conștient pe calea binelui și a non-dobândirii și de aceea, la opt secole după Isaia, în Predica Sa de pe Munte, Hristos s-a adresat mai întâi „săracilor”, „blânzilor”, celor prigoniți și celor care caută dreptatea; iar despre Sine va spune: „Învățați de la Mine, căci Eu sunt blând și smerit cu inima și veți găsi odihnă sufletelor voastre” (Matei 11:29).

Ideea de mântuire și nevoia acesteia nu au putut apărea decât într-o anumită etapă a istoriei spirituale, când oamenii au ajuns la convingerea că Universul nu este cea mai bună dintre toate lumile posibile. Atunci au apărut învățături care ofereau, fiecare în felul său, modalități de a se elibera de puterea fatală a răului: de suferință, lipsă de sens și moarte.

Și în Israel a trăit ideea mântuirii. Dar pentru profeții evrei, mântuirea nu era o utopie politică sau o respingere a lumii, ci însemna viața cu Dumnezeu. Ei vorbeau despre mântuire doar pentru că credeau în venirea lui Dumnezeu însuși în lume.

Viitorul a fost întotdeauna o stea călăuzitoare pentru oamenii Vechiului Testament. Profetul Natan a prezis împărăția veșnică *a lui Mesia* din casa lui

David; dar, din moment ce veșnicia este inerentă numai lui Dumnezeu, această Împărăție va fi Împărăția lui Dumnezeu.

Pe cine numeau israeliții Mesia în acele vremuri? „Mesia”, sau mai corect „mashiach” (în greacă „Hristos”), înseamnă „unsul”, adică o persoană dedicată de Duhul lui Dumnezeu slujirii. Acesta era numele dat profeților, preoților, dar mai ales regilor.

În timpul ritului ungerii, se folosea ulei, ulei de măsline. Așa cum focul era un simbol al puterii spirituale, iar apa era un semn al purificării, tot așa uleiul semnifica păstrarea. Uleiul turnat asupra celui ales semnifica prezența constantă a dedicării divine asupra lui. Aceasta se săvârșea în timpul încoronării solemne, așa că, în esență, fiecare monarh al Ierusalimului era un „mesia”. Cu toate acestea, profeția indica un Mesia extraordinar, Cel Care într-o zi va domni într-un Regat indestructibil, la dreapta lui Iahve.

> „Căci din Sion va ieși învățătura și cuvântul Domnului din Ierusalim.
> El va judeca între neamuri și va vorbi multor popoare.
> Și își vor făuri săbiile în fiare de plug și sulițele lor în cosoare.
> Nu va mai ridica un neam împotriva altuia, și nu vor mai învăța
> războiul.”

Aceste cuvinte despre „sabie și fiardă” (plug) sunt adesea repetate chiar și astăzi, singura diferență fiind că începutul profeției este omis. Între timp, poetul biblic nu a separat sfârșitul dorit al vărsării de sânge de renașterea spirituală a lumii. Profeția spune că răul poate fi învins doar atunci când oamenii acceptă Învățătura și Cuvântul Domnului.

Acest lucru era deosebit de necesar în acele vremuri, deoarece perioada de calm relativ se încheiase, iar Iudeea intrase într-o perioadă de războaie. Două mari puteri, Asiria și Egiptul, se pregăteau pentru o bătălie decisivă, cu avantajul clar de partea asiriană. Ambele regate evreiești se confruntau cu o sarcină dificilă: să-și stabilească poziția, aflându-se între un ciocan și o nicovală.

În acest moment critic, profetul Isaia a încercat să-l influențeze pe regele Ahaz. În prezența tuturor celor din jurul său, el a proclamat solemn apariția unui „semn de la Iahve” care indica inviolabilitatea orașului sfânt.

„Ascultați, casa lui David! Nu vă este de ajuns să ispitiți oamenii, că-L ispitiți și pe Dumnezeul Meu? Totuși, Domnul Însuși vă va da un semn: Iată, femeia va rămâne însărcinată, va naște un fiu și-i va pune numele Emanuel. Va mânca unt și miere, până se va învăța să lepădе răul și să aleagă binele. Dar înainte ca

copilul să învețe să lepădе răul și să aleagă binele, țara va fi pustiită…” (Isaia 7:13-16).

Profetul a cerut o ispravă de la rege în numele credinței. Dar ajutorul asirienilor a fost pus mai presus de ajutorul lui Iahve. Regele Iudeii, neavând încredere în Domnul, s-a încrezut în monarhul unei mari puteri.

Majoritatea regilor evrei semănau puțin cu Cel Uns ideal. Nașterea copilului care avea să fie numit „Dumnezeu este cu noi” a însemnat nu numai mântuirea Sionului de dușmanii săi, ci și venirea Împărăției lui Dumnezeu în viitor.

Așadar, coroana mântuirii este Împărăția lui Dumnezeu, conducătorul ei este Mesia-Hristos. Această temă intră la început în Vechiul Testament timid și nesigur, dar treptat se aude din ce în ce mai tare, ocupă tot mai mult spațiu și în cele din urmă devine principala în speranța lui Israel. Mesia este o Persoană... Cel Uns, Care va restabili pacea între Creator și oameni.

În 715, regele Ahaz a murit, iar fiul său Ezechia, care avea atunci în jur de douăzeci și cinci de ani, i-a succedat la tron.

Încă din primele zile ale domniei sale, noul țar a legat politica de ideile „partidului reformator”. Există toate motivele să credem că Isaia a devenit imediat o persoană apropiată țarului și l-a inspirat să îndeplinească reforme religioase.

Conform Bibliei, Ezechia, chiar în primul an al domniei sale, a declarat o sărbătoare națională și solemnă a Paștelui în cetatea lui David. Până atunci, acesta nu fusese asociat cu Ierusalim. Familiile din fiecare oraș și sat țineau o masă sacră în această zi, stabilită încă din vremea Exodului. Această sărbătoare fusese mult timp asociată cu Sărbătoarea Azimelor, când se cocea pâine nedospită înainte de recoltarea orzului. Ezechia a vrut să dea acestor sărbători - pastorale și agricole - caracterul Sărbătorii Sionului. Ca amintire a eliberării din sclavie, Paștele urma să devină de acum înainte o zi de glorificare a libertății, o zi de rugăciuni de mulțumire în Casa Domnului. Sub influența lui Isaia, regele a căutat, de asemenea, să trezească un spirit de pocăință în popor. Declarându-și voința în fața adunării preoților, Ezechia a spus: „Mânia lui Iahve a fost grea asupra părinților noștri și acum vreau să fac un legământ cu Dumnezeu, ca El să-Și întoarcă mânia de la noi.” Astfel, revenirea la puritatea credinței antice a devenit motto-ul principal al reformelor.

Ezechia a promovat energic educația religioasă. Sub conducerea sa, personalul de scribi a fost extins pentru a pune în ordine cărțile sacre. Cărturarii din Ierusalim, numiți „slujitorii lui Ezechia”, au adunat discursurile profeților care au prezis căderea Samariei, au compilat o nouă Istorie Sacră, combinând cele două

versiuni ale sale - nordică și sudică. Au publicat o colecție de zicători „Înțelepciune”. Această colecție, atribuită lui Solomon, a marcat apariția unui nou gen în literatura biblică. Și nu este o coincidență faptul că a apărut în anii de pace și de dezvoltare a iluminismului. În Cartea Proverbelor, nu vom găsi niciun patos predicativ, nici denunțuri furtunoase, nici lupte dureroase ale sufletului. Totul este pământesc, echilibrat, calm; cartea schițează nu doar calea corectă a vieții, ci una care ar fi în acord cu voința Creatorului. Prin urmare, etica Proverbelor coincide cu idealul moral al profeților.

Perioada calmă și rodnică nu a durat mai mult de doi ani. Influența lui Isaia a fost paralizată de oameni care zădărniciseră cauza reformei. Asirienii nu tulburaseră Palestina timp de zece ani, iar Isaia a încercat cu orice preț să împiedice Iudeea să participe la războiul care se pregătea. Dar a fost înlăturat, sfatul său nu a fost cerut. La Ierusalim, pregătirile pentru război erau în plină desfășurare, al cărui final s-a dovedit a fi dezastruos: Ezechia și aliații săi nu numai că nu au reușit să învingă Asiria, dar au suferit o înfrângere completă. Țara a fost devastată, mii de oameni au fost alungați în exil. A fost necesar să recunoaștem că Isaia avea dreptate.

Și când, probabil în jurul anului 688 î.Hr., regele asirian Sanherib a invadat Iudeea pentru a doua oară, Ezechia nu a avut nimic pe care să se bazeze. Dar chiar când toate șansele pământești de mântuire dispăruseră, o schimbare bruscă a avut loc asupra lui Isaia: el a devenit un mesager al speranței și un mângâietor pentru popor; acum era încrezător, știa el, că dușmanul rău nu va putea zdrobi rămășița lui Israel.

Misterul încă învăluie evenimentele ulterioare ale campaniei lui Sanherib. Știm un singur lucru: niște circumstanțe misterioase au distrus toate planurile cuceritorului.

În timpul săpăturilor de la Lachiș, a fost descoperită o groapă comună imensă. Aceasta conținea rămășițele dezordonate a peste o mie și jumătate de oameni.

Cel mai probabil, armata lui Sanherib a fost atacată de un inamic împotriva căruia era neputincios - o epidemie. Sanherib nu s-a mai întors niciodată în Iudeea.

Mântuirea Ierusalimului a înălțat autoritatea lui Isaia cum nu se mai întâmplase niciodată. Școala sa a devenit una dintre cele mai influente din oraș. Se părea că toate încercările trecuseră și că Israel găsise în sfârșit calea cea dreaptă. Dar profetul cu viziune de viitor știa că nu era așa.

Linia lui David este destinată să cadă și să se ridice din nou. Doar un mic ciot, un ciot, va rămâne din trunchiul odinioară puternic. Aceasta va fi limita umilinței pentru popor și casa regală, dar Dumnezeu va lăsa totuși viață în rădăcini, iar într-o zi frumoasă *Netzer,* vlăstarul tânăr de primăvară, va ieși din ciotul pe jumătate mort.

Isaia, ca și înainte, nu-l numește pe Mesia rege, căci la venirea sa se va revela în cele din urmă că singurul Rege este Domnul. Tot ceea ce va face Netzer să fie faimos va veni direct de la Yahweh. Înțelepciunea, cunoașterea lui Dumnezeu și evlavia sunt toate acte ale Duhului. Și Cel Uns Însuși va acționa *cu putere spirituală.*

Versetele finale ale imnului maiestuos, cântecul de lebădă al lui Isaia, nu lasă nicio îndoială că pentru profet era mesianică nu mai înseamnă doar libertate și dreptate. Ea va aduce pace nu doar ca sfârșit al războaielor și conflictelor, ci pace în sensul său cel mai profund și mai sacru.

Cuvântul biblic „shalom” (pace) înseamnă plenitudinea vieții.

> „Și pruncul se va juca lângă cuibul viperei, și copilul își va băga mâna în vizuina aspidei.
> Nu vor mai face rău și necinste pe muntele Meu cel sfânt,
> căci pământul va fi plin de cunoașterea Domnului, așa cum marea este plină de apă.”

Se spune adesea cu condescendență că Isaia, cu credința sa în viitor, a anticipat „naiv” ideile moderne despre justiție socială. Istoria culturii europene dovedește că aceste idei sunt direct legate de Biblie.

Profeții, care au trăit într-o epocă a cataclismelor spirituale și sociale, în ajunul distrugerii patriei lor, în fața tiraniei triumfătoare, au văzut Împărăția lui Dumnezeu. Predica lor era o nebunie în ochii lumii, chiar și profeții înșiși au fost uimiți de secretul care le-a fost revelat.

Credința construită doar pe o minune încetează în esență să mai fie credință adevărată. Un semn pare să încalce libertatea unei persoane și să-i impună cu forța mântuirea.

După plecarea asirienilor, contemporanii lui Isaia erau probabil plini de speranța că Yahweh îi va da în sfârșit Asiriei ultima bătălie. Dar curând le-a devenit clar că îngerul Domnului nu a dus masacrul până la capăt, ci dimpotrivă: nu numai că Sanherib l-a mai trăit pe Ezechia cu câțiva ani, dar domnia fiului său, Esarhadon, a devenit apogeul puterii Ninivei.

În Iudeea, susținătorii cursului pro-asirian au prevalat. S-a schițat o revenire la politica lui Ahaz. În cercurile nobilimii evreiești, cultul zeilor astrali [55] s-a răspândit în acea perioadă .

Tot felul de vrăjitori, magicieni și vindecători au proliferat rapid în Ierusalim. Dar cel mai teribil lucru a fost revenirea la cultul lui Moloh. În Valea Gennom (Gheena), lângă zidul de sud-vest al Ierusalimului, au fost ridicate altare pe care a început să se îndeplinească din ce în ce mai des ritualul monstruos al pruncuciderii.

Păgânismul și-a sărbătorit ultima, dar cea mai violentă, bacanalie în Țara Sfântă.

Profetul Isaia nu a trăit pentru a vedea aceste zile întunecate de apostazie.

Odată cu reformele religioase, au fost respinse și cerințele sociale ale profeților. În țară domneau fărădelegile și tirania.

Între timp, opoziția religioasă a început să se reînvie în Ierusalim. În zilele persecuției, cei care au rămas credincioși lui Dumnezeu au căutat îndrumare și sprijin în tradițiile din vremea lui Moise.

Formată în ani critici și turbulenți și scrisă în numele lui Moise, *Tora,* sau Pentateuhul (primele cinci cărți ale Bibliei), este pătrunsă de spiritul luptei. Vorbește despre unitatea lui Dumnezeu și fidelitatea față de Creator într-un mod care este rostit doar în fața pericolului care amenință credința.

Lucrarea profeților, care părea de mult pierdută, a început să reînvie în acest ceas alarmant. Primul care a vorbit a fost profetul *Țefania,* un nobil ierusalimean de la școala lui Isaia. În timpul slujbei din Templu, unde era obișnuit să se laude pe Dumnezeu și pe rege, el a anunțat că paharul fărădelegii era plin.

Acestea sunt chiar cuvintele care încă îi șochează pe ascultătorii imnului latin „Ziua mâniei”:

> „Ziua aceea este o zi de mânie,
> o zi de strâmtorare și de angoasă,
> o zi de groază și de pustiire
> , o zi de întuneric și de negură,
> o zi de nori și de negură densă,
> o zi de trâmbiță și de strigăt de luptă
> împotriva cetăților și a turnurilor înalte.
> Voi strâmba popoarele,

și ele vor umbla ca orbii,
din cauza a ceea ce au făcut împotriva Domnului.”

Slăbirea orașului Ninive și predicile lui Țefania au lăsat o impresie profundă asupra tânărului rege Iosia. Când avea șaisprezece ani, a anunțat public pentru prima dată că respinge cultele străine și că de acum înainte va urma credința strămoșului său David.

Lupta pentru renașterea spirituală a mers mână în mână cu lupta pentru independență și unificarea țării. Se părea că zorii Israelului, pe care oamenii își pierduseră speranța să-i mai aștepte, se apropiau în sfârșit.

Un singur om din Ierusalim nu a împărtășit bucuria și speranța generală. Acesta era *Ieremia,* fiul lui Hilchia, un tânăr levit din Anatot.

Așa cum marele profet Osea a stat la patul de moarte al Regatului de Nord al Israelului, tot așa figura lui Ieremia simbolizează sfârșitul Regatului lui Iuda cu silueta sa tristă. Ieremia, martor al ultimei sale ascensiuni în anii lui Iosia, martor ocular al tragediei de la Ierusalim, era destinat să fie prezent la chinurile morții țării și să o părăsească împreună cu poporul său. Deși nu avea chemarea unui lider, precum Moise sau Ilie, nu a fost un mare poet și fondator de școală, precum Isaia, totuși a lăsat o amprentă de neșters asupra conștiinței religioase a Vechiului Testament. Nu este o coincidență faptul că Biblia spune mai multe despre viața și personalitatea sa decât despre alți profeți. Dar dacă am vrea să căutăm noi doctrine la el, am fi dezamăgiți: aproape tot ce a învățat Ieremia fusese deja spus de predecesorii săi. Cu toate acestea, la o citire atentă a cărții sale, nu este dificil să deslușim o trăsătură importantă care explică secretul influenței sale: de la capitol la capitol, individualitatea vie a autorului reiese din ce în ce mai clar.

Ieremia este un mesager care își rezervă dreptul la o opinie specială despre ceea ce i se poruncește să proclame. Ieremia este mai departe decât orice profet de misticismul oriental, cu dizolvarea sa a personalității în extaz.

Găsim în el un om care a învățat secretul conversației directe și vii cu Dumnezeu.

Regele Gloriei cel inaccesibil, care i s-a arătat lui Isaia, Judecătorul formidabil, care a vorbit prin buzele lui Amos și Țefania, în soarta lui Ieremia se apropie de om, depășind distanța, dezvăluindu-Și Fața vie.

Timiditatea și ezitarea l-au cuprins pe Ieremia când și-a dat seama ce sarcină dificilă i se încredința: nu a putut să nu simpatizeze cu decizia regelui Iosia de a

pune capăt păgânismului în țară, dar, în același timp, a văzut clar cât de superficială a rămas „convertirea” maselor.

„Un lucru ciudat și înfricoșător se întâmplă în țara aceasta”, spune Ieremia, „prorocii proorocesc minciuni, preoții conduc prin ele și poporul Meu iubește toate acestea” (Ieremia 5:30-31).

Ieremia nu a fost un demagog și nu a știut să lingușească poporul. În numele Israelului, a început o luptă împotriva Israelului însuși și nu a tăcut cu privire la păcatele sale, pentru că voia să-l salveze. Patrioții au fost indignați de discursurile sale, preferând să-i asculte pe acei profeți care, în numele lui Iahve, le promiteau noi victorii. Între timp, Ieremia își iubea poporul nefericit și țara îndelung suferindă mai mult decât oricare dintre profeți. Aceeași iubire aspră i-a permis lui Dante să numească Italia sclavă și casă a desfrânării.

După o serie de eșecuri, Ieremia și-a dat seama că apelurile sale erau inutile și s-a întors în orașul său natal fără nicio speranță pentru o renaștere autentică a Israelului. Dar curând a avut loc la Ierusalim un eveniment care părea să-i zdruncine pesimismul.

Regele Iosia era în al douăzeci și șaselea an, tânăr, îndrăzneț, energic și aproape liber de tutela vechilor demnitari. La curte se formase un cerc strâns de reformatori.

Regele plănuia să efectueze o restaurare majoră a Templului din Ierusalim; în timpul acestei restaurări, cartea Torei a fost găsită acolo.

La câteva zile după descoperire, vestitorii au anunțat la Ierusalim că regele cheamă poporul la Templu. Iosia s-a ridicat pe platformă și a anunțat cu voce tare că în Templu fusese găsită cartea sacră a Torei, în care Dumnezeu își proclamă Legământul cu Israel. Regele a ordonat să i se aducă sulul și a început să-l citească.

Era un moment memorabil în istoria lui Israel. Născut nu ca o națiune, ci ca o comunitate de credincioși, poporul lui Dumnezeu se întorcea acum la originile sale. Aici, în fața porților Templului, după lungi ani de uitare și apostazie, destinul său special era încă o dată revelat; aici, din unitatea națională tribală, a apărut o alta, o unitate spirituală, la care speraseră profeții și care șase secole mai târziu avea să fie stabilită chiar pe acest pământ și în acest oraș sfânt.

Nu avem informații despre evenimentele care au umplut cei treisprezece ani care au trecut între descoperirea Torei și moartea lui Iosia. În acest timp, eforturile reformatorilor probabil nu au slăbit. Spiritul justiției sociale cu care era

impregnată Tora a devenit idealul Regatului Iudeii. Pentru prima dată în istorie, statul a adoptat legi atât de umane care protejau interesele celor mai sărace straturi ale populației. Să ne amintim că chiar în anul în care a fost publicată Tora, au fost introduse la Atena legile Dracon [56] , care se distingeau prin cruzimea lor fără precedent și despre care grecii înșiși spuneau că nu au fost scrise cu cerneală, ci cu sânge.

Nu este surprinzător faptul că aceste inovații au adus prosperitate rapidă Israelului. Și totuși, Ieremia nu a devenit un entuziast al reformei evreiești. Probabil, el nu a apreciat schimbările externe în cult și introducerea de noi legi în general. Dificultatea poziției sale era că nu putea fi un adversar al inovațiilor, ci, fiind o persoană subtilă și perspicace, le vedea punctele slabe și nu credea cu adevărat în rezultatele lor.

Pentru profeți, cel mai important lucru era „cunoașterea lui Dumnezeu” în general. Idealul lor religios poate fi probabil comparat cu motto-ul Sfântului Augustin: „Iubește-L pe Dumnezeu și fă ce știi”. Cu alte cuvinte, calea vieții ar trebui să decurgă natural din credință.

Însă această cale nu este potrivită pentru fiecare persoană și, uneori, poate chiar ascunde pericolul unui fel de relativism moral [57] . Prin urmare, preoții au fost nevoiți să-și creeze propria Tora; probabil că a fost scrisă pe vremea lui Iosia. Aceasta este așa-numita „Lege a Sfințeniei”, care acoperă capitolele 17-26 din cartea Leviticului.

La fel ca Cartea Legământului și Deuteronomul, Legea Sfințeniei este un fel de interpretare extinsă a Decalogului mozaic. Ideea principală a codului este în ton cu profetul Isaia:

Yahweh este sfânt, El se ridică infinit deasupra lumii. Dar de aceea tot ce Îi este dedicat: jertfa, cetatea, poporul, trebuie să se separe de lume, să devină sacru, pur, demn de Dumnezeu. Trăind în mijlocul lumii, poporul lui Dumnezeu trebuie să se simtă „sfânt”, adică *aparținând* lui Dumnezeu și izolat de lumea păgână.

O comunitate spirituală nu se poate întări și nu poate crește decât dacă se poate separa cumva de lume, dacă își poate găsi propria *cale,* propriul mod de viață. În acest scop, preoții au încercat să înconjoare întreaga viață a israeliților cu un sistem de norme care să o facă fundamental diferită de viața unui păgân.

Legea judecă cel mai strict trei tipuri de crime: idolatria, superstiția și păcatele firii. Acest lucru este destul de înțeles atât din punct de vedere istoric, cât și în esență.

În acei ani, evenimentele mondiale puteau fi prezentate și ca un semn al apropierii erei mesianice. Regele med, în alianță cu Babilonul, a început o campanie împotriva Asiriei. Niciodată înainte asirienii nu mai fuseseră primiți de o lovitură atât de zdrobitoare. Ura față de imperiu era atât de mare încât acesta cu greu se putea baza pe un sprijin serios.

Chiar și păgânii vedeau în soarta Asiriei o pedeapsă pentru crimele sale. Catharsisul răzbunării istorice apărea ca o veste bună pentru cei care priveau cu o nedumerire dureroasă izbucnirea forței brute.

Prăbușirea Asiriei i-a deschis faraonului egiptean calea de a restabili controlul egiptean asupra regiunilor siriene.

În toamna anului 609 î.Hr., armata egipteană a mărșăluit spre nord. Când regele Iosia a primit vestea că egiptenii mărșăluiau asupra pământului său, a ordonat imediat adunarea unei armate pentru a bloca calea faraonului.

A fost o greșeală: regele iudeu își calculase greșit forțele, opunându-le unei armate uriașe și bine antrenate. Mai mult, rezultatul bătăliei a fost predeterminat de la bun început: la primele focuri de arcă ale arcașilor egipteni, Iosia, care stătea în față într-un car, a fost grav rănit. Lipsită de conducătorul lor, armata iudeuească s-a retras în dezordine. Sângerând, Iosia a fost dus în capitală și a murit la scurt timp. Întreaga țară a fost uluită de durere.

Profetul Ieremia a scris o elegie de doliu la moartea regelui reformator. El îl iubea pe Iosia, dar era pregătit pentru un astfel de deznodământ, căci nu credea în iertarea rapidă a lui Israel, crezând că doar paharul amar al dezamăgirii, o ruptură cu iluziile patriotice, va aduce vindecare Israelului de afecțiunile spirituale.

În acești ani, patriotismul, dezarmat de prăbușirea speranțelor politice, a început să degenereze într-un naționalism dureros. Așa cum se întâmplă adesea, dezastrele au alimentat sentimentul național al poporului.

Încetul cu încetul, vechile rituri păgâne au început să reînvie. Ici și colo, țăranii încercau să-i îmbuneze din nou pe Baali, temându-se de secetă, iar femeile căutau amulete abandonate ale Astartei.

Totuși, acestea erau deja mai degrabă umbre ale trecutului, care nu puteau schimba imaginea generală de evlavie și liniște. Pacea domnea în țară. Jugul egiptean nu era prea greu, se limita la colectarea taxelor.

Și apoi Ieremia a fost chemat să mărșăluiască din nou împotriva Ierusalimului. Ca și înainte, nu fără ezitare a decis să reia lupta împotriva poporului său. O voce interioară nu i-ar fi dat pace până când nu ar fi fost de acord să meargă și să vorbească. Ieremia a fost forțat să le spună oamenilor cel mai teribil și de neînțeles lucru pentru ei. Cuvintele sale ar fi zguduit pământul de sub picioarele oricărui evreu devotat: profetul a declarat război ultimilor doi idoli - ideea de superioritate națională și credința oarbă în altarul național. Ieremia a fost unul dintre primii dintre învățătorii omenirii care a proclamat o religie pur spirituală, care, deși recunoaște simboluri, temple și ritualuri, este în esență deasupra lor. Profetul trebuia să arate că zidurile Templului și pietrele altarului nu au nicio valoare în sine. Se pregătea să spulbere mitul inviolabilității Casei lui Iahve pentru a le aminti de cunoașterea lui Dumnezeu, ascunsă de manifestările exterioare ale cultului.

Slujitorii templului au fost deosebit de ofensați de cuvintele lui Ieremia. „Moartea lui!”, au strigat ei; mulțimea s-a mărit, amenințându-l pe profet cu represalii.

Din acel moment, a apărut o situație ciudată: oamenii seculari au devenit apărătorii lui Ieremia, în timp ce profeții și clerul s-au transformat în dușmanii săi de moarte.

Gânduri întunecate l-au năpădit pe Ieremia în aceste zile; era din nou convins că toate eforturile sale se năpusteau spre un punct mort.

Vorbind împotriva preoților și a celor aflați la putere, Ieremia nu a tăcut în privința păcatelor oamenilor de rând. El le vedea ca fiind sursa întoarcerii constante la păgânism. Mulți dintre „oamenii pământului”, care își rupseseră recent fetișurile cu propriile mâini și aruncaseră zeii casnici, erau acum chinuiți de o frică superstițioasă și de un sentiment de vinovăție. O cometă sau orice alt fenomen neobișnuit îi speria pe oameni.

În cele din urmă, Ieremia a întors toate clasele sociale împotriva sa, dar nu a putut proceda altfel. „Cel mai milostiv dintre toți profeții”, așa cum l-a numit Sfântul Grigore Teologul, a vrut să trăiască în pace cu toată lumea, dar Dumnezeu i-a cerut altfel. „Vai de mine, mamă”, a strigat el, „că m-ai născut un om care se înfruntă cu tot pământul! Toată lumea mă blestemă” (Ieremia 15:10; cf. 20:14).

Și astfel, în cele din urmă, Ieremia a ieșit în față cu denunțuri directe la adresa regelui Ioiachim.

> „Nu-l vor boci, zicând:
> «Vai, fratele meu! Vai, fratele meu!»

Nu-l vor boci, zicând:
«Vai, Doamne! Vai, Stăpâne!»
Va fi îngropat ca un măgar
și-l vor târî afară și-l vor arunca departe
dincolo de porțile Ierusalimului.”

Este ușor de ghicit ce furie a adus această profeție asupra regelui. Poate că profetul a reușit să scape la timp, iar evenimentele ulterioare i-au distras atenția lui Ioachim. Pe scurt, Ioachim nu a îndrăznit să-l execute pe Ieremia, ci i-a interzis profetului să vorbească în Templu sau să-și părăsească casa.

În acest moment, noi griji și îngrijorări au asaltat regele. Iudeea era prea slabă pentru a revendica independența completă și era necesar să se decidă căreia dintre marile puteri rivale - Egiptul sau Babilonul - să i se alăture. Egiptul era în pragul înfrângerii complete.

Cel mai firesc pas pentru Iuda ar fi să ajungă sub auspiciile Babilonului, iar Ieremia a declarat că aceasta era singura ei cale spre pace.

În ianuarie 597 î.Hr., trupele regulate ale caldeenilor se aflau deja lângă Ierusalim, iar regele Babilonului, Nebucadnețar, a sosit însuși în tabăra lor. Ieremia l-a chemat insistent pe regele evreu să ceară rapid pace.

Pe 16 martie, porțile Ierusalimului s-au deschis și a ieșit o procesiune formată din rege, regină și înalți oficiali ai Iudeii. Îmbrăcați în haine de doliu, au intrat în tabăra caldeeană. Nebucadnețar i-a primit aspru, ca pe niște trădători, dar nu a executat pe nimeni. A cruțat Regatul Iudeii, dar pentru a evita o rebeliune, a ordonat strămutarea în Babilonia a majorității liderilor militari, a garnizoanei orașului, a constructorilor, a armurierilor și a aproape întregii nobilimi și a oamenilor bogați. În acest fel, Nebucadnețar spera să eradicheze partidul pro-egiptean.

Ieremia știa că printre cei exilați erau mulți oameni care credeau în el și simpatizau cu cauza sa, precum tânărul preot *Ezechiel.* Profetul voia cumva să-i sprijine, să-i întărească și să-i îndrume pe calea cea dreaptă.

Ieremia i-a îndemnat pe compatrioții săi să nu dispere, să țină tare și să nu-și facă iluzii: captivitatea va fi lungă, ca o viață de om, se va termina abia peste șaptezeci de ani. În tot acest timp, evreii trebuie să trăiască cu credință în eliberarea care va veni, să-și curețe sufletele prin pocăință și să ispășească apostazia lor. Și numai după aceasta Yahweh își va întoarce poporul.

Ieremia avea dreptate. Oamenii care au format primul grup de coloniști, care au trecut prin încercări și și-au păstrat credința, au fost cei care au pus temelia renașterii lui Israel.

Coloniștii evrei din Babilon se confruntau cu o sarcină dificilă: să rămână fideli religiei lor fără un centru religios. Aveau nevoie stringentă de un lider și un ghid spiritual. Ezechiel a devenit un astfel de mentor pentru ei.

Preot lipsit de Templu, ale cărui activități în exil erau în mod necesar limitate la limitele înguste ale comunităților de coloniști, Ezechiel, spre deosebire de Ieremia și Isaia, a fost mai degrabă un interlocutor și un scriitor decât un tribun al poporului.

Care a fost principala preocupare a lui Ieremia și a celorlalți profeți care au trăit în Iudeea? Ei au căutat să depășească rămășițele superstiției canaanite și să păstreze pacea externă în scopul adâncirii reformelor bisericești. Babilonul, în ochii lui Ieremia, era „flagelul lui Dumnezeu", care se declara doar prin forță brută. Ezechiel a trăit alături de acest enorm centru de civilizație, care în sine cerea înțelegere.

În a cincea zi a lunii de vară Tamuz, în anul 592 î.Hr., locuitorii satului Tel Abib l-au văzut pe preotul Ezechiel, șocat, cu o față schimbată. Multă vreme a rămas mut. S-a adresat bătrânilor care se adunaseră să audă voia lui Dumnezeu cu ajutorul semnelor. Dar într-o zi buzele i s-au deschis din nou și le-a povestit bătrânilor despre viziunile extraordinare care îl vizitaseră în tot acest timp.

În Vechiul Testament, înainte de Ezechiel, doar Moise și Isaia erau implicați în contemplarea Gloriei Domnului în măreția ei insuportabilă pentru muritori. Dar dacă atunci ea se arăta pe Muntele lui Dumnezeu și în Casa lui Dumnezeu, acum i se apărea profetului ca o viziune a unui car pe câmpiile Caldeiei păgâne. Aceasta voia să însemne că nu existau granițe pentru ea; heruvimii care o purtau erau îndreptați spre toate punctele cardinale, era absolut liberă și nelegată de niciun pământ. Prezența sa în Sion era doar o favoare specială a lui Dumnezeu.

Ezechiel a relatat o altă viziune la scurt timp după ce aceasta l-a vizitat (Ezechiel 8-11). O figură de foc s-a ridicat în fața lui Ezechiel și l-a înălțat în aer. Și acum a fost transportat la Ierusalim, la poarta de nord a Templului. Dar acesta nu era orașul vizibil, capitala Iudeii, ci mai degrabă Ierusalimul ascuns. „Și iată, acolo era slava Dumnezeului lui Israel, asemenea celei pe care o văzusem în câmpie." Și peste tot, ca și în Babilon, idolii se înălțau; într-o sală secretă ciudată, conducătorii poporului ardeau tămâie frescelor care îi înfățișau pe zeii asemănători cu animalele din Răsărit.

Și atunci Gloria Domnului a coborât din car și s-a oprit la pragul Templului, iar distrugătorii au trecut prin oraș, lovindu-i pe apostați. Unul dintre ei a luat cărbuni încinși din Merkaba, Arca cerească, și i-a aruncat cu mâinile peste oraș. Când totul a fost terminat, heruvimii și-au întins aripile, iar ofanele - roți pline de ochi vii - au început să se miște.

Gloria, dusă de carul viu, a părăsit locul pângărit de păcat.

Era o priveliște teribilă: ceea ce fusese speranța lui Israel încă din vremea lui Moise dispăruse, Legământul era rupt, porțile erau închise, casa rămânea goală. „Doamne Dumnezeule", s-a rugat profetul, „vrei cu adevărat să distrugi rămășița lui Israel?" La urma urmei, nu toți se schimbaseră, la urma urmei, mulți se pocăiseră!

Așadar, de acum înainte, calea lui Israel, indicată prin profet, este calea Bisericii rătăcitoare, care urmează carul nevăzut al lui Dumnezeu. Trebuie să devină conștientă de trecutul său, trebuie să-și amintească că depinde de ea însăși dacă să fie cu Dumnezeu sau să se îndepărteze de El.

Atât Ezechiel, cât și Ieremia erau astfel impregnați de ideea că Haldeea devenea reședința temporară a lui Israel. Erau siguri că zilele Ierusalimului erau numărate. Evenimentele le-au justificat curând predicțiile.

În această perioadă de răgaz temporar, când speranțele unei încheieri cu succes a conflictului recent izbucnit cu Babilonul au fost reînviate, a început o vânzare de pământ în orașul natal al lui Ieremia, Anatot; proprietarii probabil doreau să părăsească locurile periculoase. Rudele lui Ieremia s-au oferit să cumpere o parte din pământ, pe care acesta îl putea dobândi prin drept de rudenie. Profitând de faptul că împrejurimile Ierusalimului deveniseră mai calme, bătrânul profet a decis să pornească într-o călătorie. Cu toate acestea, a fost reținut la porți de către gardieni. Comandantul gărzii, care aparținea grupului militar, l-a acuzat pe Ieremia că vrea să treacă în tabăra inamică (în oraș se răspândiseră zvonuri că caldeenii se apropiau din nou). A fost bătut aspru și aruncat în pivnița casei lui Ionatan, scribul regelui.

Nu se știe câte zile a petrecut profetul în închisoare, dar în acest timp situația din oraș s-a schimbat dramatic. După prima confruntare, caldeenii au forțat armata faraonului să se retragă și au blocat din nou Ierusalimul. De data aceasta, locuitorii orașului nu aveau de unde să se aștepte la ajutor de la...

Deasupra temniței în care profetul lâncezea în agonie, agonia Ierusalimului începea deja. Lunile au trecut, asediații au început să simtă o lipsă de hrană; caldeenii se pregăteau pentru un asalt decisiv.

Într-o noapte, poate la sfatul unuia dintre prietenii lui Ieremia, profetul a fost adus la palat. „Există vreun cuvânt de la Yahweh?”, l-a întrebat regele. În cele din urmă, a fost convins că prezicerile lui Ieremia se împlineau. Prizonierul era epuizat de închisoare, slăbit de luptele mintale, dar când i s-a cerut mărturia, și-a adunat toate puterile și a spus doar ceea ce știa că este adevărat: „Vei fi dat în mâinile regelui Babilonului.” Regele a ordonat ca Ieremia să fie lăsat în camera de gardă de la curte. Prizonierul a început să se bucure de o libertate relativă și, treptat, și-a revenit.

Și apoi noi forțe s-au trezit în sufletul profetului și a avut loc un punct de cotitură. Timp de un sfert de secol vorbise doar despre abisul în care cădea Iudeea, dar acum, când fundul acestui abis era deja vizibil, profetul a vorbit pentru prima dată despre mântuire. Și-a confirmat chiar speranțele cu anumite acțiuni. Când își vizita rudele, spre uimirea tuturor, a dorit să încheie un acord formal privind cumpărarea unui teren.

Profetul și-a explicat public acțiunea: „Așa vorbește Domnul Savaot, Leul Dumnezeul lui Israel: Case, ogoare și vii vor fi cumpărate din nou în țara aceasta.”

Probabil că și profeția lui Ieremia despre „Odrasla lui David” – Mesia – se referă la acest timp. „Iată, vin zile”, zice Yahweh, „când voi ridica lui David o Odraslă dreaptă; el va domni ca rege, va lucra cu înțelepciune și va face judecată și dreptate în țară. În zilele lui, Iuda va fi mântuit și Israel va locui în siguranță” (Ieremia 23:5-6).

Caldeenii au stat lângă Ierusalim timp de mai multe luni. Regele a decis o ultimă soluție: la adăpostul nopții, cu întreaga sa familie și garnizoana rămasă, a ieșit în liniște pe poarta de est, situată lângă grădina palatului. Cu toate acestea, nu au reușit să treacă de liniile inamice fără să facă niciun zgomot: fuga lor a fost observată și au fost urmăriți. Acum Ierusalimul era deschis pentru inamic. Trupele babiloniene se deplasau pe străzile orașului…

Pe 15 august 587 î.Hr., soldații caldeeni au terminat de distrugut zidurile orașului. Palatul de Cedri și toate clădirile importante ale Ierusalimului au fost incendiate. Templul a fost complet distrus. Soldații au dat foc Casei lui Iahve. Străvechiul altar al lui Israel, Arca, a pierit și el în incendiu.

Dezastrul a trezit conștiința religioasă a oamenilor: s-au pocăit de păcatele lor, au făcut jurăminte lui Dumnezeu, au plâns că au ascultat de vocile profeților falși și au încălcat legile Torei. Iar coloanele de captivi au continuat să plece una după alta.

Acești oameni, lipsiți de casele lor, erau deprimați și amărâți. Majoritatea aveau rude care fie muriseră, fie fuseseră alungate. Nu puteau înțelege absolut deloc cum se putea întâmpla ca Iahve să permită distrugerea Templului și a Ierusalimului.

Câteva zile mai târziu, evreii și-au stabilit tabăra pe teritoriul egiptean, lângă orașul Tafneh. Chiar în acest loc își făcuse Moise prima tabără după Exod, cu șase secole mai devreme. Și acum, vicisitudinile sorții i-au aruncat din nou pe rătăcitorii cu soartă nefericită în țara Mizraimului.

Israelul și religia sa păreau să se apropie de sfârșitul lor natural. Nu oare în acest fel, sau aproape în acest fel, au dispărut alte popoare antice și zeitățile lor au pierit? Invazia cuceritorilor, orașele și templele în ruine, dezintegrarea unei națiuni... Și în povestea noastră despre profeți, se pare, lipsește doar un epilog; Ieremia și Ezechiel vor muri, exilații se vor dispersa printre triburile străine, iar cuvintele și faptele văzătorilor biblici, precum monumentele din Babilon, Egipt, Fenicia, vor deveni doar proprietatea unui trecut irecuperabil.

Dar s-a întâmplat altceva, ceva neașteptat, greu de explicat dintr-o perspectivă umană.

Exilul și captivitatea nu au fost sfârșitul drumului pentru Israel, ci punctul său de cotitură. Nu a fost sfârșitul istoriei poporului lui Dumnezeu, ci începutul unui nou capitol. Nu este o coincidență că Ezechiel a văzut Gloria Domnului, locuind în afara Templului și a Cetății, dar unde credința vie strălucește în inima vie.

Și printre colonadele templelor păgâne, printre soldați evrei și țărani egipteni, în Delta Nilului, la răscrucea a trei continente, bătrânul profet Ieremia, care a trecut prin suferințe incomensurabile, este cuprins de bucuria Venirii. Timpul dispare. Vechiul Testament se contopește cu Noul…

„Iată, vin zile”, zice Domnul, „când voi face un legământ nou cu Israel și cu Iuda. Nu va fi ca cel pe care l-am făcut cu părinții lor, când i-am luat de mână ca să-i scot din țara Egiptului. Deși au călcat legământul Meu, Eu am fost Soț pentru ei”, zice Domnul. „Dar acesta este legământul pe care îl voi face cu Israel după zilele acelea”, zice Domnul: „Voi pune Legea Mea înăuntrul lor și o voi scrie în inima lor; Eu voi fi Dumnezeul lor, iar ei vor fi poporul Meu. Nu vor mai avea nevoie să se învețe unii pe alții cunoașterea lui Dumnezeu; toți Mă vor cunoaște, de la cel mai mic până la cel mai mare dintre ei”, zice Domnul. Căci le voi ierta nelegiuirea și nu-Mi voi aduce aminte de păcatul lor.” (Ieremia 31:31-34)

CAPTIVITATE ȘI RESTAURARE

În jurul anului 580 î.Hr., Iudeea era o privelişte sumbră: era literalmente pustie. Existau câmpuri şi podgorii abandonate, cu doar câte o colibă ocazională a câte unui cerşetor sau a unui ţăran ruinat. Oraşele pustii semănau cu nişte grămezi uriaşe de cărămizi sparte.

Printre exilaţii din Babilon au fost mulţi care au ajuns să se închine înaintea altarelor altora. Au încetat să mai aparţină poporului lui Iahve, nevăzând nici folos, nici sens în aceasta. Activitatea profeţilor îşi schimbă direcţia. Dacă înainte trebuiau să denunţe cel mai des, acum au început lucrarea *de vindecare.*

Când vestea asediului Ierusalimului a ajuns în Caldeea, Ezechiel a suferit o tragedie familială: soţia sa, pe care o iubea foarte mult şi o numea „desfătarea ochilor săi", s-a îmbolnăvit brusc şi a murit. La înmormântare, profetul, spre uimirea tuturor, contrar obiceiului, şi-a reţinut lacrimile. Când a fost întrebat despre motivul acestui lucru, a răspuns că vrea să dea un „semn" lui Israel, chemându-i să înfrunte nenorocirea cu curaj şi să se smerească în faţa destinului superior. Ezechiel îşi asumă un rol pastoral.

Rugăciunea comună şi ascultarea predicii din ziua Domnului, sâmbăta, au devenit nucleul în jurul căruia se învârtea lanţul zilelor obişnuite. Când recunoaştem templul creştin nu doar ca un altar, ci şi ca un loc de întâlnire fraternă, unde răsună Cuvântul, trebuie să ne amintim că începutul acestuia datează de la Ezechiel şi sinagoga pe care a fondat-o, unde viaţa spirituală a *diasporei* (dispersării) s-a concentrat timp de secole.

Nicio epocă din istoria Vechiului Testament nu a produs o mişcare de pocăinţă atât de puternică precum anii de exil. Acest lucru poate fi cel mai bine judecat din faimosul Psalm 50, ale cărui versuri finale se referă direct la captivitate.

Autorul său îşi dă seama clar că omul însuşi nu este capabil să se elibereze complet de păcătoşenie şi vede mântuirea în puterea harică a lui Dumnezeu. Numai aceasta poate eradica impuritatea umană înnăscută şi poate spăla inima. Aici, cuvântul „inimă" apare pentru prima dată în Vechiul Testament, indicând miracolul iluminării spirituale care va veni:

> „Ai milă de mine, Dumnezeule, după mărimea îndurării Tale
> şi după mulţimea îndurărilor Tale, şterge fărădelegile mele!
> Spală fărădelegile mele complet şi curăţeşte-mă de păcatul meu
> . Căci îmi cunosc fărădelegile şi păcatul meu este pururea înaintea mea.
> Împotriva Ta numai am păcătuit şi am făcut răul înaintea Ta.
> De aceea eşti drept în judecata Ta şi drept în judecata Ta...
> Zideşte în mine o inimă curată, Dumnezeule, şi un duh nou şi

neprihănit în mine.
Nu mă lepăda de la fața Ta și nu lua de la mine Duhul Tău Cel Sfânt.
Dă-mi înapoi bucuria mântuirii Tale și întărește-mă prin Duhul Tău stăpânitor.
Voi învăța pe cei fărădelegi căile Tale, și cei răi se vor întoarce la Tine..."

Psalmistul înțelege slujirea adusă lui Dumnezeu așa cum au învățat Moise și profeții: jertfa este un semn al uniunii cu Creatorul, dar este doar o manifestare exterioară. Adevărata jertfă este această credință și inimă curată:

„Doamne, deschide-mi gura, și buzele mele vor vesti laudele Tale!
Căci Tu nu voiești jertfe, măcar că aș da-o, și nici nu Te desfătezi în arderi de tot
. Jertfa lui Dumnezeu este un duh zdrobit; o inimă zdrobită și smerită, Dumnezeu nu o disprețuiește.
Înnoiește Sionul, Dumnezeule, în îndurarea Ta și zidește-se zidurile Ierusalimului!
Atunci vei fi binevoitor cu jertfe drepte, cu arderi de tot și arderi de tot întregi;
atunci vor fi aduși tauri pe altarul Tău."

Au trecut paisprezece ani de la incendiul Templului și douăzeci și cinci de la luarea primului grup de captivi.

Tragedia care se petrecuse în Iudeea se estompa treptat în trecut; pentru copiii exilaților, singura realitate era viața din jurul lor. Conform tuturor calculelor omenești, era greu să ne așteptăm la vreo schimbare, dar Ezechiel a vorbit neobosit despre promisa eliberare miraculoasă a Israelului.

În timpul tristului captivitate de douăzeci și cinci de ani, în anul 573 î.Hr., Duhul lui Dumnezeu l-a dus din nou pe profet la Ierusalim.

Ultimele capitole ale Cărții lui Ezechiel sunt dedicate descrierii acestui Nou Ierusalim. Cititorul dă peste o mulțime de figuri, numeroase măsurători și detalii precise.

Acesta este un plan, un proiect și un program întreg în același timp. Desenul schematic conține o chemare codificată a profetului către popor. De exemplu, el schițează Cetatea lui Dumnezeu ca un pătrat perfect. Aceasta semnifică perfecțiunea armonioasă și, în același timp, o extensie în formă de cruce către cele patru puncte cardinale (simbol al universalității).

Dar dacă este așa, nu au dreptate cei care îl consideră pe Ezechiel un reformator utopic, asemenea lui Platon?

Utopiștii au încercat să contureze trăsăturile unei ordini sociale perfecte în cadrul realității care îi înconjura. Ezechiel, însă, se concentrează nu atât pe ordinea socială, cât pe necesitatea unei *schimbări complete a orientării vieții.* Auzim de la el o chemare de a face din viața spirituală centrul existenței umane.

Cetatea lui Dumnezeu nu va mai fi construită pe Sion, ci pe pământul situat între granițele semințiilor și nu se va mai numi Ierusalim, ci Yahweh-Șamma, „Domnul este aici”. Acesta este acordul final al cărții și conține partea cea mai esențială a viziunii profetului.

Porțile prin care a intrat Gloria sunt închise ermetic; doar o voce misterioasă din adâncurile Templului mărturisește că focul veșnic al Divinității sălășluiește în sanctuar. S-ar părea că Dumnezeu este aici, aproape, dar în același timp este distant și teribil în inaccesibilitatea Sa. Omul, după ce L-a văzut, tot nu poate rămâne în viață. Înaintea noastră se află un semn al adevăratei *înțelegeri* a lui Ezechiel despre natura Divinului.

Dacă chiar în fața spectacolului abisului cosmic un om experimentează venerație, dacă inima sa se contractă uneori contemplând oceanul nesfârșit al creației, atunci ce ar trebui să simtă el apropiindu-se de misterul transcendentului? [58] Putere supraomenească, supraființă absolută, o „sfințenie” incomensurabilă cu creatura. Aici dispar toate fețele antropomorfe ale Eternului și se naște un sentiment de groază sacră, venerație amestecată cu frică. Cei cărora imaginea biblică a lui Dumnezeu li se pare prea „umanizată” ar trebui să recitească acele pagini din Biblie care vorbesc despre „sfințenia” lui Iahve.

Singurul lucru care leagă direct Gloria de lumea înconjurătoare este „râul vieții” care curge de sub pragul Templului. Acesta curge prin Țara Sfântă, lărgindu-se și adâncindu-se, până la Marea Moartă, ale cărei ape le curăță de amărăciune. Imaginea apei vii (pe care o întâlnim din nou în Apocalipsa) semnifică un flux inepuizabil de putere harică; nu numai că umple omul, ci spală și lumea, alungând amărăciunea păcatului din ea.

Biserica descrisă de Ezechiel poate fi numită Universală, deși nucleul său rămâne Israel. Profetul spune că „gerim”, străinii, care fac parte din ea, au o parte egală cu evreii (Ezechiel 47:22-23). Și nu este o coincidență că Cetatea lui Dumnezeu este deschisă celor patru puncte cardinale.

După anul 571 î.Hr. nu mai auzim nimic despre Ezechiel. Probabil că a murit la scurt timp după aceea. Dar misiunea sa fusese îndeplinită până atunci. Cele mai bune forțe din exil acceptaseră pe deplin programul său: spălați de păcatele istorice, să se adune din nou în țara reînviată, să construiască templul și să se pregătească pentru Ziua cea Mare.

Aici ne apropiem de cel mai misterios loc al Vechiului Testament și, în același timp, cel mai sublim, acolo unde este cel mai strâns legat de Evanghelie.

În tăcerea sumbră a captivității, se aude glasul noului ales al Domnului, care vestește lui Israel „lucruri noi și ascunse” (Isaia 48:6). Nici înainte, nici după el, în lumea precreștină, nu vom întâlni o asemenea profunzime a perspicacității, tăriei și libertății spiritului. El este cel mai mare învățător, teolog și poet al lui Israel.

Dar cine este el, acest om? S-ar părea că Vechiul Testament ar fi trebuit să spună mai multe despre el, sau cel puțin nu mai puțin, decât despre Isaia și Ieremia.

Dar aici, oricât de greu de crezut ar fi, se dezvăluie un fapt izbitor: o perdea impenetrabilă ascunde chipul profetului, chiar și numele său ne rămâne necunoscut.

Predicile și imnurile sale sunt incluse în Biblie, în Cartea lui Isaia, și mult timp au fost atribuite profetului din Ierusalim. Dar chiar și atunci când s-a dovedit că aceasta a fost o greșeală, misterul văzătorului fără nume a rămas nerezolvat. Acum se obișnuiește să-l numim Isaia al Doilea sau Deutero-Isaia.

Poate că purta același nume ca profetul din secolul al VIII-lea î.Hr. și ulterior au fost identificați? Dar nu există nimic care să confirme această presupunere.

Este posibil ca profetul să se fi ascuns în mod deliberat în spatele unui nume autoritar.

Cel mai probabil, ceea ce avem în fața noastră nu este doar un pseudonim, ci o dovadă a continuității spirituale, o legătură profundă de ucenicie.

Dintre toate numele lui Israel, al doilea Isaia a preferat cuvântul „eved”, adică slujitor, iar acest lucru este destul de înțeles, căci pentru el poporul lui Dumnezeu era în primul rând mesagerii lui Dumnezeu în lume.

> „Duhul Domnului Dumnezeu este peste Mine,
> pentru că M-a uns.
> M-a trimis să aduc vești bune celor smeriți,

să leg pe cei cu inima zdrobită,
să vestesc prinșilor de război slobozirea
și celor legați de război eliberarea,
să vestesc anul dorit al Domnului
și ziua pedepsei Dumnezeului nostru,
să mângâi pe toți cei întristați.”

Pentru Isaia al II-lea, „Israel” nu este un singur concept. Există *doi* slujitori ai Domnului. Unul s-a îndepărtat adesea de Dumnezeu, dar există *un alt* Israel: Israelul profeților și al văzătorilor lui Dumnezeu, Israelul celor credincioși și statornici, Israelul celor „blânzi” și „săraci ai Domnului”. El va fi adevăratul *Eved-Yahweh,* executorul voinței cerului pe pământ.

La un moment dat, el începe să discernă în fruntea poporului ales o *Persoană misterioasă care* întruchipează cea mai înaltă chemare a lui Israel. Acesta este marele Profet, asupra căruia se odihnește ungerea divină.

Isaia din Ierusalim își dădea deja seama că Mesia trebuie să acționeze diferit față de regii pământești, iar urmașul său vorbește despre aceasta cu o claritate care nu lasă loc de îndoială.

Însă Mesia, așa cum îl vede profetul, nu va fi doar un învățător al neamurilor. Este imposibil să vindeci boala păcătoasă doar cu învățături; acest lucru necesită o *ispravă* specială din partea Slujitorului Domnului. Învățătorul blând va fi Mijlocitorul, *Avocatul* omenirii.

Mesia va împărtăși soarta profeților persecutați, iar suferința Sa pentru oameni le va aduce în mod misterios mântuirea.

Cum va fi? Profetul nu știe, dar îl vede aproape cu ochii săi pe Cel Mai Pur dintre toți de pe pământ. Care se dă în mâinile forțelor răului doar pentru a deveni Mântuitorul păcătoșilor.

Vederea Slujitorului profanat îl îngrozește pe însuși văzătorul. El rămâne șocat, împreună cu regii și națiunile pământului, uimit de sacrificiul voluntar:

„El a luat asupra Sa necazurile noastre și a dus asupra Lui
necazurile noastre.
Noi credeam că este lovit, pedepsit și umilit de Dumnezeu.
Dar El a fost rănit pentru fărădelegile noastre, zdrobit pentru
fărădelegile noastre.”

Aceasta nu este o victimă confuză, neînțelegătoare, ci un Martir, care se oferă liber și conștient spre a fi măcelărit:

> „El a luat asupra Sa pedeapsa pentru mântuirea noastră
> și prin rănile Lui suntem vindecați.
> Noi toți rătăceam ca niște oi, fiecare pe calea lui,
> dar Domnul a făcut să cadă nelegiuirile noastre asupra Lui.
> El a fost chinuit, dar în durerea Lui nu Și-a deschis gura;
> ca un miel dus la tăiere și ca o oaie mută înaintea celor ce o tund
> , așa nu Și-a deschis El gura.”

Iată pragul și granița Vechiului Testament.

Noul Testament, vorbind despre Ispășire, apelează la imaginile și limbajul din a doua Carte a lui Isaia. Evangheliștii și apostolul Pavel acceptă simbolurile Mielului și ale Jertfei sale, care de acum înainte devin inseparabile de încercările de a exprima misterul Mântuirii.

De asemenea, este imposibil să ignorăm faptul că mielul din Vechiul Testament era o jertfă adusă *de oameni.* Tocmai cu un miel atât de imaculat îl compară al doilea Isaia pe Slujitorul Celui Veșnic.

Nu ni-L imaginăm atunci pe Dumnezeu ca pe un despot, cerând sânge pentru a spăla o insultă? Teologii antici și medievali, care vedeau în ritul sacrificial doar ispășire, împăcare, aproape o mită a teribilei Divinități, ajungeau uneori la interpretări monstruoase și absurde, cum ar fi aceea că Sângele Crucii era o răscumpărare pentru diavol pentru om.

Dar dacă acesta este sensul Ispășirii, cum poate fi ea combinată cu Iubirea?

Biblia indică jertfa ca fiind cea mai veche manifestare a evlaviei (Geneza 4:3).

Din cele mai îndepărtate timpuri, sângele a însemnat principiul vieții pentru oameni. Ritualurile care implicau sânge semnificau consolidarea „sângelui”, legătura vitală a celor care îi execută. Principalul lucru în sacrificiu era semnul *participării* la Cel Suprem, unirea oamenilor cu El și prin El - unii cu alții.

În timp ce mâncau carnea unui animal în timpul unei ceremonii sacre, anticii căutau același lucru: găsirea unității cu Dumnezeu, o identificare tangibilă cu El.

Prin urmare, ideea unui sacrificiu sângeros nu se baza atât pe o înțelegere, cât pe o sete de comuniune autentică cu Dumnezeu.

În lumina acestui fapt, devine clar de ce cel mai mare profet al Vechiului Testament, și după el al Noului Testament, a prețuit acest simbol și s-a îndreptat către el atunci când a vorbit despre mântuirea lumii.

Urmându-i pe Ieremia și Ezechiel, profetul al doilea Isaia a văzut în eliberarea lui Israel un semn al apropierii Împărăției lui Dumnezeu. Exodul din Babilon părea să se contopească în ochii lui cu mântuirea universală. Aici era efectul acelei scurtări a perspectivei istorice care era atât de caracteristică multor văzători. Dar greșeala profetului în sine a fost semnificativă pentru contemporanii săi. Credința că actul răscumpărător al lui Dumnezeu trebuie să se împlinească astăzi a dat cuvintelor lui Isaia al II-lea o putere specială.

La scurt timp după primele sale discursuri, i-au ajuns vești interesante dinspre Răsărit. O figură s-a ridicat deasupra națiunilor și împărățiilor, în care al doilea Isaia l-a văzut pe arbitrul destinelor lui Dumnezeu.

A fost Cirus al II-lea cel Mare, regele persan în fața căruia statele Asiei s-au închinat una după alta. Spre deosebire de cuceritorii anteriori ai lumii, el nu a lăsat în urmă orașe arse, exilați, temple. Mulți l-au salutat pe Cirus ca pe un eliberator mult așteptat. Apariția sa a adus mult așteptata libertate Israelului.

Mai exista un motiv pentru care evenimentele din Iran ar fi putut atrage atenția profetului. Nu cu mult timp înainte, o nouă învățătură religioasă, în concordanță cu cea biblică, apăruse în ținuturile persane.

În povestea Nașterii Domnului după evanghelistul Matei există un pasaj misterios: niște „magi din Răsărit” i-au adus darurile lor Pruncului din Betleem.

În Evanghelia originală, cuvântul „înțelepți” sună ca „magi”, care de obicei înseamnă oameni pricepuți în vrăjitorie. Totuși, ce motive i-ar fi putut atrage pe vrăjitorii păgâni la Betleem?

Între timp, în vremurile străvechi, cuvântul „magician” avea o semnificație destul de specifică: acesta era numele dat preoților *religiei iraniene,* care, la momentul nașterii lui Hristos, era răspândită nu numai în Orient, ci și în Imperiul Roman.

Originalitatea Iranului, la fel ca Israelul, rezidă în religia sa.

Această religie nu a lăsat aproape niciun monument material. Singura dovadă a ei care a ajuns până în zilele noastre este cartea sacră a parsiilor, un mic trib care a fugit în India din cauza persecuției musulmane. De la ei a primit Europa „Biblia iraniană” - *Avesta.* Acest nume înseamnă același lucru ca și Vedele,

„cunoaștere”, dar, desigur, nu este vorba despre știință, ci despre cunoaștere spirituală.

Prima cunoaștere a Avestei de către europeni a avut loc în secolul al XVIII-lea. Au trecut anii, au apărut noi traduceri ale Avestei, au fost compilate dicționare pe baza acesteia și a devenit clar că diversitatea acestei cărți este, ca și în Vede, rezultatul suprapunerii mai multor straturi diferite.

Deși o parte semnificativă a Avestei a fost scrisă la cumpăna epocilor și chiar în Evul Mediu, aceasta conține multe lucruri provenite din timpurile străvechi. Aceste straturi arhaice ne introduc în lumea care ne este deja familiară. Acolo apar zeii arieni ai cerului, focului, pământului, soarelui, apelor: Agura, Mithra, Haoma, Nima. Acesta nu este altul decât Asura, Mithra, Soma, Yama arienilor. Evident, miturile despre ei din Avesta sunt ecouri ale acelor vremuri când strămoșii iranienilor erau una cu arienii care se mutau în Hindustan. Chiar și numele Ariana (Iran) provine de la cuvântul „arya”.

Este imposibil de stabilit cu exactitate când a avut loc divizarea lor (cel mai probabil, undeva la începutul mileniului al II-lea î.Hr.), dar tradițiile religioase ne-au amintit mult timp de rudenia dintre ambele ramuri [59] . Nu vom insista în detaliu asupra acestor forme timpurii de păgânism.

Să observăm două particularități ale credinței iraniene, căci acestea au fost destinate mai târziu să joace un rol important.

Prima caracteristică este cultul focului. Arheologii găsesc urme ale acestuia în cele mai vechi așezări din Khorezm, unul dintre centrele culturii iraniene. Focul nestins era un vechi simbol sacru pentru locuitorii Iranului și ai regiunilor învecinate. Flacăra pură înlocuia imaginile sacre și semnifica lumina eternă a Divinului. Focul era venerat ca element cosmic, așa cum apa este venerată de alte popoare. Germanii antici, rude ale arienilor, credeau că lumea va arde într-o zi în foc pentru a renaște la o viață nouă. Acest mit, imprimat în Edda germanică, a luat forma credinței în „kalpa” la indieni, perioade uriașe între care lumea este absorbită de Divin.

A doua caracteristică este păstrarea cultului Zeului suprem, împreună cu panteonul. Printre indo-arieni, El era numit Asura-Dyaushpitar. Ulterior, identificat cu zeul cerului Varuna (Uranus, Perun), El a început să fie numit „Asura Vishvaveda”, Domnul Omniștiutor.

În Iran, era venerat sub numele de *Mazda Agura* (Agura Mazda), care înseamnă și Domnul Omniștiutor sau Atotînțelept. Dar, la fel ca în Vede, imaginea

Domnului Omniștiutor era ascunsă de o mulțime de zei printre iranieni, iar zeițele pământului și ale spațiilor acvatice erau considerate soțiile sale.

Acesta a fost contextul în care a apărut în Iran o puternică mișcare religioasă, transformând credințe vechi, nu foarte originale, într-o nouă *religie a mântuirii.* Ulterior, trecând prin diverse schimbări și renașteri, a devenit cultul de stat al perșilor, a influențat iudaismul târziu și a pătruns în religia romanilor. În cele din urmă, albigensismul, bogomilismul, paulicianismul [60] și religia „magilor" ruși își datorează originea acesteia. Ecouri ale acesteia pot fi găsite în cele mai recente sisteme oculte și filosofice.

Originea acestei religii este indicată de *Gatha, sau* imnuri. Forma și limbajul Gatha-urilor indică originea lor străveche. Acești psalmi, înrudiți cu vedica și biblia, sunt marcați de trăsături de creativitate poetică personală.

Gatha ne povestesc despre un profet care bate imperios la ușile unui templu păgân pentru a-i alunga pe zei. El se autointitulează Zarathustra.

Marele preot al parsilor era numit Zarathustra, adică Supremul Zarathustra și, prin urmare, acest cuvânt nu este un nume personal, ci mai degrabă un titlu sau o denumire onorifică, precum Buddha sau Hristos. Prin urmare, dacă cineva s-a autointitulat Zarathustra, aceasta nu înseamnă deloc că este o persoană fictivă.

Avesta cunoaște și numele personal al profetului său. Îl numește *Spitama.*

Cine a fost Spitama? Nu se numește niciodată preot sau magician, căci aceste titluri erau transmise doar prin moștenire, iar magicienii, la fel ca leviții israeliți, formau un clan închis. Neaparținând magilor prin naștere, Spitama vorbea despre sine ca despre un „mantram", un psalmist și doar într-un singur loc (și chiar și acesta este discutabil) se numește „alesul".

Conform legendei, Spitama, la vârsta de douăzeci de ani, a părăsit casa și s-a stabilit în izolare pe teritoriul Azerbaidjanului de astăzi.

Spre deosebire de brahmani și filozofii greci, el nu era preocupat atât de mult de întrebări abstracte, cât de visul de a instaura adevărul, pacea și dreptatea pe pământ. Această trăsătură îl înrudește cu profeții lui Israel.

În anii tinereții lui Spitama, periferia Iranului era constant cuprinsă de tulburări și război. Într-una dintre părțile Gathas-ului auzim vocea „Sufletului Taurului" (o creatură care simbolizează țăranii pașnici), care se plânge lui Mazda de necazurile cauzate de raidurile inamicilor. „Sufletul Taurului" se așteaptă ca Mazda să trimită în lume un om care să aducă o ordine dreaptă oamenilor.

Pentru Spitama, distrugătorii nomazi [61] și zeii antici pe care îi venerau formau o singură armată satanică. El îi numește pe acești zei cu vechiul termen arian „deva” (zei), dar în gura lui nu mai sunt zei, ci forțe demonice.

După zece ani de rugăciune, reflecție și interogare, Zarathustra l-a descoperit în persoana străvechiului Zeu Mazda Agura, Creatorul Universului și al Adevărului.

Deci - un singur Dumnezeu? Înseamnă asta că putem recunoaște în Zarathustra fratele și persoana cu aceleași gânduri ca profeții israelieni, precursorul păgân al lui Hristos pe pământ iranian? În esență, acest lucru este destul de acceptabil.

Totuși, am greși dacă am echivala Gathas cu Vechiul Testament. În ciuda tuturor asemănărilor izbitoare, acestea diferă semnificativ într-o serie de puncte fundamentale.

Deși profeții Bibliei au recunoscut necesitatea activității morale a omului, ei au susținut totuși că adevărata mântuire nu poate fi așteptată decât de la Dumnezeu. De aceea au insistat atât de mult asupra inutilității activității politice și au crezut că nu trebuie să ne punem nădejdea în „cai și care” (cf. Ps. 19:8).

Spitama căuta un patron puternic care să-i devină adept. Era sigur că fără un astfel de sprijin nu va reuși:

> „Știu, o, Mazda, de ce sunt neputincios!
> Este pentru că am puține turme și puțini oameni.
> Îți adresez plângerea mea, ascult-o, Agura:
> Dă-mi ajutorul pe care un prieten l-ar da prietenului său,
> învață-mă Adevărul și posedarea Gândului Bun.”
> [62]

În cele din urmă, pe neașteptate, a venit un mare succes. Conducătorul Bactrei, Vishtaspa, care era responsabil de Khorezm, Sogdiana și alte ținuturi vecine, a crezut în misiunea lui Zarathustra și l-a primit la curtea sa.

Acum Spitama își putea proclama liber învățătura. Dar predicarea singură i se părea insuficientă. În opinia sa, trebuie să se poarte război cu devoții Devașilor cu armele în mână. Un devot al Devașilor este un „non-arian” nesemnificativ, un „biped”, un „om-insecta”.

> „Oricine îi ia puterea sau viața, o, Mazda,
> va reuși pe calea învățăturii bune.”

Ulterior, ura față de politeiști și deva a fost proclamată ca primul punct al crezului zoroastrianismului:

„Îi blestem pe Devași, mărturisesc că sunt un închinător al lui Mazda, un zoroastrian, un dușman al Devașilor, un adept al lui Agura."

„Poporul insectelor" ar trebui exterminat fără milă, dar ar trebui să existe o armonie completă între coreligionari. „Jur prin jurământ să fiu credincios credinței mazdeene, să încetez raidurile militare, să depun armele, să mă căsătoresc printre ai mei, să fiu credincios credinței drepte, care dintre toate cele existente și viitoare este cea mai mare, cea mai bună și cea mai strălucitoare, care este de la Agura și Zarathustra" (Yasna 12:2,9).

Profeții biblici au vorbit despre responsabilitatea morală a păgânilor în fața lui Dumnezeu, permițând astfel un anumit element de respect pentru conștiința lor religioasă. Zarathustra, dimpotrivă, este absolut ireconciliabil.

Drept urmare, predicile lui Zarathustra au dus la războaie religioase.

Aceasta este prima diferență dintre profetul iranian și profeții Bibliei. A doua este legată de înțelegerea lui Zarathustra asupra problemei răului.

În celebra „Gata Binelui și Răului", cuvintele învățătorului care le dezvăluie credincioșilor săi principiile inițiale ale unei vieți sănătoase sunt:

> „La început, ca niște gemeni, două Spirite s-au arătat,
> Unul bun, celălalt rău, în gând, cuvânt și faptă;
> Și între ele
> Înțelepții aleg drept, dar nu și nebunii.
> Și când aceste două Spirite s-au întâlnit,
> Atunci au stabilit viața și neviața la început
> Și că la sfârșit cea mai rea existență este atribuită răului,
> Iar următorului Adevăr - Gândul Bun."

Astfel, Zarathustra, acest luptător pasionat împotriva răului, pare să-i plătească un tribut involuntar, declarându-l original.

Din aceste cuvinte este clar că într-unul dintre gemeni, se pare, ar trebui să-l vedem pe *Mazda însuși,* căci el este cel căruia i se dă titlul de „îmbrăcat în firmament" și numele de „Duh Sfânt". Adversarul său etern este numit Violența, Falsitatea. Mai târziu, Violența și Falsitatea vor fi declarate în zoroastrism ca fiind ipostaze ale spiritului rău, care va fi numit Angra *sau Angra Mainyu* (în greacă „Ahriman"), ceea ce înseamnă „Spiritul Adversar".

Cuvântul este înrudit cu „Satan” (adversarul) din Biblie. Dar dacă Satan este o ființă care s-a îndepărtat de Dumnezeu în numele autoafirmării, atunci Angra Mainyu este rivalul etern al lui Dumnezeu, ceva de genul unui al doilea Creator „rău”. Într-unul dintre capitolele ulterioare ale „Bibliei iraniene” se spune că Mazda a creat toate ținuturile frumoase pentru ca oamenii să trăiască în ele, iar Angra Mainyu, în opoziție cu el, a creat triburi războinice, vrăjitori, superstiții, friguri de iarnă și alte dezastre.

Dar cum poate fi împăcat acest lucru cu monoteismul lui Spitama? De ce, fiind un închinător al unui singur Dumnezeu, a văzut el în principiul malefic un principiu autosuficient, autoexistent?

Dualismul (biteismul) nu a fost creația lui Spitama însuși. Cel mai probabil, i s-a părut profetului *o concesie adusă* tradiției antice.

Imaginea Universului ca arenă de luptă în care se creează structura lumii a fost o mare descoperire a spiritului uman, o adevărată perspectivă asupra esenței lucrurilor *create* . Însă călcâiul lui Ahile al tuturor acestor învățături a fost divinizarea principiului haotic, frica inevitabilă de acesta. Prin urmare, bătălia cosmică părea fără sfârșit.

În întreaga lume extrabiblică, singurul Zarathustra, deși a acceptat această teorie, i-a respins totuși *pesimismul.* Credința sa vie în Dumnezeu i-a revelat viitoarea victorie a Binelui. Aici el se apropie din nou de Biblie.

Dacă grecii au atins cel mai înalt vârf în înțelegerea filosofică a ideii de Dumnezeu, dacă indienii au ajuns la limita supremă a „misticismului natural”, atunci, excluzând Revelația biblică, în religia lui Zarathustra vedem cea mai apropiată apropiere de Dumnezeul Viu. Și totuși, a fost o abordare „umană, mult prea umană”. Ideea unui război sfânt i-a întunecat puritatea, iar concesia făcută dualismului tradițional a lăsat un punct vulnerabil care a condamnat zoroastrianismul la înfrângere.

Cea mai benefică și de lungă durată a fost învățătura lui Zarathustra despre libertatea morală. Nu o îndeplinire oarbă, plictisitoare și supusă a instrucțiunilor, ci o *alegere* conștientă și responsabilă a unui început bun ar trebui să motiveze o persoană să se alăture rândurilor războinicilor lui Mazda.

Însă visele profetului despre triumful viitor al învățăturii sale nu erau destinate să se împlinească. În timpul vieții sale, mazdeismul nu s-a răspândit dincolo de Bactria, iar războaiele religioase s-au încheiat cu invazia dușmanilor în Bactra și moartea bătrânului Zarathustra.

În jurul anului 546 î.Hr., Bactria a devenit parte a Imperiului Persan al lui Cirus. Potrivit lui Herodot și Ctesias, anexarea sa a avut loc pașnic.

Cirus a urmat o politică umană peste tot: a respectat obiceiurile și credințele locale, nu a permis crime în masă și tortura prizonierilor, autoguvernarea a fost menținută în orașe, iar taxele au fost stabilite moderat.

Zvonurile despre aceste evenimente nu puteau să nu ajungă la captivii evrei din Babilon. Isaia al doilea a urmărit îndeaproape progresul noului conducător al Orientului. După atrocitățile asiriene și caldeene, Cirus părea mesagerul păcii universale. Dacă ar fi venit în Caldeea, captivitatea lui Israel s-ar fi sfârșit cu siguranță.

Realizând, probabil, că ciocnirea dintre Cirus și Babilon este inevitabilă, Isaia al II-lea decide să se adreseze direct regelui persan. În acea vreme, profețiile, chiar și cele venite de la vizionari străini, primeau o mare importanță. Prin urmare, cuvântul înțeleptului evreu trebuie să fi avut o oarecare importanță pentru Cirus.

Negustorii din Iran veneau adesea în Babilon, iar ecoul fermentului religios care a apărut în jurul învățăturilor lui Spitama după anexarea Bactriei ar fi putut ajunge până la al doilea Isaia.

Niciunul dintre profeții biblici nu revine asupra temei creației cu atâta insistență precum Isaia II. Se pare că nu este o coincidență faptul că profetul era deja familiarizat cu doctrina iraniană a celor două spirite și dorea să stabilească monoteismul cât mai clar posibil. Se pare că se ceartă cu cineva atunci când vorbește cu atâta fervoare și pasiune despre faptul că Dumnezeu nu are un „dublu”.

Dar în acest caz, profetul Îl face pe Dumnezeu responsabil pentru răul lumii. Nu sună asta a blasfemie?

Pentru profet, Dumnezeu este izvorul vieții și al binelui, în timp ce răul vine din trădarea Lui.

În al doilea rând, Isaia știe că Dumnezeu se opune forțelor răului. El este singurul dintre toți autorii Bibliei care vorbește direct despre bătălia cosmică a Creatorului cu monstrul Haosului (Isaia 27:1; 51:9).

Însă lupta Haosului cu Dumnezeu și victoria Creatorului nu este o luptă a „gemenilor”, ca în Zarathustra, ci triumful Împărăției lui Dumnezeu asupra voinței malefice a creației, asupra forțelor cărora li s-a acordat libertatea, dar care au pervertit căile Creatorului.

Și totuși, pentru oamenii acelor vremuri și pentru mulți din ziua de azi, răspunsul lui Zarathustra părea mai convingător. Totuși, nu tot ceea ce este simplu și clar pentru intelect corespunde misterului profund. Este greu de crezut că acesta este descris sub forma unui model logic. Al doilea Isaia definește granița pentru mintea care încearcă să înțeleagă misterul destinelor lui Dumnezeu; vorbește despre imensitatea insondabilă a Creatorului, despre incomprehensibilitatea Supremului. Smerenia încântată, născută din panorama universului, este una dintre adevăratele căi către Dumnezeu. Această uimire, mai bună decât cea mai ingenioasă metafizică, duce la un contact autentic cu Realitatea supremă a Ființei.

Astfel, vedem că, dacă rebeliunea împotriva lui Dumnezeu din Iran ar fi putut provoca bucurie și simpatie profetului israelian, atunci acesta a rezistat cu toată puterea sufletului său ispitei de a plasa un anumit „geamăn” lângă Dumnezeu.

Nu se știe dacă profețiile lui Isaia al Doilea au ajuns la Cirus și, dacă au ajuns, cum a reacționat el la ele. Dar a venit momentul când profetul a putut verifica cât de întemeiate erau speranțele sale. După anexarea Bactriei, armata lui Cirus a pornit spre Babilon. În acel moment, regele persan știa deja că Babilonul nu va opune rezistență.

Pe 12 octombrie 539 î.Hr., perșii au intrat în Babilon, care s-a predat în fața învingătorilor. Ordinea din capitala ocupată a fost exemplară: Cirus a ordonat o monitorizare strictă pentru a se asigura că nu există jafuri; clădirile templelor au fost înconjurate de trupe, protejându-le de invazii. Regele persan a acordat orașului imunitate și, în manifestul său, s-a declarat închinător al zeului Marduk, supunându-i astfel în cele din urmă pe preoți.

Profetul evreu se putea bucura: poporul văzuse acum cu ochii lui că „omul adevărului” a cărui sosire o primise cu brațele deschise era într-adevăr un eliberator și nu un tiran. Dar, pe de altă parte, manifestul lui Cirus arătase clar că nu exista nicio speranță de convertire a lui la Dumnezeu. Omul care adusese jertfe lui Marduk, returnase orașele idolilor lor și se apropiase de preoți cu greu avea de gând să renunțe la păgânism. Aceasta a fost o mare dezamăgire pentru profet, prăbușirea speranțelor sale ascunse.

Totuși, ar fi nedrept față de Cirus să spunem că a uitat de captivii care îl așteptau atât de mult. La scurt timp după victoria sa, a primit o delegație evreiască și, în primăvara anului 538 î.Hr., a emis un edict privind evreii. Decretul explica că toți evreii, dacă doreau, se puteau întoarce în patria strămoșilor lor.

Așadar, după o jumătate de secol de la prăbușirea Sionului, porțile captivității s-au deschis larg.

În timp ce „exodul” era imposibil, evreii vorbeau adesea despre el și visau platonic la libertate. Dar acum devenea realitate, iar frica de necunoscut, ezitarea, îndoiala i-au cuprins pe mulți: cum să părăsească o țară bogată și civilizată, unde acum, sub egida lui Cirus, viața ar trebui să curgă pașnic și calm? Cum să decidă să meargă în această Iudee goală, abandonată, unde nu există decât ruine? Aici, în Babilon, toate roadele unei culturi extrem de dezvoltate sunt la îndemâna tuturor, există o provincie îndepărtată, sălbăticită de decenii de pustiire. Dacă pentru cei care s-au născut acolo, amintirile mai însemnau ceva, atunci pentru „copiii exilului” țara părinților lor este doar un mit.

La întâlnirile de Sabat, al Doilea Isaia a ținut discursuri pe care le-am numi astăzi sioniste. Mesajul său nu era doar despre renașterea națională; pentru el, „Exodul” a fost o realizare religioasă de proporții umane universale. Convingerile sale ar putea fi rezumate astfel: unicul Dumnezeu al întregii omeniri îi destinase pe israeliți să fie evangheliștii Săi în lume.

Oamenii bogați nu voiau să audă de părăsirea Babilonului. Pentru ei, însemna ruina. Cei mai patrioți dintre ei s-au limitat la a face donații pentru echiparea caravanei.

Ce putea spune profetul ca răspuns la argumentele logice ale oamenilor raționali care considerau „exodul” o întreprindere nebunească? El nu putea decât să se refere la faptul că lucrarea lui Dumnezeu nu poate fi în zadar. Toate obstacolele se vor risipi ca fumul în fața puterii Domnului. Yahweh are propriile Sale planuri și El știe cum să le pună în aplicare:

> „Căci gândurile Mele nu sunt gândurile voastre,
> nici căile voastre nu sunt ca căile Mele.
> Căci, cum sunt de sus cerurile față de pământ,
> așa sunt de sus căile Mele față de căile voastre.”

În aceste zile febrile, gândurile celui de-al Doilea Isaia sunt complet absorbite de vechea poveste a Exodului; el trăiește după ea, în ochii săi ambele evenimente, cel vechi și cel nou, par să se contopească. Timpurile lui Moise sunt proiectate asupra epocii lui Cirus. Profetul înfățișează călătoria lui Israel spre Țara Promisă într-un mod miraculos: deșertul înflorește ca o grădină, transformându-se în Eden.

Încântat de această viziune nepământeană, profetul a reușit să-i molipsească pe cei indiferenți cu sentimentele sale, să-i convingă pe cei îndoielnici și să-i întărească pe cei slabi. Până în primăvară, caravana era gata de plecare.

Și acum Damasc era deja în spatele nostru, caravana se îndrepta acum drept spre sud, deplasându-se de-a lungul marginii deșertului.

La intrarea în Ierusalim, toți au fost copleșiți de bucuria întoarcerii și de tristețe la vederea câmpiilor pustii de pe locul fostului Templu și al palatului regal. Orașul viselor le apărea în față ca un deal gol, pe care printre moloz și moloz creșteau tufișuri spinoase.

În primăvara anului următor, 537 î.Hr., a fost în sfârșit posibilă începerea construcției Templului. Planul se baza pe descrierea lui Ezechiel. Punerea pietrei de temelie a Templului a fost transformată într-o sărbătoare.

Între timp, locuitorii Samariei au aflat despre ce se întâmpla în Iudeea și au trimis oameni care să ofere ajutor pentru cauza pioasă. Mesagerii au spus că samaritenii adoptaseră de mult religia israeliților și că angajamentul lor față de cultura lui Iahve datează de un secol și jumătate.

Ce oră memorabilă! Începe oare să se împlinească profeția despre venirea națiunilor la Sion pentru a-L onora pe unicul Dumnezeu?

Dar tocmai în acest moment istoric s-a deschis o ruptură neagră între comunitatea evreiască și lume…

Samaritenii au fost întâmpinați cu ostilitate și suspiciune deschisă, iar ajutorul le-a fost refuzat cu hotărâre.

Care a fost motivul acestui refuz neașteptat? De ce au fost trădate idealurile profeților?

Liderii comunității se îndoiau de puritatea credinței tuturor celor care scăpaseră din captivitate, iar vechiul duel dintre Nord și Sud a jucat și el un rol. Și, în cele din urmă, coloniștii estici din Samaria, împreună cu Yahweh, i-au onorat și pe zeii patriei lor. Liderii comunității s-au străduit cu orice preț să păstreze puritatea credinței.

Fără îndoială, al doilea Isaia a fost deprimat de rezultatul negocierilor. El se aștepta la o realizare misionară pe care Israelul ar întreprinde-o ca Slujitor al lui Dumnezeu, dar poporul însuși nu era pregătit pentru asta.

Profetul a intrat într-o luptă împotriva spiritului de exclusivism și izolaționism.

Oamenii Vechiului Testament nu erau niște creaturi speciale, făcute din materiale diferite de altele. Nu este întâmplător că Scriptura îi înfățișează în toate

slăbiciunile și contradicțiile lor umane. Ei, la fel ca noi, erau caracterizați de suișuri și coborâșuri spirituale. În construirea Templului lor, au concurat, s-au certat, au fost geloși, au căutat beneficii și au evitat dificultățile. Dar tocmai pentru că erau ca noi, povestea lor a rămas atât de vitală și importantă pentru noi. Slabi și pământeni, au mers pe calea unei ascensiuni dificile, uneori rătăcind și căzând.

De câte ori a fost Isaia al II-lea obligat să recunoască faptul că speranțele sale au fost zadarnice! Dar viziunea Cetății de aur ardea înaintea lui chiar și la sfârșitul rătăcirilor sale pământești. Nu această sărmană cetate zăcând în ruine, ci Noul Ierusalim a rămas fortăreața indestructibilă a credinței sale, obiectul iubirii sale.

Aici trebuie să ne despărțim de al Doilea Isaia, gigantul misterios și fără nume al Bibliei. Deasupra lui, conștiința Vechiului Testament rareori se va putea ridica.

După mulți ani de inactivitate, lucrările întrerupte de la Muntele lui Dumnezeu au fost reluate la Ierusalim. Pe 12 martie 515 î.Hr., al Doilea Templu a fost sfințit solemn, programat să coincidă cu sărbătoarea Paștelui. Biblia nu menționează perioada cuprinsă între 515 și 445 î.Hr. În acest timp, sub noi lovituri ale sorții, valul de tulburări mesianice care începuse la Ierusalim s-a potolit.

Dar acest lucru a avut și consecințe pozitive, eșecul i-a făcut pe cei mai buni oameni ai lui Israel să se gândească la soarta lor. Acest lucru este demonstrat de una dintre cele mai uimitoare cărți ale Vechiului Testament - Cartea Profetului Iona.

Nu trebuie să ne inducă în eroare faptul că este de obicei plasată printre scrierile profetice; această lucrare aparține unui gen complet diferit, categoriei de „agad” - așa cum erau numite povestirile și parabolele didactice evreiești.

Scopul principal al Hagadahei era de a învăța. Cărțile istorice [63] ale Vechiului Testament aveau și ele acest scop, dar conțineau fapte autentice preluate din cronici. Hagadahei, însă, este în esență indiferentă față de autenticitatea istorică a poveștii sale. În ea, ideea ascunde complet istoria.

Forma agadică a învățăturii biblice fusese anterior puțin luată în considerare de către interpreții Cărții lui Iona, care doreau să vadă în ea o descriere a unor evenimente autentice. Această abordare a distras inevitabil atenția de la ideea principală: scepticii au transformat povestea nefericitului profet într-o țintă de ridiculizare, iar apărătorii săi au căutat să demonstreze că un om poate rămâne nevătămat timp de trei zile în stomacul unui „pește mare”. Atât peștele, cât și planta fantastică care crește peste noapte până la dimensiunea unui copac

indică faptul că avem în fața noastră o alegorie, o legendă instructivă; iar dacă privim cartea din perspectiva lor, atunci ridiculizarea ei va fi lipsită de sens. Conține o idee care plasează această capodoperă pe unul dintre primele locuri din Vechiul Testament.

Nu este greu de ghicit ce l-a determinat pe autor să scrie Cartea lui Iona. Cei mai înfocați mesianiști ai Iudeei se așteptau probabil ca fortărețele păgâne să cadă, răsturnate de o furtună cosmică. Dar totul a rămas la locul său anterior. Mulți au văzut în aceasta refuzul lui Iahve de a-și respecta cuvântul și au murmurat deschis. Cum putea El să-i cruțe pe păgâni?

Și astfel, ca răspuns la acești oameni aroganți și posomorâți, care așteptau în zadar distrugerea monarhiilor străine, învățătorul israelian scrie Cartea lui Iona.

Vorbește despre un profet pe care Dumnezeu l-a trimis să predice chiar în iadul păgânismului: Ninive. Ninive nu este numită întâmplător, căci a rămas în memoria lui Israel ca un monstru mai rău decât acesta este imposibil de imaginat.

Primind porunca cerească, Iona nu avea de gând să-și pese de mântuirea ninivitenilor. Un om înflăcărat și temperamental, el nu a ascuns motivele neascultării sale: știe prea bine că Iahve este un Dumnezeu „bun, îndelung răbdător, bogat în îndurare și care iartă nenorocirile", așa că se poate conta pe El că îi va cruța pe păcătoși dacă se pocăiesc.

După ce a rațional astfel, Iona se îmbarcă fără alte formalități pe o corabie comercială și decide să „fugă de fața lui Iahve" spre îndepărtata Tarsis, în Spania. Dar trucul său naiv este în zadar: Dumnezeu trimite o furtună, iar Iona ghicește că nava s-ar putea scufunda din cauza lui. El le cere negustorilor să-l arunce în apă și, de îndată ce aceștia îi îndeplinesc cererea, marea se liniștește.

Profetul încăpățânat nu s-a înecat: Yahweh a trimis un pește uriaș, care l-a înghițit pe Iona și l-a scuipat pe țărm trei zile mai târziu. Și aici Dumnezeu îi poruncește din nou lui Iona să meargă la Ninive.

Realizând zadarnicia rezistenței, Iona pornește la drum. În Ninive, el îndeplinește întocmai instrucțiunile lui Iahve, declarând că, dacă orașul nu se întoarce de la răutatea sa, va fi distrus în patruzeci de zile.

„Ninivenii au crezut în Dumnezeu", spune naratorul, „și au vestit post și s-au îmbrăcat cu perle, atât cei mai mari, cât și cei mai mici" (Iona 3:5). Însuși formidabilul rege asirian s-a ridicat de pe tronul său și, scoțându-și mantaua, a

șezut în zdrențe pe cenușă. Nu numai oamenii, ci chiar și vitele au luat parte la postul general.

O astfel de căință sinceră, desigur, a îndepărtat mânia Domnului de la cei răi. Dar Iona a fost profund indignat de acest rezultat al propriei sale predici. În mânia sa, a început să-L mustre pe Dumnezeu: „Nu am spus asta când eram încă în țara mea?” El a prevăzut că Iahve va avea milă de niniviteni.

„Chiar te supără atât de tare?”, a întrebat Domnul. Iona a tăcut, dar tăcerea lui era foarte elocventă. Sperând în secret că tunetul ceresc va lovi în continuare Ninive, profetul a ridicat un cort lângă zidurile ei și a început să urmărească ce avea să se întâmple în continuare.

Apoi, Domnul i-a dat o lecție omului încăpățânat: într-o noapte, a cultivat o plantă umbroasă care l-a salvat pe Iona de căldura nemiloasă a amiezii. Această umbră răcoroasă și neașteptată l-a făcut foarte fericit pe Iona. Dar a doua zi dimineață, un vierme a ros planta și s-a ofilit. Autorul poveștii continuă:

„Și când a strălucit soarele, Dumnezeu a adus un vânt arzător dinspre răsărit și soarele a început să ardă capul lui Iona, așa că el s-a rugat să moară, zicând: «Mai bine mi-e să mor decât să trăiesc.» Atunci Dumnezeu i-a zis lui Iona: «Oare ești atât de întristat din cauza plantei?» El a răspuns: «Mult, până la moarte.» Atunci Domnul a zis: «Îți este milă de plantele pentru care n-ai lucrat și n-ai făcut să crească, care au răsărit într-o noapte și s-au uscat într-o noapte. Să nu-Mi fie milă de Ninive, cetatea aceea mare, în care sunt peste o sută douăzeci de mii de oameni care nu știu să deosebească dreapta de stânga lor și sunt și vite atât de numeroase?»” (Iona 4:8-11)

Acesta este sfârșitul cărții, iar răspunsul la întrebarea lui Dumnezeu se ivește de la sine: toate națiunile sunt dragi Creatorului, chiar și una atât de păcătoasă precum ninivitenii, iar mântuirea păgânilor nu este mai puțin importantă pentru El decât mântuirea evreilor.

În această carte, pentru prima dată, succesorii profeților, scribii, s-au declarat o nouă forță spirituală. Cu toate acestea, opiniile exprimate în Cartea profetului Iona vor fi constant combătute de spiritul de intoleranță introdus în iudaism de către scribul din Babilon *Ezra,* proclamat lider religios al evreilor în anul 428 î.Hr.

Ezra a interpretat Legea ca pe un legământ: Dumnezeu le-a dat poporului instrucțiuni pentru întreaga lor viață, dar aceștia au neglijat termenii Legământului. Prin îndeplinirea a tot ceea ce cerea Legea cuvânt cu cuvânt, Israel ar fi fost vrednic de alegerea sa și ar fi fost din nou în favoarea lui Dumnezeu.

Trebuie menționat că legalismul va da naștere la îngustimea literalismului sec, la complacența fariseică și la aroganța. Pasiunea pentru reguli și ritualuri exterioare va lua uneori forme grotești. Ezra a cerut izolarea necondiționată de evrei, separarea completă a membrilor comunității de străini, considerând izolarea de lumea păgână principala condiție pentru mântuirea lui Israel. În cele din urmă, el a transformat Israelul dintr-o națiune într-un fel de ordin religios.

Când vorbim despre lupta dintre două curente din iudaism – universalismul profetic și izolarea legalistă, cel mai ușor este să-l considerăm pe Ezra doar un geniu malefic al lui Israel, care a ruinat opera profeților. Dar după întoarcerea din captivitate, evreii au avut nevoie să se retragă în ei înșiși pentru o vreme, să se cufunde în reflecție. Roadele reformei lui Ezra vor fi folosite de înțelepți, scribi și rabini, care vor lucra timp de secole la educația spirituală a poporului. Reforma lui Ezra le va permite să nu-și irosească energia în lupta cu influențele păgâne.

VI. LA PRAGUL NOULUI TESTAMENT

BUDISM, YOGA ȘI HINDUISM

Anumite momente din istorie pot fi descrise ca triumfuri ale spiritului. O astfel de perioadă a fost, fără îndoială, perioada de glorie a budismului în India sub regele *Ashoka* (272–232 î.Hr.).

La începutul domniei sale, s-a dovedit a fi un om sever și chiar crud. Conform legendei, pentru a obține tronul, regele și-a ucis frații vitregi și a executat fără ezitare oameni care nu voiau. În timpul războiului cu principatul estic Kalinga, Ashoka a ucis peste o sută de mii de oameni și a luat o sută cincizeci de mii de captivi. Se spunea că i-a supus pe captivi la torturi cumplite și i-a trimis la muncă silnică.

Însă, în cele din urmă, toate aceste atrocități au început să-l afecteze greu pe Ashoka însuși. Conform legendei, curajul unui anumit călugăr budist, care a ajuns în temnițele regale, a trezit remușcări în rege și a contribuit la o schimbare radicală atât a caracterului, cât și a politicilor lui Ashoka.

În jurul anului 264 î.Hr., regele a acceptat budismul, iar anii următori ai domniei sale nu încetează să stârnească uimire.

Adresându-se lui Buddha, Dhammei și Sanghei [64] , Ashoka a declarat solemn că este șocat de durerea oamenilor care suferiseră din cauza războiului și că masacre precum ultimul război nu se vor mai întâmpla niciodată. El a cerut să fie informat despre evenimente în orice moment, fără teama de a fi smuls din muncă și odihnă. Ashoka a avut grijă, de asemenea, de sănătatea supușilor săi, a

plantat crânguri, a construit spitale și a săpat multe fântâni noi la ordinul său. Ashoka considera că principala sa sarcină este „asigurarea fericirii în această lume și în cea de apoi”.

Domnia unui rege budist este un fenomen aproape incredibil, excepțional în întreaga istorie a lumii. A arătat ce putere pot căpăta principiile religioase și morale atunci când sunt implementate în viața societății.

Meritele regelui budist sunt incomparabile și nu el a fost de vină pentru contradicțiile care au apărut în doctrina lui Buddha atunci când aceasta a intrat în contact cu lumea.

Unii sunt intrigați de exotismul și fenomenele fără precedent ale yoga, în timp ce alții sunt atrași de modalitățile de a păstra și întări sănătatea. Dar, deși există mult din profanarea modei [65] în toate acestea, interesul pentru yoga în sine este pe deplin justificat. Dacă morala budistă reprezintă unul dintre vârfurile eticii precreștine, atunci yoga a concentrat în sine o experiență milenară de autoabsorbție și psihotehnică, neegalată în antichitate. Devenind o școală de concentrare spirituală, ascetism și contemplare, și-a ocupat, fără îndoială, locul printre marile realizări ale omenirii.

Încă din mileniul al III-lea î.Hr., sigiliile indiene înfățișau figuri așezate în „poziția lotus” yoghină. Acest lucru dovedește că yoga își are originea în epoca pre-ariană, printre aborigenii țării.

Cele mai importante principii ale yoga au fost formulate de guru Patanjali, autorul Yoga Sutrelor.

Când se gândea la Divin, omul nu se putea abține să nu se întrebe: de ce nu este El accesibil oamenilor cu aceeași evidență ca fenomenele lumii vizibile sau realizările lumii interioare? La aceasta, brahmanismul răspundea: Sfântul este aproape, este aproape, este în toate, este în tine; dar nu ești capabil să-L contempli, căci ești complet cufundat în fals și perisabil. Prin urmare, poți afla despre El doar din scripturi sau din propriile concluzii. Percepția directă a lui Dumnezeu trebuie să fie precedată *de pregătire,* care te-ar face capabil să înțelegi misterul Unicului și Eternului. Acesta este scopul yoga.

În procesul meditației și al exercițiilor, nu Dumnezeu este cel care se revelează oamenilor, ci omul este cel care se regăsește pe sine. Este imposibil să urci la Cer doar prin eforturi umane. Și dacă explorăm natura (inclusiv a noastră) noi înșine, atunci cunoașterea lui Dumnezeu este o întâlnire și o interacțiune a două principii, a două voințe. În „Yoga Sutra”, totul începe și se termină cu omul.

Hinduismul a intrat în prim-planul istoriei aproape fără luptă, ca și cum ar fi trecut neobservat. Acest lucru a fost facilitat, în primul rând, de tendința indienilor de a aduce împreună diverși zei, ceea ce a creat toleranță în rândul închinătorilor lor. A doua trăsătură a hinduismului este, de asemenea, legată de o viziune panteistă asupra lumii. Orice credință se străduiește să găsească mijloace pentru a depăși distanța dintre om și Suprem. Panteismul pur și simplu a ignorat această distanță. Convingerea că toate lumile sunt pătrunse de Divin și sunt strâns contopite între ele a creat un sentiment de apropiere de Sacr; prin urmare, religiile care au populat Universul cu oștiri de forțe spirituale au avut întotdeauna o atracție deosebită.

Odată cu zeii arhaici, multe obiceiuri prearіene au revenit. Totemismul primitiv și-a găsit un al doilea vânt, deși a fost interpretat într-un mod nou: din moment ce Dumnezeu se poate manifesta în orice, atunci munții, plantele, animalele ar trebui percepute ca încarnările Sale. Nicăieri, poate cu excepția Egiptului, cultul animalelor nu a rezistat la fel de ferm ca în India. Venerarea vacilor, maimuțelor, șerpilor rămâne o trăsătură integrantă a hinduismului până în zilele noastre.

După ce a absorbit diverse ritualuri, credințe și superstiții, hinduismul însuși a început să semene cu împletirea fantastică a formelor care decorează fațadele templelor indiene, unde zeii și demonii, oamenii și animalele formează un singur model - o imagine a existenței multiple.

Miturile avatarelor [66] , legendele încântătoare ale lui Rama și Sita, aventurile amoroase ale păstorului Krishna au fost cei mai buni ghizi ai hinduismului, care a acordat respectul cuvenit tuturor claselor, ocupațiilor și vârstelor. Această religie vastă atrăgea pe toată lumea: pustnici și războinici, fermieri și locuitori ai orașelor. A deschis ușile către ceremonii, semne și obiceiuri străvechi. Hinduismul a devenit credința poporului, s-a contopit inextricabil cu bogata sa cultură și a hrănit-o. Toate acestea au asigurat victoria hinduismului asupra adepților lui Buddha.

Aceasta era situația spirituală de pe malurile Gangelui când au apărut acolo primii predicatori ai Evangheliei. Dar dacă lumea elenistică era lumea lor, India a rămas străină și puțin înțeleasă de apostoli. Prin urmare, succesul misiunii de acolo a fost foarte limitat. Abia multe secole mai târziu, creștinii au învățat să aprecieze înțelepciunea spirituală a Orientului și au putut să-i vorbească în propria sa limbă.

GÂNDIREA GRECEASCĂ

Dintre toate perioadele antichității, civilizația elenistică poate servi în cea mai mare măsură drept prototip pentru secolele al XIX-lea și al XX-lea.

Primul șoc pentru greci a fost „descoperirea lumii”. În campaniile lui Alexandru cel Mare, au întâlnit numeroase popoare cu o cultură străveche și rafinată. Războinicii, precum și negustorii și coloniștii care au venit după ei s-au confruntat cu fenomene care i-au surprins la fiecare pas. După ce au trecut prin deșerturile și crestele înzăpezite ale Asiei, s-au trezit în orașe cu o arhitectură, în opinia lor, ciudată; au fost uimiți de sunetele limbilor necunoscute, de credințe și obiceiuri străine. Idoli ciudați, altare ale închinătorilor la foc, asceți indieni, sacrificii umane, pe de o parte, și interdicția de a sacrifica chiar și animale, pe de altă parte, legi și ritualuri de neînțeles - într-un cuvânt, existau motive de confuzie.

Chiar mai devreme, filosofii au subminat credința în inviolabilitatea fundamentelor statului. Ideile distructive ale sofiștilor, proiectele lui Platon și cercetările lui Aristotel i-au condus pe greci la convingerea că ordinea civilă era ceva condiționat, dependent în întregime de voința poporului. Viața politică a polisului era lipsită de punctele sale tradiționale de sprijin, iar poporului îi era din ce în ce mai greu să suporte povara libertății.

Diadohii, comandanții și succesorii lui Alexandru, profită de acest lucru . Macedoneanul le-a dat un exemplu contagios. Imaginea unui tânăr care a cucerit jumătate din lume și s-a autoproclamat zeu stă în fața lor ca limită a viselor lor ambițioase.

Au apus pentru totdeauna vremurile micilor regate sau republici, unde toți cetățenii cu drepturi depline se puteau aduna în piață pentru a decide. Experiența unei federații, a unei uniuni libere de țări, a eșuat și ea. Un imperiu multinațional, acest mormânt al libertății, prin însăși natura sa necesită un guvern puternic. Fragilitatea legăturii dintre părțile sale, sudate doar prin forța armelor, se face simțită constant. Prin urmare, guvernul trebuie să mențină pregătită o mașinărie de represiune și să sporească aparatul funcționarilor.

Visul îndrăzneț al lui Alexandru de a amesteca întreaga populație a statului, transformând-o într-un singur popor condus de un rege-zeu, nu s-a împlinit. Cu toate acestea, atât grecii, cât și „barbarii” s-au trezit acum în aceeași situație cu supușii regelui. Această situație, care a rănit mândria grecilor, a fost compensată de faptul că cultura elenistică a devenit cea principală în Asia și Africa de Nord. Canoanele sale s-au cristalizat ferm de-a lungul secolelor: din perioada creto-micenianã până în vremea lui Pericle și Aristotel. Captivează prin integritatea și completitudinea sa uimitoare.

Fluxul de coloniști greci care s-au mutat spre est sub Alexandru nu s-a oprit timp de un secol după moartea sa. Sub patronajul regilor, coloniști din Atena, Arhipelag și Ionia au pătruns tot mai adânc în Asia și Africa. Limba comună a grecilor (koine [67]) a început să joace rolul unei limbi universale. Le-a permis

grecilor să se simtă cel puțin parțial ca acasă peste tot: pe malurile Amu Darya și la granițele Indiei.

Lumea devine treptat elenică; în același timp, elenismul însuși se schimbă: dorința de confort, senzualitate, efeminare și dragostea de lux au înlocuit simplitatea și severitatea care erau prețuite de generațiile anterioare. În literatură și artă, există, de asemenea, o tendință spre rafinament, incitant, erotic. Mulți scriitori din acea vreme indică semne ale unui declin moral generalizat.

Într-o societate dezvoltată, o îndepărtare de religie este întotdeauna însoțită de o explozie de superstiții. Vrăjitorii, vindecătorii, tălmăcitorii de vise și magicienii se stabilesc ferm și permanent în orașe. Oamenii gânditori caută răspunsuri la filosofi, a căror influență crește ca niciodată. Filosofia devine populară pentru prima dată în toate straturile societății. Filosofii nu sunt preocupați de soarta Universului și a umanității, ci de soarta individului. Printre gânditorii eleniști, vedem mai presus de toate moraliști și învățători ai vieții. Prin aceasta, ei se apropie de înțelepții din India și China, care au predicat în aceeași epocă.

Filosofia greacă apare acum nu atât ca o știință pentru curioși, cât ca un panaceu, promițând omului mântuire și pace interioară. Cele patru școli ale perioadei elenistice - sceptică, epicureană, cinică și stoică - sunt larg răspândite în rândul maselor.

Fiul unui imigrant atenian sărac , *Epicur* (341-271 î.Hr.) și-a petrecut copilăria pe insula Samoyed, locul de naștere al lui Pitagora. Mama sa era o vrajitoare a spiritelor rele și își câștiga pâinea cu arta sa. Epicur, încă copil, a fost obligat să o însoțească atunci când mergea din casă în casă, luptând cu demonii, iar groaza apropierii constante a ceva sinistru l-a afectat pe băiat: religia nativă i-a apărut lui Epicur într-o formă respingătoare, identificată cu meșteșugul mamei sale.

Expulzarea emigranților din Atena l-a forțat pe Epicur să plece în Asia Mică în 322. Acolo a rătăcit timp de mai mulți ani, studiind filosofia, ținând prelegeri și uneori suferind de sărăcie extremă. Treptat, și-a dezvoltat propriul sistem de concepții. Nucleul epicureanismului nu era cosmologia, ci o nouă atitudine față de viață.

La vârsta de treizeci și doi de ani, Epicur a început să-și predice doctrina și să o așeze în scris. În vara anului 306, s-a întors la Atena, unde și-a găsit repede discipoli care i-au devenit prieteni devotați și iubitori. Mereu calm și iluminat, i-a făcut membri ai unei singure familii. Urmând exemplul ascultătorilor lui Platon și Aristotel, au achiziționat un teren pentru Epicur lângă Poarta Dipilon. Toți cei care doreau să ia parte la conversațiile înțeleptului se adunau acolo, într-o

grădină umbroasă. Filosoful i-a tratat cu pâine și apă de izvor și i-a învățat să găsească bucurie în cele mai simple și mai necesare lucruri.

Despre ce erau conversațiile printre mirții și florile din grădina lui Epicur?

Pentru început, filosoful, considerând Universul un grup de atomi, a respins totuși întotdeauna acuzațiile de impietate sau ateism. „Zeii există", a declarat el. „Cunoașterea lor este un fapt evident. Dar ei nu sunt ceea ce își imaginează mulțimea că sunt."

Epicur nu recunoștea nimic pur spiritual și chiar considera natura zeilor ca fiind materială.

Existența lor i se părea culmea perfecțiunii lumii și, prin urmare, îi considera liberi de o îndatorire atât de grea precum cea de a conduce lumea. Lumea oamenilor și lumea zeilor, potrivit lui Epicur, sunt două sfere care sunt aproape complet independente. Prin urmare, acest lucru ar trebui să elimine orice frică de divin. Frica de Soartă este la fel de lipsită de sens.

O persoană trebuie să alunge din minte și gândul morții. „Moartea", susținea Epicur, „nu are nicio legătură cu noi: căci ceea ce s-a descompus nu simte, iar ceea ce nu simte nu are nicio legătură cu noi". Moartea nu îi privește nici pe cei vii, nici pe cei morți, „întrucât pentru unii nu există, în timp ce pentru alții nu mai există".

După ce a terminat astfel cu „cel mai cumplit dintre rele", Epicur este încrezător că a găsit secretul unei vieți fericite. Vanitatea, setea de putere, lăcomia, desfrâul - toate acestea, potrivit filosofului, sunt boli care o epuizează pe o persoană, privându-l de echilibrul interior. „Bunăstarea și fericirea nu stau în abundența de bani, nu într-o poziție înaltă, nu în niciun fel de poziții sau putere, ci în libertatea de tristețe, în moderația sentimentelor și în dispoziția sufletului, care stabilește (la orice) limitele stabilite de natură."

Predicând *abstinența,* Epicur consideră că comportamentul moral este natural pentru om, că însăși natura sa este îndreptată spre virtute. El trece cu vederea conflictele tragice ale personalității pe care Sofocle și Euripide le-au descris cu atâta forță.

Epicur nu recunoaște nimic ce stă deasupra oamenilor, cerându-le să lupte împotriva lumii și împotriva lor înșiși. Iov din Biblie s-a răzvrătit împotriva răului, a cerut dreptate, pentru că știa că lumea și omul au un scop superior. Epicur nu crede în sensul lumii, nici în Adevărul suprem și acceptă cu blândețe viața așa cum este.

La fel ca epicureismul, scepticismul oferea și el cea mai scurtă cale către o lume interioară indestructibilă.

Patriarhul scepticilor este considerat a fi Pyrrho (365-275 î.Hr.) din orașul peloponesiac Elis. La fel ca Epicur, el a căutat secretul fericirii, înțelegând-o ca eliberare de cătușele lumii.

Admițând că sentimentele nu oferă o imagine fidelă a existenței și că rațiunea nu este capabilă să ofere dovezi irefutabile, scepticii au ridicat îndoiala la rang de principii, negând complet valoarea obiectivă a oricărei afirmații teoretice. Ei credeau că suntem condamnați să trăim doar după „opinii", că nu există un criteriu rațional care să fie o bază suficient de solidă pentru o viziune asupra lumii. Acesta este meritul incontestabil al pironiștilor în istoria gândirii.

Sensul practic al scepticismului filosofic era văzut în abținerea de la judecată, în imperturbabilitate, indiferență. În acest moment, Pyrrho s-a alăturat lui Epicur, iar gândirea greacă s-a intersectat din nou cu gândirea budistă. Calea lui Pyrrho a dus la un punct mort, în timp ce omul căuta o ieșire, căutând soluții la problemele fundamentale ale vieții.

Se crede în general că mulțimile de tineri zdrențăroși care se plimbă pe drumurile și străzile orașelor mari au apărut abia în epoca noastră, sătulă de civilizație. Între timp, lumea antică își cunoștea și ea „hipioții"; aceștia erau în multe privințe asemănători cu hipioții de astăzi, deși, spre deosebire de aceștia, mărturiseau o filozofie clară și completă a simplificării.

Astfel de izbucniri de dezgust față de civilizație au însoțit-o timp de multe secole, de la Lao Tzu la Rousseau și Tolstoi. Acest fenomen nu este întâmplător; este strâns legat de contradicțiile inerente civilizației.

Cea mai serioasă încercare de „întoarcere la natură" s-a bazat pe ideea că omul ar trebui să caute îndrumare *de la* ceva superior lui. „Ordinea naturală", reflectând existența divină, a fost adesea citată ca o astfel de bază. „Totul iese bine din mâinile Creatorului, totul degenerează în mâinile omului", spunea Rousseau, vorbind împotriva convențiilor și artificialității vieții civilizate. În Grecia, cinicii au devenit purtătorii de cuvânt ai acestui protest. Fundamentele teoretice ale învățăturii lor sunt destul de slabe; cinismul nu este atât o teorie, cât un mod de viață. Și într-o epocă în care oamenii pierdeau teren, acest mod de viață provocator și, în același timp, la fel de accesibil atât celor săraci, cât și celor dezamăgiți, a ajutat la autoafirmarea individului.

Printre cinici, Diogene din Sinope (400-323 î.Hr.) a dobândit cea mai mare faimă, deși oarecum scandaloasă . Dorința sa de a se simplifica a luat forme grotești.

Om educat, scriitor și moralist, a început să umble pe străzi pe jumătate gol, să petreacă noaptea într-un ulcior mare de cereale („Butoiul lui Diogene”), să bea apă ca un câine, să se ușureze în fața tuturor, declarând: „Ceea ce este natural nu este rușinos”. A încercat chiar să mănânce carne crudă.

Un lucru îl întrista: puțini oameni erau dispuși să-i urmeze exemplul. Mergea pe străzi cu un felinar în plină zi, declarând că căuta în zadar măcar un om adevărat.

În secolul al III-lea î.Hr., cinismul a devenit foarte popular. Dar abia atunci această învățătură a început să se degradeze. Cinicii s-au transformat imperceptibil în „cinici” în sensul modern al cuvântului. Ei predicau egoismul animalic, învățau să suporte moartea celor dragi cu indiferență. Lecțiile de muncă asiduă au fost înlocuite de justificarea parazitismului, ascetism - de capacitatea de a trăi pe cheltuiala altcuiva.

Civilizația poartă mult întuneric în ea - dar nu este aceasta soarta a tot ceea ce a creat om? Viciile civilizației sunt viciile sale. În același timp, nu putem să nu recunoaștem că în civilizație, omul își realizează potențialul creativ inerent. Cinicii, cum se spune, au aruncat copilul odată cu apa din cadă. Ei și-au transferat atitudinea negativă față de viața urbană asupra culturii în general, acordând preferință unui mod de viață semi-animalic, iar aceasta era deja o adevărată încălcare a spiritului și culturii.

Cu toate acestea, cinismul nu a trecut fără urmă în istoria gândirii. După ce l-au curățat de prostie și extreme, stoicii au pus unele dintre principiile sale la baza viziunii lor asupra lumii, care a devenit cea mai influentă în epoca elenistică.

Dilema morală pentru stoici este surprinzător de simplă. Ei nu înțeleg drama voinței, care, în răsucirile și întorsăturile sale, paralizează mintea. Pentru ei, cuvintele apostolului Pavel ar suna ca o prostie: „Ceea ce urăsc, aceea iubesc”, pentru că ei credeau că rațiunea nu dorește decât binele. Și credeau în puterea nelimitată a rațiunii.

Stoicismul a devenit un fel de evadare din lume. Un stoic consecvent este liber de atașamente până la capăt, asemenea unui yoghin sau unui călugăr budist. Nu are familie, nici dorință de faimă, nici sete de plăcere. Plăcerea în ochii lui este prostie. Este sever, sobru, nu este surprins de nimic, nu se teme de nimic. Este indiferent față de orice vicisitudini ale vieții. „Fericirea ta este să nu ai nevoie de fericire”, se adresează el oamenilor.

Stoicismul nu a fost capabil să creeze un nou tip de religie și, de fapt, nici nu a pretins că o face. Pentru majoritatea susținătorilor săi, a rămas doar o „ideologie”, iar religia este viață.

Înțelepții Vechiului Testament

Cărțile Bibliei scrise între anii 400 și 200 î.Hr. vorbesc despre o viață spirituală intensă: despre dispute, căutări și noi întorsături ale gândirii religioase. Proverbele, Iov, scrierile apocaliptice, Eclesiastul sunt ca vârfurile unei creste subacvatice, a cărei poale este ascunsă în adâncurile apelor. Din ele putem judeca cel puțin parțial cum trăia Israelul atunci.

Înțelepții și-au făcut treaba în liniște: au adunat proverbe antice, au compus psalmi și poezii, au compilat antologii. Pentru ei, cel mai important lucru nu era să respingă pe nimeni, ci să își împărtășească gândurile despre viața umană și căile ei. Așa *a apărut Cartea Proverbelor lui Solomon.*

Un scriitor modern a remarcat: când trecem de la citirea Profeților la Proverbe, parcă am coborî din cer pe pământ. Și într-adevăr, această carte conține în principal gânduri despre viața de familie și creșterea copiilor, despre ocupațiile orășenilor și ale fermierilor, despre prietenie și onestitate, sărăcie și bogăție, hărnicie și trândăvie.

În spatele maximelor cotidiene ale cărții se ascunde mult mai mult decât pare la prima vedere. Folosind exemplul Proverbelor, vedem cum Apocalipsa, fără a întrerupe cursul natural al gândirii umane, pătrunde încet în profunzimile acesteia și, în cele din urmă, duce la cunoașterea voinței Creatorului.

La greci, înțelepciunea era uneori considerată o virtute în sine. În Cartea Proverbelor, dimpotrivă, virtutea este considerată adevărata înțelepciune, căci înțeleptul nu este cel care are multe cunoștințe despre lume (ce este aceasta în comparație cu lumea însăși?), ci cel a cărui viață este în conformitate cu poruncile lui Dumnezeu. Încălcarea voinței Sale este nebunie sau un fel de sinucidere.

În același timp, înțeleptul nu este deloc înclinat să considere bunătatea „naturală” și ușoară. El cunoaște prea bine predispoziția naturii umane la rău. Oamenii nu sunt deloc înclinați să asculte de glasul conștiinței și al rațiunii.

Acest realism biblic nu-i permite înțeleptului să caute sursa moralității în omul însuși. Punctul de sprijin al eticii trebuie să fie situat mai sus, în lumea supranaturală. Alegând între bine și rău, pe care omul îl descoperă în sine, el trebuie să urmeze binele ca o lege stabilită de Creator. Adevărata înțelepciune

este inseparabilă de credință, de dorința de a împlini poruncile. Înțelepciunea ca împlinire a poruncilor Existentului se opune păcatului și slăbiciunii în existența umană.

Nu era prima dată când Israel se îndrepta către Domnul în vremuri de tristețe și îndoială. Și acum, din nou, își ridică glasul pentru a vorbi Domnului său. Găsim acest dialog uimitor în cea mai tragică și eroică carte a Bibliei, cartea numită Iov.

Cartea lui Iov, impresionantă prin profunzimea gândirii și frumusețea poetică, a atras mult timp teologi și filozofi, artiști și poeți. Lomonosov a tradus-o, Goethe a folosit intriga ei în prologul romanului său Faust, Pușkin a spus că această carte conține „toată viața umană"; a studiat în special ebraica pentru a-l traduce pe Iov.

De ce suferă cei nevinovați?

Marii tragici greci, contemporani cu autorul Cărții lui Iov, au căutat cel mai adesea răspunsul la această întrebare în ideea pedepsei ancestrale sau într-un păcat secret, chiar inconștient (cum a fost cazul lui Oedip). Indienii făceau referire la reîncarnare și Karma [68] . Nu există nimic de genul acesta în Cartea lui Iov. Aceasta neagă vinovăția ereditară, iar în prolog, Yahweh Însuși îl recunoaște pe erou ca fiind „fără prihană, drept, temător de Dumnezeu și departe de rău" (Iov 1:8). Dumnezeu pare să fie mândru de fidelitatea sa și, îndreptându-l pe Iov către Satana, îl numește „slujitorul" Său. Astfel, întrebarea despre soarta tragică a omului drept este pusă într-o formă extrem de clară, necondiționată.

Iov nu este un uns, nu este un profet, nu este un martir care a luat asupra sa păcatele oamenilor; este pur și simplu un om, unul dintre mulți. Prin urmare, toate încercările de a vedea în el un prototip al lui Hristos sunt nefondate. Singurul lucru care îl distinge pe Iov este dreptatea sa. Și nu ar trebui aceasta, conform opiniilor general acceptate, să-l protejeze de orice rău? Între timp, el - fără prihană și pur - este supus celor mai grele încercări. Înseamnă aceasta că omul nu se mai poate baza pe dreptate? Cine este atunci El, Cel care face căile lumii și ce loc a destinat El omului pe pământ? Iov pare să vorbească în numele lui Abel și al tuturor victimelor care îl urmează.

Este dificil să simți profunzimea disperării lui Iov fără a cunoaște ideile evreiești ale acelei epoci despre om. Pentru Biblie, omul nu este un „spirit captiv", ci o ființă vie întreagă, o unitate de spirit și trup.

Când legătura dintre spirit și carne este ruptă, o persoană, potrivit evreilor, dispare de fapt. Preoții egipteni, filosofii greci și adepții hinduismului fuseseră mult timp impregnați de credința că existența unei persoane nu se termină odată cu ultima suflare. Deși înțelegeau viața de apoi în mod diferit, aceasta era un

vast spațiu spiritual care se desfășura în fața unei persoane care se recunoștea ca fiind nemuritoare.

Vechiul Testament a fost mult timp lipsit de această perspectivă. Lumina credinței lumina pentru evreu doar lumea pământească. În ochii lui, doar Cel Fiind poseda adevărata viață. Orice altceva primea de la El doar o existență trecătoare. Moartea readucea carnea pe pământ și trăgea sufletul în împărăția umbrelor, unde lumina lui Dumnezeu nu pătrundea.

Lipsa credinței în nemurire a dus la conștientizarea valorii vieții și a treburilor pământești. Dacă o persoană dorea să cunoască plenitudinea ființei în timpul care îi era alocat, trebuia să facă binele și să evite răul. Aici, cât timp era în viață, culegea roadele a ceea ce făcuse. Aceste limite stricte au fost una dintre cele mai mari încercări spirituale ale lui Israel, dar, în același timp, l-au protejat de spiritismul visător. Așadar, un grădinar împrejmuiește uneori o plantă din toate părțile pentru a o întări.

Cine știe dacă slăbirea sentimentului de nemurire în zilele noastre nu are aceeași semnificație providențială [69] ? La urma urmei, credința într-o altă lume a fost prea adesea abuzată în detrimentul exigențelor morale ale religiei. Este caracteristic faptul că Evanghelia spune puțin despre viața de apoi, deși este constant subînțeleasă. Aceasta înseamnă că gândul despre veșnicie nu ar trebui să înlocuiască în oameni gândurile despre sarcinile morale ale vieții trecătoare.

Iov este un om care nu știe nimic despre istoria sacră și nu vrea să audă despre generațiile viitoare. Îl întreabă pe Dumnezeu despre sine. Zdrobit de durere și zăcând în țărână, de fapt stă drept. I-ar fi mai ușor lui Iov dacă ar ști că este vinovat. Dar știe că are dreptate, iar acesta este cel mai teribil lucru. La urma urmei, el credea că Dumnezeu nu-i poate face asta. Și de când s-a întâmplat, totul se prăbușește... Este *singur,* absolut singur - în puterea durerii care îl mistuie.

Cartea lui Iov conține deja întreaga rebeliune a lui Karamazov împotriva lui Dumnezeu și a lumii și oferă, de asemenea, un set complet de caracteristici existențiale [70] ale omului. El este fragil, insignifiant, zdrobit de frică și incertitudine. Lumea este plină de groază pentru el; este un coșmar din care este imposibil să se trezească.

În plângerile și acuzațiile sale, Iov ajunge chiar în marginea prăpastiei; pare că este pe cale să cadă, și atunci nu va mai rămâne decât răzvrătire.

Cel mai de neînțeles lucru este că acest om, care L-a chemat pe Dumnezeu la judecată, a rămas totuși un om al credinței.

Din fundul abisului, Iov îl acuză pe Dumnezeu de cruzime, sperând în secret că acesta greșește.

Încrederea lui Iov este însăși esența relației sale cu Dumnezeu. Deși atât rațiunea, cât și sentimentele îi spun că toate strigătele sunt zadarnice, el nu încetează să plângă. Tăcerea Cerului nu-l poate zdruncina pe omul drept.

Și deodată, din furtuna care venise, s-a auzit glasul Domnului.

Dumnezeu nu ridică vălul de deasupra misterului apărându-i-se lui Iov. Înseamnă asta că nu există niciun răspuns? Nu, dar în acest caz toate explicațiile ar fi nepotrivite.

Iov ar fi putut auzi despre nemurirea omului, despre răsplătirile în veșnicie, despre înviere, dar era chinuit și de altceva: de ce permite Dumnezeu răul în lume?

În discursurile lui Iahve găsim doar o aluzie abia perceptibilă a răspunsului. El vorbește doar despre ceea ce știe autorul . Și știe un singur lucru: mintea umană nu este capabilă să cuprindă toate planurile Providenței.

Toate căile Creatorului sunt îndreptate spre binele suprem al lumii, oricât de misterioase ar părea oamenilor.

În esență, la asta se reduce întregul monolog al lui Iahve. Dar mult mai importantă pentru înțelegerea cărții este reacția și răspunsul lui Iov la Epifanie. El „își pune mâna la gură” (Iov 39:34), se înclină cu umilință și respect. De ce?

În prezența Domnului, toate întrebările au dispărut de la sine. Nici măcar un poet atât de mare precum autorul Cărții lui Iov nu a putut exprima acest mister. Creația sa este frumoasă tocmai datorită acestei modestii și castității.

Cartea lui Iov nu neagă dreptatea lui Dumnezeu; ea arată doar că nu totul se explică doar prin pedeapsă. Aceasta este marea sa semnificație în istoria Vechiului Testament. A fost scrisă atunci când vechea teologie trecea printr-o criză tragică.

Cartea lui Iov este o mărturie despre agitația minților și dezbaterile aprinse care au agitat Israelul, în timp ce oamenii cugetători căutau soluții la problemele arzătoare fără a face referire la Lege și la Istoria Sacră. Punctele de vedere opuse se ciocneau într-o intensă luptă spirituală. Dar chiar și pe acest fundal de discuții libere, Eclesiastul putea părea o carte provocatoare.

„O generație trece și o generație vine, dar Pământul rămâne
veșnic.
Soarele răsare și soarele apune și se grăbește la locul său...
Totul este o plictiseală și nimeni nu știe cum să spună, -
Se uită - ochii nu sunt sătui, ascultă - urechile nu sunt plictisite.
Ce a fost, aceea va fi și ce s-a făcut, aceea s-a făcut,
Și nu este nimic nou sub soare. Se întâmplă, se spune despre
ceva: iată, aceasta este o veste!
Dar aceasta s-a întâmplat deja în secolele care au trecut înaintea
noastră."

Cuprins de o plăcere crudă, poetul scrutează imaginea ciclului etern. Se pare că a uitat tot ce au proclamat profeții lui Israel. Acesta este universul pe care îl contemplă un om lipsit de lumina Revelației… În această lume, viața își pierde sensul și semnificația.

Principalul lucru care distinge etica Eclesiastului de etica profeților este slăbirea legăturilor dintre religie și moralitate. Profeții își trăgeau puterea din credință pentru a predica binele efectiv. Umanitatea și credința erau inseparabile pentru ei. Aici, această legătură nu este resimțită atât de clar.

Eclesiastul duce lipsă de inspirația care vine din credință și este lăsat să se bazeze doar pe bucuriile pământești obișnuite.

Dar aici suferă cea mai crudă înfrângere. Tot ce îl atrăgea și îl tenta s-a dovedit a fi „deșertăciune".

Și-a construit case frumoase, a plantat vii, ronduri de flori, grădini, printre care țâșneau fântâni. A cumpărat sclavi și concubine, s-a înconjurat de cântăreți. Ochii lui erau încântați zi și noapte de comori.

„N-am refuzat nimic din ce mi-au cerut ochii,
n-am lipsit de bucurie din inima mea...
Ci m-am uitat înapoi la lucrarea pe care au făcut-o mâinile mele
și la osteneala la care m-am ostenit -
și iată, totul este deșertăciune și goană după vânt!"

Acest refren întunecat despre vanitate se regăsește ca un laitmotiv în întreaga carte.

Ideea evreiască conform căreia Ființa este totul, iar omul este nimic, a căpătat o formă extremă, rece și detașată în Eclesiastul. Dumnezeu pare indiferent față de lume, pe care a lăsat-o să se învârtă după legi prescrise, fără niciun scop. Nici

măcar nu se știe dacă El dorește binele creaturilor Sale. Chiar și atunci când omul speră că există un fel de ordine morală mondială, se înșeală. Nu există o răsplată reală pentru bine, și care este răsplata însăși în această lume dacă nu deșertăciunea deșertităților?

Cu greu mai există o altă carte în toată literatura cu o viziune asupra lumii atât de lipsită de speranță. Fără patos, calm și imparțial, Predicatorul distruge toate sprijinurile vieții, lăsându-i pe oameni doar cu o aparență jalnică de speranță. La urma urmei, bunăstarea în această viață era considerată răsplata promisă de Dumnezeu. Dar dacă acest dar este otrăvit, la ce bun?

La prima vedere pare de neînțeles cum o astfel de carte a putut ajunge în Biblie. Se știe că învățătorii iudaismului și-au pus multe întrebări înainte de a decide să-i acorde un loc alături de operele înțelepților, ale Profeților și ale Legii. Cu toate acestea, au făcut-o.

Filosoful din Ierusalim le-a oferit oamenilor o cupă cu o băutură amară, dar era o băutură vindecătoare. Credința că binele suprem este limitat de granițele pământești era un obstacol pentru religia israeliană. Eclesiastul a distrus acest obstacol.

Valoarea apei este cu adevărat realizată în deșert, setea de veșnicie se trezește atunci când o persoană își dă seama de trecătoritatea pământului. Aceasta este marea semnificație a experienței negative a Eclesiastului.

IUDAISMUL ȘI ELENISMUL

Veniseră zilele când mica fortăreață a Vechiului Testament, sfâșiată de dispute, urma să îndure cel mai furios asalt pe care îl avusese vreodată în trecut.

Antioh al IV-lea Epifanes, al doilea fiu al lui Antioh cel Mare, este una dintre cele mai bizare și demonice figuri ale perioadei elenistice. Atât caracterul, cât și soarta lui Antioh au fost neobișnuite.

După moartea fratelui său Seleucos al IV-lea, care a fost ucis de curteni, Antiochos a devenit conducătorul statului sirian al seleucizilor. Roma i-a aprobat candidatura, sperând să-l transforme într-un instrument ascultător. Dar mai târziu senatorii și-au dat seama că au calculat greșit.

Visul prețuit al lui Antioh al IV-lea era elenizarea totală a statului. El a căutat să impună obiceiurile și cultele grecești dragi lui și să suprime centrele naționale de rezistență.

Regele nu a întâmpinat obstacole serioase în calea planurilor sale. Singurul obstacol a fost Iudeea.

În tradiția biblică, Epifan a devenit prototipul Anticristului. De la Cartea lui Daniel până la Apocalipsa lui Ioan, scriitorii sacri îi vor atribui Vrăjmașului lui Dumnezeu trăsăturile lui Antioh. Acest om nu numai că a decis pentru prima dată în istorie să eradicheze complet religia iudaică, dar a fost și primul rege după Alexandru cel Mare care și-a luat în serios titlul divin. Dumnezeul lui Israel era pentru el un adversar care trebuia răsturnat de pe tron.

În toamna anului 168 î.Hr., Antioh a ordonat încetarea slujbelor din Templul din Ierusalim și a trimis emisari în orașe cu un decret: toți cei care locuiau în teritoriile regelui urmau să fie considerați de acum înainte „un singur popor și să-și abandoneze legea". Evreilor li se interzicea să citească Scripturile, să respecte Sabatul, să practice circumcizia sau chiar să se numească pur și simplu evrei. Cei care încălcau decretul erau executați.

Oficialii guvernamentali au călătorit prin țară pentru a pune în aplicare represaliile. Orice suluri biblice care le cădeau în mâini erau rupte sau arse.

Într-o zi, în ascunzătorile secrete unde scribii ascundeau sulurile Bibliei, a apărut o carte nouă. A sosit exact la timp. A fost citită cu nerăbdare, copiată și repovestită. Motivul entuziasmului pe care l-a provocat nu este greu de înțeles: a risipit întunericul și a restabilit încrederea în Providența Divină care acționează în evenimentele pământești.

Cartea a fost numită după *Daniel,* înțeleptul. Daniel știe că apropierea Împărăției lui Dumnezeu va fi însoțită de răul rampant și de fărădelegi, că există o tendință spre degenerare în lume, că în ea acționează forțe distructive, dar nu uită nici măcar o clipă că alături de acest curent descendent curge canalul unui altul, ascendent, al cărui scop este Împărăția lui Dumnezeu. Văzătorul vorbește despre sfârșitul istoriei ca despre o nouă etapă pe calea umanității. Viitorul este creat în confruntarea a două principii și își va găsi împlinirea în triumful Cetății cerești. Această Cetate nu va apărea pentru ca totul să se repete, ci pentru a dezvălui creaturii lumea luminii divine.

Cartea lui Daniel, născută într-o perioadă dificilă, este pătrunsă de sentimentul unei mari bătălii între bine și rău. Hristos îi va repeta cuvintele, vorbind despre apusul erei Vechiului Testament, iar limbajul său va deveni limbajul apocalipselor evreiești și creștine.

Ca apa vie, cuvintele lui Daniel au căzut peste sufletele chinuite. Vine Fiul Omului, Care va începe o lume nouă. Și au fost inspirați în mod special de

profeția despre soarta celor care au rămas credincioși până la ultima suflare. Au pierit, dar moartea lor a fost doar un somn trecător. În Ziua Judecății...

> „Mulți dintre cei ce dorm în țărâna pământului se vor scula,
> unii spre viața veșnică,
> alții spre rușine și dispreț veșnic.
> Cei înțelepți vor străluci ca strălucirea
> cerului, iar cei ce vor învăță pe mulți la dreptate vor străluci
> ca stelele, în veci de veci."

La sfârșitul timpurilor, Arhanghelul Mihail, patronul Bisericii Vechiului Testament, se va ridica împotriva armatei lui Satan și o va învinge. În general, întreaga Carte a lui Daniel este caracterizată de un sentiment al proximității forțelor invizibile care participă la drama mondială. Profetul a dezvăluit că treburile umane sunt determinate de bătălia spirituală care are loc în Univers între forțele luminii și cele ale întunericului.

Dreptatea tradițională respectabilă (sedeka) a rămas ceva de neegalat pentru înaltul cler și nobilime. Poate de aceea se numeau „zadokiți" sau saduchei.

În viața practică, saducheii s-au dovedit a fi pragmatiști flexibili, urmărind propriile scopuri egoiste și înclinați să facă concesii. Se înconjurau cu lux, dar considerau necesar să țină constant poporul sub control. În acest scop, saducheii apărau principiile dure ale dreptului penal antic.

În lupta lor pentru un loc sigur la curte, au devenit un partid politic activ. Consiliul Bătrânilor, sau *Sinedriul,* era format în principal din membrii săi. Bineînțeles, poporul i-a tratat pe acești oameni duri și aroganți aproape cu ostilitate.

Fariseii s-au separat nu doar de elita conducătoare, ci și de toți cei care, în opinia lor, știau puțin sau respectau prost Legea.

Fariseii erau „cei mai subtili interpreți ai Legii", dar interpretarea lor era de un fel special. Spre deosebire de saduchei, ei nu considerau Scriptura o relicvă moartă sau un cod rigid fixat; cel puțin în principiu, fariseii porneau de la ideea că credința nu se putea limita la cadrul unei cărți. Ei susțineau că o succesiune spirituală vie, sau *Tradiția Bisericii,* juca un rol nu mai puțin important decât cărțile canonice.

Desigur, Tradiția orală este mai ușor contaminată de speculațiile umane, de „tradițiile" cu literă mică. Pentru a evita acest lucru, fariseii au căutat să mențină o legătură între generațiile de scribi și să dezvolte principii de interpretare a Bibliei.

Dar aici s-a manifestat constrângerea creativității lor spirituale. „Tradițiile Bătrânilor” au fost canonizate și ridicate la rangul de adevăr universal obligatoriu.

Fariseii nu au permis ca spiritul evlaviei să se estompeze în popor, împiedicând degenerarea acestuia într-o națiune seculară condusă de regi seculari. Datorită lor, Biblia nu a devenit un fetiș, ci a rămas o adevărată carte a vieții.

Sinagogile și școlile au căzut în cele din urmă în întregime în mâinile fariseilor. Lor le datora oamenii tot ce era mai bun, ceea ce crescuse în adâncurile lor la pragul Noului Testament.

Deși se aduce un omagiu fariseilor, nu ar trebui totuși să-i idealizăm. În această mișcare, prea mult spațiu a fost ocupat de cazuistică și ritualism, care au tăiat aripile inspirației profetice libere.

A treia direcție în iudaism sunt *esenienii.* Crezând că cei aflați la putere și întregul popor s-au abătut de la calea adevărată și așteptând judecata rapidă a lui Dumnezeu, ei au format un fel de „Biserică în Biserică”.

Această sectă se încadra greu în cadrul înțelegerii tradiționale a iudaismului. Reguli monahale, uniforme albe, comunitatea bunurilor - nimic din toate acestea nu era cunoscut în istoria Israelului.

Istoricii antici spun că esenienii nu aveau nici bani, nici sclavi; toată lumea muncea. Idealul era evlavia strictă.

Originile și istoria acestui ordin semi-monastic au rămas un mister mult timp. Abia la mijlocul secolului al XX-lea, descoperirile din deșertul de-a lungul Mării Moarte au aruncat o nouă lumină asupra mișcării eseniene. Majoritatea istoricilor au recunoscut că manuscrisele din piele și ruinele satelor găsite în zona Qumran aparțineau comunităților eseniene.

Studiul sulurilor de la Qumran i-a condus pe istorici pe urmele liderului sau chiar ale fondatorului sectei. Numele său rămâne un mister; în texte apare ca Preot, Ales, Căutător al Torei, Unicul Învățător și, cel mai adesea, ca *Învățător al Dreptății.*

El plănuia să întemeieze o comunitate de „fii ai luminii”, crezând că, atunci când va apărea Judecătorul suprem, toți „cei care și-au exprimat disponibilitatea de a se alătura celor aleși” vor fi mântuiți.

Primele urme ale unei așezări pe țărmurile Mării Moarte datează din anii 1240 și 1230 î.Hr. Aceasta înseamnă că Învățătorul a reușit să intre în posesia unui teren

în Qumran. El i-a chemat pe toți „credincioșii Legii” să iasă, asemenea lui Avraam, dintre păcătoși, pentru a se pregăti pentru zilele din urmă.

Oamenii care s-au stabilit la Qumran se numeau pur și simplu „Israel”, deoarece credeau că numai ei erau vrednici de acest nume glorios. Vechiul Legământ fusese încălcat de generații întregi. Aici, în deșert, esenienii sperau să facă un Nou Legământ cu Dumnezeu, care să fie primit de rămășița fără prihană, de săracii care așteptau Ziua Domnului.

Însă, pregătindu-se să intre în Împărăția lui Dumnezeu, Învățătorul de la Qumran a creat în cele din urmă un adevărat cult al exclusivității. Dorința sa de a menține puritatea credinței a dus la o mândrie sectariană respingătoare.

Nu doar această tendință pătează caracterul moral al esenienilor. Pedanteria lor legalistă i-a lăsat mult în urmă chiar și pe cei mai înrăiți formaliști dintre farisei.

La cumpăna dintre secolele al II-lea și al I-lea î.Hr., esenienii au început să se stabilească în orașe. Acești sectari, trăind „în lume”, aveau în mod firesc contacte cu străinii. Unii esenieni au încercat chiar să-și răspândească opiniile.

Cu toate acestea, plecarea unora dintre esenieni din deșert nu a însemnat o respingere a principiului izolării. Aceștia au continuat să-i trateze pe oamenii de altă convingere cu condamnare și ostilitate. Erau deosebit de ostili saducheilor. Cu toate acestea, nu i-au cruțat nici pe farisei, numindu-i „interpreți ai alunecoșilor”.

În acest moment, Roma supraviețuise luptei din jurul reformei Gracchi și dictaturii lui Sulla, înăbușise rebeliunea lui Spartacus și începuse o ofensivă în Est cu un front amplu. În 66 î.Hr., Gnaeus Pompey a zdrobit puterea militară a Pontului și Caucazului, iar doi ani mai târziu a apărut în Siria.

Evreii înțelegeau deja că nu puteau evita o nouă dominație străină. Singura întrebare era: pe care dintre pretendenții la tron îl va recunoaște comandantul roman? Unul dintre ei, Aristobul, a făcut o serie de erori tactice, iar Pompei a trecut, prin urmare, de partea celuilalt, Hircan. Cu toate acestea, Aristobul nu a fost de acord cu această decizie și, când Ierusalimul și-a deschis porțile pentru romani, s-a fortificat în citadela templului, pregătindu-se să reziste asaltului.

Asediul a durat trei luni; în cele din urmă, pe 10 octombrie, anul 63 î.Hr., fortăreața a fost capturată. Soldații romani au luat cu asalt sanctuarul. Chiar și în Templu s-au confruntat cu o rezistență disperată. În mijlocul confuziei generale, doar preoții au continuat să îndeplinească slujba.

Aristobul a fost luat prizonier și trimis la Roma. Pompei, după ce a cucerit Templul, a intrat în Sfânta Sfintelor. Dar, după ce și-a satisfăcut curiozitatea, nu a atins nimic, căci romanii erau obișnuiți să fie toleranți față de cultele străine.

Roma se îndrepta spre crearea unei puteri mondiale. Se deschisese un nou capitol al istoriei și se născuse deja o generație care urma să fie contemporană cu evenimentele din Evanghelie.

ROMA, GRECI ȘI ORIENTUL

Succesele uimitoare ale romanilor au stârnit admirația și invidia contemporanilor lor. Încercări de a dezlega secretul averii latine au fost făcute în vremea lor de Polybius și Augustin, Montesquieu și Hegel. Mussolini credea că va putea învia măreția de odinioară a Romei, dar viața a arătat zădărnicia acestui vis. Deși multe elemente ale spiritului roman antic nu au murit, ceva important a dispărut pentru totdeauna.

Cum erau constructorii Orbis Romanum, „Păcii Romane”?

Pe vremuri se spunea că are un al doilea nume, secret, care putea fi găsit citind cuvântul Roma în stil oriental: de la dreapta la stânga. Atunci suna ca Amor, Iubire. Spiritul Romei este la fel de paradoxal și dual ca toate fenomenele semnificative ale culturii mondiale. Într-adevăr, romanii, fără a poseda geniu religios, erau cunoscuți ca un popor pios și erau mândri de asta; Roma a persecutat Biserica timp de trei secole, dar a devenit și unul dintre centrele mondiale ale creștinismului. Civilizația sa era chiar mai seculară decât cea a grecilor, dar Părinții Bisericii considerau Roma o fortăreață a credinței.

Inseparabilitatea spiritelor civile și religioase a avut un efect benefic asupra laturii morale a vieții romane. Virtuțile lor tradiționale: loialitatea, onestitatea, modestia, curajul, respectul față de bătrâni - erau admirate peste tot. Atitudinea romanilor față de lege nu era pur seculară. Însuși angajamentul față de ordine izvora din credință în sensul său superior.

Totuși, religia care a hrănit conștiința civilă și juridică a Romei a suferit de pe urma dominației dreptului roman.

Datoria formală, ca principal stimulent pentru acțiune, domnea printre latini în domeniul credinței, sărăcind-o și îngrădind-o. În fața Supremului, o persoană îndeplinea doar un fel de datorie. Inima sa rămânea aproape indiferentă. Rugăciunea romană abia dacă merită acest nume; ea se limita la pronunțarea mecanică a formulelor și a gesturilor prescrise. Cicero spune pe bună dreptate că „întreaga religie a poporului roman este împărțită în sacrificii și ghicire”. Era

considerată un element integrant al ordinii civile. O persoană neglijentă în ritualuri risca să se trezească printre dușmanii statului.

Cuvântul latin religio înseamnă „leg” [71] . Riturile sacre îi legau pe oameni de zei și între ei. Dar această legătură era de natură formală. Se credea că, respectând toate ceremoniile până la ultimul detaliu, o persoană îndeplinea cu onestitate termenii *contractului cu* puterile superioare. În acest sens, romanul nu era mai puțin pedant decât orice avocat evreu. Viața sa era încâlcită în mii de interdicții și restricții, consfințite de antichitate. În special, preotul lui Jupiter nu avea voie să atingă un cal, aluat, fasole, nu avea dreptul să petreacă mai mult de trei zile în afara casei, să facă noduri în haine etc.

Pe scurt, nu este o exagerare să spunem că religia romană timpurie era o formă aproape lipsită de conținut. Adorația inconștientă a Misterului Divin nu s-a dezvoltat într-o credință autentică, ci a rămas în embrion, așteptând alte vremuri. Cu toate acestea, nici legalismul ritualic, nici devotamentul orb față de tradiție nu au putut potoli dorința romanilor de a găsi ceva mai spiritual decât cultul lor oficial. Această dorință și-a găsit în cele din urmă scopul în creștinism. Dar înainte ca Evanghelia să ajungă la romani, aceștia au încercat să-și satisfacă foamea spirituală apelând la credințele etruscilor și grecilor, asiaticilor și egiptenilor.

Civilizația etruscă rămâne un mister până în zilele noastre. Și-au făcut prezența în Italia cu o sută de ani înainte de întemeierea Romei, dar nimeni nu știa de unde proveneau. Acești învățători ai romanilor, amestecându-se cu alte triburi italiene, au dispărut ca popor cu mult înainte de epoca noastră. De atunci, statuile zâmbitoare și mormintele pictate au rămas tăcute, precum ruinele Cretei; dintre cele nouă mii de inscripții etrusce care au supraviețuit, majoritatea nu au fost descifrate.

Frescele și mozaicurile din morminte vorbesc despre spirite și demoni subterani, despre monștrii hidoși care locuiau în lumea subterană etruscă.

Credința că zeii puteau dezvălui viitorul i-a determinat pe romani să ia foarte în serios „tehnica” divinației. Etruscii erau considerați maeștri de neegalat în acest sens: erau adesea invitați să afle voința zeilor.

Strabon, geograful pontic, enumeră multe alte obiceiuri și rituri pe care Roma le-a moștenit de la etrusci. Dar niciunul dintre ele nu depășește ceremoniile primitive. Prin urmare, contactul cu Etruria nu a putut îmbogăți cu adevărat religia romanilor.

Roma a împrumutat unele dintre ritualurile sale de purificare de la greci. Până în secolul al VI-lea î.Hr., sudul Italiei era deja dens populat de coloniști eleni.

Apollo a fost primul olimpian care i-a cucerit pe romani. Unul dintre motivele popularității sale a fost faptul că Apollo fusese considerat mult timp un zeu care acorda purificare de murdărie. De aceea, Tarquinius I (615-578 î.Hr.) s-a declarat închinător al lui Apollo. În timpul domniei sale, la Roma au apărut cărți sacre, despre care se spune că i-au fost înmânate regelui de către Sibyl, o preoteasă a zeului elen.

Conform legendei, una dintre profetesele care au trăit în Eritreea a primit nemurirea de la Apollo cu condiția să nu-și mai vadă niciodată pământul natal. După aceasta, Sibila s-a stabilit în Cumae, unde a fost înconjurată de grijă și respect, iar prezicerile ei au fost ascultate ca fiind vocea lui Apollo însuși. De-a lungul anilor, Sibila a simțit cât de grea era viața veșnică pentru ea. Cumaenii s-au îndurat de ghicitoare și i-au adus un pumn de pământ eritreean. Privind-o, Sibila a căzut pe spate și și-a dat duhul. În sfârșit, a găsit pacea pe care și-o dorea.

Împreună cu cărțile Sibilei, primul curent apocaliptic a pătruns în lumea italiană stabilă, deși încă foarte slab. Închinătorii lui Apollo credeau că în lupta zeilor, Apollo va ieși victorios. Din indiciile scriitorilor antici, se poate concluziona că Sibila a prezis sfârșitul unei alte perioade de zece secole și apariția unei noi ere.

În 609 î.Hr., la Roma a fost proclamată o republică. Trupele etrusce, care încercau să-i restituie tronul regelui exilat Tarquinius, au fost înfrânte. Senatul patrician a devenit guvernul permanent.

Chiar și printre evrei, care rareori admirau puterile păgâne, găsim o apreciere ridicată a sistemului republican al romanilor. Stricitatea morală și ordinea au fost dobândite cu prețul unui regim crud în care creativitatea și talentul erau limitate. Rolul autocrației sacre a fost înlocuit de dictatul disciplinei civile.

Energia națiunii, stoarsă de mecanismul statal, căuta inevitabil o ieșire în expansiunea externă. De la apărarea Romei, republica a trecut la acțiuni ofensive. O sete irezistibilă de cuceriri părea să oblige poporul roman să extindă constant granițele țării.

Încă din secolul al IV-lea î.Hr., romanii încheiaseră alianțe cu Imperiul Cartaginez. Dar, după cucerirea Italiei, ambele state au trebuit inevitabil să devină rivale. Întrebarea era cine va domina apele din vestul Mediteranei.

Noul dușman era neobișnuit. În timp ce Roma se ocupase anterior, de regulă, de popoare înrudite cu ea, în Cartagina a dat peste o lume profund străină și respingătoare.

Cartagina a subjugat triburile berbere native ale numidienilor și și-a răspândit treptat posesiunile de-a lungul întregii coaste de nord a Africii.

Era o adevărată fortăreață a negustorilor. Rutele comerciale din întreaga lume treceau prin imensul port. Fildeș și marmură, vase și țesături, pietre prețioase și tămâie, covoare și arme erau aduse aici, până la granița continentului negru. Puterea militară a Cartaginei se baza pe o armată de mercenari, care erau recrutați dintre sicilieni, greci și berberi.

Roma era mult mai săracă și mai slabă decât Cartagina, căreia plantațiile, vămile și flota sa îi aduceau bogății nespuse. Prin urmare, Senatul a preferat să trăiască în pace cu Africa pentru o lungă perioadă de timp. Abia atunci când romanii au devenit mai puternici și interesele directe ale puterilor s-au ciocnit, războiul a devenit inevitabil.

Vrăjmășia de moarte a romanilor față de punici (așa cum îi numeau pe fenicieni) se explică, însă, nu doar prin motive politice. Aceștia urau însăși spiritul și religia Cartaginei.

Obiceiurile sadice, perversiunile, sacrificiile umane și prostituția rituală s-au păstrat printre Puni până în epoca elenistică.

Se spune că Hannibal a sacrificat trei mii de imerieni pe altarul lui Baal. Această soartă a așteptat constant sute de tineri și tinere din cele mai bune familii cartagineze.

Romanii nu erau nicidecum un popor cu inima blândă, dar totuși obiceiurile cartagineze le inspirau prea mult dezgust pentru a se împăca cu ele.

Rezultatul luptei dintre cei doi coloși era predeterminat. Cohorte de cetățeni romani i-au forțat pe mercenarii africani să se retragă.

Africa, Spania, Siracuza se aflau acum în mâinile consulilor. Parada triumfală cu care a fost întâmpinat Scipio cel Bătrân, cuceritorul lui Hannibal, a depășit orice văzuseră vreodată romanii. Dar în acele vremuri mai existau unii care puteau sărbători victoria, deși de un alt fel. Omul care zdrobise Cartagina era captivat de cultura greacă și a decis să promoveze triumful acesteia pe pământ latin. De acum înainte, soarta severei Rome avea să fie strâns legată de geniul elen.

Sfârșitul războaielor punice a marcat începutul erei greco-romane, care a adus multe noi griji și surprize învingătorilor.

Istoria romană încetase să mai fie istoria Italiei. Celții, spaniolii, berberii, sirienii și grecii se aflau sub egida Capitoliului. Învingătorii au păstrat tradițiile popoarelor cucerite. La fel ca Alexandru, simțeau că statul lor avea nevoie de alte principii unificatoare în afară de violență. Ei înșiși aveau puțin de oferit lumii. Singurul lucru care atrăgea pe toată lumea erau drepturile asociate cu cetățenia romană, dar, deocamdată, aceasta era acordată locuitorilor provinciilor încet și cu reticență.

Ca și înainte, romanii au continuat să creadă că respectarea strictă a riturilor asigura triumful imperiului asupra tuturor rivalilor săi.

Între timp, religia tradițională nu-i mai mulțumea pe greci. Elenii priveau cu speranță nu atât spre Olimp, cât spre cultele misterioase ale Orientului.

Nu a durat mult până când latinii, cu seriozitatea lor în chestiuni de cult, au descoperit că grecii erau destul de frivoli în religia lor. Spiritul secular lipsise mitologia greacă de aura sa mistică, iar filozofii, deși au încercat să o salveze, semănau ispite considerabile, iar treptat scepticismul a început să infecteze însăși societatea romană.

Dezvoltarea liberă-gândire a fost însoțită de o slăbire a principiilor morale. Schimbările în modul de viață au influențat foarte mult caracterul romanilor. Au apus pentru totdeauna vremurile când ambasadorii regelui Pyrrhus puteau găsi un comandant roman într-un sat pregătind supă de napi. După ce au vizitat Cartagina, Corint și Pergam și au văzut suficient luxul de peste mări, oamenii nu au mai vrut să trăiască ca părinții lor; iubeau confortul, bucătăria rafinată și divertismentul. Iar moralitatea țărănească sănătoasă și obiceiurile spartane ale generațiilor anterioare au fost uitate.

Războaiele au scăzut prețul sclavilor. Acum erau mulți nu doar în mine și pe șantiere, ci și pe câmpuri. Munca a început să pară o ocupație josnică, demnă doar de un sclav. Tineretul nobiliar se deda trândăviei, organiza petreceri, se întrecea în tot felul de vicii, pe care Roma le detestase anterior. Onestitatea romană atât de lăudată a dispărut: politicienii au devenit trădători, războinicii se gândeau mai ales la jaf, negustorii nu disprețuiau nimic de dragul profitului.

Spectacolele de circ și luptele de gladiatori au devenit pasiunea sângeroasă a romanilor. Guvernul spera să neutralizeze agresivitatea maselor.

Dar, desigur, nu era întotdeauna posibil să-i liniștești pe șomeri. Întrunirile publice se soldau adesea cu lupte și înjunghieri.

Se apropiau anii revoluțiilor, războaielor civile și dictaturilor. Roma, ca orice imperiu, trebuia să plătească un preț mare pentru puterea asupra popoarelor.

Romanii educați nu doreau să-i copieze orbește pe alții, ci căutau să-și creeze propria viziune asupra lumii bazată pe o fuziune între elenism și latinism. Au fost ajutați în acest sens de stoici, care la acea vreme își răspândeau cu vigoare învățăturile peste tot. Înțelepți îmbrăcați în pelerine ponosite, susținători ai moderației și abstinenței, puteau fi găsiți în casele consulilor și în taverne, în bazaruri și școli.

Primul predicator al stoicismului la Roma a fost grecul *Panaetius* (185–110 î.Hr.), originar din insula Rodos.

Dumnezeu și Universul, învăța Panaetius, sunt unul și eterni. Logosul, legea interioară a universului, pătrunde totul, inclusiv pe om. Armonioasă este viața care corespunde ordinii cosmice, Logosului. Când survine moartea, toate elementele omului revin la ciclul naturii și numai memoria urmașilor îi păstrează imaginea.

Fericirea omului înțelept constă în echilibru; el trebuie să aprecieze darurile naturii și, în ceasul încercării, să-și mențină calmul spartan.

Panaetius, la fel ca alți filozofi greci, a tratat credințele populare cu dispreț, iar prietenul său, istoricul Polybius, a declarat deschis că religia a fost creată pentru a menține mulțimea în ascultare.

Romanii nu puteau ignora această problemă. Aveau nevoie de o soluție clară și consecventă.

Prin urmare, când discipolul lui Panaetius, Posidonius din Apameea (135-51 î.Hr.), a întreprins o reformă a Stoa [72] , apropiind-o din nou de religie, a găsit mai mulți adepți decât toți ceilalți gânditori ai acelei vremi.

Locuitorii din Rodos, unde s-a stabilit filosoful, erau mândri de el. Faima lui Posidonius răsuna în toate orașele elene. Oamenii veneau pe insulă de pretutindeni pentru a-i asculta prelegerile. Printre ei se numărau politicieni celebri precum Pompei și Cicero. Mulți au fost impresionați de faptul că un om atât de învățat apăra ideile despre Dumnezeu și nemurire.

Posidonius a devenit fondatorul *stoicismului religios.*

Sursa ideilor lui Posidonius a fost intuiția celei mai înalte Ființe spirituale, care sălășluiește în spatele aparenței trecătorului. Dar această Ființă, spre deosebire de nirvana budiștilor, este legată de materie. Urmându-l pe Platon, Posidonius considera Universul ca fiind un organism integral, „viu, rațional, animat și inteligibil". Este pătruns în întregime de „forța vitală" a Divinității sau de „pneuma aprinsă" a Sufletului Lumii. Așa cum Dumnezeu este esența interioară a Cosmosului, tot așa spiritul omului este mesagerul Logosului, un oaspete din sfere dincolo de lume în împărăția naturii. Este legat de Spiritul universal și este conectat doar temporar la corp. Omul cunoaște atât Ființa, cât și Universul tocmai prin virtutea implicării sale în ambele.

La Posidonius, ierarhia cosmică a ființelor este supusă legii circulației, iar în aceasta filosoful a rămas un adevărat fiu al păgânismului. Străduindu-se să unească știința și religia, Posidonius a păstrat în sistemul său mitul antic al ciclurilor lumii.

Dinamica rotației universale, conform filosofului, depinde în întregime de Divinitate, Care este și Soarta sa. „Soarta", spune Posidonius, „este un lanț neîntrerupt de cauze ale existenței, sau Rațiune, conform căreia este guvernat universul". Soarta operează cu ajutorul legii simpatiei universale, adică a interconectării tuturor părților Cosmosului. Întrucât cuprinde fiecare nivel al existenței, mișcarea corpurilor cerești trebuie să afecteze evenimentele care au loc pe pământ. De aici a mai rămas un pas până la recunoașterea *astrologiei,* pas pe care Posidonius l-a făcut. Cu doctrina „simpatiei", el a justificat demonologia, ghicitul și arta predicției.

Când comandantul suprem Sulla era numit „Norocosul", această poreclă avea o semnificație specială. Fericirea era văzută ca un dar de la stele și de la Soartă. Însuși Sulla, care jefuia temple fără jenă, credea în steaua sa și nu se despărțea niciodată de talismane. Iar rivalul său, Marius, purta cu el peste tot o profetesă siriană. Nu mai credeau în auguri, dar credeau în magie și horoscoape.

Cele zece secole care, conform Sibilei, au început cu Războiul Troian, s-au încheiat în 83 î.Hr. Pentru romani, aceasta a însemnat sfârșitul rasei umane, ultimul act al dramei predeterminate de stelele eterne. Noaptea se apropia.

Cei care anterior se bazaseră pe stat au renunțat acum, pierzându-și interesul pentru viață. Sinuciderile au devenit mai frecvente. Pentru adepții lui Epicur și ai stoicului Panaetius, moartea promitea pacea non-existenței. Cicero s-a exprimat deschis în același spirit.

Dacă mai devreme romanii vedeau sensul vieții în îndeplinirea îndatoririlor civice, acum o astfel de viziune a încetat să-i mai satisfacă. Omul părea să se

regăsească în sfârșit pe sine, gândindu-se din ce în ce mai mult la propriul său destin și la sensul acestuia. De unde am venit, de ce trăiesc, unde mă duc, ce mă așteaptă după moarte?

Noul caracter individual al credinței a cerut și noi forme *de comunitate.* Frății, sindicate și cluburi secrete, străine de politică, au început să prolifereze peste tot, apropiindu-i pe oameni mai mult decât statul și naționalitatea.

Una dintre trăsăturile caracteristice ale uniunilor care au apărut în tot imperiul a fost venerarea zeităților *orientale* .

Popoarele Occidentului s-au unit în jurul zeilor venerați în Siria și Egipt, Frigia și Persia, dându-le nume noi.

Adepții lui Mithra se adunau să se roage în temnițe și temple rupestre. Pereții erau decorați cu semne zodiacale și simboluri cosmice. Punctul culminant al slujbei era momentul în care cortina era trasă la o parte și „frații” contemplau statuia lui Mithra; de regulă, acesta era înfățișat în momentul sacrificării unui taur uriaș.

Soldații romani au recurs de bunăvoie la patronajul acestui zeu puternic și, întorcându-se din campanii, au dus semințele mitraismului în toate colțurile imperiului.

Chiar și astăzi, în Africa, Britania, pe Dunăre și Rin, s-au păstrat rămășițele mitreumelor rupestre. Acestea au fost construite după un singur plan, ceea ce indică unitatea riturilor și învățăturilor frățiilor răspândite pretutindeni.

În Italia, emigranții evrei, prizonierii de război și oamenii eliberați au început să se stabilească încă din secolul al III-lea î.Hr. Privind cu atenție la acești oameni, romanii au remarcat morala lor puritană, pe care ei înșiși o prețuiau și de pe urma căreia suferiseră mult timp. Intoleranța evreilor față de viciile și perversiunile aduse la Roma din orașele grecești era izbitoare. Prin structura lor, comunitățile din Vechiul Testament aminteau oarecum de frățiile cultice care câștigaseră popularitate printre romani de ceva vreme. Este adevărat, în sinagogi nu se săvârșeau ceremonii secrete, dar acolo se auzeau rugăciuni și imnuri inspirate; acolo se putea purta o conversație, se putea face cunoștință cu învățătura care oferea răspunsuri la principalele întrebări ale vieții. Casele de rugăciune se deosebeau de temple prin faptul că accesul la ele era deschis tuturor.

Mulți romani erau iritați de faptul că poporul pe care îl conduceau își menținea independența fără a-și pierde demnitatea. Unii le reproșau evreilor bogăția lor,

alții sărăcia lor; unii îi acuzau de „lene de sâmbătă”, alții de dinamism excesiv. Astfel, antisemitismul (contrar credinței populare) a apărut cu mult înainte de creștinism, încă din vremurile străvechi. Atacurile împotriva evreilor au început când religia Legământului a obținut primele victorii în mediul păgân. Cu alte cuvinte, unul dintre motivele antisemitismului antic a fost apariția „prozeliților”.

Termenul „prozeliți” este traducerea greacă a cuvântului *gerim,* „străini”. În epoca elenistică, acesta era numele dat tuturor neevreilor care mărturiseau iudaismul. Un prozelit al religiei iudaice trebuia să depășească complet vechea conștiință, să renunțe la sacrificiile aduse olimpicilor și la ritualurile civile. El se încredința necondiționat Celui - Creatorul cerului și al pământului, despre care învăța Biblia. A se comporta cu toleranță corectă, a felicita un păgân cu ocazia sărbătorii sale - acesta era maximul pe care și-l putea permite o persoană care acceptase iudaismul. Altfel, compromisul între el și trecutul său era exclus.

În acest moment a apărut principala tensiune care a cauzat ulterior conflictul dintre Roma și creștini.

Misiunea evreiască la Roma a fost însoțită de o luptă la fel de acută ca cea a elenizării. Dar în ambele cazuri, nici ostilitatea, nici măsurile guvernamentale nu au putut crea un baraj solid: numărul prozeliților a crescut în tot imperiul.

„Legile noastre”, scria Filon, „atrag pe toată lumea: barbari, străini, greci, locuitori ai continentului și insulari, în Orient, Occident și Europa.” Antiohia și Damascul erau deosebit de populare, dar Alexandria a devenit principalul centru al predicii evreiești.

Prozelitismul a fost unul dintre cele mai uimitoare fenomene ale vieții romane. La urma urmei, într-o oarecare măsură, el i-a adus pe neofiți în credința iudaică, iar împotriva sa au existat numeroase argumente. Oamenii din Biblie, după o sută de ani de libertate, au fost din nou privați de independența lor și, în diaspora (dispersie), au suferit opresiunea de mai multe ori. Oricine intra în dialog cu ei putea raționa în același mod ca prințul Vladimir o mie de ani mai târziu: dacă te afli într-o poziție atât de neinvidiată, nu înseamnă asta că religia ta este falsă sau că Dumnezeu s-a îndepărtat de tine? Și totuși, credința Vechiului Testament s-a dovedit atât de atractivă încât, în ciuda acestor considerații, prozelitismul a continuat să se răspândească.

Omenirea a lâncezit înaintea venirii Mântuitorului. Dar dacă unii îl așteptau ca mesager al unei alte lumi, alții erau gata să caute mântuirea de la conducătorul și zeul pământesc.

Figuri precum Caesar, Augustus sau Napoleon au devenit întotdeauna obiecte de idolatrie, care a luat forma psihozei de masă. Oamenii erau gata să-și dea viața pentru ei și cu numele pe buze mergeau spre moarte. Secretul influenței hipnotice a liderilor nu constă doar în capacitatea lor de a controla mulțimea, în energia și farmecul lor frenetic. De asemenea, au cucerit pentru că păreau să întruchipeze puterea lumii elementare, pre-umane. Au mers spre scopul lor, sacrificând națiuni întregi - și au câștigat. Acest lucru a provocat venerație amestecată cu adorație și a dat naștere misticismului demonic al absolutismului. Aici este sursa cultului liderilor autoritari din toate timpurile. Pentru ei, masele erau doar un mijloc, dar tocmai aceste mase, atrase de un instinct primitiv, le urmau ca o turmă ascultătoare.

În anul 29 î.Hr., au apărut primele temple dedicate geniului împăratului în viață. Ca întotdeauna. August a acționat cu prudență, prefăcându-se că se supune voinței poporului. La început, i-au fost ridicate altare nu la Roma, ci în provinciile estice, unde erau obișnuiți de mult să se închine monarhilor. A trecut puțin timp, iar preoții egipteni au confirmat cu îndatorire teoria divinității lui Caesar. Chiar și în Iudeea, Irod a construit două temple zeului August.

Dar chiar și atunci, nu toată lumea a căzut victimă nebuniei în masă: există indicii subtile care indică prezența opoziției.

Într-adevăr, de ce a trebuit Caesar să exileze poeții și să confișteze cărțile care nu i-au plăcut la sfârșitul vieții? De ce a fost adoptată o lege împotriva pamfletarilor? Înseamnă că cineva începea deja să se enerveze din cauza laudelor nestăpânite.

VESTIBUL

Ca și cum ar fi fost un răspuns la aceste pretenții ale omului-zeu, a răsunat un alt cântec, pe care l-au auzit păstorii din Betleem. Acesta i-a chemat pe toți cei care nu s-au închinat falsului mesia, a anunțat venirea adevăratei Împărății a lui Dumnezeu, a păcii între pământ și Cer. Potrivit evangheliștilor, Iisus Hristos s-a născut „în zilele împăratului Irod” (vezi Matei 2, 1; Luca 1, 5).

Această domnie a fost marcată de ultima încercare din istoria Israelului de a instaura o monarhie seculară, încercare care a eșuat. La treizeci de ani după încoronarea sa, Irod, numit cel Mare, încă trăia în frică și se aștepta la o lovitură de pumn pe la spate.

Irod și-a dedicat toate abilitățile extraordinare pentru a-i depăși pe conducătorii vecini și a demonstra că merită titlul de rege. A restaurat orașe, a construit cetăți,

palate, hipodromuri. Energia și imaginația sa erau inepuizabile. August a recunoscut că Irod era destinat să conducă întreaga Sirie și chiar Egiptul.

Sperând să câștige dragostea celor devotați, regele s-a angajat într-un proiect măreț: reconstrucția completă a Templului. Niciodată înainte Casa lui Dumnezeu nu atinsese o asemenea splendoare.

Frumusețea capitalei lui Irod i-a uimit nu numai pe pelerinii evrei, ci și pe străinii care veneau la Ierusalim. Mulți dintre ei, precum consulul Agrippa și comandantul Vitellius, au adus jertfe în Templu, unde era rezervată o curte specială pentru păgâni. August însuși a trimis Templuului vase prețioase drept daruri. Locuitorii puteau fi mândri de orașul lor și de perla sa - Casa Domnului.

Regele era, desigur, recunoscător pentru grija sa, mai ales în vremuri de foamete sau când curăța drumurile de tâlhari. Dar el însuși era totuși considerat ceva asemănător unui tâlhar așezat pe tronul lui David.

Viața de la curtea regală - și acest lucru nu era un secret pentru nimeni - era universal dezgustătoare. Intrigi se țeseau în jurul lui Irod zi și noapte. Gândul că nu era considerat demn de putere devenea obsesiv pentru rege și îl privea de somn.

Cu cât domnia lui Irod devenea mai întunecată, cu atât speranța era mai puternică.

Printre cei care „așteaptă Mângâierea”, evanghelistul Luca îi numește pe bătrânul Simeon și pe prorocita Ana; se pare că printre ei s-au numărat și preotul Zaharia, soția sa Elișeva (Elisabeta) și, în cele din urmă, tânăra Mariam din orașul Nazaret.

Nazaretul era bine cunoscut primilor creștini: mulți vizitau acest sat liniștit printre dealuri, unde timpul părea să fi stat în loc. Nazaretul nu auzea tropăitul greoi al legionarilor sau sunetele stridente ale fanfarelor. Doar cicadele răsunau printre măslini, iar cornul păstorului chema turma împrăștiată de capre în zori.

Este semnificativ faptul că acest loc uitat a devenit punctul de intersecție dintre cer și pământ. Nazaretul ne amintește de alte standarde de măreție decât cele cu care s-a obișnuit vanitatea umană. Așa cum flacăra universală a constelațiilor și galaxiilor se naște în adâncurile microcosmosului, tot așa axa istoriei spirituale trecea în acele zile nu prin Roma, Alexandria sau Ierusalim, ci printr-un sat discret înconjurat de podgorii.

Cohortele mărșăluiau, gloata urla în amfiteatre; senatori și bufoni, bacante și poeți, negustori și filozofi îl aplaudau pe îmbătrânitul Augustus. Posteriorul Irod rătăcea prin palatul său; scribii evrei se certau, aplecându-se peste suluri. Locuitorii imperiului urmăreau cu atenție tranzacțiile financiare și turnirurile. Puțini dintre ei auziseră de îndepărtatul Nazaret și, bineînțeles, nimeni nu știa de casa în care sufletul, ascuns de lume și deschis lui Dumnezeu, avea parte de o Întâlnire inefabilă. Între timp, secole mai târziu, gândurile a milioane de oameni vor fi fixate asupra bietei ei chilii. Augustus și Irod vor trece în trecut, iar Ea va rămâne eterna Însoțitoare a rasei umane.

> „În luna a șasea, îngerul Gabriel a fost trimis de Dumnezeu într-o cetate din Galileea, numită Nazaret, la o fecioară logodită cu un bărbat, numit Iosif, din casa lui David; numele fecioarei era Maria."

Este ca și cum ar fi fost prima licărire de lumină, lumina Gloriei lui Dumnezeu. Conform legendei, aceasta a cuprins-o pe Fecioară la fântâna din Nazaret. Și apoi vine tăcerea, plină de venerație și groază sacră, care a cuprins-o pe Mariam.

> „A fost nedumerită de acest discurs și s-a întrebat: ce fel de salut este acesta?"

Și apoi vine al doilea val - vestea alegerii și chemării:

> „Nu te teme, Marie, căci ai aflat har la Dumnezeu. Și iată, vei rămâne însărcinată în pântece, vei naște un fiu și-I vei pune numele Isus. El va fi mare și va fi numit Fiul Celui Preaînalt. Domnul Dumnezeu Îi va da scaunul de domnie al tatălui Său David. Va împărăți peste casa lui Iacov în veac și Împărăția Lui nu va avea sfârșit."

Ceva din altă lume a intrat în viața Mariamului. Ea însăși nu a fost capabilă să accepte și să înțeleagă imediat această experiență; de mai multe ori avea să fie copleșită de frică și uimire în fața a ceea ce se întâmplase.

Misterul lui Isus este inseparabil de misterul Fecioarei.

Lumea precreștină a făcut tot posibilul pentru ca omul să înțeleagă sensul vieții și să-L găsească pe Dumnezeu. De acum înainte, Însuși Cel Inefabil i se revelează și se revelează într-un mod cu adevărat divin - fără violență împotriva minții și voinței oamenilor.

Respins și persecutat, „neavând unde să-Și odihnească capul” (cf. Matei 8:20; Luca 9:58), Hristos atrage la Sine doar pe cei care L-au iubit și L-au acceptat în mod liber, care L-au recunoscut sub „chipul unui rob” (Filipeni 2:6-7). Așa cum culoarea albă absoarbe spectrul, tot așa Evanghelia îmbrățișează credința profeților, setea budistă de mântuire, dinamismul lui Zarathustra și umanitatea lui Confucius. Sfințește tot ce era mai bun în etica filozofilor antici și în misticismul înțelepților indieni. În același timp, creștinismul nu este o doctrină nouă, ci Vestea unui fapt real, a unui eveniment care a avut loc pe două planuri – pământesc și ceresc. Limitat de loc și epocă, el depășește temporalul.

Toate drumurile converg spre ea și prin ea sunt măsurate și judecate trecutul, prezentul și viitorul.

VII. ISUS HRISTOS

INTRODUCERE

Primele dovezi istorice despre creștini se găsesc în scrierile istoricilor romani Cornelius Tacitus (55–120) și Suetonius (70–140). În același timp, oficialul roman Pliniu cel Tânăr (61–113) a scris despre creștini. Deși aceste mărturii sunt scrise într-un ton disprețuitor și chiar grosolan, ele indică cu siguranță că Hristos a fost executat sub Tiberius (cca. 30), că „confuzia printre evreii romani a început din cauza unui anumit Hristos” (cca. 50) și că în 64 sub Nero și în 112 sub Traian au avut loc persecuții asupra comunităților creștine, care deveniseră deja suficient de numeroase încât guvernul roman a fost obligat să le acorde atenție.

Totuși, pentru a afla despre începuturile creștinismului, ar trebui să apelăm la surse scrise chiar de creștini. Cele mai vechi dintre acestea sunt Evangheliile - povești despre Iisus Hristos, scrise între anii 40 și 90 d.Hr. Din ele aflăm despre evenimentele asociate cu apariția creștinismului, care au determinat nu numai cultura, ci și întreaga apariție a civilizației moderne. Cuvântul „evanghelie” în sine, tradus din greacă, înseamnă „veste bună”. Două dintre cele patru Evanghelii canonice au fost scrise de ucenicii lui Iisus Hristos, iar celelalte două - de ucenicii acestor ucenici. Evangheliile fac parte din a doua parte a Bibliei, numită Noul Testament.

„Există o carte”, scria Pușkin cu puțin timp înainte de moartea sa, „din care fiecare cuvânt este interpretat, explicat, propovăduit până la toate marginile pământului, aplicat tuturor circumstanțelor posibile ale vieții... Această carte se numește Evanghelia și farmecul ei mereu nou este așa, încât dacă noi, sătui de lume sau asupriți de deznădejde, o deschidem din greșeală, nu mai putem rezista dulcii sale pasiuni și suntem cufundați în spirit în elocvența ei divină.”

În primăvara anului 63 î.Hr., coloane de soldați romani au apărut pe drumurile Palestinei. Armata era comandată de comandantul în vârstă de patruzeci și trei de ani, Gnaeus Pompey. Înfuriat de politica insidioasă a conducătorilor Palestinei, Pompey a pornit rapid spre Ierusalim.

După un asediu de trei luni, unul dintre turnurile citadelei Templului a fost distrus, iar romanii au năvălit în incinta Templului. Folosindu-și dreptul de învingător, Pompei a decis să inspecteze faimosul Templu din Ierusalim, inclusiv Sfânta Sfintelor, un loc în care doar marele preot evreu putea intra o dată pe an. Într-o tăcere apăsătoare, cortina a fost trasă. Surpriza lui Pompei și a ofițerilor săi nu a cunoscut limite. Se așteptau să vadă ceva extraordinar. Dar era gol. Invizibilul locuia acolo... Cu un ciudat sentiment de confuzie, romanii au părăsit Templul fără să atingă nimic.

În acea vreme, mulți romani au început să-și ridiculizeze propriile credințe și mituri antice. Religia își pierdea influența, transformându-se într-o simplă datorie civică. Prin urmare, după ce s-au familiarizat cu religiile Orientului, romanii le-au apelat cu nerăbdare. Învățăturile oculte, magia, astrologia și ghicitul au găsit mulți adepți. Religia lui Israel - iudaismul - era singura care nu venera eroii din basme și forțele naturii divinizate, ci Unicul Dumnezeu - Creatorul a tot ceea ce este vizibil și invizibil. Acest Dumnezeu vorbea despre Sine însuși oamenilor prin lumea pe care a creat-o și, de asemenea, se revela înțelepților și profeților ca Începutul Spiritual, impunând omului cerințe morale înalte. În iudaism, orice imagini, cu excepția ornamentelor vegetale, erau strict interzise. Una dintre principalele caracteristici ale iudaismului era credința că, la un moment dat, Dumnezeu îi va trimite poporului Său pe Mesia-Mântuitor, care va elibera poporul de tot răul și va fi venerat de toate celelalte popoare ale pământului. În ultimele decenii dinaintea începerii noii ere, această așteptare s-a răspândit în tot Imperiul Roman.

DE LA BETLEEM LA CAPERNAUM

În cronologia modernă a anumitor evenimente, timpul este desemnat prin numărul de ani care au trecut fie înainte de începutul „noii ere”, fie după: „î.Hr.”, „d.Hr.”. Momentul Nașterii lui Iisus Hristos a fost acceptat ca început al noii ere. Această ordine cronologică a fost propusă în secolul al VI-lea d.Hr. și a fost adoptată în curând de toate țările europene. Înainte de aceasta, toate țările mediteraneene își numărau cronologia de la momentul întemeierii Romei. Astfel, se credea că nașterea lui Iisus Hristos a avut loc în anul 747 d.Hr. de la întemeierea Romei. Deja în secolul nostru, dintr-o comparare a tuturor informațiilor istorice despre evenimentele din acea vreme, s-a stabilit că nașterea lui Iisus Hristos a avut loc mai devreme decât data acceptată în secolul al VI-lea.

Astfel, în prezent se poate afirma că Nașterea lui Hristos a avut loc în anii 7-6 „î.Hr.”.

Evangheliile după Matei și Luca conțin povestea nașterii lui Isus în timpul domniei regelui Irod. Celelalte două Evanghelii, Marcu și Ioan, își încep narațiunile când Isus deja începea să predice învățăturile Sale. Avea în jur de 30 de ani.

Regele Irod cel Mare a domnit în Iudeea din 37 î.Hr. până în 4 d.Hr. După ce a preluat puterea cu sprijinul romanilor împotriva voinței poporului, a căutat în zadar să le câștige popularitatea. Irod a lansat un proiect de construcție la scară largă; în timpul celor treizeci și trei de ani de domnie, țara a câștigat autonomie. Ambițios și crud, Irod a trăit constant într-o atmosferă de frică, temându-se de conspirații. Soția și cei doi fii ai săi au căzut victime suspiciunilor sale.

În timpul domniei împăratului Augustus, acesta a primit ordin să efectueze un recensământ în toată Palestina. Fiecare familie trebuia să meargă în orașul de unde provenea capul familiei. Așadar, Iosif și Maria s-au trezit în Betleem, un mic oraș antic nu departe de Ierusalim. Maria aștepta un copil. Din cauza mulțimii mari de oameni, era imposibil să găsească loc în casă. Maria și Iosif au fost nevoiți să stea într-o peșteră care servea drept staul. Acolo, Maria l-a născut pe Fiul ei, Isus. Păstorii locali, primii care au văzut Pruncul, au povestit despre evenimentele extraordinare care i-au condus la peșteră.

Când Maria a venit cu Pruncul la Templul din Ierusalim pentru a îndeplini ritualurile de purificare, bătrânul clarvăzător Simeon a prezis un viitor măreț pentru Fiul ei. Simeon i-a binecuvântat pe părinții uimiți și a adăugat, adresându-se Mariei: „Iată, El este pus spre căderea și ridicarea multora în Israel... Dar chiar ție o sabie îți va străpunge sufletul” (vezi Luca 2:34-35).

Și doi ani mai târziu, o mică caravană a venit dinspre Răsărit la Ierusalim. Magii-astrologi, numiți magi, i-au întrebat pe toți unde se află nou-născutul Rege al evreilor, deoarece au văzut o stea nouă și neobișnuită pe cer. În opinia lor, aceasta mărturisea nașterea unui mare Rege în Iudeea, pe care veneau să-l venereze. Zvonul despre aceasta a ajuns la Irod. De la marii preoți a aflat că, conform profețiilor, acest lucru s-ar putea întâmpla în Betleem. Chemându-i pe magi la el, Irod a aflat despre momentul apariției stelei și le-a poruncit să afle totul despre Prunc și apoi să-i spună. Bătrânul însetat de putere a plănuit să-l distrugă pe rivalul neașteptat. Evanghelia spune că, după ce s-au închinat Pruncului Iisus, magii nu s-au mai întors la Irod, ci s-au dus în țara lor pe un alt drum.

Regele, înfuriat, a dat ordinul extrem de crud de a distruge toți bebelușii sub doi ani din Betleem. Când a venit vorba de putere, nu s-a oprit de la nimic.

Totuși, Cel pe care-l căutau ucigașii era deja departe de oraș. Familia lui Iosif s-a ascuns la scurt timp după plecarea magilor. Au mers în Egipt, unul dintre cele mai apropiate centre unde trăiau evreii în afara Palestinei și unde cei persecutați de Irod găseau adesea refugiu.

Când, câțiva ani mai târziu, vestea morții lui Irod (anul 4 d.Hr.) a ajuns în Egipt, Iosif s-a întors în patria sa și s-a stabilit în nordul Palestinei, în orășelul *Nazaret,* unde locuise înainte cu Maria.

Cum trăia familia lui Iosif în Nazaret? Doar Matei și Luca ne spun foarte puține despre copilăria lui Isus. În orice caz, Isus, încă din copilărie, a văzut constant oameni păzindu-și cu grijă turmele, viticultori legau vița-de-vie, semănători în câmpurile de primăvară, secerători cu secere tăind spice de grâu. Mai târziu, aceste imagini au servit drept imagini pentru pildele sale. La fel ca Iosif, Isus a devenit tâmplar. Iosif a murit, probabil când Isus avea în jur de douăzeci de ani. În timpul lucrării lui Isus, El a fost numit „Fiul Mariei", ceea ce însemna că Iosif nu mai era în viață.

Formarea oricărei personalități, mai ales a uneia extraordinare, este întotdeauna un mister; cu atât mai mult, nu ne este dat să pătrundem taina sufletului lui Isus. Un singur lucru pare incontestabil: El era liber de conflictele interioare care chinuie o persoană încă din copilărie. Probabil, în orele sale libere de la serviciu, deoarece mai târziu, în anii de predicare, lui Isus îi plăcea să meargă în locuri retrase pentru rugăciune. Acolo, pe dealurile Nazaretului, plin de putere spirituală și fizică, aștepta doar un semn pentru a arunca în lume primele semințe ale predicii Sale. Și semnul i-a fost dat.

Într-o zi, un grup de oameni, format din membri ai clerului și învățători religioși, a ieșit pe porțile Ierusalimului și a pornit pe drumul care ducea spre malurile Iordanului. Au fost îndemnați să întreprindă această călătorie de un zvon despre un tânăr pustnic pe nume *Ioan,* care se numea „vocea mesagerului".

Ioan provenea din clasa preoțească. A rămas fără părinți devreme. Este foarte probabil să fi fost adoptat de esenieni, care adesea luau orfani și, ascunzându-se în locuri retrase, duceau o viață ascetică.

Ioan a dus și o viață ascetică. Se îmbrăca în haine aspre de păstor, făcute din păr de cămilă, nu-și tundea părul și nu bea vin. Hrana lui consta în lăcuste uscate și miere sălbatică. Când a împlinit treizeci de ani, a părăsit pustiul, a venit în Valea Iordanului și a început propovăduirea sa. „Pocăiți-vă", a zis profetul,

„căci Împărăția cerurilor este aproape!” (Matei 3:2). Cuvintele sale au găsit imediat un răspuns larg. Mulțimi de oameni din orașele și satele învecinate au venit la râu. Profetul a vorbit despre Judecata lumii și părea că totul în jurul lui Ioan respira o premoniție a apropierii unor mari evenimente.

Ioan a ales ritualul scufundării în apele Iordanului ca simbol al intrării în era mesianică. Așa cum apa spală trupul, tot așa pocăința curățǎ sufletul. Ioan a cerut ca oamenii să-și reevalueze întreaga viață și să se pocăiască sincer. Înainte de abluțiune (greacă „baptizo”, rusească „botez”), oamenii își mărturiseau păcatele.

Ce își dorea Ioan? Potrivit istoricului evreu Josephus Flavius, Ioan i-a învățat pe oameni „să ducă o viață curată, să fie drepți unii cu alții și respectuoși înaintea lui Dumnezeu”. Ioan a spus despre sine că a fost trimis să pregătească oamenii pentru venirea Mesagerului lui Dumnezeu - Mesia, iar el, Ioan, a fost Înaintemergătorul Său.

Oamenii erau mereu în suspans în timp ce îl ascultau pe Ioan. Mulți știau că Mesia va rămâne nerecunoscut mult timp. Cuvintele lui Ioan: „El stă în mijlocul vostru” (Ioan 1:26) au făcut inimile să bată mai repede. Chiar în acel moment, Omul din Nazaret a apărut în mulțimea de pe țărm. A fost o întâlnire simbolică. Pustnicul în cămașă de păr, cu fața slăbită, întruchipa calea spinoasă a religiei precreștine, iar o nouă revelație a fost adusă de un Om care, în exterior, nu părea diferit de niciun om de rând din Galileea.

După botezul Său, Isus a părăsit imediat malurile Iordanului și s-a dus adânc în deșert. Acolo, printre dealurile goale și fără viață, a petrecut mai mult de o lună postind. În drumul Său spre nord, spre Galileea, Isus a vizitat pentru scurt timp locul unde predica Ioan. Când Ioan L-a văzut, le-a spus oamenilor din jurul Său: „Iată Mielul lui Dumnezeu, care ridică păcatul lumii” (Ioan 1:29). Cuvântul „Miel” ne-a amintit de profeții care au fost persecutați și uciși. Ioan și-a repetat mărturia în cercul ucenicilor, după care Andrei și Ioan au început să-L caute pe Isus. Au ajuns la casa unde stătea El și au petrecut întreaga zi acolo. A doua zi, Andrei l-a găsit pe fratele său, Simon Petru, și a declarat cu bucurie: „Am găsit pe Mesia…” Vestea uimitoare s-a răspândit rapid printre galileenii care veniseră la Iordan. Cel mai probabil, acești oameni simpli au decis că Regele pe care îl găsiseră se ascundea doar pentru moment, dar va veni ceasul când El va ocupa tronul, iar ei, care L-au recunoscut, vor câștiga o mare glorie în Împărăția Mesiană. Așadar, Isus a venit spre nord, în Galileea, nu mai singur, ci însoțit de urmașii Săi.

La început ar putea părea că predicarea lui Isus a fost doar o continuare a misiunii lui Ioan Botezătorul. Ambii au vorbit despre apropierea Împărăției lui Dumnezeu, ambii au chemat oamenii la pocăință și au acceptat spălarea cu apă

ca ritual - botezul. Dar, spre deosebire de Ioan, Isus Însuși a mers în întâmpinarea oamenilor. El a mers prin orașe și sate. Sâmbăta, discursul Său se auzea în casele de rugăciune, iar în alte zile - în aer liber. Uneori, mulțimea era atât de mare încât Isus s-a urcat într-o barcă și de acolo s-a adresat oamenilor care se așezaseră pe țărm.

Trăind în Galileea, Învățătorul se trezea întotdeauna devreme și întâmpina răsăritul soarelui, retras în munți. Ziua lui Isus era plină de muncă intensă: până la întuneric, bolnavii Îl urmau pe urmele Lui, așteptând alinare de bolile lor, credincioșii prindeau cu nerăbdare cuvintele Sale, scepticii puneau întrebări dificile sau intrau în certuri cu El, cărturarii cereau clarificări asupra pasajelor dificile din Biblie. Uneori, Isus și ucenicii Săi nici măcar nu aveau timp să mănânce. Cu toate acestea, Evangheliile spun doar de două ori că Învățătorul era foarte obosit. De obicei, Îl vedem neobosit și plin de energie. „Hrana Mea", spunea El, „este să fac voia Celui ce M-a trimis și să împlinesc lucrarea Lui" (Ioan 4:34).

Evangheliștii îl înfățișează pe Hristos ca fiind profund uman. El se întristează, se miră, se bucură, îmbrățișează copiii, admiră florile. Vorbirea Sa respiră indulgență față de slăbiciunile umane, dar Nu-Și îndulcește niciodată cerințele. Vorbește cu tandrețe și bunătate, dar poate fi strict și chiar aspru. De obicei blând și răbdător, Isus este nemilos cu bigoții. Cu toate acestea, discordia interioară Îi este străină. El rămâne întotdeauna El Însuși. Isus este departe de exaltarea morbidă, de fanatismul frenetic, caracteristic multor asceți și fondatori de religii. Sobrietatea iluminată este una dintre principalele trăsături ale caracterului Său.

Scriitorii nu au reușit niciodată să creeze o imagine convingătoare a unui erou dacă portretul său nu a fost umbrit de defectele sale. Evangheliștii sunt o excepție, și nu pentru că au fost maeștri de neegalat, ci pentru că au zugrăvit o Personalitate de neegalat. Isus nu s-a îndepărtat de lume, nu a ascuns de ea comorile spiritului, ci le-a dăruit cu generozitate oamenilor. „Când un om aprinde o lampă", a spus el, „n-o pune sub ghiveci, ci pe sfeșnic și ea luminează pe toți cei din casă" (vezi Matei 5:15; Marcu 4:21; Luca 8:16; 11:33).

Adesea, cuvintele Sale sunau ca un recitativ maiestuos, amintind de imnurile profeților antici. Adesea vorbea în aforisme, punea întrebări și nu neglija argumentele logice. Lui Isus îi plăceau în mod special exemplele din viața de zi cu zi - *parabolele.* Acestea surprindeau cel mai pe deplin învățătura Sa. Desenând imagini familiare ale naturii și ale vieții de zi cu zi pentru oameni, Isus le permitea adesea ascultătorilor să tragă propriile concluzii din poveștile Sale. Astfel, evitând cuvintele abstracte despre fraternitatea umană, El citează un caz în care un evreu care a suferit din cauza tâlharilor a primit ajutor de la un

necredincios - un samaritean. Astfel de povești au pătruns în suflet și s-au dovedit a fi mai eficiente decât orice raționament.

Probabil că toți primii urmași ai lui Isus au fost tineri. Cel mai în vârstă aparținea unui pescar din orașul Betsaida, *Simon.* Isus i-a dat porecla *Chifa,* o piatră, care în greacă sună ca Petru. Un alt ucenic a fost *Andrei,* fratele lui Simon-Petru. Alți doi ucenici, frații *Iacov* și *Ioan,* erau și ei pescari. În Capernaum era o vamă. Când Isus a vizitat-o, a întâlnit un vameș, vameșul *Matei* , și i-a spus: „Urmează-mă". Matei s-a alăturat imediat ucenicilor lui Isus. Mai târziu, acest om a fost probabil primul care a scris cuvintele lui Hristos. Pe lângă acești cinci ucenici, printre urmașii lui Isus au mai fost și alții, toți veniți din Galileea. Doar Iuda, originar din orașul Cheriot [73] , era sudist . Lui Isus i-a încredințat custodia fondurilor comunității. În acest fel, El a vrut probabil să sublinieze încrederea Sa în Iuda.

Numele acestui om a devenit un simbol al josniciei și trădării. Cu toate acestea, este îndoielnic că Hristos a vrut să aducă mai aproape de El un monstru moral, o ființă fără speranță morală. Drama lui Iuda a fost legată de pierderea credinței în Învățător; dezamăgirea a stârnit în el un sentiment de amărăciune și l-a împins la un pas trădător. În orice caz, a considera că Iuda a fost mânat doar de lăcomie înseamnă a simplifica în mod nejustificat tragedia Evangheliei.

Isus Hristos a numit învățătura Sa Vestea Bucurătoare sau Bună (în greacă: *Evanghelie).* El nu a adus lumii nici doctrine filozofice noi, nici cunoștințe despre misterele lumii de apoi. El a schimbat fundamental însăși atitudinea oamenilor față de Dumnezeu. Vestea Bună a lui Isus vorbește despre cea mai înaltă chemare a omului și despre bucuria pe care i-o oferă unitatea cu Creatorul. Nu este ușor să schițăm pe scurt bogăția inepuizabilă a Evangheliei, așa că ne vom opri doar asupra punctelor principale.

Tatăl Ceresc și Fiul lui Dumnezeu. Predica lui Isus nu se adresează „maselor", nu unui mușuroi fără chip, ci fiecărui individ. Într-o mulțime, nivelul spiritual al oamenilor scade, aceștia cad sub puterea instinctelor de turmă. Fiecare persoană conține o lume întreagă, infinit de valoroasă în ochii lui Dumnezeu. „Care dintre voi, dacă are o sută de oi și pierde una din ele, nu lasă pe cele nouăzeci și nouă în pustie și se duce după cea pierdută, până o găsește? ... Vă spun că va fi mai multă bucurie în cer pentru un singur păcătos care se pocăiește, decât pentru nouăzeci și nouă de drepți care n-au nevoie de pocăință" (vezi Matei 18:12-14; Luca 15:4-7).

Dintre toate numele cu care Creatorul este numit în Scriptură, Isus preferă cuvântul *Tată.* De la Hristos, oamenii învață că se poate vorbi față în față cu Creatorul Universului, ca și cum ar fi cu un Tată iubitor care așteaptă iubire

reciprocă. Nici ritualul templului, nici măcar rugăciunea comună nu pot înlocui comunicarea doar cu Dumnezeu, o conversație intimă cu Tatăl. În singura rugăciune pe care Isus le-a dat-o ucenicilor, El ne învață să ne rugăm cu cuvinte simple, cu iubire și încredere (vezi Matei 6:9-13; Luca 11:2-4).

> TATĂL NOSTRU, CARE EȘTI ÎN CERURI,
> suntem copiii Tăi și patria noastră este cu Tine.
> SFIINȚEȘTE-SĂ FIE NUMELE TĂU. Fie ca respectul pentru misterul Tău sacru să rămână în noi. VINE ÎMPĂRĂȚIA TA, FACA-SE VOIA TA PRECUM ÎN CER, PE PĂMÂNT. Te așteptăm să domnești peste toată Creația Ta, pentru ca planul Tău să se împlinească și ca Tu singur să devii Regele și Domnul nostru.
> DĂ-NE PÂINEA NOASTRĂ DE ZIAR ASTĂZI. Susține-ne viața acum, căci avem încredere că Tu îți vei purta de grijă ziua de mâine.
> ȘI IERTA-NE DATORIILE NOASTRE, AȘA CUM NOI I-AM IERTAT PE DATORII NOȘTRI. Datoria filială pe care Ți-o plătim atât de prost este iubirea reciprocă. Învață-ne să ne iubim și să ne iertăm unii pe alții, așa cum Tu ne iubești și ne ierți.
> ȘI NU NE CĂDEA ÎN ISPITA, CI ELIBEREȘTE-NE DE CEL RĂU. Protejează-ne de răul care vine din afară și de la noi înșine.
> CĂCI A TA ESTE ÎMPĂRĂȚIA, PUTEREA ȘI SLAVA ÎN VECI. AMIN.

Rețineți că în această rugăciune nu dorințele omenești sunt cele care primează, ci voia Domnului. Când I se adresează, oamenii nu ar trebui să caute doar ale lor interese. În Evanghelie, problema răului este o problemă practică, o sarcină vitală.

Porunca iubirii. Răul cu care omul intră în contact cel mai apropiat trăiește în el însuși:

o tendință spre violență, o răzvrătire oarbă, căutarea autoafirmării în detrimentul celorlalți și o libertate nelimitată de exprimare a instinctelor. Acest rău se hrănește cu sentimentul propriului „Eu” ca unic centru de valoare. Dizolvarea „Eului” în elementele societății, în colectiv, ar părea să limiteze rebeliunea individului, dar în același timp nivelează și șterge personalitatea. Ieșirea din impas se află în porunca biblică dată în Vechiul Testament, cu mult înainte de Iisus Hristos: „Iubește-ți aproapele ca pe tine însuți” (Lev. 19:18; Matei 5:43; 19:19; 22:39; Marcu 12:31; Luca 10:27). Aceasta cheamă la o luptă împotriva principiilor egoiste, la recunoașterea valorii unui alt „Eu”. Porunca de a-ți iubi

aproapele este concretizată de Iisus într-o regulă simplă: „În toate, faceți-le și voi celorlalți așa cum voiți să vă facă vouă” (Matei 7:12; Luca 6:31).

Evanghelia nu este o schemă formală a „virtuții” care se reduce la interdicții. Fericitul Augustin, care a trăit în secolul al IV-lea d.Hr., a scris: „Iubește-L pe Dumnezeu și fă ce vrei”, adică atitudinea față de oameni ar trebui să decurgă organic din credință. Cel care îl cunoaște pe Dumnezeu nu poate decât să iubească creația Sa.

Și cum ar trebui să se comporte ucenicii lui Hristos atunci când se confruntă cu faptele rele ale altora? Când văd slăbiciunile aproapelui lor, nu ar trebui să-l judece, ci mai degrabă să-i înțeleagă, amintindu-și propria păcătoșenie. „Nu judecați”, avertizează Isus, „ca să nu fiți și voi judecați. Căci cu ce judecată judecați și cu ce măsură măsurați, vi se va măsura” (Matei 7:2; Marcu 4:24; Luca 6:38).

Apropiindu-i pe păcătoși de Sine, Isus a vrut să trezească în ei pocăința și setea de viață nouă. Adesea, bunătatea și încrederea Sa au săvârșit adevărate minuni.

Vechi și Nou. Era important ca ascultătorii lui Isus să decidă cum se leagă învățătura Sa de Legea mozaică antică. Învățătorii religioși ai Israelului din vremea lui Isus, fariseii și scribii, adăugau adesea sute de reguli mărunte la Lege. Isus, dimpotrivă, a readus Vechiul Testament la *originile sale* - la Cele Zece Porunci de pe Sinai, adevărata moștenire mozaică păstrată de profeți. Isus adâncește și completează cerințele etice ale Legii. Dacă Legea interzicea crima, Isus cheamă la alungarea urii din inimă - rădăcina crimei. Dacă Legea condamna infidelitatea în căsătorie, Isus vorbește despre pericolul sentimentelor vicioase. Dacă Legea cerea respectarea unui jurământ, Isus îl consideră inutil: „Cuvântul vostru să fie Da, Da; Nu, Nu. Căci orice este mai mult decât acestea vine de la rău” (Matei 5:37).

Este natural ca oamenii să-și urască dușmanii, dar ucenicii lui Isus Hristos trebuie să învingă răul cu binele. Trebuie să lupte împotriva sentimentelor de răzbunare. Mai mult, trebuie să facă bine celor care i-au jignit. „Ca să fiți fii ai Tatălui vostru care este în ceruri. Căci El face să răsară soarele Său peste cei răi și peste cei buni și dă ploaie peste cei drepți și peste cei nedrepți... Fiți dar desăvârșiți, după cum și Tatăl vostru care este în ceruri este desăvârșit” (Matei 5:45; 5:48). Aceasta este înălțimea uluitoare la care Isus cheamă un om.

Chiar de la începutul lucrării Sale, Isus a stabilit o nouă atitudine față de femei.

Pentru Socrate, femeia era doar o creatură plictisitoare și enervantă. Buddha nu le permitea adepților săi nici măcar să se uite la femei. În lumea precreștină,

femeile rămâneau cel mai adesea niște sclave tăcute, a căror viață se limita la muncă istovitoare și treburi casnice. Nu este o coincidență faptul că una dintre rugăciunile evreiești conținea cuvintele: „Îți mulțumesc, Doamne, că nu m-ai creat femeie...” Hristos le restituie femeilor demnitatea umană luată de ei și dreptul de a avea nevoi spirituale. De acum înainte, locul lor nu este doar la vatra familiei. Prin urmare, printre cei mai apropiați adepți ai lui Isus, vedem multe ucenice.

Mai târziu, când a venit ceasul încercărilor, primele femei creștine nu L-au abandonat pe Domnul, așa cum au făcut și ceilalți ucenici ai Săi. Femeile se aflau pe Golgota în momentul morții Sale, L-au însoțit pe Învățător la locul de înmormântare, iar misterul Paștelui le-a fost revelat mai întâi.

Evanghelia a dărâmat barierele care îi separă pe oameni. Oricine devine creștin dobândește, ca să spunem așa, o a doua cetățenie și intră într-o națiune în care „nu mai este nici grec, nici iudeu... ci Hristos este totul și în toți” (Galateni 3:28; Coloseni 3:11).

Viața pământească și viața veșnică. Credința că există o altă viață care continuă după ce corpul se dezintegrează a trăit în conștiința oamenilor încă din cele mai vechi timpuri. Platon, de exemplu, susținea că drumul nostru pământesc este doar un preludiu al eternității.

Religia Vechiului Testament a fost o excepție în această privință. Multă vreme nu a putut găsi un răspuns la întrebarea despre soarta omului după moarte. Vechiul Testament a creat ideea de *Șeol,* împărăția sumbră a morților, Lumea de Dincolo. Adevărata „continuare a vieții” a fost văzută mai ales la descendenți. Abia în secolul al IV-lea î.Hr. Israel a auzit vestea bună a vieții veșnice. Dar nu „nemurirea sufletului” i s-a revelat, ci renașterea viitoare, *învierea* întregului om - un cer nou și un pământ nou, unde adevărul va domni și tot răul va fi învins.

Iisus Hristos a confirmat pe deplin credința în învierea morților. Cu toate acestea, arătând constant spre realitatea „veacului viitor”. El nu a predicat spiritualism abstract, pentru care viața pământească este o fantomă.

Evanghelia ne învață nu doar despre viața de apoi, ci și despre cum ar trebui să trăim astăzi. Nemurirea, învierea, Împărăția lui Dumnezeu, despre care vorbește Evanghelia, sunt inseparabile de ceea ce se întâmplă în această lume. Dacă o persoană își neglijează slujirea pământească, aceasta va fi o trădare a chemării sale. Pe de altă parte, cei care își dedică toate puterile doar lucrurilor materiale se vor confrunta cu o catastrofă inevitabilă. Viața este scurtă și se poate sfârși în orice moment. Și în orice moment o persoană poate fi întrebată despre cum și-a trăit viața, la ce a folosit abilitățile și talentele care i-au fost date.

Isus i-a îndemnat pe urmașii Săi: „Nu vă strângeți comori pe pământ, unde le strică molia și rugina și unde hoții le sapă și le fură. Ci strângeți-vă comori în cer, unde nici molia, nici rugina nu le strică și unde hoții nu le sapă și nu le fură. Căci unde este comoara voastră, acolo va fi și inima voastră.” (Matei 6:19-20)

Pe vremea profeților, în jurul lor se adunau oameni care se numeau „săraci duhovnicești”. Nu erau cerșetori în sensul obișnuit al cuvântului, ci oameni drepți care doreau să fie eliberați de vanitate și aviditate. Conform spuselor lui Isus, ucenicii Săi ar trebui să fie la fel: „Fericiți cei săraci cu duhul, căci a lor este Împărăția cerurilor” (Matei 5:3). „Săraci cu duhul” - cei care au ales sărăcia voluntară pentru a dobândi daruri spirituale ale harului - săraci *de dragul duhului.*

Împărăția lui Dumnezeu. Ce este Împărăția lui Dumnezeu, al cărei mesaj ocupă un loc atât de important în predicarea lui Isus? În iudaism, acest concept era adesea asociat cu triumful exterior al lui Israel și cu prosperitatea fantastică pe pământ. Profeții credeau că domnia lui Dumnezeu va alunga în primul rând tot răul și va transforma Universul. În literatura apocaliptică, care povestea sfârșitul istoriei, ambele puncte de vedere erau împletite. Dar faptul că venirea lui Mesia va marca începutul Împărăției era speranța comună a aproape tuturor evreilor.

Isus vorbește despre Împărăția lui Dumnezeu, numind-o uneori Împărăția Cerurilor, ca fiind Împărăția Sa, stăpânirea Sa în lume și în inimile oamenilor. Împărăția lui Dumnezeu „nu este din lumea aceasta” (Ioan 18:36), este mai presus de tot ce este trecător. Zdrobind puterea răului, aduce legile Cerului pe pământ. Această realitate spirituală nu poate fi pusă la egalitate cu nicio fericire pământească. Fericirea pământească este fragilă, este nevoie de puțin pentru a o risipi. Împărăția lui Dumnezeu este viața în adevărul lui Dumnezeu, tocmai acest fel de viață aduce omului cea mai mare satisfacție și fericire. Împărăția lui Dumnezeu este moștenită de oameni împăciuitori și plini de compasiune, curați cu inima și prigoniți din cauza adevărului. Acolo cei ce plâng vor fi mângâiați, „cei săraci din cauza spiritului” vor fi îmbogățiți, cei ce înseamnă Adevăr vor fi satisfăcuți.

Astfel, Vestea Bună a lui Isus Hristos este vestea *mântuirii* de moartea spirituală, a comuniunii lumii cu viața divină ca scop suprem. Această Împărăție vine deja în lumea noastră dacă Domnul *domnește* în sufletele oamenilor . Ea aduce celor care intră în ea nu uitare, ci un sentiment luminos și plin de bucurie al apropierii Tatălui Ceresc.

„Dar Eu vă spun...” Este posibil, este fezabil ca oamenii să facă ceea ce cere Evanghelia? La urma urmei, chiar și după ce s-a îndrăgostit de un ideal, omul adesea nu găsește puterea să se ridice la el. O altă atracție puternică îl posedă,

îl doboară la pământ: omul tinde spre bogăție, poartă o piatră a grijilor la gât, își petrece timpul prețios al vieții care îi este alocat, bălăcindu-se în fleacuri.

Cine poate deschide calea către Împărăție? Cine va conduce o persoană către ea?

Dar apoi oamenii aud cuvântul lui Isus din Nazaret: „Unde sunt doi sau trei adunați în Numele Meu, acolo sunt și Eu în mijlocul lor…" (Matei 18:20). Așadar, El este Mesia? Mult așteptatul Mângâietor al lui Israel? Toată lumea a văzut că Isus predică „ca unul care are autoritate, nu ca cărturarii și fariseii" (Matei 7:29; Marcu 1:22). Cum să înțelegem cuvintele Sale: „Dar Eu vă spun…"? Isus nu este doar Păstorul; El este Ușa, Poarta prin care intră oile. Aceasta este ceea ce El a învățat despre Sine Însuși.

El este Mijlocitorul care unește Cerul și pământul. „Nimeni", spune Isus, „nu vine la Tatăl decât prin Mine" (Ioan 14:6). Dar de ce acționează atunci atât de precaut, de ce își ascunde rangul de oameni, de ce le interzice să se numească Mesia?

MESIA

„Viața lui Isus", spune G. K. Chesterton, „este rapidă ca fulgerul. Este mai presus de toate o dramă, mai presus de toate o împlinire." Într-adevăr, ucenicii nu au putut să nu simtă că Isus avea un plan, asemenea planului cuprinzător al unui general. El le cerea hotărârea de a răbda până la sfârșit. Evanghelia Sa nu avea nimic în comun cu o stare de mulțumire și relaxare visătoare.

Lupta cu împărăția răului nu va fi ușoară. Toate păcatele și prejudecățile înrădăcinate în oameni se vor ridica împotriva lui Mesia. Determinarea lui Isus i-a captivat și i-a speriat pe ucenici în același timp. Cu toate acestea, ei au interpretat cuvintele Sale în felul lor, crezând că Învățătorul sugera o explozie revoluționară, care avea să fie urmată de încoronarea Sa la Ierusalim. Și când Isus a mers acolo de Paște, ei au decis că va veni ziua în care Împărăția lui Dumnezeu va fi „luată cu forța" (Matei 11:12).

În acei ani, Ierusalimul se afla sub conducerea trimisului împăratului roman, procuratorul Pontius Pilat. Cruzimea, lăcomia și tirania sa erau cunoscute peste tot. Incidentele cauzate de fărădelegile procuratorului se încheiau adesea cu masacre în masă. În fiecare Paște, conducătorul se aștepta la o revoltă și, prin urmare, de fiecare dată pentru sărbătoare, venea de la reședința sa, Cezareea, la Ierusalim, unde putea supraveghea personal ordinea. Temerile lui Pilat erau întemeiate. Avea o mică armată de trei mii de oameni, iar zeloții naționaliști și susținătorii lor așteptau doar un lider care să ridice poporul împotriva romanilor.

Se pare că ucenicii lui Isus doreau în secret ca El să devină acest conducător. Cu toate acestea, Învățătorul părea să ignore complet problema dominației străine. Nu era îngrijorat de starea politică, ci de starea spirituală a poporului. Apărând în templul din Ierusalim, noul Învățător i-a stârnit imediat pe toți în confuzie. După ce a împletit un bici din frânghii, a scos în afara gardului Templului oile și boii destinate vânzării pentru jertfă. El cere cu autoritate încetarea dezordinii din apropierea sanctuarului: „Nu faceți casa Tatălui Meu într-o casă de negustorie!” (vezi Ioan 2:16).

Prima vizită la Ierusalim s-a încheiat doar cu o ciocnire cu liderii religioși. Când Isus a interpretat Legea în spiritul învățăturilor profeților, scribii L-au acuzat că încearcă să submineze „tradițiile bătrânilor”. Când a spus că mila este mai plăcută lui Dumnezeu decât ritualurile, în ochii fariseilor aceasta a fost o subminare a întregului sistem de ritualuri ale vieții pioase.

O astfel de devoțiune oarbă față de literă și formă poate părea ciudată. Totuși, trebuie ținut cont de faptul că ritualismul este o boală încăpățânată, înrădăcinată în adâncurile psihicului uman. De aceea, atâtea pasiuni au izbucnit în jurul ritualurilor de-a lungul istoriei și s-a vărsat atât de mult sânge din cauza dezacordurilor din cadrul ceremoniilor religioase. O boală similară, asemănătoare nevrozei obsesive, i-a lovit adesea pe creștini, care au uitat că, pentru Hristos, dragostea față de Dumnezeu și oameni este incomparabil mai presus de orice prescripții exterioare.

Adepții literei, ritualului și antichității s-au distins întotdeauna prin inerția lor. Drama fariseilor este legată de o manifestare tipică a ceea ce mai târziu a ajuns să fie numit „fariseism”. Bătrânii Ierusalimului, la fel ca brahmanii din India sau vechii credincioși ruși, trăiau în teama constantă de „întinare”. Se spunea că erau gata să „curățe chiar soarele”. Dar, crezând că evlavia lor va aduce mai aproape timpul lui Mesia, conducătorii lui Israel, fără să-și dea seama, s-au îndepărtat de Cel care le-a adus Vestea mântuirii.

De atunci încolo, Isus va vizita Ierusalimul de multe ori, dar nu va fi recunoscut acolo. Comunitatea sa va fi formată în principal din galileeni, locuitori ai părții de nord a Palestinei, în timp ce El va rămâne un străin pentru locuitorii din sud.

Autorii Evangheliilor mărturisesc că oamenii erau „uimiți” de învățăturile lui Isus; dar nu mai puțin impresionantă era puterea Sa de a învinge elementele și bolile. Se vorbea despre El în primul rând ca despre un făcător de minuni. Mai târziu, creștinii erau adesea dispuși să vadă în minuni principala dovadă a naturii supraomenești a lui Isus. Cu toate acestea, El Însuși a respins o astfel de idee. Isus a clarificat faptul că puterea asupra naturii face parte din planul lui Dumnezeu pentru om. Dacă omul realizează unitatea cu Duhul, nimic nu este

imposibil pentru el. Minunile dezvăluie profunzimea lucrurilor, o altă dimensiune în care legile lumii stricăcioase sunt depășite și domnește libertatea. Când oamenii intră în contact cu această dimensiune, atunci, conform cuvintelor lui Hristos, „Împărăția lui Dumnezeu a venit peste ei” (Matei 12:28).

Oricine vrea să demonstreze că fenomenele numite miracole sunt de neconceput nu ia în considerare cât de puțin se știe încă despre misterele existenței. Dar de ce chiar și oamenii care sunt înclinați să creadă cele mai uimitoare relatări despre yoghini percep poveștile din Noul Testament cu scepticism? Există un motiv spiritual pentru aceasta. Acceptarea Evangheliei necesită o alegere interioară, o schimbare a tuturor atitudinilor față de viață.

Isus a subliniat adesea legătura strânsă dintre starea trupului și cea a sufletului. După ce a vindecat un paralitic, l-a avertizat: „Iată, te-ai făcut sănătos; să nu mai păcătuiești, ca să nu ți se întâmple ceva mai rău” (Ioan 5:14).

În acel moment de cotitură turbulent, bolile mintale s-au răspândit. Dacă Vechiul Testament abia dacă le cunoaște, Evangheliile sugerează un fel de epidemie de boli mintale. Deosebit de înfricoșătoare era o formă misterioasă de nebunie - obsesia sau frenezia. Pacientul țipa cu o voce nefirească, vorbea în numele demonilor care trăiau în el, uneori asigurând că o întreagă armată de demoni trăia în el. Hristos, numai prin prezența Sa, avea un efect izbitor asupra acestor nefericiți; uneori, unul dintre cuvintele sau atingerile Sale puternice era suficient - și sufletul era eliberat de forțele întunecate care îl posedau.

Zvonul vindecărilor din Galileea a început încă de la început să provoace îngrijorare printre păzitorii Legii din Ierusalim. Când Învățătorul a vizitat Ierusalimul pentru a doua oară, El a provocat o indignare și mai mare cu faptele și cuvintele Sale. De data aceasta El a anunțat deschis că minunile sunt un semn al misiunii Sale Celei Mai Înalte. Viața și binecuvântarea vin de la Dumnezeu, de aceea Cel trimis de El pe pământ este chemat să vindece și să dea viață.

Credincioșii nu au mai putut tolera aceste cuvinte. Nazarineanul nu numai că a încălcat Legea, dar S-a și numit Fiul lui Dumnezeu. Cărturarii L-au înconjurat și I-au cerut să dea un „semn din cer” (vezi Matei 12:38; 16:1; Ioan 2:18) care să convingă pe toată lumea. Dar Isus a respins această cerere. „O generație vicleană și adulteră cere un semn”, a spus El, „și nu i se dă niciun semn decât semnul profetului Iona” (Matei 12:39). Aceste cuvinte conțineau o aluzie la evenimentele descrise în Cartea Profetului Iona din Vechiul Testament. Predica lui Iona printre locuitorii capitalei asiriene Ninive a dus la pocăința ninivitenilor, pedeapsa lui Dumnezeu a fost anulată, iar orașul a fost salvat de la distrugerea iminentă. Sensul cuvintelor lui Isus este că însăși predica Sa este un semn,

adică un semn al chemării lui Dumnezeu către oameni. Pentru cei care nu văd acest lucru, orice alte semne ale iubirii lui Dumnezeu vor fi inutile.

Cu excepția unor scurte călătorii în Iudeea, Isus nu a părăsit Galileea timp de un an. Dar, încă de la început, Isus și-a pregătit ucenicii pentru ideea unei predicări mai ample a Evangheliei. *Cei Doisprezece au fost aleși în acest scop.* Isus i-a numit mesageri sau „apostoli" în greacă. De acum înainte, fiecare zi și fiecare pas al lor aveau să aparțină numai lui Dumnezeu și oamenilor. Ei aveau să meargă la cei suferinzi, aducându-le vindecare spirituală și fizică. Aveau să primească adăpost și pâine de la cei care îi acceptau ca mesageri ai lui Isus Hristos.

Când cei doisprezece, împărțiți în câte doi, s-au dus în orașele vecine, Isus a rămas singur. Și curând a fost informat despre moartea lui Ioan Botezătorul. Irod Antipa, conducătorul părții de nord a Palestinei, s-a căsătorit cu Irodiada, soția fratelui său. Pentru a face acest lucru, Irod a trebuit să divorțeze de prima sa soție, fiica regelui nabateu aliat, ceea ce a cauzat o ruptură a relațiilor diplomatice cu Nabateea. În Iudeea însăși, actul lui Irod a provocat o condamnare unanimă.

Ioan Botezătorul, încă în libertate, a vorbit deschis împotriva acestei căsătorii incestuoase. Nu a încetat să-l mustre pe Irod chiar și după ce acesta îl închisese în fortăreață. Prin urmare, prizonierul a continuat să fie periculos pentru Irodiada. De ziua lui Irod, când ospățul era în toi, Salomeea, fiica Irodiadei, spre încântarea indescriptibilă a tuturor invitaților, a executat un dans sirian înflăcărat. „Cereți-mi orice doriți!", a strigat regele beat. Salomeea, la sfatul mamei sale, a cerut: „Aduceți-mi imediat pe o tavă... capul lui Ioan Botezătorul." Fața lui Antipa s-a întunecat. Totuși, dorind să-și țină cuvântul dat în fața invitaților, a ordonat gărzii sale de corp să coboare în temniță. Curând s-a întors cu capul însângerat al lui Ioan în mâini. Acesta a fost așezat pe o tavă, iar Salomeea i-a dus teribilul dar mamei sale.

Astfel a pierit premergătorul. Premergătorul lui Isus. Avea puțin peste treizeci de ani. Dar a murit așa cum trăise - un martor neclintit al adevărului lui Dumnezeu.

Din acel moment, Irod Antipa a fost bântuit de frică. Când a auzit despre Isus, i-a asigurat pe cei din jurul său că omul drept pe care îl executase înviase din morți.

Într-o zi, după rugăciune, Isus i-a întrebat pe cei doisprezece: „Cine zic oamenii că sunt Eu?" „Unii zic că Ioan Botezătorul", au răspuns ei; alții zic că Ilie; alții zic că Ieremia sau unul dintre proroci." „Dar voi cine ziceți că sunt Eu?" Simon Petru a răspuns în numele tuturor: „Tu ești Mesia (în greacă: Hristos), Fiul Dumnezeului celui Viu!" „Ferice de tine, Simone", a zis Isus solemn, „căci nu

carnea și sângele ți-au descoperit lucrul acesta, ci Tatăl Meu care este în ceruri. Și Eu îți spun că Tu ești Stânca (în greacă: petros) și pe această piatră voi zidi Biserica Mea și porțile iadului nu o vor birui" (vezi Matei 16:13-18).

Întrebarea lui Isus: „Cine spun oamenii că sunt Eu?" rezonează și astăzi; și astăzi mulți sunt gata să vadă în El doar un profet sau un învățător de moralitate. Dar care era atunci atracția unică a lui Isus Hristos? Se afla oare doar în doctrina Sa morală? La urma urmei, Buddha, Socrate și Seneca au propus cu toții o etică nobilă.

Aici intrăm în tărâmul a ceea ce este cel mai misterios și decisiv din întregul Nou Testament. Aici se deschide brusc o prăpastie între Iisus Hristos și toți filosofii, moraliștii, fondatorii de religii. Fiecare dintre ei se vedea pe sine doar ca *un om* care găsise adevărul și era chemat să-l proclame. Vedeau clar distanța care îi despărțea de Cel Etern. Și Iisus? Cu o încredere calmă, acest Învățător, străin de falsitate și exaltare, se proclamă Singurul Fiu al lui Dumnezeu. El nu vorbește ca un profet în numele Existentului, ci ca Existentul Însuși.

Pentru a înțelege mai bine esența mărturisirii lui Petru: „Tu ești Hristosul, Fiul Dumnezeului celui Viu", trebuie să ne întoarcem în trecutul îndepărtat.

Conform Bibliei, lumea se află de mult timp într-o stare de declin și are nevoie de vindecare. Conștientizarea imperfecțiunii lumii a dus la dezvoltarea „învățăturilor mântuirii" [74] . Acestea pot fi reduse la trei tipuri. Pentru unii (Platon), calea de ieșire constă într-o mai bună organizare a societății. Pentru alții (Buddha), în contemplarea mistică și evadarea din viață. A treia cale a fost descoperită în Israel și Iran. Acolo, exista încredere că răul poate fi învins, că în viitor va exista o transformare, care este cel mai înalt scop al vieții umane.

Scriptura descrie catastrofa spirituală care a lovit lumea în povestea căderii primilor oameni, care doreau să conducă lumea *independent* de Creatorul lor, cu alte cuvinte, „să fie ca zeii". Păcatul a distrus sau a slăbit multe dintre darurile omului, s-a răspândit ca o epidemie, trimițându-și rădăcinile otrăvitoare peste tot.

Mesajul central al Bibliei este că Dumnezeu nu a abandonat lumea decăzută. El i-a chemat pe cei drepți care l-au rămas credincioși în mijlocul întunericului și al nebuniei. Ei știau că va veni ziua în care bariera care desparte lumea de Dumnezeu va cădea. Creatorul lumii va intra Însuși în lume, va deveni vizibil și aproape de oameni. Revoluția universală va fi precedată de apariția lui Mesia-Hristos. Dar când profeții au încercat să descrie apariția lui Mesia-Mântuitorul, majoritatea L-au înfățișat ca un triumfător puternic. Doar câțiva L-au înfățișat fără strălucire exterioară.

Isus a revelat că Epifania avusese loc în Sine, că El era Mesia cel promis. Cel Nemăsurat și Atotcuprinzător dobândise o față și o voce umană în Tâmplarul din Nazaret, „Fiul Dumnezeului celui Viu”.

El a umblat pe pământ fără să-i suprime pe oameni cu forța puterii Sale, păstrând intactă libertatea umană. Isus nu căuta sclavi, ci fii, frați care să-L iubească *cu altruism* și să-L urmeze. Dacă Mesia s-ar fi arătat „în glorie”, dacă nimeni nu s-ar fi putut îndepărta de El, ar fi fost constrângere.

O altă piedică a fost faptul că predicarea lui Isus nu a fost aprobată de autoritățile bisericești oficiale. Învățătorii și ierarhii Bisericii Vechiului Testament au rămas surzi la Evanghelie. S-au trezit captivi tradiției, dată, în opinia lor, o dată pentru totdeauna. Nu au permis îndoieli cu privire la infailibilitatea lor și, prin urmare, au devenit dușmani ai lucrării lui Dumnezeu. Însuși faptul sentinței pronunțate asupra lui Hristos de către liderii religioși ai lui Israel este cea mai mare tragedie a umanității.

SPRE GOLGOTA

Miracolele săvârșite de Isus, predicile Sale îndrăznețe, însăși farmecul personalității Sale a atras mulți oameni la El. Există chiar mai multe indicii în Evanghelii că oamenii doreau să-L facă rege. Dar Isus nu a venit să instaureze o împărăție pământească bazată pe putere exterioară, ci să deschidă inimile oamenilor către Dumnezeu, către bunătate. Aceasta explică răceala lui Isus față de manifestările zgomotoase ale încântării populare. Entuziasmul maselor se aprinde ușor și își face prada cu ușurință pe cei însetați de supunere și caută idoli. Copiii Împărăției Sale nu ar trebui să fie așa. Hristos aștepta împliniri spirituale și morale de la fiecare.

Refuzul lui Isus de a ceda pasiunilor mulțimii și de a accepta rolul unui lider populist a cauzat, se pare, declinul influenței sale în Galileea. Era clar că mâna cuiva îi conducea pe oameni împotriva lui. Nu i se mai permitea să predice liber în sinagogi ca înainte. Isus a fost forțat să părăsească Capernaumul pentru totdeauna. Drumul spre Nazaret i-a fost, de asemenea, închis. Inelul se strângea rapid. În toamnă, Isus s-a dus la Ierusalim pentru Sărbătoarea Corturilor, nu pe față, ci ca și cum ar fi fost în secret.

Festivalul durase deja patru zile și era în toi. Muzica răsuna neobosit, trompetele răsunau, înecând vacarmul uman; nori de fum de la ofrandele arse se ridicau deasupra altarelor Templului. Sfârșitul recoltei era sărbătorit, oamenii erau veseli și cântau, ospătau și se rugau. Fiecare loc liber din Ierusalim era presărat cu corturi, ridicate în grabă din crengi. Cămile, căruțe și catâri stăteau în apropiere.

În timpul festivalului, se amintea și de vremea când oamenii rătăceau prin deșert și locuiau în corturi (slavonă bisericească: „colibe”).

Deodată, atenția celor prezenți a fost atrasă de o dispută între cărturari într-un colț al galeriei. Toată lumea a fost frapată de un bărbat necunoscut cu accent galileean. „Acesta este cel pe care caută să-l omoare?”, au ghicit ierusalimienii. Dar de ce acționa El pe față?

„Dacă rămâneți în Cuvântul Meu”, ne-a învățat Isus, „așadar, sunteți cu adevărat ucenicii Mei; veți cunoaște adevărul, și adevărul vă va face liberi!” (Ioan 8:31-32). „Adevărat, adevărat vă spun că oricine păcătuiește este rob al păcatului” (Ioan 8:34). Se pare că au fost mulți oameni care L-au recunoscut pe Isus ca mesager al lui Dumnezeu, iar acest lucru a împiedicat un atentat la viața Lui la Sărbătoarea Corturilor. Vindecarea unui om orb din naștere i-a zguduit și pe unii dintre farisei. Nu putea fi o întâmplare că acest Învățător ciudat poseda o astfel de putere. Dar, îmbătați de un sentiment al propriei superiorități, acești oameni nu au putut recunoaște Adevărul Viu care venea la ei în persoana lui Isus din Nazaret.

Până la mijlocul lunii decembrie, Isus a venit nestingherit la Templu, înconjurat de o mulțime de ucenici. Nopțile le petrecea cu prietenii săi în satul Betania, lângă Ierusalim, iar ziua predica în Pridvorul lui Solomon. Cu toate acestea, o nouă ciocnire a avut loc în sărbătoarea Hanuka. În acea zi, au sărbătorit victoria revoltei macabeenilor asupra păgânilor. Faptele eroice din trecut au dat de gândit unui lider puternic care avea să răstoarne puterea romanilor. Mulțimea aștepta o acțiune politică decisivă din partea lui Isus. În schimb, Isus a spus: „Nu credeți, pentru că nu sunteți din oile Mele (Ioan 10:26)... Eu și Tatăl suntem una” (Ioan 10:30). Un murmur de groază a străbătut mulțimea. El Se face Fiul lui Dumnezeu! Trebuie pedepsit imediat pentru blasfemie. De data aceasta, Isus a scăpat de moarte doar în mod miraculos.

Mai erau aproximativ trei luni până la Paște, dar Isus nu mai putea locui în apropierea capitalei. El s-a dus în Transiordania pentru ploile de iarnă. Învățătorul și ucenicii se aflau dincolo de Iordan, în relativă siguranță.

În primăvară, a sosit vestea că Lazăr, fratele Martei și al Mariei, era grav bolnav. Isus stătea adesea în casa acestor oameni din Betania când se afla în Ierusalim. Nu i-a luat mai mult de două zile să ajungă în Betania. Isus nu intrase încă în sat când Marta a alergat să-L întâmpine. „Doamne”, a spus ea, plângând, „dacă ai fi fost aici, fratele meu n-ar fi murit.” „Unde L-au îngropat?”, a întrebat Isus. Oamenii L-au dus la mormânt, care era acoperit cu o lespede de piatră, așa cum era obiceiul.

„Prăbușiți piatra”, a poruncit Învățătorul. Intrarea în peșteră s-a deschis, Isus și-a ridicat ochii spre cer și s-a cufundat în rugăciune... „Lazăre, ieși afară!”, a strigat Isus, iar glasul Lui, ca un tunet, a răsunat în alte lumi. Când mortul a apărut la pragul peșterii, înfășurat într-un giulgiu, oamenii s-au retras îngroziți. „Dezlegați-l și lăsați-l să plece”, a spus Isus în tăcerea care a urmat (vezi Ioan 11).

În acest eveniment, Isus le-a arătat ucenicilor săi puterea sa asupra vieții și a morții. Învierea lui Lazăr avea scopul de a-i pregăti pentru Misterul Pascal.

Totuși, au existat oameni care au considerat că este de datoria lor să raporteze Sinedriului cele întâmplate. Un consiliu al celui mai înalt cler evreu a fost convocat imediat. Saducheii, aristocrația sacerdotală conducătoare, se temeau că mișcarea din jurul Învățătorului Nazarinean s-ar putea transforma într-o rebeliune și ar provoca o expediție punitivă a romanilor. Iosif Caiafa, marele preot, a declarat că „falsul mesia” trebuie eliminat fără ezitare. Mai bine moartea unui singur om decât un dezastru care s-ar abate asupra întregii națiuni. Se pare că problema a fost amânată la aflarea faptului că Isus părăsise satul.

Cu aproximativ zece zile înainte de Paște, Isus și-a anunțat ucenicii că intenționează să ajungă la Ierusalim înainte de sărbătoare. Au pornit repede și au mers aproape fără oprire. Era ca și cum Isus s-ar fi grăbit să-și întâmpine moartea. Drumul șerpuia printre dealuri. Ici și colo au început să apară oameni, îndreptându-se spre Ierusalim. Treptat, Isus s-a trezit în fruntea unei mari mulțimi de pelerini. Mulți l-au recunoscut și l-au salutat cu bucurie. Iar alții s-au apropiat și au cerut să fie primiți ca ucenici.

Vineri, 31 martie, călătorii au intrat în Betania, unde se ținea o sărbătoare în cinstea sosirii Învățătorului. Mulți dintre prietenii Săi s-au adunat. Când a trecut Sabatul, Isus a început să se pregătească să intre în cetate. Isus a ales pentru aceasta un măgar, un animal care fusese mult timp un simbol al păcii. În loc de șa, i s-au pus haine pe spatele măgarului și, așezat pe el, Isus a început să se apropie de intrarea în Ierusalim. Regele proclamând pacea, a călărit neînarmat, înconjurat de pelerini care strigau: „Osana Fiului lui David!” Ucenicii s-au bucurat. În sfârșit, ziua mult așteptată sosise!

Ierarhii erau complet confuzi. Nu se așteptaseră la o asemenea demonstrație furtunoasă a iubirii oamenilor pentru galileean. Între timp, Isus călărea prin străzile festive și, coborând de pe măgar, intra în incinta Templului împreună cu ucenicii săi. Ei așteptau niște cuvinte și fapte de la El, dar El privea în tăcere în jurul sanctuarului, ca un rege care dorea să-și inspecteze stăpânirile. Luni dimineață, venind din nou la Templu, a făcut același lucru ca acum trei ani: le-a ordonat negustorilor să părăsească incinta Casei lui Dumnezeu. Când cei care

vindeau și cumpărau au început să se răzvrătească, Isus a răsturnat mesele schimbătorilor de bani cu bani și băncile cu păsări destinate vânzării.

Aceasta a fost prima lucrare a lui Mesia, care s-a arătat deschis poporului. A fost îndreptată împotriva umilirii Templului. A doua lucrare a fost vindecarea bolnavilor, care se înghesuiau în jurul lui Isus.

Totuși, cu fiecare zi care trecea, apostolii deveneau din ce în ce mai conștienți de faptul că Mesia se afla în Ierusalim, ca și cum ar fi fost într-o tabără ostilă. Înnoptau cel mai adesea în dumbrăvița Ghetsimani de la marginea orașului. Dar dimineața, Isus venea din nou în orașul zgomotos, unde ascultătorii Îl așteptau, iar adversarii îl pândeau.

Miercuri, Iuda a intrat în secret în palatul marelui preot Caiafa. El le-a propus autorităților evreiești planul său: să-l prindă pe Isus noaptea, în afara orașului, fără a atrage atenția mulțimii. Probabil că Iuda a relatat că el credea că Isus intenționa să-și proclame Împărăția în ziua Paștelui. Acum, Iuda intenționa chiar să profite de pe urma trădării sale și a luat cei treizeci de arginți oferiți. După ce a primit banii, s-a întors la Învățător ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

Joi dimineața, Isus le-a spus apostolilor să se pregătească pentru masa de Paște, o sărbătoare celebrată anual în amintirea eliberării din sclavia egipteană. El dorea să aibă timp să sărbătorească Paștele cu ucenicii săi și acorda o mare importanță acestei ultime sărbători din viața Sa pământească. Isus i-a trimis pe ucenici în cetate la unul dintre urmașii Săi secreți, ca să poată pregăti totul în casa lui pentru masa sacră.

Când s-a înserat, Isus și ucenicii, așa cum era obiceiul pe atunci, s-au așezat pe canapele joase: Ioan lângă Isus, Petru în fața Lui; Iuda era și el în apropiere. Evenimentul sacru al Joii Mari, care avea să devină sacramentul central al Bisericii creștine, imprimat în rugăciuni și imnuri, în operele lui Giotto, Dionisie și Leonardo, s-a desfășurat într-o atmosferă de o simplitate modestă.

Isus a rostit o rugăciune deasupra pâinii nedospite. „Aceasta este pâinea suferinței pe care a mâncat-o părinții noștri în țara Egiptului”, a repetat Învățătorul cuvintele tradiționale ale mesei sacre din Vechiul Testament. De data aceasta, însă, Paștele proclamă suferința lui Isus Hristos, Mesia. Așa cum această pâine sfântă este frântă, tot așa trupul Său va fi dat în mâinile călăilor. *„Luați trupul Meu, care este frânt pentru voi”,* a spus Hristos și a adăugat: „Faceți aceasta în pomenirea Mea”.

Dar Isus a luat în mâini paharul comun cu vin și a zis: *„Beți din el toți. Acesta este sângele Meu, sângele legământului cel nou, care se varsă pentru mulți, spre*

iertarea păcatelor… Faceți aceasta întotdeauna, spre pomenirea Mea." Apostolii au împărțit paharul. Așa se sărbătorea Paștele Noului Legământ. Amintirea eliberării din robia egipteană devenea amintirea eliberării din robia păcatului, eliberarea pe care o primește o persoană care crede în Isus Hristos și se unește cu El în viața sa. Cel mai important semn al acestei uniri era sacramentul frângerii pâinii sau al mulțumirii (în greacă: Euharistie). Cântând un psalm, ieșeau din casă și mergeau prin străzile adormite spre porți (vezi Matei 26:26-28; Marcu 14:22-24; Luca 22:17-20).

Isus și ucenicii Săi au părăsit orașul spre Muntele Măslinilor. După ce au trecut râpa Chedron, au intrat în Grădina Ghetsimani. Era o mică proprietate privată, înconjurată de un zid, unde se afla o livadă de măslini. După ce au trecut de gard, ucenicii au început să se așeze să se odihnească. Isus s-a dat la o parte și, căzând în genunchi, a început să se roage fierbinte. S-a rugat. Apostolii dormeau. Iar pașii gărzilor se auzeau deja pe străzile Ierusalimului.

După un timp, grădina a fost luminată de felinare și torțe, se auzeau zgomote și voci. O mulțime de oameni a apărut la intrare. Un ofițer roman cu soldați mergea în față, urmat de slujitorii templului înarmați. Iuda s-a strecurat înainte. A promis că va da un semn pentru ca să nu existe nicio greșeală în arestarea din grădina de noapte.

„Salutări, Rabi!", a zis el, sărutându-l pe Învățător. „Prietene, de aceea ești aici", a zis Isus. „Cu o sărutare îl trădezi pe Fiul Omului?" (vezi Luca 22: [47-48]).

Gărzile L-au înconjurat imediat pe Isus. Mâini aspre L-au legat cu frânghii.

PRIN SUFERINȚĂ ȘI MOARTE PENTRU TRIUMFUL VEȘNIC

Convoiul l-a predat pe Prizonier marelui preot Caiafa. Restul nopții, Isus a îndurat batjocura slujitorilor marelui preot. A venit dimineața. „Micul Sinedriu" format din douăzeci și trei de persoane s-a adunat la Caiafa. Includea preoți și bătrâni. Soarta lui Isus a fost predeterminată dinainte de unanimitatea completă a întregului colegiu.

Martorii au înaintat cu acuzații precum: Voia să distrugă Templul, A interzis plata taxelor către Cezar. Dar nimic din toate acestea nu a dat temei pentru o condamnare la moarte. Isus însuși nu a rostit niciun cuvânt. Caiafa nu a mai putut aștepta. „Te conjur pe Dumnezeul cel Viu", a strigat el, „spune-ne: ești Tu Mesia, Fiul Celui Binecuvântat?" „Eu sunt", a fost răspunsul. Aceasta a fost o mărturie fără precedent; Isus rareori a vorbit atât de direct despre mesiania Sa (vezi Matei 28:3-64; Marcu 14:61-62).

După ce și-a rupt hainele, așa cum se obișnuia să se facă atunci când se aduceau vești triste sau blasfemii, Caiafa a strigat cu o groază ipocrită: „Ce nevoie mai avem de martori? Ați auzit blasfemia? Ce credeți?” „Vinovat de moarte”, au decis membrii Sinedriului. Dar conciliul nu avea dreptul să execute pe nimeni. Tot ce mai rămânea era să-l predea pe Isus lui Pilat pentru a fi judecat, conform legii romane.

Vineri dimineață, Pilat a fost informat că rebelul care fusese arestat cu o seară înainte fusese adus. „Ce acuzație aduceți împotriva acestui om?”, a întrebat Pilat. Când și-a dat seama că Isus era în ochii lor un predicator al unor teorii false, a spus: „Nu găsesc nicio vină în acest om”. Și-a dat seama că avea de-a face cu un predicator care nu era deloc periculos pentru autoritățile romane. Pilat a decis să-l pedepsească pe Isus cu biciuiri și apoi să-l elibereze de dragul Paștelui. Cu toate acestea, poporul, instigat de preoții cei mai de seamă, a început să ceară eliberarea lui Baraba, un rebel cunoscut în oraș. Baraba nu era doar cunoscut, ci era considerat un erou, în timp ce Isus era un străin al cărui nume nu conta prea mult pentru locuitorii orașului.

De îndată ce Isus a apărut pe platformă, bătut cu cruzime cu biciul, un strigăt a răsunat în piață: „La cruce! Răstigniți-L!”, „Eliberați-l pe Baraba!” Acuzatorii lui Isus au prezentat un argument nou, extrem de convingător: „El se numea Mesia - Regele. Dacă-l lăsați să plece, nu sunteți prieten cu Cezarul.” Pilat și-a dat seama că propria sa bunăstare era în joc. Dorind să arate că nu acționează conform legii, ci pentru a satisface cererile, procuratorul a ordonat să se aducă apă și, așa cum cere obiceiul răsăritean, și-a spălat demonstrativ mâinile: „Nu sunt vinovat de sângele Celui Drept.” Condamnatul a fost predat soldaților.

Procesiunea care a plecat din Pretoriu, reședința procuratorului, a traversat străzile înguste ale Ierusalimului la prânz, în Vinerea Paștelui, pe 7 aprilie 1930. Conform unei reguli crude, condamnații purtau ei înșiși barele crucilor pe care erau răstigniți. Chinuit de biciuri, Iisus mergea încet. Părăsind orașul, s-au îndreptat spre un deal nu departe de drum. Datorită formei sale, era numit Golgota - „Craniu”. Cruci trebuiau așezate pe vârful său. Romanii îi răstigniau întotdeauna pe condamnați de-a lungul drumurilor aglomerate, astfel încât aspectul lor să-i sperie pe cei neascultători.

Răstignirea a fost una dintre cele mai inumane execuții inventate de lumea antică. Condamnatul era țintuit gol pe un stâlp cu o bară transversală și lăsat să moară încet. Rănile dureau insuportabil, soarele ardea capul, iar sufocarea chinuia.

Soldații i-au smuls hainele lui Isus, lăsând doar o șal. Condamnatul a fost așezat pe cruce. S-a auzit un sunet teribil de ciocane în timp ce cuie uriașe erau înfipte

în încheieturi și picioare. Cei care stăteau în apropiere au auzit cuvintele lui Isus: „Tată, iartă-i, căci nu știu ce fac” (vezi Luca 23:34). După ce crucile cu cei răstigniți au fost ridicate vertical, convoiul a trebuit să aștepte ca oamenii condamnați să-și dea ultima suflare. Între timp, vântul bătea. Nori mohorâti acopereau cerul. Părea că soarele însuși se ascunsese, ca să nu vadă nebunia oamenilor. Până la ora trei după-amiaza se făcuse întuneric ca amurgul.

Ultimele cuvinte ale lui Isus au fost: „Tată, în mâinile Tale Îmi încredințez duhul...” (Luca 23:46). Deodată, un strigăt i-a scăpat suferindului. Apoi, capul i-a căzut în piept, inima i s-a oprit. Era mort. Fiul Omului își golise paharul până la fund. Golgota era goală. Doi ucenici secreți ai lui Isus, Iosif și Nicodim, oameni bogați și respectați, au primit permisiunea de la Pilat să ia trupul lui Isus. Cu ajutorul slujitorilor, trupul a fost dat jos de pe cruce și dus într-o grădină din apropiere. Lotul îi aparținea lui Iosif, care își pregătise acolo un mormânt.

Decedatul a fost înfășurat în giulgiuri funerare, dus în peșteră, iar intrarea a fost blocată cu o lespede rotundă de piatră. Două femei dintre discipolii apropiați erau prezente.

Și apostolii? Nu știau nimic despre locul de înmormântare. Groaza i-a cuprins. Până acum nu fuseseră atinși. Dar cât timp avea să dureze asta? Erau și mai chinuiți de gândul că Cel care mărturisise adevărul și promisese că îi va conduce în Împărăția lui Dumnezeu zăcea acum fără viață. Deci Isus nu era Cel pentru care Îl luaseră, nu Mesia, nu Mesagerul lui Dumnezeu?

Analele istoriei [75] conțin multe lucruri de neînțeles , dar cel mai incredibil lucru din ele este viața lui Isus din Nazaret. Se crede, pe bună dreptate, că misterul morții și învierii lui Hristos depășește limitele cunoașterii umane. Cu toate acestea, există fapte care se află în câmpul vizual al istoricului. Chiar în momentul în care lucrarea lui Isus Hristos, abia începută, părea să fi pierit pentru totdeauna, iar ucenicii Săi își pierduseră credința, totul s-a schimbat brusc și radical. Cei care tocmai L-au părăsit pe Învățător și L-au renegat, proclamă cu îndrăzneală Învierea lui Isus Hristos. Mărturiile apostolului Pavel, împreună cu narațiunile pascale din Evanghelii, demonstrează faptul real al învierii spirituale a ucenicilor și i-au inspirat să predice Vestea Bună.

Sinedriul avea nevoie de propria versiune oficială. S-a anunțat că ucenicii lui Isus l-au furat trupul în timpul nopții și spuneau că El este viu.

Dar dacă apostolii ar fi participat la falsificare sau ar fi știut despre ea, de unde ar fi luat tăria și curajul de a apăra înșelăciunea deliberată chiar și în fața morții? Și nu s-ar fi putut întâmpla ca trupul lui Isus să fie luat de altcineva? Cei care susțin această opinie uită că ucenicii au gândit același lucru și au căzut într-o

deznădejde și mai mare. O schimbare în ei a avut loc abia *după ce* au *văzut* Învierea lui Isus.

Expresia Apostolului Pavel „un trup duhovnicesc” (1 Corinteni 15:44) este, se pare, cheia înțelegerii Misterului Pascal. Aceasta înseamnă că în grădina lui Iosif a avut loc o victorie unică a Duhului, care, fără a distruge trupul, i-a dat o formă de existență nouă, superioară. Pentru apostoli, Învierea a devenit o garanție a invincibilității Binelui, personificat în Isus.

Evangheliile ne povestesc cum Isus a venit la ucenici când erau închiși într-o casă, li s-a alăturat în drum spre un sat vecin, a apărut pe malul Mării Galileii. De fiecare dată a fost o întâlnire reală, deschizând ochii ucenicilor către prezența lui Isus. În aceste zile luminoase, apostolii au fost în sfârșit confirmați în credința lor. Dintre cei doisprezece, doar Toma nu-L văzuse pe Domnul. Când a ascultat cuvintele entuziaste ale celorlalți ucenici, i-a fost greu să le împărtășească sentimentele. Oare fusese vreo greșeală? Într-una dintre ultimele zile de Paște, ucenicii s-au adunat într-o singură casă. Ușile erau strâns încuiate: teama de persecuție nu se potolise încă. Și din nou, toată lumea L-a văzut brusc pe Isus. S-a întors către Toma: vino, întinde mâna, verifică!

„Domnul meu și Dumnezeul meu!” a fost tot ce a putut spune apostolul. Nu s-a mai gândit la dovezi. „Ai crezut”, a spus Hristos, „pentru că M-ai văzut. Fericiți sunt cei ce n-au văzut și totuși au crezut” (vezi Ioan 20:24-29).

Ultimele cuvinte ale Domnului Înviat, în a 40-a zi după Paște, au fost: „Duceți-vă și faceți ucenici din toate neamurile, botezându-i în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh și învățați-i să păzească tot ce v-am spus. Și iată, Eu sunt cu voi în toate zilele, până la sfârșitul veacului” (Matei 28:19-20).

Au trecut secole...

Imperiile au crescut și au căzut, civilizațiile au pierit, fața pământului s-a schimbat, dar Biserica fondată de Iisus Hristos din Nazaret stă ca o stâncă în mijlocul acestei mări învolburate. Credința care în primele zile era mărturisită doar de câteva zeci de oameni mișcă astăzi un miliard de locuitori ai pământului, vorbind limbi diferite și creând nenumărate forme de cultură.

Creștinismul a unit înțelepciunea Atenei și aspirațiile Orientului cu visul roman al „consimțământului” universal; a condamnat asupritorul, a exaltat femeia și a contribuit la eradicarea sclaviei. „Aluatul” creștin a devenit în Europa și Lumea Nouă o sursă de dinamism necunoscută în toți cei cincizeci de mii de ani precedenți de existență umană.

Furtuni și uragane au măturat Biserica, pericole externe și interne o pândeau. Setea de putere a liderilor și păgânismul mulțimii, ispitele lumești și ascetice, atacul adversarilor fățiși și păcatele creștinilor, discordia și schismele - toate acestea păreau uneori să amenințe însăși existența Bisericii. Dar aceasta a rezistat tuturor bătăliilor și crizelor istorice.

Taina invincibilității sale este în Fiul *Omului,* Care, după cuvintele apostolului, „este același ieri și azi și în veci” (Evrei 13:8).

Conștiința neiluminată a omului caută măreția exterioară, se supune puterii vizibile; dar aceasta nu este ceea ce îi dă Evanghelia. Fiecare suflet care L-a găsit pe Iisus Hristos știe acum că omul nu este un rătăcitor singuratic în deșertul cosmic negru, ci un copil al lui Dumnezeu, un participant la planurile divine. În El, Creatorul ascuns și de neînțeles a devenit aproape de noi, iar acest lucru umple viața de bucurie, frumusețe, sens. Nu mai există „tăcerea înfricoșătoare a abisului”, peste toate este lumina lui Hristos și dragostea Tatălui Ceresc.

Volumul 2

Capitolul I. Răspândirea Vestea Bună

Prolog

Vellius Paterculus, un veteran experimentat și confident al lui Tiberius, stătea în biblioteca sa, terminând o carte despre istoria Romei. În ea, studia calea care, prin războaie și revoluții, adusese orașul de pe șapte coline la poziția de putere mondială. Vellius a fost generos în laudele sale aduse lui Augustus și succesorului său pentru că „au reînviat obiceiurile antice”, au întărit statul de drept și au adus glorie Romei timp de multe secole. Istoricul era sigur că cele mai importante lucruri din viața oamenilor se decideau pe câmpul de luptă și în birourile politicienilor. Nu i-a trecut niciodată prin minte că, chiar în momentul în care își termina ultimele rânduri ale operei, ceva nou se crea departe, în Ierusalim – și de către cine? – de către o mână de artizani și pescari de pe Lacul Tiberias.

Chiar și acolo, la periferia imperiului, în acest oraș straniu din est, nu au fost luați în serios. Acum o lună, masacrul Învățătorului lor părea să fi pus capăt unei alte mișcări mesianice. Marele preot Iosif Caiafa a fost destul de calm în această privință, în ciuda zvonurilor fantastice care circulau de ceva vreme prin Ierusalim, dar niciodată nu știi ce ar putea spune o mulțime superstițioasă. Pontius Pilat s-a întors la Cezareea imediat după Paște și s-a aruncat în afaceri; avea destule griji și îngrijorări - incidentul cu „Regele Iudeilor” a fost foarte curând șters din memorie.

Între timp, cartierul din partea de est a orașului, unde Petru și ucenicii săi se stabiliseră împreună cu prietenii, rudele și noii coreligionari, își trăia propria viață specială. Era ca o mare familie, având „o singură inimă și un singur suflet” (Faptele Apostolilor 4:32).

Conform Faptelor Apostolilor, aproximativ o sută douăzeci de galileeni au ajuns la Ierusalim. Poate că au fost mai mulți, dar tradiția considera acest număr minim pentru formarea unei comunități separate. Existau multe astfel de frății, sau haburot (tovarăși), unite pentru mese de rugăciune, în Palestina și nu numai. Autoritățile ecleziastice și civile i-au tratat cu destulă toleranță.

Gradul de izolare al comunităților a variat, iar unele dintre ele, cum ar fi cele care locuiau în apropierea Mării Moarte, și-au rupt aproape complet legătura cu restul lumii. Însă comunitatea ucenicilor lui Hristos, numiți *nazarineni* , era diferită de oricare alta. Nu era pur și simplu o comunitate de oameni pioși și, în plus, nu intenționau să se izoleze de Templu și de Biserica părinților lor.

Nu au rămas în ea prin inerție, pe care nu o puteau depăși. Pentru ucenici, o îndepărtare de Vechiul Testament ar fi însemnat o îndepărtare de Domnul Însuși, care trăia și învăța pe baza credinței revelate. Însăși venirea Lui era împlinirea promisiunilor biblice. Apostolii sperau că Noul Testament pe care El îl stabilise se va răspândi la întregul popor al lui Dumnezeu în scurt timp; dar chiar și după ce acest lucru nu s-a întâmplat, Biserica a continuat să mențină o legătură puternică cu moștenirea lui Israel prin Tradiție și Biblie.

Dacă bărbații se rugau separat în sinagogi, iar rabinii nu admiteau femei în școlile lor, apostolii nu voiau să încalce voia Domnului, care era mereu înconjurat nu doar de ucenici, ci și de ucenici. De aceea, în casele lor, credincioșii se rugau cu toții împreună, ca și cum ar fi anticipat cuvintele lui Pavel: „nu este nici parte bărbătească, nici parte femeiască, căci toți sunteți una în Hristos Iisus” (Galateni 3, 28).

Maria, Maica Domnului, a cărei grijă i-a fost încredințată lui Ioan Zebedeu, era înconjurată de venerație, deși încă se păstra cu smerenie în umbră. Aceasta explică dualitatea imaginii sale în Noul Testament. Pe de o parte, este aleasa lui Dumnezeu, „binecuvântată între femei”, iar pe de altă parte, Păstrătoarea unui secret, de care foarte puțini sunt conștienți. Ca și cum ea însăși ar fi evitat cu încăpățânare gloria umană.

Fără îndoială, impresia lăsată de personalitatea ei a fost enormă. Aceasta explică legendele care au înconjurat numele Mariei încă din primele generații de creștini.

Ca și în zilele de Paște – amare și vesele – sora ei, Salomeea, Maria Magdalena și alte femei galileene erau de nedespărțit de Ea. Toate i-au urmat pe apostoli la Ierusalim. Dar din acel moment, urmele lor s-au pierdut. Poate că aceste femei, care au păstrat amintiri uimitoare, și-au continuat modesta slujire în comunitate, iar unele dintre ele s-au întors în Galileea. Cine au fost oamenii care le-au ascultat poveștile despre Învățător? Cine a fost încălzit de focul credinței lor? Nu știm. Lucrarea lui Dumnezeu se împlinește adesea pe căi necunoscute și prin oameni discreti.

Domnul a vorbit despre chemarea celor Doisprezece, care, la venirea Împărăției lui Dumnezeu, urmau să joace rolul de patriarhi și fondatori ai adevăratului Israel, Biserica Noului Testament. Dar numărul biblic a fost încălcat. Unul dintre ei, Iuda, s-a îndepărtat, s-a alăturat dușmanilor lui Isus și apoi a dispărut. Se știa că pierise, dar zvonurile au descris moartea sa în moduri diferite.

Prin urmare, Petru a anunțat la una dintre întâlniri că era necesar să se găsească o altă persoană care să-l înlocuiască pe Iuda. Convins că sfârșitul trădătorului era prezis în Scriptură, apostolul a propus înlocuirea lui cu un ucenic care fusese cu Isus din primele zile și Îl văzuse înviat. În mod ciudat, s-a dovedit că existau doar doi astfel de candidați - Iosif Barsaba și Matia. Se pare că alți posibili candidați au rămas în Galileea.

Pentru a decide pe care dintre cei doi să-l aleagă, au recurs la un obicei din Vechiul Testament: au tras la sorți, rugându-se ca Dumnezeu Însuși să-l indice pe cel mai vrednic. Sorții i-au căzut lui Matia, iar el a fost „numărat” printre cei Doisprezece. Prin acest act, apostolii au mărturisit credința lor în promisiunea lui Hristos.

Vara se apropia în Iudeea. Strugurii nu erau încă copți, dar câmpurile din jurul Ierusalimului deja îngălbeneau. Perioada *Shavuot* , *săptămânile* premergătoare sărbătorii Rusaliilor, se apropia de sfârșit. Anul acesta a căzut pe 29 mai.

Sărbătoarea a fost mult timp programată să coincidă cu începutul recoltei grâului; în Templu, în fața altarului, preoții așezau pâini de sacrificiu coapte din bobul noii recolte. Dar, pe lângă aceasta, ziua *de Shavuot* comemora darea Legii. Rabinii spuneau că glasul lui Dumnezeu răsuna din Sinai în șaptezeci de limbi, în funcție de numărul popoarelor pământului. Și ca și cum ar fi confirmat această legendă, Ierusalimul a devenit cu adevărat multilingv în timpul sărbătorii. Reprezentanți ai „întregului Israel” din diferite părți ale lumii, precum și prozeliți ai diferitelor triburi, s-au adunat aici [76] . Unii pelerini nu au părăsit Ierusalimul din zilele de Paște.

Nazarinenii erau și ei într-o dispoziție festivă. Toți erau plini de o bucurie și o speranță extraordinare, convinși că Dumnezeu îi destinase pentru o mare

mărturie. Noaptea de Rusalii trebuia să fie petrecută citind Tora. Dar credincioșii din cercul lor citiseră cu siguranță Cuvântul lui Dumnezeu înainte, căutând pasaje care indicau spre Hristos. Fiecare eveniment din viața Lui, moartea și învierea Lui, dobândea o nouă perspectivă în lumina profețiilor. Poate că aveau la dispoziție și mici colecții de texte mesianice: astfel de cărți existau deja la acea vreme, în special la esenieni.

Pe măsură ce se apropia noaptea festivă, apostolii citeau și se rugau în camera de sus a casei principale de întâlniri. Se pare că această locuință aparținea Mariei, o ierusalimeancă, mama lui Ioan Marcu (mai târziu un tovarăș al lui Petru și Pavel).

Se apropia zorii… Deodată, ceva li s-a întâmplat tuturor celor prezenți. Era ca și cum un foc ceresc i-ar fi cuprins. Era similar cu ceea ce li s-a întâmplat profeților în momentul chemării lor. Desigur, o astfel de experiență incomparabilă nu poate fi descrisă decât prin imagini *iconice* . De aceea, evanghelistul Luca [77] , vorbind despre pogorârea Duhului Sfânt, folosește simboluri biblice ale Bobotează: „un vuiet din cer, ca un vânt puternic care năvălește”, „limbi care se împart, ca de foc” (Faptele Apostolilor 2:2-3).

Observatorii din afară au putut doar să vadă cum o mulțime de galileeni, ușor de recunoscut după vorbirea lor guturală, au părăsit casa și, lăudându-L pe Dumnezeu cu voce tare, s-au îndreptat spre Templu. Acolo, stând printre coloanele din pridvorul lui Solomon, au continuat să se roage și să cânte.

Manifestările zgomotoase ale emoției erau frecvente în Orient. Dar galileenii încă atrăgeau atenția multora. Laudele lor extatice rupeau granițele limbajului. Părea că vorbeau un dialect necunoscut. Dar, în mod uimitor, această bolboroseală extatică a devenit audibilă pentru oamenii ale căror inimi erau deschise. Au înțeles - au înțeles, deși mulți dintre ei își uitaseră de mult limba maternă, trăind departe de Iudeea, iar alții nu o cunoșteau deloc. Pentru sceptici, miracolul, ca întotdeauna, a rămas închis. Au batjocorit cu dispreț, spunând că acești galileeni erau pur și simplu beți.

Ce înseamnă „a vorbi în limbi”? Este greu de stabilit în detaliu ce s-a întâmplat în dimineața Rusaliilor din anul 30. Sfântul Luca relatează doar povestea unui eveniment care a avut loc cu o jumătate de secol înainte de a-și scrie cartea. Este puțin probabil ca apostolilor să li se fi acordat permanent capacitatea de a vorbi limbile altor popoare. Cel mai probabil, evanghelistul descrie un caz de glosolalie: aceasta este ceea ce oamenii numeau vorbirea oamenilor aflați într-o stare extatică. Dacă acceptăm această ipoteză, devine clar de ce ucenicii erau considerați beți. La urma urmei, apostolul Pavel a spus că pentru cei care veneau accidental la întâlnire, cei care vorbeau „limbi necunoscute” puteau

părea nebuni (vezi 1 Corinteni 14:23). Dar aceasta este doar latura exterioară a fenomenului. Un alt lucru este important: mulți care nu cunoșteau aramaica au înțeles glorificarea neobișnuită a apostolilor. Mesajul a trecut din duh în duh, ocolind barierele lingvistice. În acest fenomen, părea să existe o premoniție a spiritului universal al Evangheliei, care transcende granițele țărilor și triburilor [78] .

Dar de ce descrie Luca evenimentul Rusaliilor ca fiind unic? El trebuie să fi știut bine că glosolalia în comunitățile creștine însoțea adesea rugăciunea celor umbriți de Duhul Sfânt. Așadar, miracolul nu consta în „vorbirea în limbi” în sine. În biserici, Duhul Sfânt cobora doar asupra acelor oameni asupra cărora apostolii își puneau mâinile. Aici, puterea lui Dumnezeu acționa fără intermediari. Miracolul consta în renașterea completă a ucenicilor: abia ieri, temători și nehotărâți, aceștia au devenit evangheliști curajoși ai lui Mesia.

O revărsare specială a Duhului era necesară pentru a da Bisericii care se naște impulsul inițial, mișcarea, puterea irezistibilă. Fără această influență, răspândirea rapidă a curentelor noii credințe ar fi fost imposibilă. În două sau trei decenii, Vestea Bună s-a răspândit din Asia până în Gibraltar - acesta este rezultatul vizibil și evident al revărsării creatoare a Duhului. Și încă ceva: adevărata mărturie a început abia atunci când „limbile necunoscute” au tăcut.

Petru urcă pe platformă. Mulțimea amuțește. Zeci de priviri sunt ațintite asupra lui - cu uimire, alarmă, întrebare. Pescarul vorbise oamenilor înainte la porunca Învățătorului, dar acesta nu era un sat galileean, ci centrul spiritual al Israelului, înaintea lui se aflau oameni care veniseră din orașe glorioase îndepărtate. Cărturari faimoși îl puteau auzi. Cu toate acestea, nu mai era Simonul care fusese înainte. La început părea mic pe fundalul clădirilor uriașe și al mulțimii. Dar apoi a părut să crească, vocea lui a tunat puternic sub arcadele porticului, ca și cum ar fi fost un tribun experimentat al poporului în fața mulțimii. Ca și cum un profet antic ar fi apărut brusc în Ierusalim.

„Bărbați israeliți”, proclamă solemn apostolul, „ascultați cuvintele acestea: Pe Isus din Nazaret, om adeverit de Dumnezeu printre voi prin semne, minuni și puteri pe care le-a făcut Dumnezeu prin El în mijlocul vostru, după cum și voi înșivă știți, pe acesta, după sfatul hotărât și după știrea mai dinainte a lui Dumnezeu, voi l-ați luat și, prin mâini ale celor fărădelegi, L-ați răstignit și L-ați omorât. Dar Dumnezeu L-a înviat, slăbind durerile morții, pentru că nu era cu putință să fie ținut în mână.” (Faptele Apostolilor 2:22-24)

Petru face din nou referire la Scriptură și își încheie discursul cu cuvintele amenințătoare: „Să știe deci cu siguranță toată casa lui Israel că Dumnezeu L-a

făcut Domn și Hristos pe acest Isus, pe care L-ați răstignit voi” (Faptele Apostolilor 2:36).

Apostolul tace. Pentru câteva clipe, o tăcere apăsătoare domnește peste mulțime. Dacă acest om are dreptate, atunci ceea ce s-a întâmplat este absurd, teribil. Este puțin probabil ca cei care stau aici să-l fi văzut pe Nazarinean, dar unii s-ar putea să fi fost în oraș în timpul Paștelui. Execuția Învățătorului galileean i-a lăsat indiferenți. Dar acum ei cred în apostolul Său, acceptă cuvântul Lui imediat, fără ezitare. Nu sunt prinși de argumente teologice, ci de puterea emanată de acest om, asemănătoare cu Amos și Isaia. Le este clar că Dumnezeu Însuși le vorbește prin el.

- Ce să facem? Ce să facem, bărbați și frați? - se aude un cor de voci discordante.

— Pocăiți-vă și fiecare din voi să fie botezat în Numele lui Isus Hristos, spre iertarea păcatelor voastre; și veți primi darul Sfântului Duh. Căci făgăduința aceasta este pentru voi, pentru copiii voștri și pentru toți cei ce sunt departe, în oricât de mare număr îi va chema Domnul Dumnezeul nostru. (Faptele Apostolilor 2:38-39)

Nimeni nu este surprins. Spălarea a fost mult timp un semn general acceptat al purificării spirituale, deschizând calea către o viață nouă. A fost practicată de mulți învățători, inclusiv de Ioan, care a venit din deșert.

Totul se întâmplă de neînțeles de repede. Mulțimi de oameni, conduși de Petru, coboară spre arcada de piatră, unde pârâul formează rezervorul Siloam. Acesta este împărțit în două jumătăți - masculin și feminin. Apostolii îi botează pe toți cei pocăiți. Cozi lungi de pelerini merg. Unii sunt botezați chiar în templu, în scăldătoare, *mikveh* , construită pentru abluțiuni. Până seara, numărul convertiților ajunge la trei mii de oameni.

Pelerinii nu se împrăștie. Sunt gata să asculte. Zi de zi îi ascultă cu nerăbdare pe Simon-Petru și pe ceilalți apostoli. Află că Împărăția lui Dumnezeu a venit deja, că Mântuitorul le-a adus împăcarea cu Dumnezeu, că El așteaptă de la ei curățenie a inimii și compasiune unii față de alții și că în curând se va arăta să judece viii și morții.

Caiafa, desigur, fusese informat despre ce se întâmplase și el însuși își putea da seama că ceva nu era în regulă. Însă o sărbătoare care adusese atâția oameni în oraș era un moment periculos pentru a lua măsuri drastice. Așa că, la început, membrii Sinedriului au adoptat o atitudine de așteptare. Ei sperau că în curând

galileenii neliniștiți și susținătorii lor agitați vor părăsi capitala, iar apoi valul de entuziasm se va potoli.

Însă calculele autorităților nu s-au adeverit.

Hristos le-a spus ucenicilor Săi că, dacă vor avea credință, vor face semne mai mari decât El Însuși (vezi Ioan 14:12). Puterea Duhului nu este numai în cuvânt, ci și în faptă. Ucenicii nu și-au dat seama imediat de acest lucru. Totul a început în ziua în care Petru și Ioan au întâlnit la porțile Templului un cerșetor schilod, care le-a cerut de pomană. A-i ajuta pe cei suferinzi era porunca Învățătorului, iar Simon a spus cu îndrăzneală: „Argint și aur n-am; dar ce am îți dau: în Numele lui Isus Hristos din Nazaret, scoală-te și umblă.” Și cu aceste cuvinte l-a ridicat pe cerșetor. „Și deodată”, scrie Luca, „picioarele și genunchii lui s-au întărit, a sărit în picioare, a stat în picioare și a început să umble. Și a intrat cu ei în Templu, umblând, sărind și lăudând pe Dumnezeu” (Faptele Apostolilor 3:6-8). În pridvorul lui Solomon, omul vindecat nu i-a părăsit pe apostoli, iar oamenii i-au înconjurat cu groază și bucurie.

Și din nou mii de botezați.

Așa cum era de așteptat, vindecarea înfăptuită de apostol a creat mai mult zgomot în oraș decât predicarea sa. Luca scrie că „i scoteau pe bolnavi pe ulițe și îi puneau în paturi și în canapele, pentru ca măcar umbra lui Petru, când va trece, să cadă peste vreunul dintre ei” (vezi Faptele Apostolilor 5:15). Autoritățile au fost alarmate să realizeze că povestea Nazarineanului continua. Trebuiau să acționeze fără întârziere.

Tribunalul suprem, Sinedriul, era în mâinile partidului saducheilor, reprezentanți ai înaltului cler și ai nobililor lideri militari. Aceștia priveau cu suspiciune toate inovațiile religioase, inclusiv credința în învierea morților. Saducheii se înțelegeau bine cu administrația romană, încercând în același timp să înăbușe sentimentele de revoltă din rândul oamenilor. Ei au fost cei care l-au condamnat pe Isus și L-au predat procuratorului. Văzând că ucenicii Celui Răstignit începeau din nou să semăne discordie, marele preot a ordonat ca Petru și Ioan să fie luați în custodie.

Răspunsurile îndrăznețe ale galileenilor, „oameni neînvățați și simpli” (Faptele Apostolilor 4:13), l-au surprins pe Caiafa. „Este oare drept înaintea lui Dumnezeu să ascultăm mai mult de voi decât de Dumnezeu? Nu putem să nu vorbim despre lucrurile pe care le-am văzut și le-am auzit” (Faptele Apostolilor 4:19-20), i-au spus ei marelui preot. Deși sărbătoarea trecuse și oamenii începeau să plece, Caiafa se temea încă de oameni și, după ce i-a amenințat, i-a eliberat pe apostoli. Dar curând a regretat acest lucru și a dat din nou ordinul de arestare a lor.

Luca consemnează că „un înger al Domnului” i-a eliberat pe Petru și Ioan din închisoare și că aceștia s-au dus de bunăvoie la Sinedriu pentru a se înfățișa înaintea bătrânilor. Fie că a fost vorba de o eliberare miraculoasă, fie că ușile închisorii au fost deschise în secret de către simpatizanți, de data aceasta îi aștepta o pedeapsă serioasă (Faptele Apostolilor 5:19-20).

Caiafa i-a acuzat de incitare: „Ați umplut Ierusalimul cu învățătura voastră și vreți să aduceți asupra noastră sângele omului aceluia.” Astfel, fără a menționa numele lui Isus, adversarii învățăturii lui Hristos din Iudeea vor vorbi de acum înainte despre El (Faptele Apostolilor 5:28). Execuția lui Isus începuse să fie uitată, dar acum Sinedriul se temea că discursurile nazarinenilor și vindecarea bolnavilor le-ar aminti din nou oamenilor de El și ar putea întoarce indignarea mulțimii împotriva autorității legitime. Dar timpul în care Petru, tremurând, s-a ascuns la poarta casei lui Caiafa trecuse. Acum apostolul a stat neclintit: „trebuie să ascultăm mai mult de Dumnezeu decât de oameni” (Faptele Apostolilor 5:29). Saducheii erau furioși.

Sprijinul pentru apostoli a venit dintr-o direcție neașteptată. Fariseii, reprezentați de conducătorul lor, Rabban Gamaliel, i-au apărat pe nazarineni. S-a spus ulterior despre el că odată cu moartea sa respectul față de Lege a dispărut, iar abstinența și puritatea au încetat să existe. Fariseii, contrar credinței populare, nu erau toți dușmani înverșunați ai lui Hristos. Printre ei se aflau mulți dintre adepții Săi secreți și deschiși [79] . Iar vechea lor ceartă cu saducheii nu a făcut decât să sporească dorința lui Gamaliel de a-i elibera pe Petru și pe Ioan. El a declarat că numai Dumnezeu putea judeca adevărul noii învățături. Sectarii și înșelătorii apăruseră deja de mai multe ori, dându-se drept mesageri din ceruri, dar toți au fost curând uitați. „Și acum vă spun”, a spus Rabban, „lăsați pe oamenii aceștia în pace și lăsați-i în pace; căci, dacă această întreprindere și această lucrare este de la oameni, nu va scăpa de nimic. Dar dacă este de la Dumnezeu, atunci nu o puteți nimici. „Luați seama să nu fiți găsiți vrăjmași ai lui Dumnezeu” (Faptele Apostolilor 5:38-39). Sfatul înțeleptului fariseu a făcut impresie, mai ales că Caiafa știa că Pilat cu greu va ceda din nou saducheilor și va aproba noi represalii.

Petru și Ioan au fost pedepsiți cu treizeci și nouă de lovituri de bici; conform legii, aceasta însemna că problema era închisă și persoana era iertată. Biciuirea crudă nu i-a zdrobit pe apostoli; ei s-au dus la frații lor, „bucurându-se”, așa cum scrie Luca, „că au fost socotiți vrednici să sufere ocara pentru Numele Domnului Isus” (Faptele Apostolilor 5:41). Sinedriul a trebuit să aștepte evoluții ulterioare.

Amenințările autorităților nu au fost principala încercare pentru Biserică. Cel mai dificil lucru a fost organizarea și îndrumarea vieții celor nou convertiți, care numărau deja câteva mii. Majoritatea galileenilor și a celor care li s-au alăturat nu

aveau nici adăpost permanent, nici venituri în Ierusalim. Apostolii nu voiau să părăsească orașul, pentru că Domnul Însuși le poruncise să rămână acolo doisprezece ani. În orice caz, nu-i puteau abandona pe cei botezați în voia sorții lor. Trebuiau să-i instruiască, să-i întrețină și să aibă grijă de hrana lor.

Studenții nu aveau nici experiență, nici talente speciale. Totul se făcea prin puterea Duhului, prin minuni.

Una dintre aceste minuni a fost dragostea. Legături cordiale puternice îi uneau pe credincioși, care nu erau „oameni cu aceleași gânduri", ci frați și surori. Toată lumea era gata să împartă ultimele. Cei mai bogați își vindeau proprietățile sau pământurile și aduceau veniturile apostolilor pentru vistieria comună. Alții își asigurau casele și îi hrăneau pe cei mai săraci. Desigur, astfel de oameni erau o minoritate, dar din punct de vedere material, comunitatea depindea de ei. Maria, mama lui Marcu, pe care Petru o numea cu dragoste „mama lui", și ruda ei, Iosif Barnaba, un levit venit din insula Cipru, au făcut deosebit de mult pentru comunitate. Era un om cu un suflet elevat și nobil, care mai târziu a devenit prieten cu Pavel. A fost numit „fiul mângâierii". De la el, Luca putea auzi povești despre primii ani ai Bisericii din Ierusalim.

Printre aceste tradiții, Luca citează una tristă, arătând că comunitatea nu era formată din oameni ideali. Un anume Anania și Safira, dorind să fie cunoscuți ca binefăcători ai Bisericii, i-au adus lui Petru bani din vânzarea proprietății lor. Potrivit lor, au dat tot ce aveau. În realitate, cuplul a ascuns o parte din argint. Venind la Petru, Anania se aștepta să fie onorat ca Barnaba, dar în schimb, apostolul, pătrunzând gândurile înșelătorului, l-a denunțat aspru. Tradiția spune că Anania, și apoi soția sa, au fost cuprinse de o moarte subită (vezi Faptele Apostolilor 5:1-11). Indignarea Apostolului Petru nu a fost o izbucnire accidentală de mânie. Transmițându-și cuvintele amenințătoare, Luca ne face să simțim cât de dureros a trăit Biserica trădarea idealului: la urma urmei, Anania și Safira „au mințit Duhul Sfânt" care locuia în ei.

Reprosul lui Petru este, de asemenea, demn de remarcat: „Nu era în puterea voastră lucrul cumpărat prin vânzare?" (Faptele Apostolilor 5:4). Cu alte cuvinte, jertfele aduse apostolilor erau voluntare și nu exista o cartă strictă în Biserică, precum cea de la Qumran, care ar fi impus renunțarea obligatorie la proprietate. Comunitatea din Ierusalim prețuia doar manifestarea liberă a iubirii frățești.

Seara, toată lumea se aduna în casele sale; Pâinea era frântă solemn, așa cum de Paște se recita o rugăciune euharistică de mulțumire [80] , amintind de patimile lui Hristos; Potirul era trecut din mână în mână.

Primul Mucenic Ștefan. Convertirea lui Saul (Ierusalim - Damasc, 35 - 37)

Încă din ziua Rusaliilor, printre cei botezați se numărau și primii nativi din țările diasporei. La acea vreme, ei constituiau majoritatea poporului israelian. Dintre cele șapte sau nouă milioane de evrei care locuiau în Imperiul Roman, Palestina găzduia – conform celei mai exagerate cifre – între un milion și jumătate și două milioane de oameni.

În vremurile străvechi, două popoare, grecii și evreii, au ales soarta rătăcitorilor. Pentru amândoi, granițele modeste ale săracului lor pământ deveneau înguste. Grecii puteau fi găsiți de la Atlantic până la Oceanul Indian; evreii s-au stabilit și în toată Mediterana și mai la est, până în Partia. Rutele caravanelor și așezările popoarelor rătăcitoare coincideau aproape întotdeauna. Trăind alături de eleni, evreii au adoptat multe elemente ale civilizației lor. Cei a căror limbă maternă a devenit greaca au fost numiți eleniști. Dar ei au păstrat credința biblică și s-au străduit să viziteze Templul cel puțin o dată pe an, iar alții, ajungând la Ierusalim, au rămas pentru totdeauna în patria strămoșilor lor.

Cu toate acestea, eleniștii erau împiedicați de slaba lor cunoaștere a limbii lor materne; erau tratați cu dispreț, dacă nu chiar cu dispreț, și, prin urmare, preferau să se stabilească în locuri speciale și să aibă propriile sinagogi. Printre cele câteva sute de case de rugăciune din capitală, un număr considerabil aparțineau unor oameni din Egipt (Alexandria și Cirene), Antiohia și Asia Mică. Un grup special era format din „libertini”, descendenți ai eliberaților romani.

Acești oameni citeau Scripturile doar în traducerea greacă, respectau obiceiurile adoptate într-o țară străină, iar cei mai educați erau implicați în filosofie și literatură, care au apărut pe baza fuziunii iudaismului cu elenismul.

Intrarea elenișților în Biserică a fost un eveniment important. Deși a dat naștere la numeroase dificultăți, în același timp a lărgit orizontul intelectual al comunității și a adus noi tendințe în cadrul acesteia.

Principala dificultate era că locuitorii diasporei se aflau într-o anumită izolare; barierele lingvistice și culturale îi făceau diferiți de evrei, așa cum erau numiți vorbitorii de aramaică. Și acest lucru nu putea decât să le afecteze poziția printre nazarineni.

În general, se acceptă faptul că Luca a oferit o imagine idealizată a vieții primei comunități, dar în realitate nu i-a ascuns laturile întunecate, așa cum reiese din episodul cu Anania și Safira. El nu tace în legătură cu fricțiunile care au apărut între grupurile de evrei și elenești. Nu știm care au fost exact aceste fricțiuni.

Evanghelistul subliniază doar că, în urma acestui fapt, creștinii vorbitori de limbă greacă au început să se plângă de frații lor. Aceștia susțineau că, în timpul împărțirii zilnice a pâinii, săracii lor, în special văduvele, erau neglijați.

Fie că stăteau lucrurile așa, fie că reproșurile proveneau din suspiciunea eleniștilor, apostolii și-au dat seama că, dacă nu găsesc o cale de ieșire, vor trebui să „lăseze cuvântul lui Dumnezeu” și să se aprofundeze constant în toate nevoile cotidiene ale frăției. Prin urmare, apostolii au decis să aleagă calea împărțirii muncii: adunându-se împreună cu alți bătrâni, au propus să creeze un consiliu format din „șapte bărbați” care aveau un nume bun, înțelepți și plini de Duhul Sfânt și să-i încredințeze grija pâinii.

Propunerea a fost acceptată imediat. Era întru totul în conformitate cu tradiția. Printre evrei, comunitățile orășenești erau conduse de un colegiu de „șapte oameni virtuoși”. Conform acestui model, cei șapte au fost aleși să slujească [81] . Pentru a evita alte conflicte, s-au hotărât asupra candidaților elenistici: Ștefan, Filip, Prohor, Nicanor, Timon, Parmenas și Nicolae.

Ca și în cazul hirotonirii membrilor Consiliului Evreiesc, mâinile erau puse peste ei cu rugăciune, pentru ca Duhul lui Dumnezeu să-i ajute în lucrarea lor. Cu alte cuvinte, nu era doar o poziție administrativă, ci un fel de rang. Se pare că fiecare dintre cei șapte hirotoniți, „slujind la mese”, celebra și Euharistia ca și conducător al adunării. Apostolii înșiși cu greu reușeau să facă totul, având în vedere că numărul credincioșilor ajunsese la opt mii până atunci.

Astfel, problema părea rezolvată. Nu existau obstacole în calea vieții și dezvoltării ulterioare a Bisericii. Oamenii îi tratau pe nazarinenii pioși, buni și zeloși cu dragoste și respect. Autoritățile nu mai luau măsuri ostile. Urmăritorii lui Hristos erau recunoscuți tacit ca o comunitate independentă. Nimic nu părea să prefigureze noi încercări. Este adevărat, perspectiva dificilă de a predica străinilor se deschidea în față. Dar nu se grăbea. Încă era multă recoltă în patrie.

Unii istorici ai Bisericii susțin că Hristos nu le-a lăsat ucenicilor o misiune universală. Într-adevăr, la început El a spus că apostolii nu ar trebui să predice printre samariteni și păgâni, dar a prezis și că oamenii vor veni în Împărăția lui Dumnezeu dinspre răsărit și dinspre apus (vezi Matei 8:11). Dacă ignorăm aceste cuvinte și porunca dată de Cel Înviat: „duceți-vă și învățați toate neamurile” (Matei 28:19), nu putem înțelege de unde a venit ideea unei astfel de misiuni printre creștini. Ea a fost accelerată de criza neașteptată provocată de predicarea lui Ștefan.

Printre cei șapte, Sfântul Ștefan ocupa în mod clar o poziție de conducere și era probabil cel mai în vârstă dintre ei. Toți se dedicau nu doar gospodăriei, carității

și meselor euharistice, ci și proclamării cuvântului lui Hristos. Filip este chiar numit direct evanghelist în Faptele Apostolilor. Dar Ștefan s-a dovedit a fi cel mai energic. Îndeplinind vechiul legământ al Scripturii și legea Bisericii - să aibă grijă de săraci - el a acționat în același timp activ ca predicator.

Vorbind despre esența credinței, Hristos nu a abolit Legea și ritualul, ci a subliniat avantajul principalului lucru - încrederea și iubirea. El a numit Templul *o casă de rugăciune* , deși nu considera pietrele în sine și decorațiunea magnifică a sanctuarului ca fiind ceva necondiționat. Clădirile pot fi distruse, doar *spiritul și adevărul* sunt indestructibile . El Însuși a ridicat Biserica *în trei zile* , căci învierea Sa i-a dat viață nouă.

Sfântul Ștefan a făcut din învățătura lui Hristos despre natura secundară a cultului extern centrul predicii sale. Vorbind fluent doar greaca, el venea cel mai adesea la sinagogile concetățenilor săi, eleniștii, pentru conversații. Multora le plăceau ideile sale; trăind departe de Templu, strămoșii lor au reușit să-și păstreze și să-și adâncească credința.

Totuși, printre repatriați au existat și alții. În țara părinților lor, aceștia căutau să-i depășească pe cei mai extremi ortodocși în evlavie. Cuvintele lui Ștefan i-au atins profund. Au început dezbateri aprinse. Cu cât se dezvăluia mai mult dreptatea lui Ștefan, bazându-se pe profeți, cu atât adversarii săi erau mai iritați. O ruptură de schismă a străbătut sinagogile de limbă greacă.
Firește, *credincioșii* au învins, mai ales că au reușit să-l înjunghie pe Ștefan pe la spate.

Informatori au venit la Sinedriu, acuzându-l de insultarea sfinteniei Templului și de blasfemiarea Legii. În acest moment, au început tulburări în Ierusalim. Cruzimea lui Pilat a depășit toate limitele și aproape a împins poporul la extreme. Mesageri au fost trimiși în grabă guvernatorului Siriei, Vitellius, cerând înlăturarea procuratorului. Vitellius și-a dat seama că problema luase o întorsătură periculoasă și i-a ordonat lui Pilat să meargă la Roma pentru a raporta și l-a trimis temporar pe un anume Marcellus în locul său.

Scurta perioadă de fărădelegi a fost cea mai potrivită pentru ca fanatismul să se dezlănțuie. Mulțimea agitată, instigată de eleniști, s-a năpustit asupra lui Ștefan și l-a dus la Caiafa. „Omul acesta”, strigau acuzatorii, „nu încetează să rostească cuvinte de hulă împotriva acestui loc sfânt și împotriva Legii... L-am auzit zicând că Isus din Nazaret va distruge locul acesta și va schimba obiceiurile pe care ni le-a dat Moise” (Faptele Apostolilor 6:13-14).

Ștefan a fost întrebat dacă își recunoaște vinovăția. Dar el a negat categoric calomnia. Stând în fața judecătorilor, a simțit un val de inspirație supranaturală,

iar fața lui semăna cu fața amenințătoare a unui înger (vezi Faptele Apostolilor 6:15). Și-a început apărarea de departe. Voia să arate că apariția lui Isus fusese pregătită de întreaga istorie a poporului lui Dumnezeu și că moartea sa nu fusese un accident trist. A amintit de Legământul cu Avraam, de eliberarea și Legea dată prin Moise, de Țara Promisă și de construirea Templului. În același timp, a subliniat cât de des oamenii s-au împotrivit voinței lui Dumnezeu, a vorbit despre frații care l-au vândut pe Iosif în sclavie, despre israeliții care s-au răzvrătit împotriva lui Moise, despre vițelul de aur, despre ispitele idolatriei. Dumnezeu are un scop măreț. Acesta este departe de a fi realizat prin construirea Templului.

Privirea lui Ștefan a măturat mulțimea furioasă spre viziunea nepământeană care i-a fulgerat în față. „Iată", a strigat el, „văd cerurile deschise și pe Fiul Omului stând la dreapta lui Dumnezeu!" (Faptele Apostolilor 7:56).

Un răget furios a fost răspunsul său. Fanaticii și-au acoperit urechile ca să nu-l audă. Nu se putea vorbi despre niciun proces. Clădirea era asediată de o mulțime. Au încetat să-i mai acorde atenție lui Caiafa. Și el, deși ar fi putut chema gărzile, l-a predat cu sânge rece pe elenist linșajului.

Ștefan a fost scos din sală și târât cu strigăte sălbatice până la porțile orașului (cineva își amintea de vechiul obicei de a se efectua execuții în afara zidurilor). Și acolo au săvârșit masacrul: a fost aruncat de pe o stâncă, iar acuzatorii l-au terminat aruncându-i cu pietre...

Înainte de moartea sa, Stefan s-a rugat pentru ucigașii săi.

Însă liderii revoltei nu s-au mulțumit cu o singură victimă. Au început o adevărată vânătoare de susținători ai lui Ștefan în oraș. Se pare că îi căutau în principal pe eleniști și nu au cruțat nici femeile. Dar nimeni nu i-a atins pe apostoli. Respectul galileenilor pentru Templu era prea evident pentru a-i acuza de blasfemie.

Sfântul Luca scrie că *toți* credincioșii au fugit din cetate în aceste zile (vezi Faptele Apostolilor 8:1). Dar, se pare, majoritatea s-au refugiat în Betania și în alte sate învecinate și s-au întors curând. Doar eleniștii, conduși de cei Șapte Slujitori, au părăsit Ierusalimul pentru totdeauna. Unii s-au dus în cetățile din nord și de la malul mării, alții au părăsit complet Iudeea pentru locurile lor natale, în special la Antiohia.

Astfel, moartea Sfântului Ștefan a servit drept un imbold involuntar pentru răspândirea ulterioară a Bisericii. Ca urmare a tragediei, a avut loc un alt eveniment important. După cum spunea Fericitul Augustin, rugăciunea primului martir a fost ascultată și i-a dat creștinismului Apostolul Pavel.

Când ucigașii se ocupau de Sfântul Ștefan, au pus hainele la picioarele tânărului fariseu, Saul din Tars. Acesta nu a luat parte la execuție în sine, dar oferindu-se voluntar să păzească hainele, a vrut să-și arate atitudinea față de aceasta. Saul nu era crud, dar încrederea sa în justețea pedepsei îl făcea de neclintit. Dacă vreo îndoială se strecura în sufletul fariseului, acesta le înăbușea cu hotărâre și lua parte la căutarea eleniștilor-nazarineni.

La fel ca Ștefan, Saul [82] nu era originar din Iudeea. A crescut în diaspora, în Tars, capitala Ciliciei, unde Orientul și Occidentul erau în strânsă legătură, iar filosofia, sportul și comerțul înfloreau. Familia lui Saul avea cetățenie romană ereditară, după cum o dovedește al doilea nume latin al tarsianului, Pavel. Cu toate acestea, el era mândru că nu a devenit elenist, ci a fost un „evreu al evreilor”: și-a păstrat limba paternă și tradițiile strămoșilor săi.

Și acum stă pe marginea prăpastiei, privind cu o senzație grea la trupul nemișcat și acoperit de sânge al lui Stefan. Totul s-a terminat. Dar oare s-a terminat?

Saul află curând că niște evrei pioși au reușit să ia trupul și să-l îngroape cu onoruri, iar cei uciși cu pietre nu sunt jeliți. Aceasta înseamnă că Ștefan are mulți susținători. Aceștia trebuie înăbușiți imediat, înainte ca mânia locuitorilor orașului să se potolească și să sosească un nou procurator.

Fie ca respectatul Gamaliel să fie împotriva violenței. Deși este raban, poate face greșeli. Este de dorit să nu existe ultraje și ca apostații să fie judecați conform legii. Consiliul și Caiafa îl vor întâmpina. Sunt foarte îngrijorați de subminarea autorității Templului.

La întâlnirea bătrânilor, Saul „își ridică glasul” împreună cu membrii partidului saducheilor, deși îi sunt ostili ca fariseu, și apoi conduce efectiv persecuția. Mulți nazarineni sunt aruncați după gratii; în așteptarea procesului, sunt forțați să renunțe și să blesteme numele lui Isus. Dar acest lucru nu este suficient pentru Saul. După ce a început să acționeze în concert cu saducheii, el merge până la capăt. Este informat că infecția ereziei s-a răspândit mai departe, că unul dintre centrele sale a devenit Damasc, unde a găsit teren în colonia evreiască populată.

Saul înțelege că nu este timp de pierdut. Se duce la Caiafa și îi cere autoritate: îi va găsi pe sectanți în Damasc și îi va duce la Ierusalim sub pază. O astfel de idee nu-i trecuse lui Caiafa. Cel mai mult îl preocupa ceea ce se întâmpla chiar alături. Dar îi place zelul nestăvilit al tânărului scrib. Datorită lui, există speranță că, până când va sosi procuratorul, pacea va domni în oraș. Marele preot îi dă de bunăvoie lui Saul scrisori către conducătorii sinagogilor din Damasc și îl numește *shaluach-ul său* - mesagerul său.

Misterioase sunt răsturnările de situație: peste o săptămână, acest inchizitor shaluakh se va transforma într-un alt mesager, într-un apostol al lui Iisus Hristos.

Cu puțin timp înainte de Paște, Saul, însoțit de oamenii pe care i-i dăduse Caiafa, iese pe porțile orașului. Fariseul, inspirat de misiunea sa, pornește într-o lungă călătorie ca apărător și slujitor al Legii lui Dumnezeu. Este stăpânit de o mânie dreaptă (care, poate, ascunde o confuzie secretă). Dușmanul său nu este doar Ștefan cel învins și alți eleniști - apostați, ci, asemenea lui Caiafa, ar dori să șteargă din memoria oamenilor chiar numele lui Yeshua Hanozri, falsul mesia răstignit.

Trebuie să meargă noaptea, ca să nu fie epuizați de căldura de pe lungile drumuri siriene. În timp ce înaintează în întuneric, Saul este cufundat în gânduri dureroase. Îi este greu să se elibereze de ele și totuși este ferm, fără să dă semne de șovăială. Merg de mai bine de o săptămână. Damascul este deja aproape. Vii, câmpuri și livezi se întind pe câmpia largă care înconjoară orașul. Saul și tovarășii săi nu se mai opresc. Merg repede, fără să acorde atenție căldurii de la amiază. Fariseul se gândește cum să înceapă conversația cu bătrânii, cum să le demonstreze necesitatea unor măsuri stricte, cum să-i conducă apoi pe cei vinovați la Ierusalim.

Deodată, liniștea înăbușitoare pare să se spargă. Un sunet de neînțeles, o strălfulgerare de lumină care eclipsează pentru o clipă soarele…

Când bărbații își vin în fire, îl văd pe conducătorul lor zăcând nemișcat în mijlocul drumului. Se grăbesc spre el, îl ridică, dar el bâjbâie ca un orb. Trebuie să-l conducă pe Tars de brațe. Nu așa se așteptau să intre în Damasc. Erau conduși de un zelot înflăcărat și judecător; acum este un om neajutorat, retras în sine, orb.

Toată lumea este în nedumerire: ce s-a întâmplat?

Mulți ani mai târziu, ca și cum ar fi răspuns la această întrebare, Pavel a scris: „Cel ce m-a pus deoparte din pântecele maicii mele și m-a chemat prin harul Său a binevoit să descopere în mine pe Fiul Său” (Galateni 1:15-16).

Probabil că evanghelistul Luca a auzit de mai multe ori de la apostol povestea despre ceea ce trăise la pragul Damascului. Domnul Însuși l-a ajuns din urmă și l-a îndreptat pe o cale nouă. „Și a auzit”, scrie Luca, „un glas care-i zicea: «Saule, Saule, de ce Mă prigonești?» El a zis: «Cine ești tu, Doamne?» Domnul i-a zis: «Eu sunt Isus, pe care-L prigonești. Greu îți este să dai cu piciorul în țepușe » ” (Faptele Apostolilor 9:4-6).

La Damasc, Saul le cere tovarășilor săi să-l ducă pe strada Dreaptă, la un anume Iuda. Escortele se supun, încă nedumerite. Bărbatul din Tars trăiește cu Iuda trei zile, fără să mănânce, într-o stare aproape de șoc. Ochii îi sunt încă acoperiți de întuneric.

În a treia zi, este găsit de un evreu respectat în cetate, pe nume Anania. Nu se știe unde și când a devenit creștin, dar știm că zvonul adusese deja numele prigonitorului la Anania. Și totuși, ascultând de porunca lui Dumnezeu, a îndrăznit să se înfățișeze înaintea acestui om cumplit. Intră în casa lui Iuda, întreabă despre Saul și, când este adus la fariseul orb, exclamă: „Frate Saul, Domnul Isus, care ți S-a arătat pe drum, pe când mergeai, m-a trimis ca să-ți recapeți vederea și să te umpli de Duhul Sfânt!”

„Și îndată”, scrie Luca, „ca i-au căzut niște solzi de pe ochi” (Faptele Apostolilor 9:17-18).

În aceeași zi, tarsianul este botezat în numele lui Isus. Apoi, conform Faptelor Apostolilor, Pavel se declară deschis mărturisitor al credinței sale nou dobândite. Dar în Epistola către Galateni, apostolul însuși face o clarificare. Potrivit lui, s-a retras mai întâi în Arabia, în regatul nabateean vecin (vezi Galateni 1:17).

Se pare că nu a putut să se ducă imediat la cei care îl așteptau ca un păzitor sever al credinței ortodoxe. Sufletul lui Pavel caută singurătatea. Are nevoie să-și vină în fire, să înțeleagă tot ce i s-a întâmplat.

Pavel nu rămâne mult timp în Nabateea. Energia sa fierbinte nu suportă o viață de inacțiune. Reapare la Damasc și vine la sinagogă în ziua de Sabat. Firește, toată lumea este gata să-l asculte cu respect pe mesagerul Sinedriului, care, abia sosit în oraș, dintr-un anumit motiv a dispărut. Ce va spune el? Va respinge erorile noii secte sau va cere imediat pedepsirea membrilor acesteia?

În schimb, fariseul - spre uimirea tuturor - spune că el însuși a devenit un urmaș al lui Isus. Îl numește direct Fiul lui Dumnezeu și Cel Uns.

Oamenii uluiți, privindu-se unii pe alții, întreabă: „Chiar este acesta același Saul?” Dar respectul față de oaspetele din Ierusalim îi împiedică să-i întrerupă discursul.

Zi de zi, omul din Tars predică, învață și argumentează. Întreaga colonie este în nedumerire. Totuși, timpul trece și, la sfârșitul celui de-al treilea an, bătrânii comunității din Damasc își pierd răbdarea. Au complotat să scape de Saul prin propriile mijloace și „s-au înțeles să-l omoare” (Faptele Apostolilor 9:23).

În această perioadă, orașul a fost predat de romani regelui nabateu Areta al IV-lea. În numele său, Damasc era condus de un etnarh sau guvernator, care

Aceștia raportează că un anumit evreu seamănă tulburare în popor. Etnarhul poruncește să fie găsit Pavel și ordonă ca toate porțile să fie păzite. Dar prietenii lui Tarsian îl coboară noaptea pe zid într-un coș mare și, prin urmare, reușește să scape de pedeapsă.

Ar fi putut să se întoarcă în patria sa, la Tars, dar mai întâi trebuia să se depășească pe sine și să viziteze Ierusalimul, unde „l-a prigonit pe Isus” și Biserica Sa.

Călătoria de întoarcere din Siria în Iudeea a fost un chin pentru Saul. La urma urmei, plecase în Siria cu un sentiment mândru că luptă pentru o cauză dreaptă, iar acum se întorcea cu un sentiment de vinovăție, amintindu-și de Ștefan și știind că în Ierusalim însuși numele său inspira teroare nazarinenilor.

Saul se întoarce singur. Pe drum se întreabă: cum îl vor primi noii săi coreligionari? Nu vor considera convertirea sa o mișcare trădătoare a unui spion care, după ce a pătruns în mijlocul lor, intenționează să-i distrugă? Chiar prima întâlnire cu discipolii arată că temerile nu au fost în zadar. Îl evită pe Pavel, nu vor să vorbească cu el; nimeni nu crede în sinceritatea lui. Toată lumea își amintește de participarea fariseului furios la afacerea elenistă, deși puțini îl cunosc personal.

Plin de amărăciune, Pavel este gata să părăsească Ierusalimul. Credincioșii au dreptate; în locul lor, el ar crede la fel. Dar Iosif Barnaba, administratorul bisericii din Ierusalim, îi vine în mod neașteptat în ajutorul lui Pavel. Acest cipriot modest și altruist dă dovadă de o sensibilitate uimitoare. A reușit să-l înțeleagă pe Pavel, să înțeleagă că venirea sa la credință este un mare câștig pentru frați. După o conversație cu omul din Tars, îl conduce aproape cu forța la Petru.

Pentru prima dată, cei doi viitori piloni ai creștinismului se întâlnesc față în față: un pescar din Capernaum și un rabin învățat, un israelian nativ și un om crescut în lumea greacă. La prima vedere, sunt atât de diferiți. Dar Hristos îi unește.

Pavel îl întâlnește și pe Iacov, dar nu caută să întâlnească pe niciunul dintre Cei Doisprezece. Cu toate acestea, petrece două săptămâni cu Petru în casa Mariei. În acest timp, vorbesc și se roagă împreună. Fariseul este încurajat de cordialitatea lui Chifa. [84] Apostolul nu se laudă în fața noului convertit și nici nu este mândru că l-a cunoscut pe Isus în zilele slujirii Sale. Ceea ce le este cel mai drag nu este că Mesia a trăit pe pământ, ci că El trăiește cu ei aici, acum și va trăi pentru totdeauna.

Împreună cu Petru, Pavel vizitează Casa lui Dumnezeu; acolo, în timpul rugăciunii, este din nou cuprins de sentimentul apropierii lui Hristos. Glasul său răsună din nou în inima fariseului. Acum chemarea sa îi este în sfârșit clară: în Ierusalim cuvântul său nu va găsi răspuns, Domnul îl trimite „departe, la neamuri” (Faptele Apostolilor 22,21).

Păgânii… O lume multifațetată de popoare care nu-L cunosc pe Dumnezeu. Aceștia au amenințat mult timp Israelul, iar acesta s-a împrejmuit, încercând să-i ignore. În acest mediu, Biserica Vechiului Testament se vedea pe sine ca pe o arcă, lovită din toate părțile de valurile potopului. Dacă au existat încercări de prozelitism, acestea s-au exprimat prin acceptarea unor indivizi la bordul navei lor, transformându-i în evrei.

Însă acum, prin voința lui Hristos, granițele Bisericii se extind. Saul nu este chemat doar la o „operațiune de salvare” a sufletelor individuale. Înaintea lui se află o sarcină globală: să pătrundă în adâncul lumii păgâne, să o pătrundă cu lumina Evangheliei.

Ajuns în orașul său natal, Pavel le-a povestit, se pare, familiei sale despre revoluția care avusese loc acolo, dar nu a întâmpinat nicio simpatie. În orice caz, nu știm nimic mai mult despre familia sa. Poate că au încetat să-l mai ajute. Din fericire, Saul a putut să se întrețină singur. Conform obiceiului, rabinii predau gratuit și câștigau bani din meșteșuguri. În atelierul tatălui său, Pavel a învățat să facă corturi, care erau cumpărate cu succes de furnizorii armatei și de negustori.

Nici predica lui Pavel în sinagogile din Tars nu a avut succes: a împărtășit soarta multor profeți respinși în propria lor țară. Însă anii petrecuți în orașul său natal nu au fost fără rod pentru apostol. De fapt, atunci s-a format Pavel, pe care îl cunoaștem ca un învățător al credinței.

Ce a însemnat pentru el Evanghelia lui Isus Hristos? În primul rând, o nouă etapă, sau fază, a unicei Revelații, al cărei început se întinde până la strămoșul Avraam. Dar dacă anterior voia Domnului era revelată doar în Lege și în învățătura transmisă de profeți și înțelepți, acum Dumnezeu Însuși vorbește oamenilor prin Cel Uns.

Sursa tăriei spirituale a lui Pavel a fost viața sa în Hristos. El, „care nu L-a cunoscut pe Domnul după trup”, a fost cel care a înțeles și a revelat esența Evangheliei așa cum nimeni înaintea lui nu o făcuse. Aceasta este marea lecție și speranță a Bisericii.

Samariteni, prozeliți, păgâni (Palestina - Siria, 36 - 43 d.Hr.).

Convertirea neașteptată a lui Pavel, demisia lui Caiafa și sosirea procuratorului în Iudeea au readus viața Bisericii pe un curs pașnic. În plus, întreaga țară era amenințată, iar conflictele religioase interne au trecut în plan secund. În toamna anului 37, soldații l-au proclamat împărat pe Gaius Caligula, în vârstă de douăzeci și cinci de ani. Era iubit pentru vitejia sa militară, dar curând s-a dovedit că noul Cezar era un adevărat monstru, așa cum au început romanii înșiși să-l numească. Bolnav mintal, maniac și sadist, se considera serios un zeu și a cerut să fie construite altare și temple peste tot în onoarea sa.

Imperiul se obișnuise cu acest lucru încă din vremea lui Augustus, dar evreii, desigur, s-au opus ordinului și au trimis o delegație la Roma condusă de Filon, sperând să obțină abrogarea decretului. Caligula i-a întâmpinat pe trimiși cu batjocură și i-a ordonat guvernatorului Siriei, Petronius, să ridice statuia regală chiar în Templul din Ierusalim. Dacă era necesar, i se permitea să folosească violența. Iudeea a dat în clocot, oamenii erau gata să ia armele. Petronius a tergiversat timpul, realizând că, dacă va îndeplini voința lui Caligula, războiul era inevitabil. Agrippa I, nepotul lui Irod cel Mare, care locuia la curtea împăratului, l-a convins să nu ia măsuri extreme. În cele din urmă, toată lumea a răsuflat ușurată - pe 24 ianuarie 41, conspiratorii s-au ocupat de Gaius și l-au ridicat pe Claudius pe tron.

În această perioadă de așteptare neliniștită, mulți nazarineni s-au întors la Ierusalim și au trăit acolo fără asuprire. Adevărat, viața comunității se schimbase; comuniunea bunurilor era acum înlocuită de o grijă organizată pentru membrii săraci ai comunității.

În acest moment, apostolii au primit o veste uimitoare: elenistul Filip, unul dintre cei șapte, i-a botezat pe primii creștini neevrei din Samaria.

Istoricii și biografii lui Saul din Tars sunt adesea înclinați să-l vadă ca principalul inițiator al convertirii păgânilor, aproape singurul care „a adus Biserica în întinderile largi ale lumii”. De fapt, el nu a fost nicidecum primul inspirat de ideea predicării către națiuni. Aceasta a fost începută de eleniștii care au părăsit Ierusalimul după moartea lui Ștefan. Misiunea lor a mers în cercuri concentrice: de la samariteni la prozeliți și, în final, la păgâni. Ei erau siguri că trebuie să se grăbească pentru a răspândi vestea lui Hristos pretutindeni înainte de noua apariție a lui Hristos.

Filip a jucat un rol de frunte printre acești predicatori. Tânăr și energic, gata să-L proclame pe Hristos în orice împrejurări, s-a dedicat în întregime lucrării de evanghelizare.

Aflând despre convertirile samaritenilor, Petru și Ioan Zebedeu au pornit imediat spre Samaria. Centrul Ierusalimului se simțea responsabil pentru tot ceea ce se întâmpla în Biserică. Drumul apostolilor era scurt: două sau trei zile de călătorie și erau acolo.

Găsindu-l pe Filip, apostolii sunt convinși că Dumnezeu i-a binecuvântat întreprinderea curajoasă. El a reușit să obțină un succes rapid și să dărâme zidul alienării. Poate că a ajutat și faptul că Filip nu era originar din Ierusalim și vorbea greaca. Samaritenii înțelegeau bine această limbă: încă din vremea lui Pompei și Irod, capitala lor trecuse printr-o puternică elenizare și se numea Sevaste.

„Și a fost mare bucurie în cetatea aceea” (Faptele Apostolilor 8:8), notează Sfântul Luca. Filip învăța, vindeca bolnavii, boteza noi convertiți. Printre ei se afla un anume Simon din Guitton, cunoscut ca profet și exorcist. Această personalitate ciudată se bucura de o mare popularitate printre samariteni. La început, Simon era inseparabil de Filip, iar acest lucru trebuie să fi contribuit și mai mult la predicarea evanghelică.

În istorie, figura lui Simon pare a fi divizată. În Faptele Apostolilor, el apare ca un om simplu și superstițios. Cu toate acestea, compatriotul lui Gittonian, Sfântul Iustin (născut în jurul anului 100), îl înfățișează ca un teosof - un mistic, autorul unei doctrine oculte complexe. [85] Informațiile despre Simon, împrăștiate printre alți scriitori antici, sunt extrem de contradictorii. Unii susțineau că era un apologet [86] al cultului samaritean, alții - că credea într-o anumită zeitate supremă, în comparație cu care Dumnezeul biblic este o ființă inferioară și imperfectă.

Mai târziu, exorcistul a călătorit mult și a introdus în sistemul său diverse elemente ale învățăturilor la modă pe atunci. În Alexandria, Simon s-a familiarizat cu scrierile militante antievreiești ale lui Apion și și-a adaptat opiniile la ale sale. Astfel, el ar fi susținut că „fiecare credincios al Vechiului Testament este supus morții”. Dacă acest lucru este adevărat, atunci Simon încălca însăși Tora. Cu toate acestea, în momentul întâlnirii sale cu Filip, el era încă în proces de căutare și era gata să se alăture noii mișcări.

Vindecările pe care le-a săvârșit Filip l-au uimit pe Simon, care era avid de tot felul de minuni. Dar Apostolul Petru i-a făcut o impresie și mai mare. Samariteanul a văzut în pescar un vrăjitor puternic care deținea principalele secrete ale „sectei”. Când Petru a ajuns în Samaria, a început să-i adune pe cei nou botezați pentru rugăciune. Apostolul și-a pus mâinile peste fiecare, iar Duhul lui Dumnezeu i-a umbrit. A fost ca Rusaliile samaritene. Oamenii au fost transformați în mod incomprehensibil, simțind mâna dreaptă a Domnului asupra lor.

Gittonianul era hotărât să pună mâna pe această putere, după părerea lui, magică, cu orice preț. A venit la Petru cu bani, cerându-i să fie inițiat în secretul coborârii Duhului. Apostolul a fost profund ofensat de oferta sa. Așadar, samariteanul a privit harul lui Hristos ca pe un dar magic care putea fi transferat sau cumpărat mecanic!

„Banii tăi să piară împreună cu tine", a izbucnit Petru, „pentru că ai crezut că poți cumpăra darul lui Dumnezeu cu bani!" (Faptele Apostolilor 8:20).

Simon era confuz, înspăimântat și a început să ceară iertare. Cu toate acestea, căința lui nu era deloc sinceră. Când și-a dat seama că nu va putea ocupa locul în comunitate la care sperase, s-a separat și și-a întemeiat propria sectă. Ulterior, aceasta a fost considerată creștină, deși nu avea nimic în comun cu Evanghelia. Conform tradiției, Simon s-a opus apostolului Petru timp de mulți ani și chiar și la Roma a continuat să concureze cu el. [87]

Părinții Bisericii îl considerau pe Simon de Guitton „părintele tuturor ereziilor". Într-adevăr, teosofia sa – din câte putem judeca – a inaugurat o lungă serie de încercări de a înlocui creștinismul cu un amestec pestriț de superstiții populare și ocultism gnostic. Oamenii acelor vremuri, ca în fiecare criză, erau atrași de tot felul de învățături secrete care puteau „explica totul". Acest lucru le-a permis simonienilor să supraviețuiască timp de câteva secole.

Între timp, Petru și Ioan și-au încheiat misiunea printre cei nou botezați și s-au întors la Ierusalim. Pe drum, ei înșiși s-au adresat locuitorilor acestei regiuni cu cuvinte de veste bună. Vizita la Samaria a arătat cât de strict își păzește Biserica unitatea spirituală. De atunci înainte, apostolii și succesorii lor vor urmări îndeaproape tot ce se întâmplă în comunitățile împrăștiate și vor menține o legătură vie cu acestea.

La douăzeci de ani după evenimentele descrise, evanghelistul Luca l-a întâlnit pe Filip în Cezareea. De la el a aflat despre cursul ulterior al predicării în Palestina. În special, Filip i-a povestit despre un episod căruia i-a acordat o mare importanță. A părăsit Samaria brusc, ascultând de porunca de sus. Dumnezeu i-a arătat drumul spre sud, care ducea de la Ierusalim la Gaza. Acest lucru ar putea părea lipsit de sens, deoarece de la distrugerea Gazei de către trupele lui Alexandru, orașul și împrejurimile sale au rămas pustii. Dar evanghelistul știa că Domnul îl chema acolo cu un motiv.

Într-adevăr, pe vechiul drum abandonat a apărut o trăsură singuratică. Evident, aparținea unui străin: nu mai fuseseră folosite în Iudeea de mult timp. Filip, fără să stea pe gânduri, s-a apropiat de călător și a mers alături. Un bărbat cu pielea închisă la culoare, îmbrăcat ciudat, stătea în trăsură și citea cu voce tare dintr-un

sul derulat, dar, așa cum se întâmplă în timpul unei călătorii lungi și monotone, tovarășii de călătorie au început să vorbească. Nou-venitul s-a dovedit a fi un eunuc, curtean al reginei etiopiene din Axum. În patria sa exista de mult timp o colonie evreiască, iar mulți etiopieni erau înclinați spre monoteismul sublim al Bibliei. Acest nobil, care se întorcea dintr-un pelerinaj la Ierusalim, făcea parte din numărul lor. Trecând prin Gaza, se îndrepta de-a lungul mării spre îndepărtata Africă neagră.

Această conversație uimitoare între reprezentanții unor astfel de culturi străine a fost posibilă doar datorită a doi factori: diaspora evreiască și răspândirea civilizației elenice. Ambii tovarăși știau greaca și aveau o credință comună. Pelerinul etiopian citea o traducere a Cărții lui Isaia. Filip era interesat dacă înțelegea ce era scris. I-a răspuns că ar dori niște clarificări și l-a invitat pe elenist să se așeze în carul său.

Este remarcabil faptul că Filip nu i-a oferit străinului atât de mult o *învățătură* nouă sau reguli de viață, ci, așa cum spune Luca, „i-a propovăduit vestea bună a lui Isus” (Faptele Apostolilor 8:35). Cuvintele sale au fost atât de convingătoare încât tovarășul său, văzând un iaz lângă drum, probabil săpat de păstori nomazi, a întrebat direct: „Iată apă; ce mă împiedică să fiu botezat?” (Faptele Apostolilor 8:36).

Filip a acționat întotdeauna rapid și intuitiv. A ignorat faptul că întreaga instrucțiune dată etiopianului se reducea la o conversație pe marginea drumului și că, strict vorbind, el nici măcar nu era un prozelit. Doar cei care intraseră pe deplin în comunitatea evreiască erau considerați adevărați prozeliți, iar eunucii nu erau acceptați în ea. Pe scurt, era gata să încalce toate regulile. Au oprit caii și amândoi - elenistul și africanul - au intrat în apă... Astfel, primul reprezentant al *popoarelor* cărora profetul din vechime le promisese mântuirea a intrat în familia ucenicilor lui Hristos.

Biserica primară a păstrat tradiția conform căreia acest om, botezat de Filip, a pus bazele creștinismului în patria sa.

Filip a petrecut anii următori în orașele Israelului situate pe țărmurile Mării Mediterane, unde a continuat să predice. În Cezareea, și-a găsit o soție și s-a stabilit în acest oraș elenizat pentru o lungă perioadă de timp. A avut patru fiice care au devenit faimoase pentru darul lor profetic. În jurul lui Filip s-a format o comunitate de credincioși, care era destinată să aibă o istorie lungă și glorioasă, asociată cu numele lui Origen, Pamfil, Eusebiu.

După cum am mai spus, experiența din Samaria a stabilit tradiția vizitei bisericilor nou înființate. În jurul anului 40, a apărut nevoia de a vizita litoralul palestinian.

Apostolul Petru, de data aceasta singur, a pornit din nou la drum, „umblând peste tot” (Faptele Apostolilor 9:32). Scopul său principal era să se ocupe de înființarea de comunități tinere; pentru ei, vizita lui Petru a fost prețioasă mai ales pentru că oamenii vedeau în el un martor al vieții și învierii lui Mesia. Luca vorbește despre două minuni săvârșite de Petru pe litoral, a căror veste s-a răspândit pretutindeni. Apostolul a continuat lucrarea Învățătorului.

A stat mult timp în Jaffa. Biserica de acolo era formată în principal din oameni săraci, apropiați de sufletul apostolului. A ales un loc unde să locuiască împreună cu un tăbăcar, într-un cartier considerat „necurat”.

Faptele Apostolilor subliniază faptul că în această „biserică a săracilor” oamenii erau deosebit de cordiali și se ajutau reciproc ori de câte ori era posibil. Singurul membru bogat al frăției din Jaffa era o anumită Tabita, dar și ea își dedica toată puterea slujirii oamenilor. Împreună cu văduve pioase, cosea haine pentru săraci.

Apostolul Petru a ajuns în Cezareea păgână în împrejurări neobișnuite. Evreilor ortodocși nu le plăcea acest oraș, unde locuia procuratorul, unde privirea le era ofensată de statui și embleme imperiale. Poate că Petru nu a îndrăznit să meargă acolo, mai ales că acolo nu exista încă nicio biserică (Filip a venit mai târziu în Cezareea). Dar Dumnezeu a judecat altfel.

Într-o după-amiază fierbinte, apostolul s-a urcat pe acoperișul casei unui tăbăcar pentru a îndeplini rugăciunea cerută la acea vreme. Când a terminat, pescarul a vrut să coboare în camera de sus, unde femeile îi pregăteau cina. Dar în acel moment, ca și cum ar fi fost pe jumătate adormit, a văzut o bucată mare de pânză coborâtă în fața lui, legată la cele patru colțuri. Conținea animale interzise de Lege. „Și un glas i s-a adresat”, scrie Sfântul Luca: „Scoală-te, Petru, taie și mănâncă.” Apostolul a văzut aceasta ca pe o probă a evlaviei sale și a refuzat hotărât. „Mâncarea necurată” nu se atingea de buzele sale! Petru absorbise tradițiile vechi de secole care ajutaseră Biserica Vechiului Testament să se separe de păgâni cu laptele mamei sale. Aceste tradiții erau sfințite prin sângele martirilor. Dar vocea misterioasă spunea: „Ce a curățit Dumnezeu, tu să nu numești necurat.” Viziunea a fost repetată de trei ori. Petru a fost nedumerit, dar curând s-a convins că avea o semnificație profundă (Faptele Apostolilor 10:9-18).

Înainte ca apostolul să fi intrat în casă, trei străini s-au apropiat de poartă: un soldat roman și alți doi cu el. Au spus că fuseseră trimiși de centurionul cezareean [88] Cornelius. Stăpânul lor crezuse de mult în unicul Dumnezeu și era prieten cu evreii. El aparținea „temătorilor de Dumnezeu” sau semi-prozeliților, care, fără a îndeplini toate riturile Legii, le înlocuiesc cu fapte de milostenie. Și acum Dumnezeu i-a poruncit să se întâlnească cu un anume Petru, care locuia în Iaffa cu un tăbăcar.

A invita păgâni în propria casă și a-i vizita, chiar și pe cei care credeau în Dumnezeu, însemna a acționa împotriva obiceiurilor acceptate. Și Petru ar fi probabil ezitat, dacă nu ar fi fost sub impresia unei viziuni ciudate. Nu vorbea oare despre voința lui Dumnezeu, permițând ca vechea ordine să fie încălcată? I-a primit cordial pe romani, i-a ținut cu el și, în dimineața următoare, i-a urmat la Cezareea. Pentru a sublinia importanța întâlnirii, a luat cu el mai mulți frați evrei din Jaffa.

Au mers repede de-a lungul țărmului, fără să se oprească. Și în sfârșit, o panoramă a orașului, cu vămi, teatre și palate, li s-a deschis în fața ochilor. Pescarul se afla pentru prima dată într-un oraș în care totul vorbea despre prezența romanilor. Cornelius îi aștepta deja, adunându-și, ca pentru o vacanță, rudele și cei mai apropiați prieteni. Era comandantul cohortei privilegiate italiene, în care serveau voluntari din rândul cetățenilor romani din Italia (grosul garnizoanei era format din sirieni, greci și samariteni); dar, uitând de mândria de ofițer și de roman, l-a întâlnit pe pescarul galileean la prag și s-a închinat până la pământ în fața lui în maniera orientală. „Ridică-te; și eu sunt om”, l-a ridicat Petru, jenat, și a intrat în casă.

Văzându-i pe cei adunați, i-a avertizat imediat că venirea sa se datora unor împrejurări speciale. „Știți”, le-a spus el, „că nu este îngăduit unui iudeu să se însoțească sau să se apropie de un străin; dar Dumnezeu mi-a arătat să nu numesc pe niciun om spurcat sau necurat.” (Faptele Apostolilor 10:24-28)

A urmat o conversație, în timpul căreia Corneliu a povestit despre viziunea pe care o avusese. Apostolul și-a dat seama imediat că se afla printre oameni marcați de o credință profundă. A fost uimit – vechile idei se retrăgeau în fața noii realități. „Cu adevărat văd”, a mărturisit el, „că Dumnezeu nu este părtinitor, ci în orice neam, oricine se teme de El și practică dreptatea este primit de El. El a trimis cuvântul copiilor lui Israel, propovăduind Evanghelia păcii prin Isus Hristos. El este Domnul tuturor” (Faptele Apostolilor 10:34-36).

Cei prezenți ar fi putut auzi despre Omul pe care procuratorul îl executase cu zece ani în urmă, iar acum aveau să afle că „Dumnezeu L-a înviat”, că El li s-a arătat martorilor aleși care *mâncaseră și băuseră* cu Cel Înviat. „Despre El”, a conchis Petru, „toți prorocii mărturisesc că, prin Numele Lui, oricine crede în El va primi iertarea păcatelor” (Faptele Apostolilor 10:43).

Romanii au început să-L laude pe Dumnezeu și să se roage cu fervoare. Starea lor îi era atât de familiară lui Petru! Nu așa i-a inspirat Duhul lui Dumnezeu pe apostoli în ziua de Rusalii?

„Cine poate opri botezul cu apă al acestor oameni, care au primit Duhul Sfânt ca și noi?”, a exclamat Petru. (Faptele Apostolilor 10:47)

A fost o vreme când era necesar să „devii evreu” pentru a intra în Legământ. Acum Dumnezeu deschide alte căi, căci Isus din Nazaret este „Domnul tuturor”. Granițele poporului lui Dumnezeu se extind, ajungând până la marginile pământului.

Apostolul a stat în casa lui Corneliu timp de câteva zile. După ce l-a botezat pe centurion și familia sa, a conversat cu cei nou convertiți ca un prieten și a mâncat cu ei la aceeași masă. Deși în mod oficial un semi-prozelit era considerat un necredincios și, prin urmare, nu putea fi împărțit cu el, centurionul a devenit fratele lui Petru. Pescarul galileean nu știa că în acea vreme, departe la sud, un car îl ducea pe primul creștin african în patria sa.

Dacă în Cezareea apostolul a uitat toate convențiile, atunci la întoarcerea sa la Ierusalim și-a amintit de ele. Cei doisprezece și bătrânii știau deja că Simon „s-a dus la bărbații necircumciși și a mâncat cu ei” (Faptele Apostolilor 11:3). Petru a fost copleșit de reproșuri. Ierusalimienii, mândri de tradițiile lor străvechi, au continuat să trăiască în lumea veche. Apostolul a trebuit să se justifice, referindu-se la viziunea și la pogorârea Duhului asupra „păgânilor”.

„Când au auzit ei aceste lucruri”, scrie Luca, „au avut pace și slăveau pe Dumnezeu, zicând: «Acum, Dumnezeu a dat și neamurilor pocăință și viață»” (Faptele Apostolilor 11:18). De fapt, au avut „pace” pentru scurt timp și este ușor de înțeles sentimentele lor: la urma urmei, Legea fusese dată de sus. Oare o singură viziune putea șterge ceea ce oamenii trăiseră timp de secole? Bătrânii erau siguri că cineva putea intra în Biserică doar devenind mai întâi evreu. Însuși conceptul de *păgân botezat* era un paradox pentru ei.

Inerția conservatorismului va apărea de mai multe ori în creștinism, schimbându-i înfățișarea și forma.

Așadar, ierusalimienii au decis că cazul ofițerului cezarian era o excepție. Dar nu trecuse nici un an când au fost din nou tulburați de o altă veste adusă de oameni din capitala provinciei siriene, Antiohia.

Subiectul era reprezentat de niște eleniști care ajunseseră în Fenicia și Cipru. La început, ei predicaseră doar printre evrei, dar în Antiohia riscaseră să adreseze cuvântul Evangheliei direct păgânilor: nu prozeliților și nu celor *temători de Dumnezeu* , precum Corneliu, ci oamenilor care se închinau zeilor romani, greci și sirieni (Faptele Apostolilor 11:20). Acest act îndrăzneț a depășit orice limită.

Nu numai că misiunea în Israel era departe de a fi completă, dar era oare posibil să fie aduși în Biserica Noului Testament pe cei care nici măcar nu cunoșteau adevărurile Vechiului Testament?

Conform obiceiului stabilit, au hotărât să trimită un sol la Antiohia. L-au ales pe Iosif Barnaba - toată lumea îi cunoștea tactul și capacitatea de a se ridica la înălțimea situației în cele mai dificile situații. El a fost cel care l-a primit pe Pavel când alții erau gata să se îndepărteze de el. În plus, Barnaba provenea din insula Cipru și cunoștea bine acele părți.

Un drumeț neobosit, Iosif a ales probabil să meargă prin Damasc și Hamat, pe care le putea parcurge în două săptămâni. Apropiindu-se de Antiohia, cu greu și-ar fi putut imagina că se îndrepta spre un oraș care avea să fie numit a doua capitală a creștinismului.

Roma și Ierusalimul încă joacă un rol major în evenimentele mondiale. Antiohia este de domeniul trecutului, iar acum în locul ei se înghesuie un sat arab izolat. Dar în zilele apostolilor era „perla Orientului", reședința guvernatorului roman al întregii Sirii și Palestinei. Trecuseră puțin peste 300 de ani de când monarhii eleniști au construit și fortificat orașul de pe râul Orontes pentru a lega Mediterana de Orient. Împărații romani au continuat să extindă și să înfrumusețeze Antiohia.

Pe măsură ce se apropia, Barnaba putea vedea rândurile ordonate de clădiri, îngropate în verdeața grădinilor și parcurilor publice. Printre chiparoși și mirți, vilele luxoase ale nobilimii străluceau alb. Zidurile orașului se învecinau cu stâncile rozalii ale Muntelui Silpia, iar pe de altă parte, cu largul Orontes navigabil.

Clădirile cu mai multe etaje din Antiohia erau bogat decorate. Adesea existau arcade și coloane acoperite cu foiță de aur. Meșterii care au decorat acest al treilea oraș ca mărime (după Roma și Alexandria) s-au adaptat gusturilor brute ale clienților lor. Nivelul cultural nu era ridicat. Capitala Siriei nu cunoștea, în esență, nici oameni de știință, nici scriitori, nici artiști remarcabili.

Aproape un sfert de milion de oameni locuiau în Antiohia. În piețe, cum se spunea, se puteau face cunoștință cu obiceiurile tuturor țărilor. Pe lângă sirieni, grecii, romanii, fenicienii și evreii aveau propriile lor locuințe. Cultul erotic antic al Astarteei, cu procesiunile și orgiile sale frenetice, se împletește cu cultul elen, importat. Faimoasa crângă Daphne, dedicată lui Apollo, atrăgea o mulțime de călători din întreaga lume.

Publicul antiohian se distingea prin spiritul său vioi și liber. Nu-i costa nimic să huiduiască un actor faimos sau să arunce la pământ o statuie a împăratului. Dar revoltele serioase aveau loc rareori. Orașul era un loc pentru comerț, competiții și spectacole sportive și se inventau tot felul de divertisment. Festivitățile durau adesea toată noaptea. Luminile stradale nu se stingeau până dimineața. Bordelurile atrăgeau clienții. Tavernele, cârciumile, precum și curtezane, flautiști și dansatori erau o parte integrantă a vieții antiohiene.

Acesta a fost orașul care a devenit mai târziu locul de naștere al Sfântului Ignatie Purtătorul de Dumnezeu și al Sfântului Ioan Gură de Aur, precum și locul de naștere al pustnicilor și asceților.

În acest regat al desfrâului, al amestecului de popoare, limbi și credințe, evreii formau o lume închisă, ca un oraș în oraș. Dar, în ciuda izolării lor, nu au putut evita contactele frecvente cu grecii, sirienii și alți păgâni. Potrivit lui Josephus Flavius, evreii antiohieni, „atrăgând mulți eleni la credința lor, i-au făcut, într-o oarecare măsură, parte a comunității lor”.

Pentru a ajunge în cartierul evreiesc, trimisul Ierusalimului a trebuit să meargă aproape șase kilometri de-a lungul bulevardului central care traversa Antiohia. De-a lungul acestuia se aflau statui și o colonadă acoperită, care o protejau de căldură și de vremea rea. La o oră după ce Barnaba a trecut de porți, se afla deja printre ai săi pe strada Singon.

Întâlnirea cu frații l-a uimit pe Iosif. Nu numai că a găsit un număr mare de păgâni care fuseseră botezați direct din „elenism”, dar a văzut că acești oameni ardeau de duhul zelului și al credinței. Toate îndoielile au dispărut. Viața însăși a dovedit dreptatea bravilor eleniști, care nu se temeau să introducă în Biserică pe cei care abia ieri se închinau la idoli.

Era oare posibil să fie respinși acești oameni care părăsiseră lumea superstițiilor și a moralei nestăvilite de dragul unei vieți curate în Hristos? Apostolul, scrie Luca, „când a văzut harul lui Dumnezeu, s-a bucurat și i-a îndemnat pe toți să țină tare pe Domnul cu inimă curată, căci era un om bun și plin de Duhul Sfânt și de credință” (Faptele Apostolilor 11:23-24).

Barnaba a rămas în oraș, trimițând vești la Ierusalim că comunitatea din Antiohia prospera. Ca reprezentant al Bisericii Mamă, a fost acceptat tacit ca învățător. Dar relațiile cu „elenii” erau mai dificile decât cu evreii, care fuseseră crescuți cu Cuvântul lui Dumnezeu. Aversiunea față de viața lor anterioară nu era suficientă. Era necesar să se reconstruiască complet conceptele morale și religioase ale neofiților, să se învețe ca niște prunci, ceea ce a dat naștere la o serie de întrebări. În ce măsură ar trebui introduși în religia Legământului? Ce ar trebui să

înlocuiască regulile și riturile date de Scriptură și de *părinții* lui Israel? Și, în general, ar trebui ei să devină ceva asemănător prozeliților în sânul Bisericii?

Credincioșii evrei au continuat să trăiască *conform Legii* , adică să-și reglementeze viața de zi cu zi cu instrucțiunile religiei tatălui lor. Acest lucru i-a separat inevitabil de păgânii nou botezați. Pe scurt, dificultățile și problemele nu aveau sfârșit. Iosif și-a dat seama că nu le putea face față singur.

Apoi și-a amintit de bărbatul din Tars, pe care îl primise odinioară atât de cordial la Ierusalim. De câțiva ani se retrăsese în orașul său natal și nu se mai auzise nimic de el. Sperând să-l găsească pe Pavel, Barnaba a părăsit Antiohia și a pornit pe drumul de nord spre Tars.

Antiohia (40 - 45)

Mai devreme, când Iosif Barnaba locuia în Cipru, probabil că fusese la Tars și chiar o cunoștea pe familia lui Pavel. Acum, ajungând în acest oraș, levitul l-a găsit cu ușurință și s-a oferit să meargă cu el în Siria. Tarsianul trebuie să fi luat această ofertă ca pe o chemare de sus - neavând succes în patria sa, tânjea de mult după un alt câmp și, prin urmare, și-a dat consimțământul fără ezitare. În curând, antiohienii puteau primi un nou membru al Bisericii lor.

Auziseră multe lucruri surprinzătoare și contradictorii despre Saul de la locuitorii Ierusalimului. Îi așteptau sosirea cu entuziasm și curiozitate. Totuși, la prima întâlnire, tarsianul abia putea face o impresie puternică. Lângă Barnaba, un bărbat înalt și impunător, cu o înfățișare calmă și maiestuoasă, în a cărui înfățișare păgânii găseau o asemănare cu Zeus, Saul arăta destul de banal: expansiv și abrupt, era scund de statură, cu sprâncene apropiate și un nas mare și coroiat. Avea puțin peste treizeci de ani, dar era deja chel și avea câteva fire de păr gri în barbă. Doar ochii lui gri ascundeau un fel de forță atractivă.

Saul a fost adus la Antiohia ca și cum ar fi fost asistentul lui Barnaba, dar a trecut puțin timp și el, cu acordul tacit al întregii biserici, s-a trezit printre conducătorii acesteia. Se pare că atât pregătirea sa (era singurul teolog dintre frați), cât și personalitatea extraordinară a tarsianului au jucat un rol. Antiohienii și-au dat seama curând că aveau de-a face cu un adevărat profet prin harul lui Dumnezeu. Însuși miracolul chemării sale, întâlnirea cu Cel Înviat, care a schimbat puternic calea vieții lui Saul, le-au adus aminte de poveștile lui Amos și Isaia.

Era evident că Saul era posedat de un singur gând sublim, care îl cucerise complet. Era ca și cum ar fi făcut fiecare pas în prezența reală a Domnului. Detașarea lui Saul de cele pământești era combinată cu un realism uimitor și sănătos. Vizionar și mistic, plutind în tărâmul secretelor și al speculațiilor nobile,

el, însă, semăna puțin cu visătorul rafinat înfățișat în pictura lui El Greco. Apostolul a devenit primul dintre acei asceți ai Bisericii care au putut, trăind în Dumnezeu, să stea ferm pe pământ. Nu s-a sfiit să rezolve probleme practice importante, dând dovadă de un talent organizatoric remarcabil. Sub înfățișarea sa banală se afla o voință de fier care se manifesta de mai multe ori în circumstanțe critice. Pavel știa să rămână calm, fie că stătea în fața unei mulțimi, a judecătorilor, fie că era în pericol. Odată, când corabia pe care naviga apostolul era în pericol de a fi distrusă, dintre toți oamenii aflați la bord, singurul el nu și-a pierdut calmul și i-a salvat pe toți (vezi Faptele Apostolilor 27:31-44).

Viața fără familie, fără casă i-ar fi putut seca sufletul, l-ar fi făcut posomorât și retras, dar acest lucru nu s-a întâmplat. Sfântul Pavel nu era lipsit de umor și uneori știa să dezamorseze o atmosferă tensionată cu o glumă neașteptată; fiind irascibil din fire, a învățat să se abțină, dând dovadă de o umilință și un tact uimitoare. Cunoaștem mulți oameni față de care apostolul a simțit un sentiment de profundă afecțiune și prietenie și care i-au răspuns la fel. Acest om dificil, ca multe genii, de-a lungul anilor a dobândit discipoli devotați și altruiști, „copii”, așa cum îi numea uneori. Dar pe cât de mare era dragostea lor, pe atât de puternică era ura adversarilor săi. Este semnificativ faptul că Pavel, și nu Barnaba sau alți misionari, a fost cel care a suferit cel mai mult atât din cauza evreilor, cât și a păgânilor. Chiar și din partea fraților săi de credință, după cum vom vedea, s-a confruntat adesea cu neînțelegeri și condamnări.

Cu talentul său, cunoștințele Bibliei și amploarea planurilor sale, apostolul se afla cu mult deasupra celor din jur și, probabil, din această cauză, se simțea singur. Dar nu a fost niciodată un singuratic. Pavel era mereu văzut în mijlocul oamenilor: comunicarea era elementul său.

Una dintre cele mai importante sarcini cu care se confrunta comunitatea antiohiană era aceea de a determina statutul păgânilor botezați. Ar trebui să li se ceară să accepte întregul set de reguli de viață din Vechiul Testament, întregul conglomerat complex al statutelor bisericești ale iudaismului? Pavel știa că unii învățători ai iudaismului considerau circumcizia și îndeplinirea tuturor statutelor Torei opționale pentru prozeliți. Proclamându-l pe Hristos păgânilor, apostolul a aprobat pe deplin acest punct de vedere. El nu s-a ghidat după considerații tactice, așa cum sunt înclinați să susțină unii dintre biografii săi. Spre deosebire de Orient, lumea greco-romană era străină de ritul circumciziei, dar acesta nu putea fi considerat un obstacol insurmontabil - la urma urmei, fiecare religie antică avea propriile tabuuri și nenumăratele ritualuri. Cerința ca cei convertiți la o altă credință să accepte obiceiurile acesteia nu a surprins pe nimeni, era considerată în ordinea lucrurilor: în ochii păgânilor, religia și ceremoniile sacre erau un tot. Să ne amintim că popoarele care au acceptat islamul au acceptat și „pecetea lui Avraam”, circumcizia.

De remarcat, de asemenea, că masele aveau încredere doar în religiile antice, așa că predicatorul celei noi era obligat să se refere la autorități consacrate. O doctrină care nu avea rădăcini originale părea suspectă, o invenție pur umană. Vechiul Testament a jucat un astfel de rol de „fundament istoric" pentru păgânii botezați; astfel, păgânii nou convertiți nu aveau niciun motiv convingător să respingă riturile poruncite în Biblie.

Poziția Sfântului Pavel asupra Legii era determinată, pe de o parte, de formula profetică: „mila este mai presus de jertfă", iar pe de altă parte, de viziunea sa asupra istoriei sacre. Întrucât sosise o nouă eră mesianică, când Dumnezeu „face toate lucrurile noi", vechea Lege devenea „veche". Hristos încheiase un Legământ diferit cu credincioșii, în lumina căruia toate instituțiile cultice antice se estompau precum stelele la răsăritul soarelui. Pentru cei în care domnea Duhul Mântuitorului, sacramentele magice ale politeismului erau niște prostii, iar chiar și simbolurile sacre ale Vechiului Testament erau în mare parte de domeniul trecutului.

Această hotărâre de a merge împotriva temeliilor milenare nu se putea naște decât într-o persoană captivată pentru totdeauna de Iisus Hristos. „În Iisus Hristos", va spune apostolul câțiva ani mai târziu, „nici tăierea împrejur, nici netăierea împrejur nu valorează nimic, ci credința care lucrează prin dragoste... o făptură nouă" (Galateni 5:6-7; 6:15).

În Ierusalim, nazarinenii nu se separaseră încă de comunitatea evreiască și nu veniseră să se roage în Templu, dar situația se schimbase pentru antiohieni. A apărut o frăție de oameni, practic independentă de sinagogă și diversă în componența sa. Cu toate acestea, membrii săi priveau spre „Israelul lui Dumnezeu", biserica din Iudeea, ca spre strămoșii lor. Orașul Sfânt, unde locuiau cei Doisprezece, era recunoscut în mod natural ca fortăreața credinței. La fel ca evreii din diaspora, creștinii antiohieni menținеau contacte constante cu Ierusalimul. Legătura de legătură o constituiau mesagerii-apostoli și profeții rătăcitori.

La începutul anilor '40, mai mulți astfel de profeți au sosit în capitala Siriei, iar unul dintre ei, pe nume Agab, a anunțat venirea foametei în tot Imperiul Roman. Biserica Mamă se afla deja în situații dificile, așa că s-a decis să se strângă donații în avans pentru „frații care locuiau în Iudeea". Astfel, practica Vechiului Testament de ajutor organizat către săraci a fost continuată (vezi Faptele Apostolilor 11:27-30).

Într-adevăr, un val de recolte nesănătoase a cuprins curând țărmurile Mediteranei. Împăratul Claudius abia își putea aproviziona capitala cu pâine. Dar situația era deosebit de gravă la periferie. Dezastrul era pe cale să se extindă în

Palestina. Cu toate acestea, înainte ca foametea să izbucnească acolo, o altă furtună a măturat biserica din Ierusalim.

Chiar în momentul în care Agabus a venit la Antiohieni, guvernul din Iudeea s-a schimbat. Dorind să calmeze țara, excitat de nebunia lui Caligula, Claudius l-a trimis pe confidentul său Agrippa, nepotul lui Irod cel Mare, în locul procuratorului și i-a dat titlul de rege. Agrippa, în vârstă de cincizeci de ani, un intrigant iscusit care reușise să supraviețuiască în timpul său ca confident al lui Caligula, și-a dat seama că îi sosise în sfârșit vremea. Tinerețea și-a petrecut-o printre nobilimea curții romane, dar acum avea nevoie urgentă să-și schimbe modul de viață. Agrippa voia să arate ca un adevărat monarh evreu. A încercat prin toate mijloacele să-și dovedească ortodoxia Ierusalimului. În acest scop, regele marionetă a decis să înceapă represalii împotriva dizidenților. Și erau mulți dintre ei în țară.

Dintre toate mișcările, Nazarineanul era cea mai lipsită de apărare. Prin urmare, regele a atacat-o primul. Acest lucru s-a întâmplat în al treilea an al domniei sale, în primăvara anului 44 î.Hr. Galileeanul Iacov, fiul lui Zebedei, a fost arestat în urma unei denunțări și executat la scurt timp. În ce a constat denunțarea nu se știe, dar știm că Iacov, la fel ca fratele său, era un om cu un caracter înflăcărat (de unde și porecla lor „Fiii Tunetului"). Poate că informatorul a folosit un cuvânt neglijent adresat autorităților. Astfel, profeția lui Hristos s-a împlinit: primul dintre cei Doisprezece „a băut paharul" despre care Învățătorul îi vorbise cu mulți ani mai devreme.

Văzând că Sinedriul, în fața căruia Agripa își făcuse toate favorurile, aprobase această măsură, regele nu s-a oprit aici. A dat ordin să fie arestat Simon fiul lui Iona, conducătorul nazarinenilor. De data aceasta se plănuia un proces-spectacol, dar acesta a fost amânat până după Paște.

Adevărata dreptate nu-l interesa pe Agripa, așa că drumul lui Petru de la cazematele fortăreței Antoniei nu putea duce decât la blocul de tăiere. Întreaga biserică era într-o așteptare tristă. Credincioșii se rugau, adunați în casa Mariei, ruda lui Barnaba.

Dar s-a întâmplat incredibilul.

O mână misterioasă l-a condus pe Simon afară din cetate și abia când s-a trezit pe strada întunecată și-a dat seama că ceea ce se întâmpla nu era un vis. Și-a croit drum prin orașul adormit până la casa Mariei. Luca descrie sosirea sa atât de viu, încât cuvintele sale reflectă clar povestea unui martor ocular. „Pe când bătea Petru la poartă, o slujnică, pe nume Roda, a ieșit să asculte. Și, cunoscând glasul lui Petru, de bucurie n-a deschis poarta, ci a alergat înăuntru și le-a spus

că Petru stătea la poartă. Și ei i-au zis: «Ești în mințile tale?» Dar ea a insistat. Și ei au zis: «Este îngerul lui.» Petru continua să bată, și l-au auzit bătând. Dar când au deschis ușa, l-au văzut și s-au mirat. Isus a făcut semn cu mâna să tacă și le-a istorisit cum Domnul îl scosese din închisoare și a zis: «Spuneți-le lui Iacov și fraților despre aceasta.» Apoi a ieșit și s-a dus în alt loc" (Faptele Apostolilor 12:13-17).

În această poveste, cuvintele despre „Iacov și frații" sunt demne de remarcat. Se pare că, încă de atunci, Iacov ocupase un loc de frunte printre nazarineni. Acum, când Petru a fost forțat să părăsească Ierusalimul, conducerea comunității a căzut pe umerii Fratelui Domnului, care a devenit de facto conducătorul acesteia. Cel mai probabil, Apostolul Petru, împreună cu inseparabilul Ioan, și-au găsit refugiu în Galileea natală. Din acel moment, ei aveau să apară în Ierusalim doar ca oaspeți de onoare.

După misterioasa dispariție a prizonierului din fortăreață, Agrippa trebuie să fi încercat să-l găsească și să-l aresteze pe Iacov. Dar nu a reușit să-și ducă la bun sfârșit intenția. În Cezareea, regele negocia cu fenicienii. Acolo, în timpul unei sărbători magnifice ținute în onoarea împăratului, Agrippa s-a simțit brusc rău și a fost scos din teatru. Cinci zile mai târziu, a murit în chinuri cumplite. Este posibil să fi fost otrăvit de unul dintre curtenii săi, mituit de ambasadorii din Tir.

Pericolul care plana asupra bisericii din Ierusalim a fost evitat pentru o vreme. Dar doi ani mai târziu, foametea de care se temea toată lumea a început în Iudeea. Când antiohienii au aflat despre acest lucru, l-au trimis acolo pe Barnaba să ducă fraților banii pe care îi strânseseră în avans. În Faptele Apostolilor se spune că Pavel l-a însoțit și pe Iosif, dar apostolul însuși nu menționează acest lucru. Poate că l-a însoțit pe Barnaba doar până la granița țării.

La întoarcere, Barnaba l-a luat cu el pe tânărul Ioan Marcu, fiul Mariei, care era vărul său.

Misiunea lui Pavel și Barnaba (Cipru - Galatia, 45 - 49)

Între timp, conducătorii creștinilor antiohieni au început să se gândească la necesitatea de a predica în țările vecine. Experiența bisericii lor arăta că exista o oportunitate reală de a vesti Evanghelia nu numai evreilor, ci și grecilor și celor pe care grecii îi numeau barbari. Trebuiau să se grăbească. Cu cât mai mulți oameni intrau în Biserică înainte de venirea iminentă a Domnului, cu atât mai credincios aveau să îndeplinească porunca Lui.

Într-o zi, când frații se adunaseră să celebreze Cina Domnului, Duhul lui Dumnezeu le-a vorbit prin unul dintre profeți: „Puneți deoparte pentru Mine pe

Barnaba și pe Saul pentru lucrarea la care i-am chemat” (Faptele Apostolilor 13:2). Nimeni nu se îndoia de ce era vorba. Cuvântul lui Hristos trebuia „să crească și să se răspândească”. S-a declarat post și toată lumea s-a rugat fierbinte pentru succesul noii întreprinderi. În timpul rugăciunii, bătrânii și-au pus mâinile peste cei aleși, conform obiceiului biblic. Acum erau considerați mesageri ai bisericii antiohiene, apostolii ei.

Dar unde să meargă? De unde să înceapă? Barnaba a sugerat să meargă mai întâi pe insula Cipru, aflată în apropiere. Era patria lui, iar misionarii puteau găsi cu ușurință adăpost acolo. Luându-l pe Marcu ca asistent, au pornit la drum fără întârziere.

Bărci și vase mici au călătorit de-a lungul râului până la portul Seleucia, dar cei trei călători au preferat drumul pitoresc de munte care se întindea printre crânguri și izvoare. Romanii l-au pavat cu dale netede pentru confortul caravanelor și al trupelor.

Barnaba, Saul și Marcu coborau deja spre Seleucia, de unde s-au îndreptat fără întârziere spre debarcader, unde pânzele și catargele navelor comerciale erau înghesuite laolaltă; comunicarea dintre Seleucia și Cipru era constantă. După ce s-au înțeles cu proprietarul navei, misionarii s-au îmbarcat seara.

Și astfel, munții coastei, luminați de apusul soarelui, se retrag în spatele pupei. Corabia, ridicându-și pânzele, părăsește golful, îndreptându-se spre sud-vest. Așa au început lungile călătorii ale „apostolului neamurilor”. Privind în marea depărtare, cu greu putea prevedea ce îl aștepta înainte, cu greu își putea imagina rătăcirile sale, timp în care avea să parcurgă o distanță de multe mii de kilometri. Și cum? Pe bărci fragile, pe catâri și cel mai adesea pe jos, petrecând noaptea în aer liber și în hanuri, mâncând un pumn de măsline sau lipii, experimentând o mie de inconveniente și pericole.

Mai târziu, privind în urmă, Paul avea să-și amintească de câte ori a fost în pragul morții.

> —De la iudei am primit de cinci ori patruzeci de lovituri fără una, de
> trei ori am fost bătut cu nuiele,
> o dată am fost ucis cu pietre,
> de trei ori am naufragiat,
> o noapte și o zi am petrecut în adâncul mării,
> am fost în multe călătorii, în
> pericole din râuri,
> în pericole din partea tâlharilor,
> în pericole din partea neamurilor , în

pericole din partea neamurilor , în pericole
în cetate,
în pericole în pustie,
în pericole pe mare,
în pericole între frații mincinoși,
în muncă și osteneală, adesea în insomnii,
în foame și sete, adesea în posturi,
în frig și în îmbrăcăminte.

Nimic nu l-a împiedicat să lucreze în pace în Antiohia, alături de prieteni zeloși și iubitori. Dar zarurile erau aruncate; credința în chemarea, voința, energia și răbdarea sa incredibilă l-au călăuzit pe Pavel și l-au ajutat să ducă o astfel de viață timp de douăzeci de ani. A ales-o prin porunca lui Dumnezeu și prin porunca inimii sale.

Călătoria în Cipru nu era încă înțeleasă ca începutul unei misiuni printre păgâni. Planul pentru o astfel de misiune s-a maturizat în cele din urmă abia în timpul călătoriei și a prins contur în anul 49, după întâlnirea cu apostolii la Ierusalim.

În a doua zi, corabia a intrat în portul Salamina din Cipru. Fiind un punct de tranzit între Siria și Occident, această insulă acoperită de păduri montane aparținuse romanilor în ultima sută de ani. Cipru era numit insula Afroditei, deși marea zeiță a Asiei, Astarteea, era venerată aici sub numele ei. Existau și colonii evreiești numeroase. Barnaba locuise într-una dintre ele; el i-a introdus imediat pe tovarășii săi în cercul evreilor ciprioți, iar misionarii au început să viziteze sinagogile din Salamina. Acolo au povestit despre marile evenimente care avuseseră loc la Ierusalim, au vorbit despre sosirea iminentă a lui Mesia și, se pare, au fost ascultați cu încredere și interes: primele semințe ale Evangheliei ar fi putut fi semănate aici de eleniștii locali.

Zilele treceau, iar Pavel începea să-și grăbească prietenii. Era atras irezistibil mai departe, acolo unde se aflau ținuturi străine, necunoscute. Era vizitat de vise și viziuni: în ele căuta semne care indicau drumul.

Barnaba nu s-a opus; inițiativa trecea în mod clar în mâinile lui Pavel. Poate că nici atunci lui Marcu nu i-a plăcut faptul că fratele său, profet și învățător atât de venerat în Ierusalim, se afla complet sub influența bărbatului din Tars. Dar, fie cum ar fi, ambii leviți au fost de acord cu dorința lui Saul de a părăsi Ciprul.

Pentru a ajunge în portul vestic, călătorii trebuiau să traverseze întreaga insulă pe jos, parcurgând aproape o sută de kilometri. Au ajuns la mare la Novo-Paphos, unde se afla reședința proconsulului roman.

În timp ce misionarii așteptau o corabie care se îndrepta spre Vest, au fost invitați pe neașteptate în casa conducătorului, Sergius Paulus, care s-a dovedit a fi un om învățat, curios și interesat de religiile orientale. Printre anturajul său se numărau exorciști evrei, iar el credea cu sinceritate în renumita lor artă. Un anume Bar-Yeshua, poreclit Elima, se bucura de patronajul special al lui Sergius Paulus.

Se pare că proconsulul i-a tratat și pe predicatorii creștini ca pe niște inițiați într-un nou tip de magie. Voia să se întâlnească cu Barnaba și Saul pentru a afla despre învățăturile lor. Cu toate acestea, Bar Yeshua se temea că autoritatea sa în ochii conducătorului va fi subminată. Când apostolii au venit să-l vadă pe Serghie Paul, vrăjitorul a încercat în toate felurile să-i denigreze în fața patronului lor. Saul nu a rămas indiferent: pentru prima dată în viața sa, a vorbit despre credință în fața unui nobil roman, iar un vindecător i-a stat în cale! Privind insistent la magician, apostolul l-a ținut la propriu pe loc cu cuvinte amenințătoare:

— Iată, mâna Domnului este peste tine; vei fi orb și nu vei vedea soarele până la o vreme! (Faptele Apostolilor 13:11)

Imediat, toți cei prezenți au văzut cum Bar-Ieshua a început să pipăie cu mâinile, îngrozit.

Faptele Apostolilor menționează pe scurt că proconsulul „a crezut”, dar probabil că el doar le arăta favoare predicatorilor. Luca nu spune că a fost botezat, iar misionarii nu au zăbovit pe insulă, așa cum ar fi fost firesc dacă convertirea lui Sergiu Paulus ar fi fost serioasă.

Cea mai apropiată țară de Cipru era Asia Mică, coasta sa de sud. Acolo au navigat apostolii și au debarcat curând lângă orașul Perga. Ciprul părea încă o extensie a ținuturilor biblice familiare ale Siriei-Palestinei, dar acum, debarcând de pe navă, călătorii se aflau într-o lume complet diferită. Oameni în haine ciudate, nefamiliare, alergau de-a lungul debarcaderului și vorbeau limbi de neînțeles. O câmpie mlăștinoasă, saturată de vapori de malarie, se întindea în jur, iar în depărtare, munții se înălțau ca niște siluete fantomatice. Apostolii se confruntau cu călătorii dificile pe drumuri pustii, unde oricine întâlneau putea fi un tâlhar: bandiți isaurieni formidabili cutreierau pădurile locale. Civilizația romană atinsese doar puțin aceste ținuturi îndepărtate, locuite de triburi războinice semi-sălbatice. Cu toate acestea, Saul și Barnaba știau că în unele orașe existau comunități evreiești și era posibil să se deplaseze prin țară, mergând de la o comunitate la alta.

Romanii numeau această provincie Galatia, deși adevărații galateni, sau gali, locuiau mai la nord, chiar în inima peninsulei.

Misionarii s-au deplasat în amonte de-a lungul malului râului și, după câțiva kilometri, au ajuns la Perga, un oraș mare și bine amenajat, cu forum, palate, teatre și apeducte. Pe lângă negustori și coloniști romani, pelerinii veneau adesea aici, atrași de Templul lui Artemis. Această zeiță fusese onorată în Asia Mică din timpuri imemoriale.

Ioan Marcu a fost îngrozit să afle că urmau să pătrundă mai adânc în acest tărâm al pădurilor, munților, popoarelor necunoscute și zeilor păgâni. A fost cuprins de dorul de casă: voia să se regăsească în Ierusalim, în casa mamei sale, printre propriul popor. A refuzat categoric să meargă mai departe. Saul și fratele său au încercat în zadar să-l convingă; Marcu s-a întors și s-a îmbarcat pe o corabie care naviga spre Iudeea (vezi Faptele Apostolilor 13:13).

Barnaba i-a rămas credincios Tarsianului și acum, împreună, au ajuns la drumul care ducea din Perga direct spre nord. Probabil au aflat că mulți evrei locuiau în Antiohia Pisidiei. Dar dacă diaspora a servit drept ghid apostolilor, atunci și Roma le-a adus un serviciu involuntar.

Asia Mică, locuită de numeroase triburi ariene [89] , se distinsese întotdeauna printr-o populație mixtă înainte de cucerirea sa de către turci. Hitiții, cimerienii, galii, grecii purtau războaie aici, creând și distrugând state. Copitele cailor de război călcau în picioare aceste podișuri și văi cu mult înainte ca perșii și falangele lui Alexandru să le invadeze. Este imposibil să ne imaginăm misiunea lui Barnaba și Pavel în afara Imperiului Roman. Aproape în aceiași ani în care și-au început călătoria, Filon scria cu încântare: „Roma a pus capăt nesfârșitei confuzii și schimbărilor rezultate din lupta nesfârșită a statelor și puterilor, unind triburile popoarelor și forțele prinților.” Desigur, nu totul a fost atât de minunat pe cât i se părea filosofului, dar nu putem să nu recunoaștem că legea și ordinea romană uniformă au fost un factor neprețuit pentru misiune, iar limba greacă internațională le-a permis oamenilor să se exprime în orice parte a imperiului.

Totuși, să ne amintim că evangheliștii au mers de-a lungul periferiilor sale barbare, iar influența centrului a ajuns doar la orașe. Principalele canale de comunicare dintre ele erau rutele militare romane. De-a lungul lor, fără a se abate de la loc, au mers Saul și Barnaba.

Merg pe un drum larg, pavat: doi bărbați în pelerine de marș, cu bastoane în mâini; unul este înalt și impunător, celălalt este îndesat și cocoșat. Merg o zi, o a doua, o a treia. Din când în când, călăreți și care poștale îi depășesc, iar caravane comerciale și detașamente de soldați îi întâlnesc. Drumul de-a lungul

platoului este înconjurat de dealuri line, împădurite, traversate de râuri, care trebuie traversate cu bărcile. Pajiștile lasă loc stâncilor, crângurilor și tufișurilor. În a treia zi, întinderea unui lac mare se deschidea în stânga, dincolo de care un lanț muntos îndepărtat devenea albastru.

Apostolii și-au continuat călătoria timp de aproximativ o săptămână, până când au coborât într-o vale, îngropată în verdeața crângurilor. Case au fost construite în jurul pantelor muntelui, în jurul unui templu păgân. Urmele prezenței romane erau vizibile ici și colo: un puternic sistem de alimentare cu apă, porticuri ale unor clădiri administrative grele.

Aceasta era Antiohia Pisidiei, care primise statutul de colonie sub Augustus. După ce s-au odihnit la hotel și au cercetat împrejurimile, misionarii au aflat unde se afla sinagoga și, în prima sâmbătă, s-au îndreptat acolo.

Comunitatea, pierdută într-un ținut păgân, i-a întâmpinat ca pe niște oaspeți bineveniți și de onoare. În acea vreme, se menținea o comunicare constantă între centrele diasporei; curieri negustori, învățători ai Legii aduceau cărți, știri, ordine ale Sinedriului, colectau donații bisericești. Oricare dintre acești nou-veniți avea dreptul să se adreseze celor adunați în sinagogă cu un cuvânt de edificare, care era oferit apostolilor, mai ales că Pavel se recomanda ca rabin, discipol al celebrului Gamaliel.

Nu putea exista o ocazie mai bună. Pavel s-a urcat la amvon și a început să predice. Predica a fost atât de nouă, atât de neașteptată și neobișnuită, încât apostolii au fost invitați să vorbească din nou în sinagogă în Sabatul următor. Au ieșit în stradă, înconjurați de o mulțime care i-a însoțit la han. Oamenii erau evident entuziasmați și puneau întrebări; sosirea oaspeților din Iudeea era un eveniment în viața lor liniștită de provincie.

Primul secol d.Hr. este de obicei descris ca o perioadă de declin religios și indiferență, dar, de fapt, s-a distins prin spiritul căutării lui Dumnezeu și setea de adevăr. Războaiele care făcuseră ravagii timp de secole se potoliseră, iar viața revenea la un curs pașnic. Levitările imperiale erau echilibrate de prosperitatea adusă de dezvoltarea rapidă a agriculturii, comunicațiilor, comerțului și meșteșugurilor. Dar omul nu trăiește doar cu pâine. Cultul lui Cezar și credințele antice nu au putut satisface foamea spirituală. Prin urmare, cuvintele noii predici au găsit un teren fertil în Galatia.

Zvonul despre Pavel și Barnaba s-a răspândit în tot orașul. Nu numai prozeliții, fideli sinagogii, ci și mulțimi de oameni care nu mai fuseseră niciodată acolo au umplut băncile și curtea casei de rugăciune în sâmbăta următoare.

Liderii comunității priveau această adunare de necredincioși cu o iritare crescândă. Considerau predicarea oaspeților o treabă internă. Timp de multe generații, fuseseră obișnuiți să-și păzească cu gelozie credința de cei din afară. Conștiința apartenenței la o cultură străveche, închisă între zidurile unui ghetou voluntar, îi făcea asemănători acelor creștini tradiționaliști care îi tratează mereu pe neofiți cu neîncredere. Luca spune direct că acești oameni erau „plini de invidie” (Faptele Apostolilor 13:45).

Pavel și Barnaba au simțit un zid de ostilitate crescând în jurul lor. Ieșind din sinagogă, au spus deschis: nu erau doriți aici, se vor duce la cei care îi vor primi.

Din acea zi, predicatorii au început să adune oameni în casele prozeliților și păgânilor și să poarte conversații cu ei. Pe cei care credeau îi botezau. Cu toate acestea, dușmanii nu aveau de gând să tolereze acest lucru. Cu ajutorul unor matroane influente, apropiate comunității evreiești, au reușit ca autoritățile să-i expulzeze pe nou-veniți din oraș. Nu a fost dificil să găsească un pretext formal: legile romane interziceau introducerea de noi culte.

Așadar, odată izbucnit, conflictul nu s-a mai potolit niciodată, însoțindu-l pe apostol de-a lungul întregii sale vieți.

Două motive i-au determinat pe călători să meargă mai departe spre sud-est, în regiunea Licaoniei: în primul rând, existau mulți evrei în orașul de graniță al acestei regiuni, Iconium, iar apostolii nu și-au abandonat regula de a-și începe predica cu ei; în al doilea rând, singura rută din sudul Galatiei ducea acolo, întinzându-se până în patria lui Pavel, Tars. După ce au trecut printr-o câmpie plată și arse de soare, evangheliștii au intrat în Iconium în câteva zile. Înconjurat de grădini, arăta ca o oază în deșert.

Acolo s-a întâmplat același lucru ca în Antiohia Pisidiei. Mai întâi, o conversație în sinagogă, după care „o mare mulțime de iudei și greci a crezut” (Faptele Apostolilor 14:1), și apoi un nou val de ostilitate. Probabil, oamenii trimiși după apostoli au reușit să întoarcă împotriva lor atât comunitatea evreiască, cât și administrația romană. Totuși, de data aceasta, dușmanii nu au reușit să obțină imediat expulzarea predicatorilor: numărul convertiților și al simpatizanților era prea mare. Prin urmare, Pavel și Barnaba au rămas în Iconiu timp de câteva săptămâni.

Ei au reușit să unească primul cerc de creștini, nucleul viitoarei biserici. Prin rugăciunile misionarilor, bolnavii erau vindecați. Urmând porunca Domnului, slujitorii Săi au vindecat nu numai spiritul, ci și trupul. În ochii lor, afecțiunile umane erau un simptom al păcătoșeniei universale a oamenilor care căzuseră

sub puterea forțelor demonice. De aceea, alături de predicare, rugăciunea pentru bolnavi era un aspect important al evanghelizării.

Pavel însuși rareori boteza neofiți, lăsând acest lucru în seama lui Barnaba; el considera că principala sa lucrare este „slujirea prin cuvânt”. Dar aceasta nu înseamnă că el considera botezul ceva secundar. Deși botezul a fost denumit foarte devreme cu termenul păgân *sacrament* , el era fundamental diferit de misterele care au înflorit în lumea elenistică. Riturile misterelor semnificau participarea omului la puterile ascunse ale naturii care moare și învie. Între timp, botezul evanghelic, asemenea prototipului său, *botezul* prozeliților, era intrarea în comunitatea poporului lui Dumnezeu, într-o comunitate în care acționa Duhul lui Hristos. Intrând în ea, nou-convertiții se uneau cu Însuși Domnul.

Între timp, în Iconium, controversa privind predicarea creștinismului a continuat nestăvilită. Legenda spune că apostolii au fost în cele din urmă condamnați la exil: o plângere a fost depusă împotriva lor de un nobil iconian a cărui logodnică Tecla hotărâse să-l urmeze pe Pavel. Dar, conform Faptelor Apostolilor, Pavel și Barnaba înșiși au fugit în secret din oraș după ce au aflat că „atât neamurile, cât și iudeii, împreună cu conducătorii lor, s-au năpustit asupra lor ca să-i batjocorească și să-i ucidă cu pietre” (Faptele Apostolilor 14:5).

Întoarcerea la Antiohia era imposibilă. Trebuiau să se mute mai departe în ținutul muntos, unde locuiau doar păgâni. Nu fără îngrijorare misionarii s-au apropiat de Listra, un mic oraș licaonian. Abia înțelegeau limba locală. Oamenii care locuiau aici erau munteni, rude cu vechii hitiți, al căror regat căzuse cu multe secole în urmă; dar oamenii, deși fuseseră elenizați, păstraseră multe trăsături ale vechiului mod de viață. Nu exista sinagogă și, prin urmare, nici prozeliți. Pavel și Barnaba s-au confruntat cu o astfel de situație pentru prima dată. Au încercat în zadar să stabilească contactul cu licaonienii, spunând că le aduseseră vești despre mântuire, dar aveau prea puțin în comun cu acești oameni pentru a conta pe succes. Cu toate acestea, Pavel nu avea de gând să se retragă.

Punctul de cotitură a venit pe neașteptate în împrejurări care ar fi putut stârni un zâmbet, dacă aproape l-ar fi costat viața pe apostol.

Printre cei care îl ascultau pe Sfântul Pavel se afla un pacient incurabil, un om cu picioarele paralizate. Prinzând cuvântul *mântuire* în vorbirea evreului , l-a acaparat ca pe ultima sa speranță. Apostolul a observat acest lucru și, privind atent la lician, așa cum făcea în astfel de cazuri, i-a poruncit să se ridice. Strigăte puternice de uimire s-au auzit din mulțime, s-a produs o minune - pacientul s-a ridicat nesigur în picioare. Totul a început să se miște - licaonienii au început să vorbească cu entuziasm despre ceva, despre ce - misionarii nu puteau înțelege.

Curând, o procesiune solemnă a început să se îndrepte spre porțile orașului. În față mergeau preoții încoronați, conducând tauri; altarul lui Zeus, care se afla la intrarea în Listra, a fost decorat în grabă cu ghirlande, și se auzeau cântece și strigăte discordante. Abia acum misionarilor li s-a explicat ce se întâmpla: s-a dovedit că oamenii superstițioși își imaginau că zeii înșiși veniseră la ei, așa cum, conform poveștilor, se întâmpla în vremurile străvechi. Maiestuosul și venerabilul Barnaba a fost luat drept Zeus, iar Pavel, care vorbea în numele amândoi, drept mesagerul său, Hermes.

Apostolii erau complet disperați. Și-au rupt hainele, așa cum fac evreii când aud vești triste, și s-au repezit în mijlocul mulțimii, implorând-o să înceteze cu hula. „Ce faceți?", au strigat ei în greacă. „Și noi suntem oameni ca voi!" (Faptele Apostolilor 14:15) – Înțelesul acestor cuvinte a ajuns în sfârșit la cei adunați. Mulțimea era dezamăgită și plină de nedumerire. Sărbătoarea fusese ruinată. Și oamenii voiau atât de mult să creadă.

Misionarii nu se așteptaseră la o astfel de întorsătură a evenimentelor. Devenise evident că era prea devreme pentru a vorbi despre Hristos acolo. Dar dificultățile misiunii din Listra au fost răsplătite cu o convertire remarcabilă. Pavel a întâlnit acolo o femeie evreică pioasă, Evnica, căsătorită cu un grec licaonian. Ea și mama ei au fost botezate. Când apostolul a vizitat Evnica, fiul ei, Timotei, un băiat de aproximativ cincisprezece ani, i-a ascultat cu atenție conversațiile. Mama sa îi insuflase dragostea pentru Scripturi încă din copilărie, deși, ținând cont aparent de tatăl său, nu își supusese fiul circumciziei. Discursurile uimitoare ale bărbatului venit din patria strămoșilor mamei sale l-au fascinat pe adolescent. S-a atașat imediat de Pavel cu tot sufletul. Aveau să treacă câțiva ani, iar Timotei avea să-i devină „fiul", un ucenic iubit și un asistent de nădejde.

Chiar când Pavel și Barnaba începeau să se stabilească în orașul păgân, activitățile lor au fost din nou întrerupte. Fanaticii din Antiohia și Iconia au ghicit cu ușurință pe unde se afla ruta misionarilor și au apărut curând în Listra. Nu s-au mai plâns autorităților, ci au decis să se ocupe ei înșiși de Pavel. Au reușit să incite o mulțime de locuitori ai orașului, care l-au înconjurat brusc pe tarsian și au început să arunce cu pietre în el. Pavel a căzut și și-a pierdut cunoștința, iar ucigașii, crezând că este mort, l-au târât afară pe porțile orașului și l-au lăsat într-un câmp.

Barnaba și o mână de neofiți listrieni au aflat imediat despre asta. S-au grăbit să caute trupul și, găsindu-l pe Pavel nemișcat și însângerat, au început să-i jelească moartea. Probabil că băiatul Timotei era printre ei. În timp ce stăteau acolo, copleșiți de durere, Pavel a început brusc să dea semne de viață. Cu ajutorul prietenilor săi, s-a ridicat în picioare și a fost dus într-o casă la adăpostul întunericului. Rănile sale nu erau grave, iar a doua zi dimineață, Pavel a putut

părăsi orașul. Împreună cu Barnaba, au călătorit mai departe spre sud-est, în orașul vecin Derbe.

Apostolul a fost inspirat de gândul că suferise pentru Hristos, așa cum suferise elenistul Ștefan cu doisprezece ani mai devreme. Poate că mai târziu a numit cicatricile lăsate de masacrul din Listria rănile lui Hristos pe care le purta pe sine.

În Derbe, persecutorii l-au lăsat în pace, crezând aparent că este mort. Acolo a întemeiat o altă comunitate, formată, la fel ca în Listra, aproape în întregime din păgâni. După ce au făcut „destui ucenici" în oraș (Faptele Apostolilor 14:21), misionarii plănuiau să meargă mai departe pe drumul roman până la Tars, unde s-ar putea odihni și apoi să călătorească pe jos spre Siria, spre Antiohia siriană.

Dar, dintr-o dată, a apărut un nou obstacol. Apostolul suferea de o boală gravă, care îl afecta din când în când. El însuși credea că această boală îi fusese trimisă pentru smerenie. „Mi-a fost dat", scrie el, „un spin în trup, un sol al Satanei, ca să mă lovească, ca să nu mă înalț. De trei ori m-am rugat Domnului să-l ia, dar Domnul mi-a zis: «Harul Meu îți este de ajuns; căci puterea Mea se desăvârșește în slăbiciune»" (2 Corinteni 12:7-9).

Este imposibil de știut ce fel de boală a fost. Este clar doar că a recidivat periodic. Unii biografi cred că, la fel ca alți mari oameni ai istoriei, precum Cezar și Napoleon, Pavel a suferit de atacuri de epilepsie. Alții sunt înclinați să creadă că „spinul în carne" a fost malaria, pe care Pavel a contractat-o în zonele mlăștinoase joase ale Pamfiliei.

Fie cum ar fi, misionarii au refuzat să se întoarcă pe ruta estică. Probabil că nu doar boala lui Pavel a jucat un rol în această decizie. Apostolul și-a ascultat cu atenție vocea interioară: îl simțea constant pe Hristos ca pe misteriosul Însoțitor al muncii sale apostolice. Și acum ceva despre care Luca tace l-a obligat să decidă asupra unui pas riscant: în ciuda pericolului, să se întoarcă pe vechiul drum pentru a întări tinerele comunități.

În timp ce era încă slăbit de boală, misionarii au rămas în Derbe, unde frații l-au înconjurat pe Pavel cu o grijă emoționantă. Când apostolul s-a întărit, misionarii au pornit la drumul de întoarcere: din nou prin Listra, Iconium și Antiohia Pisidiei. Nu au putut rămâne mult timp în cetăți: au venit și au plecat, evitând privirile curioși. Și totuși au reușit în lucrul principal: nu numai că au susținut spiritul creștinilor, dar au numit bătrâni, presbiteri, pentru ei.

Acest act a marcat o nouă etapă în apostolatul lor. Marchează începutul istoriei înrădăcinării ulterioare a Bisericii pe pământ păgân.

Prezbiterul nu era capul Bisericii, o astfel de conducere a apărut mai târziu; principala sa slujbă era să prezideze Cina sacră. Prezbiterii nu erau persoane alese de la bun început - erau numiți de apostoli, așa cum Hristos Însuși i-a ales pe cei Doisprezece pentru Sine.

Astfel, se considera că apostolii au transmis prezbiterilor, care prezidau Masa sacră, darul pe care aceștia, la rândul lor, îl primiseră de la Hristos Însuși. Alte slujiri în cadrul frăției erau determinate de abilități - carisme: unii deveneau profeți, alții - învățători, alții - evangheliști; dar, în esență, toți erau egali. Această combinație a spiritului frăției și a autorității apostolice a asigurat vitalitatea și puterea bisericilor.

Apostolii, plecând din Pisidia, au ajuns la mare în portul Atalia și de acolo au plecat cu o corabie direct spre Siria. Astfel s-a încheiat prima lor călătorie de încercare.

S-au întors triumfători. Toată lumea i-a mulțumit lui Dumnezeu pentru că a deschis inimile păgânilor către Evanghelie. A fost o mare sărbătoare pentru biserica antiohiană și, în același timp, un triumf al tânărului creștinism.

Controversa asupra Legii. „Apostol al Neamurilor" (Siria - Iudeea - Asia Mică, 49 d.Hr.)

Bucuria care domnea în biserica antiohiană a fost curând umbrită. La una dintre întâlnirile de rugăciune, au apărut frați din Iudeea, iar discursurile lor i-au derutat pe toți. Acționând ca păzitori ai purității credinței ortodoxe, ei au declarat păgânilor botezați: dacă nu sunteți circumcișii după obiceiul lui Moise, nu puteți fi mântuiți. Cu alte cuvinte, oricine vrea să devină creștin deplin trebuie să intre mai întâi în sânul iudaismului.

Opinia lor nu era o afirmație nefondată sau pur și simplu o prejudecată: era clar din Scriptură că riturile Bisericii Vechiului Testament erau poruncite de sus și, mai mult, „pentru toată veșnicia". Domnul Isus însuși le-a dus la îndeplinire și a învățat că fiecare literă a Legii are un sens și că venirea Lui nu desființează Tora.

Era dificil să obiectezi la argumente atât de grele. Dar acestea nu-l puteau zdruncina pe Sfântul Pavel. Misionarul știa ceva mai mult decât litera Legii. El s-a opus cu îndrăzneală corectitudinii formale a ortodocșilor cu o revelație a cărei autenticitate internă era incontestabilă pentru apostol. Aceasta spunea că unirea cu Dumnezeu în Hristos nu mai necesita vechile semne de participare la poporul lui Dumnezeu ca o condiție obligatorie, mai ales pentru neevrei.

Pentru Pavel era de cea mai mare importanță cum va reacționa Barnaba la cuvintele sale, întrucât prietenul său era unul dintre cei mai respectați membri ai Bisericii Mamă. Se pare că Iosif l-a susținut nu fără ezitare. Cu toate acestea, ceilalți ierusalimieni au continuat să insiste pe cuvântul lor; discuția s-a transformat inevitabil într-o ceartă. Credincioșii erau confuzi și descurajați: pe de o parte, cuvântul Ierusalimului se bucura deja de o autoritate mare, iar pe de altă parte, succesele misionarilor din Galatia dovedeau că Dumnezeu le binecuvântase eforturile. Nici bătrânii, nici noii convertiți din Antiohia nu se considerau capabili să înțeleagă complexa dispută teologică. Firește, a apărut ideea de a trimite emisari ai Bisericii în Iudeea, pentru a primi acolo o explicație finală.

Desigur, toată lumea dorea să-i includă pe Barnaba și Pavel în delegație, dar omul din Tars nu știa dacă ar trebui să ia parte la această chestiune delicată. Mai târziu, el însuși a subliniat că și-a dat consimțământul doar „prin revelație” (Galateni 2:2). Un anume Tit, care a devenit mai târziu asistentul apostolului, a fost ales ca reprezentant al „elenilor” botezați.

În drumul lor spre sud, au vizitat comunitățile din Fenicia și Samaria, fondate de eleniști cu paisprezece ani înainte; au fost primiți peste tot cu onoruri.

Dar ce îi aștepta pe soli la Ierusalim? Cu greu se așteptau să găsească aceeași primire acolo. Și nu le-a fost greu lui Pavel și Barnaba să ghicească ce fel de rezistență aveau să întâmpine în capitala Iudeii.

În anii care au urmat memorabilei Rusalii, comunitatea din Ierusalim își dezvoltase propriile tradiții puternice. Două valuri de persecuție nu o rupseseră; mai mult, după moartea regelui Agripa I, situația nazarinenilor se îmbunătățise considerabil. În fruntea fariseilor din acea vreme se afla învățătorul liberal Johanan ben Zakkai. El era renumit pentru toleranța sa și credea că și păgânii puteau fi mântuiți prin fapte bune. Johanan îi evita pe extremiștii care îndemnau la război cu Roma; considera că principala sa sarcină era întărirea credinței și a evlaviei. Motto-ul său era: „Slujiți Celui Preaînalt nu din frică, ci din dragoste”. Influența lui Johanan explică parțial de ce mulți farisei s-au apropiat de nazarineni, iar unii au fost botezați. Iacob, Fratele Domnului, a contribuit, de asemenea, în mare măsură la aceasta.

De când Petru și ceilalți apostoli părăsiseră orașul la începutul anilor '40, prestigiul familiei Nazaretului crescuse mult. Membrii săi, în special Iacov, erau adevărate modele ale străvechii evlavii paterne. El era considerat aproape al treisprezecelea apostol, căruia Hristos i-a dezvăluit anumite secrete, împreună cu Chifa și fiii lui Zebedei. Fratele Domnului se numea Tzadik, cel Drept, și Obliam, fortăreața poporului. Deja în timpul vieții sale devenise legendar. Se

spunea că acest bătrân venerabil era personificarea vie a Legii pentru care au fost create cerul și pământul. Era *nazireu* , dedicat lui Dumnezeu de la naștere: nu bea vin, nu se tundea și se abținea de la carne. Când Iacov trecea pe străzi, era întâmpinat ca mare preot; se spune că se îmbrăca ca un mare preot, într-un efod de in și avea dreptul să intre în Sfânta Sfintelor. Fariseii nu puteau găsi nicio vină la un astfel de om. El cu adevărat „îi întrecea în dreptate” (Matei 5:20). Respectarea strictă a Torei a fost, în ochii zeloților, un argument serios în favoarea învățăturii nazarinene.

Urmând exemplul lui Iacov cel Drept, credincioșii care se adunaseră în jurul lui au continuat să-și numească casele de rugăciune sinagogi, ca și înainte, îndeplineau punctual toate riturile, respectau Sabatul și se limitau la hrana permisă de Lege. Ca și în primele zile, ei contau pe convertirea rapidă a întregului popor, care avea să fie transformat din Israelul păcătos în „Israelul lui Dumnezeu”.

Marele avantaj al Bisericii Sfântul Iacob era acela că păstra tradițiile autentice ale evenimentelor evanghelice. În acest mediu, parabolele și spusele lui Isus erau bine amintite; de aici au apărut în lume primele povești și înregistrări care aveau să stea la baza Evangheliilor.

Cu toate acestea, angajamentul față de evlavia rituală a distanțat involuntar Biserica Sfântului Iacob de spiritul libertății lui Hristos. Se poate spune că, păstrând neprețuita bogăție evanghelică, aceasta a pătruns în esența acesteia mult mai puțin decât Apostolul Pavel. Ierusalimienii prețuiau prea mult învelișul cult al credinței, o formă în care se afla pericolul stagnării.

Este ușor de imaginat cât de supărați au fost acești oameni pioși de veștile din Antiohia. Nu puteau înțelege că exista undeva o întreagă comunitate de frați credincioși care desconsiderau Legea lui Dumnezeu. Pe lângă creștinii farisei, cei care erau probabil cei mai indignați erau cei care se numeau ebioniți, săracii. Nu se despărțiseră de Biserică și exprimaseră o tendință spre legalism extrem. Ebioniții doreau să păstreze ordinea din primele zile ale comunității: refuzau proprietatea privată și trăiau din pomană.

Nucleul ebioniților a fost format, se pare, din esenieni convertiți la creștinism, care au adus cu ei o înclinație pentru ascetism sever. Firește, antiohienii, care au refuzat circumcizia, erau liber-cugetători și apostați ai zeloților Legii.

Pavel s-a gândit la toate acestea cu neliniște când zidurile Ierusalimului au apărut în spatele dealurilor.

Ajunși în oraș, solii au decis să-i vadă pe cei mai influenți frați, considerați *stâlpi* ai Bisericii. Din fericire, Petru și Ioan Zebedeu au ajuns la Ierusalim în acel moment.

Așadar, Pavel l-a întâlnit pe Chifa pentru a doua oară, dar acum nu ca pe dușmanul și nou-venitul de ieri, ci ca pe un predicator și pastor care a lucrat din greu pentru lucrarea lui Dumnezeu. Apostolul Ioan și Iacov cel Drept au luat parte și ei la conversație.

Omul din Tars le-a povestit despre manifestările miraculoase ale harului în Siria și în provincia Galatia, despre cum el și Barnaba au deschis ușa credinței străinilor și, la final, folosind expresia sa preferată, a întrebat: „Nu alerg în zadar?" (Galateni 2:2).

Povestea sa a lăsat o impresie puternică. Cu toate acestea, nu a fost posibil să se limiteze la o conversație privată, pe care Pavel a considerat-o decisivă. Apărătorii tradiției nu au vrut să fie de acord cu ceea ce considerau o inovație dăunătoare. Oricine dorea să intre în Biserica Noului Testament, insistau ei, trebuia mai întâi să accepte semnul primului Testament - Moise. În special, i-au cerut acest lucru lui Tit.

Pavel s-a împotrivit cu toată puterea. În scrisoarea sa către galateni, apostolul a scris mai târziu că el și Barnaba „nu s-au supus nici măcar o oră" acestor „frați falși care s-au strecurat", așa cum i-a numit cu amărăciune pe foștii săi colegi farisei, „care au venit să spioneze libertatea noastră", a scris el, „pe care o avem în Hristos Isus" (Galateni 2:4-5). Întotdeauna gata să se împace cu ceea ce considera el chestiuni secundare, Pavel a fost neînduplecat în acest caz.

Pentru a evita un impas, a fost necesară convocarea unui sobor general al bătrânilor bisericii din Ierusalim, condus de trei *stâlpi* . Probabil, numărul celor adunați era atât de mic încât puteau fi adăpostiți într-o singură casă. Această întâlnire a intrat în istorie sub numele de „Soborul Apostolic".

Întâlnirea a început cu o dezbatere aprinsă. Luca o menționează în treacăt, vorbind doar despre o „lungă discuție" (Faptele Apostolilor 15:7), dar știm deja ce argumente au avut de adus adversarii antiohienilor și că nu a fost ușor să le respingem: în spatele lor stătea litera Bibliei și o referire la Hristos Însuși. Credincioșii ar putea da exemplul regelui mesopotamian din Adiabene, a cărui mamă vizitase recent Ierusalimul: ajungând să creadă în unicul Dumnezeu, a acceptat și circumcizia, în ciuda faptului că evreii liberali au încercat să-l descurajeze. Nu ar fi servit acest om drept o ocară vie pentru păgânii care acceptaseră creștinismul?

Nu ar trebui să ne surprindă faptul că prima criză serioasă din Biserică a apărut în legătură cu ritualurile. Este mai ușor pentru oameni să abandoneze credințele decât obiceiurile: acest lucru se explică prin legile psihologiei. Deși ritualul este canalul de-a lungul căruia curg cel mai adesea râurile vieții spirituale, este mai ușor să păstrezi ritualurile decât fidelitatea față de spirit. Astfel, vechii credincioși ruși preferau să meargă pe rug și în temnițe, doar pentru a se ține de semnul crucii cu două degete și de cele șapte prosfore. Și în memoria lui Israel, inclusiv a creștinilor, amintirile martirilor din epoca macabeeană, care au murit pentru Lege, erau încă proaspete.

După multe secole, se pare că controversa care a divizat Biserica ar fi putut fi prevenită dacă Hristos ar fi definit clar locul Legii în învățătura Sa. Dar dacă ne amintim că El a predicat exclusiv printre evrei, pentru care Tora era o axiomă, vom înțelege de ce nu s-a putut exprima complet. Mai întâi, Domnul a vorbit despre venirea sa pentru a „completa" Legea, apoi a definit o nouă atitudine față de răzbunare și jurăminte, mâncare interzisă și divorț și, în final, a subliniat cele două porunci principale din Tora. Toate acestea conțineau deja premisa pentru o revizuire a Legii mozaice.

Legea a fost dată de Dumnezeu și numai Dumnezeu o poate schimba, cu atât mai puțin o poate anula. În acest caz, Mesia, Fiul Tatălui ceresc, este cel care are această putere: „Dar Eu vă spun…" Hristos le-a oferit ucenicilor o regândire concretă și suplimentară a Vechiului Testament în lumina Noului Testament, cărora le-a promis asistența Duhului Sfânt.

La adunarea de la Ierusalim din anul 49 d.Hr., acest ajutor ceresc a fost demonstrat clar.

O minune s-a produs când Simon fiul lui Iona, a cărui atașament față de tradiție era de necontestat, a vorbit. Se aștepta ca primul dintre apostoli să-i susțină pe ortodocși, dar în schimb Petru a vorbit în favoarea practicii libere a antiohienilor. El a amintit cum botezase pe cei necircumciși în Cezareea și cum Duhul lui Dumnezeu se odihnise asupra lor în prezența sa. Aceasta dovedea că era voia Domnului să primească în Biserică chiar și pe cei care nu respectau riturile iudaice. Apostolul Ioan și-a exprimat, de asemenea, acordul cu Chifa.

Apoi Pavel le-a repetat tuturor celor adunați povestea sa despre misiune, iar bătrânii au tăcut involuntar în timp ce îl ascultau.

Există o opinie printre istorici că acesta a fost sfârșitul „sinodului". Se crede că Luca a adăugat la descrierea sa o relatare a unei alte întâlniri a bătrânilor la Ierusalim. Dar această ipoteză este discutabilă, deoarece ignoră o problemă practică importantă care, fără îndoială, trebuia ridicată: dacă este posibil să

botezi străinii fără a le cere să fie circumcișii și să trăiască sub lege, atunci cum ar putea ei să comunice în acest caz cu ceilalți evrei? La urma urmei, canoanele care reglementau fiecare pas al unui evreu, în primul rând, izolau credincioșii de lumea exterioară. De exemplu, a mânca carne fără a-i curge sângele era la fel de impiu pentru evrei pe cât era pentru creștinii din generațiile ulterioare să mănânce carne în Vinerea Mare.

În cele din urmă, Sfântul Iacob a propus un compromis: creștinii evrei urmau să rămână sub obiceiurile lor ancestrale, în timp ce ceilalți se limitau la reguli minimale.

„Cred", a zis Iacov, ridicându-se, „că nu trebuie să le punem greutăți celor dintre neamuri care se întorc la Dumnezeu, ci mai degrabă să le scriem să se ferească de întinarea cu idoli, de curvie, de animale strangulate și de sânge." (Faptele Apostolilor 15:19-20)

Aceasta era, în esență, o cale complet tradițională de ieșire din situație. Astfel de porunci simplificate erau numite poruncile *lui Noe* și s-a crezut mult timp că, respectându-le, un străin credincios putea fi mântuit.

Astfel, Fratele Domnului și, împreună cu el, întregul „sinod", au pus temelia primei Biserici naționale, în acest caz, Biserica Israeliană. Acest pas a implicat atât mari perspective, cât și un risc considerabil. Disponibilitatea Bisericii de a lua în considerare caracteristicile religioase și culturale ale popoarelor pe care le-a luminat a fost rodnică, dar, în același timp, a apărut amenințarea autoînchiderii comunităților. Este adevărat, atâta timp cât a existat imperiul, acest pericol a fost nesemnificativ: în cadrul statului, toate popoarele erau unite de o singură cultură greco-romană. Cu toate acestea, mai târziu, amenințarea a crescut. Majoritatea schismelor bisericești, uneori luând forma unor erezii, au exprimat tendințele centrifuge ale bisericilor locale.

Probabil că apostolii, prevăzând pericolul diviziunilor, au propus să legitimeze un obicei care avea să devină o garanție a unității bisericești. „Când Iacov, Chifa și Ioan, care erau considerați stâlpi, au cunoscut harul care mi-a fost dat", își amintea mai târziu apostolul Pavel, „mi-au dat mie și lui Barnaba mâna dreaptă de părtășie, ca noi să mergem la neamuri, iar ei la cei circumcișii; numai să ne aducem aminte de săraci, lucru pe care și l-am și făcut cu grijă" (Galateni 2:9-10). Grija față de nevoile Bisericii-mamă, în special față de membrii ei care au ales sărăcia voluntară, a devenit un act care a întărit legăturile dintre aceasta și noile comunități.

A fost redactată o scrisoare pe care Pavel și Barnaba au fost însărcinați să o ducă la Antiohia.

Ceea ce a fost important personal pentru Pavel în întâlnirea de la Ierusalim a fost faptul că *stâlpii* i-au recunoscut deschis și în fața tuturor dreptul de evanghelist pentru neamuri. „A da mâna de tovărășie” însemna în vremurile străvechi a încheia un acord; astfel, statutul lui Tarsian și al lui Barnaba a fost confirmat și aprobat, rolurile au fost distribuite. Iacov a rămas conducătorul creștinilor din Ierusalim, Chifa și fiul lui Zebedei și-au continuat predicarea printre evrei, iar Pavel și Barnaba au fost trimiși să-i convertească pe neamuri.

Trimișii s-au întors în Siria cu un sentiment de profundă ușurare. Retragerea forțată a ortodocșilor a fost o mare victorie, care a devenit un punct de cotitură în istoria tânărului creștinism: Domnul a arătat noi căi pe care unii nu le bănuiau, iar alții chiar le temuau.

Profeții comunității evreiești, Iuda Barsaba și Silvan, adesea numit Sila, au întărit mesajul cu autoritatea lor. S-au rugat și au predicat printre antiohieni, apoi au plecat în patria lor. Se părea că toate controversele se potoliseră.

Curând, Silvan a vizitat Antiohia pentru a doua oară: se pare că simțea o mare afecțiune pentru Pavel. Profetul a venit împreună cu Apostolul Petru, care începea un nou turneu prin comunitățile evreiești. Atmosfera frățească a bisericii antiohiene l-a captivat pe Chifa. Pescarul a intrat în viața acesteia cu deschiderea sa caracteristică, iar când credincioșii se adunau pentru o masă și Cina Domnului, el se așeza cu ei la masă, fără să întrebe cine era evreu și cine era grec. Cu toate acestea, pe neașteptate, pacea a fost din nou ruptă.

Ortodocșii din Ierusalim au insistat ca Iacov să trimită niște oameni să verifice cât de strict era respectat principiul celor două biserici. Imaginați-vă confuzia lor când l-au văzut pe Petru însuși mâncând mâncare „necurată” cu toți ceilalți, uitând de datoria sa de evreu ortodox. Privirile lor piezișe și murmurele l-au derutat, la rândul lor, pe apostol. Temându-se de alte ispite, a încetat complet să mai vină la mesele comune. Barnaba a ales aceeași tactică.

Pavel era indignat: era imposibil să se permită ca despărțiturile uzate să-i despartă pe cei uniți în Hristos. La Masa lui Hristos, toate diferențele trebuiau uitate! Omul din Tars nici măcar nu a încercat să împace această convingere cu principiile „sinodului”; el spera că Domnul se va arăta curând în lume și toate îndoielile vor dispărea de la sine. Dar se temea că acțiunea Apostolului Petru și a lui Barnaba va zădărnici lucrurile valoroase care fuseseră realizate la Ierusalim.

A devenit evident că conciliul lăsase multe întrebări deschise. Pavel era copleșit de toate acestea; era atras irezistibil de locul unde putea să o ia de la capăt, fără să se uite înapoi la bisericile Vechiului Testament.

L-a invitat pe Barnaba să viziteze din nou comunitățile pe care le întemeiaseră în sudul Galatiei. Barnaba, și el tulburat de cele întâmplate, s-a bucurat să părăsească Antiohia.

Au început să se pregătească pentru călătorie. Iosif voia să-l ia din nou cu el pe Ioan Marcu, care sosise recent în Antiohia cu Petru și Silvan. Dar Pavel a refuzat categoric: își amintea cum tânărul levit îi abandonase chiar la începutul călătoriei și îl considera pe Marcu un tovarăș nesigur. Dar acum Barnaba îl prefera pe fratele său în locul lui Pavel, declarând că, în acest caz, el și Marcu vor naviga spre Cipru. Era puțin probabil să fi fost mânat de o simplă resentiment; se pare că iubitorul de pace Iosif se temea că, dacă rămânea cu Pavel, era condamnat să participe la conflicte și să intre în situații dificile.

Astfel, drumurile a doi oameni remarcabili s-au despărțit. Din acest moment, Barnaba dispare din ochii noștri. El continuă să lucreze pentru Evanghelie, dar fără Pavel; de-a lungul anilor, cearta a fost uitată, iar apostolul a vorbit cu mare căldură despre Iosif și Marcu. Cu toate acestea, cursul evenimentelor nu a mai putut fi schimbat. Omul din Tars a devenit figura principală a misiunii printre păgâni.

Amândoi au avut de suferit pe urma incidentului. Cu toate acestea, Pavel a fost oarecum consolat de Silvanus, care era gata să meargă cu el. Acesta a fost un noroc neașteptat. Profetul bisericii din Ierusalim putea risipi suspiciunile ortodocșilor; în plus, Silvanus, la fel ca Pavel, avea cetățenie romană, ceea ce era important pentru a călători prin imperiu.

Apostolul Petru a rămas în Antiohia. După ce a stat acolo o vreme, a urmat exemplul lui Pavel. Însoțit de soția sa și de Ioan Zebedeu, a vizitat o serie de comunități evreo-creștine din afara Siriei și, mai târziu, probabil, a vizitat chiar Grecia. În Cipru, l-a găsit pe Marcu, care a început să-i slujească apostolului ca traducător: Petru știa greaca slab.

Soarta celorlalți doisprezece este învăluită în mister. Luca nu spune nimic despre locul în care au locuit după anul 42. Conform legendelor ulterioare, Andrei, fratele lui Petru, a predicat în Asia Mică și în regiunea Mării Negre, Toma în țările parțe și în India, iar Tadeu și Matei în Siria. Faptul călătoriilor apostolice este fără îndoială, dar veridicitatea poveștilor despre ele, împrumutate din cărțile gnostice, este extrem de îndoielnică.

Este greu de explicat de ce oamenii care au fost martori vii ai vieții pământești a Mântuitorului par să se fi dizolvat în masa credincioșilor și aproape nimic nu se știe despre ei. Totuși, acest fapt conferă destinului lor o măreție aparte: soarta lor

este un exemplu al împlinirii cuvintelor lui Hristos: „Dacă bobul de grâu, dacă cade în pământ, nu moare, rămâne singur; dar dacă moare, aduce multă roadă”.

Pentru Pavel, perioada misiunilor independente începea. Anii următori aveau să-i aducă multă bucurie și tristețe. Uneori, i se părea că întreaga lume luase armele împotriva lui. Evreii îl blestemau ca pe un apostat de la Lege, creștinii evrei îl considerau pe omul din Tars ca pe un liber-cugetător, iar păgânii îl persecutau ca pe un scandalagiu. Și chiar și după moartea Apostolului Neamurilor, controversa din jurul său nu avea să se potolească. „Întreaga imagine a acestui om este atât de unic de vie încât «chestiunea paulină» va rămâne pentru totdeauna una dintre întrebările centrale ale istoriei creștine, o sursă de inspirație pentru toți, «o piatră de poticnire și o ispită» pentru mulți.” Aceste cuvinte ale teologului ortodox pot fi folosite ca o epigrafă a întregii vieți a Sfântului Pavel.

Gândindu-se la planuri noi, mai ample, Sfântul Pavel a ales un traseu de mers pe jos care ducea de la Antiohia la Galatia prin trecătorile montane. Părăsind capitala Siriei, el și Silvan au mers de-a lungul coastei, au vizitat patria apostolului și de acolo s-au mutat în munți. Un drum roman bun le-a permis să treacă în siguranță de cheile sumbre ale Ciliciei. După ce au coborât în vale, s-au îndreptat spre vest și au ajuns la Licaonia. Acolo, bucuria l-a așteptat pe Pavel: bisericile sale au continuat să trăiască. În Listra, a găsit un asistent tânăr și viguros. Timotei, fiul Eunicei, pe care o convertise în prima sa parohie, a crescut și a devenit un favorit al întregii comunități. Auzind multe povești bune despre el, apostolul a vrut să-l ia cu el. L-a botezat pe Timotei și, probabil la sfatul lui Silvan, a fost de acord ca acesta să se supună ritului circumciziei, care era efectuat în conformitate cu Legea, care stabilește naționalitatea unei persoane de către mama sa. Prin acest pas, Pavel a vrut să-și demonstreze loialitatea față de „sinod” și să se protejeze de critici.

Când biografii spun că apostolul Pavel a fost un om slab, slab, uită ce eforturi incredibile i-a cerut munca de evanghelist. Traversând țara, el, Silvan și Timotei au parcurs într-un timp relativ scurt aceeași distanță care separă Moscova de Caucaz. În spatele rândurilor concise ale Faptelor Apostolilor, trebuie să putem vedea drumurile prăfuite și nesfârșite printre dealuri și podișuri, pe care uneori lâncezeau de căldură, iar noaptea tremurau de frig sub vreun copac, dacă nu reușeau să găsească un han pe marginea drumului.

Însă, cu fiecare pas al călătoriei anevoioase, Pavel se convingea că era condus de o putere nepământeană, că Duhul lui Hristos se unea, cum s-ar spune, cu duhul său. „Pot toate lucrurile în Hristos, care mă întărește”, spunea el (Filipeni 4:13). Această experiență nu putea fi comparată cu studiul sec al detaliilor Legii. Atunci Dumnezeu era experimentat ca un Tată formidabil, poruncitor și exigent,

dar acum, prin Fiul Său, El revarsă putere, mântuire și iubire. Este ca și cum Însuși Cel Înviat trăiește și acționează în mesagerii Săi.

În sfârșit, după căldura sufocantă, o prospețime plăcută a suflat printre pinii Muntelui Ida; pe cer au apărut pescăruși. În față, pe un deal înalt, a apărut orașul roman fortificat Troa. Sub zidurile și străzile sale, celebra Troie a lui Homer își dormea somnul veșnic. Ieșind pe nisipul de coastă către apele azurii sclipitoare ale Mării Egee, cei trei călători au putut vedea în depărtare contururile insulelor care serveau drept punte între Asia și Europa. Nu era oare timpul să profite de ea? Nu acesta era motivul pentru care Domnul îi adusese aici, pe coasta Ilionului?

Misionarii au rămas mult timp în Troa. Dar apoi Pavel a avut un vis, la fel de viu ca realitatea însăși. Un bărbat îmbrăcat în haine macedonene i-a vorbit și a început să-i ceară insistent: „Treci în Macedonia și ajută-ne!” (Faptele Apostolilor 16:9). Așadar, sfârșitul ezitării. Aceasta este țara care îi așteaptă dincolo de întinderile întunecate ale mării.

Vara anului 49 se apropia de sfârșit când călătorii au găsit o corabie care naviga spre Balcani. Acum erau patru: în Troa l-au întâlnit pe medicul grec Luca, care a fost de acord să-i ducă în Macedonia. Creștin, probabil botezat în Antiohia, fusese acolo de multe ori pentru afaceri legate de profesia sa: în vremurile străvechi, călătoriile erau obligatorii pentru oamenii învățați.

Luca s-a dovedit a fi o achiziție fericită pentru Pavel. El era necesar nu doar ca doctor (amintiți-vă că apostolul era chinuit de episoade de boală) și nu doar ca ghid; în el, tarsusitul a găsit un asistent și un prieten de încredere.

Cu firea sa calmă și inima bună, doctorul s-a dovedit a fi un companion indispensabil. Poate că nu l-a înțeles întotdeauna pe Pavel, așa cum a fost cazul majorității celor care l-au cunoscut, dar i-a fost sincer atașat. În Cartea Faptele Apostolilor, dragostea sa pentru apostol se simte în fiecare rând dedicat lui Pavel. Datorită acestei cărți, avem informații mai precise despre misiunea ulterioară a lui Pavel: Luca o descrie ca martor ocular și participant.

Călătoriile apostolului nu au fost ușoare; iar corabia pe care s-au îmbarcat nu semăna cu o navă modernă și confortabilă. Pasagerii erau înghesuiți pe o punte minusculă, printre baloți, frânghii și ulcioare uriașe de lut în care se transportau cereale, ulei de măsline și vin. Astfel de veliere nu erau foarte fiabile pe marea liberă, așa că, de teamă să nu piardă din vedere țărmul, căpitanii preferau navigația de coastă. Totuși, călătoria care îi aștepta nu era lungă.

Pavel începe să predice în Europa (țările balcanice, 49-52)

În aceeași seară, navigând cu un vânt favorabil, corabia a ajuns pe insula stâncoasă Samotracia, unde au aruncat ancora, iar a doua zi intra deja în portul macedonean Neapolis. Dar Pavel nu a vrut să se oprească în acest punct de tranzit, preferând orașele cu o populație mai stabilă, în care ar fi mai ușor să înființeze un centru de sprijin pentru misiune. Prin urmare, după ce au debarcat, au pornit mai departe, urcând munții, și după câteva ore au ajuns la drumul poștal militar Egnatian, care lega regiunea Mării Negre de Marea Adriatică. Acesta traversa zona unde converg acum granițele Iugoslaviei, Bulgariei și Greciei și unde nu exista încă niciun creștin.

Macedonia era foarte diferită de ținuturile aride ale Eladei sau Iudeii, cu peisajele lor goale. Un drum larg îi conducea pe misionari prin păduri umbroase de stejari și pini, pe lângă pâraie și pajiști, iar deasupra tuturor acestora, într-o ceață cenușie, se înălța vârful Pandey, pe care se vedeau deja primele fâșii de zăpadă. În vecinătate trăia un popor rezistent, calm și sensibil, format din păstori și agricultori.

Câteva ore mai târziu am coborât în vale și am intrat în Philippi. Sub tatăl lui Alexandru cel Mare, minerii de aur s-au stabilit aici, iar apoi Augustus a extins așezarea, dând-o veteranilor săi și acordându-i statutul de colonie imperială în memoria victoriei asupra republicanilor.

După ce Luca găsise un loc de cazare peste noapte, au început să se gândească la planul lor de acțiune. Pregătindu-se să predice păgânilor, Pavel nu s-a gândit să se abată de la tactica sa anterioară: să meargă mai întâi la evrei. Cu toate acestea, s-a dovedit că nu erau aproape niciunul în Filipi. Nu erau nici măcar doisprezece bărbați, ceea ce era necesar pentru a întemeia o sinagogă. Doar o mână nesemnificativă de oameni care mărturiseau iudaismul s-au adunat pentru rugăciune în afara porților orașului, lângă pârâu.

După ce au așteptat până sâmbătă, misionarii au pornit spre locul desemnat. Pe țărm au găsit mai multe femei, aproape toate căsătorite cu păgâni. Pavel s-a așezat pe iarbă cu ele și, întrebând pe fiecare despre viața ei, a trecut treptat la lucrul principal pentru care venise la Filipi. A vorbit despre Mesia, despre iertarea păcatelor, despre har și despre venirea iminentă a Mântuitorului în lume.

Astfel, în aer liber, printre sălciile și pietrele de coastă, sub plescăitul liniștit al apei, a răsunat cuvântul evangheliei, primul pe care l-au auzit locuitorii Europei de Est.

Pavel o îndrăgea în mod special pe Lidia, o prozelită din orașul Tiatira din Asia Mică. Ea a fost prima botezată în numele lui Isus; „Domnul”, scrie Luca, „i-a deschis inima” (Faptele Apostolilor 16:14). Lidia s-a oferit imediat să-i ajute pe

misionari și i-a forțat să se stabilească în casa ei. Încălcându-i principiul, Pavel nu numai că a fost de acord să accepte această ospitalitate, dar s-a bucurat ulterior și de sprijinul material al Lidiei. Ea a vândut pânză purpurie, care era foarte apreciată la acea vreme, și nu a fost o povară pentru ea să ofere adăpost și hrană pentru patru călători. Pavel a acceptat cu îndrăzneală ajutorul ei, deoarece era încrezător în altruismul și bunătatea de spirit a Lidiei.

După un timp, mai mulți bărbați au fost convertiți: Epafra [90] , Clement și alții. Aceștia au arătat aceeași credință și devotament față de apostol ca și femeile. Printre filipeni, Pavel a putut în sfârșit să se odihnească cu adevărat: se simțea ca și cum ar fi fost în propria casă. Și în viitor, această biserică i-a cauzat rareori dureri serioase. Oriunde rătăcea, amintirile creștinilor filipeni îi încălzeau sufletul, umplându-l de o recunoștință tandră. Erau cu adevărat un dar pentru pastor, care încă mai trebuia să îndure atâtea încercări, insulte și chinuri.

Apostolul Pavel nu a fost unul dintre acei oameni care puteau aprinde masele cu predicile lor, precum Luther, și nici nu a fost un sfânt popular despre care oamenii inventează legende. Talentele sale au fost cel mai mult dezvăluite în contactul personal sau în cercul unei comunități mici. Apoi, timiditatea sa naturală a dispărut, a devenit un mentor, un prieten, un tată înțelept.

Situația din Filipi era extrem de propice pentru aceasta. Mai mult, spiritul de coeziune civică și ordine care domnea acolo i-a ușurat sarcinile. În câteva luni, Pavel a creat o comunitate puternică și a numit supraveghetori pentru aceasta: episcopi și diaconi.

Totuși, lucrarea de predicare a lui Pavel și Silvan în Filipi nu a fost întotdeauna pașnică. Două convertiri au fost asociate cu evenimente turbulente, în urma cărora misionarii au fost forțați să părăsească orașul.

Totul a început cu faptul că de fiecare dată când Pavel și tovarășii săi mergeau la pârâul unde se adunau încă credincioșii, o fată, sclavă a unui roman, îi urma. Ea striga entuziasmată:

— Acești oameni sunt robii Dumnezeului Celui Preaînalt, care ne vestesc calea mântuirii! (Faptele Apostolilor 16:17)

Apostolul, văzând că era posedată, nu i-a mai acordat atenție o vreme, dar treptat a început să se teamă că o escortă atât de ciudată ar putea stârni nemulțumirea locuitorilor orașului și i-ar putea înarma împotriva comunității creștine. În cele din urmă, răbdarea lui s-a epuizat. Într-o zi, auzind țipete familiare în spatele lui, s-a întors brusc și, în numele lui Isus, i-a ordonat nebunei să tacă. Puterea cuvintelor sale a produs un efect vindecător imediat: sclava s-a

calmat, și-a revenit și s-a întors ascultătoare la casa stăpânilor ei. Dar apoi s-a descoperit cel mai neplăcut lucru: se pare că în Filipi mulți au luat mormăielile incoerente ale bolnavei drept profeții pitice. I-au pus fetei întrebări și au plătit pentru ghicit, care au ajuns în buzunarele stăpânilor ei. Observând semne clare de însănătoșire la ea, și-au dat seama că își pierduseră veniturile gratuite și au plănuit să se răzbune pe predicatori.

După ce au instigat mai mulți vecini, i-au pândit pe Pavel și Silvan pe stradă și i-au târât cu forța în piața orașului, la pretori, magistratura locală. Nu i-au atins pe Luca și Timotei, luându-i aparent drept slugi. Stăpânii sclavilor au tăcut cu privire la principala lor plângere adresată pretorilor, temându-se că vor fi batjocoriți și, prin urmare, au spus simplu:

„Oamenii aceștia, fiind iudei, stârnesc tulburare în cetatea noastră și propovăduiesc obiceiuri pe care noi, romanii, nu ar trebui să le primim, nici să le practicăm.” (Faptele Apostolilor 16:20-21)

Pretorii, văzând starea de spirit războinică a mulțimii adunate, nu s-au obosit să asculte de străini: au ordonat să le fie smulse hainele, legate de stâlpi și bătute cu bețe. După care, epuizați și însângerați, amândoi au fost aruncați în cazemata orașului și, pentru o intimidare mai mare, picioarele le-au fost puse în butuci.

Revenindu-și în fire în întunericul dintre prizonieri, misionarii nu și-au pierdut curajul. Era o onoare pentru ei să sufere pentru Domnul. Când au început să se roage și să cânte, oamenii din celulă au fost uimiți de comportamentul noilor prizonieri.

La miezul nopții, temnicerul a fost trezit de un cutremur. Cutremurele, mari și mici, nu erau neobișnuite în acele părți, iar primul lucru la care s-a gândit a fost celulele de care era responsabil. Alergând la fața locului, romanul, în ciuda întunericului, și-a dat seama imediat că ușile erau deschise. Aceasta însemna că prizonierii fugiseră. Legile prevedeau pedeapsa cu moartea pentru un gardian dacă îi lăsa pe prizonieri să plece. Nevrând să-și încheie zilele în rușine, temnicerul și-a scos sabia, dar a fost oprit de o voce din întuneric:

„Nu-ți face rău, căci suntem cu toții aici” (Faptele Apostolilor 16:28)! Aceasta a strigat Pavel, care a ghicit intenția străjerului.

Au fost aduse torțe și, într-adevăr, prizonierii erau acolo. Romanul și-a dat seama că acești străini rămăseseră pentru a nu-l pune în pericol. Acest lucru a avut un asemenea efect asupra temnicerului, încât s-a închinat lui Pavel și Silvan, le-a eliberat picioarele încătușate și i-a condus afară din celulă și în propria sa casă. Acolo a spălat și a bandajat rănile străinilor cât a putut de bine și i-a bombardat

cu întrebări. Auzise deja că ei vesteau un fel de mântuire și a întrebat cum să o obțină. Cuvintele despre Hristos au început să răsune din nou, dar nu lângă râul liniștit, ci în camera slab luminată unde se adunase familia gardianului și unde fusese botezată. Biserica filipenilor a câștigat încă câteva suflete.

Cutremurul pământului nu s-a mai repetat. În dimineața următoare, pretorii, crezând că le dăduseră o lecție străinilor, au trimis un ordin să-i lase să plece. Aceasta însemna: „incidentul s-a terminat, puteți merge acasă". Dar Pavel și-a dat seama că, dacă problema se va termina în acest fel, o umbră va cădea asupra creștinilor filipeni: învățătorii lor vor pleca cu o pată de rușine. Și în cercurile romane acest lucru nu putea fi ignorat. Prin urmare, el a declarat indignat *lictorilor* care au adus ordinul:

— Ne-au bătut pe noi, cetățenii romani, în public, fără judecată, ne-au aruncat în închisoare și acum ne eliberează pe ascuns? Nu, ci să vină ei și să ne scoată afară! (Faptele Apostolilor 16:37)

Cuvintele *„civis Romanus sum"* , *adică „sunt cetățean roman"* , aveau un fel de putere magică în toate colțurile imperiului, mai ales în orașul colonial – această Romă în miniatură. Un cetățean roman putea fi pedepsit doar după un proces adecvat. Pretorii și-au dat seama ce greșeală făcuseră neinvestigând problema. Nu au avut de ales decât să vină personal la bărbații arestați, să-și ceară scuze și să le ceară politicos să părăsească orașul.

Misionarii s-au întors la casa Lidiei, unde nu se mai aștepta să fie văzuți din nou, și după o conversație de rămas bun, au pornit la drum. Pavel l-a lăsat pe Luca în Filipi pentru a ajuta comunitatea să se întărească în credință.

Întorcându-se pe Calea lui Egnațiu, Pavel, Silvan și Timotei au mers prin păduri și apoi de-a lungul coastei spre vest. După aproximativ cinci zile, au ajuns în golful Golfului, unde se afla orașul Tesalonic, un port mare, capitala uneia dintre regiunile macedonene. Locuitorii săi nu se ocupau doar de comerț; suburbia sa era înfloritoare și fertilă, un adevărat paradis pentru agricultori. Aici a decis apostolul să continue lucrarea de evanghelizare.

Populația evreiască din Tesalonic era considerabilă. După ce a apărut în sinagogă, Pavel a avut aproape o lună de conversații nestingherite cu ei. După cum scrie Luca, el „le-a dezvăluit și le-a dovedit" (Faptele Apostolilor 17:3) că Mesia trebuia să sufere pentru păcatele oamenilor și că acest Mesia era Isus, răstignit în Ierusalim și înviat. „Și unii dintre ei au crezut și s-au alăturat lui Pavel și lui Sila; o mare mulțime de greci, care se închinau lui Dumnezeu, și nu puține femei de rang înalt" (Faptele Apostolilor 17:4).

Drept urmare, s-a format o comunitate numeroasă, în care predominau grecii și macedonenii. Aceștia erau în principal fermieri, docheri, artizani și mici comercianți. Neofiții au fost deosebit de impresionați de profeția venirii iminente a Mântuitorului. Erau gata să se alăture ei înșiși predicării Evangheliei pentru a-i salva pe alții. Biserica din Tesalonic a devenit prima biserică predicatoare. Ulterior, macedonenii, în principal din această comunitate, îl însoțeau adesea pe Pavel în călătoriile sale. Doi ani mai târziu, apostolul a scris cu satisfacție că sosirea sa în Tesalonic „nu a fost în zadar” (1 Tesaloniceni 2:1), că frăția creștinilor de acolo a devenit „o pildă pentru toți cei ce cred în Macedonia și Ahaia” (1 Tesaloniceni 1:7).

Fără îndoială, în Macedonia, apostolul a fost entuziasmat de întâlnirea cu lumea latină, care era nouă pentru el, dar Atena, unde a ajuns la sfârșitul toamnei anului 50, trebuie să-l fi uimit și mai mult. El a văzut adevărata Eladă, fără semne de influență străină, mândră de marele său trecut. Este adevărat, timpul perioadei sale de glorie era mult în urmă. Luptele civile și invaziile cuceritorilor au ruinat țara, populația s-a rărit și a sărăcit.

În centrul orașului, Pavel a văzut statui ale zeilor și eroilor literalmente la fiecare pas, acoperite cu vopsea decolorată, dar totuși maiestuoase. Cu toate acestea, acestea nu au provocat decât indignare în apostol. Niciodată până atunci simbolurile păgânismului nu-l înconjuraseră într-un cerc atât de dens. Pe deasupra, simțea apropierea unui atac de boală cronică.

Totuși, apostolul nu a putut rămâne inactiv mult timp și a decis să încerce să evanghelizeze în această cetate a idolilor.

Întâlnirea cu evreii în mica sinagogă atenian ă a fost pașnică, dar fără succes. Pavel era mai interesat de agora, piața principală a Atenei. El a privit cum studenții și turiștii se plimbau în grupuri, cum filozofii și oratorii, așezați la umbra portițelor, adunau ascultătorii. Era un fel de vechi Hyde Park, un loc pentru schimbul liber de opinii.

Deși geniul filosofic al Atenei se stinsese până atunci, numele și cărțile marilor înțelepți nu au fost uitate aici. Moștenirea lor a fost studiată, iar ideile lor au fost dezbătute.

Nu fără jenă, Pavel a îndrăznit să intre în contact cu această mulțime, plină de snobism și predispusă la glume caustice. Fără să-și dea seama, a urmat exemplul lui Socrate: a început să se plimbe prin agora și să intre în conversație cu oameni oarecare. După câteva zile, profesorii școlilor stoice și epicureene au devenit interesați de el. Au observat că Pavel era familiarizat cu unele elemente

ale doctrinelor lor. Dar spiritul conversațiilor sale li se părea atât de ciudat atenienilor, încât nu puteau înțelege ce predica.

El a luat ca punct de plecare un altar pe care îl observase în oraș, un altar dedicat unui „dumnezeu necunoscut” (Faptele Apostolilor 17:23). Oamenii ridicau astfel de altare atunci când nu știau cărei zeități să-i mulțumească sau să-i îmbuneze. În ochii lui Pavel, acestea erau un simbol al căutării spirituale a păgânismului. „Pe cine vă închinați în neștiință, acesta vi-l vestesc eu” (Faptele Apostolilor 17:23), le-a spus el atenienilor.

Cine este acest misterios Necunoscut? El este, a continuat apostolul, „Dumnezeul care a făcut lumea și tot ce este în ea, care, fiind Domnul cerului și al pământului, nu locuiește în temple făcute de mâini omenești, nici nu este slujit de mâini omenești, ca și cum ar avea nevoie de ceva, căci El Însuși dă tuturor viață și suflare și toate lucrurile. El a făcut dintr-un singur sânge fiecare neam al oamenilor, ca să locuiască pe toată fața pământului, după ce a hotărât mai dinainte vremurile și hotarele locuinței lor, ca să-L caute pe Dumnezeu, dacă poate căutând și găsind, măcar că nu este departe de fiecare din noi. Căci în El trăim, mișcăm și ființăm” (Faptele Apostolilor 17:24-28).

Crezând că podul fusese construit, omul din Tars a ajuns la partea cea mai dificilă. „De aceea”, a spus el, „Dumnezeu poruncește acum tuturor oamenilor de pretutindeni să se pocăiască, pentru că a rânduit o zi în care va judeca lumea cu dreptate, prin Omul pe care L-a rânduit; și a dat tuturor oamenilor o încredințare sigură prin faptul că L-a înviat din morți.” (Faptele Apostolilor 17:30-31)

Aici Pavel a fost întrerupt. Unii au râs pe față: ce altceva s-ar fi putut aștepta de la superstițiile orientale? Alții au spus evaziv: „Te vom auzi altă dată despre asta” (Faptele Apostolilor 17:32). În mod evident, își pierduseră interesul față de străin: a asculta pe cineva înviat însemna o pierdere de timp pentru ei.

Pavel a trebuit să recunoască faptul că fusese complet învins. Aroganța scepticilor se dovedise mai impenetrabilă decât fanatismul zeloților Legii. Cu excepția a două sau trei convertiri, inclusiv una din Areopag, Pavel nu a avut succes în Atena. Numărul convertiților era atât de mic încât nu puteau forma nici măcar o comunitate mică.

Timotei a sosit la timp pentru a-și încuraja mentorul. I-a povestit despre treburile din Macedonia, despre persecuții și despre statornicia credincioșilor. Sufletul tarsianului era nerăbdător să meargă la ei, dar sănătatea sa și amenințarea unor noi conflicte l-au oprit. A preferat să rămână din nou singur, trimițându-l pe Timotei înapoi la macedoneni. Apostolul însuși intenționa să-și ducă la bun

sfârșit planul: îl aștepta sudul Greciei cu orașul său principal, Corint. Acolo, Pavel a fost de acord să se întâlnească cu Timotei.

Apostolul s-a bucurat să părăsească Atena. După ce și-a luat rămas bun de la iubitul său asistent, a mers singur pe drum, privind stâncile aurii, dealurile tăiate de poteci de capre, măslinii piperniciți. Aici, fiecare loc îi amintea de evenimentele istoriei elene. Dar Pavel se gândea la altceva: ce îl aștepta în Corint? Se simțea obosit, bolnav și deprimat. Nu-și făcea iluzii despre acest oraș. Toată lumea știa cum era „Corintul vesel", unde oamenii veneau să vândă, să cumpere și să arunce bani. Situat pe istmul dintre două mări, orașul fusese de mult timp cunoscut ca un bârlog pentru tot felul de gloate. Spre deosebire de liniștita Atena, visând la trecut, și-a atins fosta prosperitate sub romani.

La Poarta Isthmiană, vizitatorii Corintului puteau vedea un monument dedicat lui Diogene, a cărui vedere nu putea decât să amplifice presimțirile sumbre ale lui Pavel. La urma urmei, acest înțelept a fost cel care a umblat prin Corint în plină zi cu un felinar, pretinzând că caută un om, dar nu-l găsește. Totul s-a întâmplat însă pe neașteptate, iar apostolul a fost mai norocos decât filosoful. În Corint, Pavel a fost răsplătit pentru eșecul său din Atena.

Prima surpriză l-a așteptat pe misionar pe una dintre străzile evreiești. Acolo l-a întâlnit pe un anume Aquila și pe soția sa, Priscila. Amândoi s-au dovedit a fi creștini.

Originari din regiunea Mării Negre, cuplul a ajuns în Grecia după lungi rătăciri. Anterior, aveau un atelier la Roma, dar recent Cezar Claudius le-a ordonat evreilor să părăsească capitala, iar Aquila și Priscila au găsit refugiu în Corint. Aici și-au început meșteșugul, făcând corturi. Pentru apostol, această întâlnire a fost un mare succes. Acum putea lucra în pace împreună cu noii săi frați.

A ajuns să cunoască și alți locuitori ai coloniei evreiești, dar, învățând din experiențe amare, a acționat cu mare prudență. Sinagoga din Corint era considerată cea mai faimoasă din provincia Ahaia, iar rabinii ei se bucurau de o influență considerabilă. Pavel a făcut tot ce i-a stat în putință să nu intre prematur în conflict cu ei. Abia când au sosit în sfârșit Silvanus și Timotei, s-a simțit mai încrezător și a început să vorbească deschis la întâlniri despre Isus ca Mesia, care, într-o formă umilită, anticipase venirea Sa finală. Efectul a depășit toate așteptările. Însuși șeful sinagogii, Crispus, a fost botezat împreună cu familia sa. În bucuria sa, Pavel, contrar regulii sale, i-a săvârșit personal sacramentul. Un membru respectat al comunității, Justus, în casa căruia Pavel stătea lângă sinagogă, a acceptat și el creștinismul. Dar toate acestea nu l-au salvat pe Tars de ironiile partidului advers. Sub presiunea ei, Crispus a fost înlăturat din funcție,

înlocuit de un anume Sostene, și a început o campanie de persecuție a misionarilor.

Apoi, Pavel și-a continuat predicarea în casa unui roman pe nume Gaius. Ca semn al începutului unei noi etape a misiunii, el însuși l-a botezat, precum și pe Ștefana, primul convertit grec din Corint. Pavel l-a numit pe acesta din urmă conducător al tinerei biserici.

Așadar, exista un paradox: în Corintul destrăbălat și frivol erau mai multe suflete care căutau credința și mântuirea decât oriunde altundeva. Convins de acest lucru, apostolul a decis să rămână mai mult timp în oraș. Numărul creștinilor creștea rapid, iar aceștia aveau nevoie de o îngrijire mai continuă.

Pavel a trăit în Corint timp de un an și jumătate, unde darul său pastoral s-a dezvoltat la maximum. A lucrat cu mare intensitate, dedicându-se în întregime operei de evanghelizare. În urma lui au rămas sute de kilometri de călătorie și zece comunități fondate de el personal, din Asia Mică până în Balcani. Aproape de unul singur, a realizat imposibilul și a știut că aceasta era o manifestare a unui ajutor tangibil de sus. În Corint, a lucra cu oamenii nu a fost ușor, dar a auzit glasul lui Hristos: „Nu te teme, ci vorbește și nu tăcea, căci Eu sunt cu tine și nimeni nu-ți va face rău; căci am mult popor în cetatea aceasta” (Faptele Apostolilor 18, 9-10).

Apostolul nu i-a uitat pe ceilalți „copii” ai săi. Nu a putut vizita Macedonia în această perioadă, dar l-a trimis încă o dată acolo pe neobositul Timotei. Tânărul și-a îndeplinit însărcinarea, după care Pavel a preluat cea mai importantă sarcină din viața sa și infinit de importantă pentru întreaga Biserică. S-a așezat să scrie o epistolă către creștinii din Tesalonic. Poate prima sa epistolă.

Păstor al bisericilor și evanghelist al libertății (Corint - Efes - Ierusalim - Antiohia, 51 - 54).

Chiar și printre comunitățile Vechiului Testament răspândite în întreaga lume, schimbul de mesaje a devenit un obicei. Întrucât în epoca romană poșta obișnuită deservea doar nevoile statului, scrisorile personale erau livrate prin curier. Pavel nu ducea lipsă de astfel de oameni: Timotei, Tit și alți asistenți erau gata în orice moment să meargă cu prețiosul sul acolo unde erau așteptați cu speranță și nerăbdare.

Scrisorile lui Pavel au făcut parte din predicarea sa misionară, deși au urmărit în principal obiective pastorale: cu ajutorul lor, apostolul a continuat să călăuzească de la distanță viața oamenilor nou convertiți. Și-a stabilit o regulă să se adreseze

nu bătrânilor bisericilor, ci tuturor credincioșilor, subliniind astfel responsabilitatea lor comună pentru lucrarea lui Dumnezeu.

Cele patru Evanghelii fuseseră deja formate la sfârșitul erei apostolice, așadar moștenirea lui Pavel este cel mai vechi document scris al Bisericii pe care îl cunoaștem. Scrisoarea către Tesalonic a fost primită de creștinii care au trăit la doar douăzeci de ani după viața pământească a Mântuitorului.

Timotei a dus scrisoarea în Macedonia fără întârziere. Dar imediat ce s-a întors de acolo, Pavel a fost nevoit să le scrie din nou tesalonicenilor. A aflat de la ucenicul său credincios că cineva răspândise în comunitate o profeție despre sfârșitul iminent al lumii. Profeția i-a fost atribuită lui Pavel însuși. Era necesar să se oprească ispita cât mai repede posibil, să se calmeze oamenii și să se ofere explicațiile necesare.

În a doua sa epistolă, apostolul, vorbind despre sfârșitul lumii, a avut, fără îndoială, în minte atât profețiile din Vechiul Testament, cât și cuvintele lui Isus. El a explicat semnificația acestor profeții, care vorbeau despre triumful temporar al dușmanilor lui Dumnezeu, care aveau să calce în picioare moștenirea Sa. În limbaj modern, aceste profeții indicau creșterea polului demonic al istoriei pe măsură ce se apropia Judecata. Amintind învățătura biblică despre împărăția falsului mesia, Anticristul, Pavel a stăpânit nerăbdarea celor care credeau că rodul se copsese deja.

Pavel a spus clar că timpul Anticristului încă nu urma să vină.

Respingând presupunerile zadarnice ale tesalonicenilor, el i-a îndemnat să nu se abată de la ceea ce li se predicase. Nici măcar nu s-a temut să folosească un termen fariseic în acest scop. „Rămâneți tari și țineți predania”, a scris el, „pe care ați primit-o fie prin cuvânt, fie prin epistola noastră” (2 Tesaloniceni 2:15). Credincioșia față de evanghelia originală ar trebui să le servească drept călăuză, un leac pentru iluzii.

Pavel a subliniat în mod special rolul vindecător al vieții de muncă, deoarece era foarte conștient de atitudinea disprețuitoare față de aceasta în mediul greco-roman: munca era considerată o datorie umilitoare, nedemnă de oameni nobili (2 Tesaloniceni 3: 6-13). Apostolul a respins categoric încercările de a justifica această părere prin începutul vremurilor din urmă. El însuși a lucrat întotdeauna neobosit și și-a chemat ucenicii să facă același lucru.

Trecuseră optsprezece luni de când Pavel se stabilise în Corint, un oraș zgomotos și plin de viață. Acum erau mai mulți creștini aici decât în orice alt oraș în care apostolul predicase înainte. După încăierarea sa cu autoritățile sinagogii,

el se apropia tot mai mult de populația greco-romană. Ținuturile Siriei și Ierusalimului antic păreau acum un vis îndepărtat. Cu toate acestea, omul din Tars nu avea nicio intenție să creeze o Biserică *Elenă* izolată . Nu și-a uitat datoria de a păstra unitatea tuturor credincioșilor. Această datorie l-a obligat să se despartă de corinteni, printre care lucrase cu atâta succes, și să se întoarcă din nou în Răsărit.

În vara anului 52, când navigația era deja în plină desfășurare, a mers la Chencreea, portul Corintului, luându-i cu el pe Aquila și Priscila; pe Silvan și Timotei i-a lăsat în oraș pentru a continua opera de evanghelizare.

Înainte de a naviga spre Iudeea, însă, apostolul a vrut să viziteze orașul visurilor sale, Efesul, măcar pentru scurt timp. Velierul a navigat o săptămână întreagă, manevrând printre insulele arhipelagului, până s-a apropiat de țărmurile Asiei. Din port, Pavel și tovarășii săi, mergând în sus pe râu, au ajuns la Efes.

După briza răcoroasă a mării, căldura și înăbușirea orașului păreau deosebit de apăsătoare. Nori de praf se ridicau peste tot, ridicați de șirurile de căruțe care se întindeau de la porți și spre porți. Efesul i-a uimit pe toți cei care se aflau pentru prima dată pe străzile sale, printre pădurea de coloane, monumentele și statuile magnifice. Rafinamentul Atenei, spiritul comercial al Corintului, amploarea Asiei multilingve - toate se întâlneau aici, lângă giganticul sanctuar al lui Artemis, una dintre cele șapte minuni ale lumii. Mulțimi de pelerini, negustori, călăreți de catâri, marinari se înghesuiau în jurul magazinelor. Deși festivalurile în cinstea lui Artemis trecuseră deja, orașul trăia o viață de afaceri clocotitoare.

Cartierul evreiesc din Efes se afla sub protecția directă a Romei; era mare și prosper. Contrar așteptărilor, misionarii au fost primiți foarte cordial aici; Pavel se dezobișnuise deja cu o astfel de atitudine respectuoasă din partea colegilor săi de trib. Conversația sa din sinagogă a făcut o impresie bună (calomniile dușmanilor nu ajunseseră încă aici). Pavel a fost chiar rugat să rămână mai mult timp în Efes, dar a explicat că era legat printr-un jurământ să viziteze Ierusalimul de Sărbătoarea Rusaliilor și să ofere o jertfă în Templu; abia atunci putea veni din nou în Asia.

Lăsându-i pe Aquila și pe soția sa în locul lui pentru a pregăti treptat terenul pentru predicare, Pavel s-a întors în port cu barca și de acolo a navigat spre Iudeea.

Luca vorbește foarte pe scurt despre călătoria sa ulterioară. Conform evanghelistului, „După ce a ajuns în Cezareea, s-a suit la Ierusalim, a salutat biserica și a plecat la Antiohia” (Faptele Apostolilor 18:22). O astfel de reticență în a intra în detalii pare ciudată: la urma urmei, întâlnirea cu Iacov și creștinii din

Ierusalim a fost un eveniment important în viața tarsianului. Se pare că Luca, care a evitat să descrie conflictele, a tăcut despre primirea rece făcută învățătorului său în biserica lui Iacov. Însuși fratele Domnului nu a putut refuza să comunice cu Pavel, deși acesta din urmă era deja cunoscut ca un blasfemiator al Legii, dar probabil că au existat și cei care au văzut în sosirea sa o provocare deschisă la adresa evlaviei antice. Nu este oare timpul să-l punem pe acest liber-cugetător la locul lui, în loc să conversăm pașnic cu el, așa cum face Iacov? Cu ce drept îndrăznește el, care nu-L cunoștea pe Isus, să meargă împotriva temeliilor veacurilor? De ce nu a devenit un ucenic smerit al adevăraților apostoli? Tarsianul susține că Însuși Isus i s-a arătat, dar este suficient? Poate fi el egal cu cei care au trăit alături de Mesia? Cel mai probabil, acest fals fariseu și fals apostol este un dușman deghizat al Bisericii.

Creștinii, legaliștii, nu s-au oprit la șoapte pe la spatele lui Pavel, ci au decis să ia măsuri serioase împotriva lui. De îndată ce Pavel, abătut și întristat, a plecat spre Antiohia, au început să acționeze. Iacov, amintindu-și de „sinod”, nu i-a aprobat cu greu pe fanatici, dar bătrânul nu a mai fost în stare să-i oprească. S-au dus în grabă în acele orașe unde predica Pavel, începând cu Galatia, și peste tot i-au convins pe grecii nou botezați că omul din Tars i-a înșelat – că pentru a fi mântuit nu era suficient doar să fii botezat, ci că trebuie să accepți și Legea lui Moise.

Apostolul nebănuitor, înconjurat de prieteni, locuia în Siria de aproape un an când, ca un trăsnet din senin, a primit vești din Galatia: credincioșii săi au anunțat că cauza sa era pe punctul de a se prăbuși. Galatenii simpli au cedat îndemnurilor adversarilor lui Pavel, l-au renegat pe învățătorul lor și s-au grăbit să accepte circumcizia.

Această veste l-a rănit profund pe apostol. Ce ar trebui să facă? Să-și anuleze promisa călătorie la Efes și să se grăbească spre Galatia? Dar mai întâi trebuie să-i scrie o scrisoare întâiului său născut, care, din păcate, s-a dovedit a fi atât de instabil. Șocat de veste, jignit și enervat, se așează să-i dicteze.

La început poate părea că orgoliul predicatorului este rănit. Dar nu despre asta este vorba: el este forțat să-și apere autoritatea nu de dragul său, ci de dragul Adevărului care i-a fost revelat. În ciuda sentimentelor care l-au copleșit, el nu neagă că rivalii săi predică Vestea Bună; apostolul subliniază doar că în gura lor aceasta capătă un sens pervertit. Pavel respinge cu cea mai aspră măsură metodele *fraților falși* , care, profitând de absența sa, vorbesc neadevărat despre el, dorind să-l denigreze. El nu lucrează pentru sine, ci pentru Dumnezeu; a fost trimis nu de oameni, ci de Hristos Însuși, al cărui slujitor a fost ales din pântecele mamei sale. Pavel subliniază încă o dată că învățătura pe care a proclamat-o galatenilor nu este o doctrină omenească, ci o Revelație a lui Dumnezeu.

Criticii lui Pavel ne-au amintit că Însuși Hristos a respectat Tora. Da, răspunde apostolul, Hristos s-a supus Legii, dar în același timp s-a ridicat deasupra ei. Ca Om, El a mers pe calea umană a „vieții sub lege”, dar nu de dragul înrobirii față de literă, ci de dragul supunerii filiale și iubitoare față de Tatăl. El este singurul Ales, adevăratul Fiu, trimis, umilit, care S-a dat pe Sine pentru a sluji Tatălui, de aceea El le dăruiește tuturor celor care cred în El bucuria înfierii de către Dumnezeu.

Și pentru că sunteți fii, Dumnezeu a trimis în inimile voastre Duhul Fiului Său, care strigă: „Ava!”. Așadar, nu mai sunteți rob, ci fiu. Și dacă sunteți fiu, sunteți și moștenitor al lui Dumnezeu prin Isus Hristos... Rămâneți, dar, tari în libertatea cu care Hristos ne-a făcut izbăviți și nu vă lăsați iarăși legați de jugul robiei. (Galateni 4:6-7; 5:1)

Apostolul numește sclavia reducerea credinței la un sistem, un canon, o regulă formală, adică la ceea ce era cel mai accesibil oamenilor. Dar această formă imperfectă de credință și-a depășit timpul. Dumnezeu a pus temelia pentru o lume nouă. El este aici, acum...

După ce a trimis în grabă scrisoarea prin procură, apostolul însuși pornește în călătoria sa pentru a vindeca rănile provocate sufletelor necoapte cu prezența sa personală. Cu toate acestea, planul efesean rămâne în vigoare. Pavel merge acolo pe jos - traversând întreaga peninsulă, cu intenția de a vizita orașele galatenilor.

Pentru a treia oară își croiește drum pe un drum familiar, șerpuind printre munți și chei printr-un ținut semi-sălbatic și nesfârșit.

Nu știm exact ce comunități a vizitat și nici nu știm cât de mult succes a avut. De atunci încolo nu s-a mai întâlnit cu galatenii și, se pare, nu le-a mai scris. Singurul indiciu al rezultatelor vizitei sale poate fi găsit în a doua epistolă către corinteni, unde Pavel vorbește despre donațiile bisericilor galatiene către Ierusalim (1 Corinteni 16:1). În același timp, există dovezi că direcția ortodoxă a rămas dominantă în Asia Mică până la sfârșitul primului secol. Acest lucru este evident din Apocalipsă, iar a doua epistolă a apostolului Petru, adresată creștinilor din Pont, Galatia, Capadocia, Asia și Bitinia, arată că creștinii de acolo nu-l mai considerau doar pe Pavel drept învățătorul lor.

Oare din acest motiv și-a pierdut dorința de a merge la Derbe, Iconium și Listra? În orice caz, a traversat fără oprire ținuturile Galatiei interioare și Frigiei, iar de acolo s-a îndreptat spre vest, spre coastă.

În toamna anului 54 se afla deja înapoi la Efes, destinația finală a celei de-a treia călătorii a sa.

Centrul Efesului. Tulburări în Corint (Asia Mică - Grecia, 54 - 57)

În Efes, Pavel s-a grăbit mai întâi să-i vadă pe Aquila și Priscila, credincioșii săi colaboratori. Întâlnirea mult așteptată cu prietenii a fost deosebit de plăcută după dezamăgiri, dispute și călătoria obositoare. În acest timp, soții se obișnuiseră destul de bine cu capitala asiatică, dar fără apostol nu au făcut pași suplimentari în lucrarea de predicare. A existat, însă, o excepție. Vizitând sinagoga sâmbăta, l-au întâlnit acolo pe un om uimitor, un evreu din Alexandria pe nume Apollo. Un expert strălucit în Biblie și filozofie, el a cucerit pe toată lumea cu elocvența și erudiția sa. De fapt, Apollo era deja creștin. A primit elementele de bază ale Evangheliei, se pare, de la esenienii care credeau în Hristos și de atunci a fost impregnat de zelul misionar al unui neofit. Poate că Apollo l-a găsit încă în viață pe marele său compatriot Filon, care folosea o metodă iscusită de interpretare alegorică a cărților sacre. Această metodă, adoptată ulterior de mulți Părinți ai Bisericii, l-a ajutat să vadă mai clar legătura dintre cele două Testamente. În Efes, o mică comunitate de aproximativ doisprezece oameni s-a adunat în jurul lui Apollo, împărtășindu-i opiniile.

Deși Apolo putea pretinde pe bună dreptate că este un învățător, el a ascultat cu o nobilă umilință doi meșteri care „i-au explicat mai exact Calea Domnului”. Când alexandrinul a trebuit să meargă în Grecia pentru afaceri, Aquila i-a dat o scrisoare de recomandare pentru frații din Corint, sperând că cunoștințele și darul său de a vorbi vor fi de folos Bisericii.

După ce a ascultat povestea prietenilor săi, Apostolul Pavel a simțit imediat că în Apollo va găsi o persoană valoroasă, cu aceleași gânduri, care avea un avantaj față de el într-un fel sau altul. Alexandrianul înțelegea lumea grecilor mult mai bine decât însuși Pavel, care primise o educație pur rabinică. Apostolul se afla deasupra rivalității geloase, iar apariția unui tovarăș neașteptat nu făcea decât să-l bucure. Mai târziu, le-a scris corintenilor: „Eu am plantat, Apollo a udat... Acum, cel ce sădește și cel ce udă sunt una” (1 Corinteni 3:6, 8). Pavel i-a primit pe ucenicii lui Apollo cu aceeași promptitudine. Aflând de la ei că nu auziseră niciodată de adevăratul botez în Duhul Sfânt, i-a instruit în credință și i-a pregătit pentru sacrament. În timpul rugăciunii, și-a pus mâinile peste ei, așa cum au făcut primii apostoli, și toți cei nou botezați „au început să vorbească în alte limbi și să profetească”. Erau ca și cum ar fi fost născuți din nou, găsind ceea ce le lipsea în învățătura lui Apollo.

Întorcându-se din Corint, Apollo, desigur, a vrut imediat să-l vadă pe faimosul iluminator al neamurilor. Înfășurat într-o mantie de in egiptean, intră pe porțile

atelierului lui Aquila. Curtea este plină de baloți și mănunchiuri de frânghii. Oaspetele trebuie să le treacă, îndreptându-se spre un colț umbros al curții. Acolo, pe o rogojină, aplecat, stă un bărbat chel, de vârstă mijlocie, în haine de lucru. Pe cap are o șapcă tricotată; un nas coroiat, o barbă încărunțită; mâini obișnuite cu munca sortează și răsucesc rapid lâna neagră, destinată corturilor de tabără. Separat, sunt stivuite mănunchiuri de material finit; acestea vor veni de la negustori pentru a le duce la piață. Bărbatul își ridică ochii cenușii, înroșiți de efort, și se uită la Apollo.

Apolo auzise mai înainte că omul din Tars avea o înfățișare simplă, dar totuși a fost involuntar impresionat de această imagine obișnuită și de această față ciudată. Aquila iese din casă și îi prezintă. Dar de îndată ce începe conversația, Pavel este transformat instantaneu. Acum nu mai există nicio îndoială: în fața lui Apolo stă același călător neobosit, omul Duhului, care a străbătut mări și țări, împrăștiind cu mână fermă semințele Împărăției lui Dumnezeu pretutindeni.

Din acea zi, Apollo s-a alăturat activ lucrărilor apostolului. În aglomeratul Efes, a cărui populație ajungea atunci la un sfert de milion, fără a număra vizitatorii, era într-adevăr multă recoltă. Era ușor să te rătăcești aici, și exact asta era nevoie. Autoritățile „orașului liber” erau de mult obișnuite cu fluxurile de pelerini, predicatori rătăcitori și reprezentanți ai diferitelor culte. Părinții sinagogii, deși se răciseră față de Pavel, nu arătaseră încă nicio ostilitate deosebită.

Mult mai periculoase puteau fi exploziile de fanatism păgân, tipice locurilor de pelerinaj în masă. Primăvara, Efesul organiza festivități fastuoase în onoarea zeiței Artemis. Acestea erau însoțite de curse de cai, competiții sportive, spectacole susținute de cântăreți și poeți. Procesiuni solemne treceau de-a lungul bulevardului central de la poalele imensului teatru, îndreptându-se spre templul situat în suburbiile nordice.

Idolul zeiței Artemis, care era venerat în toată țara, era ascuns de oameni prin ziduri și un gard de 120 de coloane înalte. Se spunea că a căzut direct din cer. Fie că era un meteorit sau un fetiș arhaic, înfățișarea tradițională a zeiței era bine cunoscută de toată lumea: figurine care o înfățișau se vindeau de sărbători în toate colțurile. Acestea aminteau oarecum de un ciorchine de struguri, întrucât mama-doică era înfățișată cu mulți sâni, gata aparent să hrănească întreaga lume. Nenumărate bogății erau acumulate în comorile templului ei. Romanii știau acest lucru, dar priveau Efesul ca pe comoara lor, deși părăseau capitala Asiei cu aparența autonomiei.

Primii creștini efeseni nu au putut să nu vadă cât de geloși erau oamenii față de cultul lor național. Cea mai mică insultă putea duce la pogromuri sângeroase. Însă Pavel a încercat în mod conștient și consecvent să nu rănească

sentimentele păgânilor, ceea ce i-a permis să trăiască și să muncească în siguranță.

Niciodată înainte Pavel nu se bucurase de o asemenea popularitate ca în timpul acestor trei ani de ședere în Efes și nicăieri darul său de vindecare nu se manifestase atât de puternic. Mulțimile îl urmau neîncetat, așa cum îl urmaseră pe Isus cu un sfert de secol mai devreme. Uneori era suficient să aplice batista sau centura apostolului pe bolnav, și vindecarea avea loc.

Dar exista o latură întunecată în toate acestea. Zvonurile care răspândeau faima orașului Tars alimentau pasiuni superstițioase. Trebuie spus că Efesul fusese mult timp un centru al ocultismului și magiei. Reclame de la vindecători, astrologi și tălmăcitori de vise puteau fi văzute peste tot pe străzile sale, invitând pe oricine dorea să afle viitorul sau să obțină succes în afaceri. Exista chiar și o literatură specială despre ghicirea viitorului, numită „Scripturile Efesene". Șarlatanismul și joaca cu credulitatea erau ceva obișnuit aici.

Mai devreme sau mai târziu, experții în magie erau obligați să-l vadă pe Pavel ca pe un competitor periculos. Niște vindecători evrei rătăcitori au încercat să-l imite și să vindece în numele lui Isus. Într-o zi, astfel de experimente s-au încheiat prost: un om posedat s-a năpustit asupra vindecătorilor nefericiți, strigând: „Îl cunosc pe Isus și îl cunosc pe Pavel, dar voi cine sunteți?" și i-a bătut aspru (vezi Faptele Apostolilor 19:15).

După cum știm deja, un întreg grup de misionari dedicați a lucrat sub conducerea lui Pavel. Pe lângă Aquila, soția sa și Apolo, precum și vechii prieteni Tit și Timotei, care au sosit din Corint, sursele numesc multe persoane din diferite țări ale imperiului.

Bazându-se pe sprijinul lor, Pavel s-a întors la planul său de multă vreme prețuit: să înconjoare din nou țărmurile Mării Egee: Asia, Macedonia, Ahaia, apoi să trimită ajutor financiar Ierusalimului și, prin Roma, să ajungă la granița de vest a lumii civilizate - Spania. Se pare că Pavel a amânat călătoria în Africa romană și Egipt până chiar la sfârșitul misiunii sale, pentru a completa astfel un cerc complet în jurul *ecumenului* . [91] Dacă această intenție ar fi reușit, întreaga Mediterană ar fi aflat în curând vestea despre Isus.

Pavel a început implementarea acestui plan ambițios trimițându-i pe Timotei și Erast înaintea sa în Macedonia, stabilind o întâlnire cu ei la Corint.

Biserica din Corint era cea mai mare preocupare a sa. Silvan părăsise orașul dintr-un anumit motiv (mai târziu i s-a alăturat apostolului Petru); noii convertiți erau lăsați de capul lor. Pavel le-a scris o scrisoare care nu a supraviețuit până

în zilele noastre, dar conținutul ei este cunoscut. În ea, a ordonat cu strictețe boicotarea acelor membri ai comunității care se dedau desfrâului, beției sau participau la festivaluri păgâne. Ar fi putut cu ușurință să ghicească posibilitatea unor astfel de fenomene, amintindu-și de obiceiurile „Corintului vesel”.

Frații au fost nedumeriți de scrisoare, imaginându-și că învățătorul le ordona să rupă orice contact cu lumea exterioară. Dar Pavel a explicat mai târziu că se temea doar de „infecția corinteană” care pătrundea în biserică. Și, în opinia sa, alte standarde se aplică „celor de afară”. „Căci de ce să-i judec pe cei de afară?”, a scris el. „Căci cei de afară sunt judecați de Dumnezeu” (1 Corinteni 5:12-13).

Grijile apostolului nu au fost în zadar. Când se pregătea deja să plece în Macedonia, la începutul primăverii anului 57, au sosit din Corint slujitorii unei femei creștine bogate pe nume Cloe. Aceștia au raportat că comunitatea se afla în necaz. Un frate se căsătorise cu mama sa vitregă, în ciuda faptului că atât legile evreiești, cât și cele romane condamnau o astfel de căsătorie ca fiind incest. În Corint, însă, au închis ochii la acest lucru. Slăbirea standardelor morale a afectat și cinele fraterne. Oamenii bogați, aducând mai mult la masă decât alții, se grăbeau să se sature și uneori se întorceau acasă beți. Mai mult, au izbucnit dispute între credincioși, ducând la formarea unor adevărate facțiuni în comunitate. Unora le plăceau atât de mult interpretările și predicile lui Apollo, încât s-au declarat urmașii săi. Și de când ucenicii lui Petru (sau poate chiar apostolul) au vizitat Corintul, unii s-au îndepărtat de Pavel și au început să fie numiți *Chifa* . Uite, au spus ei, Tarsianul nu a îndrăznit să ia bani de la noi, ca Petru și ceilalți apostoli, așa că el însuși recunoaște că sunt deasupra lui. Și, în general, Pavel nu poate fi înțeles: uneori merge împotriva Legii, alteori respectă obiceiurile iudaice. Ei considerau libertatea și flexibilitatea misionară a lui Pavel drept duplicitate.

Însuși apostolul Petru, dacă ar fi fost în Corint, nu s-ar fi putut face vinovat de subminarea autorității lui Pavel. Umil și bun, nu-i plăcea să se înalțe deasupra altora, așa că acțiunile partidului *lui Chifa* erau în întregime pe seama conștiinței lor. Dezacordurile au determinat un alt grup de creștini să refuze să se asocieze cu numele vreunui apostol; se considerau pur și simplu *ai lui Hristos* .

Această veste l-a supărat pe Pavel mult mai mult decât necazurile din îndepărtata pustietate galateană. Forțe distructive zguduiseră o biserică mare și promițătoare. Deși majoritatea corintenilor au rămas credincioși conducătorului lor, schisma în sine era un simptom trist. Pavel a văzut în ea nu doar un atac la adresa sa personală, ci și o trădare a ceva incomensurabil mai important - spiritul Bisericii. Tarsusianul își depășise de mult intoleranța caracteristică, dar acum trebuia să dea dovadă de o dublată stăpânire de sine și tact pentru a face față unui dezastru neașteptat. Călătoria în Macedonia a fost amânată pentru moment.

În timp ce Pavel se gândea ce să facă și aștepta ca Domnul să-i arate calea, trei prezbiteri ai bisericii din Corint, Ștefana, Fortunat și Ahaic, devotați cu ardoare apostolului, au sosit cu corabia la Efes. Aceștia au reușit să-i risipească gândurile amare și să-l convingă că tulburarea nu era altceva decât dureri de creștere, exacerbate de firea neliniștită a corintenilor. Așadar, nu era nevoie să se grăbească spre Grecia, ci mai întâi să treacă - conform planului - prin ținuturile macedonene. În acest timp, Timotei cel de încredere, cu blândețea și sensibilitatea sa caracteristice, avea să-și poată pregăti vizita la Corint.

Pavel dorea ca Apollo, pe care corintenii îl invitau cu insistență, să le accepte invitația; acesta ar fi fost un gest de bunăvoință. Însă alexandrinul, jenat de faptul că, fără să vrea, provocase tulburări, a preferat să rămână în Efes.

Luându-și rămas bun de la solii corinteni, apostolul le-a înmânat o scrisoare către întreaga comunitate, în care și-a exprimat atitudinea față de schismă și a răspuns, de asemenea, la întrebările nedumerite ale credincioșilor. Corintenii erau preocupați de multe lucruri: care ar trebui să fie perspectiva Evangheliei asupra căsătoriei? Este permis să mănânci mâncare luată dintr-o masă în cinstea zeilor? Cine este mai important în Biserică - apostolii, profeții sau învățătorii? Vor învia cu adevărat morții în Ziua Judecății sau ar trebui înțeles acest lucru diferit?

Nu a fost ușor să încadrezi toate aceste probleme într-o singură scrisoare; prin urmare, s-a dovedit a fi foarte lungă, aproape o carte întreagă; în Noul Testament, aceasta este Prima Epistolă către Corinteni.

Cerând unanimitate în scrisoarea sa, apostolul Pavel nu a dorit deloc să îngrădească libertatea corintenilor cu dogmatism rigid. „Căci trebuie”, a scris el, „să fie dezbinări între voi, pentru ca cei ce sunt aprobați să fie descoperiți între voi” (1 Corinteni 11:19).

Nu argumentele forțate (fie că sunt miracole sau glasul rațiunii), ci iubirea liberă pentru Cel care a murit pentru oameni pune temelia credinței. În Isus, pironit pe stâlpul turmei, nu există nimic care să atragă oamenii prin forță; căci omul este de obicei sedus fie de puterea exterioară, fie de puterea rațiunii, iar pe Golgota vedem limita umilinței. Dar tocmai așa S-a revelat Fiul lui Dumnezeu lumii amărâte.

În plus, apostolul nu se gândea la schimbarea ordinii existente în lume. În general, nu era foarte preocupat de ceea ce se întâmpla printre necredincioși. Într-un fel sau altul, zilele „acestei epoci” erau numărate. Era mai bine pentru fiecare să rămână în poziția în care se afla. Fie că era evreu, străin, om liber sau

sclav - toate acestea nu mai contau. Un singur lucru era important: „fiecare să rămână înaintea lui Dumnezeu”.

Citindu-i pe Tacit, Suetonius sau Josephus, ești frapat de cât de asemănătoare era lumea antică cu a noastră, de câtă răutate, cinism, indiferență și lipsă de umanitate exista în oameni. Și pe acest fundal, Pavel pare un mesager venit dintr-o altă lume. Chiar și alături de scrierile scriitorilor și filosofilor iluminați și umani ai acelor vremuri, cuvintele meșteșugarului din Tars par un miracol. El nu pledează pentru o „înmuiere a moralei” sau o schimbare a instituțiilor sociale, ci proclamă un adevăr perceput ca fiind nepotrivit, aproape nebunesc. El numește iubirea singura cale de ieșire pentru o lume pierdută. Iubirea este mai presus de semnele supranaturale, mai presus de isprăvi și extaze. Vorbind despre asta, Pavel devine nu doar profet, ci și poet.

„Chiar dacă aș vorbi în limbi omenești și îngerice, dar n-aș avea dragoste, sunt o aramă sunătoare sau un chimval zornăitor. Și chiar dacă aș avea darul proorociei și aș cunoaște toate tainele și toată cunoștința, chiar dacă aș avea toată credința, așa încât aș muta munții, dar n-aș avea dragoste, nu sunt nimic. Chiar dacă aș împărți toate averile mele pentru a hrăni săracii și chiar dacă mi-aș da trupul ca să fie ars, dar n-aș avea dragoste, nu-mi folosește la nimic. Dragostea este îndelung răbdătoare și bună. Dragostea nu pizmuiește. Dragostea nu se laudă, nu se umflă, nu se poartă necuviincios, nu se căutează în sine, nu se mânie ușor, nu ține seama de rău. Nu se bucură de nelegiuire, ci se bucură de adevăr. Ea îndură totul, crede totul, nădăjduiește totul, îndură totul. Dragostea nu piere niciodată. Chiar dacă proorociile vor pieri, limbile vor înceta și cunoașterea va pieri. Totuși, noi cunoaștem în parte și prorocim în parte. Dar când va veni ce este desăvârșit, atunci ce este în parte va pieri... Căci acum vedem...” „prin oglindă, în întuneric, dar atunci față către față… Acum însă rămân aceste trei credința, nădejdea și dragostea; dar cea mai mare dintre ele este dragostea.” (1 Corinteni 13:1-10, 12-13)

Acest imn este apogeul evanghelizării lui Pavel. A izvorât din adâncul ființei sale într-o singură respirație, ca un om lovit de o lumină orbitoare. Cuvintele sale transmit extazul descoperirii și loviturile unui ciocan, zdrobind tot ceea ce ascunde centrul Vestea Bune. Dictând aceste rânduri de iubire, Pavel s-a ridicat probabil pentru prima dată la nivelul evangheliștilor.

Spinii Pastoratului (Asia Mică - Macedonia - Grecia, 57 - 58)

La sfârșitul lungii sale scrisori, apostolul Pavel le-a cerut corintenilor să se ocupe de strângerea de fonduri pentru săracii din Ierusalim. I-a sfătuit să urmeze exemplul galatenilor și să pună deoparte cât mai mult posibil în prima zi a fiecărei

săptămâni. Intenționa să trimită acești bani în Iudeea cu o scrisoare de însoțire sau să-i ia personal.

Dar lucrurile nu au ieșit așa cum își imaginase apostolul. După ce a vizitat Corintul, Timotei a adus vești proaste. Nici sosirea sa, nici scrisoarea lui Pavel nu au potolit discordia. Apostolul și-a dat seama că va trebui să plece el însuși și imediat. Fără să aștepte Rusaliile, a plecat pe mare direct spre Corint.

Călătoria nu a fost un succes: corabia a fost surprinsă de o furtună lângă arhipelag. Aceasta părea un semn rău. Într-adevăr, întâlnirea din Corint s-a dovedit a fi mai dificilă și mai dureroasă decât s-ar fi putut aștepta. Luca păstrează complet tăcerea în această privință.

Mai devreme, Pavel îi întrebase pe corinteni: „Ce vreți? Să vin la voi cu nuia sau cu dragoste și cu duhul blândeții?" Ceea ce învățase de la Timotei și ceea ce văzuse el însuși l-au obligat să vorbească cu toată severitatea. Rezultatul a fost dezastruos. Comunitatea în ansamblu a rămas surdă la reproșurile sale, iar unul dintre frați chiar l-a insultat pe apostol. Nu se știe care a fost principala cauză a certurilor, dar Pavel a părăsit orașul într-o stare sufletească sumbră, cu sentimentul că a muncit în zadar.

Întorcându-se la Efes, le-a scris o scrisoare amară corintenilor și i-a cerut lui Tit să-l ia cu el. Acum era din nou întărit în intenția sa inițială de a merge la macedoneni. I-a trimis pe Timotei și Erast înaintea sa și i-a numit pe Tit să-l întâmpine la Troa, chiar orașul din care plecase în călătoria sa spre Europa în anul 49.

Nu a putut niciodată să petreacă Rusaliile, sărbătoarea lui preferată, în Efes. Noi evenimente l-au obligat să-și grăbească plecarea.

A sosit vara anului 57 î.Hr., iar oameni din toată provincia au năvălit în Efes, atrași de sărbătorile în cinstea zeiței Artemis. Într-un astfel de moment era ușor să se provoace tulburări, lucru de care au profitat dușmanii lui Pavel.

Conform Sfântului Luca, un anume Demetrius, argintar, și-a adunat camarazii la o întâlnire și i-a avertizat despre pericolul care venea de la școala lui Tiran, unde predica un anumit evreu, care deja „seduse un număr considerabil de oameni, spunând că cele făcute de mâini omenești nu sunt zei". Dar ei, maeștrii, trăiesc doar prin Artemis, făcând suveniruri pentru pelerini sub forma unui templu sau a unei zeițe. Dacă acest lucru continuă, vor rămâne fără un mijloc de trai.

Aceasta a fost, desigur, o exagerare, și una ridicolă pe deasupra. Comparativ cu sutele de mii de păgâni, creștinii din Efes numărau o mână jalnică. Evident,

Demetrius fusese mituit sau indus în eroare de oameni care îl vedeau pe Pavel ca pe un rival – vindecători și vrăcitori care încercaseră deja de mai multe ori să-l dea la o parte din calea lor.

Discursul lui Demetrius a avut efectul focului pe paie. Artizanii s-au revărsat pe străzi într-o mulțime gălăgioasă, strigând sloganul tradițional efesean: „Mare este Artemis a efesenilor!” Li s-au alăturat imediat mulțimi de locuitori ai orașului, mereu pregătiți pentru demonstrații violente. Cineva a încercat să-l găsească pe Pavel, dar acesta nu era acasă. Apoi i-au prins pe Gaius și Aristarh și i-au târât cu forța în teatru. Băncile, menite să cuprindă 20.000 de oameni, s-au umplut imediat: domnea haosul. „Unii strigau una, alții alta”; scrie Luca, „căci adunarea era dezordine și majoritatea celor care se adunaseră nu știau de ce se adunaseră”.

Auzind vuietul mulțimii și aflând că prietenii săi sunt în pericol, Pavel s-a grăbit la teatru, gata să se predea linșajului gloatei. Totuși, pe drum a fost observat de membrii consiliului orașului, cu care era prieten, și l-au convins să nu meargă la moarte sigură. Au promis că vor împiedica revolta prin propriile mijloace și îi vor salva pe Gaius și Aristarh.

Între timp, în teatru se întâmpla ceva de neimaginat. Comunitatea evreiască, temându-se că furia păgânilor se va abate asupra lor, așa cum se întâmplase adesea, l-a trimis pe un anume Alexandru să declare că Pavel și coreligionarii săi nu aveau nicio legătură cu ei. După ce a urcat pe tribună, Alexandru a făcut un semn cu mâna, vrând să vorbească, dar de îndată ce au aflat că era evreu, toată lumea a început din nou să scandeze asurzitor: „Mare este Artemis din Efes!” Aceste strigăte au continuat aproape două ore, iar când oamenii erau deja epuizați, „secretarul” efesean, un fel de primar grec al orașului, a ieșit pe platformă.

A început prin a vorbi calm, explicând că nimeni nu a încălcat zeița sau templul. Cei doi bărbați aduși nu au insultat-o pe zeiță și nici nu au comis vreo blasfemie. Iar dacă băncile aveau vreo plângere împotriva cuiva, trebuiau să o aducă în instanță pe calea legală. Apoi a trecut la o amenințare directă. Efesul era un oraș liber, dar era supus Romei. Dacă demonstrația nu înceta, spunea el, „suntem în pericol să fim acuzați de sedițiune pentru ceea ce s-a întâmplat astăzi, fiindcă nu există niciun motiv pentru care să ne adunăm așa” (Faptele Apostolilor 19:40).

Acest discurs sensibil i-a liniștit pe oameni. Treptat, toată lumea a început să se împrăștie spre casele lor, părăsind teatrul. Gaius și Aristarh au fost eliberați.

O greutate fusese luată de pe sufletul lui Pavel, dar tot nu era împăcat. Îi devenea clar că trebuia să părăsească imediat Efesul.

Toate aceste evenimente: intrigile dușmanilor, disputele din Corint, călătoria nereușită acolo, revolta mulțimii din Efes - l-au epuizat complet pe Pavel. Din păcate, s-a despărțit de ucenici și a mers de-a lungul coastei spre nord, spre Troa, sperând că Tit era deja în oraș.

Însă îl aștepta dezamăgirea. Nu exista niciun asistent credincios în Troa. Acest lucru l-a supărat și mai mult pe Pavel, deoarece avea nevoie de o vorbă prietenoasă. „Firea noastră pământească", a scris el mai târziu despre aceste zile, „nu avea odihnă, ci eram tulburați din toate părțile: afară erau lupte, înăuntru erau frici" (2 Corinteni 7:5). Nici măcar nu a găsit puterea să predice și să comunice cu frații din Troa, motiv pentru care venise de fapt în cetate și, după ce și-a luat rămas bun în grabă de la ei, a plecat pe o corabie spre Macedonia.

O traversare pe mare, un drum prin munți și păduri și, în sfârșit, s-a întors în iubitul său Filipi. Aici, într-un oraș liniștit, a găsit oameni care l-au înțeles și l-au iubit întotdeauna și, cel mai important, erau Timotei, Erast (poate Luca) și Tit, care veniseră din Corint cu vești bune. O scrisoare scrisă *cu lacrimi* a trezit conștiința fraților. Aceștia au cerut iertare și și-au exprimat speranța că îl vor revedea pe apostol.

Încântat, Pavel era gata să uite totul, dar a amânat călătoria până în toamnă. Voia ca corintenii să simtă mai profund vina lor, iar el însuși nu se calmase încă complet.

Și-a petrecut vara rătăcind prin Macedonia și a predicat chiar și în vecinul ținut iliric (Albania de astăzi). Cu toate acestea, gândurile sale erau mereu ocupate cu Corintul. În aceeași vară a scris acolo o scrisoare, pe care Tit a fost de acord să o ducă (în Noul Testament, aceasta este a doua epistolă către Corinteni). Era foarte binevoitor față de frații corinteni și s-a străduit din toate puterile să le slujească la împăcarea cu învățătorul.

Scrisoarea nu era doar o scuză pentru apostol, ci și o explicație a misiunii evanghelistului. În ea, Tarsianul descrie mai detaliat ca niciodată nenorocirile, dificultățile și pericolele care l-au însoțit constant. De câte ori a fost în pragul morții! Și este și mai trist pentru el să vadă ingratitudinea copiilor săi. Ezită să meargă la ei, doar să-i „cruțe".

Nicăieri nu este revelată taina preoției cu atâta profunzime ca în această epistolă. Pe de o parte, un om slab, suferind, iar pe de altă parte, puterea Duhului lui Dumnezeu, care îl face pe mesager *un lucrător împreună cu* Hristos Mântuitorul. Îndreptățirea și împăcarea se realizează prin păstorul sufletelor ca prin instrumentul Domnului. Tocmai acum, în predicarea apostolică, se realizează cea mai înaltă predestinare: „Acum este vremea potrivită; iată, ziua

mântuirii”. Hristos însuși îi poruncește lui Pavel să se ridice deasupra literei și să învețe despre libertatea copiilor lui Dumnezeu.

Apostolul se întoarce încă o dată la zilele chemării sale, își amintește de viziuni care nu pot fi descrise în cuvinte, despre ajutor de sus care a apărut tocmai în momentul bolii sau al eșecului. „Când sunt slab, atunci sunt puternic”, spune el. Și acesta nu este un paradox, ci realitatea vieții sale.

Pavel își cunoștea particularitatea: în comunicarea personală este mai blând decât atunci când scrie. De aceea, nu regreta că în scrisoarea precedentă fusese atât de dur. „Deși v-am întristat prin scrisoarea mea, nu-mi pare rău, deși mi-a părut rău; căci văd că epistola aceasta v-a întristat, chiar dacă pentru o vreme. Acum mă bucur, nu de faptul că v-ați întristat, ci de faptul că v-ați întristat până la pocăință” (2 Corinteni 7:9). Și această scrisoare, a patra la rând, a fost destul de dură. Dar totuși, speranța roadelor bune ale severității sale triumfă în ea. Și Tit, la rândul său, l-a întărit cu gândul că sosise în sfârșit momentul să-i viziteze personal pe corinteni.

Deși se apropia iarna și corăbiile nu plecau, apostolul a decis totuși să nu mai amâne călătoria. Așa că a pornit pe jos, ca prima dată, trecând pe lângă Atena.

Scrisorile și timpul și-au făcut treaba. Împăcarea a fost completă.

Apostolul a locuit în Corint timp de trei luni. Când s-a apropiat primăvara anului 58, a putut să facă un bilanț. Țărmurile Mării Egee fuseseră vizitate, iar donațiile fuseseră strânse de mai multe ori. Sosise momentul, după ce vizitase Ierusalimul, să înceapă să predice în regiunile vestice ale imperiului. Desigur, era imposibil să ocolească Roma, pe care Pavel își dorea de mult să o viziteze. Cu toate acestea, exista deja o comunitate numeroasă în Roma, fondată de alți misionari, iar Pavel prefera să lucreze acolo unde oamenii nu auziseră încă Vestea Bună. Având în vedere acest lucru, a considerat că este de datoria sa să le scrie creștinilor din Roma pentru a le transmite Evanghelia sa.

În scrisoare, Pavel a vorbit despre neputința omului, incapabil să împlinească Legea lui Dumnezeu, și despre credința mântuitoare în Isus Hristos, care îi dă omului îndreptățire înaintea lui Dumnezeu. „Precum am murit în Hristos”, a scris Pavel, „tot așa vom învia împreună cu El”.

În primăvara anului 58, apostolul a plecat din Corint în călătoria sa de întoarcere și a ajuns la Ierusalim. Avea prea mulți dușmani în acel oraș. Pe când se afla în Templu, cineva a strigat: „Acest om a încălcat interdicția și a adus păgâni în Locul Sfânt!”

Mulțimea agitată, gata să pedepsească, l-a atacat imediat pe apostol. Auzind zgomotul, comandantul garnizoanei a trimis soldați, care l-au smuls pe Pavel din mâinile gloatei. Pentru a investiga incidentul, s-a decis trimiterea lui Pavel, ca cetățean roman, la Cezareea la procuratorul Felix. Aflând că voiau să-l salveze și să-l ucidă pe bărbatul arestat pe drum, tribunul a trimis un detașament de soldați cu el. Procuratorul s-a convins că Pavel nu era vinovat conform legilor romane și i-a permis să trăiască liber, dar nu l-a lăsat să iasă din reședința sa, sperând să primească o răscumpărare pentru el de la frații săi de credință. Curând, un alt procurator care l-a înlocuit pe Felix l-a achitat pe Pavel. Cu toate acestea, apostolul, sperând în secret să ajungă la Roma, a cerut un proces imperial. Conform unei astfel de cereri, orice cetățean roman era obligat să fie dus în capitală pentru procesul lui Cezar.

În toamna anului 60, Pavel, Luca și ceilalți prieteni ai săi, însoțiți de un convoi, au plecat din Cezareea spre Italia. Călătoria a fost prelungită și abia în primăvară apostolii au pășit pentru prima dată pe pământ italian. Pavel a ajuns la Roma pe Via Appiana. A locuit în capitală timp de doi ani întregi, predicând Împărăția lui Dumnezeu.

În anul 63, se pare că Pavel a fost achitat și a părăsit Roma. A vizitat din nou bisericile din Grecia și Asia Mică și, în final, a vizitat granița de vest a imperiului, Spania.

Între timp, Biserica Romană trecea printr-o mare încercare. În vara anului 64, un incendiu teribil a izbucnit în capitală; din cele paisprezece cartiere ale orașului, doar patru au supraviețuit, iar mii de oameni au murit sau și-au pierdut casele. Zvonurile populare îl învinovățeau pe Cezar Nero pentru incendiul provocat; cruzimea și nebunia sa erau cunoscute de toată lumea. Se spunea că voia să ardă Roma pentru a construi un oraș nou, Neropolis, pe cenușă. Împăratul îngrozit a început să caute o modalitate de a calma furia romanilor. Știind că în oraș existau sectari care se numeau creștini, i-a declarat vinovați de dezastru. Au început arestările în masă și torturarea credincioșilor.

Cu puțin timp înainte, Apostolul Petru a sosit la Roma. Temându-se pentru viața sa, creștinii l-au rugat să fugă din oraș. Dar, după cum spune legenda, pe Via Appia l-a văzut pe Hristos Însuși și la întrebarea Apostolului: „Unde Te duci, Doamne?”, Hristos a răspuns: „Mă duc la Roma ca să fiu răstignit a doua oară”. Petru s-a întors și a fost capturat curând. Nero a transformat execuțiile creștinilor în distracții sângeroase pentru popor. Condamnații erau aruncați în arena circului pentru a fi sfâșiați de fiare, erau arși și răstigniți.

Profeția lui Hristos s-a împlinit: păstorul Bisericii, Simon Petru, a fost legat și dus la locul execuției. A fost răstignit cu capul în jos pentru a le face pe plac călăilor sofisticați.

Cu doi ani înainte de moartea lui Petru, fanaticii l-au ucis pe Iacov, fratele Domnului. Unul după altul, martorii oculari ai evenimentelor din Evanghelie au murit. Dar exact în acea perioadă, viața pământească a lui Isus a fost descrisă de ucenicul lui Petru și Pavel, Marcu. El a adunat în Evanghelia sa poveștile lui Petru și tradițiile bisericii din Ierusalim.

Oamenii din Orient știu cum să păstreze tradiția orală timp îndelungat, așa că cuvintele lui Hristos și evenimentele din viața Sa au fost transmise de prima generație de creștini în puritatea lor originală. După Evanghelia după Marcu, au apărut alte Evanghelii. Aceste mici cărți erau destinate să cucerească oamenii și să răspândească Vestea Bună despre Mântuitor în întreaga lume.

În anul 66, Iudeea s-a răzvrătit împotriva Romei. A început o luptă de patru ani cu puternicul imperiu. Se pare că, chiar în această perioadă, Apostolul Pavel a venit din nou la Roma. Din cauza războiului, evreii și creștinii erau priviți cu suspiciune. Curând, Apostolul a fost arestat și trimis în aceeași închisoare în care fusese ținut Petru cu puțin timp înainte. Întrucât Pavel avea cetățenie romană, a fost supus unei anchete legale. Nu știm de ce a fost acuzat, dar Pavel știa că zilele lui erau numărate. Abandonat de toată lumea, el aștepta moartea. Biserica Romană a fost distrusă. Nimeni nu i-a ieșit în apărarea lui. Doar medicul Luca a rămas cu el până la sfârșit. Cu toate acestea, Apostolul nu și-a pierdut curajul. „Știu în cine am crezut”, i-a scris el lui Timotei în Efes. „Sunt deja gata să fiu adus jertfă... M-am luptat lupta cea bună... Am păstrat credința; acum îmi este pregătită cununa dreptății...”

În afara porților Romei, apostolul păgânilor, evanghelistul iubirii și al libertății, s-a urcat pe eșafod. Dar nu mai era posibil să se blocheze calea Evangheliei.

Persecuția sub Nero a fost prima ciocnire serioasă între autoritățile romane și creștini. Ulterior, persecuția creștinilor a luat diferite caractere, uneori transformându-se în adevărate represiuni în masă, alteori stingându-se. De exemplu, la începutul secolului al II-lea, împăratul Traian a recomandat să nu se caute în mod specific adepții noii învățături, ci să se pedepsească dacă ar fi găsite. Autoritățile păgâne au luptat împotriva creștinismului, pedepsind în primul rând nu credincioșii obișnuiți, ci liderii bisericii. Unul dintre martiri a fost episcopul Ignațiu al Bisericii Antiohiei (cca. 35 - cca. 107), care a fost supranumit *Purtătorul de Dumnezeu* . [92] Mai multe dintre scrisorile sale către bisericile din diferite orașe au supraviețuit: Ignațiu le-a scris în perioada în care era escortat la Roma. El a scris despre unitatea Bisericii, care până atunci se răspândise în toată

Mediterana; despre centrul vieții creștine - Euharistia, care îi leagă pe toți credincioșii cu legături invizibile; despre rolul episcopului ca și cap al bisericii locale. În drum spre Roma, Ignațiu a fost întâmpinat de creștini care nu au fost arestați, dar au încercat să-l sperie cu spectacolul execuției conducătorului lor. Creștinii voiau să-l elibereze pe Ignațiu, să-i mituiască pe soldați sau să-l ia de lângă ei, dar el i-a oprit, spunând: „Nu mă privați de ocazia de a lua parte la suferințele lui Hristos”.

La Roma, Ignațiu a fost condamnat la moarte și aruncat în circ pentru a fi sfâșiat de animale sălbatice.

Se părea că un astfel de masacru al creștinilor ar fi trebuit să le frângă spiritul. Însă evenimentele au evoluat complet diferit: numărul creștinilor a crescut, comunități au apărut în multe orașe ale imperiului. Printre figurile bisericești, alături de oamenii obișnuiți, se aflau și reprezentanți cu înaltă educație ai culturii antice. Acesta a fost Iustin Filosoful (cca. 100 - cca. 165), care provenea dintr-o familie siriană bogată și a primit o bună educație elenă. Stăpânind filosofia greacă, Iustin a continuat să caute Adevărul și l-a găsit citind Vechiul Testament și Evangheliile. Dar, devenind creștin, s-a gândit serios cum să se raporteze la puternica civilizație care zumzăia în jurul său - Roma cu știința, tehnologia, sistemul politic, dreptul, filosofia, arta sa. Problema relației dintre creștinism și cultura antică i-a îngrijorat pe mulți creștini din acea vreme și a fost rezolvată în moduri diferite. Mulți, precum remarcabilul scriitor bisericesc Tertulian (cca. 160 - cca. 220), au respins complet moștenirea păgână. Iustin, dimpotrivă, a văzut în cultura antică a Greciei și Romei un precursor al Evangheliei și a găsit multe lucruri importante și valoroase în ea. Nu considera posibil să abandoneze fără a privi înapoi tot ceea ce fusese creat anterior de om. Totuși, această atitudine nu l-a împiedicat pe Iustin să polemizeze cu filozofii păgâni. În cele din urmă, unul dintre adversarii săi a găsit o modalitate ușoară de a se afirma în dispută: l-a denunțat pur și simplu pe Iustin autorităților, iar Iustin a fost arestat. Marcus Aurelius, care domnea la acea vreme, deși era un om cu înalte calități morale, printr-o neînțelegere i-a considerat pe creștini o sectă întunecată și, prin urmare, a sancționat persecuția lor.

Justin este chemat în instanță. Dialogul dintre el și judecător este extrem de laconic:

— Ce fel de filozofie predați?

— Predau o nouă filozofie — filosofia lui Hristos.

- Aceasta este o învățătură interzisă. Vino-ți în fire, altfel vei fi pedepsit.

- Nu am la ce să mă gândesc. Fă-ți datoria.

Judecătorul dă sentința. Împreună cu Iustin, discipolii săi au mers și ei la moarte.

Însă nu mai era posibil să se stingă scânteia noii filozofii prin represiune. Un număr mare de oameni educați au venit la Biserică. La sfârșitul secolului al II-lea, în Alexandria, unul dintre cele mai mari orașe ale imperiului, unde egiptenii (copții), evreii și grecii locuiau în imediata apropiere, au fost create școli de catehеză, menite să pregătească noii convertiți pentru botez. Primul catehet a fost Panten, care mai târziu a plecat ca misionar în India. Succesorul său a fost Clement din Alexandria (cca. 150 - cca. 215), care a primit o excelentă educație păgână la Atena și a fost profund impregnat de filosofia antică. La fel ca Iustin, Clement scrie despre sinteza Revelației și a culturii antice, despre relația dintre credință și cunoaștere, despre armonia inimii și a minții. El le amintește creștinilor că rațiunea este dată omului de Dumnezeu și doar sufletele lașe se pot teme de cunoaștere.

Treptat, în Biserica Alexandrină s-a dezvoltat o tradiție teologică, care a determinat în mare măsură dezvoltarea ulterioară a gândirii creștine în Orient și Occident. Printre reprezentanții săi importanți s-a numărat Origen (cca. 185 – cca. 254), un elev al lui Clement. Când Origen a început să predea la școala catehetică, nu era încă hirotonit, dar mulțimi de oameni se adunau pentru discursurile sale. În numeroasele sale lucrări teologice, Origen se simțea un liber-cugetător: dogmele credinței, în opinia sa, îi ofereau oportunitatea și dreptul de a căuta cele mai diverse interpretări. Nu este o coincidență faptul că nu tot ce se afla în moștenirea lui Origen a fost ulterior acceptat de Biserică. Cu toate acestea, în toate secolele, teologii creștini din diferite școli s-au îndreptat către el ca fiind unul dintre cei mai autorizați autori. Origen a fost primul din istoria Bisericii care a scris o expunere detaliată a doctrinei creștine. În plus, a pus bazele studiului Sfintei Scripturi, dezvoltând metode de interpretare a Bibliei. Înțelegând natura multistratificată a textului său, el a presupus și o interpretare multifațetată.

Creșterea numărului de creștini în toate provinciile Imperiului Roman, însoțită de capacitatea tot mai mare a noii religii de a rezista ideologiei dominante, nu putea lăsa indiferenți pe cei în mâinile cărora era concentrată puterea de stat. Prin urmare, împărații romani au intensificat periodic persecuția creștinilor, căutând să distrugă Biserica sau cel puțin să oprească creșterea acesteia. Inițial, persecuțiile au fost mai mult sau mai puțin de natură locală. Acestea au fost represiuni episodice în masă în acele provincii în care activitățile creștinilor contraziceau în mod clar politicile autorităților, ca, de exemplu, la Lyon în 177.

O încercare de exterminare a creștinilor la nivel național a fost făcută pentru prima dată în 249 de către împăratul Decius, care a decis să testeze loialitatea tuturor cetățenilor: fiecare trebuia să ofere public un sacrificiu păgân - să arunce un bob de tămâie într-o cădelniță în fața statuii unei zeități. Pentru un creștin, efectuarea unui astfel de rit era de neconceput: orice venerare a unei alte zeități însemna trădarea lui Hristos. Rezultatul a fost execuția în masă a creștinilor. Venise momentul pentru o severă încercare a credinței. Mulți au fost martirizați, unii s-au renegat, iar alții s-au ascuns, străduindu-se nu doar să-și salveze propriile vieți, ci și să salveze Biserica de la distrugerea completă. Cu toate acestea, persecuția nu a putut destrăma creștinii și nici măcar nu le-a distrus unitatea.

Se știe, de exemplu, că episcopul cartaginez Ciprian, un celebru scriitor bisericesc care a fost forțat să se afle într-o țară străină, a continuat să conducă biserica cartagineză, care exista în condiții de secret deplin. Doi ani mai târziu, când valul de represiune a început să se potolească, Ciprian s-a întors la Cartagina, unde în 258 a acceptat coroana martiriului: a fost executat în timpul unei alte persecuții sub împăratul Valerian, care, după o interdicție ineficientă a adunărilor în masă ale creștinilor, a ordonat distrugerea întregului cler, precum și a nobililor laici. Ordinul împăratului nu a fost îndeplinit pe deplin, deși i-a costat viața pe mulți lideri bisericești.

O scurtă perioadă de calm relativ a fost întreruptă în 303 de un edict emis de împăratul Dioclețian, care a decis că imperiul care se prăbușea putea fi păstrat prin suprimarea disidenței. Edictul a ordonat distrugerea pe scară largă a bisericilor creștine și arderea manuscriselor Sfintelor Scripturi. În 304, împăratul a emis un nou edict prin care cerea exterminarea fizică a tuturor creștinilor. Au început execuțiile în masă, uneori ducând la distrugerea unor orașe întregi. Cu toate acestea, statul păgân pe moarte nu a putut îneca credința vie în sânge. Entuziasmul martirilor a contribuit doar la popularitatea creștinismului.

Odată cu abdicarea lui Dioclețian în 305, represiunile s-au diminuat. Curând a avut loc un punct de cotitură în istoria Bisericii. Constantin, fost co-conducător cu Dioclețian, a devenit șeful statului roman.

Capitolul II. Biserica și statul.

Constantin cel Mare (cca. 274–337)

În 313, la Milano a fost publicat un edict, care atesta o schimbare în politica religioasă a Romei. Acest document, semnat de co-conducătorii imperiului, Constantin și Licinius, vorbea despre recunoașterea creștinismului ca fiind egal cu toate celelalte religii. Creștinilor li s-a acordat dreptul de a-și practica liber

credința, iar proprietățile confiscate în timpul persecuțiilor anterioare le-au fost returnate sau valoarea lor a fost rambursată. Statul a oferit asistență financiară bisericii. Mai târziu, după ce l-a învins pe Licinius în lupta pentru tron și a devenit unicul conducător al Romei în 323, Constantin a urmat consecvent o politică pro-creștină. În condițiile egalității religiilor, poziția Bisericii s-a consolidat semnificativ și, deși numărul creștinilor din imperiu nu depășea o zecime din populație, aceștia au început să joace un rol important în viața acestuia. Se apropia ceasul nașterii imperiului creștin. Există încă dispute cu privire la faptul dacă împăratul Constantin era credincios sau dacă atitudinea sa binevoitoare față de Biserică a fost determinată de considerații politice. Deși îi trata cu condescendență pe creștini, împăratul a dat dovadă și de toleranță față de păgâni, iar în 324 a emis monede cu motive păgâne. Constantin a fost botezat cu puțin timp înainte de moartea sa, în 337, păstrând în același timp titlul de Pontifex Maximus, preotul păgân suprem al imperiului. În același timp, ca împărat roman, a înțeles că avea nevoie de o religie de stat care să poată deveni forța unificatoare a imperiului. El dorea să facă din creștinism o astfel de religie.

Împăratul a înzestrat cu generozitate clerul, l-a eliberat de îndatoriri, a restaurat bisericile distruse și a construit altele noi. Acest lucru a stârnit o admirație de înțeles în rândul creștinilor. Un împărat care patrona Biserica – ce ți-ai putea dori mai mult? Istoricul Eusebiu, contemporan și primul biograf al lui Constantin, vorbește despre această perioadă ca despre cele mai fericite zile pe care Biserica le-a văzut vreodată. Cu toate acestea, creștinii uneori nu au observat că, în ciuda bunăstării exterioare a Bisericii, avea loc un proces de distrugere a conștiinței și moralității creștine autentice.

Creștinizarea rapidă a societății romane a fost adesea formală. Mulți au fost botezați pentru a-i face pe plac împăratului, sub influența modei sau pur și simplu din motive egoiste, când, potrivit filosofului rus A. Khomyakov, „martirii creștini au fost înlocuiți de lingușitori creștini”. Clerul se simțea ca preoții și a început să tindă după onoruri, bogăție și putere. Tezaurul imperial se revărsa într-un șuvoi larg în vistieria bisericii, iar acest lucru a alimentat și mai mult lăcomia clerului. Viața creștină, care anterior fusese atât de izbitor diferită de viața păgână, a început treptat să semene cu însăși viața păgână. Fanii spectacolelor sângeroase și ai circului nu și-au abandonat obiceiurile nici după convertirea lor la creștinism.

În anul 330, împăratul Constantin a fondat o nouă capitală pe locul orașului Bizanț. Constantinopolul a devenit rapid centrul vieții religioase și politice din Orient, iar odată cu capturarea Romei de către triburile germanice în secolul al V-lea, a devenit singura fortăreață a culturii greco-romane. Roma antică și sătulă devenea din ce în ce mai slabă și coruptă. Transferul capitalei spre est nu a făcut decât să intensifice acest proces. Pe fondul decăderii morale a imperiului,

numărul creștinilor creștea rapid, iar autoritatea Bisericii se întărea. Folosind aceste circumstanțe în scopuri proprii, fiii lui Constantin au început să favorizeze și mai mult Biserica, interzicând vizitele la templele păgâne și oferirea de sacrificii. În același timp, împăratul a început să se considere îndreptățit să se amestece liber în viața bisericească internă, îndreptând-o într-o direcție benefică pentru el. Creștinismul era amenințat cu înrobirea de către stat. Astfel, a început să fie creată biserica de stat, care ulterior a devenit, după cum spunea un istoric, „un instrument fără sens și josnic" în mâinile conducătorilor, transformându-se într-un persecutor al disidenților.

În 361, împăratul Iulian, supranumit „Apostatul", a urcat pe tronul imperial. Om educat, dar înclinat mai mult spre neoplatonism decât spre creștinism, Iulian a lipsit Biserica Creștină de privilegiile sale și a restabilit libertatea tuturor religiilor, inclusiv a cultelor păgâne. Dar domnia sa a durat doar trei ani, iar cursul istoriei era deja ireversibil. Împărații ulteriori au restabilit privilegiile Bisericii, iar împăratul Teodosie I, în 381, a acordat în cele din urmă creștinismului statutul de religie de stat, iar păgânismul a fost interzis prin Edictul de la Constantinopol din 392.

Astfel, încă din primele secole, calea Bisericii creștine a avut atât trăsături pozitive, cât și negative, care erau destinate să se manifeste în secolele următoare. Și totuși, însuși spiritul creștinismului a fost străin de tendințele negative înrădăcinate în natura păcătoasă a omului. Adevărul lui Hristos, pus la temelia Bisericii, a ajutat-o să depășească pericolele și ispitele de pe calea sa. Drept urmare, chiar și procesul de secularizare a Bisericii, care a dus la multe fenomene triste, a servit în același timp scopului principal al evangheliei creștine - sfințirea lumii prin numele lui Hristos. Pentru prima dată, statul și societatea păgână au fost subordonate principiului unui Adevăr unic și atotcuprinzător, care încet, dar sigur și-a ocupat locul în lume. Și, deși omul păcătos a perceput uneori Adevărul doar extern, iar intern i s-a împotrivit cu înverșunare și l-a distorsionat, lumea a câștigat oportunitatea de a fi transformată. „Creștinismul", a scris filosoful rus Vl. Soloviov „nu a fost și nu putea fi pentru oameni o ordine perfectă a lucrurilor, de-a gata făcută, la care nu trebuiau decât să se alăture... Creștinismul i-a pus omului idealul său absolut, i-a dat sarcina finală pentru propria sa muncă." Acesta a fost principalul rezultat al erei constantiniene.

Noua eră care a început odată cu declararea creștinismului ca religie de stat a prezentat și Bisericii noi probleme. La urma urmei, încă din primul moment al existenței sale, creștinismul a fost reprezentat de diverse mișcări, adesea neconcordante în privința tuturor aspectelor și uneori chiar în conflict unele cu altele.

Dar dacă în perioadele de persecuție aceste curente s-au unit pentru a supraviețui în lupta dificilă împotriva unui dușman comun, acum principiul unificator a dispărut.

Prin urmare, Biserica a trebuit să-și concentreze atenția nu atât asupra problemelor morale (aproape toate mișcările creștine concurau în moralism și strictețe), cât asupra problemelor doctrinei creștine în sine ca sistem filosofic coerent, ceea ce se întâmplase și înainte, dar acum creștinismul depășise limitele cercurilor și școlilor închise, iar teologia devenise proprietatea maselor largi. În același timp, nu numai limbajul filosofiei elenice a devenit limbajul teologiei creștine, ci spiritul elen însuși, cu fervoarea sa polemică inerentă și impulsul irezistibil de a sistematiza, s-a regăsit în creștinism. Așa cum în Grecia, în piețe aveau loc dezbateri aprinse și ciocniri între diverse partide, noua dogmă creștină a devenit subiectul unei lupte aprige. Dispute verbale și ciocniri ideologice între reprezentanții diferitelor mișcări creștine au izbucnit în jurul chestiunilor Întrupării, Treimii, Ispășirii, misterului Bisericii și altor concepte fundamentale ale creștinismului.

Biserica s-a confruntat cu întrebarea: care dintre curentele din cadrul creștinismului reprezintă cu adevărat Adevărul nedistorsionat al lui Hristos? Unde este adevărata Biserică, Ortodoxia, și unde este erezia? [93]

Răspunsurile la aceste întrebări au constituit conținutul principal al erei ulterioare a istoriei bisericii - epoca Sinoadelor Ecumenice (secolele IV-VIII). În lupta împotriva diferitelor abateri de la adevărul creștin, Biserica a dezvoltat aparatul conceptual al teologiei creștine, cu ajutorul căruia a expus și clarificat prevederile doctrinei creștine. Aceste prevederi au fost rezumate și consolidate în formule scurte sau simboluri ale credinței.

Prima și cea mai serioasă încercare pentru viața bisericească internă a fost tulburarea ariană, care a zguduit literalmente lumea creștină.

Arianismul și primele concilii ecumenice

În anul 318, Alexandru, episcopul Alexandriei, a predicat prezbiterilor locali despre misterul Sfintei Treimi. El s-a confruntat cu opoziția savantului ascetic și predicatorului renumit, prezbiterul Arie. Căutând să sublinieze unitatea absolută a lui Dumnezeu, Arie a învățat că Fiul nu este preetern, ci creat de Tatăl, din care rezultă că Fiul lui Dumnezeu este distinct de Tatăl și nu posedă plenitudinea Divinității. Abordările lui Arie în rezolvarea problemelor hristologice [94] erau înrădăcinate în filosofia greacă și erau de natură pur rațională. Astfel de opinii erau în contrast puternic cu învățătura emergentă a Bisericii, care era apărată de teologii din Roma și Alexandria.

Predicator și poet talentat, Arius a început să-și propovăduiască cu pasiune ideile. O luptă tensionată a izbucnit între susținătorii și adversarii săi. S-a ajuns la ciocniri stradale. Tulburările au cuprins întreaga Biserică, ceea ce a impus o soluție la nivel bisericesc pentru problemele apărute.

În vara anului 325, împăratul Constantin a convocat un congres imperial al reprezentanților Bisericii în orașul Niceea, pe cheltuiala statului. Acest congres a intrat în istorie sub numele de Primul Sinod Ecumenic.

Sinodul a fost prima întâlnire a autorităților imperiale și episcopale. Savantul și istoricul Eusebiu de Cezareea și episcopul spaniol Hosius au prezidat Sinodul împreună cu împăratul. Printre cei prezenți s-au numărat martori vii ai vremurilor anterioare, mărturisitori ai credinței persecutați, pustnici severi și teologi de curte precauți. Cel puțin 200-300 de episcopi au venit la Sinod, inclusiv Arie și un grup de episcopi care l-au susținut, conduși de Eusebiu de Nicomedia. Arienii au fost împotriviți de un număr mare de episcopi, conduși de Alexandru și secretarul său Atanasie, un tânăr și talentat arhidiacon, care a devenit mai târziu Patriarhul Alexandriei. Cel mai mare număr de participanți la Sinod a adoptat o poziție de compromis; aceștia au fost conduși de Eusebiu de Cezareea.

Atanasie s-a dovedit a fi cel mai decisiv adversar al concepțiilor lui Arie. În primul rând, a respins poziția cunoașterii raționale a lui Dumnezeu, care era înrădăcinată în arianism. Nu inferior lui Arie în ceea ce privește educația și capacitatea de a-și argumenta concluziile cu texte din Sfânta Scriptură, Atanasie i-a atacat pe cei care, în cuvintele sale, vor să realizeze imposibilul, „complacendu-se în curiozitate și dorind să exploreze adâncimile lui Dumnezeu, pe care nimeni nu le cunoaște decât Duhul lui Dumnezeu, pe care îl umilesc”. Dar nu rezultă din aceasta, susținea Atanasie, că Dumnezeu și-a ascuns complet fața. Aceasta este deschisă minții adevărate, care percepe Revelația. Atanasie și-a dedicat atenția principală chestiunii hristologice: respingând erorile lui Arie, el a afirmat egalitatea, pre-eternitatea și consubstanțialitatea lui Hristos cu Tatăl.

În urma numeroaselor discuții din cadrul Sinodului, a fost elaborat Simbolul Credinței. Acesta vorbea despre Dumnezeu Atotputernicul, Creatorul întregii lumi, despre Fiul lui Dumnezeu, întrupat în Iisus Hristos.

Adevărul Bisericii și-a găsit aici deplina expresie. Hristos a fost recunoscut *ca fiind de aceeași* esență cu Tatăl și, în același timp, ca un Om care a trăit într-un anumit moment istoric (de aceea, numele procuratorului evreu Pontius Pilat a fost inclus în Crez). Textul Crezului a consemnat, deși pe scurt, credința în Duhul Sfânt.

Cea mai decisivă bătălie a avut loc în legătură cu introducerea cuvântului *„consubstanțial”* în textul Simbolului . Pentru Arius, precum și pentru Eusebiu din Nicomedia și alți reprezentanți ai partidului arian, a fi de acord cu acest lucru ar fi echivalent cu recunoașterea lui Hristos ca fiind egal în esență cu Dumnezeu. Nu au putut face acest lucru. Participanții la Conciliu au început să discute posibilitatea înlocuirii noului concept.

Eusebiu de Cezareea și susținătorii săi au propus înlocuirea cuvântului *consubstanțial* cu *similar-substanțial* , dar Hosius și Alexandru, susținuți de Atanasie, au fost de neclintit. Ei au înțeles că responsabilitatea păstrării adevăratei învățături creștine le aparținea. Și au câștigat. Adevărul părea să fi triumfat, dar împăratul Constantin a făcut o greșeală tragică, înlocuind încă o dată curtea Bisericii cu curtea imperială. Văzând că majoritatea membrilor Sinodului se înclinau spre noul Simbol, Constantin i-a exilat pe liderii arieni rebeli. Sinodul a fost închis. Dar s-a dovedit că acesta a fost doar începutul luptei.

După un timp, arianismul a început să prindă din nou putere și a câștigat curând aproape peste tot. Succesul arianismului a fost facilitat de cercul apropiat al lui Constantin. Intrigile clerului arian și greșelile ortodocșilor au jucat un rol. Timp de aproape o jumătate de secol, ortodoxia a fost persecutată de guvern, iar apărătorii ei puteau fi numărați pe degete. Atanasie, ales primat al Scaunului Alexandrian, a jucat un rol imens în apărarea adevărului creștin. Bazându-se pe autoritatea rangului său, s-a dedicat activ predicării și operei literare, pentru care a trebuit să sufere mult în perioada dominației ariene.

De fapt, principiile proclamate la Conciliul de la Niceea au fost salvate de Atanasie. Rămânând aproape singur, a câștigat pentru că a apărat Adevărul.

Totuși, arianismul nu fusese încă zdrobit, deși se afla în pragul distrugerii sale, dezintegrându-se în nenumărate secte și secte cu fiecare zi care trecea. Stingerea definitivă a arianismului a fost împiedicată de sprijinul dinastiei sale conducătoare. Statul a continuat să se amestece activ în treburile Bisericii, împotriva căreia au luptat marii părinți și învățători ai Bisericii, în primul rând Vasile cel Mare, Grigore Teologul și Grigore de Nyssa.

În anul 381, la Constantinopol a fost convocat al Doilea Sinod Ecumenic, la care împăratul Teodosie I a aprobat Crezul de la Niceea. Acolo, la Sinodul de la Constantinopol, Crezul de la Niceea a fost completat cu o definiție a Duhului Sfânt. Astfel, a fost în sfârșit formulată înțelegerea ortodoxă a credinței în Treimea una și indivizibilă. În plus, Crezul reflecta înțelegerea ortodoxă a Bisericii, credința creștinilor în puterea mântuitoare a botezului și mântuirea prin moartea ispășitoare a lui Hristos. Acest Crez, numit Crezul Niceo-Constantinopolitan, a fost aprobat la Sinodul de la Calcedon în anul 451 și, de

atunci, este Crezul oficial al Bisericii Ortodoxe actuale (și, într-o formă ușor modificată, al Bisericii Catolice). Și astăzi este citit de credincioși la fiecare liturghie - slujba principală a bisericii.

Tradus în limba rusă, Crezul niceo-constantinopolitan spune următoarele:

Cred într-unul Dumnezeu, Tatăl Atotputernic, Creatorul cerului și al pământului, al tuturor lucrurilor văzute și nevăzute.

Și într-unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, unul-născut, născut din Tatăl mai înainte de toți vecii, Lumină din Lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, nu făcut, de o ființă cu Tatăl, prin Care toate s-au făcut.

Pentru noi, oamenii, și pentru mântuirea noastră, El S-a pogorât din ceruri și S-a întrupat din Duhul Sfânt și din Fecioara Maria și S-a făcut om.

Și a fost răstignit pentru noi sub Pontius Pilat, a pătimit și a fost îngropat.

Și a înviat a treia zi, după Scripturi.

Și S-a înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui.

Și iarăși va veni cu slavă să judece viii și morții, și Împărăția Lui nu va avea sfârșit.

Și într-un Duhul Sfânt, Domnul și Dătătorul de viață, care purcede de la Tatăl, Lui, împreună cu Tatăl și cu Fiul, Îi aducem închinare și slavă.

El a vorbit și prin profeți.

Și într-o singură, sfântă, sobornicească și apostolică Biserică.

Mărturisesc un singur botez și iertarea păcatelor.

Aștept învierea morților.

Și viața veacului viitor. Amin.

Lumea culturală a Evului Mediu timpuriu era, pentru a folosi imaginea profetului Isaia, „o mare tulbure care nu se poate liniști și ale cărei ape aruncă la suprafață noroi și nămol”. Pe fundalul unei vieți haotice, unde ereticii se amestecau cu sectanții, iar suveranii dictau formule doctrinare, unde adevărate bătălii aveau loc în piețele orașului pentru subtilități metafizice, iar păgânii încercau cu toate

puterile să se răzbune, iese în evidență figura maiestuoasă a lui Vasile, episcopul Cezareei, numit de Biserică cel Mare.

Soarta sa ca succesor al lui Atanasie al Alexandriei a fost strâns legată de soarta prietenului său din tinerețe, Grigore, care a ocupat mai târziu tronul patriarhal al Bizanțului. Împreună au studiat înțelepciunea elenă la Atena, unde viitorul împărat Iulian a studiat alături de ei și împreună au parcurs școala vieții pustnicești din pădurile muntoase ale Pontului.

Dar chiar și atunci a început să se manifeste diferența dintre caracterele și aspirațiile lor. Vasile era o persoană energică și activă. O minte profundă de om de stat, o înfățișare nobilă și o elocvență strălucitoare i-au permis nu numai să se mențină mult timp pe scaunul unuia dintre cele mai mari orașe ale Orientului, capitala Capadociei, ci și să apere activ Ortodoxia de numeroase ispite păgâne și eretice. Când păgânul Iulian a devenit împărat, Vasile, care pe atunci era încă preot, i s-a opus deschis împreună cu părintele Grigorie. Pentru a obține sprijinul creștinilor, Vasile a călătorit prin așezările călugărilor din Egipt și Siria. Rezultatele călătoriei au fost destul de reușite: viața ascetică strictă a lui Vasile însuși i-a impresionat chiar și pe călugări. Cu toată energia sa fierbinte, el a prețuit foarte mult roadele vieții monahale - nu degeaba și-a dedicat o parte semnificativă din timpul său dezvoltării regulilor vieții comunitare monahale, care combinau armonios o viață contemplativă, rugătoare cu principiile muncii în comun, carității și activităților educaționale.

Când Vasile a devenit arhiepiscop de Cezareea, lumea creștină era literalmente sfâșiată de dispute și intrigi. Sinoadele și congresele teologice s-au succedat unul după altul. La sinoade, numeroase tabere opuse s-au condamnat, s-au blestemat reciproc, s-au certat, uitând adesea chiar și subiectul disputei. Discordia națională, politică, culturală, religioasă și dogmatică i-a transformat pe creștini în „oi fără păstor”. Nu este surprinzător că, în aceste condiții, nu a fost ușor să apere singura cale adevărată pentru Biserică în lupta cu susținătorii lui Arie.

Vasile a fost crescut în tradiții niceene ferme și, încă de la începutul episcopatului său, a dus o luptă literară împotriva arianismului. În învățătura sa despre Treime, a apărat cu fermitate tradiția ortodoxă, deși uneori, încercând să reconcilieze diverse curente din cadrul Ortodoxiei însăși, a dat dovadă de inconsecvență. Principalul merit al lui Vasile cel Mare este că a definit în sfârșit terminologia teologică acceptată de Biserică.

Împăratul Valens, care domnea la acea vreme, a susținut arianismul și a început să-l impună administrativ în Orient, în special în rândul barbarilor. Întâmpinând rezistență din partea lui Vasile în Asia Mică, acesta a decis să-l aresteze pe

arhiepiscopul de Cezaree. Dar poporul răzvrătit l-a eliberat pe Vasile, iar Valens nu a îndrăznit să semneze sentința de exil a acestuia.

Între timp, Vasile, pentru a-și demonstra independența completă față de împărat, a construit spitale și școli la periferia orașului, care s-a dezvoltat într-o așezare mare numită *Basiliada* . Arhiepiscopul se adresa oamenilor cu discursuri înflăcărate, susținea ortodoxia în toate centrele sale și îi încuraja pe tinerii creștini. Slujirea sa inspirată a liturghiei i-a adus lui Vasile o largă faimă. Stând în fața tronului, s-a dedicat în întregime rugăciunii. Vasile din Cezareea a fost unul dintre primii care au stabilit o secvență strictă a riturilor liturgice.

Geniul religios al episcopului de Cezareea nu era inferior deschiderii sale de gândire. Însă adevăratul element al episcopului de Cezareea era lupta împotriva învățătorilor falși, precum și activitățile administrative și bisericești. Pentru a-și întări dioceza în condițiile dificile ale luptei împotriva arienilor, i-a hirotonit pe cei mai apropiați asociați ai săi în funcția de episcopi. Astfel, când a fost necesar să ocupe scaunul episcopal nou înființat în orașul Sasima, alegerea lui Vasile a căzut asupra prietenului său din tinerețe, Grigore.

Grigore de Nazianz, mai cunoscut în istoria Bisericii sub numele de Grigore Teologul, s-a născut într-o familie de episcopi din orașul capadocian Nazianz. Prin caracter, Grigore era un om diametral opus lui Vasile de Cezareea. Dacă marele Cezareean iubea deșertul doar ca loc de odihnă rugătoare după luptă, atunci Grigore vedea monahismul contemplativ solitar ca un mod de viață ideal pentru el. Educația sa cuprinzătoare și darul poetic strălucit îl puneau la egalitate cu cei mai talentați scriitori ai vremii. Psiholog subtil, avea capacitatea de a surprinde și analiza cele mai profunde experiențe spirituale ale contemporanilor săi.

Poezia lui Grigore ne poartă de pe străzile zgomotoase ale Bizanțului și Alexandriei într-o lume complet diferită - o lume a tăcerii și a păcii. El găsește cea mai înaltă bucurie și liniște sufletească în viața în Hristos, în rugăciune și strădania monahală. Grigore iubea cu pasiune natura și aceasta era adesea o sursă de inspirație poetică și reflecție filosofică pentru el. În atmosfera polemicilor politice și religioase aprige care umplu paginile cărților din acea vreme, lumina liniștită a poeziei lui Grigore de Nazianz este ca o gură de aer proaspăt.

Totuși, Grigore nu a căutat deloc să se ascundă de lume, să se ferească de problemele care îi îngrijorau pe contemporanii săi într-o chilie monahală. Chiar și în singurătate, gândurile amare despre soarta Bisericii nu l-au părăsit.

Vârtejul evenimentelor l-a atras pe Grigore în curentul vieții bisericești-politice, ceea ce a fost o încercare dificilă pentru el. „Mai bine mi-ar fi să fug la animalele

sălbatice!", a scris el disperat. Omul blând al rugăciunii a fost nevoit să iasă pe câmpul de luptă. În cele mai grele momente, Grigore și-a îndreptat privirea către Hristos, în Care a găsit sprijin și mângâiere.

Operele lui Grigore sunt împărțite în trei grupuri: o colecție de poezii, scrisori și lucrări teologice - *cuvinte* . De o importanță deosebită pentru Biserică au fost „Cinci cuvinte despre teologie", numite astfel de autor însuși și dându-i numele de Teolog. În ele, Grigore a apărat învățătura ortodoxă despre Treime împotriva arienilor și a altor eretici.

În esență, doctrina lui Grigore despre Trinitate este identică cu cea a lui Vasile cel Mare, dar este mai consistentă. Pe lângă teologia trinitară, Grigore a adus o contribuție semnificativă la hristologie. În construcțiile sale, el credea că este posibil să înțelegi Divinul doar prin Revelație: fiind un cunoscător subtil al filosofiei antice, el a permis doar o utilizare foarte limitată a metodelor logico-raționale de cunoaștere. În general, atitudinea sa față de filosofie a fost critică; Grigore a deplâns faptul că gândirea elenistică pătrundea profund în creștinism.

În 379, Grigore a fost instalat ca Patriarh al Constantinopolului. Dar poziția sa era precară. Creștinismul răsăritean era sfâșiat de conflicte și intrigi, care erau agravate de suspiciunea crescândă față de Occident. Întrucât Grigore a continuat opera lui Vasile cel Mare și a căutat reconcilierea cu Occidentul, el nu era la locul lui. După Sinodul din 381, convocat de împăratul Teodosie I, a fost forțat să părăsească sediul capitalei și a murit în 389 lângă Nazianz.

„Feriți-vă de aluatul fariseilor." După cum arată parcursul ulterior al Bisericii, acest avertisment al lui Hristos a devenit profetic.

Creștinismul, care a intrat în viața societății, dar nu a căutat să o transforme, a devenit un sclav al societății, un sclav al lumii. Lumea însăși, la începutul Evului Mediu, trecea printr-o criză și un declin profund. Odată cu apariția relațiilor feudale, care au dat impuls dezvoltării civilizației materiale, renașterii vieții economice și creșterii rapide a orașelor, cultura se estompa fatal. Lumea păgână își supraviețuise: ideile sale despre lume degeneraseră în forme extreme de scepticism și superstiții sălbatice. Biserica, se părea, era chemată să salveze cultura, dar compromisul pe care îl făcuse cu lumea veche i-a determinat soarta. Decăderea generală nu a trecut cu vederea Biserica: clerul în activitățile sale era ghidat exclusiv de gânduri ambițioase, în timp ce laicii semănau mai degrabă cu o mulțime de fanatici decât cu membri ai Bisericii lui Hristos. Cei care păzeau cu sfințenie focul Adevărului în sufletele lor erau adesea neputincioși să oprească acest proces.

Creștinismul era destinat să sufere și să supraviețuiască atât orgoliului prinților Bisericii, cât și umilinței amare și neputinței în fața istoriei universale. Această soartă a abătut Biserica ca o pedeapsă crudă pentru păcatul creștinismului istoric, care era impregnat de spiritul păgân, dar, în același timp, a fost o mare lecție pentru generațiile viitoare de creștini.

Grigore de Nazianz a fost primul care a simțit prăpastia care separa biserica istorică și adevărata Biserică, Trupul lui Hristos. Antagonismul dintre scaunele ecleziastice din Occident și Orient devenea din ce în ce mai acut. Roma era severă și ortodoxă, dar insista asupra supremației sale. Alexandria, din nobila și luminata libertate creștină, aluneca în superstiție și intoleranță și, împreună cu Antiohia, concura cu Roma pentru supremația în lumea creștină. Constantinopolul s-a autoproclamat a doua Romă, dar și acesta era sfâșiat de conflicte teologice și intrigi ecleziastice. Declinul moralei în Bizanț era îngrozitor: corupția și desfrâul domneau peste tot.

Forțat să părăsească cel de-al Doilea Sinod Ecumenic din 381 și să renunțe la patriarhat, Grigore Teologul a avertizat: „Răsăritul și Apusul s-au divizat în două tabere opuse și există pericolul ca acestea să formeze moșteniri diferite din cauza încăpățânării lor în opinii”.

Tot ceea ce se întâmplă, potrivit lui Grigore, este rezultatul amestecării mesajului Evangheliei cu vechiul mod de viață păgân și chiar cu concepte morale păgâne: societatea caută „nu preoți, nu creatori de suflete, ci acumulatori de bogății, nu preoți puri, ci reprezentanți puternici”.

Conciliul de la Constantinopol a fost urmat de o perioadă de divizare spirituală finală a Bisericii în Răsăriteană și Apuseană.

Biserica Romană a reușit inițial să implanteze activ ideea creștină printre popoarele Imperiului de Apus, dar în cele din urmă chiar tronul papal a fost infectat cu spiritul lumesc.

Papii au căutat să-și afirme supremația în lumea creștină, bazându-și pretențiile pe tradiția fondării Bisericii Romane de către Apostolul Petru. În plus, statutul Romei de capitală a odinioară puternicului Imperiu Roman era de o importanță nu mică: episcopul orașului regal trebuia să posede demnitate regală. Acestea erau motivele din spatele pretențiilor Romei la supremație.

În activitățile lor ecleziastice, papii s-au bazat pe puterea statului, dar, câștigând treptat puterea, au început să se plaseze deasupra puterii seculare - mai ales că Imperiul de Apus era mult slăbit.

Un exponent viu al ideii de papalitate în secolul al IV-lea a fost Papa Damasus. Contemporan al lui Grigore Teologul și al lui Vasile cel Mare, a ocupat tronul papal din 366 până în 384. Nu a dus lipsă de concurenți: scaunul Sfântului Petru a devenit foarte devreme un loc onorabil și profitabil. Un oficial păgân a declarat chiar: „Mă voi converti la creștinism dacă voi fi numit episcop roman". Grigore de Nazianz a vorbit cu indignare despre stilul de viață al unor mari preoți romani. Potrivit acestuia, clerul intra în „competiție cu consuli, guvernatori și lideri militari faimoși care nu știu unde să-și risipească averea și trăiesc în lux din bunurile săracilor".

Astfel, nu i-a fost ușor lui Damasus să primească tiara papală. Fără a ne opri asupra detaliilor ascensiunii sale, vom menționa doar că ciocnirile dintre susținătorii săi și partidul concurentului său Ursinus s-au încheiat cu un adevărat masacru și cu asaltul catedralei unde Ursinus își stabilise reședința. La locul masacrului, conform mărturiei istoricului Ammianus Marcellinus, au rămas aproximativ 150 de cadavre.

Drept urmare, Damasus a urcat pe tronul papal, adică, potrivit aceluiași istoric, „a început să primească venituri oferite de generozitatea matroanelor, să călărească într-un car, să se îmbrace în haine magnifice și să dea banchete care depășeau masa imperială în ceea ce privește mâncarea".

Puteau creștinii romani să urmărească cu calm ce se întâmpla? În timpul pontificatului lui Damasus, cel mai proeminent predicator Ambrozie, episcop de Milano, și faimosul ascet, scriitor și cărturar Ieronim de Stridon, canonizat de Biserică drept „fericit", au denunțat dur moravurile care domneau în imperiu.

Provenind dintr-o familie nobilă romană, Ambrozie a primit o educație excelentă și a devenit guvernatorul imperial al regiunii Milano. În 374, la insistențele poporului, a luat locul episcopului de Milano, dovedindu-se o figură bisericească remarcabilă și un predicator neînfricat. Ambrozie nu a fost doar un teolog renumit, ci și un diplomat excelent - a apărat cu abilitate valorile ortodoxe în fața autorităților, care se aflau adesea sub influența arienilor. În același timp, în chestiuni de principiu, a fost intransigent: astfel, Ambrozie și-a ridicat fără teamă vocea împotriva exceselor puterii imperiale.

Ambrozie a fost principalul luptător împotriva păgânismului pe moarte. El a apărat cu fermitate Crezul de la Niceea, scriind mai multe tratate în apărarea ortodoxiei. Un excelent cunoscător al moștenirii antice, Ambrozie a folosit pe scară largă conceptele filosofiei grecești în predicile și lucrările sale scrise. Ambrozie a fost un susținător al metodei alegorice de interpretare a textelor biblice și a scris numeroase comentarii la Sfânta Scriptură. Învățătura lui Ambrozie despre Duhul Sfânt este considerată o contribuție semnificativă la

teologia creștină. De asemenea, a scris cartea „Despre îndatoririle clerului” - în esență primul ghid de etică creștină.

Ambrozie din Milano a adus, de asemenea, o contribuție uriașă la cântatul bisericesc. El a reelaborat sistemul muzical al grecilor și a introdus așa-numitele *antifoane* (cântarea alternativă a două coruri).

Papa Damasus, nu cel mai bun dintre pontifii romani din punct de vedere al stilului de viață, a fost un om liberal și educat. Cei mai importanți episcopi din Orient, și mai ales Vasile al Cezareei, sperau că Damasus, care se bucura de o largă influență, îi va ajuta să învingă erezia ariană. Așteptările erau justificate într-o oarecare măsură: astfel, Damasus a contribuit la depășirea schismei din Antiohia cauzate de disputele ariene. În 382, Papa Damasus intenționa să pregătească o nouă traducere a Bibliei în latină.

Auzind de cunoștințele enciclopedice ale preotului Ieronim de Stridon, precum și de excelentele sale cunoștințe de limbi străine, Papa l-a chemat la Roma, l-a numit secretarul său și i-a ordonat să pregătească o nouă traducere. Traducerea făcută de Ieronim a fost numită Vulgata și este încă autoritară și general recunoscută în Biserica Apuseană. În plus, Ieronim a compus numeroase comentarii la Biblie; a scris celebra lucrare „Despre marii oameni” după modelul biografiilor antice, unde a oferit informații despre scriitorii creștini din timpurile apostolice și principalele lor opere.

Cu toate acestea, preocupările științifice și literare nu l-au putut face pe Ieronim indiferent față de împrejurimile sale. Societatea și Biserica din capitala occidentală au făcut o impresie extrem de respingătoare asupra tânărului savant. În scrisorile sale deschise, el a denunțat societatea romană cu o duritate extraordinară, prin ascuțimea sarcasmului și darul său satiric nu inferior lui Swift. Nu este surprinzător faptul că clerul îl ura pe Ieronim, iar acesta și-a făcut rapid dușmani.

Ieronim a batjocorit fără milă luxul oriental care pătrunsese în Roma. El i-a pictat în culori vii pe patricienii romani, care defilau în haine somptuoase precum niște satrape persane. Matroanele „sărace”, lipsite de posibilitatea de a purta rochii luxoase cu broderii care înfățișau scene din mitologie, au ieșit din situație, potrivit lui Ieronim, înlocuind satirii și bacantele cu sfinți evanghelici. Bărbații, scrie Ieronim, își petreceau tot timpul liber în taverne și jucând zaruri. Ospețele erau însoțite de aceleași orgii nebunești ca pe vremea lui Nero.

Ieronim era deosebit de dur cu clerul. Descriind stilul de viață al unui cleric, scriitorul spune: „Își părăsește casa în zori pentru a-și aduce omagiile bogaților și aproape că dă buzna în camerele oamenilor cât timp aceștia sunt încă în pat.

Văzând o pernă, o batistă elegantă sau o piesă de mobilier, o ridică și o admiră, regretând că nu are nimic similar până când nu sunt obligați să i-o dea, deoarece toată lumea se teme să-l jignească pe acest vânzător de bârfe din societatea dormitoarelor. Urăște castitatea și postul, mâncând cele mai rafinate mâncăruri la cină, povestește scandaluri și glume actuale cu un accent barbar, fiind peste tot și întotdeauna, știe și va spune cele mai recente știri."

Totuși, în timp ce expunea aspectele nedemne ale vieții sociale și bisericești, Ieronim însuși a mers la extreme – glorificând, de exemplu, ascetismul excesiv în operele sale. Motivele pe care Ieronim le-a adus pentru situația apărută au fost foarte importante. Pe de o parte, el a văzut că societatea nu adoptase cu adevărat creștinismul, iar pe de altă parte, că tensiunea și declinul vieții sociale depindeau în mare măsură de inegalitatea flagrantă în distribuția bunurilor materiale. Prin urmare, Ieronim a prezentat faimoasa sa teză: „Bogăția și proprietatea funciară sunt jaful săracilor".

Moștenirea literară a Fericitului Ieronim este enormă. Pe lângă traducerea Bibliei, acestea includ comentarii biblice, traduceri ale altor cărți, tratate istorice, eseuri teologice. Cunoștințele enciclopedice ale Fericitului Ieronim, informațiile extinse din istorie, geografie și alte științe, folosite de acesta în comentariile sale la Sfânta Scriptură, îl fac precursorul și părintele criticii biblice [95] în înțelegerea sa modernă. Multe dintre lucrările lui Ieronim sunt dedicate apologeticii și apără învățăturile Bisericii, atât de păgânism, cât și de învățăturile eretice: pelagianism, origenism. Ieronim a fost unul dintre primii care a scris un tratat despre monahismul creștin.

În timp ce la Roma influența crescândă a papalității a dus la secularizarea Bisericii, în Orient Biserica s-a închis practic în ea însăși, permițând lumii să meargă pe propriul drum. Împărații au pornit de la considerații politice, luând o parte sau alta a curentelor bisericești opuse. De fapt, ei au dus la îndeplinire politica religioasă prin aceleași mijloace ca și conducătorii păgâni. După ultima încercare de a uni imperiul în timpul domniei lui Teodosie, Ortodoxia a triumfat la curtea Constantinopolului.

Totuși, în mod ciudat, acest lucru a dus la evenimente care nu aveau nimic în comun cu spiritul iubirii și toleranței creștine. Astfel, eradicarea rămășițelor ereziei, precum și atitudinea față de evreii care refuzau cu încăpățânare să accepte creștinismul, au luat forme complet necreștine. În plus, clerul Imperiului Ortodox a început să considere de datoria lor să se amestece în viața politică - și adesea nu pentru a apăra principiile creștine, ci din interese pur egoiste.

La doar trei ani după cel de-al Doilea Sinod Ecumenic, în 384, domnitorul Maxim, căutând să-și sublinieze ortodoxia, l-a acuzat pe episcopul Priscilian de erezie la

instigarea dușmanilor săi și l-a executat. Ambrozie și călugărul Martin, care se bucura de o mare popularitate în Occident, au protestat cu fermitate împotriva execuției lui Priscilian. Martin a cerut audiență, a protestat, dar totul a fost în zadar: primul dizident a murit pentru credințele sale din mâna unui călău creștin.

După cum ne amintim, în 392, împăratul Teodosie a interzis în cele din urmă păgânismul. Amenzi și confiscări au fost impuse pentru desfășurarea cultului păgân, atât în temple, cât și în privat. Deși aceste legi au fost rareori aplicate sub Teodosie însuși, ele au jucat ulterior un rol trist.

Problema templelor păgâne era deosebit de acută. Distrugerea și închiderea templelor a provocat o mare indignare în rândul oamenilor, care erau încă doar puțin creștinizați. Celebrul sofist păgân Libanius a scris scrisori împăratului în apărarea templelor, care erau adesea monumente de artă magnifice. În același timp, el a remarcat, nu fără motiv: „Cei care, așa cum pretind ei, își plac Dumnezeului cu sărăcie, trăiesc în lux pe seama nenorocirilor altora."

Însă toate discursurile au rămas fără răspuns, la fel ca și protestele lui Martin, testamentele lui Grigore de Nazianz și predicile tunătoare ale lui Ieronim. Mai mult, la Alexandria a început o campanie aprigă de eradicare violentă a păgânismului. Ultimul refugiu al vechilor culte a fost grandiosul templu al lui Serapis, care avea o bibliotecă faimoasă.

Teodosie, îngrijorat de prosperitatea acestui centru al vieții păgâne, a dat ordinul distrugerii lui. Sarcina a fost îndeplinită de episcopul Alexandriei, Teofil, una dintre cele mai sinistre figuri din istoria creștinismului medieval, un exemplu strălucit de fanatism și intoleranță în biserica de stat de atunci. Batjocorirea sa grosolană la adresa religiei egiptene a dus la o ciocnire deschisă între creștini și păgâni în Alexandria, în timpul căreia au existat numeroase victime de ambele părți. Fanaticii creștini au distrus Templul lui Serapis și au ars Biblioteca din Alexandria, cea mai mare comoară a culturii mondiale. Teofil a triumfat, expunând statui ale zeilor păgâni învinși pentru ca toți să le vadă.

Și în final, în alianță cu curtea bizantină, Teofil a organizat o persecuție furioasă a noului patriarh al capitalei de est, Ioan Gură de Aur, al cărui rol în viața bisericească a Bizanțului este comparabil cu rolul Fericitului Ieronim la Roma.

Ioan s-a născut într-o familie aristocratică din Antiohia, unde și-a petrecut cea mai mare parte a vieții. Crescut de o mamă pioasă, Ioan s-a îndrăgostit de timpuriu de singurătate. A studiat sub îndrumarea celebrului Libanius, care a fost și profesorul lui Vasile din Cezareea, Grigore de Nazianz și al lui Iulian Apostatul. Claritatea extraordinară a gândirii, ascuțimea minții și logica de fier a lui Ioan l-au făcut elevul preferat al lui Libanius, care îl vedea pe Ioan ca succesor al său. Cu

toate acestea, tânărul talentat a ales o altă cale. Botezat la vârsta de 21 de ani, a devenit călugăr.

La început, flacăra credinței l-a atras pe Ioan în deșert, unde a trăit, îndurând de bunăvoie cele mai grele privațiuni. Cu toate acestea, în timp, părerile lui Ioan au suferit unele schimbări. Și-a dat seama că asceza excesivă se transformă adesea într-un scop în sine; mai târziu a scris: „Nu-mi spune: ai postit atâtea zile, n-ai mâncat cutare și cutare lucru, n-ai băut vin, ai umblat în zdrențe. Dar spune-ne, s-a schimbat firea ta certăreață într-una bunăvoitoare și insensibilitatea ta la compasiune? Căci atunci când sufletul este plin de răutate, ce folos este în epuizarea trupului?”

Ioan s-a întors la Antiohia cu sănătatea slăbită. Dar anii de sihăstrie nu au fost în zadar pentru el. A venit pe lume inspirat, cu o voință de neclintit, incapabil de compromisuri. Și această ardere interioară a determinat întregul curs al vieții sale.

În Antiohia, atenția a fost rapid atrasă asupra lui Ioan și au început să-i prezică o carieră spirituală strălucită. Cu toate acestea, Ioan, simțind că nu era încă suficient pregătit pentru preoție, s-a opus în toate felurile. Și-a expus opiniile despre rolul unui pastor în Biserică în lucrarea sa „Despre preoție”, unde vorbește despre cea mai mare responsabilitate înaintea lui Dumnezeu care cade pe umerii unui preot. Un preot „trebuie să cunoască toate lucrurile lumești ale celor care nu se mișcă în lume și, în același timp, trebuie să fie liber de orice, mai ales de călugării care locuiesc în munți. Întrucât trebuie să se ocupe de bărbați care au soții, cresc copii, dețin slujitori, posedă mari averi, îndeplinesc funcții publice și sunt învestiți cu putere, atunci el (preotul) trebuie să fie versatil. Versatil, zic eu, dar nu înșelător, nu lingușitor, nu ipocrit; trebuie să aibă libertate și curaj depline, dar când împrejurările o cer, trebuie să fie capabil să se adapteze spre beneficiu.” Când Hrisostom a devenit preot la Antiohia în 386, a respectat cu strictețe aceste reguli.

Mare predicator, motiv pentru care a fost numit Hrisostom, Ioan a interpretat în principal scrisorile apostolului Pavel. S-au păstrat aproximativ 640 de predici pe tema poveștilor biblice, în care a acordat o atenție deosebită concluziilor morale și practice.

Hrisostom avea un dar extraordinar de a se impune în fața unui public numeros. Acest dar, combinat cu o credință profundă și principii morale puternice, a determinat în mare măsură ridicarea sa pe tronul Patriarhului Constantinopolului în 397. Cu toate acestea, nici măcar Ioan Hrisostom, o figură importantă a Bisericii, nu a fost uneori scutit de mânie și intoleranță nejustificate. Astfel, lui Hrisostom i se atribuie o serie de predici îndreptate împotriva evreilor, în care

vorbește cu cruzime și nedreptate despre ei și despre credința lor. Aceste predici au jucat un rol semnificativ în viitoarea politică bisericească antievreiască, care nu are nimic în comun cu învățăturile lui Isus.

Între timp, literalmente toate clasele superioare ale societății s-au întors împotriva lui Ioan, care a denunțat neobosit nedreptatea și corupția curții imperiale și a clerului. Împărăteasa Eudoxia și Patriarhul Alexandriei Teofil au fost deosebit de zeloși. În 403, au convocat un conciliu bisericesc care l-a condamnat pe Ioan Gură de Aur pentru erezie, iar acesta a fost trimis în exil. După un timp, Gură de Aur s-a întors din exil, dar în curând și-a pierdut din nou scaunul episcopal și a fost exilat din nou; trei ani mai târziu, Ioan Gură de Aur a murit.

La începutul secolului al V-lea, imperiul se dezintegrase în cele din urmă în părțile vestice și estice. Lumea creștină și Biserica însăși se aflau într-o criză gravă, cufundate în lux, intrigi și corupție. Episcopul Teofil a continuat să comită fărădelegi până la moartea sa în 412. Opera lui Teofil a fost continuată de nepotul său Chiril, care a moștenit de la unchiul său fanatismul orb, ura față de memoria lui Hrisostom și răutatea față de necredincioși. La inițiativa sa, bisericile susținătorilor teologului roman Novatian, acuzați de erezie, au fost închise, iar aceștia înșiși au fost expulzați din oraș. Chiril a supravegheat personal masacrul evreilor din Alexandria și distrugerea sinagogilor lor. În cele din urmă, s-a făcut de rușine incitând mulțimea să o ucidă pe filosofa Hypatia: potrivit martorilor oculari, această fată nobilă și talentată, care preda filosofia greacă în Alexandria, a fost răpită și târâtă goală prin oraș, după care a fost ucisă brutal.

Părea că mesajul Evangheliei era în sfârșit îngropat sub greutatea păcatelor omenești, iar glasul pătimaș al câtorva asceți ai Bisericii nu găsea niciun răspuns în inimile mulțimii. Dar așa părea doar. Duhul lui Dumnezeu își făcea lucrarea în mod invizibil, iar Cuvântul Mântuitorului străpungea urâciunea și întunericul.

Monahism

În timpul declinului general al vieții religioase și morale din secolul al IV-lea, monahismul a fost mediul care a păstrat intactă învățătura lui Hristos; din mănăstirile monahale, ca dintr-o sursă binecuvântată, emana lumina Evangheliei, luminând o lume cufundată în păcat. Pentru a vedea aceste mănăstiri, trebuie să ne întoarcem din nou spre Egipt.

Acest pământ străvechi a oferit lumii revelații uimitoare și manifestări mărețe ale spiritului uman. Aici, în Tebaida pustie, în nordul Egiptului, au apărut primii călugări.

Dar care a fost cauza imediată a apariției monahismului? În primul rând, starea tristă a societății și a bisericii, care a fost deja menționată mai sus. Biserica oficială nu mai părea a fi o ancoră a mântuirii pentru credincioși: pe de o parte, era imposibil să se facă fără o structură bisericească ramificată, pe de altă parte, o astfel de structură părea foarte departe de Împărăția lui Dumnezeu. Un creștin credincios în cadrul bisericii oficiale experimenta inevitabil un sentiment de dualitate dureroasă între pământ și cer, un sentiment de nemulțumire tragică față de existența sa.

Mulți creștini, care simțeau în mod deosebit păcătoșenia și nebunia societății care se numea creștină, au fost cuprinși de dorința de a o părăsi. Oamenii însetau să se întoarcă din nou la Evanghelie, sufletele lor cereau din nou „pâinea vieții” și nu bunuri lumești deșarte.

Cursul dezvoltării istorice și economice în sine a jucat un rol important. Bisericile creștine erau din ce în ce mai pline de barbari care aduceau cu ele rituri semi-păgâne, insuportabile pentru creștinii deosebit de pioși. Luxul tot mai mare al vieții în Orient a provocat o atracție inversă către simplitate, către ascetism. Peste tot exista o dorință crescândă de a părăsi treburile lumești și, imitând pe Domnul, de a porni la drum cu o inimă ușoară, nelegat de nicio legătură.

Pocăința profundă i-a adus și pe oameni în deșert, despre care există numeroase exemple în literatura hagiografică (viețile sfinților). De exemplu, faimosul pustnic Moise Maurul (Moor) a fost odată sclav, apoi a fugit de stăpânul său și a devenit conducătorul unei bande de tâlhari. După ce faima sa sângeroasă deja răsunase în împrejurimi, Moise a ajuns brusc să creadă în Domnul, s-a retras la o mănăstire și și-a dedicat restul vieții faptelor de ascetism și pocăință. Fervoarea care odinioară îl făcea pe Moise o teroare pentru caravane s-a transformat acum într-o sete insațiabilă de purificare spirituală.

Condițiile climatice ale Orientului Mijlociu au contribuit, de asemenea, la viața pustnicească și la imersiunea în rugăciune. Aerul cald și uscat, numărul mare de peșteri din munți, apele bogate în pește ale Nilului și pomii fructiferi le-au permis pustnicilor să își procure cu ușurință hrană și să se dedice în întregime contemplării rugătoare.

Fondatorul monahismului este considerat Sfântul Anton Egipteanul, pe care tradiția bisericească îl numește și Anton cel Mare.

Sfântul Anton provenea dintr-o familie bogată din Alexandria. Încă din fragedă tinerețe a năzuit pentru o viață spirituală. Grijile cotidiene, care nu promiteau nimic altceva decât o anxietate fără rod și dureroasă, îl dezgustau. După ezitări

dureroase, reflecții și căutări, a făcut alegerea. Cuvintele Evangheliei pe care le-a auzit în templu, „dăruiește totul”, i-au determinat soarta viitoare.

După ce și-a vândut moșia și a dat banii săracilor, Antonie a părăsit orașul și s-a mutat la un bătrân pustnic. Dar, tânjind după o singurătate completă, Antonie s-a stabilit într-un mormânt gol într-o zonă izolată, unde a început să-și petreacă zilele în rugăciune, post și meditație. Totuși, nu trebuie să presupunem că viața lui Antonie s-a limitat la rugăciune. Potrivit contemporanilor săi, el „nu suporta trândăvia și munca nu-i părăsea mâinile aproape toată ziua”. Antonie considera munca o parte integrantă a strădaniei monahale și le dădea coșurile prietenilor săi, care îi aduceau pâine de două ori pe an în schimb.

Însă drumul spre Împărăția lui Dumnezeu nu a fost ușor pentru Antonie. Era chinuit de îndoieli și regrete legate de lumea pe care o lăsase în urmă, viziuni și demoni îl ispiteau, promițându-i plăceri lumești. În nopțile reci și înstelate, când umbrele străbăteau deșertul tăcut, Antonie era cuprins de groază. I se părea că inamicul înainta spre el, apăsându-l din toate părțile. Urletele sălbatice și râsul șacalilor în întunericul nopții păreau să vină chiar de la diavolul. Din sunetele, imaginile, tablourile îngrozitoare care îi apăreau în fața ochilor, își pierdea adesea cunoștința și uneori doar sosirea prietenilor îl readucea la realitate. Uneori, în sufletul său se ivea o ispită: oare să părăsească acest deșert teribil, această mănăstire aspră, plină de sunete misterioase și fantome îngrozitoare? La urma urmei, oamenii îl așteptau în oraș, le putea oferi alinare și putea scăpa de chinurile spirituale. Dar sfântul nu a renunțat. Antonie credea că oprirea la jumătatea drumului va însemna victoria asupra întunericului și a acceptat provocarea. Treptat, a devenit mai puternic în viața spirituală, iar ispitele au încetat să-l mai chinuie.

Faima extraordinarului pustnic a început să se răspândească în tot Egiptul. Studenți din cele mai îndepărtate țări au început să vină la el, iar unii au vrut să se stabilească în apropiere pentru a duce o viață de pustnic sub îndrumarea sa. Astfel, în anul 305, s-a format prima comunitate monahală în jurul lui Antoniu.

Antonie nu a lăsat instrucțiuni detaliate despre viața monahală, dar de-a lungul vieții sale le-a poruncit ucenicilor săi să renunțe la bunurile pământești, să se predea complet Voinței lui Dumnezeu, să dedice fiecare zi muncii și rugăciunii. Oameni de toate clasele sociale au început să vină la Antonie pentru sfaturi, chiar și păgânii doreau să primească instrucțiuni de la el. Împăratul Constantin însuși s-a adresat lui.

Fiind un om educat, Antonie cunoștea bine problemele lumii și ale Bisericii. A părăsit deșertul de mai multe ori: în 311, în timpul persecuției pentru credință sub împăratul Maximin, a apărut în Alexandria pentru a-și încuraja frații de credință,

iar în 351 pentru a-i sprijini pe ortodocși în lupta împotriva arienilor. Astfel, Antonie nu s-a izolat complet în izolare, ci și-a împărtășit experiența spirituală cu lumea. După ce a trăit în deșert mai bine de 85 de ani, Antonie a murit în pace la vârsta de 105 ani.

Antonie cel Mare a întemeiat monahismul pustnic (anahorit). Conform rânduielii pe care a stabilit-o, asceții, sub îndrumarea unui mentor experimentat, duceau o viață solitară în colibe sau peșteri separate. Astfel de comunități de asceți erau numite *lavre* (de unde și numele marilor mănăstiri ortodoxe care au supraviețuit până în zilele noastre - Lavra Sfântului Serghie, Lavra Kiev-Pechersk etc.). Dar chiar și în timpul vieții lui Antonie au apărut comunități de alt tip - cenobitice (cinoviale).

Fondatorul monahismului comunal este considerat a fi un alt mare ascet - Pahomie cel Mare.

Pahomie s-a născut într-o familie păgână din Tebaida. Ca soldat, a întâlnit creștini care i-au lăsat o impresie profundă. După ce și-a terminat serviciul militar la vârsta de 20 de ani, Pahomie a fost botezat. Faima asceților egipteni i-a trezit dorința pentru o viață de pustnic și s-a stabilit într-un loc retras lângă Nil. Fratele său, Ioan, i s-a alăturat curând. Aici, Pahomie a venit cu ideea de a întemeia o comunitate monahală - *o mănăstire* (în greacă: *kinovia*), unde călugării să trăiască împreună, petrecându-și zilele în rugăciune și muncă. Această idee se baza pe mai multe circumstanțe: munca în comun era mult mai eficientă, era mai ușor să reziste împreună tâlharilor, iar în viața spirituală se puteau sprijini reciproc.

În acea vreme, Pahomie și viața sa pioasă deveniseră cunoscute în tot Egiptul, iar mulți discipoli i s-au alăturat. Locuirea într-o singură mănăstire a devenit prea aglomerată, iar Pahomie a fondat mai multe mănăstiri pe malurile Nilului. De asemenea, a organizat prima mănăstire de femei, unde sora lui Pahomie, Maria, a devenit stareță.

Pahomie a fost primul care a introdus un statut al vieții monahale, supunând-o unor reguli stricte. Călugării erau obligați să-și petreacă zilele în muncă și rugăciune, să citească cărți cu conținut spiritual; această ultimă circumstanță a jucat ulterior un rol imens în conservarea moștenirii culturale prin monahism. Călugării erau obligați să respecte anumite reguli privind îmbrăcămintea, mâncarea și somnul, în plus, li se interzicea să părăsească mănăstirea. Pahomie a încercat să izoleze mănăstirile de lume, înconjurând cu ziduri un grup de căsuțe-chilie.

Sub Pahomie, viața de rugăciune a călugărilor a început să fie supusă unui program strict. Slujbele divine se țineau de două ori pe zi, în prima și ultima zi a săptămânii se ținea liturghia, iar călugării primeau Sfintele Taine. Starețiii mănăstirilor purtau conversații cu frații pe teme spirituale.

Călugării cultivau pământul, lucrau în forje, mori, tâmplărie, țeseau coșuri și rogojini. Își câștigau existența independent. Călugărilor nu li se permitea să aibă nimic al lor; primeau hrană și îmbrăcăminte din fondurile comune ale mănăstirii. Astfel, Pahomie a introdus în viața monahală un principiu ferm, care în tradiția rusă a primit numele de *ne-lcomie* .

Nu tuturor le-a fost ușor să respecte regulile stricte ale vieții de comunitate, iar Pahomie a stabilit o perioadă de probă de un an pentru cei care doreau să se alăture comunităților. Cu toate acestea, atracția în rândul creștinilor față de viața monahală a fost foarte mare, iar deja sub Pahomie numărul călugărilor din mănăstirile pe care le-a fondat a ajuns la 7.000 de persoane.

Atât monahismul pustnicesc, cât și cel comunitar s-au răspândit rapid în tot Egiptul și apoi în alte țări. Contemporan al Sfântului Anton, Amonius a întemeiat o comunitate în Munții Nitrieni, la câteva zeci de kilometri de Alexandria.

Printre călugării nitrieni, Macarie Egiptul (cca. 300–380) a devenit deosebit de faimos; la fel ca Sfântul Anton, a fost numit cel Mare. Un simplu păstor în trecut, a dobândit cea mai înaltă înțelepciune și a fost primul care a fundamentat teoretic avantajele spirituale ale modului de viață monahal. Ideile lui Macarie au devenit fundamentul înțelegerii creștine a ascetismului. Operele lui Macarie, străine de retorica demodată și de construcțiile filosofice complicate, sunt un exemplu uimitor de stil clar și transparent. Rugăciunile sale („Dumnezeule Veșnic” și altele) reflectă pe deplin sfințenia acestui mare ascet.

Ucenicul preferat al Sfântului Anton, Ilarion, a adus monahismul în patria sa, Palestina, în prima jumătate a secolului al IV-lea, unde a fondat prima mănăstire lângă Gaza. De acolo, monahismul s-a răspândit în toată Palestina și Siria. După cum știm deja, Vasile cel Mare, familiarizându-se cu viața călugărilor locali, a scris o cartă monahală care a fost răspândită pe scară largă. În secolul al V-lea, monahismul s-a răspândit în tot Orientul.

Pe lângă Egipt, monahismul a atins cea mai mare dezvoltare în Siria. Se știe că deja în timpul lui Hrisostom, pustnicii au oprit detașamentele punitive ale lui Teodosie la căile de acces spre Antiohia. Școala discipolilor lui Ioan Hrisostom a plantat mănăstiri de-a lungul întregii coaste siriene.

Imnurile pustnicilor au început să răsune la poalele Muntelui Sinai. În locul unde, conform legendei, Moise a conversat cu Dumnezeu, cerul părea mai aproape. Oaze verzi cu curmali ofereau adăpost nu numai coloniștilor individuali, ci și comunităților mari. După cum a scris marele ascet Nil din Sinai, care a trăit aici mulți ani, „vederea crângului, cântecul primitor al păsărilor și respirația pură a aerului proaspăt mă liniștesc ca un leagăn legănat”.

Nu este o coincidență faptul că asceza monahală de aici a avut un caracter oarecum diferit față de cel din Egipt. Scrierile asceților sirieni conțin mai multă poezie, dragoste pentru natură și contemplare. Spiritul monahismului sirian a fost exprimat pe deplin în poezia marelui ascet Efrem Sirul.

Efrem s-a născut în Nisibis, în ceea ce este acum Turcia. Părinții săi erau, se pare, păgâni. În urma unei denunțări false, Efrem a fost trimis la închisoare, unde a primit o revelație, după care s-a dus la Iacob de Nisibis, un faimos pustnic, misionar și luptător pentru ortodoxie, și a fost hirotonit diacon (poate că Iacob l-a luat cu el pe Efrem la Sinodul de la Niceea din 325). Timp de mulți ani, Efrem a dus o viață ascetică în munți, studiind Sfintele Scripturi. În 363, când Nisibisul a fost cucerit de perși, Efrem s-a stabilit în Edessa, unde a învățat poporul și a predicat păgânilor. A lăsat în urmă numeroase comentarii la Sfintele Scripturi și alte lucrări. În plus, Efrem a compus rugăciuni și imnuri de o frumusețe uimitoare. Fiind un teolog cu înaltă educație, a contribuit la victoria Bisericii asupra numeroaselor erezii care au înflorit în Siria, deoarece această țară era situată la joncțiunea tuturor lumilor orientale antice, iar cultura sa a absorbit cele mai diverse mișcări și credințe religioase.

În timp ce egiptenii se retrăgeau din lume în deșerturi și munți, Efrem a ales un mod de viață diferit, activ. A fost un ascet care și-a dedicat cea mai mare parte a vieții serviciului public. În anii de dezastre grave, asediu și foamete, profetul sirian a apărut pe zidurile Edesei și a înălțat spiritul populației cu discursurile sale pasionale. Corespondența sa și întâlnirea personală ulterioară cu marele Sfânt Vasile cel Mare au avut o influență semnificativă asupra chemării și naturii slujirii lui Efrem Sirianul.

Poate că Efrem nu a trebuit să experimenteze lupta interioară dureroasă pe care au îndurat-o anahoreții. Dar a simțit pe deplin profunzimea corupției care domnea în Orient. De mai multe ori, sfântul a fost supus unor atacuri reale din partea femeilor decăzute. Dar sufletul său era atât de pur încât putea să-i întoarcă chiar și pe cei mai abjecti păcătoși pe calea cea dreaptă. Dacă Antonie a fost un luptător împotriva forțelor răului care îl chinuiau în nisipurile deșertului, atunci Efrem poate fi numit un profet al pocăinței, chemând neobosit oamenii să se întoarcă la Dumnezeu. Conform învățăturii lui Efrem, o persoană care trăiește în lume trebuie mai întâi să se trezească, să se trezească dintr-un coșmar, trebuie

să-și reevalueze complet viața și să se pocăiască. În esență, Sfântul Efrem și-a dedicat opera propovăduirii pocăinței, acest prim pas pe calea către Împărăția lui Dumnezeu.

Asemenea profetului Ieremia, el a plâns pentru nelegiuirile care se săvârșeau în jurul său. Durerea lui a fost mare și și-a lăsat amprenta asupra operei sale: a devenit precum conștiința omenirii înaintea lui Dumnezeu și de aceea minunatele versuri ale lui Efraim Sirianul au trăit în inimile oamenilor de atâtea secole.

Călugării răsăriteni, după ce s-au retras din lumea păcătoasă, au căutat să-și purifice sufletele înaintea lui Dumnezeu, să se pocăiască pentru ei înșiși și pentru toți oamenii. Au dus o viață ascetică, plină de muncă și rugăciune, și și-au dedicat timpul liber citirii Sfintelor Scripturi. Dar mulți dintre ei considerau că acest lucru nu este suficient: în speranța de a dobândi înțelegere spirituală și iertare de la Domnul și de a primi fericirea în rai, s-au supus de bunăvoie „ascetismului spre slava lui Dumnezeu” - cele mai aspre privațiuni și torturi. Unii călugări practicau forme de ascetism precum abținerea aproape completă de la mâncare, purtarea de lanțuri grele, lăsarea de a fi mâncați de musculițe și țânțari etc. Adesea, o astfel de auto-tortură depășea toate limitele rezonabile. Celebrul sfânt și ascet Simeon Stilitul a trăit îngropat până la gât în pământ timp de câteva luni, apoi a petrecut mai mult de 35 de ani în vârful unei coloane de optsprezece metri - *un stâlp* . Pustnicul Amon era cunoscut pentru faptul că nu se dezbrăcase și nu se spălase niciodată de la începutul schitului său. Și deși sentimentele și aspirațiile acestor asceți pot fi înțelese, este puțin probabil ca o astfel de automortificare a cărnii să fie calea către armonia divină în om - o armonie care presupune unitatea sufletului și a trupului. Trebuie recunoscut că, deși mulți dintre învățătorii Bisericii, chiar și cei mai remarcabili, au salutat acest tip de ascetism extrem, acesta a fost în general respins de Biserică. Viața spiritului și a cărnii trebuie să fie supusă unui control strict al voinței și minții și să nu depășească limitele rezonabile. Altfel, ascetismul excesiv poate duce și a condus nu numai la culmi ale înțelegerii spirituale, ci adesea la rezultate extrem de negative. Scopul principal al ascetismului era purificarea inimii, iar asceții se izolau doar temporar de viață pentru a o atinge. Perversiunea ideilor ascetice, absolutizarea lor, au ridicat această retragere din viață la rang de principiu permanent. Blestemele erau aduse fără discriminare asupra a tot ceea ce era valoros în moștenirea trecutului și în viața lumească a prezentului. Nu este o coincidență faptul că ascetismul extrem era adesea practicat de creștinii fanatici, care uneori nu se opreau de la nimic, chiar și de la uciderea unor oameni pe care îi considerau dușmani ai lui Hristos.

O astfel de intoleranță și fanatism sunt complet străine adevăratului spirit al Bisericii. Viața în Hristos este posibilă doar acolo unde este deschisă libertății și

culturii umane. Și tot ce a fost mai bun din ceea ce a fost creat de om, Biserica este chemată să păstreze și să ducă mai departe de-a lungul mileniilor.

În mod tradițional, se crede că monahismul în Occident a fost răspândit de Atanasie al Alexandriei în timpul exilului său. Monahismul occidental s-a diferit semnificativ de monahismul oriental, deși la început organizarea sa în Occident s-a bazat pe modele egiptene și palestiniene (în special, viața Sfântului Anton a avut o influență uriașă asupra Occidentului). Clima rece i-a obligat pe călugări să aibă mult mai multă grijă de locuințe și provizii de hrană pentru iarnă. Drept urmare, monahismul occidental a început să se dezvolte pe o cale mai practică, fără extremele asceticii inerente Orientului. O trăsătură caracteristică a monahismului occidental a fost acceptarea tunsurii monahale de către preoții diferitelor biserici locale, în legătură cu care viața liturgică și slujba bisericească au devenit nucleul și baza principală a vieții în mănăstiri.

Răspândirea monahismului în Occident a fost promovată în toate modurile posibile de Fericitul Ieronim, Ambrozie al Milanolui și, mai târziu, de Fericitul Augustin. Cu toate acestea, primul care a elaborat reguli pentru viața monahală în Occident a fost Ioan Cassian.

Ioan, scit de origine, a devenit călugăr încă de tânăr. S-a stabilit mai întâi în Betleem, apoi a dobândit experiență spirituală de la pustnici egipteni. În jurul anului 399, Ioan s-a mutat la Constantinopol, unde a devenit ucenic al lui Ioan Gură de Aur. Deja hirotonit diacon, Ioan a fost trimis de preoțimea din Constantinopol la Roma pentru a-i cere Papei Inocențiu I mijlocirea pentru Gură de Aur, care era aspru persecutat. La Roma, Ioan a fost hirotonit preot. În 415, a fondat mănăstirea Sfântul Victor din Marsilia, unde a fost stareț până la moartea sa.

Cunoscând bine regulile vieții monahale din Orient, Ioan Cassian a realizat nevoia de a le revizui în conformitate cu particularitățile vieții religioase occidentale. În anii 417–429, a scris lucrarea sa principală, în care a analizat în detaliu și a sistematizat atât sarcinile spirituale, cât și cele practice ale monahismului: organizarea vieții de rugăciune, fundamentele economice ale vieții comunității monahale; cerințele privind hrana și îmbrăcămintea călugărilor. „Regulile lui Cassian”, așa cum erau numite, și-au păstrat semnificația până în secolul al IX-lea, alături de rânduielile lui Vasile cel Mare și decretele Sfântului Pahomie.

Ioan Cassian a admis posibilitatea existenței, ca în Orient, a două tipuri de monahism: anahoret (pustnic) și cenobitic (monastic). Cu toate acestea, în realitate, doar al doilea tip, monastic, a fost stabilit în Occident. Astfel, primii călugări din Italia și Galia nu au căutat să se retragă complet din lume, acordând

o mare importanță evanghelizării populației păgâne și încercând să arate exemple de viață creștină în mijlocul unei lumi corupte. Pe lângă Ioan Cassian, Sfântul Martin de Tours a adus o contribuție remarcabilă la formarea și organizarea vieții monahale.

Martin de Tours s-a născut într-o familie păgână. În timp ce servea în armată, a avut o viziune cu Hristos. A fost botezat curând și apoi a început să ducă o viață monahală. În 370, a fondat prima mănăstire din Galia. În 372, Martin a devenit episcop al orașului Tours, dar apoi, împreună cu ucenicii săi, s-a întors la viața monahală. Prin eforturile sale, monahismul s-a răspândit în toată Galia. Datorită evanghelizării active a lui Martin și a ucenicilor săi, a fost creat un sistem diecezan-parohial, care s-a dovedit a fi foarte eficient, în special în zonele rurale.

Pe lângă consolidarea monahismului, Martin a dedicat mult timp și energie combaterii mișcărilor eretice, demonstrând în același timp umanitate și toleranță. Astfel, când împăratul și-a încălcat promisiunea făcută lui Martin de a nu-l executa pe episcopul Priscillian, care era acuzat de erezie, Martin a rupt toate relațiile cu episcopii spanioli până când a primit noi asigurări că persecuțiile nu se vor repeta.

Fiind extrem de popular în rândul oamenilor, Martin de Tours este venerat ca sfântul patron al Franței.

„Luați jugul Meu asupra voastră”, a învățat Hristos (Matei 11:29). Omul trebuie să-și desăvârșească lucrarea propriei mântuiri, iar asceza monahală a îndeplinit o sarcină mare și nobilă, îndrumând acest proces. A contribuit la întruchiparea ideii care era centrul Bisericii - ideea Împărăției lui Dumnezeu. Depunând uneori eforturi supraomenești pentru adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu, călugării și-au dus misiunea în lume. Aceasta a fost cea mai mare ispravă pe calea înnoirii omului - o ispravă care a necesitat mari sacrificii și renunțarea la multe bunuri lumești. O astfel de renunțare a fost necesară pentru monahism ca slujitor al umanității și vestitor al Duhului Sfânt. Uneori a luat forme nejustificat de extreme, ducând la consecințe grave care nu aveau nimic în comun cu creștinismul. Dar, în spiritul și semnificația sa istorică, monahismul a devenit o mare forță transformatoare. A creat centre de credință profundă și pasională care aveau să hrănească Biserica timp de secole.

Știm deja că mulți mari părinți și învățători ai Bisericii au primit o educație clasică și cunoșteau foarte bine literatura elenistică. Asimilând cultura antică, absorbind valorile seculare acumulate de diferite popoare, Biserica a adus lumii o nouă cultură - creștină. Încă de la început, a conectat elemente ale culturilor Occidentului și Orientului. Aceasta a inclus poezia religioasă a lui Israel, idealismul platonician și filologia alexandrinară.

Însă cultura creștină nu era un simplu conglomerat al culturilor anterioare și nici nu putea fi. Religiile păgâne, filosofia antică și idealurile societății antice nu mai satisfăceau nevoile spirituale ale ecumenului multilingv și multifațetat. Răspândirea rapidă a noii credințe, invazia barbară și prăbușirea iminentă a imperiului au creat un sentiment de instabilitate, i-au îndepărtat pe oameni de statuile familiare ale zeilor păgâni și i-au forțat să abandoneze ideile tradiționale despre frumusețe. Atât păgânii, cât și creștinii au simțit instinctiv legătura inseparabilă dintre cultura antică și cultele păgâne. Prin urmare, Biserica, care câștiga putere și, mai ales, aripa sa monahală, a respins moștenirea lumii antice. În același timp, emoțiile creștinilor, în special ale celor needucați și fanatici, nu cunoșteau limite. Statui și opere de artă frumoase au fost distruse, cei mai educați păgâni - oameni de știință și poeți - au fost expulzați și chiar lipsiți de viață.

Însă lumea păgână și cultura sa, și în special cultura elenistică, care dobândise de mult o valoare intrinsecă, nu se gândeau să renunțe. Reforma religioasă a lui Constantin nu a dus la moartea păgânismului, care a intrat în defensivă și a reînviat pentru o scurtă perioadă sub împăratul Iulian Apostatul. Ultimii campioni ai păgânismului nu au fost uneori mai puțin fermi în convingerile lor decât creștinii. Gloria și măreția Romei antice, mândria familială și nivelul ridicat de educație clasică tradițională pentru aristocrația păgână îi susțineau.

Este important de menționat că sub creștinismul victorios, întregul sistem educațional a rămas în esență păgân. În condițiile declinului general al culturii în Occident, intensificat de invazia barbarilor, atât păgânii educați, cât și creștinii iluminați erau preocupați de păstrarea rămășițelor vechii învățături. Școala a devenit o legătură între cultura greco-romană și noua societate creștină. O situație similară s-a dezvoltat în Orientul mai prosper. Bizanțul a moștenit educația clasică din lumea greco-romană. Până în secolul al VII-lea, au înflorit acolo școli superioare, create după modelul antic, unde se predau retorica, gramatica latină și filosofia.

La rândul ei, Biserica nu putea lăsa în afara sferei sale de influență vaste zone ale vieții unde spiritul antic nu se stinsese. Prin eforturile sale, frumoasele forme artistice, filosofice, literare și muzicale ale culturii elenistice au fost umplute cu un conținut nou.

Păgânismul, treptat învins, a pătruns în sferele teologiei, filosofiei și practicii liturgice creștine emergente. Astfel, la joncțiunea a două epoci, într-o luptă care a fost asociată cu mari realizări și pierderi irecuperabile, s-a născut cultura creștină.

Primii creștini, chiar și în perioada persecuției, țineau slujbe în locuri retrase, catacombe și case private. De-a lungul timpului, când a devenit posibil să-și mărturisească credința în mod deschis, slujbele au început să fie ținute în bazilici sau săli publice de întâlnire, care aparținuseră anterior membrilor bogați ai comunității. Începând cu secolul al IV-lea, au început să fie construite noi biserici creștine. Conform legendei, primii constructori de biserici au fost Constantin cel Mare și mama sa Elena. Aceștia au construit numeroase biserici în Țara Sfântă, apoi în Constantinopol.

Baza arhitecturală a bisericilor construite o constituiau aceleași bazilici. Erau dreptunghiuri alungite, cu două galerii deschise (nave) pe laterale. Navele erau încadrate de un rând de coloane subțiri. Existau și camere pentru rugăciune privată. Urmând exemplul templului din Ierusalim, în partea din față (estică) a bazilicii exista un spațiu pentru altar, în fața căruia se ridica un arc. Nișa din spatele altarului (absidei) era deschisă sau acoperită cu perdele. Partea centrală a templului era ocupată de navă, unde erau primiți cei botezați în timpul slujbei, iar în partea de vest (portic) se aflau catehumenii, adică cei care se pregăteau să primească sacramentul botezului. Acoperișul bazilicii era încoronat cu pante netede obișnuite. Cel mai adesea, forma unei astfel de bazilici era cruciformă.

Pe lângă forma alungită și alungită, în arhitectura creștină a fost stabilit timpuriu un tip de templu rotund - o rotondă, cu un tavan boltit și o cupolă deasupra. Această formă de templu a fost, de asemenea, o moștenire a antichității; a fost cel mai adesea folosită în construcția baptisteriilor (baptisteriei) și a bisericilor memoriale pe mormintele asceților creștini. De-a lungul timpului, forma templului rotund a devenit dominantă în Est; Occidentul a rămas fidel în principal formei bazilice.

Cele mai vechi lucrări de pictură creștină sunt picturile murale din catacombele romane. Arta creștină tânără respira focul pasional al credinței, dar nu își dezvoltase încă propriul stil. Adesea, pe pereți se puteau vedea imagini cu subiecte antice și creștine, când sfinții din Vechiul Testament și din Evanghelie apar alături de Orfeu și Eros. Adesea, noile imagini creștine sunt simbolizate de unele păgâne familiare: Orfeu îl înfățișează pe Hristos, Cupidon și Psyche, care apar ca simboluri ale nemuririi sufletului. Motivul antic al păstorului s-a transformat în subiectul „Bunului Păstor” - Hristos păstorindu-și turma, plin de un conținut creștin profund.

Pe lângă intriga, există și imagini individuale de natură simbolică, pline de aluzii secrete și asociații complexe: vița de vie semnifică sângele lui Hristos, coșurile cu fructe - eternitatea vieții spirituale. Cel mai preferat simbol al artei creștine timpurii este peștele - literele cuvântului grecesc corespunzător *ichthys* sunt inițialele sintagmei „Isus Hristos Fiul lui Dumnezeu Mântuitorul”. Pasărea

simbolizează sufletul nemuritor, iar cununa - victoria lui Hristos asupra morții. Imaginile simbolice alcătuiesc modelele decorative ale pereților și tavanelor catacombelor, apoi ale bisericilor.

În timp ce absorbea și reelabora tradițiile antice, Biserica Creștină s-a îndepărtat simultan de ideile evreiești despre artă. De ce a negat Israelul cu atâta încăpățânare reprezentarea lui Dumnezeu? Pentru ei, aceste imagini erau prea realiste, finisate, pământești: nu mai exista loc în ele pentru inexprimabil, transcendental - și orice imagine era percepută ca un *idol* păgân . Pentru creștinism, ca religie a divinității-umanității, o religie care ne învață despre Dumnezeu întrupat în lume, arta plastică devine parte integrantă a sa.

Însă, urmând Evanghelia, arta trebuia să înfățișeze cerul prin mijloace pământești care să reflecte puterea prototipului. Oricât de frumoase și realiste ar fi imaginile, ele nu sunt capabile să transmită esența divină, prin urmare, în arta creștină începe căutarea unor noi forme de reprezentare.

Compozițiile picturale încep să se simplifice, stilul lor devine mai aspru, dar capătă o expresivitate mai mare. În același timp, atât datorită unicității tradițiilor culturale din Occident și Orient, cât și ca urmare a izolării crescânde a imperiilor occidentale și orientale, încep să apară diferențe în artele vizuale.

În țările din Europa de Vest și din Mediterana, cultura antică era adânc înrădăcinată, iar noua artă creștină a fost construită pe aceleași modele antice, cu scenele lor multifigurative și compoziția complexă. În Orient, în țările Asiei Mici, unde tradițiile antice au avut un efect redus, templele erau aproape lipsite de imagini figurative - decorarea templelor consta din cruci, ornamente, imagini cu animale și se menținea în stilul tradițiilor populare ale zonei date. La joncțiunea acestor două culturi - păstrând tradițiile elenistice târzii și elemente ale artei din Egipt, Siria, Iran - s-a născut marea artă a Bizanțului.

Principalele forme ale picturii bizantine timpurii sunt pictura monumentală a templelor (mozaicuri și fresce). Micile cuburi de smalt multicolore care alcătuiau mozaicurile erau așezate într-un unghi special, astfel încât să reflecte lumina și să strălucească ușor, creând o schemă de culori deosebit de solemnă și rafinată. Imaginile pitorești din mozaicuri și fresce se abat de la principiul „similarității” și devin „spiritualizate”. Proporțiile antice sunt treptat încălcate: pe fețele înfățișate apar ochi ciudat de lărgiți și nemișcați; fețele în sine devin mai lungi. Culoarea frescelor devine „mai plată”, contrastul culorilor crește, natura schematică a imaginii devine mai pronunțată, iar perspectiva acesteia se schimbă. Deși aceste schimbări nu sunt încă foarte vizibile, ele creează deja o bază solidă pentru apariția unei forme viitoare, absolut noi, de artă picturală - pictura icoanelor.

Sculptura a suferit schimbări similare. Pentru subiectele sale, în special imaginile lui Hristos și ale evangheliștilor, tânăra artă creștină a folosit forme tradiționale de sculptură: statui antice cu busturi, busturi portret. Reliefurile de pe sarcofage au fost utilizate pe scară largă pentru a înfățișa subiecte creștine. La început, personajele și scenele evanghelice au fost transmise, ca în mozaicurile timpurii, în spirit antic: Hristos și apostolii seamănă cu eroii antici, cu fețele lor frumoase și senine. Cu toate acestea, în timp, imaginea în relief devine din ce în ce mai plată, convențională: figurile cedează locul imaginilor simbolice cu viță de vie, pești etc. Ulterior, sculptura la scară largă a încetat treptat să-i mai intereseze pe maeștrii bizantini, care erau deosebit de precauți în ceea ce privește natura sa de „idol”, iar arta plastică a continuat să se dezvolte în principal în forme mici - artă aplicată și bijuterie. În Bisericile Ortodoxe Răsăritene - succesoarele Bizanțului - sculptura bisericească este foarte rară. În Occident, sculptura tradițională la scară largă, care, împreună cu arhitectura templelor, a format baza artei antice, ocupă invariabil un loc central în decorarea bisericilor catolice.

În viața Bisericii, în special în cult, muzica a început să joace un rol important foarte devreme. Și acest lucru nu este întâmplător - limbajul sunetelor spune uneori mult mai mult decât cuvintele. Nu apelează la mintea, adesea imatură, ci la tainele sufletului, la corzile sale ascunse.

Muzica din ultimele secole ale Imperiului Roman a fost strâns legată de cultele păgâne. A fost o parte integrantă a culturii pe care creștinismul a încercat să o respingă. Prin urmare, Biserica a căutat noi forme de exprimare muzicală. Dezvoltarea culturii muzicale creștine occidentale a fost diferită de cea creștină orientală: în Occident, muzica cultă, de templu, a fost întotdeauna opusă celei seculare, dar în Bizanț nu a existat o astfel de opoziție. Cântările bisericești puteau fi auzite nu numai în biserici, ci și în piețe, la recepții ceremoniale, chiar și la hipodrom. Muzica bisericească a pătruns în viața de zi cu zi a bizantinilor, iar motivele și genurile muzicale seculare au îmbogățit-o.

Aproape toți cercetătorii culturii creștine timpurii sunt de acord că Biserica antică și-a împrumutat formele muzicale din slujba sinagogii evreiești. Acest lucru nu este surprinzător dacă ne amintim că Biserica a încercat să respingă formele muzicale păgâne și că primele comunități creștine s-au format în mediul evreiesc. Pentru citirea publică a textelor Sfintei Scripturi în sinagogă, a fost dezvoltat un tip special de recitativ - o combinație de citire cu voce tare cu o declamație prelungită și intonată. Acest mod de a citi Psalmii a fost numit *psalmodie* . Întrucât Psaltirea a rămas cea mai populară carte a Vechiului Testament în cultul creștin, tehnicile psalmodiei s-au înrădăcinat în mod natural în cântarea bisericească a creștinilor antici. Biserica a adoptat, de asemenea, cântarea *aleluiei* - părțile introductive și finale ale rugăciunii - din practica

sinagogală. Atât imnurile sinagogale, cât și cele bisericești implicau un solist și o congregație.

În multe biserici antice, întreaga congregație cânta, dar, în timp, au început să apară grupuri speciale de cântăreți - coruri. Cea mai importantă preluare a Bisericii primare de la sinagogă este cântatul alternativ a două coruri (cântarea antifonică), care s-a stabilit în practica bisericească, deși istoria introducerii cântării antifonice și însăși semnificația cuvântului *antifon* , așa cum este înțeleasă de creștini în primele secole ale erei noastre, nu sunt încă pe deplin clare. Conform tradiției bisericești, în Occident, cântarea antifonică a fost introdusă în cult de Ambrozie din Milano, iar în Biserica Greacă - de Ioan Gură de Aur, deși și aici sursele istorice sunt contradictorii. La început, cântatul bisericesc era simplu, mai recitativ, dar, în timp, melodia a început să devină din ce în ce mai complexă. Ca și în slujba din sinagogă, cântatul nu era însoțit de instrumente muzicale (tradiția muzicii bisericești exclusiv vocale era înrădăcinată în Biserica Ortodoxă). În primele secole, femeile luau parte la cântare, dar această tradiție s-a stabilit din nou doar în Biserica Răsăriteană; În Biserica Romano-Catolică, din secolul al VI-lea până la începutul secolului nostru, corurile erau compuse doar din bărbați și băieți.

Lupta Bisericii împotriva ereziilor, în special a arianismului, a jucat un rol important în formarea culturii muzicale. Înțelegând perfect importanța muzicii pentru perceperea ideilor religioase, mulți eretici au compus imnuri, ca răspuns la care mari asceți creștini precum Vasile cel Mare, Grigore de Nazianz și mulți alții au compus cântări. Ioan Gură de Aur a jucat un rol remarcabil în eficientizarea structurii cultului și, în consecință, în organizarea sa muzicală. Tradiția îi atribuie introducerea acatistelor (cântări de laudă interpretate de cei care se roagă în picioare) și a troparelor (cântări al căror conținut este legat de o anumită sărbătoare sau eveniment) în uzul liturgic. Știm deja ce semnificație excepțională are opera lui Efrem Sirul pentru poezia creștină timpurie. Tradiția spune că a compus peste 10.000 de imnuri.

Pe lângă cultul sinagogal, moștenirea muzicală antică a exercitat o influență considerabilă asupra muzicii bisericești timpurii. Am menționat deja genurile de muzică seculară care și-au găsit locul în cultul bisericesc, în special în Orient. Un loc important în cultura creștină l-a ocupat și un domeniu precum muzicologia; de exemplu, lucrările muzicologice bizantine timpurii s-au bazat în întregime pe prevederile teoriei muzicale grecești antice. Chiar și primii Părinți ai Bisericii, care aveau o atitudine puternic negativă față de arta păgână (de exemplu, Clement din Alexandria), au recunoscut necondiționat autoritatea lui Aristotel în muzicologie. Astfel, la joncțiunea culturilor evreiască și antică, s-a format arta muzicală creștină, care de-a lungul multor secole a oferit lumii opere de o profunzime și o frumusețe spirituală uimitoare.

Toate formele de artă creștină își găsesc expresia completă și armonioasă în slujbele bisericești. Arhitectura templului, muzica, poezia, veșmintele clerului - totul este dedicat unui singur scop - glorificarea Domnului.

În epoca pre-Noului Testament, mesele de rugăciune în afara Templului au devenit obișnuite printre evrei, însoțite de lecturi biblice și discuții despre credință. Partea principală a mesei era binecuvântarea pâinii și a vinului, precum și o rugăciune de mulțumire. Mese similare, numite *agape* (ospățuri de dragoste), erau ținute și de primii creștini, dar conținutul lor avea deja un caracter hristologic clar exprimat: credincioșii mâncau pâine și vin, amintindu-și de Cina cea de Taină, și spuneau o rugăciune de mulțumire dedicată slujbei răscumpărătoare a lui Hristos.

Agapele au servit drept bază pentru liturghia creștină timpurie, ale cărei puncte centrale nu s-au schimbat până în zilele noastre. Liturghia este principala slujbă creștină, ținută de obicei duminica. Slujba este împărțită în două părți: deschisă tuturor (liturghia catehumenilor) și închisă, solemnă (liturghia credincioșilor). Liturghia constă în lecturi biblice, cântarea psalmilor, predică, rugăciuni de cerere și dezlegare și Euharistie. La sfârșitul liturghiei catehumenilor, toți cei care nu aveau dreptul să participe la a doua parte, în special cei nebotezați, trebuiau să părăsească Templul (până în ziua de azi, ambele părți ale liturghiei sunt împărțite simbolic prin strigătul antic: „Uși, uși!” adresat catehumenilor, deși deja în secolul al VI-lea cele două părți ale liturghiei au încetat să mai fie împărțite). Partea centrală a liturghiei credincioșilor este Euharistia - sacramentul pregătirii și consacrării mesei jertfelnice, când pâinea și vinul sub influența Duhului Sfânt sunt transformate în Sfintele Taine - Trupul și Sângele lui Hristos. La sfârșitul Euharistiei, credincioșii se împărtășesc cu Sfintele Taine. Euharistia a slujit și slujește ca o aducere aminte a jertfei lui Hristos pe cruce, unind creștinii într-un singur Trup al lui Hristos - Biserica.

În esență, structura și conținutul de bază al liturghiei creștine erau aceleași pentru toate bisericile antice, deși ritualurile în sine, rugăciunile specifice diferă. Ordinea rugăciunilor euharistice, probabil, a fost formalizată pentru prima dată de Sfântul Grigore al Cezareei. Un alt rit (ordine) antic al liturghiei, cu o explicație a sensului său, ne-a fost lăsat de Sfântul Chiril al Ierusalimului. În Occident, liturghia romană a devenit dominantă. Liturghia milaneză, pe care tradiția o atribuie Sfântului Ambrozie, este apropiată de cele orientale - Ierusalim, Antiohia și altele. Printre liturghiile destul de numeroase din Orient, în Biserică au fost stabilite și s-au păstrat până în zilele noastre două versiuni din Constantinopol - Sfântul Ioan Gură de Aur și Sfântul Vasile cel Mare (liturghia lui Ioan Gură de Aur este o versiune prescurtată și ușor modificată a liturghiei lui Vasile cel Mare).

Euharistia este unul dintre cele mai importante sacramente sau rituri sacre creștine. Un număr diferit de rituri creștine au fost considerate astfel de rituri sacre în diferite epoci. Dar deja în stadiul incipient al existenței Bisericii, existau șapte rituri, care de-a lungul timpului (în cele din urmă până în secolul al XIII-lea în Occident și mai târziu în Orient) au primit statutul de sacramente în Biserica Creștină. Pe lângă Euharistie, următoarele sunt considerate sacramente:

botezul este un semn al intrării unei persoane în Biserică. De obicei, se săvârșește după o lungă (aproximativ un an) pregătire;

căsătoria - sfințirea iubirii conjugale și a vieții de familie de către Biserică;

pocăința este împăcarea unui păcătos cu Dumnezeu prin mărturisirea și iertarea păcatelor;

Mirungere - ungerea cu untdelemn ca semn al pogorârii Duhului lui Dumnezeu asupra unui membru al Bisericii;

hirotonire - punerea mâinilor peste un creștin care este hirotonit în rangul preoțesc sau episcopal, îndeplinind astfel succesiunea slujirii bisericești de la apostolii lui Hristos.

Maslu, sau miruirea, este ungerea bolnavilor cu untdelemn ca semn al sfințirii trupului și sufletului lor.

Participarea la sacramente a fost și este temelia vieții unui creștin, sfințind-o și umplând-o cu putere spirituală.

Dezvoltarea filosofiei și teologiei creștine

Sfântul Vasile cel Mare, în discursul său către tineri, a îndemnat la studiul poeziei și științei clasice, dar la studierea lor critică. Astfel, sfântul și, în persoana sa, întreaga Biserică, și-au definit atitudinea față de literatura veche: criteriul de valoare pentru un creștin ar trebui să fie respectarea principiilor creștine fundamentale. Există multe lucruri frumoase la poeți, dar nu totul este util. „Nu uitați”, spune Vasile, „că și trandafirii au spini”. Reflectând asupra marelui poet grec Homer, Vasile observă că, deși cheamă la virtute, poetul înlocuiește, de fapt, adevărata noblețe interioară cu frumusețea exterioară. El găsește o discordie similară la Euripide. Vasile cel Mare vede motivele pentru aceasta în netemeinicitatea eticii grecești, în lipsa de susținere pentru aceasta pe categorii morale fundamentale care decurg din credința în Dumnezeu Unic.

Vasile cel Mare consideră că începuturile unei învățături cu adevărat morale pot fi găsite doar la câțiva filozofi antici. În acest sens, Vasile îi evidențiază pe Platon și Diogene, vorbind chiar despre prezența unei baze teoretice pentru ascetism în rândul filozofilor greci, deși înțeleasă în întregime în spiritul elen.

Un strălucit cunoscător al culturii clasice, Vasile cel Mare a derivat principiile filosofiei creștine emergente din realizările acesteia, filosofice. În conversațiile sale despre crearea lumii, numite Hexaemeron, el a arătat limitele gândirii antice, care deducea originea materiei din materie (asta învățau Thales și Anaxagoras). La baza ființei, spune Vasile cel Mare, se află Voința lui Dumnezeu. Materia nu este eternă; numai Ființa Absolută - Dumnezeu - poate fi eternă.

Mare om al rugăciunii și creator al liturghiei, învățător de morală și profund gânditor-teolog, pustnic și episcop, Vasile cel Mare a manifestat, de asemenea, un interes deosebit pentru chestiunile de istorie naturală, acordându-le o atenție considerabilă. Descrierile lumii vegetale și animale din operele sale mărturisesc cunoștințele sale enciclopedice despre științele naturii; uneori pune întrebări legate, de exemplu, de sfera biologică, care, apropo, nu au primit încă răspunsuri. Folosind exemplul lui Vasile cel Mare, putem observa că Biserica a tratat lumea și natura nu doar poetic, ci a încurajat și studiul lor ca element important al viziunii creștine asupra lumii.

Un alt reprezentant al Bisericii care a jucat un rol important în dezvoltarea filosofiei și teologiei creștine a fost fratele lui Vasile, Grigore de Nyssa.

Grigore, născut în Cappadocia, în orașul Cezareea, a fost fratele mai mic al lui Vasile. Grigore i-a numit pe el și pe sora sa Macrina profesorii săi. Primind o bună educație clasică, a predat retorică, dar sub influența lui Grigore de Nazianz, s-a dedicat slujirii creștine. La cererea lui Vasile, Grigore a slujit ca preot în dioceza sa - Cappadocia, apoi a fost hirotonit episcop, ocupând scaunul vacant din Nyssa în 371. A luat parte activă la lupta împotriva arienilor, motiv pentru care a fost înlăturat din scaun de către împăratul Valens. În 378 și-a continuat slujirea episcopală, ajutând la înființarea de biserici în Palestina și Arabia, apărând în același timp opiniile teologice ortodoxe: se știe că la Sinodul de la Constantinopol din 381, Grigore a apărat Crezul de la Niceea împotriva lui Apollinaris din Laodiceea, care învăța despre incompletitudinea naturii umane a lui Hristos.

Realizările lui Grigore de Nyssa ca figură publică și bisericească cu greu pot fi considerate deosebit de remarcabile. Aici l-a eclipsat fratele său. Cu toate acestea, ca filosof și teolog remarcabil, Grigore de Nyssa a adus o contribuție cu adevărat mare la gândirea creștină. El a dezvoltat învățăturile despre Înviere, harul divin și Numele lui Dumnezeu. Dezvoltările sale cristologice și învățătura

despre Treime sunt profunde. A scris lucrări despre ascetism și unitatea mistică cu Dumnezeu. La fel ca fratele său, Grigore a acordat o mare atenție structurii lumii, creării universului de către Dumnezeu. Lumea, conform învățăturii sale, este rațională, iar omul este întruchiparea rațiunii în natură. Gândirea sa, mintea sa sunt întruchipate în cuvânt, al cărui prototip este Logosul - Cuvântul lui Dumnezeu. Lumea este creată prin voința Logosului.

Vorbind despre originea răului, Grigore neagă existența sa independentă. Răul apare acolo unde binele lipsește. Dar răul nu este pur și simplu o negare a binelui, ci se naște în interiorul omului. Dar Dumnezeu este singurul Creator al tuturor lucrurilor și al tuturor. Cum s-ar putea Dumnezeu să se implice în răul din natura umană? Potrivit lui Grigore, „doar răul este josnic prin natura sa. Iar ordinea naturii, stabilită de Voința și legea divină, este departe de a fi o mustrare pentru viciu". Este vorba despre contradicția dintre trupul și duhul omului: numai duhul poate înțelege Iubirea Divină, în timp ce trupul este limitat. Mântuirea omului a fost realizată de Hristos, care a unit în sine Divinul și umanul, trupul și Duhul într-un singur întreg.

Grigore de Nyssa, Vasile cel Mare și Grigore de Nazianz sunt trei mari figuri ale Bisericii, care în tradiția creștină sunt numiți „Părinții Capadocieni". Ei au pus bazele teologiei Bisericii Răsăritene, fiind în același timp exponenți străluciți ai ideilor uneia dintre cele două școli teologice ale vremii, și anume cea alexandrină.

Predecesorii profesorilor școlii alexandrine au fost teologi, filozofi și scriitori evrei elenizați din Alexandria, cel mai mare centru al diasporei (dispersiei) evreiești. Unul dintre primii reprezentanți ai acestei tendințe a fost Aristobul (secolul al II-lea î.Hr.), care, împreună cu adepții săi, a adoptat metoda alegorică de interpretare a textelor antice, dezvoltată pentru prima dată de filozofii greci. Cel mai prolific și influent teolog evreu al școlii alexandrine a fost Filon din Alexandria, care a trăit în secolul al I-lea.

Școala creștină alexandriană a pornit de la școala catehetică din Alexandria, condusă de remarcabilul teolog Clement al Alexandriei (cca. 150–cca. 215). În lucrările sale apologetice, Clement a fost primul care a fundamentat principiul asimilării elementelor culturii antice, în special a filosofiei, de către creștinism. Succesorul său, Origen, care a fost recunoscut ulterior ca învățător al Bisericii, a devenit și el o personalitate a Școlii alexandrine. Origen, a cărui moștenire teologică și filologică este neprețuită pentru Biserică, a aplicat principiul alegorismului în interpretarea textelor biblice cu o consecvență excepțională. Și, deși Biserica a condamnat unele dintre prevederile sale, influența lui Origen asupra teologilor Bisericii antice a fost enormă. Nu numai „Părinții capadocieni" au devenit adepții săi; mari teologi occidentali - Sfântul Ambrozie al Milanolui,

Fericitul Augustin, Fericitul Ieronim - au învățat și ei multe de la el. Cel mai proeminent reprezentant al teologiei alexandrine a fost Chiril al Alexandriei (cca. 370–444).

Principala caracteristică a teologiei școlii alexandrine a fost accentul persistent pus pe unitatea persoanei lui Hristos, inseparabilitatea celor două naturi în El, cea divină și cea umană. În același timp, teologii alexandrini nu au amestecat cele două naturi în Hristos. Pentru Chiril al Alexandriei, Dumnezeu-Logosul, Iisus Hristos cel veșnic existent, a rămas același așa cum era înainte de întruparea Sa ca om. El și-a adăugat natura umană fără a-Și schimba natura Sa divină.

Problema a fost complicată de faptul că limbajul teologic pentru teologia creștină emergentă nu era suficient dezvoltat. În plus, chestiunea foarte complexă a unirii a două naturi în Dumnezeu-omul era dificilă pentru gândirea umană și exprimarea ei precisă. Dorința de a sublinia unitatea persoanei lui Hristos de către teologii alexandrini a dus totuși uneori la estomparea diferenței dintre cele trei persoane, sau ipostase, ale Unui Dumnezeu - Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt. Meritele dezvoltării doctrinei Treimii, ca în primul rând trei ipostase necontopite ale Dumnezeirii, aparțin în primul rând teologilor școlii antiohiene.

Dezvoltarea școlii antiohiene s-a încheiat ceva mai târziu decât cea a Alexandriei. Spre deosebire de aceasta din urmă, teologii școlii antiohiene au insistat asupra unei interpretări literale și istorice a Sfintei Scripturi. În ceea ce privește doctrina Treimii, trăsăturile prezentării dogmelor de către antiohieni pot fi urmărite în exemplul „Cuvintelor catehetice” ale lui Chiril al Ierusalimului (cca. 315-386), unul dintre primii scriitori ai acestei școli.

Kirill își bazează teologia pe Crezul de la Niceea și prezintă dogma creștină clar, viu și simplu. Cunoaște bine Scripturile, dar nu folosește excesiv citatele.

Dumnezeu, conform lui Kirill, este în tot ceea ce există, dar în același timp, fiind Creatorul, El este în afara lumii. În numele mântuirii oamenilor, Dumnezeu S-a întrupat în Hristos, devenind un Om real, complet, perfect. Dumnezeu a mântuit lumea și o va judeca la sfârșitul timpurilor. În lume, există forțe ale Anticristului, care vor lupta Împărăția lui Dumnezeu până la sfârșitul istoriei, când vor suferi înfrângerea finală.

Printre alți reprezentanți ai școlii antiohiene, se pot evidenția Diodor din Tars, Teodoret din Cir, Teodor din Mopsuestia. Toți au subliniat umanitatea deplină a lui Hristos, insistând în special asupra nelegiuirii amestecării celor două naturi ale Sale. Teologia lui Clement din Alexandria, care, în primul rând, a văzut în Hristos inseparabilitatea naturii divine și umane, a stârnit uneori îndoieli în rândul teologilor antiohieni. Aceștia au văzut în ideile lui Clement o încercare de a

ascunde umanitatea lui Hristos. Dar antiohienii înșiși au fost acuzați că minimalizează natura divină a Mântuitorului, încercând să-L prezinte doar ca pe un om.

Astfel, perioada patristică timpurie, „epoca de aur” a teologiei creștine, se apropia de sfârșit prin eforturile comune ale școlilor alexandrine, antiohiene și ale altora, în dezbaterile aprinse ale marilor teologi. Era destinată să fie rezumată și să deschidă noi căi de dezvoltare în Occident de către Fericitul Augustin, iar în Orient de către sinoadele hristologice.

La cumpăna epocilor

Imperiul Roman se afla în pragul distrugerii sale. Împăratul Teodosie a reușit să oprească atacul barbar doar pentru scurt timp. Dar odată cu moartea sa (395) și împărțirea finală a imperiului în vest și est, orice rezistență era deja zadarnică. Conducătorii Romei, simțind puterea popoarelor aflate sub controlul lor, au început să caute sprijin la acestea. Germanii și galii au inundat armata. Cu toate acestea, nu atât invazia externă amenința prăbușirea imperiului odinioară puternic, cât sentimentul unei catastrofe interne.

„Suntem îngrijorați de convertirea goților și a vandalilor”, scria preotul Salvicon din Marsilia în secolul al V-lea, „dar în ce fel suntem noi mai buni decât ei sau în ce fel ne putem compara cu ei?” Ioan Gură de Aur observase deja norii gata să izbucnească într-o furtună deasupra Orașului Etern. Conform mărturiei unanime a contemporanilor, starea spirituală a oamenilor era extrem de jalnică. Ateismul în masă era combinat cu superstiții absurde. Noua artă creștină abia își făcea apariția, în timp ce arta antică degenera și era reprezentată în cea mai mare parte prin formele cele mai primitive și lipsite de gust.

Roma era plină de mii de vagabonzi șomeri, care trăiau din pomană și își petreceau zilele la circ. Dragostea pentru spectacolele sângeroase a crescut, mărturisind prăbușirea completă a culturii și sălbăticia crescândă a oamenilor. Astfel, într-o zi, mulțimea a sfâșiat în bucăți un călugăr care încerca să oprească o luptă de gladiatori.

Populația a ignorat serviciul militar, iar armata s-a dezintegrat. Soldații au început să fie recrutați dintre țărani și chiar sclavi, ceea ce a dus la sărăcirea agriculturii.

În 410, trupele lui Alaric au luat Roma cu asalt. Pentru prima dată în multe secole, piciorul unui învingător a pășit pe pământul Orașului Etern. Acest eveniment continuă să-i entuziasmeze pe istorici. De ce a căzut puternicul Imperiu? Există multe motive - economice, sociale, culturale. Lumea intra într-o nouă fază a dezvoltării sale - feudalismul, și nu exista nicio sferă a vieții care să

nu fie supusă unei rupturi decisive. După ce a absorbit noi teritorii și popoare, imperiul a devenit ostatic al propriei puteri. Dar nici Alaric, nici alți barbari nu au fost adevărata cauză a prăbușirii. Imperiul Roman a fost un exemplu al celei mai grandioase și, în cele din urmă, nereușite încercări de a uni oameni de diferite culturi și credințe religioase. Încercarea de a găsi unitatea prin adoptarea unei religii comune - creștinismul, care trebuia să egaleze națiunile și să unească pe toți în Hristos, a fost pur artificială. Roma nu a crescut până la adevăratul creștinism și l-a acceptat doar extern. Chiar și majoritatea liderilor săi, care au rămas captivi vechilor obiceiuri și idei, nu erau impregnați de spiritul adevăratei Biserici.

Însă semințele culturii creștine au început totuși să dea roade, ceea ce le-a dat păgânilor un motiv să dea vina pe Biserică, să vorbească despre creștinismul care a distrus Roma. Declinul general al țării, care devenise recent creștină, a provocat doar amărăciune și nedumerire în rândul creștinilor din Occident. Aceștia au fost copleșiți de îndoieli cu privire la corectitudinea căii. Fericitul Ieronim a plâns când a aflat vestea distrugerii orașului; mulți au văzut în catastrofă pedeapsa istoriei, mâna pedepsitoare a lui Dumnezeu. Și abia în 426 a fost publicată celebra carte „Cetatea lui Dumnezeu”, scrisă de episcopul de Hipona, Augustin, care explica evenimentele tragice lumii creștine.

Fericitul Augustin este una dintre cele mai semnificative figuri din istoria creștinismului. El a fost chiar persoana despre care se spune: „sufletul epocii”. Spiritul său a lăsat o amprentă de nești asupra întregii dezvoltări ulterioare a culturii și a Bisericii, atât în Occident, cât și în Orient. Calea care l-a condus la Hristos a fost dificilă, dar și rodnică: posedând daruri enorme ca scriitor și psiholog, Augustin a putut să-și analizeze căutările, reflectându-le în opere nemuritoare care au devenit capodopere ale literaturii universale. Printre aceste lucrări se remarcă „Spovedirea”, în care marele învățător al Bisericii vorbește despre drumul vieții și chemarea sa.

Fiul unui păgân și al unui creștin, Augustin s-a născut în Tagaste (Algeria de astăzi) și a primit o educație bună. În tinerețe, a mers în capitala Africii de Nord, Cartagina, unde s-a dedat cu bucurie vieții seculare. Dar în curând această viață l-a plictisit, iar Augustin a început să se gândească din ce în ce mai mult la sensul existenței umane. Treptat, dorințele sale inconștiente s-au transformat într-o dorință de fericire și armonie - a fost influențat în special de cărțile lui Cicero. Augustin a ajuns la concluzia că numai adevărata înțelepciune, și filosofia în special, pot oferi unei persoane adevărata fericire.

În căutarea sa spirituală, Augustin, desigur, nu a ezitat să se îndrepte către Biblie. Cu toate acestea, la început, calea sa către cunoaștere nu a avut succes. A studiat Biblia în cercul maniheilor - adepți ai unei religii foarte influente din acea

epocă, un amestec de zoroastrism iranian cu creștinism și culte orientale. Principala caracteristică a maniheismului era dualismul său - credința în două puteri superioare care conduc lumea și sunt veșnic opuse una celeilalte. Dumnezeul Vechiului Testament acționa ca o forță malefică pentru manihei, iar Dumnezeul Noului Testament acționa ca o forță bună. În plus, maniheismul vedea adevărata realitate doar în fenomenele naturii materiale, spiritualizând soarele, luna, planetele și plantele. Lipsit în esență de rădăcini filozofice autentice, se reducea cel mai adesea la materialism grosolan. Nu este surprinzător că, după ce acceptase acest concept de ceva vreme, Augustin a devenit curând dezamăgit de el: „Această lume materială și formele ei senzoriale, de care nu mă puteam desprinde nici măcar în gânduri, îmi apăsau atât de mult spiritul, încât, sufocându-mă sub ea, nu mai puteam respira aerul pur al adevărului dătător de viață."

Curând, Augustin s-a mutat de la Cartagina la Roma ca profesor, iar în 384 la Milano. Din acest moment, o schimbare radicală a avut loc în viața sa.

Augustin este uimit de predicile lui Ambrozie din Milano și începe să înțeleagă prăpastia dintre maniheism și creștinism. Cu toate acestea, nu avea suficiente motive pentru a accepta învățătura paradoxală a Bisericii despre Întrupare. Abia după ce i-a cunoscut pe Aristotel, Platon și filozofii neoplatonici și-a dat seama de profunzimea existenței imateriale în care se revela misterul divin. Adevărata revelație pentru el a fost citirea scrisorilor Apostolului Pavel: Augustin a simțit cum Harul lui Dumnezeu îl atrăgea și cât de încăpățânat i se opunea. Treptat, Dumnezeu, după care sufletul său tânjise de mult, s-a întors în conștiința sa.

Însă vechile sale obiceiuri nu l-au lăsat să plece ușor. Augustin s-a rugat pentru mântuire, sperând în secret că nu va fi ascultat. Abia după o luptă interioară dificilă, Augustin s-a hotărât: în 387 a fost botezat de Sfântul Ambrozie. Un an mai târziu a devenit călugăr, iar doi ani mai târziu, preoție. Astfel, Biserica lui Hristos a dobândit un gânditor care a jucat un rol remarcabil în istoria sa.

Augustin s-a distins în diverse domenii. În 396, a preluat scaunul episcopal al orașului Hippo, rămânând acolo până la moartea sa. Augustin a fondat prima mănăstire din Africa Latină și a predicat activ creștinismul. A combinat slujirea bisericească cu o vastă muncă literară.

Moștenirea lui Augustin constă în peste 100 de titluri. Acestea sunt lucrări polemice îndreptate împotriva ereziilor care au sfâșiat literalmente Biserica, în primul rând împotriva maniheismului, donatismului și pelagianismului, precum și împotriva rezistenței încăpățânate față de păgânismul roman; lucrări despre exegeza Sfintei Scripturi, chestiuni dogmatice, istoriosofie, etică creștină. Aproximativ 400 dintre predicile sale și numeroase scrisori, lucrări autobiografice,

au supraviețuit. Practic nu a existat nicio sferă a vieții creștine asupra căreia ideile lui Augustin să nu fi avut o influență profundă. Cu toate acestea, mulți cercetători consideră contribuția lui Augustin la doctrina Bisericii ca fiind cea mai originală și valoroasă. După capturarea Romei de către Alaric, această doctrină și-a găsit deplina desăvârșire în cartea „Despre Cetatea lui Dumnezeu". Cuvântul lui Augustin a sunat atunci ca o voce a speranței în haosul, disperarea și confuzia generală. El a respins și a ridiculizat cu hotărâre plângerile păgânilor că creștinismul distrusese Roma, subliniind că dezastrele sociale zguduiseră lumea cu mult înainte de Hristos.

Căderea Romei, conform lui Augustin, ar trebui să arate încă o dată: „cetatea pământească" și tot ce este legată de ea sunt trecătoare. Doar Cetatea lui Dumnezeu există pentru totdeauna. Ce este *Cetatea lui Dumnezeu* ? Este unitatea universală în Hristos - Împărăția Cerurilor, pe care a anunțat-o Mântuitorul. Are o dublă semnificație: ca Împărăție ideală a Duhului și ca cel mai înalt scop al istoriei. Din cele mai vechi timpuri, istoria omenirii a fost istoria luptei dintre două cetăți. Cetatea umană este plină de iubire de sine, este cetatea civilizației și a tot ceea ce este pământesc; cetatea lui Dumnezeu trăiește în întregime în lumina adevărului. Într-o luptă dramatică, Cetatea lui Dumnezeu depășește limitele cetății pământești. Biserica, întruchiparea Cetății lui Dumnezeu, rătăcește pe pământ, spiritualizându-l, sfințind cetatea pământească.

În esență, consideră Augustin, orice vis despre Biserica ca societate creștină completă, ideală, va rămâne vise. Formarea Cetății este un proces real, dar numai ca o pregătire pentru viitoarea Împărăție: plenitudinea ființei poate fi atinsă doar prin eliberarea completă de cătușele naturii umane decăzute. Augustin, într-un moment de disperare generală, a arătat că odată cu venirea lui Hristos istoria nu s-a încheiat, ci a început și că nicio răsturnare nu îi poate opri cursul. Astfel, el a insuflat speranță creștinilor din Occident, arătând în același timp Bisericii marea sa sarcină.

Când Augustin a murit în 430, mesagerii Evului Mediu erau deja la porțile orașului său. Marea Migrație pusese în mișcare hoardele de hunieni. Sfârșitul se apropia.

Atunci Biserica a trăit criza sa finală, care a coincis cu etapa finală a istoriei lumii antice - o criză în timpul căreia prevederile doctrinare fundamentale ale Bisericii au fost formulate și consolidate la Sinoadele Ecumenice III și IV și, în același timp, au fost determinate formele vieții bisericești în Răsărit și Apus.

Această etapă din viața Bisericii este caracterizată de strânsa interpenetrare a sferelor socio-politice și religioase. În momentul decisiv al invaziei barbare, Biserica a rămas, după cum spunea Ambrozie de Milano, „nemișcată în mijlocul

frământării lumii. Valurile se izbeau de ea, incapabile să o zguduie". Pentru a-și menține o astfel de statornicie în condițiile prăbușirii imperiului, organizarea bisericească a trebuit să se transforme într-o singură structură ierarhică, strict centralizată. Modelul pentru o astfel de centralizare a fost puterea imperială romană.

În timpul domniei împăratului Teodosie al II-lea Caligraf, cu o voință destul de slabă, statul bizantin a fost condus efectiv de sora sa, Pulcheria, o femeie energică, inteligentă și profund religioasă. Pulcheria și-a văzut principalul sprijin în Biserică, care urma să fie condusă de un ierarh devotat și cu o voință puternică. Ea îl vedea ca atare pe Nestorie, care a ocupat tronul patriarhal al Bizanțului în 428. El a fost unul dintre cei mai educați oameni ai timpului său, hotărât și posedând darul elocvenței. După ce a ocupat tronul patriarhal, a visat să-l ridice la nivelul tronului roman.

Întărirea autorității lui Nestorie a fost însă oprită: în jurul său a izbucnit o dezbatere dogmatică. Fiind elev al școlii antiohiene, Nestorie a spus că Preasfânta Fecioară Maria nu putea fi numită Maica Domnului: întrucât Maria era o ființă umană și era imposibil ca Dumnezeu să se nască dintr-o ființă umană, atunci un astfel de nume era inacceptabil. Totuși, un astfel de nume era deja destul de popular în rândul poporului. Acesta a primit sprijin din partea rivalilor tradiționali ai școlii antiohiene - teologii alexandrini și, mai ales, Chiril al Alexandriei. Apărând cu ardoare prevederile învățăturii ortodoxe, Chiril, cunoscut pentru natura sa intransigentă, a dat uneori dovadă de intoleranță față de opiniile adversarilor săi și chiar agresivitate. Mai mult, nu lipsit de ambiție, a dorit să consolideze influența scaunului alexandrin în detrimentul Bizanțului. Disputa despre Maica Domnului a marcat începutul unei polemici mai ample, care a atins diverse prevederi dogmatice.

Învățătura lui Nestorie a fost considerată eretică. Cercetătorii încă se ceartă în ce măsură era eretică. De fapt, diferențele semnificative dintre părțile aflate în dispută au fost rezultatul unei terminologii imprecise, iar disputele în sine au fost cauzate în mare măsură de motive politico-eclezice. În orice caz, în secolele următoare, atitudinea față de Nestorie s-a schimbat și a fost recunoscut ca un gânditor creștin onest și sincer, chiar dacă a greșit în anumite privințe.

După ce a emis o serie de scrisori deschise împotriva lui Nestorie, Chiril și-a asigurat sprijinul Papei Celestin, iar împăratul Teodosie a fost forțat să asculte declarațiile lor comune. În 431, a fost convocat un Sinod în Biserica Maicii Domnului din Efes, care a fost numit al Treilea Sinod Ecumenic.

Clerul antiohian, condus de episcopul Ioan, a vrut, în mod firesc, să-l justifice pe Nestorie, dar antiohienii nu au reușit să ajungă la timp la Conciliu. Chiril s-a

grăbit să deschidă sesiunile conciliului fără episcopii răsăriteni. Nefiind deosebit de pretențios în alegerea mijloacelor sale, Chiril a făcut tot posibilul pentru a se asigura că linia sa va prevala. Astfel, Nestorie a fost detronat. La Constantinopol, Ioan, episcopul Antiohiei, a apelat la împărat, plângându-se de ilegalitatea acțiunilor lui Chiril și ale partidului său. Drept urmare, Ioan a convocat propriul său conciliu alternativ, care a fost numit „soborika”. A început o confuzie teribilă.

Disputa urma să fie soluționată de împărat. Dar Pulcheria a fost de partea lui Chiril. Populația orașului era și ea de partea lui - și, prin urmare, înlăturarea lui Nestorie din scaunul episcopal a fost confirmată. Cu toate acestea, provinciile siriene de est au continuat să adere la învățăturile lui Nestorie și și-au creat propriile comunități independente. Acesta a fost primul imbold pentru divizarea creștinismului răsăritean.

Au trecut aproximativ 20 de ani, dar lupta internă a bisericii nu s-a potolit. În acești ani, o nouă erezie, monofizita, a prins putere. Susținătorii săi învățau despre o singură natură a lui Hristos, cea divină, negând plenitudinea naturii Sale umane. Ei credeau că natura divină a absorbit-o pe cea umană în El. La acea vreme, cea mai autoritară figură din Occidentul european era Papa Leon cel Mare. Sub influența Papei, împăratul Marcian a emis un edict pentru convocarea unui Sinod la Calcedon în 451 pentru a rezolva toate problemele dogmatice și ecleziastice.

Semnificația Sinodului de la Calcedon, care a primit numele de Sinod Ecumenic IV, este cu adevărat enormă. Aici a fost aprobată în cele din urmă formula teologică, reflectând unitatea lui Dumnezeu și a omului în Hristos. Această unitate a fost înțeleasă ca o uniune ipostatică (inseparabilă și necontopită).

La acest Sinod, așa cum am indicat deja, a fost aprobată forma Simbolului Credinței (așa-numitul Simbol al Credinței Niceo-Constantinopolitan), pe care Biserica Ortodoxă îl mărturisește până în ziua de azi. Cu toate acestea, Sinodul de la Calcedon a avut și consecințe triste pentru unitatea lumii creștine răsăritene. După separarea deja menționată a Bisericii Siriene de Est, „nestoriene”, deciziile Sinodului de la Calcedon nu au fost acceptate de bisericile armeană, siriană (iacobită), egipteană (coptă), etiopiană și indiană. Aceste biserici au fost numite *non-calcedoniene* . Unele dintre ele au rămas influente până în zilele noastre, în timp ce din altele au supraviețuit doar câteva comunități. Bisericile bizantină și romană, care au acceptat decizia Sinodului de la Calcedon, s-au autointitulat *ortodoxe* , subliniind atașamentul lor față de învățătura apostolică antică, *dreaptă* (corectă).

Deși această divizare nu a avut aceleași consecințe pentru lumea creștină ca marea schismă ulterioară din 1054, unitatea Bisericii Răsăritene a fost totuși subminată într-o oarecare măsură, ceea ce i-a afectat parcursul istoric.

Totuși, după o luptă dificilă și tensionată, plină de victorii strălucitoare și înfrângeri dureroase, dublate de pierderi, Biserica a păstrat totuși esențialul - a rămas purtătoarea ideii de Dumnezeu-umanitate, chemată să transforme lumea. Și omenirea a intrat într-o nouă eră, nu mai puțin contradictorie și tragică - epoca Evului Mediu.

Capitolul III. Evul Mediu

Evul Mediu, adică perioada de la căderea Romei până la Reformă și Renaștere (deși cercetătorii încă se dezbat despre definiția acestui concept și despre limitele istorice ale Evului Mediu) este o perioadă extrem de plină de evenimente și controverse din istoria creștinismului. În această perioadă, bisericile răsăritene și apusene s-au separat în cele din urmă, alegând căi independente de dezvoltare. În Evul Mediu, s-a format și s-a format structura guvernării bisericești, s-au stabilit principiile și formele de interacțiune dintre biserică și stat. Activitățile bisericii, în toate aspectele sale, au primit înregistrare legală; viața spirituală a început să fie reglementată de reguli clare. Noile relații economice și sociale au avut o influență puternică asupra dezvoltării culturale a țărilor care au făcut parte din fostul Imperiu Roman. Științele naturii, poezia, filosofia, arta - literalmente toate sferele vieții au cunoscut o ascensiune fără precedent. Componentele seculare și spirituale ale Evului Mediu, îmbogățindu-se reciproc, ne-au lăsat cea mai mare moștenire culturală. Aceasta a format baza civilizației noastre actuale, care este numită în mod obișnuit creștină. Cu toate acestea, dezvoltarea societății medievale nu a fost deloc atât de uniformă. Culoarea sa creștină este adesea doar exterioară, ascunzând conținutul care nu este deloc creștin.

Astfel, alături de cele mai mari realizări ale Evului Mediu, nu mai puțin evidente sunt acele fenomene cu adevărat urâte cărora le-a dat naștere. În însăși viziunea asupra lumii a Evului Mediu (adesea identificată de iubitorii de „antichitate” de astăzi cu adevăratul creștinism), în esență, se află cauza acelor elemente false și necreștine pe care cultura europeană le-a absorbit ulterior. Care a fost principala boală a conștiinței medievale? Răspunsul trebuie căutat, aparent, în asimilarea limitată a creștinismului de către popoarele europene.

Creștinismul occidental în Evul Mediu timpuriu

Se pare că până la începutul secolului al V-lea, nu mai puțin de două milioane de oameni fuseseră convertiți la creștinism. Reprezentanți ai primelor Biserici

creștine, deja puternice, din Roma, Constantinopol și Asia Mică au fost trimiși în cele mai îndepărtate ținuturi pentru a duce Vestea Bună oamenilor.

În jurul anului 300, conducătorul Armeniei, Tiridates, a fost botezat, iar Noul Testament a fost tradus în armeană. Armenia a devenit primul stat care s-a proclamat oficial creștin.

Sub Constantin cel Mare, creștinismul s-a răspândit în Etiopia, Georgia și chiar India. Numeroase comunități creștine au început să apară în Occident – în Italia, Cartagina – și în sudul Europei. La Conciliul de la Elvira din 300–306 au participat delegați din sudul Europei, în special din Spania. În același secol al IV-lea, predicatorii creștini au lansat o amplă activitate în nordul Africii.

De o importanță deosebită pentru soarta Bisericii Occidentale a fost procesul de creștinare a Insulelor Britanice și a Europei Centrale. Se știe că episcopii celtici au reprezentat Marea Britanie deja la Conciliul Bisericesc din 314. Chiar înainte de invazia goților occidentali în Imperiul Roman, a început munca misionară printre ei. Această muncă este inextricabil legată de numele creștinului arian Ulfila (cca. 311-383), care a fost hirotonit episcop got și a tradus Sfintele Scripturi în limba gotică. Slujirea sa a fost foarte reușită: existau deja mulți creștini printre goții care au intrat în Roma. Martin de Tours (cca. 317-397) a făcut mult pentru răspândirea Evangheliei printre triburile teutonice. Misiunea sa a fost deosebit de importantă pentru Biserica Occidentală, care era amenințată de raidurile teutonilor războinici. Cu toate acestea, intoleranța, străină spiritului Evangheliei, era deja evidentă în misiunea lui Martin de Tours. Martin i-a unit pe călugării subordonați lui în detașamente care au distrus și ars temple păgâne. În secolele următoare, munca misionară creștină avea să fie adesea însoțită de practica botezului „prin foc și sabie”.

De asemenea, sunt indicative în acest sens convertirea și activitățile regelui Clovis (481–511), primul rege franc care a acceptat creștinismul. Convertirea lui Clovis a avut loc în următoarele circumstanțe: înaintea unei bătălii cu alamanii, un alt trib germanic, Clovis, pierzându-și speranța pentru ajutor de la zeii săi „nativi”, L-a invocat pe Hristos: „Dacă mă ajuți să-mi înving dușmanii și dacă voi experimenta puterea Ta în practică, atunci voi crede în Tine și voi accepta botezul în numele Tău”. A câștigat, iar apoi, sub influența Sfântului Remigius și a soției sale, a acceptat creștinismul în 496. Acum Clovis și-a justificat participarea la războaiele civile în mod diferit: astfel, și-a mutat trupele împotriva lui Alaric, invocând arianismul acestuia din urmă. Cu toate acestea, rezultatul activității misionare printre franci, indiferent de metodele prin care a fost desfășurată, a fost intrarea aproape întregii Galii (teritoriul Franței moderne) în Biserica Creștină.

Mănăstirile irlandeze au jucat un rol unic în dezvoltarea culturii creștine occidentale. Se crede că creștinismul a fost adus în Irlanda de Sfântul Patrick (cca. 389 – cca. 461), care a venit acolo din Marea Britanie la vârsta de 16 ani. Locuitorii Irlandei mărturiseau religia druizilor – un conglomerat complex de idei panteiste-păgâne care au format baza unei culturi dezvoltate și încă în mare parte misterioase. Între anii 432 și 461, Patrick a predicat evanghelia printre celții irlandezi și, în ciuda opoziției preoților locali, a făcut din Irlanda pilonul principal al creștinismului celtic. Mai târziu, în principal călugării irlandezi, fiind cei mai bine pregătiți și educați, au fost trimiși în diferite colțuri ale continentului european pentru a răspândi Evanghelia. Mănăstirile irlandeze au devenit principalele centre de „cărți" din Evul Mediu timpuriu în Occident, unde manuscrisele antice erau păstrate, copiate și studiate.

Când barbarii au distrus Roma și au devenit stăpâni asupra situației din Europa, Biserica s-a confruntat nu doar cu sarcina de a converti formal aceste popoare la creștinism, ci și de a le conduce la adevărata credință și la unitatea universală. Și aici, Biserica s-a confruntat cu o dublă dificultate.

Acei barbari care acceptaseră deja creștinismul (de exemplu, goții) au aderat în principal la arianism. Această învățătură eretică, mai rațională în comparație cu cea ortodoxă și, prin urmare, mai accesibilă omului de rând, a fost stabilită destul de ferm printre goți - mai ales că iluminatorul lor, Ulfila, după cum știm, era arian.

Pe de altă parte, adevărata acceptare a Evangheliei necesita renașterea omului, pocăință și purificare morală. Pentru păgânii educați, căutarea fundamentelor religioase și etice ale vieții era firească: mulți dintre ei simțeau o contradicție puternică între tradițiile părinților lor și adevăratul ideal. Adesea, în procesul unor lungi căutări spirituale, ajungeau la Unicul Dumnezeu în Hristos. O astfel de dualitate era străină lumii barbarilor. Copiii liberi ai pădurilor - goții, lombarzii, francii - nu recunoșteau nicio regulă sau restricție în satisfacerea dorințelor lor. „Nu cunosc nicio ordine, nicio conducere, ci fac totul după bunul lor plac", scria Tacit despre germani. Legea primitivă și moralitatea sălbatică, desigur, nu au contribuit la progresul lor moral și la înțelegerea spiritului și a sarcinilor creștinismului. Conceptul de virtute pentru ei s-a contopit cu conceptul de putere. Astfel, individualismul și dominația celui puternic au determinat viziunea asupra lumii a barbarilor.

Cât despre credințele religioase ale barbarilor, acestea erau un amestec de panteism grosolan și cel mai primitiv păgânism. Germanii antici credeau în formidabilul zeu Wotan, care năvălea prin păduri însoțit de domnițe valkirii războinice. Un alt zeu, nestăpânitorul Thor, tuna în cer și trimitea ploaie pe pământ. Viața zeilor, conform ideilor germanilor, se petrecea în bătălii și orgii. Oamenii credeau că pădurile erau locuite de gnomi, elfi și vrăjitoare, iar în case

trăiau scrunchii. Pietrele sacre, copacii și dumbrăvile erau venerate în tot nordul Europei. Germanii erau apropiați de natură, le era greu să se despartă de credința în spiritele naturii. Dacă panteonul antic dispăruse de la sine, atunci zeitățile germanice continuau să trăiască în conștiința oamenilor.

Misionarii creștini, care convertiseră barbarii păgâni la creștinism, nu se preocupau prea mult de profunzimea convertirii lor. Pentru a-și avansa opera cu mai mult succes, au urmat conștient sau inconștient calea compromisului: fără a nega zeii păgâni, i-au identificat cu demonii și au populat lumea de dincolo cu ei. Astfel, vechile credințe păgâne ale milioanelor de „creștini" nou convertiți nu au dispărut, ci doar s-au schimbat. Demonologia a început să se dezvolte rapid, când demonii au fost înzestrați cu trăsăturile cosmice ale spiritelor păgâne. Și invers, multe zeități minore au dobândit pe nesimțite statutul de sfinți patroni.

Prin urmare, clerul a început să joace rolul preoției păgâne. Înțelegerea creștină timpurie a rolului pastorului ca lider înaintea lui Dumnezeu pentru întreaga comunitate, învestit cu dreptul de a oficia sacramentele, a fost înlocuită de credința că numai prin intermediul preotului poate avea loc comunicarea cu Dumnezeu. Preotului i s-au atribuit puteri magice speciale. O astfel de înțelegere a rolului clerului nu putea decât să le afecteze moralitatea. Clerul din țările barbare, în cea mai mare parte, s-a transformat rapid într-un fel de castă de vrăjitori, lacomi și însetați de putere.

Astfel, creștinizarea Europei nu a crescut atât în profunzime, cât în amploare, datorită anexării mecanice a noilor teritorii la Biserică. Este curios că misiunea de răspândire a creștinismului a fost întreprinsă nu numai de clerici, ci și de creștinii nou convertiți de la barbari - iar în această misiune, așa cum am arătat deja, rolul crucii a fost adesea jucat de sabie. Cu toate acestea, adoptarea creștinismului chiar și sub această formă a fost de mare importanță pentru popoarele barbare din Europa. Același Clovis, deși și-l imagina pe Hristos ca pe cineva asemănător unui Dumnezeu războinic, a încercat să-și schimbe obiceiurile păgâne și să-și modereze cruzimea. Potrivit episcopului Grigore de Tours, el „le-a ordonat poporului său să nu jefuiască pe nimeni nici pe loc, nici în campanie și să nu însușească bunurile nimănui".

Creștinizarea Europei a creat o bază unificată pentru renașterea civilizației care se prăbușise odată cu Imperiul Roman. Creștinismul a devenit fundamentul religios și ideologic pe care au fost construite noi relații economice. Cu toate acestea, fiind de fapt o credință dual, creștinismul de tip semi-păgân nu a putut deveni forța motrice a unei renașteri spirituale și culturale autentice.

Clerul a devenit din ce în ce mai impregnat de interese seculare. La fel ca nobilimea din acea vreme, a început să-și petreacă timpul cu ospețe, vânătoare

și războaie. Educația în rândul clerului a scăzut catastrofal, în timp ce lăcomia și desfrâul au înflorit.

În această perioadă, rolul monahismului ca purtător al iluminării, ca instituție care se ferea de lume și de ispitele ei, a crescut în mod deosebit. Monahismul a fost chemat să devină o fortăreață a Bisericii în vremurile grele ale Evului Mediu timpuriu. Cu toate acestea, înțelegând scopurile și natura chemării sale diferit, monahismul anterior nu reprezenta o singură forță spirituală și era destul de dezbinat. Monahismul avea nevoie de o nouă cartă care să reglementeze strict toate aspectele vieții sale și să definească clar locul său în viața Bisericii și a societății. Crearea unei astfel de carte i-a revenit Sfântului Benedict de Nursia.

Monahismul, sub conducerea Sfântului Atanasie al Alexandriei și a Sfântului Vasile cel Mare, a fost pilonul principal al Bisericii din Răsărit. De asemenea, prin eforturile lui Benedict de Nursia în Italia, a început să joace un rol major în viața spirituală a Occidentului.

Încă foarte tânăr, Benedict a dus o viață ascetică. A trăit în suburbiile Romei. Până la vârsta de 30 de ani, a devenit stareț al mănăstirii. A dus o luptă decisivă împotriva abuzurilor și a moralei seculare, care până atunci pătrunseseră dincolo de zidurile mănăstirii. Dar călugării nu aveau de gând să renunțe la viața lor bine hrănită și confortabilă. Benedict a fost forțat să se retragă din nou în locurile isprăvilor sale tinerești. Curând, oameni însetați de mângâiere spirituală au început să se adune în peștera în care trăia tânărul pustnic. Mulți dintre ei s-au stabilit chiar acolo, în atmosfera binecuvântată care domnea în jurul Sfântului Benedict. Astfel, au apărut mai multe mănăstiri noi. Dar nu a fost lipsit de intrigi, iar Benedict și mai mulți prieteni s-au stabilit pe Muntele Monte Cassino în jurul anului 520. Acolo a început o muncă misionară activă și a construit o mănăstire pe locul Templului lui Apollo, unde a trăit până la sfârșitul zilelor sale. În această mănăstire, a creat faimoasa sa „Regulă a vieții monastice”.

La fel ca asceții orientali, Benedict a ordonat tuturor monahilor să se angajeze în muncă fizică. „Lenea este dușmanul sufletului”, spunea el, „și de aceea frații trebuie să se ocupe de diverse lucrări și, la anumite ore - să citească cărți sacre.” Benedict a definit două ocupații principale pentru călugări - pe lângă munca fizică, aceștia urmau să se ocupe de educație și formare spirituală și, bineînțeles, să respecte cu strictețe orele de rugăciune. Regula Sfântului Benedict era destul de strictă, ceea ce corespundea sarcinilor monahismului din acea vreme. Multe dintre prevederile sale, care acum par oarecum ciudate, rezultau din condițiile de viață din acea vreme: de exemplu, călugării trebuiau să doarmă îmbrăcați și cu cuțitele la cingătoare, pentru a fi pregătiți să respingă un atac brusc al tâlharilor. Trebuiau să poarte cele mai simple haine, să se limiteze la o cantitate minimă de hrană. Doar câteva ore erau alocate somnului: noaptea, călugării slujeau slujbe

lungi. Cu toate acestea, Regula Sfântului Benedict nu poate fi numită în niciun fel crudă și inumană. Nu conține cerințele supererogatorii tipice asceților creștini timpurii și prescrie clemență față de frații slabi și alternarea muncii cu pauze scurte. În prefața regulii, Sfântul Benedict scrie: „Dorim să înființăm o școală pentru slujirea Domnului și sperăm că această regulă nu conține nimic crud sau împovărător".

Monahismul, care își asumase o mare responsabilitate și era chemat să joace un rol important în Biserică, trebuia să fie bine organizat. Prin urmare, Sfântul Benedict a dezvoltat o structură ierarhică a slujirii monahale, cu subordonare strictă și necondiționată a slujitorilor de rang inferior față de cei superiori. Benedict a fost primul care a introdus un jurământ monahal, care, asemenea unui jurământ militar, trebuia să confere o responsabilitate mai mare celor care intră pe calea slujirii și a renunțării la lume. Conform statutului, starețul mănăstirii nu trebuie să abuzeze de puterea sa. Călugării de rând îi pot da sfaturi, iar el este obligat să le asculte.

Regula elaborată de Sfântul Benedict a întărit considerabil monahismul ca principal bastion al Bisericii. Avea să dureze ceva timp până când condițiile istorice din Occident ar impune o revizuire a regulilor monastice elaborate de Sfântul Benedict. Dar pentru a face schimbări fundamentale în viața și practica Bisericii, erau necesari păstori de cel mai înalt rang, care să corespundă marilor și ambițioaselor sarcini creștine. Papa Grigore I, numit mai târziu Grigore cel Mare de către Biserică, a devenit exact un astfel de păstor.

Monahismul a devenit adevăratul centru al vieții bisericești și, prin urmare, din mediul monastic a ieșit la iveală un cleric tânăr și talentat, care, sub numele de Grigore I, era destinat să ocupe scaunul roman și să devină unul dintre cei mai mari papi din istoria Bisericii.

Grigore provenea din familia patriciană Anicius, a primit o educație excelentă și în tinerețe a fost prefect al Romei. Dar încă de mic a avut dorința de a duce o viață contemplativă și spirituală. După cum spune biograful său, „părăsind brusc viața seculară, s-a retras la o mănăstire", alăturându-se ordinului benedictin.

Darurile și viața ascetică a lui Grigore au atras atenția Papei Pelagius al II-lea. Grigore a fost trimis în Bizanț pentru mai mulți ani ca reprezentant al scaunului roman. Fiind un oaspete de onoare în bogata capitală orientală, a încercat să ducă o viață modestă. Diplomație complexă la curte, lupta împotriva ereziilor, apărarea intereselor Romei - Grigore a reușit strălucit în toate acestea. Dar abia atunci s-a simțit în elementul său natal, când, după cum spunea el, „a aruncat ancora la țărmurile rugăciunii, în timp ce valurile vieții seculare i-au luat cu asalt sufletul". În 585, Grigore s-a întors la Roma și a devenit stareț al unei mănăstiri.

Când Papa Pelagius a murit în 590, senatul, poporul și clerul l-au ridicat în unanimitate pe cunoscutul stareț la scaunul Sfântului Petru. Grigore s-a opus alegerii cu toată puterea, dar a fost totuși de acord să devină noul papă. Nu i-a fost ușor în această funcție înaltă. Mai târziu, Grigore a remarcat cu tristețe: „Am încercat constant să renunț la lume, la trup, pentru a contempla spiritual binecuvântarea cerească... Dar furtuna ispitelor m-a cufundat instantaneu în abisul anxietății și suferinței." Într-adevăr, situația din acel moment era extrem de dificilă. Știm deja cum țările nou convertite se cufundau treptat în întunericul păgânismului, cum viața spirituală și iluminarea sărăceau în ele. Biserica din Răsărit era din ce în ce mai subordonată împăratului bizantin și, în același timp, pierdea contactul cu Occidentul germanizat.

Realizarea unității Bisericii, cel puțin pe plan extern, a devenit o sarcină prioritară. Grigore și-a dat seama că darurile sale puteau contribui la rezolvarea acesteia. Cu toate acestea, el era departe de extremele politice ale majorității succesorilor săi și, ca monah, a pus valorile spirituale pe primul loc. „Alți mari preoți", a scris celebrul istoric medieval Beda Venerabilul despre el, „s-au îndreptat spre construirea și decorarea bisericilor cu aur și argint, dar el s-a dedicat în întregime grijii îmbogățirii sufletului". Smerenia și bunătatea personală profundă aproape niciodată nu l-au părăsit pe Grigore și nu exista nicio falsitate în faptul că se numea „slujitorul slujitorilor lui Dumnezeu" - Grigore se simțea cu adevărat chemat să-și slujească frații în Hristos.

Totuși, dorința profundă pentru unitatea Bisericii nu l-a împiedicat pe Grigore I să apere primatul (prioritatea) scaunului său. El vedea Cetatea lui Dumnezeu ca o singură Biserică, pe care intenționa să o realizeze prin metode tradiționale - o continuare a tradițiilor unificatoare ale Imperiului Roman. Firește, în ochii săi, Roma era centrul și capul lumii creștine. Și când Patriarhul Bizantin Ioan a început să se autointituleze episcop ecumenic, Grigore a fost sincer indignat. Într-o scrisoare către împăratul Maurițiu, el a notat cu furie: „Petru primește cheile împărăției cerurilor și, în ciuda acestui fapt, nu este numit apostol ecumenic, ci preasfântul om, colegul meu preot, Ioan vrea să fie numit episcop ecumenic!" Astfel, lupta pentru primat dintre scaunele Constantinopolului și Roman a început să se manifeste vizibil, ceea ce a dus ulterior la consecințe tragice.

Învățătura lui Grigore despre preoție a fost de mare importanță pentru creștinism. El credea că un preot ar trebui să trăiască în două sfere: „străduindu-se în sus, fără să-și abandoneze aproapele". În același timp, un preot diferă de un laic doar prin disponibilitatea sa de a-și dedica viața în întregime lui Dumnezeu: „Cine nu a renunțat încă complet la patimile pământești, să renunțe la acceptarea titlului de mediator sau mijlocitor în Biserica lui Dumnezeu". Grigore a respins categoric orice noțiune de superioritate specială a unui pastor față de un laic: „Omul este înălțat prin natură doar față de animalele mute, iar între ei oamenii sunt prin

natură la fel și egali”. Cu toate acestea, aceste prevederi extrem de importante nu au fost pe deplin înțelese în biserica medievală: ideile păgâne despre un preot ca un fel de magician cu o legătură specială cu Dumnezeu, care erau comune printre creștinii nou convertiți din Evul Mediu timpuriu, au supraviețuit până în zilele noastre.

Grigore cel Mare a adus o contribuție semnificativă, pe lângă misiunea unificatoare din Biserică, la întărirea monahismului. Activitatea sa misionară este bine cunoscută, în special în Anglia. A încurajat reforme în liturghia creștină și a scris un cunoscut ghid spiritual și moral pentru pastori.

Nu tot ce se află în opera lui Grigore cel Mare poate fi considerat pozitiv. Apelând la ajutorul statului în încercările de a uni Biserica, Papa Grigore a contribuit enorm la consolidarea viitoare a puterii seculare pentru Biserică, transformând tronul papal într-o forță militar-politică. Proclamând egalitatea preoților și laicilor, el a ridicat în același timp clerul la culmi fără precedent prin reformele sale bisericești, înzestrendu-l efectiv cu putere seculară. Printre neajunsurile lui Grigore cel Mare se poate atribui neglijarea artei, precum și moștenirea filosofică și literară precreștină. Cu toate acestea, Papa Grigore a fost una dintre cele mai remarcabile figuri ale Bisericii, care a lăsat o amprentă semnificativă asupra istoriei sale. În multe privințe, datorită lui au fost conturate căile ulterioare de dezvoltare a Bisericii în Occident.

Bizanțul în timpul domniei împăratului Justinian

În timp ce Roma unea Europa Centrală și de Nord sub conducerea sa spirituală, Bizanțul se străduia să creeze Cetatea lui Dumnezeu în Răsărit. Conducătorii Bizanțului se vedeau ca moștenitori ai împăraților romani, iar statul lor ca un vast imperiu creștin, modelat după cel roman. Această aspirație părea să fie aproape pe deplin realizată în timpul domniei împăratului Justinian (483–565).

Venit la putere în 527, acest împărat a condus „a doua Romă” până la moartea sa. Un om extrem de ambițios, inteligent și educat, a rămas în istoria creștinismului ca un conducător care a influențat semnificativ soarta Bisericii.

În primul rând, Justinian considera că sarcina sa era consolidarea puterii militare și politice a Bizanțului. În timpul campaniilor sale de cucerire, i-a supus pe vandali, i-a învins pe ostrogoți; barbarii au pierdut nordul Africii și o parte semnificativă a Spaniei. A reușit să anexeze popoarele din Peninsula Balcanică la Bizanț. Granițele Bizanțului au început să se apropie de granițele Imperiului Roman. În edictele sale, Justinian s-a autointitulat Împărat Franc, Împărat Alemanic și alte titluri, subliniind pretențiile sale de dominație în Europa.

Justinian a înțeles importanța unității bisericești pentru întărirea puterii imperiale. Fiind doar un co-conducător al Bizanțului, a luptat cu hotărâre împotriva monofiziților, în legătură cu care a stabilit relații cu Papa Ioan al Romei, pe care l-a întâlnit cu onoare în capitala sa. În 544, Justinian a emis Edictul celor Trei Capitole împotriva monofiziților. De asemenea, a contribuit la respingerea nestorianismului.

În relația cu Biserica, Justinian a respectat formal principiul *simfoniei* , care implica coexistența egală și prietenoasă a Bisericii și a statului. Cu toate acestea, în esență, el a finalizat construcția acelei enorme clădiri a absolutismului imperial, din care Biserica urma să devină o parte necesară. Creștinismul era important pentru Justinian doar ca instrument pentru consolidarea statului bizantin. În consecință, împăratul și-a însușit dreptul de a numi și demite liber episcopi și de a stabili legi bisericești care îi erau convenabile. Cu alte cuvinte, pentru Justinian, rolul Bisericii s-a redus la a servi statul, iar acest fenomen în istorie a fost numit *cezaropapism . Principiul cezaropapismului* a fost consolidat formal în faimosul cod legislativ, care acoperea toate aspectele vieții imperiului și a fost numit „Codul lui Justinian”.

Crezând sincer că creștinismul și statul creștin pot fi întărite prin forță, Justinian nu s-a oprit de la nimic. La doi ani după urcarea sa pe tron, a ordonat închiderea Universității din Atena. El le-a interzis evreilor să citească Vechiul Testament în ebraică. În decretele sale, Justinian a declarat că „este corect să-l privezi de bunurile pământești pe oricine se închină lui Dumnezeu în mod incorect”. Justinian a fost cel care a rostit infamele cuvinte despre eretici: „Le este de ajuns că trăiesc!”.

Politica religioasă a lui Justinian, care nu era foarte în concordanță cu spiritul creștin, a dus uneori la rezultate în chestiuni practice la care împăratul nu se aștepta. Astfel, luptând fără milă împotriva ereticilor, el însuși a fost ulterior recunoscut ca eretic - edictul său „Trei Reguli” a fost condamnat de Conciliul de la Constantinopol din 553. Justinian i-a întors împotriva sa pe mulți clerici orientali înclinați spre monofizitism, precum și pe papă în Occident. Acesta a fost în mare măsură motivul rupturii dintre Roma și Constantinopol, care a durat până în 610.

Cesaropapismul , care se născuse în perioada primelor sinoade ecumenice, câștiga din ce în ce mai mult teren în Bizanț. Acesta paraliza efectiv puterea spirituală a Bisericii și aproape o priva de adevărata sa semnificație socială. Biserica era complet dizolvată în treburile pământești, slujind nevoilor conducătorilor statului. Drept urmare, credința în Dumnezeu și viața spirituală au început să existe autonom, împrejmuite de zidurile mănăstirilor. Creștinii sinceri, în loc să sfințească lumea, fugeau de ea - așa cum făceau odinioară primii

călugări anahoreți. Separarea credinței de viață a agravat și mai mult starea tristă a societății bizantine.

Bizanțul revendica dreptul de a fi succesorul Imperiului Roman și, într-un fel, își atingea scopul – dar nu doar prin cucerirea unui teritoriu imens. Monarhul bizantin se bucura de o stăpânire nelimitată, la fel ca împăratul roman. Se afla deasupra legilor. Locuitorii imperiului erau „sclavi ai măreției sale”, iar ceremoniile umilitoare de închinare la împăratul creștin erau mai demne de regii păgâni ai Egiptului, care se considerau fii ai zeilor. Domnia despotică a unor împărați s-a transformat într-un adevărat triumf al terorii, demoralizând din ce în ce mai mult societatea și contribuind la declinul moralei. Nevoile spirituale ale oamenilor erau sărăcite. Locuitorii Constantinopolului își petreceau zilele la circ, unde erau împărțiți cu entuziasm în grupuri care provocau tulburări și vărsare de sânge. La hipodromuri, spectatorii strigau furioși: „Maica Domnului, dă-ne victoria!”; vrăjitori erau angajați să vrăjească caii. Circul prezenta mimi care înfățișau cele mai indecente scene și blasfemiau fără jenă. Orașul era inundat de bordeluri, taverne, beție rampantă și desfrâu. Luxul excesiv al nobilimii imperiale și al înaltului cler coexista cu o sărăcie îngrozitoare. Dragostea de muncă și interesele comune păreau să fi dispărut complet din viața oamenilor. De mai multe ori, în timpul încăierărilor stradale, bizantinii aproape că le-au ars capitala. „Poporul leneș și proletar”, notează istoricul bizantin Leon Diaconul, „are obiceiul de a se apuca de jefuirea proprietăților, de a da foc caselor și de a-și ucide concetățenii în perioadele de tulburări”. Viața de la curte, cufundată în lux, consta dintr-un lanț neîntrerupt de lovituri de stat, șantaj, crime și torturi.

Pentru o lungă perioadă, în Biserică s-au auzit doar voci rare împotriva acestor ultraje, care nu au găsit niciun sprijin în societate. Este curios că licențiozitatea morală a coexistat în mod ciudat cu demonstrația pe scară largă de evlavie. Populația Bizanțului cânta cu pioșenie „Sfinte Dumnezeule” înainte de începerea spectacolelor de circ și arăta o înclinație uimitoare spre teologism. Astfel, potrivit istoricului Agapius, mulțimi de leneși în piață și în cârciumi discutau despre Dumnezeu și esența Sa. Conform remarcii ingenioase a filosofului rus Vl. Soloviov, existau mai mulți teologi în Bizanț decât creștini.

Refuzul Bisericii de a influența viața spirituală a societății a dus la declinul moralei bizantine. Pedeapsa inevitabilă plana deja asupra lumii creștine, care respecta poruncile divine, dar nu le îndeplinea. În 614, un eveniment simbolic s-a transformat într-un avertisment teribil: perșii au luat cu asalt Ierusalimul și au luat crucea lui Hristos ca trofeu pentru capitala lor. Dar acesta a fost doar un precursor al unor evenimente mai importante care au zguduit Bizanțul și întreaga lume creștină.

Totuși, natura contradictorie a creștinismului de tip bizantin a adus nu doar roade negative, ci și pozitive. Între zidurile mănăstirilor, unde toată viața cu adevărat spirituală a societății era forțată să se concentreze, s-au copt roadele remarcabile ale creștinismului răsăritean.

Cel mai caracteristic și remarcabil reprezentant al monahismului bizantin din această epocă este Ioan Scămașul (579-649). Originea sa nu este cunoscută cu precizie. Din biografia destul de succintă a lui Ioan, scrisă de contemporanul său Daniel, aflăm că a venit la mănăstirea de pe Sinai la vârsta de șaisprezece ani și a fost tuns la sfințenie la vârsta de douăzeci de ani. Se pare că Ioan, care a primit porecla „Scolastic", poseda o mare cunoaștere: lucrările sale sunt pline de exemple și imagini împrumutate atât din literatură, cât și din viața practică. Potrivit biografului, „posedând înțelepciune exterioară (lumească), Ioan a propovăduit simplitatea cerească". Mulți au prezis un viitor măreț pentru tânărul pustnic; după o lungă perioadă de singurătate, a început să dea sfaturi și instrucțiuni călugărilor din jurul său și apoi a devenit liderul spiritual al comunității monahale. Și mai puține informații ne-au ajuns despre viața sa din această perioadă. „Dormea", spune Daniil, „atât cât era necesar, ca să nu-i facă rău treaz, iar înainte de culcare se ruga mult și scria cărți. Când activitatea sa didactică a stârnit critici, a încetat să-i învețe pe călugări. Dar imediat ce i s-a cerut să facă acest lucru, a început să se întoarcă la vechiul său mod de viață."

Ioan Climacus și-a dobândit cea mai mare faimă prin celebra sa carte, Scara Paradisului, un ghid pentru monahism.

Ioan diferențiază decisiv între etica monahală și etica seculară. El exclude în esență monahii din viața umanității, numind viața lor „spiritual-îngerească". Cu greu și-a adresat cuvintele laicilor: pentru ei, în opinia sa, este suficient să îndeplinească principiile morale de bază. „Fă tot binele", îi îndeamnă el pe laici, „pe care îl poți face, nu ocărî pe nimeni, nu fura, nu minți, nu te înălța înaintea nimănui, nu nutrești dușmănie față de nimeni, nu părăsi adunările bisericești, fii milostiv față de cei aflați în nevoie. Dacă faci aceasta, atunci nu vei fi departe de Împărăția Cerurilor."

Viața unui călugăr creștin este o altă problemă. Dumnezeu cere mult mai mult de la el. Referindu-se la exemplul evanghelic al tânărului bogat, Ioan spune că, dacă este suficient pentru un laic să împlinească poruncile, atunci un ascet trebuie să „lase totul", să ducă un mod de viață cu totul special, dedicându-l în întregime lui Dumnezeu. Îndrumările călugărilor asceți, care trebuie să „fugă de lume și să nu privească înapoi", reprezintă sarcina principală pe care Sfântul Ioan Scărarul și-a stabilit-o. Cu toate acestea, „Scara Raiului" conține prevederi extrem de importante și relevante pentru întreaga lume creștină. Sfântul Ioan Scărarul a arătat că ascultarea creștină și „tăierea voinței" nu este un fel de

servilism înaintea oamenilor și a lui Dumnezeu, ci o mare ispravă de înfrânare a egoismului, a egoismului. Aceasta duce la realizarea iubirii creștine, înțeleasă ca depășirea limitelor limitărilor umane.

Sentimentul principal și necesar pentru dobândirea sfințeniei înaintea lui Dumnezeu, conform Sfântului Ioan Scăparea, este „frica de Dumnezeu" sau dragostea pentru Dumnezeu. Aceasta înseamnă că atunci când o persoană își dă seama de măreția și sfințenia lui Dumnezeu, încearcă să se evalueze în mod corect și obiectiv pe sine și neajunsurile sale. „O rază de soare", spune Ioan, „pătrunzând printr-o crăpătură în casă, luminează totul, astfel încât cel mai fin praf care plutește în aer este vizibil: la fel, când frica de Domnul intră în inimă, îi arată toate păcatele sale." Autoperfecționarea unui monah, conform Sfântului Ioan Scăparea, necesită o muncă spirituală continuă, depășirea păcătoșeniei, o ascensiune constantă pe „scara" spirituală spre cer – de unde și titlul cărții sale și numele lui Ioan Scăparea, care s-a înrădăcinat în tradiția bisericească.

Apropiat în spirit de Sfântul Varsanufie cel Mare (decedat în jurul anului 563), un pustnic palestinian prin naștere, a fost un egiptean. În tinerețe a trăit într-un oraș mare, se pare în Alexandria, știa mai multe limbi, cunoștea bine Biblia și era destul de educat.

Alegând calea isprăvii ascetice și mistice, Varsanufie a căutat să renunțe pe cât posibil la tot ce era lumesc. Începând cu anul 540, a trăit complet izolat de lumea exterioară. Într-o luptă aprigă cu propriile pasiuni și cu condițiile naturale dure, Varsanufie și-a temperat spiritul. „Dacă îți vor scrie", i-a spus unui frate, „despre ispitele pe care le-am îndurat, cred că urechile tale nu vor putea să le suporte și poate că nimeni nu le poate suporta în prezent."

Nimănui nu i se permitea să-l vadă, cu excepția unei singure persoane de încredere, prin care Varsanufie exercita conducerea spirituală asupra unei mari comunități monahale. Grija sa pentru frații săi și dragostea pentru ei erau atât de mari încât Varsanufie se ruga lui Dumnezeu fie să-i primească în Împărăția Sa, fie să-l distrugă și pe el. Deși Varsanufie nu vedea fețele novicilor, cunoștea toate nuanțele vieții lor spirituale și, în rugăciune, lua asupra sa greutatea păcatelor omenești.

Varsanufie numește cel mai înalt scop al unui ascet (și, într-adevăr, al fiecărui creștin) dobândirea Duhului lui Dumnezeu prin desăvârșirea interioară. Duhul lui Dumnezeu conduce o persoană pe calea adevărată și o înalță în sus, „chiar și până în al șaptelea cer, unde (o persoană) este vrednică să vadă lucruri de nedescris și cumplite, pe care nimeni nu le poate vedea decât cei vrednici de această măsură".

Dacă, sub influența bolilor mintale sau a hipnozei, o persoană poate face lucruri de care nu ar fi capabilă într-o stare normală, a învățat Barsanuphius, atunci odată cu dobândirea Spiritului, o persoană poate contempla invizibilul, poate vindeca bolnavii și chiar poate învia morții.

Potrivit lui, o persoană care a atins o astfel de înălțime spirituală se întoarce la Creator și devine „fratele lui Isus". Totuși, această cale este pregătită, potrivit lui Varsanufie, nu pentru toată lumea, ci doar pentru cei aleși.

Un discipol al lui Varsanufie, Avva (părintele) Dorotei (d. 620), care și-a consemnat învățăturile, s-a dedicat într-o măsură mai mare sarcinilor de serviciu social, fără a neglija lucrurile „exterioare". Aceasta a vizat atât slujirea sa (de exemplu, prin eforturile lui Dorotei, a fost înființat un spital), cât și creativitatea sa: „Instrucțiunile Mântuitoare de Suflet" ale lui Dorotei se aplică în principal laicilor și sunt lipsite de o nuanță specific monahală. Monahismul, potrivit lui Dorotei, este doar una dintre căile asceticismului creștin. Un ascet poate fi numit teolog, cărturar, luptător pentru credință, filantrop, misionar, predicator al moralității creștine și, în cele din urmă, fiecare creștin care duce o luptă oră de oră pentru dominația naturii sale spirituale asupra celei fizice.

Ascetismul, crede Avva Doroteu, presupune dezvoltarea voinței ca instrument pentru menținerea esenței spirituale a omului. Conștiința, potrivit lui, este prima condiție prealabilă a acestei esențe, o „lege naturală" care permite distingerea între bine și rău.

Ca mulți asceți, Doroteu crede că este necesar ca oamenii să realizeze că pedeapsa pentru păcat este inevitabilă. Dar dacă în stadiul inițial al dezvoltării spirituale frica de pedeapsă joacă un rol important, atunci pe măsură ce o persoană se îmbunătățește, frica dispare. Doroteu citează cuvintele Sfântului Anton: „Nu mă mai tem de Dumnezeu, ci Îl iubesc".

Iubirea față de Dumnezeu și față de aproapele este un întreg unitar. Cea mai importantă poziție a învățăturii creștine sună și mai clar la Dorotei decât la învățătorii săi: „Să ne imaginăm că lumea este un cerc, al cărui centru este Dumnezeu, razele sunt căile vieții oamenilor. Când oamenii se apropie de Dumnezeu, se apropie unii de alții." În aceste perspective uimitoare, Avva Dorotei este apropiat de autorul unor opere filozofice și religioase remarcabile din acea epocă - Areopagitul.

Cele mai bune realizări ale gândirii literare și filosofice bizantine și-au găsit întruchiparea în Areopagitica - lucrări scrise în numele fostului păgân Dionisie, care l-a auzit pe apostolul Pavel predicând în Areopagului atenian, a acceptat creștinismul și a devenit primul episcop al Atenei.

Judecând după conținutul Areopagiticilor, acestea nu ar fi putut fi scrise mai devreme de a doua jumătate a secolului al V-lea. Aproape nimic nu se știe despre adevăratul autor, așa că în literatura științifică este de obicei numit pseudo-Dionisie Areopagitul.

Ideea principală care stă la baza viziunii asupra lumii a Areopagitului este Unitatea și Armonia Totală, create de iubirea asupra lumii, „iubirea sfântă, care este o dulce revărsare a unității inexprimabile și nu recunoaște nici început, nici sfârșit. Este ca un cerc etern, în care binele servește simultan ca plan, centru, rază și circumferință".

Omul, în existența sa limitată, poate și trebuie să se alăture marelui „cerc al iubirii", care este existența divină. Dar căile de a se alătura acestei existențe sunt diferite. Areopagitul identifică trei căi posibile:

prima cale este cunoașterea bunătății lui Dumnezeu, care este reflectată simbolic în Sfintele Scripturi;

A doua cale constă în studiul lumii create, asupra căreia este imprimată iubirea divină. Iubirea lui Dumnezeu este întruchipată în frumusețe: „Materia, primind existența de la frumos în esență, păstrează în distribuția părților sale unele urme de Frumusețe constantă." Continuând să dezvolte ideea fundamentală a creștinismului, ideea îndumnezeirii lumii și a trupului, Areopagitul consideră că materia, ca și creație a lui Dumnezeu, participă la binele lumii. Prin urmare, potrivit lui Dionisie, neglijarea problemelor sociale, caracteristică creștinismului bizantin din vremea sa, este inacceptabilă;

A treia cale este calea perfecțiunii creștine sau a „acțiunii" – cea mai înaltă și mai dificilă. Aceasta necesită ca o persoană să renunțe complet atât la sine, cât și la tot ce este pământesc. O persoană trebuie să scape de senzațiile și ideile materiale. Trebuie să renunțe complet nu numai la legile lumii, ci și la rațiune, căci Supremul este inexprimabil. „Ignoranța absolută și fericită constituie cunoașterea Celui Ce depășește toate obiectele cunoașterii umane", spune Pseudo-Areopagitul. Numai o persoană care a atins „ignoranța" completă îl poate cunoaște pe Dumnezeu, Care va coborî în mod misterios în sufletul său. Astfel, Pseudo-Dionisie a fost primul care a dezvoltat tema misticismului creștin ca atare. El a fost primul care a adus la o formă finalizată viziunea cultului creștin ca un sistem complex de simboluri și rituri sacre, exprimând în mod misterios misterele divine ascunse.

Misticismul Areopagitului a avut o semnificație deosebită pentru viața Bisericii Răsăritene. A dobândit o mare popularitate nu numai datorită bazei sale filozofice profunde. Părea să justifice izolarea serviciului religios și monastic de

viața publică a Bizanțului, oferind în același timp o cale spre înălțarea spirituală - nu numai pentru un individ, ci și pentru Biserica pământească în ansamblu.

Drept urmare, practica renunțării și a înțelegerii mistice a Absolutului, care a devenit apanajul doar al călugărilor și era aproape necunoscută bizantinului de rând, a devenit dominantă în Biserica Bizantină. Diversele sale aspecte sunt exprimate în lucrările care au alcătuit Areopagitica: „Despre numele lui Dumnezeu", „Despre teologia mistică", „Despre ierarhia cerească" și altele. Conținutul lor a influențat gândirea creștină medievală. În perioada luptei împotriva ereziilor - monotelismul și iconoclasmul - fragmente din operele Areopagitului au fost citite la Sinoadele Ecumenice. În secolele al VIII-lea, al IX-lea și următoarele, gânditori creștini remarcabili atât din Orient - Ioan Damaschin, Isaac Sirul, cât și din Occident - Anselm de Canterbury, Bonaventura, Toma d'Aquino - s-au inspirat de la el.

Printre realizările remarcabile ale creștinismului bizantin, unul dintre primele locuri îl ocupă pe bună dreptate arta bisericească, care a absorbit o credință profundă, construcții teologice subtile și o mare măiestrie artistică.

În anul 537, a avut loc sfințirea solemnă a Catedralei Sfânta Sofia din Constantinopol. Crearea acestei capodopere a arhitecturii bizantine a fost o pagină cu adevărat semnificativă în istoria Bisericii. Arhitectura sa grandioasă, care a întruchipat strălucit ideea creștinismului, era ca un imn înghețat adus gloriei Creatorului. Mozaicuri minunate, un altar sclipitor de pietre prețioase, arcade gigantice care par să atârne în aer, raze de soare care se revarsă prin numeroase ferestre - toate acestea fac din catedrală, după cum spunea un contemporan, „cel mai mare templu al lui Dumnezeu", în care arta creștină orientală a fost întruchipată în toată splendoarea ei.

Biserica Sfânta Sofia a făcut și încă face o impresie extraordinară. Nu fără motiv i-au fost dedicate descrieri și ode entuziaste; așa cum spunea un poet, „Cine a pășit odată pragul templului divin nu va mai vrea să-l părăsească niciodată". Aici se țineau sinoade bisericești și se oficiau cele mai solemne slujbe divine. Grandoarea și frumusețea Catedralei Sfânta Sofia i-au influențat pe prinții de la Kiev în timpul convertirii lor la creștinism. Chiar și atunci când Bizanțul a fost cucerit de turci, Mahomed al II-lea a venit aici pentru a se ruga lui Allah.

Pe lângă frumoasele monumente de arhitectură bisericească, maeștrii bizantini ne-au lăsat exemple uimitor de frumoase de mozaicuri, precum cele din palatul imperial din Constantinopol (secolele V-VI), din bisericile San Vitale și San Apollinare din Ravenna (secolul VI). Prin bogăția și varietatea culorilor, acestea sunt surprinzător de armonioase. În frescele din Ravenna vedem femei sfinte mergând într-o procesiune misterioasă, figuri expresive ale unor profeți

formidabili cu suluri, Moise ca un tânăr puternic printre stânci sălbatice, îngeri cu aripile coborâte. O oarecare alungire a formelor pe un fundal auriu, ochi uriași gânditori, ipostaze înghețate conferă imaginilor un farmec unic. Figurile sunt oarecum statice, dar respirația eternității este transmisă cu o forță extraordinară.

O trăsătură caracteristică a artei bizantine a fost dorința de a impresiona privitorul cu un lux orbitor. Maeștrii au folosit cantități fabuloase de marmură, email, pietre prețioase și aur în lucrările lor. Mai târziu, din păcate, această tradiție a degenerat în mare măsură în lucrări lipsite de gust, concurând cu cantitatea de aur cheltuită pentru ele, dar în primele etape, luxul operelor artistice a fost combinat cu măiestria execuției lor prin bijuterii.

Nu mai puțin remarcabilă a fost arta miniaturii, care a devenit răspândită în secolul al VI-lea. În miniaturile care ilustrează manuscrisul lui Cosmas Indicopleustes „Topografia creștină", găsim figuri grațioase și ușoare de sfinți și profeți, cu proporții ideale și păstrând trăsăturile individuale ale fiecărui personaj înfățișat.

Influența artei bizantine asupra artei secolelor următoare a fost enormă. Trăsăturile sale pot fi urmărite în Catedrala Sfântul Marcu din Veneția, în Catedrala Aachen din Germania, în Catedrala Sfânta Sofia din Kiev și în lucrări create de maeștri din alte țări.

Criza profundă în care se afla societatea bizantină a avut consecințe grave. Lipsită de sprijin spiritual, societatea se dezintegra în toate sferele, și mai ales în cea pe care creștinismul bizantin o respingea cu groază și dispreț – sfera socio-politică. Și de aici a apărut amenințarea la adresa creștinismului însuși. În întinderile arabe s-a născut o nouă religie – islamul, care a câștigat rapid mulți susținători și s-a transformat în principalul dușman al țărilor lumii creștine. Nașterea islamului este inextricabil legată de numele fondatorului său – profetul arab Mahomed.

Mahomed s-a născut în orașul Mecca și a fost negustor în tinerețe. Căsătorindu-se cu o văduvă bogată, a putut să dedice mult timp reflecției asupra religiei. Fiind o persoană impresionabilă și înzestrată spiritual, Mahomed a avut mai multe viziuni care au devenit pentru el o revelație de sus. Cu toate acestea, a rezistat mult timp vocii care îl chema și chiar a plănuit sinuciderea. Abia în 610, la vârsta de patruzeci de ani, Mahomed a apărut pentru prima dată la Mecca ca profet, dar nu a câștigat prea multă popularitate. Predicile sale au avut mult mai mult succes în rândul pelerinilor care au ajuns la Mecca din Medina. Acest lucru a sporit ostilitatea locuitorilor locali față de Mahomed, iar în 622 a fost forțat să fugă cu cei mai apropiați tovarăși ai săi la Medina, unde a condus comunitatea religioasă și politică. La început, gândurile spirituale ale lui Mahomed erau îndreptate spre

Ierusalim, la fel ca cele ale multor evrei care locuiau la Mecca. Cu toate acestea, nu a găsit sprijin din partea lor și a transferat statutul de oraș sfânt la Mecca.

Stabilindu-și scopul de a eradica păgânismul din orașul său natal, Mahomed, care conducea deja un număr mare de susținători, a declarat un război sfânt (jihad) locuitorilor din Mecca. După numeroase bătălii, purtate cu succese diferite, Mecca a fost în cele din urmă învinsă în 630. Mahomed s-a întors la Medina, unde a murit doi ani mai târziu.

Familiarizat cu iudaismul și creștinismul (în forma sa monofizită) încă din tinerețe, Mahomed a combinat pozițiile acestor religii în învățăturile sale. În același timp, a lipsit iudaismul de culoarea sa națională inerentă și a respins ideea Trinității și a răscumpărării prin har din creștinism. Conștientizându-se ca mesager și confident al lui Dumnezeu, a început să predice o nouă religie - islamul. Datoria omului, potrivit lui Mahomed, este să se străduiască din toate puterile să împlinească legea lui Dumnezeu, supunându-se complet ei.

Legile morale i-au fost descrise ca niște restricții simple și naturale asupra pasiunilor umane.

O fire pasionată și puternică, Mahomed, pe măsură ce numărul susținătorilor săi crește, devine din ce în ce mai impregnat de sarcini și obiective politice. El unește numeroase triburi arabe într-o singură națiune și îi pune în față sarcina de a subordona lumea adevăratei religii - Islamul. Infinit devotați profetului lor, plini de entuziasm și energie, arabii au devenit rapid dușmani formidabili ai celui mai apropiat vecin al lor - Bizanțul.

La curtea împăratului Heraclius, care conducea Bizanțul la acea vreme, apariția unei noi forțe în Arabia a fost inițial binevenită, deoarece împăratul spera să slăbească prin aceasta poziția principalului său dușman, perșii. Cu toate acestea, deja în 633, arabii l-au învins pe Heraclius însuși și au cucerit Damascul, iar în 637, trupele califului Omar se aflau deja sub zidurile Ierusalimului. Patriarhul Ierusalimului, Sofronie, a fost de acord să capituleze cu condiția păstrării sfintelor moaște asociate cu suferința și moartea lui Hristos. Câteva decenii mai târziu, pe locul Templului lui Solomon a fost construită o moschee, care a fost numită „Moscheea lui Omar” și a supraviețuit până în zilele noastre.

Într-o perioadă scurtă de timp, arabii au cucerit Antiohia și Egiptul și au obținut victorii în Africa. Insulele Cipru și Rodos au fost cucerite. Spania a căzut la începutul secolului al VIII-lea. Rezistând cu disperare, Imperiul Bizantin a scăzut constant în dimensiuni și a slăbit an de an.

Populația provinciilor creștine estice a salutat sosirea arabilor. Pe de o parte, acest lucru s-a explicat prin influența puternică a ereziei monofizite în rândul creștinilor din Armenia, Persia, Arabia și țările vecine, pe de altă parte, prin apropierea monofizitismului de opiniile islamice. Situația împăratului Heraclius era disperată, iar apoi inteligentul și energicul Patriarh al Constantinopolului, Sergiu, i-a propus să facă o concesie țărilor estice și să stabilească o alianță (unia) cu monofiziții care dominau acolo. În 638, Heraclius a publicat „Declarația de credință", în care propunea ca lumea creștină să recunoască două naturi în Hristos, dar o singură voință divină. Astfel, vechea erezie monofizită despre unica natură divină în Hristos a fost depășită, dar cu prețul apariției unei noi erezii, care a fost numită *monotelism* [96] . Esența noii erezii, în esență, a rămas aceeași - divinul din Hristos a suprimat umanul. Drept urmare, învățătura bisericească despre divinitatea-umanitatea Mântuitorului a fost emasculată. Noi prevederi dogmatice, menite să unească lumea creștină în fața formidabilului islam, au provocat dezbateri aprinse și o rezistență acerbă în rândul unor creștini ortodocși, dar, printr-o amară ironie a sorții, ele nu au îmbunătățit în niciun fel situația politică a Bizanțului.

În anul 647, Patriarhul Constantinopolului, Paul, și împăratul Constans al II-lea au pregătit un edict care interzicea, sub amenințarea celor mai severe pedepse, orice dezbateri teologice despre voința lui Hristos. De fapt, acest edict confirma inviolabilitatea ereziei monotelite.

Ca urmare a concesiilor teologice făcute ereticilor din Răsărit, doar mici grupuri formate din cei mai consecvenți și mai devotați creștini au apărut ca apărători ai Ortodoxiei. Aceștia erau conduși de călugărul și secretarul personal al împăratului, Maxim, care a intrat în istoria Bisericii ca Sfântul Maxim Mărturisitorul (cca. 580–662). Un alt sfânt remarcabil, Papa Martin I, care a fost devotat cu altruism cauzei Bisericii și a ocupat tronul roman între 649 și 655, i-a oferit lui Maxim un sprijin arzător în apărarea opiniilor ortodoxe.

După mulți ani de lupte nereușite, Maxim a părăsit Bizanțul pentru Occident în 680, sperând să găsească sprijin la Roma. Papa Martin I, realizând gravitatea situației, a convocat un Conciliu la Lateran, avându-l pe Maxim Mărturisitorul ca lider de facto. La Conciliu au fost citite operele lui Pseudo-Dionisie Areopagitul, în care ideea sfințeniei și divinității materiei și creației a fost susținută în mod strălucit și s-a vorbit despre „îndumnezeirea plină de har pentru care tot ce există este construit și dăinuie". Cuvintele lui Pseudo-Areopagit s-au dovedit a fi unul dintre argumentele importante împotriva ereticilor, care căutau să umilească natura creată a omului prin minimalizarea voinței umane a lui Hristos. Maxim însuși a declarat hotărât că „în Hristos s-au unit două naturi și din ele s-a format o ipostază complexă, păstrând în sine ambele naturi din care a fost alcătuit,

nevătămate ca un întreg”. Drept urmare, la sesiunea finală a Conciliului, participanții la acesta au respins în unanimitate noua erezie.

Rezultatele Conciliului Lateran au fost considerate în Bizanț drept înaltă trădare. Soldați au fost trimiși la Roma, care au pătruns în templu, l-au arestat pe Papa Martin I și l-au adus la Constantinopol, de unde a fost exilat la Chersonesus și a murit acolo în 655. Sfântul Maxim a fost exilat în Sciția cea dură, unde „a rămas până la sfârșitul zilelor sale” (a murit în 662).

Se părea că încăpățânarea apărătorilor credinței ortodoxe fusese înfrântă: chiar și papii romani, succesorii curajosului Martin I, au încetat să mai protesteze împotriva inovațiilor teologice. Cu toate acestea, în 668, împăratul Constantin Pogonatus a urcat pe tronul bizantin. Nefiind înclinat spre monotelism, acesta i-a cerut papei să trimită o delegație la Constantinopol pentru a discuta și a rezolva pașnic problemele care continuau să tulbure Biserica, iar mai târziu, în 680, manifestul împăratului a convocat Sinodul Ecumenic.

După lungi dezbateri, participanții la Conciliu au condamnat în cele din urmă erezia monotelită, recunoscându-L pe Mântuitor ca având două naturi și două voințe – divină și umană. Al șaselea Conciliu Ecumenic (680–681) a pus capăt controverselor hristologice care sfâșiaseră Biserica timp de mai multe secole. Cu toate acestea, Biserica a trebuit să îndure o altă încercare: depășirea unei noi erezii cu rădăcini diferite.

Știm deja că în secolul al VII-lea, o parte semnificativă a Imperiului Bizantin, inclusiv multe centre spirituale ale creștinismului, a ajuns pe teritorii cucerite de arabi. Treptat, a început procesul de amestecare a cuceritorilor arabi cu popoarele supuse. Drept urmare, mulți locuitori ai acestor țări, profesând diferite religii, au adoptat islamul, dar islamul a fost influențat și de tradițiile antice. Astfel, s-a creat o cultură musulmană bogată și multifațetată, care a absorbit moștenirea bizantino-creștină, creativitatea spirituală persană și gândirea religioasă evreiască. La rândul său, cultura arabă a avut un impact semnificativ asupra vieții spirituale a Asiei, Europei de Sud și de Est. Cel mai frapant exemplu al unui astfel de impact este cultura Spaniei în secolul al X-lea, în timpul domniei dinastiei omeiazilor.

Interpenetrarea culturilor a fost facilitată în mare măsură de o perioadă destul de lungă de toleranță religioasă (deși limitată) manifestată inițial de musulmani față de popoarele cucerite. Principalele grupuri religioase din teritoriile capturate ale Imperiului Bizantin – creștinii și evreii – au avut ocazia să viziteze biserici și sinagoguri și să se roage liber. În perioada dominației musulmane au apărut și au înflorit centrele culturii creștine, oferind Bisericii o galaxie de asceți, scriitori, poeți și gânditori remarcabili.

În Mesopotamia, acest centru antic al culturii mondiale, locul de naștere al religiei babiloniene, a astrologiei, misticismului evreiesc - Cabala, gnosticismului sirian, încă o dată, ca pe vremea lui Efrem Sirul, a început să fiarbă o viață spirituală intensă. Misticismul oriental tradițional s-a combinat aici cu o gravitație spre raționalism. Ereziile care nu fuseseră depășite în Orient - nestorianismul, monofizitismul, monotelismul - erau orientate spre construcții raționaliste și înclinate spre scheme raționaliste. Nu este o coincidență faptul că operele lui Aristotel, a căror bază rațională se opunea idealismului lui Platon, au câștigat o popularitate deosebită. Operele lui Aristotel au început să fie traduse în arabă și comentate, ceea ce a jucat un rol important în dezvoltarea cunoașterii științifice filosofice și naturale în Orient. Datorită traducerilor latine ale lui Aristotel, moștenirea marelui gânditor grec a influențat toată filosofia europeană ulterioară.

În Damasc, unul dintre cele mai mari centre arabe, aproape întreaga elită intelectuală și artistică era formată din creștini bizantini. Califul Walid I, care a inițiat crearea primelor opere semnificative de arhitectură arabă, a folosit serviciile unor maeștri creștini. De exemplu, Moscheea Omeiadă din Damasc, construită de Walid, arată că arta musulmană își datorează dezvoltarea într-o mare măsură artei bizantine. Astfel, designul decorativ al moscheii nu conține încă acele modele complicate (arabescuri) atât de caracteristice artei islamice ulterioare; colonada poartă, de asemenea, trăsături bizantine clar exprimate.

Creștinismul a avut o influență nu mai mică asupra islamului și în alte sfere. Astfel, se știe că afacerile financiare ale lui Walid I erau gestionate de un grec, un creștin zelos; fiul acestui grec, Ioan, după moartea tatălui său, a devenit guvernatorul Damascului și primul ministru al califatului.

O astfel de toleranță a contribuit la dezvoltarea culturii creștine - aceasta nu numai că nu a decăzut, ci a și înflorit. Acest lucru a fost demonstrat cel mai clar în operele a doi mari gânditori creștini - Sfinții Isaac Sirul și Ioan Damaschinul.

Sfântul Isaac s-a născut în Ninive. În frageda tinerețe, el și fratele său s-au retras la mănăstirea Mar-Matei. Dar nici măcar viața monahală strictă nu l-a satisfăcut pe Isaac. În ciuda cererilor fratelui său, care a devenit starețul mănăstirii, el s-a stabilit în deșert. Cu toate acestea, locuitorii din Ninive au auzit despre isprăvile sale ascetice. L-au implorat pe Isaac să le devină episcop, iar el a fost de acord. A fost hirotonit ca episcop de către conducătorul Bisericii Siriene de Est, care se afla sub influența nestorianismului. După ce a fost episcop doar cinci luni, Isaac a părăsit scaunul, aparent din cauza unor dezacorduri dogmatice cu conducerea Bisericii. Inflexibilitatea lui Isaac în materie de moralitate a jucat, de asemenea, un rol semnificativ în decizia sa. Când a încercat să protesteze împotriva vieții necreștine a turmei sale, referindu-se la legămintele lui Hristos, aceștia i-au răspuns: „Lasă-ți Evanghelia!” Isaac s-a retras mai întâi în munți și apoi la

mănăstirea Rabban-Shabbor. Acolo a rămas până la sfârșitul zilelor sale, orbit de studii și de posturile extenuante.

La început, operele lui Isaac, scrise în siriacă, au rămas aproape neobservate. Abia mai târziu ochii lumii creștine s-au îndreptat către acest ascet, filosof și mistic remarcabil. Operele sale au avut o influență uriașă asupra gândirii creștine atât în Orient, cât și în Occident.

Posedând o fire subtilă și impresionabilă, Isaac și-a dezvoltat lumea interioară într-o asemenea măsură încât a fost numită „vârful". Cea mai bogată experiență de autoobservare, analiza mecanismelor ascunse ale conștiinței umane ne permit să-l considerăm pe Sfântul Isaac un mare psiholog creștin.

Sfântul Isaac credea că este posibil să discuți probleme spirituale doar cu oameni care aveau o oarecare experiență în acest sens, cu cei care „gustaseră dulceața treburilor spirituale". Ajutând oamenii în căutarea lor de Dumnezeu, el a dezvoltat o cale specială către înțelegerea lumilor superioare, care amintește în multe privințe de căile orientale către înțelegerea Celui Atotputernic. În același timp, el a legat direct iluminarea spirituală de etica creștină și de acțiunile umane.

Isaac Sirianul a adus o contribuție semnificativă la înțelegerea creștină a relației dintre rațiune și credință. Sfântul Isaac a arătat falsitatea poziției de „filosofare a rațiunii", care se mulțumește doar cu concluzii exterioare, superficiale. El contrastează „filosofarea rațiunii" cu „cunoașterea spirituală" bazată pe intuiția religioasă. Această cunoaștere este cea care face o persoană liberă și independentă de legile materiale. În sensul său, cunoașterea se opune credinței, dar poate fi și o cale către ea atunci când devine „cunoaștere spirituală". „Cunoașterea spirituală" nu cuprinde legile materiale, ci este considerată de Sfântul Isaac ca fiind cea mai înaltă.

Isaac este un susținător ferm al dominației absolute a spiritului asupra materiei. Viața în Dumnezeu și dobândirea înțelepciunii divine sunt pentru el singura cale adevărată și directă către cunoaștere, în timp ce restul sunt fie false, fie ocolite. Adevărata cale este simplitatea, credința și încrederea în Dumnezeu. Nu există loc de îndoială, un factor caracteristic și necesar în cercetarea științifică: atunci când o persoană dobândește o „măsură de credință", ea simte realitatea invizibilului mai mult decât realitatea „eului" său și atunci „nu mai rămâne nimic care să-l îndepărteze de Hristos". În faza sa cea mai înaltă, credința se contopește cu cunoașterea. O persoană știe și vede ceea ce este închis altora.

Cheia adevăratei cunoașteri, crede Isaac, este dragostea pentru oameni și pentru lume. „Ce este o inimă milostivă?", se întreabă el. „Arderea inimii unei persoane pentru toată creația, pentru oameni, păsări, animale, demoni și toate

creaturile. Când le privește, ochii unei persoane se umplu de lacrimi din mila mare și puternică care îmbrățișează inima." Privind spre viitor, ascetul, nu fără regret, se gândește la noul cer și la noul pământ care vor înlocui natura care ne înconjoară. El vorbește despre curgerea armonioasă a timpului, despre dezvoltarea creaturilor, despre florile frumoase, despre viața zgomotoasă și agitată a oamenilor. Toate acestea vor dispărea. La sfârșitul evoluției lumii, vor intra în vigoare relații complet noi: „Va veni o altă epocă, iar amintirile acestei prime creaturi nu vor ajunge deloc la inima nimănui." De ce este nevoie de suferință în această lume? Astfel, Sfântul Isaac abordează problema filosofică centrală - „teodiceea" sau justificarea divină - și o rezolvă într-un spirit cu adevărat creștin: suferința este necesară pentru dezvoltarea și realizarea liberului nostru arbitru. Lumea este o forjă în care spiritul uman este făurit pentru a depăși granițele subconștientului, ale existenței elementare și a intra în Împărăția lui Dumnezeu, Împărăția Luminii eterne și inefabile.

În persoana lui Ioan Damaschinul, Biserica Bizantină a dobândit o glorie neobosită. Viitorul mare poet, cel mai mare teolog și luptător pentru ortodoxie, Ioan s-a născut la Damasc, într-o familie creștină înstărită. Tatăl său a apărat drepturile creștinilor la curtea califului. Ioan a primit o educație cuprinzătoare și profundă: tatăl său s-a asigurat că profesorul băiatului talentat și impresionabil era creștin. În acest scop, a cumpărat un călugăr sclav, sub îndrumarea căruia Ioan a studiat filosofia, matematica, astronomia și muzica.

La început, Ioan l-a înlocuit pe tatăl său în funcție, apoi s-a retras la mănăstirea Sfântului Sava de lângă Ierusalim, unde a trăit până la moartea sa.

Moștenirea spirituală și poetică a lui Ioan este enormă și constituie o comoară neprețuită a Bisericii. Tradiția bisericească îl numește pe Ioan autorul unor imnuri bisericești remarcabile, din care lumea creștină își trage înțelepciunea, puterea și mângâierea. Se crede că a compus canonul pascal și slujbele pentru alte sărbători; puternicul imn „Învierea lui Hristos văzând", care sună ca o mărturisire curajoasă a întregii lumi creștine; pline de pocăință profundă, rugăciunile funerare remarcabile au devenit carne și sânge ale cultului bisericesc. Laconismul și vioiciunea limbajului său, combinarea lirismului emoționant cu profunzimea gândirii - toate acestea îl fac pe Damaschin cel mai mare poet al Bizanțului și al întregii lumi creștine. Nu este o coincidență faptul că a fost poreclit „curgătorul de aur".

Poezia lui Damaskin este strâns legată de activitatea sa muzicală. Este autorul primului sistem bisericesc de note, precum și al aranjamentului majorității imnurilor creștine din colecțiile „Typikon" și „Oktoikh". A fost unul dintre primii care au întocmit un calendar al zilelor de pomenire a sfinților și asceților creștini.

Ioan Damaschinul este și mai faimos ca teolog. Opera sa fundamentală, Izvorul cunoașterii, este alcătuită din trei părți: prima, Dialectica, expune ideile filosofice ale lui Aristotel, a doua, Cartea ereziilor, enumeră și analizează învățăturile care contrazic creștinismul, iar a treia, O expunere exactă a credinței ortodoxe, sistematizează credința ortodoxă.

Damaschin, teolog și filosof, a fost puternic influențat de înțelepciunea greacă prin operele pseudo-Dionisie Areopagitul. Astfel, Ioan subliniază, și acest lucru îl înrudește cu neoplatoniștii, omniprezența lui Dumnezeu, imanența Sa în lume: „Dumnezeu conține în sine întreaga ființă, ca o mare de esență nemărginită și nelimitată". Dar, în același timp, operele lui Ioan susțin cu insistență transcendența lui Dumnezeu, opoziția dintre Creator și creatură. Ioan blochează calea tendințelor panteiste (Dumnezeu este lumea), care au început să pătrundă în filosofia creștină medievală. Damaschin a fost, de asemenea, fascinat de ideile lui Aristotel încă din tinerețe; a compilat chiar și colecții din operele marelui grec.

În învățătura sa despre Creație, Damaschinul este aproape de ideea creării directe doar a „primei materii", adică a elementelor fundamentale din care a provenit deja toată diversitatea formelor existente în lume.

Damaschinul prețuiește foarte mult chemarea omului și rolul său în univers. Unit cu lumea organică, omul este în același timp înzestrat cu un spirit puternic și liber. El a fost creat „pentru unirea naturii vizibile și invizibile". Damaschinul dezvăluie profund conceptele chipului și asemănării lui Dumnezeu, care îl ridică pe om deasupra restului creației. Chipul lui Dumnezeu este mintea și liberul arbitru al omului, asemănarea lui Dumnezeu sunt faptele sale virtuoase. Dumnezeu nu poate predetermina toate acțiunile omului, întrucât are liber arbitru, dar le prevede.

„O expunere exactă a credinței ortodoxe", care se baza pe deciziile sinoadelor și urma învățăturile celor mai proeminenți Părinți ai Bisericii, în primul rând Grigore Teologul, a fost scrisă de Ioan la sfârșitul vieții sale. Această lucrare a fost ultimul cuvânt în gândirea creștină răsăriteană din perioada antică. De atunci, dezvoltarea gândirii teologice în Orient s-a oprit; dimpotrivă, în Occident, teologia a început să se dezvolte rapid. Fiind cel mai mare gânditor al acestei perioade de tranziție, Damaschinul a exercitat o influență uriașă nu numai asupra generațiilor viitoare de teologi orientali, ci și asupra celor occidentali, în special asupra lui Toma d'Aquino. Până în ziua de azi, opera lui Ioan Damaschinul este principala sursă a fundamentelor doctrinei creștine pentru Biserica Ortodoxă.

Ioan și-a petrecut viața ca călugăr și scriitor bisericesc, luptând împotriva ereziilor creștine și a religiilor necreștine. Pe lângă Cartea Ereziilor, a scris lucrări

dedicate polemicii cu musulmanii, maniheiștii, nestorienii și monofiziții. Dar cea mai remarcabilă contribuție a lui Ioan a fost lupta împotriva iconoclasmului, o nouă erezie care a zguduit Biserica în secolul al VIII-lea.

În 717, când Islamul cucere Asia și amenința Europa, Leon al III-lea Isaurianul (675–741) a urcat pe tronul bizantin clătinat. Acest împărat talentat și curajos a depus toate eforturile pentru a restaura puterea imperiului. Arabii, care se aflau deja în apropierea Constantinopolului, au fost respinși de trupele sale, iar poziția Bizanțului în politica externă a fost consolidată semnificativ.

Fără a pierde timpul, Leon Isaurianul a întreprins cu hotărâre reforme interne și, în special, a acordat o atenție deosebită Bisericii. Procedând astfel, a întâlnit un fenomen foarte caracteristic în viața bisericească: venerarea moaștelor (rămășițele sfinților și obiectele sacre) și a icoanelor atinsese proporții fără precedent, transformându-se practic în superstiție.

Imaginile și icoanele sacre, menite să ajute o persoană să se îmbibe cu un spirit de rugăciune și să se apropie de Dumnezeu, primeau uneori onoruri atât de mari încât adevăratul sens al artei creștine a început să fie înlocuit de idolatria păgână.

Nu este surprinzător faptul că cultul icoanelor, în forma sa pervertită, a devenit o țintă excelentă pentru ridiculizarea musulmanilor care aderă la monoteismul strict. Pentru Leon, era evident extrem de important să respingă acuzațiile de idolatrie ridicate împotriva creștinilor. Părerile împăratului erau în întregime ortodoxe și ar fi putut aduce o contribuție semnificativă la apărarea adevărurilor creștine dacă lupta sa împotriva idolatriei nu ar fi fost amestecată cu alte motive politice.

Istoricii bisericești consideră că lupta lui Leon Isaurianul împotriva venerației excesive a icoanelor a fost doar o parte a planurilor sale ample de reorganizare a întregului sistem bisericesc de stat al Imperiului Bizantin. În special, Leon a căutat să limiteze drepturile și influența clerului superior, care ocupa poziții guvernamentale de conducere. Clerul folosea adesea cu abilitate superstițiile și obiceiurile păgâne ale turmei sale pentru a se îmbogăți și a-și spori influența. Drept urmare, una dintre formele de rivalitate dintre conducătorii seculari ai Bizanțului și cler a fost lupta împotriva „venerării icoanelor”. Cu toate acestea, este posibil ca Leon Isaurianul să fi fost inspirat să facă acest lucru de un eveniment căruia i-a atribuit o semnificație mistică. În vara anului 726, în Marea Mediterană a avut loc o erupție vulcanică, pe care împăratul a luat-o ca un semn de sus, văzând în ea mânia lui Dumnezeu pentru venerarea icoanelor.

Astfel, o idee în esență corectă, care viza suprimarea idolatriei, a degenerat într-o luptă nemiloasă și ilegală împotriva venerării icoanelor ca atare, într-o luptă pentru distrugerea imaginilor sacre.

În același an 726, împăratul a emis un decret care interzicea venerarea icoanelor ca imagini divine și instruia agățarea lor la o înălțime considerabilă în biserici. Această măsură, implementată la timp chiar de Biserică, nu a putut avea decât un efect pozitiv. Cu toate acestea, o parte a clerului, căutând profit în păstrarea superstițiilor, a reușit să neutralizeze decretul imperial, iar în practică acesta nu a fost implementat. Mai mult, împăratul a început să fie acuzat de insultarea altarelor creștine. Confruntarea reciprocă a părților s-a încins și a dus la erezia iconoclastă - împăratul a impus, în general, o interdicție asupra imaginilor bisericești. Soldații și poliția au început să spargă icoane, în urma cărora au izbucnit revolte în toată țara. Leon și Constantin Copronim, care i-au succedat pe tron, au înăbușit brutal tulburările populare. Persecuția mănăstirilor și a icoanelor s-a răspândit. În 754, Constantin Copronim a convocat un Sinod la Constantinopol, la care venerarea icoanelor a fost respinsă.

Gânditorii creștini au înțeles pericolul noii erezii. Problema, în esență, nu consta în icoanele în sine. Negând imaginile divine, iconoclaștii negau astfel posibilitatea întrupării Duhului și spiritualizării materiei, ceea ce contrazicea fundamentele învățăturii ortodoxe. Prin urmare, cele mai mari figuri ale Bisericii au dus o luptă decisivă împotriva iconoclasmului. Papa Grigore al II-lea, și după el Papa Grigore al III-lea, au condamnat categoric această erezie. Grigore al III-lea a ordonat încetarea colectării taxelor către Bizanț, precizând clar că de acum înainte nu se mai considera supus al împăratului bizantin. Acțiunea lui Grigore al III-lea a fost susținută de toată Italia.

Unii dintre cei mai înfocați creștini greci erau solidari cu Papa. Bizanțul era cuprins de flăcările conflictelor civile. Guvernul a răspuns cu noi izbucniri de persecuție. Ca întotdeauna, cea mai superstițioasă și întunecată parte a mulțimii, care transformase recent icoanele în idoli, lua acum parte la distrugerea bisericilor și mănăstirilor. Mulți creștini și-au riscat viața salvând icoane. Patriarhul Constantinopolului, Germanus, un celebru poet bisericesc, a fost reprimat. Conform legendei, pictorul de icoane Lazăr a fost mutilat teribil și aruncat în închisoare, unde, în ciuda a tot, a continuat să picteze. Mulți și-au sfârșit viața pe butucul de lemn, alții au fost sfâșiați de mulțime.

Cu toate acestea, Biserica nu a renunțat. Cei mai buni reprezentanți ai săi au apărat cu altruism adevărurile Ortodoxiei. De mare importanță în depășirea ereziei iconoclasmului a fost opera lui Ioan Damaschin, care a căutat să fundamenteze dogmatic și filosofic semnificația și necesitatea icoanelor în viața și cultul creștin. Damaschinul privea pictura religioasă în două moduri: ca un

proces obiectiv care surprinde realitatea lumii și ca unul subiectiv care dezvăluie lumea interioară a artistului. Pentru el, pictura, la fel ca Evangheliile, transmite adevăruri religioase percepute prin credința artistului. „Dumnezeu", a scris Damaschinul, „S-a făcut cu adevărat om pentru mântuirea noastră; nu S-a arătat doar în formă umană, așa cum S-a arătat lui Avraam și profeților, ci S-a făcut în esență și cu adevărat om, a trăit pe pământ, a comunicat cu oamenii, a făcut minuni, a suferit, a fost răstignit, a înviat și s-a înălțat la cer - și toate acestea s-au întâmplat în realitate, au fost vizibile oamenilor și au fost descrise ca o amintire și o învățătură pentru noi, cei care nu eram în viață atunci." Evangheliile au reflectat viața lui Hristos pe pământ. Și întrucât, continuă Ioan, nu toată lumea poate citi, icoanele „ne servesc drept o amintire frățească". Se întâmplă adesea, scrie Damaskin, „să nu ne gândim la suferințele Domnului, ci imediat ce vedem icoana Răstignirii, ne amintim de suferința Lui mântuitoare și ne închinăm nu înaintea substanței, ci înaintea Celui Care este înfățișat".

Ioan Damaschinul a formulat clar înțelegerea creștină a icoanei, iar conceptul său a fost ulterior stabilit în Biserică. Cu toate acestea, iconoclaștii au fost hotărâți. Prin eforturile curții bizantine, Damascul a pierdut încrederea califului și a fost forțat să părăsească activitatea publică. Între timp, persecuția s-a intensificat. Au existat arestări pe scară largă. Călugării persecutați au fugit în masă în Spania, unde papa era deja în pragul independenței sale politice; acei călugări care au rămas în Bizanț, împreună cu creștinii loiali Ortodoxiei, au format un mare partid antiguvernamental care urmărea să obțină independența Bisericii. Acest partid a fost condus de starețul Mănăstirii Studion, Teodor Studitul (759-826), una dintre cele mai remarcabile figuri din istoria creștinismului răsăritean.

Până la sfârșitul secolului al VIII-lea, mișcarea iconoclastă era în declin. Regentul tronului bizantin, Irina, o femeie frumoasă, puternică și vicleană, era o veneratoare zeloasă a icoanelor. În plus, pentru a ajunge pe tron, avea nevoie de sprijinul unor personalități bisericești influente. În acest moment, Patriarhul Tarasie a fost ridicat la scaunul Constantinopolului, care a fost de acord să îl ocupe cu condiția ca venerarea icoanelor să fie aprobată la Sinodul Ecumenic. Irina, care devenise deja împărătească, a convocat Sinodul, care s-a deschis în 786 la Constantinopol, sub președinția Patriarhului Tarasie. Legații Papei Adrian I au fost prezenți la Sinod. Cu toate acestea, au avut loc conflicte între susținătorii și adversarii iconoclasmului, Sinodul fiind perturbat și redeschis abia un an mai târziu. Episcopii iconoclaști au fost iertați la Conciliu, iar la ultimele sesiuni a fost elaborată o rezoluție privind venerarea icoanelor, care prevedea: „Păstrăm inviolabil toate tradițiile bisericești, confirmate în scris și nescrise. Una dintre ele poruncește realizarea de imagini bisericești pictate, deoarece aceasta este în conformitate cu istoria predicării Evangheliei, servește ca confirmare a faptului că Dumnezeu Cuvântul este adevărat și nu a devenit om într-un mod

fantomatic și servește spre beneficiul nostru.” Icoanele au fost recunoscute ca „imagini comemorative” - li se permitea să li se aducă onoruri doar ca imagini. Astfel, Conciliul, după ce a respins erezia iconoclasmului, a depășit în același timp extremele venerării icoanelor, când icoanele erau considerate aproape idoli.

Irina l-a adus înapoi din exil pe Teodor Studitul. Sfârșitul persecuției iconoclaste i-a adus o mare popularitate în rândul poporului. Poziția Irenei a fost atât de consolidată încât chiar și regele franc Carol, care era atunci aproape de apogeul gloriei sale, i-a cerut mâna. Cu toate acestea, situația politică s-a schimbat rapid. Occidentul devenea mai puternic, arabii prosperau în timpul domniei califului Harun al-Rashid, iar Bizanțul continua să slăbească. În 802, Irina a fost răsturnată și trimisă în exil. Fostul ministru de finanțe Nichifor a urcat pe tronul bizantin, dar a fost înlocuit curând de Leon Armeanul, care a început noi persecuții împotriva închinătorilor la icoane. La sfârșitul anului 814, soldații au profanat icoana Mântuitorului de deasupra porților palatului. Împăratul a ordonat îndepărtarea ei. Patriarhul Nichifor a refuzat să facă acest lucru și noaptea a convocat un sinod format din 70 de episcopi, care s-a încheiat cu o rugăciune în Biserica Sfânta Sofia pentru prevenirea unor viitoare dezastre. După aceasta, Patriarhul Nichifor a fost deposedat de scaunul său și exilat, în ciuda protestelor episcopilor și a discursului acuzator al lui Teodor Studitul.

Presimțirile patriarhului nu l-au înșelat. În 815, noul patriarh Teodot a proclamat solemn legitimitatea edictelor iconoclaste în Catedrala Sfânta Sofia. A început o reacție brutală. Mănăstirile au fost închise, pământurile lor au fost confiscate, călugării au fost exilați sau executați. A fost arestat și Teodor Studitul, care a făcut un apel curajos la împărat: „Lăsați biserica păstorilor”. Mănăstirea Studită, al cărei stareț fusese mulți ani, unde înființase o școală și spitale, a fost distrusă. Teodor a fost ținut în închisoare mult timp, torturat. Nu a tăcut. Drept urmare, a fost exilat. S-a întors în Bizanț mulți ani mai târziu și la scurt timp, în 826, a murit.

Cu toate acestea, persecuția s-a potolit treptat. Soția împăratului Teofil, care a venit la putere în 829, era o închinătoare a icoanelor. Ea a contribuit la ridicarea călugărului Metodie la catedrala Constantinopolului în 843, care a convocat un sinod și a confirmat deciziile celui de-al VII-lea Sinod Ecumenic privind cultul icoanelor.

Acesta a fost sfârșitul istoriei ereziilor în Biserica Răsăriteană. După ce a parcurs un lung drum de luptă succesivă cu arianismul, nestorianismul, monofizitismul, monotelismul, iconoclasmul și alte erezii, Ortodoxia în Biserică a învins în cele din urmă. Pe 11 martie 843, Biserica a sărbătorit triumful Ortodoxiei pentru prima dată. De atunci, acest eveniment a fost sărbătorit anual în prima săptămână a Postului Mare, care este numită „săptămâna Triumfului Ortodoxiei”.

Însă, pe lângă rezultatele pozitive ale dezvoltării creștinismului bizantin, au devenit evidente și trăsăturile sale extrem de negative. Însuși faptul că împărații au rămas judecătorii decisivi în viața Bisericii și că soarta Ortodoxiei depindea de voința lor mărturisește victoria cezaropapismului în Bizanț. Din secolul al IX-lea, creștinismul bizantin s-a îndepărtat din ce în ce mai mult de lume - la Muntele Athos, în deșerturi și în spatele zidurilor puternice de piatră ale mănăstirilor. În același timp, activitatea religioasă a laicilor, care distingea favorabil Bizanțul de popoarele barbare din Europa în secolul al VIII-lea, a dispărut din viața Bisericii. Nivelul teologiei a scăzut brusc, alfabetizarea populației, care anterior fusese aproape universală, a scăzut. La un moment dat, creștinismul a adus în Imperiul Bizantin adăposturi, aziluri de bătrâni, școli gratuite, case pentru săraci - toate acestea au scăzut treptat și au dispărut. Viața spirituală a Orientului a început să se stingă. Moștenirea grecilor, Bizanțul, va trece la slavi - de acum înainte, ei și popoarele Europei Occidentale vor trebui să determine viitorul Bisericii.

Statul Papal și viața religioasă în Occident în secolele VIII-IX

Viața bisericească a Bizanțului era extrem de contradictorie. Întărirea credinței ortodoxe, depășirea ereziilor au fost însoțite de separarea Bisericii de lume, de închiderea spiritualității creștine între zidurile mănăstirilor - toate acestea au dus la un declin moral al societății. Și ce se întâmpla în Occident cu Biserica Romană?

Bizanțul, aflat în declin, visa totuși să pună capăt independenței tronului roman și să ocupe în sfârșit o poziție de conducere în viața Bisericii Universale. Arabii nutreau planuri de a cuceri noi teritorii europene. Tribul germanic al lombarzilor, care au invadat Italia la sfârșitul secolului al VI-lea, visa la comori romane; pericolul invaziei lor, asemenea sabiei lui Damocle, plana constant asupra orașului. Alte triburi germanice, francii, erau imprevizibile: în orice moment puteau deveni atât aliați, cât și dușmani ai Papei.

Când Papa Grigore al III-lea s-a opus cu curaj ereziei iconoclaste, impusă cu vigoare de Leon Isaurianul, și-a îndreptat privirea către franci. Francii, credea Grigore al III-lea, puteau deveni singurii apărători ai tronului roman din Bizanț și, cel mai important, de atacul longobarzilor. El a trimis o scrisoare comandantului franc Carol Martel, cerându-i ajutor, subliniind măreția și sfințenia scaunului său.

Totuși, de data aceasta francii nu au intervenit. Flota trimisă de Leon Isaurianul împotriva Romei rebele a fost împrăștiată de o furtună și s-a ajuns la un acord cu lombarzii. Curând, Papa, Leon Isaurianul și Carol Martel au murit cu toții. În 741, Papa Zaharia I s-a aflat în Scaunul Roman. Văzând puterea crescândă a regilor

franci și temându-se încă de intrigile Bizanțului, Papa Zaharia a început să consolideze activ autoritatea bisericească în rândul francilor. L-a trimis la ei pe episcopul Bonifaciu (680-754), pe care Biserica îl va canoniza ulterior. Bonifaciu visa să fie misionar printre păgâni toată viața și era gata să-și dea viața pentru predicarea Cuvântului lui Hristos. Dar papa cu viziune și perspicace din punct de vedere politic avea alte planuri: nu atât să-i îndepărteze pe francii botezați de modul de viață păgân pe care îl duceau de fapt, ci să-și răspândească și să-și întărească influența.

Totuși, nu degeaba Bonifaciu este numit apostolul germanilor. Urmărind o politică de unificare sub auspiciile tronului Sfântului Petru, el a căutat mai întâi să-i readucă pe franci pe calea creștinismului adevărat. În acest scop, a convocat un conciliu al clerului, în cadrul căruia le-a interzis preoților să poarte arme, să participe la războaie, să vâneze și a introdus, de asemenea, celibatul pentru clerici.

Între timp, Zaharia I, destul de mulțumit că Biserica Francă i-a jurat credință, a încercat o apropiere și mai strânsă de rege. Acum nu mai avea nevoie de bătrânul Bonifaciu și l-a trimis să predice păgânilor din Frisia, unde a și murit. Cu toate acestea, roadele muncii lui Bonifaciu au fost folosite cu succes atât de papă înșuși, cât și de fiul lui Martel, Pepin cel Scurd. Acesta din urmă, bazându-se pe autoritatea sporită a papei, a decis să ajungă la tron prin răsturnarea dinastiei merovingiene conducătoare. Zaharia I îl unsese oficial pe Pepin pe tron prin mâinile Sfântului Bonifaciu în 752, dar momentul decisiv a venit sub următorul papă, Ștefan al II-lea (752-757), când lombarzii au mărșăluit asupra Romei. Orașul Sfântului Petru era în pragul distrugerii, iar Ștefan s-a dus urgent în Franța la Pepin. Aici a avut loc întâlnirea lor istorică: reprezentanții a două viitoare lumi ostile - Imperiul German și Papalitatea - au îngenuncheat unul în fața celuilalt, Ștefan l-a uns pe Pepin a doua oară și și-a legitimat dinastia.

După aceasta, Pepin a apărut în Italia, iar lombarzii au fost forțați să se retragă și să semneze un tratat. Dar imediat ce Pepin s-a retras, au asediat din nou Roma. Unde să caute ei salvarea? În acel moment, iconoclaștii făceau ravagii în Bizanț. Pepin a rămas; Papa Ștefan i-a trimis o scrisoare disperată după alta, spunând că regele îi datora încoronarea Apostolului Petru, dar scrisorile au rămas fără răspuns. Apoi, vicleanul papă a scris o scrisoare care s-a dovedit mai eficientă decât toate cele anterioare. Scrisoarea începea cu cuvintele:

„Petru, chemat la apostolat de Iisus Hristos, Fiul Dumnezeului celui Viu, către trei prinți iluștri... Mie, Petru, un slujitor nevrednic al lui Dumnezeu... Mi-a dat francii mei, ca popor prin excelență al meu, ca copii adoptivi... Nu judecați altfel, dragii mei copii, și fiți siguri că stau înaintea voastră ca și cum m-ați vedea cu ochii voștri trupești, viu și acționând în trup... Vă încredințez orașul Roma, oile lui

Hristos care o locuiesc și Sfânta Biserică, pe care Domnul mi-a încredințat-o în grijă. Grăbiți-vă, nu pierdeți niciun minut, fugiți să o luați de sub furia lombarzilor."

Acest mesaj uimitor a făcut inimile francilor simpli să tremure. Trupele lui Pepin s-au mutat în Italia și i-au învins pe lombardi. Roma a fost salvată. Dar, pe lângă aceasta, Pepin, în semn de recunoștință pentru încoronarea sa, i-a dăruit Papei acele regiuni care aparțineau împăratului bizantin (Ravenna, Ancona și alte 12 orașe). Astfel, în 756, s-a format Statul Papal. Papa a devenit nu numai pastorul spiritual suprem, ci și suveranul secular. Roma s-a separat în cele din urmă de Orient.

În 768, Pepin cel Scurt, căruia i se acordase titlul de patrician de către Papa, patronul Romei, a fost succedat pe tron de fiul său, inteligentul și hotărâtul Carol cel Mare (742–814), care a atras imediat atenția întregii lumi creștine. În Bizanț s-a format un partid care a căutat să încheie o alianță strânsă cu el. Puternicul calif Harun al-Rashid i-a căutat prietenia. Atitudinea papilor față de Carol cel Mare era ambivalentă: acesta putea deveni un apărător de încredere al credinței și al Bisericii, dar politica de cucerire reușită a lui Carol cel Mare și puterea crescândă l-au transformat simultan într-un adversar periculos al papalității. Apoi, vicleanul Papă Ștefan al II-lea și-a amintit de „Donația lui Constantin".

Este dificil de spus când a luat naștere exact legenda „Donației lui Constantin". Cercetătorii nu au ajuns încă la un consens asupra acestei probleme. Această legendă povestește despre eliberarea miraculoasă a împăratului Constantin cel Mare de lepră prin rugăciunile episcopului roman Silvestru (314-335). În semn de recunoștință pentru vindecare, Constantin cel Mare ar fi acordat Scaunului viceregilor lui Petru „putere și onoruri imperiale" prin carta sa, precum și „primatul" asupra tuturor bisericilor. În plus, carta prevede: „Acordăm și lăsăm preafericitului mare preot Silvestru, papa ecumenic, toate provinciile Italiei și regiunile, țările și statele occidentale și, prin toate decretele noastre divine și de stat, hotărâm ca acestea să fie sub jurisdicția sa și a succesorilor săi și promitem să rămână pentru totdeauna sub autoritatea Bisericii Romane." După ce a dat astfel toate ținuturile occidentale tronului roman, Constantin cel Mare, conform legendei, „s-a retras spre est".

Primele mențiuni ale documentului lui Constantin datează de la începutul secolului al IX-lea, iar de atunci a jucat un rol important în modelarea relațiilor dintre Biserica Apuseană și stat. Cu toate acestea, documentul a fost aspru criticat încă de la început. La început, criticii au invalidat conținutul documentului fără a-i contesta autenticitatea; au invocat faptul că Constantin nu a renunțat la puterea asupra Romei, că a fost botezat în epoca predominării arianismului etc. Abia din secolul al XV-lea autenticitatea documentului a fost pusă la îndoială, iar

în secolul al XIX-lea teologii catolici au convenit în cele din urmă că documentul era un fals.

Conform multor cercetători, originea cartei datează din vremea Papei Ștefan al II-lea. O astfel de cartă l-ar fi putut ajuta pe Papă să-și confirme dreptul la pământuri și putere, având în vedere puterea crescândă a lui Carol cel Mare. I-a privat pe regii franci de oportunitatea de a restitui pământurile care fuseseră odinioară „dăruite” și, de asemenea, a oprit pretențiile împăraților bizantini asupra Italiei. În negocierile cu Carol, Ștefan al II-lea a insistat constant că urmărea doar restaurarea a ceea ce fusese pierdut pentru a „afirma și susține dreptatea” - în acest scop ar fi putut prezenta „carta lui Constantin”.

Carol cel Mare a favorizat Biserica, comparând-o cu sufletul, iar statul cu corpul uman. În persoana împăratului franc, Biserica Romană și, prin urmare, statul papal, au primit un protector de încredere al proprietăților funciare. Împăratul a legalizat zeciuiala bisericească, care a devenit percepută asupra întregii populații. Acum Biserica concentra sume enorme de bani în mâinile sale.

Cu toate acestea, încercarea tronului roman de a se impune la putere, chiar și cu ajutorul legendei „Donației lui Constantin”, a fost practic nereușită.

După ce și-a asumat misiunea de „apărător al Bisericii”, Carol a subjugat-o rapid. Pentru întărirea militară și prosperitatea politică a statului său, a folosit predicarea creștinismului. Sub acest steag, Carol a început războaie devastatoare, străduindu-se să cucerească întreaga Europă. Alcuin (cca. 735 - 804), eruditul de la curte și teologul lui Carol, și-a pus mari speranțe în campaniile sale ca mijloc de răspândire a creștinismului, și nu în zadar: războiul victorios cu saxonii s-a încheiat cu acceptarea credinței creștine de către saxoni și unirea cu francii într-un singur popor. Carol cel Mare a subjugat toată Italia Romei, cea mai mare parte a Germaniei și întregul teritoriu al Franței moderne. Cântecul lui Roland afirmă cu mândrie că, după campania lui Carol, „nu au mai rămas păgâni acolo. Toți cei care nu au căzut sub sabie au fost botezați”. Aceeași soartă le-a așteptat și altor popoare cucerite de Carol cel Mare.

În politica internă, Carol s-a dovedit a fi un om de stat la fel de remarcabil pe cât a fost și un lider militar. După ce a extins semnificativ teritoriul imperiului, a început să implementeze reforme socio-religioase decisive.

În ciuda faptului că Bonifaciu și Pepin încercaseră anterior în toate felurile să ridice nivelul moral al clerului, până în timpul domniei lui Carol puține lucruri se schimbaseră. Clerul a continuat să ducă un stil de viață practic secular, era pasionat de vânătoare și participa la războaie. Licențiozitatea morală care domnea în societate era aproape în întregime inerentă clerului. Prin urmare, fiind

hotărât să continue opera lui Bonifaciu, Carol nu se putea baza pe cler în reformele interne. Mai mult, a ignorat complet autoritatea și puterea clerului. Citind constant „Cetatea lui Dumnezeu” de Fericitul Augustin, care a devenit cartea sa de referință, Carol visa la o structură statală în care să coexiste două puteri - seculară și spirituală - dar cu dominația indispensabilă a puterii seculare. În același timp, nu se poate subestima faptul că Carol cel Mare a ridicat statul pe o fundație religioasă; îi era evident că structura statală ar trebui să fie subordonată principiilor creștine. Faptul că Carol a vrut să accepte coroana imperială de la Papă vorbește de la sine.

Carol cel Mare poate fi numit, fără îndoială, unul dintre cei mai remarcabili conducători creștini din istorie. Un om cu o intelect ascuțit, cu vederi largi, posedând numeroase talente, părea chemat să pună temelia Cetății lui Dumnezeu pe pământ, să construiască un „imperiu creștin”. Deși Carol cel Mare a creștinat popoarele Europei cu sabia, a depus și mari eforturi pentru a corecta spiritual societatea și Biserica. Carol cel Mare a făcut tot ce a putut pentru a ridica nivelul predicării pastorale, care urma să devină accesibilă omului de rând și să-i servească drept ghid în viață. El a interzis categoric clerului să ia parte la treburile seculare: comerț, războaie și să frecventeze taverne și cârciumi. Simonia, adică vânzarea pozițiilor bisericești, a fost aspru pedepsită. Carol cel Mare a încurajat caritatea și grija față de săraci. Imaginea Cetății ideale a lui Hristos îi stătea în minte.

Carol a acordat o atenție deosebită dezvoltării culturii. În acea vreme, Bizanțul avea o superioritate necondiționată față de Occident în domeniul educației, științei și artei. Când Biserica Sfânta Sofia a fost ridicată în Imperiul de Răsărit, s-au auzit imnurile lui Damaschin, au lucrat teologi remarcabili precum Maxim Mărturisitorul, Teodor Studitul, Pseudo-Dionisie Areopagitul, în Occident francii, după propria lor recunoaștere, se aflau în întunericul ignoranței. Carol nu a fost deloc mulțumit de această situație și a depus toate eforturile pentru a dezvolta cultura religioasă și seculară. În cei 14 ani ai domniei sale, cultura Occidentului a cunoscut o ascensiune fără precedent, care a fost numită „Renașterea carolingiană”. În fruntea ei s-a aflat savantul și teologul englez Alcuin, care avea cunoștințe enciclopedice și a fost invitat special de Carol din York, împreună cu alți savanți celebri. Urmând apelul lui Carol nu numai de a nu neglija studiile științifice, ci cu toată blândețea și bunele intenții înaintea lui Dumnezeu „să se dedice lor cu folos”, Alcuin a fondat o școală palatială la Aachen, unde copiii familiei regale și ai înalților curteni puteau primi o educație demnă.

Totuși, activitățile educaționale ale lui Alcuin nu s-au limitat la nobilime. Bazându-se pe sistemul educațional roman, Alcuin a pus bazele viitoarelor școli și universități medievale. De asemenea, a introdus învățământul primar pentru popor, baza educației căruia era Biblia. În această perioadă, Noul Testament a

început să fie tradus în limba vernaculară din latina de neînțeles, textul canonic al Bibliei a fost unificat, liturghia a fost reformată și cultul a fost stabilit după un singur model roman. La sfatul lui Alcuin, Carol cel Mare a cerut papilor să înființeze școli monahale, astfel încât interpreții Sfintelor Scripturi să fie oameni educați.

Eforturile lui Carol cel Mare și Alcuin de a dezvolta cultura occidentală au dat un impuls puternic dezvoltării filosofiei și teologiei. În această perioadă, au început să se pună bazele scolasticii, sistemul teologic care avea să domine gândirea occidentală timp de câteva secole. Cel mai mare reprezentant al pre-scolasticismului, așa cum numesc cercetătorii perioada 800-1050, a fost John Scott Eriugena.

John Scott Eriugena s-a născut în Irlanda. Nu se cunosc prea multe despre viața sa, dar a lăsat în urmă numeroase lucrări care oferă o idee despre acest gânditor remarcabil. Este cunoscut ca traducător al lui Grigore de Nyssa și al pseudo-Dionisie în latină. A scris comentarii la operele acestuia din urmă. De asemenea, sunt cunoscute comentariile lui John Scott la Evanghelia după Ioan și lucrările filosofului Boethius. Eriugena a scris și un tratat despre artele liberale.

În lucrarea sa Despre predestinația divină, finalizată în 851, Eriugena susține că predestinația există doar pentru bine, nu pentru rău. Datorită liberului arbitru acordat, omul poate păcătui - dar răul, nefiind o realitate fizică, nu este predeterminat de Dumnezeu.

Principala lucrare a lui Ioan Scotus este Despre împărțirea naturii. Scrisă între 862 și 866, cartea este un dialog între un profesor și un elev și este marcată de puternica influență a autorilor platonici latini și greci: Fericitul Augustin, Pseudo-Dionisie, Maxim Mărturisitorul. Are cinci părți: în prima, autorul reflectă asupra lui Dumnezeu, a necunoscutului Său și a posibilităților limbajului uman de a descrie Divinitatea; în a doua, sunt discutate diverse chestiuni legate de existență, creată și necreată; a treia este dedicată manifestărilor lui Dumnezeu în lume, iar a patra și a cincea sunt legate de soarta omului - starea sa inițial fără păcat, căderea și întoarcerea sa la Dumnezeu în Hristos.

John Scott consideră credința o condiție prealabilă pentru cunoaștere, deși cunoașterea lui Dumnezeu este imposibilă în afara manifestărilor Sale. Dumnezeu este „supra-ființă”, „supra-rațiune”, „supra-viață”. Dumnezeu este prezent în toată creația, dar nu se contopește cu ea: „El creează totul, fără a înceta să fie mai presus de toate. Astfel, El produce totul din nimic, din supra-esența Sa.” Posedând o mentalitate raționalistă, înclinându-se în fața rațiunii, John Scott se află în același timp la pragul care separă cunoașterea rațională de iluminarea mistică. Rațiunea în sine nu este nimic și numai în lumina Cuvântului

Divin poate fi acceptată ca principiu călăuzitor. Dar ce este Cuvântul Divin? În primul rând, este Sfânta Scriptură inspirată de divin. Pe de altă parte, în conformitate cu ideile Bisericii din acea vreme, Cuvântul Divin era inseparabil de autoritatea Bisericii și a învățătorilor ei. Cu toate acestea, Eriugena consideră rațiunea fiecărei persoane ca fiind primordială prin natură, acordându-i preferință față de moștenirea Părinților Bisericii. Astfel, Eriugena construiește o ierarhie a înțelegerii sensului: cea mai înaltă este Sfânta Scriptură, apoi vine rațiunea și autoritatea părinților.

Operele lui Eriugena au avut o soartă grea. Lucrarea sa „Despre predestinația divină" a fost condamnată de sinoadele locale din secolul al IX-lea. Ideile filosofului despre omniprezența lui Dumnezeu în lume au dat naștere acuzațiilor de panteism: cartea principală a lui Eriugena, „Despre împărțirea naturii", a fost condamnată de sinoadele locale din secolul al XIII-lea și condamnată la ardere. Publicată pentru prima dată la Oxford în 1681, a fost imediat plasată pe „Indexul cărților interzise". Deși elementele panteismului sunt într-adevăr puternice în operele lui Eriugena și, prin intermediul lor, au pătruns nu numai în gândirea medievală, ci și în cea renascentistă și chiar modernă, sinteza sa de teologie și idei neoplatonice a fost o piatră de hotar importantă în dezvoltarea filosofiei vest-europene.

În ciuda tuturor realizărilor vizibile ale lui Carol, planurile sale de a crea un imperiu creștin luminat și fericit au eșuat și, mai mult, au dus la rezultate destul de triste. Când împăratul și-a extins puterea în Italia, tronul roman, scăpat astfel de dictatul bizantin, a căzut sub dictatul german. Atribuindu-i Papei un loc de onoare, Carol s-a plasat mult mai sus. La fel ca împărații bizantini, el a crezut că este posibil să dea Bisericii instrucțiuni cu privire la probleme dogmatice. Când în 800 Papa Leon al III-lea i-a pus coroana imperială, pe atunci încă rege, Carol a devenit efectiv dictator în „Cetatea lui Dumnezeu" pe care o crea, iar papii erau doar niște jucării în planurile împăratului. Declarând creștinismul drept legea statului, Carol a introdus pedepse pentru încălcarea acestuia. Drept urmare, creștinismul occidental, la fel ca și creștinismul bizantin, a devenit un atribut pur extern, ușor de controlat, al puterii de stat.

Nu este surprinzător faptul că un astfel de creștinism nu a devenit nucleul religios intern al imperiului. După moartea lui Carol cel Mare, acesta a început să decadă. Deja în 817, fiul lui Carol cel Mare, Ludovic cel Pios, a împărțit imperiul între cei trei fii ai săi, lăsându-și doar puterea supremă. Luptele interne ale nepoților lui Carol cel Mare au dus la o nouă divizare a imperiului în 843 (așa-numitul Tratat de la Verdun). Teritoriile care s-au format au devenit baza viitoarelor cele mai mari state europene - Franța, Italia și Germania.

Odată cu prăbușirea imperiului lui Carol cel Mare, Statul Papal a câștigat inițial unele avantaje. Având o anumită influență la acea vreme și, de asemenea, eliberat de dictatele atotputernicului împărat, a devenit o entitate politică independentă pe arena internațională. Pentru o perioadă, Roma însăși a început să dicteze decizii militare și politice conducătorilor europeni. Cu toate acestea, această situație nu a durat mult.

Prăbușirea Imperiului Carolingian a aruncat Europa într-o stare de fragmentare și declin feudal. Au apărut zeci de regate independente, care au devenit din ce în ce mai izolate și au purtat războaie continue între ele. În plus, Europa a fost constant supusă atacurilor normande, ceea ce a împiedicat instaurarea comerțului și a vieții economice.

Această situație a avut un efect extrem de dureros asupra Romei, care se considera o putere politică. Dacă mai devreme Carol își dicta testamentul Papei, dar în același timp asigura tronul roman protecție, considerându-l un instrument important al politicii sale, acum statul papal era lăsat de capul său. Sfântul Scaun a devenit un loc în care interesele lorzilor feudali se ciocneau în lupta pentru putere și influență. Acest lucru a dus la o scădere accentuată a moralei clerului superior și la o creștere a corupției. Se spuneau cele mai monstruoase povești despre morala care domnea la Roma. Episcopi, arhiepiscopi, stareți, imitând lorzii feudali seculari, comandau trupe, vânau, trăiau în lux și desfrâu. Simonia s-a răspândit din nou: a devenit posibil să se cumpere nu numai rangul de cardinal, ci și cel papal. Timp de 150 de ani, 50 de guvernatori au ocupat tronul Sfântului Petru.

Încă din anii '60 ai secolului al X-lea, Papa Ioan al XII-lea a încercat să păstreze statul papal, care era distrus de stăpânii feudali, și propria putere. Bucurându-se de sprijinul partidului reformist din rândul clerului, care căuta să pună capăt abuzurilor de pe tronul roman, Ioan al XII-lea a început să-l implore pe regele german Otto I să-l ajute. În acea perioadă, Otto I încerca să restaureze Imperiul Roman și, prin urmare, să continue politica de unificare a lui Carol cel Mare. Regele german cucerise deja Normandia, învinsese o puternică armată maghiară, iar teritorii europene semnificative intraseră sub controlul său. Cunoscând religiozitatea profundă a lui Otto I, reformiștii din Roma sperau că sosirea regelui va restabili autoritatea papalității. Drept urmare, Otto I s-a mutat în Italia și, după ce a învins trupele stăpânilor feudali, a fost încoronat de Ioan al XII-lea cu coroana imperială în 962. În același an, a fost proclamată crearea Sfântului Imperiu Roman, condus de regele german. Înainte de aceasta, Otto I recunoscuse pretențiile Papei asupra posesiunilor seculare din Italia printr-un tratat special, dar Împăratul a fost proclamat stăpân suprem al acestor posesiuni. A fost introdus un jurământ de credință obligatoriu din partea Papei față de Împărat, care era o expresie a subordonării papalității față de Imperiu. Puterea

seculară, în esență, și-a însușit dreptul de „învestitură” - numirea și confirmarea ierarhilor Bisericii în rangul lor. În timpul ceremoniei corespunzătoare, episcopul trebuia să îngenuncheze în fața suveranului secular și să primească de la acesta un inel și un toiag ca semn al autorității sale. Astfel, Biserica din Occident a devenit complet dependentă de stat.

În condițiile a ceea ce părea a fi un declin complet al bisericii, la cumpăna dintre secolele al X-lea și al XI-lea, a început o mișcare de reformă pentru redresarea acesteia în Biserica Apuseană. Centrul acestei lupte a fost mănăstirea Cluny din Burgundia franceză.

Reforma cluniacă avea scopul de a consolida organizarea bisericească, de a pune în ordine baza materială a acesteia și de a reglementa cu strictețe relațiile Bisericii cu autoritățile seculare. Reformatorii credeau că Biserica ar trebui să iasă de sub controlul statului și să devină, așa cum era odinioară sub Papa Nicolae I, o forță puternică. Prin urmare, Papa, ca vicar al lui Dumnezeu pe pământ, a fost proclamat arbitru suprem în treburile seculare și lumești.

Mănăstirile au fost preluate din proprietatea persoanelor seculare și chiar a episcopilor, ceea ce a contribuit la centralizarea administrației bisericești.

Pe lângă consolidarea statutului juridic și economic al Bisericii, cluniacii au cerut o schimbare radicală în viața sa internă, spirituală. Aceștia au susținut respectarea cât mai strictă a jurămintelor bisericești, au condamnat aspru vânzarea funcțiilor bisericești, au denunțat morala clerului și au cerut introducerea celibatului pentru aceștia. În epoca mișcării de reformă, a început o luptă prudentă, ascunsă, apoi deschisă, cu cele două fenomene cele mai răspândite și rușinoase din Biserica medievală: încercările (judecățile lui Dumnezeu) și excesele stăpânilor feudali.

„Tribunalele lui Dumnezeu” constau în testarea nevinovăției inculpatului cu foc, apă, fier încins și alte metode barbare. Credința în legitimitatea unor astfel de metode de judecată era extrem de puternică, iar Biserica a întâmpinat cu greu încercările: ura față de vrăjitoare și eretici, provenită din superstițiile păgâne ale oamenilor ignoranți și needucați, era larg răspândită. Astfel, potrivit unuia dintre călugării medievali, în secolul al XI-lea „din ordinul regelui și prin hotărârea poporului” mai mulți liber-cugetători au fost arși (în câteva secole practica arderii ereticilor avea să devină ceva obișnuit).

Speranțele cluniacenilor erau în mare parte colorate în tonuri mistice: sfârșitul lumii era așteptat până în anul 1000. Așteptarea oamenilor pentru a doua venire a lui Hristos și instaurarea Împărăției Sale milenare a crescut (astfel de

sentimente erau numite milenarism chiliastic). Sentimentele ascetice, dorința pentru o viață pură și ispășirea păcatelor s-au intensificat.

Idealul ascetic părea multor creștini singura cale spre mântuire, mai ales pe fundalul abisului sălbăticiei în care se scufundaseră lorzii feudali și clerul. Comunitățile monastice cerșetoare au crescut cu o viteză fără precedent. Creștinii s-au dedicat cu pasiune isprăvilor de abnegație și ascetism, așa cum făcuseră odinioară la începuturile monahismului. Predicatori itineranți cutreierau Europa, îndemnând la pocăință și denunțându-i pe cei aflați la putere; aspirațiile religioase și mistice s-au contopit cu cereri spontane de justiție socială. Astfel a început o puternică mișcare religioasă populară care s-a încheiat abia în secolul al XIII-lea.

Biserica, sub influența cluniacilor, nu a rămas departe de chemarea vremurilor și a încercat să depășească sau cel puțin să slăbească morala care domnea printre stăpânii feudali în raport unii cu alții și mai ales cu săracii deposedați de drepturi. În 1024, conciliul local a interzis războiul și acțiunile militare, cel puțin o zi pe săptămână, și a proclamat „anatema oricui jefuiește bunurile săracilor". Conciliul din 1041 a dezvoltat în detaliu un sistem de armistiții periodice, așa-numita „pace a lui Dumnezeu". Acest eveniment a avut o importanță nu mică în societatea feudală, unde se purtau constant războaie „de toți împotriva tuturor". Călugării cluniaci au acordat, de asemenea, o mare atenție educației clerului, scop în care mănăstirile au organizat școli pentru pregătirea clerului, distinse printr-o disciplină strictă.

Ideea necesității existenței lumii în cadrul Bisericii creștine, pe de o parte, și încrederea în primatul scaunului Sfântului Petru, pe de altă parte, au dus la renașterea în rândul cluniacilor a vechii idei de construire a Cetății lui Dumnezeu. Biserica credea că omenirea ar trebui să trăiască într-o singură uniune sub steagul puterii lui Dumnezeu, teocrația. Cu toate acestea, Cetatea lui Dumnezeu era înțeleasă ca Biserica vizibilă, organizația bisericească - de unde și necesitatea realizării libertății politice și a independenței Bisericii. Astfel de planuri grandioase puteau fi realizate doar sub conducerea unei personalități neobișnuit de puternice, care să combine fermitatea și previziunea unui politician cu angajamentul față de cele mai bune tradiții culturale și religioase. Biserica a găsit o astfel de personalitate în persoana călugărului cluniac Hildebrand, viitorul Papă Grigore al VII-lea.

Viitorul papă s-a născut într-o familie italiană săracă în orașul Toscana. La fel ca apostolul Pavel și Ioan Gură de Aur, era scund și destul de neatrăgător ca înfățișare. A fost educat la mănăstirea Sfânta Maria din Roma și a fost hirotonit călugăr în ordinul benedictin.

Firea fierbinte și impresionabilă a tânărului călugăr (nu fără motiv a ales numele Hildebrand, care înseamnă flacără strălucitoare) a fost profund impresionată de inițiativele reformiste ale cluniacilor. De atunci încolo, a nutrit planuri grandioase de reformare a Bisericii. Datorită abilităților și faimei sale remarcabile, Hildebrand a devenit asistent al Papei Grigore al VI-lea în 1046 și a rămas alături de acesta în timpul exilului său în Germania. După moartea lui Grigore al VI-lea, s-a stabilit într-una dintre mănăstirile cluniacene, unde a primit o educație morală și a devenit și mai intransigent: astfel, când împăratul l-a instalat pe cluniacenul Leon al IX-lea ca papă, Hildebrand a insistat, se pare, ca noul papă ales să ceară consimțământul poporului. Leon al IX-lea a venit la Roma însoțit de Hildebrand, îmbrăcat ca un penitent, și a declarat că nu va prelua tronul până când adunarea populară nu-l va absolvi de vina de a fi hirotonit ca persoană seculară. De atunci încolo, Hildebrand a devenit cea mai influentă figură, determinând în mare măsură politica reformistă a mai multor papi. Refuzând să revendice titlul de Sfânt Scaun, el, în calitate de arhidiacon și deținând funcția de trezorier papal, a exercitat de fapt controlul asupra alegerii următorului papă.

După moartea lui Leon al IX-lea, în 1054, într-o atmosferă de tulburări interne, conflicte civile și anarhie, a început o activitate viguroasă. Considerând că reforma Bisericii este prea importantă pentru soarta lumii, Hildebrand a folosit pe larg toate oportunitățile din lupta sa, inclusiv pe cele destul de dubioase. Astfel, pentru a submina dependența Sfântului Scaun de feudalii italieni, arhidiaconul, cu donații bănești generoase, a întors populația Romei împotriva Papei Benedict al X-lea, care fusese instalat de baroni. Hildebrand l-a sacrificat cauzei sale. Papa a fost detronat și a murit cerșetor într-un adăpost pentru săraci, iar feudalilor li s-a interzis de atunci încolo să-l aleagă pe papă. Drept urmare, tradiția simoniei a fost depășită cu succes de Hildebrand.

Într-un alt caz, cardinalul Humbert (vom menționa din nou acest nume când vom vorbi despre împărțirea finală a bisericilor), un susținător al celibatului, l-a sfătuit pe Hildebrand să interzică laicilor să participe la slujbele preoților căsătoriți și să-i umilească în orice mod posibil. În acest scop, s-au folosit bande de potari (ragamuffini), care se ocupau de jafuri în toată Italia. Ideea lui Humbert a dus la succes - încet, dar sigur, celibatul s-a consolidat în practica bisericească.

După moartea Papei Alexandru al II-lea în 1073, Hildebrand a fost în cele din urmă de acord să preia el însuși tronul papal sub numele de Papa Grigore al VII-lea. Din acel moment, a început cea mai activă activitate politică bisericească a sa, care a determinat în multe privințe soarta Bisericii și a Europei în ansamblu.

Prima etapă a activității sale ca papă a fost interzicerea definitivă a căsătoriilor în rândul clerului. El a considerat necesar să elibereze clerul de familie, ceea ce îl distragea de la treburile spirituale. Dorința de a îmbunătăți moralitatea clerului a

dus la o luptă de masă împotriva clerului căsătorit. Acestea au fost cele mai întunecate pagini ale activității lui Grigore: au avut loc jafuri, incendieri și crime de clerici căsătoriți. Blestemele și profețiile au căzut în zadar asupra papei; dar el a rămas fidel sieși: „scopul scuză mijloacele”.

Acum Grigore trebuia să pună în aplicare ultimul și cel mai dificil punct al programului său - ridicarea tronului roman la culmile sale anterioare. Urmărind constant o politică de subordonare a statului secular față de Sfântul Scaun, Papa a dezvoltat cea mai activă politică externă. A negociat cu Bizanțul și chiar a stabilit contacte cu principii Rusiei. I-a asigurat pe spanioli că Biserica lor a fost fondată de Petru și Pavel și, prin urmare, inevitabil cădea sub jurisdicția Romei. În regatul polonez, unde influența Romei crescuse semnificativ, Grigore l-a excomunicat și l-a detronat pe regele Boleslav cel Îndrăzneț, precizând clar că Papa era regele regilor, iar Biserica Romană era mama bisericilor.

Totuși, visul puterii universale a marelui preot, care unia ambele săbii, spirituală și seculară, în mâinile sale, a trebuit inevitabil să ciocnească interesele lui Grigore al VII-lea cu cele ale Imperiului German, care nu era mulțumit de o astfel de stare de lucruri. A început o luptă pe viață și pe moarte.

Împăratul Henric al IV-lea nu numai că a refuzat să oprească practica vânzării de funcții clericale, dar, prin convocarea Conciliului de la Worms în 1076, a respins autoritatea papală. Ca răspuns, Papa l-a excomunicat, eliberându-i pe toți feudalii germani de obligația de loialitate față de Henric. „Papa și-ar sacrifica mai degrabă viața decât să lase coroana regală pe capul unui păcătos nepocăit”, a declarat Grigore. Henric a fost abandonat de majoritatea vasalilor săi, iar situația sa a devenit fără speranță. Simțind că este dificil să lupte împotriva Papei, el însuși s-a dus în Italia și a ajuns la castelul Matildei din Canossa. Grigore al VII-lea s-a fortificat acolo, așteptând un atac din partea împăratului, dar Henric, „după ce a îndepărtat toate ornamentele regale, fără nicio pompă, cu picioarele goale, a stat în așteptarea verdictului episcopului roman, postind de dimineața până seara”. Aceasta a fost punctul culminant al umilinței imperiului în fața papalității. După o oarecare ezitare, Hildebrand l-a iertat pe Henric.

Umilința lui Henric, însă, a fost doar o prefăcătorie. De îndată ce circumstanțele politice s-au schimbat în favoarea sa, conflictul a izbucnit cu o vigoare reînnoită. De data aceasta, împăratul a avut succes. Revolte au izbucnit la Roma, iar papa a fost forțat să apeleze la normanzi pentru ajutor, care, în timp ce îi veneau în ajutor, au jefuit regiuni întregi pe parcurs. În cele din urmă, Grigore al VII-lea a trebuit să fugă cu câțiva prieteni; moartea sa l-a surprins într-un moment în care un nou papă se afla deja pe tronul roman.

În ciuda înfrângerii lui Grigore al VII-lea, ideea sa de eliberare a Bisericii de dependența statului prinsese deja carne și oase și primise aprobarea finală la Primul Conciliu Lateran din 1123. Reformele pe care Grigore al VII-lea și cluniacii le-au apărat au avut un impact major nu numai asupra poziției Bisericii în raport cu puterea seculară, ci au dus și la schimbări pozitive profunde în viața internă a Bisericii, în înfățișarea ei spirituală și culturală.

Nicio reformă nu ar fi dat roade dacă Biserica Apuseană nu ar fi realizat că era necesar să ridice cultura religioasă a poporului și să promoveze educația maselor superstițioase și analfabete. Pe lângă organizarea de școli pentru cler, cercurile monastice au început să studieze filosofia antică și să citească operele gânditorilor evrei și arabi. Unii papi i-au sprijinit și pe călugări în activitățile lor educaționale, în special Silvestru al II-lea, care a ocupat tronul roman între 999 și 1003, și mai târziu Grigore al VII-lea.

După o perioadă de declin a mănăstirilor și școlilor bisericești, clerul reformat a abordat cu zel științele. Tipul de episcop-soldat a devenit de domeniul trecutului. Deja la sfârșitul secolului al XI-lea, în Biserica Apuseană au apărut mai mulți filozofi, teologi, istorici și poeți remarcabili decât în secolele anterioare.

Moștenirea spirituală și culturală a Bisericii a fost pregătită în liniștea școlilor și bibliotecilor mănăstirești. Școala mănăstirească din St. Gallen, în ceea ce este acum Elveția, era deosebit de faimoasă. Acolo se desfășura principala muncă de copiere a cărților. Călugării care copiau cărți erau deosebit de respectați: o cameră separată era întotdeauna pregătită pentru munca lor, iar deasupra mesei atârnau zicale precum următoarea: „A scrie cărți este o ocupație minunată și o răsplată sigură îl așteaptă pe scriitor.” Copiștii erau înconjurați de o aură de legende pioase. Astfel, se spunea despre un călugăr că atunci când i se ardea lumânarea, degetele îi străluceau cu o lumină misterioasă. Bibliotecile mănăstirești păstrau colecții uriașe de comori ale culturii mondiale; pe lângă literatura creștină, aici erau prezentate lucrări de literatură antică și arabă. Publicarea de cărți se făcea nu numai de călugări, ci și de călugărițe.

Noi principii pedagogice ale educației au fost dezvoltate în școlile monahale. Dacă anterior succesul educației se vedea în severitatea profesorului, acum gânditori influenți, în special faimosul filosof și educator Anselm de Canterbury (vom vorbi despre el mai jos) s-au răzvrătit împotriva opiniei că baza educației este biciul; el a insistat în special să le ofere elevilor libertate în dezvoltare. Condițiile artificiale și dure, potrivit lui, schilodesc sufletele.

În domeniul teologiei, savanții au căutat răspunsuri la cele mai presante probleme ale vieții morale și religioase, la sentimentele chiliastice și mișcările ascetice apărute ca răspuns la declinul secolelor precedente.

Noile sarcini pe care cluniacii și Papa Grigore al VII-lea le-au stabilit Bisericii necesitau o mare muncă teoretică și intelectuală. Disputele filozofice începuseră deja să stârnească din nou mințile și cereau rezolvare. Traducerile scriitorilor greci, în special ale lui Ioan Damaschin, au oferit Occidentului o sursă inepuizabilă de idei și reflecții noi. Dezvoltarea rapidă a filosofiei arabe necesita un răspuns creștin demn. Filosofii au căutat noi forme de exprimare a conceptelor teologice, punând în primul rând întrebări despre limitele cunoașterii, despre relația dintre rațiune și credință.

Căutările filosofice și religioase ale epocii și-au găsit cea mai completă expresie în sistemul remarcabilului filosof și teolog Anselm, episcop de Canterbury (cca. 1033 - 1109).

Anselm a trăit o viață lungă și plină de evenimente. A fost o figură și gânditor bisericesc proeminent și un promotor al ideilor lui Grigore al VII-lea în Anglia. În 1099, a încercat să unească bisericile și, cu puțin timp înainte de moartea sa, a fost martor la primul val de cruciați care intrau în Palestina.

Anselm a introdus din nou pe deplin ideile Fericitului Augustin în teologie. Aducând un omagiu pasiunii nașterii pentru raționalism, Anselm a căutat să demonstreze existența lui Dumnezeu prin raționament simplu. La început, Anselm a considerat dorința sa o ispită, dar în cele din urmă a expus în cartea „Proslogion” dovezile raționale ale existenței lui Dumnezeu așa cum le vedea el.

Prima demonstrație a lui Anselm s-a redus la conceptul de Bine și Beneficență absolute, perfecte. Binele se manifestă în cele mai diverse fapte ale existenței. Dar trebuie să existe și în sine, ca o ființă bună independentă. Această Ființă este Dumnezeu.

A doua demonstrație este legată de cauzalitatea lucrurilor din natură. Fiecare lucru din lume are o cauză. Lumea, ca sumă de lucruri, trebuie să aibă și ea o cauză, dar una care să fie ea însăși fără cauză și să posede putere creatoare, adică să fie ea însăși capabilă să devină o cauză. Această cauză primă finală necondiționată este Dumnezeu.

A treia dovadă constă în conceptul și distincția gradelor de perfecțiune. Un obiect este mai perfect decât altul și, din moment ce există perfecțiune comparativă, trebuie să existe și o perfecțiune incomparabilă, care este Dumnezeu.

În cele din urmă, Anselm prezintă a patra dovadă astfel: „Chiar și un nebun trebuie să admită că există în mintea sa ideea unei ființe mai mari decât care nimic nu poate fi conceput... Și este sigur că acest obiect, mai mare decât care nimic nu poate fi conceput, nu se află doar în minte, căci dacă ar fi numai în

minte, ar fi cel puțin posibil să presupunem că se află și în realitate. Și o astfel de condiție face ca ființa să fie superioară ființei care este doar în gândire... Prin urmare, există cu siguranță o astfel de ființă, mai mare decât care nimic nu poate fi conceput nici în gândire, nici în acțiune."

Dorința lui Anselm de a îmbrăca prevederile doctrinare într-un sistem rațional a apropiat gândirea teologică medievală de moștenirea patristică. În același timp, Anselm nu a supraestimat capacitățile rațiunii. Susținător necondiționat al autorității dogmatice, Anselm credea că dovezile acesteia nu erau deloc obligatorii pentru credința creștină. Într-adevăr, martirii nu au mers pe rug în numele „cauzei finale" și al „consecinței necesare". Abia atunci când credința devine o experiență vie, ea începe să se îndrepte către premise raționale, logice - iar doctrina, prin urmare, este doar o generalizare teoretică, o înțelegere a credinței. Având deja credință, trebuie, după cum spunea Anselm, „să știi ce crezi".

Pe lângă problemele justificării logice a existenței lui Dumnezeu, manifestările lui Dumnezeu în lume, Anselm de Canterbury a dezvoltat concepte detaliate despre păcatul originar și ispășire - concepte care au determinat în mare măsură căile de dezvoltare ale scolasticii.

Înțelegerea lui Anselm asupra esenței răului și a liberului arbitru al omului era unică. Dacă libertatea fusese văzută în mod tradițional ca libertatea de a alege între bine și rău, Anselm și-a bazat gândirea pe învățăturile Apostolului Pavel și ale Fericitului Augustin: tot binele vine de la Dumnezeu, iar libertatea este libertatea de a păstra binele. Misterul Sfintei Treimi a fost, de asemenea, un subiect de reflecție pentru Anselm - în Logosul Divin el a văzut eterna cunoaștere de sine și iubirea de sine a lui Dumnezeu.

Dacă John Scott Eriugena aborda doar metodele și ideile de bază ale teologiei scolastice, atunci Anselm de Canterbury este adesea numit părintele scolasticii. Recunoscut drept cel mai mare teolog occidental din perioada dintre Sfântul Augustin și Toma d'Aquino, Anselm de Canterbury a avut o influență semnificativă asupra multor teologi și filozofi remarcabili, inclusiv asupra celor moderni.

Biserica Răsăriteană la începutul celui de-al doilea mileniu

Bizanțul își trăia ultima perioadă de glorie culturală în acea perioadă. Sosise momentul să devină un mentor pentru națiuni mari și mici, transmițându-le moștenirea sa spirituală. Misionarii bizantini au dus mesajul creștin în întreaga lume, călătorind în țări îndepărtate - la arabi, evrei și slavi. Pelerinii veneau din toată lumea chiar în Bizanț. Impresionați de grandoarea și frumusețea anticului

imperiu, mulți dintre ei s-au convertit la creștinism. Bizanțul, acest „Paris al Evului Mediu”, așa cum a fost numit mai târziu, și-a îndeplinit misiunea cu onoare.

Încă din vremea Patriarhului Fotie, imperiul își recăpătase practic grandoarea de odinioară. Granițele erau bine protejate, aparatul de stat fusese consolidat, iar puterea lui Vasileu (rege) atinsese apogeul. Tradițiile clasice au intrat în modă la curte, dând acestei epoci numele de „Renaștere bizantină”. Capitala impresiona prin luxul și splendoarea sa aproape de basm. Plină de splendoare ceremonială, temple luxoase, decorațiuni prețioase, palate strălucitoare, făcea o impresie irezistibilă asupra oaspeților.

Viața intelectuală și spirituală a Imperiului de Răsărit nu a fost mai puțin trezită. Savanți, teologi, filozofi, poeți, istorici și oratori au creat capodopere ale literaturii și artei. Împăratul Constantin al VII-lea Porfirogenetul, care a ocupat tronul bizantin între 913 și 959, și-a asumat el însuși sarcina titanică de a pune în ordine întreaga sumă a cunoștințelor epocii sale. Posedând un talent literar remarcabil, a scris o serie de tratate medicale, istorice și agricole. A fost unul dintre primii care au tratat istoria nu ca pe o știință abstractă, ci ca pe cunoștințe concrete necesare vieții practice. A adunat numeroase biografii ale sfinților, precum celebrul poet Simeon Metafrast, autorul unui imens poem hagiografic bazat pe legende și folclor popular. În aceeași epocă, remarcabilul cronicar și istoric Leon Diaconul a scris, iar Arhiepiscopul Cezareei Aretha a adunat operele gânditorilor greci.

Influența Bisericii asupra vieții publice a crescut semnificativ în această perioadă. Unirea Bisericii cu statul a fost deosebit de puternică, deși Biserica ocupa o poziție subordonată în raport cu puterea seculară. Alegerea patriarhului depindea de împărat, episcopii nu aveau proprietăți personale. Veniturile Bisericii erau determinate din nou de mila împăratului - aceste circumstanțe nu dădeau clerului posibilitatea de a deveni precum stăpânii feudali, ca în Occident.

Monahismul în Bizanț a fost incomparabil mai numeros decât în Occident. Fiecare împărat, demnitar proeminent, lider militar și-a construit propriile mănăstiri, înzestrendu-le cu moșii bogate. Cele mai mari mănăstiri s-au amestecat în politică, în timp ce persoanele seculare au căutat sprijinul monahismului în lupta pentru putere.

Ca și în Occident, sentimentele mistice s-au intensificat în Bizanț, în special în rândul maselor deposedate. Mulți țărani, în așteptarea sfârșitului lumii, s-au dedat contemplării spirituale și au depus jurăminte monahale. Athosul a devenit centrul vieții spirituale și mistice în Bizanț, și apoi în întregul Orient.

Originea acestei republici monastice unice din Grecia, situată pe țărmurile Mării Egee, datează din trecutul îndepărtat. Așezarea pustnicilor pe muntele sfânt, Athos, a început foarte devreme, posibil din secolul al IV-lea. Monahismul de aici a trecut prin toate fazele de dezvoltare: sihăstria, apoi crearea unei lavre și, în final, mănăstiri cu o cartă strictă. Fondatorul monahismului statutar de pe Athos este considerat a fi Sfântul Atanasie al Athosului, sub care a apărut faimoasa Lavră, numită după el în 960. În secolul al XII-lea, Athosul devenise deja un centru recunoscut al monahismului bizantin, al vieții spirituale și mistice a Orientului.

Întemeierea Lavrei este legată de următoarea legendă: comandantul bizantin Nichifor Foca, distins prin viața sa strictă, dragostea de rugăciune și singurătate, și călugărul Atanasie, cu care războinicul sever avea o prietenie puternică, au decis să-și petreacă restul zilelor într-una dintre mănăstiri. În acest scop, Atanasie a ales Muntele Athos, care se întindea în mare și părea izolat de restul lumii. Dar viața lui Nichifor a decurs diferit: a trebuit să conducă Imperiul Bizantin; în plus, dragostea pasională l-a condus la căsătorie. Atanasie a fost foarte trist din cauza „apostaziei" prietenului său. Dar Nichifor Foca, chiar și pe tron, a continuat să ducă o viață modestă, era abstinent, dormea pe o piele de animal și nu și-a permis nicio extravaganță. Dorind să se repare, a înzestrat mica mănăstire de pe Athos în toate modurile posibile. În 963, au fost întemeiate acolo alte mănăstiri, dar Nichifor a emis un decret care interzicea construirea de noi mănăstiri.

Athosul avea un viitor promițător în ceea ce privește conservarea și sporirea moștenirii spirituale orientale. Supraviețuind secolelor de atacuri și incendii inamice, mănăstirea, sau mai degrabă un grup numeros de mănăstiri ortodoxe, există și astăzi, atrăgând un număr mare de pelerini. Potrivit istoricului, „an de an, în tot Orientul creștin, dorința de izolare atrăgea tot mai multe mulțimi la Athos, pleca cele mai mândre capete sub stricta stăpânire a lui Atanasie și exercita un farmec de neînvins chiar și asupra sufletelor regilor."

Muntele Athos a jucat un rol deosebit de important după căderea Imperiului Bizantin în secolul al XV-lea, când întreaga viață spirituală a Orientului grec era concentrată între zidurile mănăstirilor de pe acest munte sfânt.

Însă eforturile călugărilor athoniți nu ar fi fost suficiente pentru ca creștinismul răsăritean să supraviețuiască și să-și sporească bogăția spirituală. Această sarcină a fost asumată de popoarele slave în perioada de declin și distrugere finală a Imperiului Bizantin.

Ca și cum ar fi fost în ajunul declinului și al căderii ulterioare a Imperiului Bizantin, creștinismul răsăritean a început să se răspândească și să se

consolideze în rândul tinerilor care abia își dobândeau statutul și identitatea religioasă-națională. Este vorba în primul rând despre răspândirea creștinismului printre slavi. Această misiune este inextricabil legată de numele a doi frați, viitorii sfinți Chiril (cca. 826-869) și Metodie (cca. 815-885).

Frații s-au născut în orașul grecesc Salonic, în familia unui important lider militar apropiat curții imperiale. Metodiu, fratele mai mare, a servit în garnizoana slavă, unde a învățat limba locală. În punctul culminant al luptei împotriva ereziei iconoclaste, a devenit călugăr, retrăgându-se la mănăstirea Olimp din Asia Mică.

Constantin, fratele mai mic, a dat dovadă de un talent extraordinar, o memorie excelentă și o curiozitate încă din fragedă tinerețe. Încă de băiat a iubit operele lui Grigore Teologul, le citea constant și știa multe lucruri pe de rost. Fiind un elev talentat, Constantin a fost trimis la Academia Bizantină, organizată de Bardas la curtea imperială. Acolo, împreună cu tânărul moștenitor al tronului, Mihail al III-lea, a studiat cu cei mai buni profesori (inclusiv viitorul Patriarh Fotie) și, după cum spune viața, „a fost învățat curând toată înțelepciunea lumească: gramatică și poezie homerică, retorică și filozofie, aritmetică și astronomie, muzică și toată știința elenică și, spre surprinderea profesorilor săi, datorită acestei agerimi a minții a fost poreclit mai târziu Filosoful, deoarece a avut succes în filosofie mai mult decât alții. Dar nu era înțelept doar în limba elenică, ci și în alte limbi: a studiat bine scripturile romane și dialogurile siriene și a studiat și alte limbi străine.”

Văzând talentele strălucite ale lui Constantin, demnitarul imperial Theoktistos a vrut să-l căsătorească cu o rudă a sa și să-i promoveze cariera la curte. Cu toate acestea, Constantin avea cu totul alte intenții. S-a dus în secret la malul mării, la una dintre mănăstiri, și a depus jurăminte monahale sub numele de Chiril, sub care a devenit cunoscut în istoria creștinismului. Însă tânărul filosof era convins că, prin cunoștințele și talentele sale, putea aduce un mare beneficiu Bisericii fără a se retrage la o mănăstire. Chiril s-a întors la Constantinopol și a primit un post de profesor de filosofie și bibliotecar al Bisericii Sfânta Sofia. Enorma sa erudiție și talentul său de predicator i-au permis tânărului cărturar să obțină mai multe victorii strălucite în dispute și și-au făcut numele cunoscut pe scară largă. Când, în 851, un emir musulman i-a cerut împăratului să-i trimită un mentor creștin experimentat, alegerea a căzut asupra lui Chiril.

La întoarcerea sa, Chiril a petrecut câțiva ani în Mănăstirea Olimp, unde fratele său, Metodie, era stareț. În 860, la inițiativa Patriarhului Ignațiu și la instrucțiunile împăratului, frații s-au dus la khazari, care au cerut misionari. Misiunea a avut succes: frații nu numai că au convertit mulți khazari la creștinism, dar au facilitat și întoarcerea grecilor captivi la Constantinopol.

În 863, în timpul patriarhatului lui Fotie, frații au pornit într-o misiune în ținuturile slave. Din acest moment, a început cea mai glorioasă pagină a vieții lor. După ce au lucrat timp de trei ani mai întâi în Moravia și apoi în Pannonia, frații au convertit păgânii și au întărit credința și moralitatea celor nou convertiți. Dar principalul lor merit a fost că frații au inventat alfabetul slav bazat pe alfabetul grecesc, devenind practic creatorii limbii și scrierii slave. Au tradus în limba slavă părți din Sfânta Scriptură folosite în cult și în principalele slujbe bisericești. Chiril a creat școli pentru tineri, unde predarea se desfășura în dialectul slav.

Cu toate acestea, confruntarea dintre bisericile răsăritene și cele apusene, care s-a intensificat în această perioadă, a complicat foarte mult munca educațională a fraților. Clerul german latinizat, care avea propriile opinii despre ținuturile slave și se temea de influența bizantină, i-a acuzat pe Chiril și Metodie de erezie. Pretextul acuzațiilor a fost introducerea limbii slave în liturghie; potrivit clerului german, lauda Domnului poate fi rostită doar în trei limbi - ebraică, greacă și latină - acelea în care a fost făcută inscripția de pe Crucea Domnului.

În 868, frații au mers la Roma pentru a cere sprijin Papei Adrian al II-lea. Papa a susținut munca misionară a lui Chiril și Metodie, a confirmat dreptul de a sluji în limba slavă și a consacrat cărți slave. La Roma, Chiril, care era într-o stare precară de sănătate, s-a îmbolnăvit și a murit, primind de la Metodie promisiunea înainte de moartea sa de a continua lucrarea pe care o începuse în Moravia.

Metodie, ridicat la rangul de arhiepiscop al Panoniei, și-a extins din ce în ce mai mult activitatea misionară. Între timp, conflictele politice și ecleziastice au izbucnit. În 870, Metodie a fost chemat la un conciliu al episcopilor germani din Bavaria, sub acuzația de încălcare a drepturilor ierarhice asupra Pannonia și Moraviei, unde a fost bătut și a petrecut aproximativ trei ani în închisoare. Abia în 873, noul Papă Ioan al VIII-lea a forțat episcopatul bavarez să-l elibereze pe Metodie. În următorii șase ani, cu participarea activă a lui Metodie, Biserica Slavă s-a extins semnificativ, acoperind teritoriile Republicii Cehe și Poloniei. În același timp, Metodie, un om drept și principial, a luptat împotriva libertinajului conducătorilor seculari, ceea ce le-a provocat nemulțumirea. Clerul german a continuat să țească intrigi împotriva lui, continuând să-l acuze de erezie. Dar principalul adversar al lui Metodie a fost propriul său asistent, Wichingul german, hirotonit episcop de Papă. Forțat să se apere împotriva acuzațiilor constante, Metodie s-a angajat totuși activ în activități bisericești și educaționale. În 883, a început să traducă textul integral al Sfintelor Scripturi și al unor lucrări individuale ale literaturii patristice în limba slavă. Astfel, în osteneala și lupta sa, și-a găsit moartea, care l-a cuprins în 885.

După moartea lui Metodie, discipolii săi au fost persecutați, la fel ca și Biserica Slavă, încă fragilă. Drept urmare, creștinismul bizantin nu a prins un punct de

sprijin în ținuturile slave occidentale: slavii occidentali s-au alăturat lumii germanico-romane. Cu toate acestea, activitățile fraților din Tesalonic s-au dezvoltat în continuare printre slavii de sud, unde s-au dus mulți dintre discipolii lui Chiril și Metodie - sârbii, bulgarii și apoi rușii, care în viitorul apropiat și-au unit destinele cu Biserica Bizantină. Pentru Biserica Ortodoxă Rusă, pentru toate bisericile răsăritene - ca, de altfel, pentru întreaga lume creștină - Sfinții Chiril și Metodie se numără printre cei mai iubiți și veneraţi sfinți.

În vremea lui Carol cel Mare, alienarea dintre creștinismul occidental și cel oriental devenise clară, deși procesul de alienare în sine începuse cu multe secole mai devreme.

Când Constantin cel Mare a mutat capitala Imperiului Roman la Constantinopol în 330, el a pus bazele diviziunii politice și apoi ecleziastice a imperiului în Est și Vest. Împăratul Teodosie a introdus o guvernare separată a părților vestice și estice ale imperiului în 395. Odată cu invazia barbarilor și căderea Imperiului Roman de Vest la sfârșitul secolului al V-lea, diviziunea politică a devenit completă și definitivă. Biserica a rămas formal unită (ceea ce s-a exprimat prin convocarea Sinoadelor Ecumenice), dar, de fapt, în guvernarea sa, s-a divizat și în est și vest. După cum știm deja, cezaropapismul a înflorit în Est, când împărații au condus în esență Biserica răsăriteană, devenind „papi”. În Occident, papii au concentrat din ce în ce mai mult puterea financiară, militară și politică în mâinile lor, transformându-se în suverani seculari (unii istorici definesc această situație drept „papocezarism”). Drept urmare, în Orient Biserica a devenit un apendice important și un instrument al puterii seculare, în timp ce în Occident, dimpotrivă, statul a fost văzut ca un instrument al puterii bisericești.

Nu este surprinzător faptul că astfel de diferențe de opinii au provocat conflicte continue.

Un alt motiv important al schismei a fost lupta internă a bisericii pentru primatul scaunelor, pentru influență în Biserica Universală. Dintre cele mai mari scaune bisericești care au existat în primele secole, două au apărut rapid, reprezentând capitalele imperiilor, Roma și Constantinopol, și au dus o luptă de secole.

Un motiv important, dar nu decisiv, au fost diferențele teologice care existau de mult timp între Orient și Occident. Conștiința greacă, mult mai înclinată spre înțelegerea teoretică a învățăturii creștine, era ocupată cu detalierea și formularea unor doctrine teologice complexe. Din acest motiv, majoritatea ereziilor care au sfâșiat Biserica s-au născut în Orient. Occidentul era mai preocupat de viața bisericească practică. Drept urmare, dezvoltarea bisericilor răsăritene și occidentale a avut diferențe caracteristice atât în formularea problemelor religioase și teologice, cât și în rezolvarea lor.

Diviziunea Bisericilor a fost cauzată în mare măsură de motive de natură cultural-istorică și etnografică. Fiecare Biserică locală a adoptat într-o anumită măsură tradițiile, ritualurile și modul de gândire al populației locale. Aceste tradiții nu coincideau între diferite popoare și în diferite regiuni, ceea ce a dus la o serie de discrepanțe ritualo-dogmatice. Deși marea majoritate a acestor discrepanțe erau doar o expresie a luptei bisericești-politice, aspectul lor religios nu poate fi ignorat.

Până în secolul al X-lea, următoarele diferențe se dezvoltaseră istoric și se înrădăcinaseră în viața rituală și dogmatică a bisericilor occidentale și orientale:

1. Diferențe în Crez: Începând cu secolul al VI-lea, Biserica Occidentală a început să introducă în formularea Crezului adăugarea: „și din Fiul” (filioque), vorbind despre purcederea Duhului Sfânt. Până în secolul al XI-lea, această versiune a Crezului a prins în sfârșit rădăcini în Occident.

2. Deja la mijlocul secolului al II-lea, a apărut problema datei sărbătoririi Paștelui. Datele diferite ale sărbătoririi Paștelui – principala sărbătoare creștină – în Orient și Occident și, în consecință, discrepanța anului bisericesc au împiedicat dezvoltarea unor relații normale între biserici.

3. În Occident, latina a fost stabilită de timpuriu ca limbă bisericească comună, în timp ce în Orient, greaca a continuat să fie limba bisericească comună. „Divizarea limbilor” a dus la divizarea teologică.

4. Opoziția Bisericii Apusene față de erezia iconoclastă a dus indirect la amestecul acesteia în treburile Bisericii Răsăritene, ceea ce, la rândul său, a sporit tensiunile în relațiile dintre ele.

5. În Occident, obiceiul de a celebra liturghia pe pâine nedospită (napolitane) s-a stabilit de timpuriu, în timp ce în Orient se celebra pe pâine dospită.

6. În Est, căsătoria era permisă pentru clericii albi, adică preoții care nu depuseseră jurăminte monahale. În Occident, a fost stabilit un jurământ de celibat (celibat) pentru toți clericii.

7. Existau diferențe aparent destul de minore, de exemplu, dacă era corect să se postească sâmbăta în Occident sau dacă preoții își puteau rade barba: în Orient, clerul era obligat să poarte barbă, în timp ce în Occident, preoții se puteau rade. Cu toate acestea, chiar și astfel de diferențe provocau uneori dezbateri aprinse și duceau la conflicte majore.

Toate motivele menționate mai sus au dus inevitabil la o divizare formală în Biserică. Istoria tragică a schismei, care a pus capăt contradicțiilor acumulate de-a lungul anilor, constă în două etape. Prima a avut loc în secolul al IX-lea și este asociată cu numele Papei Nicolae I și ale Patriarhului Constantinopolului, Fotie.

Ideea construirii Orașului lui Dumnezeu în monarhia carolingiană s-a dovedit a fi imposibil de susținut, iar imperiul s-a destrămat. Însă popoarele sale tânjeau instinctiv după unitate, care era întruchipată pentru ele în Biserică, reprezentată de tronul roman.

Prima persoană care a început să confere papalității funcții statale-imperiale în mod decisiv a fost Papa Nicolae I, care a ocupat tronul papal din 858 până la moartea sa, în 867. A fost un om cu o înfățișare impresionantă, o energie indestructibilă și o credință fermă în semnificația universal-monarhică a papalității. După ce a acceptat rangul de pontif roman, a fost primul dintre papi încoronat cu o coroană cu trei niveluri (tiară) ca semn al demnității sale regale. Europa fragmentată era neputincioasă în fața inteligentului și voinței puternice „atletului lui Dumnezeu", așa cum îl numește cronicarul. Nicolae I i-a forțat pe episcopii, baronii și regii rebeli să se bazeze pe el. Referindu-se la exemplele lui Pepin și Carol cel Mare, el a afirmat că numai papa acordă puterea împăraților. În opinia Papei, așa cum Dumnezeu domnește peste lume, tot așa Papa, viceregele său, ar trebui să stea în fruntea regatelor pământești: toată lumea ar trebui să cadă la picioarele arhiepiscopului roman, ca la tronul lui Dumnezeu. Din acest motiv, Nicolae I, potrivit cronicarului, „a comandat regi și tirani și i-a supus puterii sale".

Papa considera că este de datoria sa să suprime arbitrariul episcopilor în bisericile naționale. Dacă cineva era demis dintr-o poziție spirituală fără știrea sa, el, indiferent de orice, obliga persoana excomunicată să fie reintegrată și, invers, îi excomunica pe cei care nu se supuneau.

Baza legală pentru puterea nelimitată a papilor a fost o colecție de documente publicate sub Nicolae I și numite „Falsele Decretale Isidoriene". Această colecție includea deja cunoscuta „Donație a lui Constantin", documente și documente papale din vremea lui Clement al Romei, decrete individuale ale conciliilor bisericești; compilarea sa a fost asociată cu numele lui Isidor de Sevilla, conducătorul Bisericii Spaniole în secolul al VI-lea. Documentele (în mare parte falsificate) proclamau puterea papei asupra tuturor liderilor bisericești și dădeau oricărui episcop dreptul de a apela direct la papă. În același timp, decretalele proclamau libertatea Bisericii față de controlul secular și, în plus, declarau poziția subordonată a puterii seculare în raport cu puterea bisericească. Și, în mintea papei, puterea sa bisericească se extindea peste tot. „Atletul lui Dumnezeu" a urmărit îndeaproape cursul vieții bisericești din întreaga lume, iar când au ajuns

la el zvonuri despre succesele sau eșecurile Bisericii Răsăritene în îndepărtatul Bizanț sau în țările slave, a considerat că este dreptul și datoria sa să ia parte direct la evenimente și să le îndrume în direcția necesară tronului roman.

În Biserica Răsăriteană, o luptă aprigă între partide se contura până la sfârșitul secolului al IX-lea. Chiar și în perioada celui de-al VII-lea Sinod Ecumenic, întreaga frăție a Mănăstirii Studite, centrul opoziției față de guvern, era împotriva Patriarhului Tarasie, prea liberal. Înclinația împăraților bizantini spre iconoclasm i-a forțat pe studiți să condamne aspru loialitatea patriarhilor față de autorități și să-și îndrepte atenția către Occident. Papii din acea vreme au tratat ortodoxia greacă cu mare respect și au susținut-o în vremuri dificile - nu este o coincidență faptul că Teodor Studitul l-a numit pe papă „păstorul divin principal”. Dar situația s-a schimbat când Patriarhul Ignatie s-a aflat în scaunul de la Constantinopol în 847.

Conform unui contemporan, Ignațiu a fost „un călugăr excelent, dar nu un patriarh strălucit”. Era needucat și nu vedea prea mult rost în educație, crezând că era suficient pentru un creștin să ducă o viață ascetică și să fie constant în rugăciune. El considera că principalul său obiectiv era consolidarea mănăstirilor, ceea ce se făcea adesea în detrimentul altor domenii ale vieții statului; în plus, Ignațiu era dur și nedrept în evaluările și deciziile sale. În cele din urmă, activitățile sale au început să provoace nemulțumire pe scară largă în cercurile seculare.

În această perioadă, puterea aparținea oficial Teodorei, mama tânărului împărat Mihail al III-lea. Aceasta din urmă se afla sub influența unchiului său, Bardas, un om vicios care nu disprețuia nicio modalitate de a obține puterea. Patriarhul Ignațiu a denunțat aspru comportamentul depravat al lui Bardas și, odată, nu i-a permis să primească împărtășania. Când Mihail al III-lea a preluat puterea de la mama sa, cerându-i lui Ignațiu să o tundă cu forța ca să devină călugăriță, acesta nu a fost de acord. Dușmanii săi nu l-au iertat pentru acest lucru: în 858, Ignațiu a fost detronat și trimis în exil, iar secretarul de stat Fotie (cca. 820–891) a fost numit în locul patriarhului.

Talentatul și foarte educatul Fotie a înțeles că Ignatie avea un număr imens de adepți, în special printre monahi, și, prin urmare, a promis să-l onoreze ca pe tatăl său. Cu toate acestea, speranțele unei schimbări pașnice în autoritatea bisericească nu au fost justificate. Ignatie nu a fost de acord cu o renunțare voluntară. Susținătorii săi l-au anatematizat pe Fotie. Ca răspuns, Fotie a convocat un Sinod, unde la rândul său l-a anatematizat pe Ignatie. După care, adepții Patriarhului Ignatie au fost supuși opresiunii și persecuției din partea lui Bardas, în ciuda mijlocirii lui Fotie însuși.

După ce a preluat tronul patriarhal, Fotie i-a informat despre acest lucru doar pe patriarhii răsăriteni.

Au trecut trei ani până când Roma a primit vreo informație oficială despre schimbările care avuseseră loc în Orient, când disperatul Ignațiu a apelat la Papa Nicolae I. Numindu-l „patriarh al tuturor scaunelor, moștenitor al principelui-apostol”, s-a plâns de îndepărtarea sa ilegală de pe tron. Foțiu a trimis și o scrisoare papei, justificându-și patriarhatul prin circumstanțe forțate și subliniind că ocupase tronul împotriva voinței sale.

Papa Nicolae I a trimis doi legați la Constantinopol pentru a rezolva situația la fața locului. În 861, a avut loc un Conciliu cu participarea lor, la care patriarhatul lui Fotie a fost recunoscut ca legitim. Ignațiu a trimis din nou un apel la Roma; împăratul și Fotie i-au scris, de asemenea, papei. Nicolae I a declarat de data aceasta că nu le-a dat legaților săi autoritatea de a decide cazul și nu este de acord cu decizia conciliului. În 863, l-a condamnat pe Fotie, l-a detronat și a recunoscut patriarhatul lui Ignațiu ca legitim. Fotie, firește, nu a fost de acord cu decizia Romei.

În această perioadă, aveau loc și alte evenimente politico-eclezice, care complicau și mai mult relațiile dintre Roma și Constantinopol. Papa a luat Bulgaria sub controlul său administrativ-eclezic, ceea ce l-a indignat extrem de tare pe Fotie: acesta credea că Papa încălca teritoriile orientale originale. În 867, Fotie a trimis o scrisoare episcopilor răsăriteni, în care se plângea de „latini” care călcau în picioare adevărata credință creștină. El a reamintit numeroasele diferențe teologice dintre Orient și Occident, declarând doctrina occidentală falsă și fatală creștinismului. În această scrisoare au fost formulate pentru prima dată într-o formă explicită contradicțiile teologice ale celor două biserici și li s-a acordat o asemenea importanță (interesant este că, anterior, în 861, scrisoarea lui Fotie către Papă, dimpotrivă, se distingea prin abordarea sa liberală a problemelor ritualo-dogmatice). În același timp, Fotie a convocat un Conciliu la care Papa Nicolae I a fost anatematizat.

Evenimentele s-au desfășurat apoi cu o viteză caleidoscopică. Mai mulți împărați s-au înlocuit reciproc pe tronul Constantinopolului și mai mulți papi pe catedrala romană. De-a lungul anilor îndelungați de lupte politice-bisericești, Fotie a fost înlăturat, apoi repus în funcția de patriarh și, în cele din urmă, înlăturat definitiv în 886. După aceasta, lupta dintre Roma și Constantinopol s-a potolit oarecum, doar pentru a reapărea un secol și jumătate mai târziu și a se încheia în cel mai trist mod.

A doua etapă a luptei dintre cele mai mari departamente bisericești și divizarea finală a bisericilor este asociată cu numele a doi reprezentanți de seamă ai Romei și Constantinopolului - Papa Leon al IX-lea și Patriarhul Mihail Cerularius.

Datorită mișcării de reformă cluniacene și sprijinului regilor germani, papalitatea devenise considerabil mai puternică până la mijlocul secolului al XI-lea. Tronul roman a dobândit o autoritate deosebită în timpul pontificatului Papei Leon al IX-lea, care l-a ocupat între 1048 și 1054.

Înainte de alegerea sa ca papă, Leon era un episcop german și refuzase mult timp să urce pe tronul papal. Numai la insistențele împăratului Henric al III-lea a acceptat să devină papă. Un lider capabil și un susținător consecvent al reformelor cluniacene, a început să combată deschis simonie și căsătoriile clericale - opera sa a fost ulterior finalizată cu succes de Grigore al VII-lea. Scaunul roman a început treptat să iasă din starea tristă în care se aflase mult timp. Cu toate acestea, normanzii reprezentau o amenințare constantă pentru Italia și Roma, iar Henric al III-lea a refuzat să-l sprijine pe papa. Prin urmare, papa, având nevoie de o alianță politică cu Bizanțul, nu a putut decât să-și dorească pacea cu Patriarhul Constantinopolului. Leon al IX-lea nu voia să fie „pe picior de egalitate” cu el și să fie lipsit de primatul ecleziastic și politic al Romei, de care era profund convins. Această situație nu i-a convenit adversarului său, Patriarhul Constantinopolului, Mihail Cerularius.

Mihail Cerularius provenea dintr-o familie nobilă. Încă de la o vârstă fragedă, s-a distins prin seriozitatea sa și a arătat o înclinație pentru activitățile de stat. A fost chiar prezis să devină împărat în timpul unei alte conspirații palatine, la care a participat. Cu toate acestea, conspirația a eșuat, iar în vara anului 1040, Mihail Cerularius a fost deposedat de proprietățile sale și tuns ca monah. În 1043, Constantin al IX-lea Monomah a urcat pe tron, apropiindu-l pe Mihail de el și făcându-l cel mai apropiat consilier al său; în curând, Mihail a ocupat scaunul patriarhal. Dedicându-se slujirii Bisericii, Mihail Cerularius a păstrat trăsăturile unei persoane poruncitoare și cu spirit de stat, dar a fost atât de ambițios încât nu a tolerat nici cea mai mică diminuare a autorității sale și a autorității scaunului Constantinopolului.

Bizanțul, spre deosebire de Roma, după o scurtă perioadă de prosperitate în secolul al X-lea, a început să intre într-un profund declin economic și politic. Situația a fost agravată de apariția unui nou dușman în Est - turcii selgiucizi, împotriva cărora Bizanțul, slăbit din interior, nu a mai putut rezista. Nu este surprinzător că avea nevoie de alianța Occidentului.

Se părea că în astfel de circumstanțe, când Estul și Vestul, uniți printr-o credință creștină comună, aveau nevoie unul de celălalt, unirea lor era firească. Într-

adevăr, a început un lung proces de negocieri, care s-a încheiat nu numai fără succes, ci și cu o ruptură completă între cele două ramuri ale Bisericii Universale - Apuseană și Răsăriteană.

Împăratul Constantin Monomah a încercat să încheie un acord cu Papa privind apărarea comună a Italiei împotriva normanzilor, pentru care i-a promis lui Leon al IX-lea că va returna provinciile din sudul Italiei sub jurisdicția Constantinopolului. Acordul urma să fie ascuns de ambițiosul Mihail Cerularius, deoarece Patriarhul Constantinopolului s-ar putea să nu fie de acord cu pierderea bunurilor sale. Cu toate acestea, Cerularius a aflat despre pregătirea tratatului și a decis să-și dovedească independența și integritatea împăratului. În 1053, Mihail Cerularius a închis bisericile și mănăstirile latine din Constantinopol, prin care Papa, profitând de situația politică, a căutat să răspândească ritul latin. În plus, la instrucțiunile patriarhului, unul dintre ierarhii bizantini, Leon de Ohrida, a scris un tratat împotriva riturilor latine (folosirea pâinii nedospite, postul sâmbăta etc.) - în ciuda faptului că, în ultimele decenii, de pe vremea Patriarhului Fotie, practic nu au apărut niciodată conversații despre diferențele teologice și dogmatice dintre biserici în ultimele decenii, de pe vremea Patriarhului Fotie. Ca răspuns, Papa a trimis o scrisoare patriarhului, în care afirma că pacea și armonia ar trebui să domnească în Biserică: „Diferențele de obiceiuri, după loc și timp, nu dăunează mântuirii, atâta timp cât suntem uniți prin credință și dragoste reciprocă, care ne face vrednici înaintea lui Dumnezeu”. Cu toate acestea, Papa nu a omis să sublinieze păcatele foștilor ierarhi ai Constantinopolului, a remarcat înclinația acestora din urmă spre opinii eretice și chiar a citat informații pur mitice conform cărora o femeie a fost numită odată în catedrala Constantinopolului. În esență, în scrisoarea sa, Papa a propus ca Biserica din Constantinopol să onoreze Biserica Romană ca pe mama sa. Situația politică era foarte tensionată - iar Cerularie, în ciuda tonului ofensator al scrisorii, era înclinat spre reconciliere și chiar spre unele concesii. Cu toate acestea, într-o chestiune, poziția sa a rămas ireconciliabilă: a cerut ca drepturile Patriarhului din Constantinopol să fie recunoscute ca fiind egale cu cele ale Papei. Papa nu a putut fi de acord cu acest lucru: l-a mustrat pe Mihail Cerularie pentru că folosește titlul de „patriarh ecumenic”, care, potrivit lui Leon al IX-lea, ar trebui purtat doar de Papă.

Conflictul a început să se aprindă. În numele patriarhului, călugărul Nikita Stifat a compus o nouă denunțare împotriva Bisericii Apusene. La începutul anului 1054, o ambasadă de la Roma a sosit la Constantinopol, autorizată să discute problema unei alianțe cu Bizanțul împotriva normanzilor. În ambasadă se afla și cardinalul Humbert, care anterior compusese o respingere a denunțării lui Stifat. În timpul disputei, Stifat și-a recunoscut nevinovăția, iar tratatul său a fost ars solemn. Cu toate acestea, Humbert, un om foarte educat, nu a dat dovadă de suficientă înțelepciune și tact pentru a se înțelege cu patriarhul și a-l trata cu respectul cuvenit. La Conciliul convocat la scurt timp după aceea, furiosul

Michael Cerularius a alocat locuri pentru legații papali în spatele episcopilor greci. Legații papali au considerat acest lucru umilitor și au refuzat să le ocupe; apoi patriarhul a rupt toate relațiile cu aceștia.

Împăratul, îngrijorat de soarta tratatului cu Roma, și legații papali au avut ideea de a convoca un conciliu și de a-l condamna pe patriarh. Deși Papa Leon al IX-lea a murit într-una dintre aceste zile, ambasadorii săi nu au făcut compromisuri. Pe 15 iulie 1054, în timpul unei slujbe în Catedrala Sfânta Sofia, în fața unei mulțimi uriașe de oameni, legații s-au dus la altar și s-au adresat bizantinilor cu o predică, plângându-se de încăpățânarea patriarhului lor, după care au plasat o bulă pe lângă Sfântul Scaun, în care patriarhul și adepții săi au fost acuzați de erezie și anatematizați. Cu toate acestea, populația Constantinopolului l-a susținut pe patriarh; au început tulburări, care aproape au costat viața ambasadorilor romani și a împăratului însuși. Mihail Cerularius a convocat un conciliu, iar pe 20 iulie 1054, a fost pronunțată o anatemă asupra tuturor „celor care au lucrat la pregătirea bulei”, iar bula în sine a fost arsă.

Astfel, marea schismă a Bisericii Universale în Bisericile Răsăritene și Apusene a fost marcată de anatematizare reciprocă. Sute de cărți au fost scrise despre cauzele și natura schismei, ambele părți fiind declarate vinovate. Istoricii încă mai dezbat despre evenimentele din acei ani și încearcă să-și dea seama a cui vină a fost - Roma sau Constantinopolul, Biserica Apuseană sau Biserica Răsăriteană. Se pare că vina a fost în mod egal de ambele părți sau, mai precis, de Biserică în ansamblu - prin faptul că dezvoltarea sa istorică de foarte multe ori nu a avut nimic în comun cu chemările Evangheliei. În orice caz, până la sfârșitul secolului al IX-lea, premisele ideologice și ecleziastic-politice pentru o schismă rapidă a bisericilor fuseseră deja în sfârșit formate, iar la mijlocul secolului al XI-lea acestea au fost în sfârșit realizate.

Ramurile independente ale Bisericii care au apărut au fost numite Catolică și Ortodoxă, sub care au fost cunoscute în ultimele zece secole. Dar dacă Biserica Apuseană este încă personificată și condusă de Scaunul Roman și de întâistătătorul său, Papa, atunci Bizanțul a încetat să mai fie o fortăreață a creștinismului răsăritean. De-a lungul mai multor secole de declin și apoi de căderea sa în secolul al XV-lea sub loviturile turcilor, centrul Ortodoxiei s-a mutat spre nord - în ținuturile rusești. Biserica Ortodoxă Rusă a devenit noua fortăreață a Ortodoxiei.

Desigur, divizarea bisericilor este un eveniment profund tragic pentru conștiința fiecărui creștin, deoarece încalcă principiul fundamental al vieții Bisericii - unitatea ei. Numeroase încercări de a depăși schisma au fost în mare parte artificiale și nu au dus la cele mai bune rezultate. Cu toate acestea, sarcina realizării unității creștine se confruntă încă cu creștinii din Răsărit și Apus, care

au acumulat o experiență neprețuită pe căile lor individuale. Această idee a fost exprimată frumos de filosoful rus N. Berdiaev: „Pentru scopurile misterioase ale Providenței, viața religioasă a umanității s-a divizat în două experiențe, în două căi. Ambele experiențe au misiunea lor și se completează reciproc, dar trebuie să înțelegem diferența dintre aceste experiențe și să depășim ostilitatea pe căi diferite, putem și trebuie." Reunificarea creștinilor trebuie să urmeze calea înțelegerii reciproce și a cunoașterii reciproce. Experiența spirituală a Apusului trebuie să devină proprietatea Apusului în aceeași măsură în care cunoașterea lui Dumnezeu a Apusului trebuie să aparțină Apusului. Când alienarea va dispărea, vor cădea și barierele confesionale. Numai atunci va exista o singură turmă - Biserica Universală și un singur păstor - Hristos!

Creștinismul în Rusia

Creștinismul a început să pătrundă în Rusie cu mult înainte de botezul său. Există dovezi istorice incontestabile că unii dintre ruși au fost botezați încă din secolul al IX-lea, sub Askold (d. 882). Mai mult, botezul Rusiei în sine era oficial, iar Patriarhul Constantinopolului, Fotie, a trimis un arhiepiscop în Rusie pentru a crea acolo o structură bisericească. Cu toate acestea, în această perioadă, a existat aparent o luptă tensionată între părțile creștine și păgâne în Rusie, iar creștinismul a fost în cele din urmă instaurat mai mult de o sută de ani mai târziu. Cu toate acestea, conform cronicilor, existau mulți creștini printre războinicii prințului Igor (d. 945), iar la Kiev funcționa o biserică creștină, unde se țineau slujbe și se depuneau jurăminte, „căci mulți varegi și khazari" erau creștini. În 957, prințesa Olga din Kiev, care a sosit în Bizanț, era deja creștină. Chiar înainte de botezul său, patru din cele cinci soții ale nepotului ei, prințul Vladimir (d. 1015), erau creștine. Mulți creștini au trăit și în Novgorod înainte de botezul Rusiei, unde activa Biserica Schimbării la Față a Domnului.

În secolele IX-X, Rusia a fost legată în mod tradițional de strălucitul Constantinopol – Țargrad – și de slavii din Europa Centrală și Peninsula Balcanică. Aceste legături au determinat în mare măsură orientarea Rusiei Kievene către lumea creștină răsăriteană. În același timp, prinții Kieveni au avut posibilitatea de a alege între diferite religii, deoarece statele care le profesau erau interesate să controleze bogatele teritorii rusești. Tocmai această rivalitate dintre cele mai mari religii monoteiste este descrisă într-un episod din monumentul literaturii ruse antice, Povestea anilor trecuți. Conform acestui episod (autenticitatea evenimentelor descrise în el este negată de mulți cercetători), care a primit numele de „Povestea Botezului lui Vladimir", trimiși din Constantinopol reprezentând creștinismul răsăritean, misionari din Roma, precum și reprezentanți ai iudaismului și islamului au venit la Kiev în 986. Conform legendei, prințului Vladimir i-a plăcut cel mai mult discursul predicatorului grec, dar nu se grăbea să accepte creștinismul răsăritean. În anul

următor, prințul a trimis ambasade în diferite țări, astfel încât acestea să se poată familiariza cu fiecare dintre religii pe loc. Cronica spune că riturile latin și musulman nu au făcut o impresie prea mare asupra ambasadorilor, dar Constantinopolul și slujbele bisericești grecești i-au încântat pe ambasadori, iar aceștia au început să-l convingă puternic pe Vladimir să accepte creștinismul răsăritean. Cu toate acestea, acceptarea finală a creștinismului de către Vladimir s-a dovedit a fi legată de circumstanțe militare și politice - campania împotriva lui Korsun și căsătoria sa cu o prințesă greacă; condiția căsătoriei era botezul lui Vladimir. Întorcându-se la Kiev în 988, Vladimir a distrus temple păgâne și a botezat oamenii din Nipru, după care a început „să construiască biserici în orașe și să numească preoți".

Chiar și din cele de mai sus este clar că botezul Rusiei de către Vladimir nu a fost atât de simplu și rapid pe cât este adesea prezentat. În primul rând, cronicile ne zugrăvesc o figură vie și contradictorie a prințului, care înainte de botez nu semăna prea mult cu un sfânt creștin. Păgân prin fire și credințe, a ținut un harem, a organizat orgii și chiar a sacrificat creștini. Experiența unui lider militar și înțelepciunea unui politician s-au combinat în el cu furie și cruzime nestăvilită.

Procesul botezului a fost precedat de încercările lui Vladimir de a reforma cultul păgân și chiar de a introduce islamul, lucru menționat în mod clar în sursele istorice.

Cu toate acestea, nu există nicio îndoială că, după ce a fost botezat, prințul Vladimir a încetat să mai fie păgân și a devenit un creștin zelos. Nu este pe deplin clar dacă credințele sale s-au schimbat datorită Revelației care i-a fost dată, experienței spirituale pe care o trăise sau circumstanțelor politice. Cu toate acestea, el a respins cu fermitate păgânismul și a întemeiat o nouă religie. Firește, oamenii nu puteau abandona cu ușurință credințele lor anterioare, vechi de secole - prin urmare, procesul de botezare a oamenilor se desfășura prin ordin. Potrivit mitropolitului Ilarion, „ei erau botezați, dacă nu de bunăvoie, atunci de frica celui care a ordonat". În unele locuri, în special la Novgorod, înlocuirea cultului păgân tradițional cu unul nou s-a lovit de o rezistență deschisă. Cu toate acestea, Rusia era gata să accepte noua credință.

Ulterior, Vladimir a contribuit activ la consolidarea și răspândirea creștinismului, iar data oficială a botezului rușilor a fost considerată în mod tradițional a fi 988.

Rusia slavă a fost un mediu complet unic și, prin urmare, credința creștină era destinată să capete o culoare specială și o nouă înfățișare. Lumina adevărului, refractată prin prisma caracterului național rus, a dus la unul dintre cele mai frapante și semnificative fenomene ale creștinismului - ortodoxia rusă. Aceasta s-a dezvoltat în procesul de creștere a conștiinței naționale de sine și al dezvoltării

istorice a Rusiei. Perioada Kievului (înainte de invazia mongolă) se situează în acest sens ca și cum ar fi separată de istoria ulterioară, dar deja în ea a început să prindă contur imaginea Sfintei Rusii, care a devenit centrul cunoașterii creștine răsăritene despre Dumnezeu și viață.

La fel ca barbarii, în Rusia, înainte de adoptarea creștinismului, viața umană era strâns legată de natură. Țăranii care lucrau „pământul umed-mamă" erau în întregime dependenți de ea. Viața țăranilor era la mila elementelor, iar respingerea zeilor păgâni care îi controlau însemna să le pună în pericol însăși existența. În același timp, religia slavă antică era destul de primitivă și nu avea prea multă influență asupra oamenilor. Prin urmare, când Perun a fost în cele din urmă înlocuit în conștiința populară de profetul Ilie, tranziția a avut loc fără durere, dar în același timp nu foarte conștient. În plus, fastul ortodoxiei bizantine, adoptat de Rusia, a contribuit la promovarea ritualurilor mai degrabă decât a laturii substanțiale a creștinismului. Nu este o coincidență faptul că toată evlavia eroilor epopeii constă adesea în faptul că „pun crucea așa cum este scris și se închină așa cum este învățat".

Însă natura elementară a credințelor populare precreștine avea și un aspect pozitiv. A oferit oportunitatea de a dezvolta acel sentiment al apropierii lui Dumnezeu, apropierea lui Hristos, Domnul-Tatăl, care este prezent nu undeva printre nori, ci aici pe pământ, cu oamenii. Hristos îi ajută și îi simpatizează. Acest sentiment al apropierii naturale și imediate a lui Hristos a devenit baza sfințeniei rusești, în general lipsită de pasiunea și impulsul caracteristice creștinismului occidental.

Perioada kievenă a fost cea mai războinică din istoria Rusiei: cohortele prinților au luat cu asalt Bizanțul; războinicii păgâni au băut din craniile dușmanilor lor învinși. În acest moment, creștinismul a ajuns în Rusie, iar Rusia a răspuns la latura etică a învățăturii Evangheliei. Spre deosebire de germani, aceasta l-a acceptat pe Hristos nu ca lider, ci ca „Cel Milostiv".

Desigur, legile morale creștine nu au funcționat întotdeauna la întregul lor potențial; trecutul păgân s-a făcut întotdeauna simțit în conștiința oamenilor (ceea ce a dus la existența conceptului de dublă credință în raport cu Rusia - o combinație de credință creștină și credințe păgâne) și se manifestă până în zilele noastre. Ciocnirea păgânismului crud și militant cu spiritul luminos și iubitor al creștinismului a dus la o luptă, primii eroi și martiri dintre care poporul îi onorează pe bună dreptate pe prinții Boris și Gleb - fiii lui Vladimir.

Când problema cine îi va succeda lui Vladimir era pe cale să fie decisă, unul dintre fiii săi, Sviatopolk, a decis să acapare marele tron princiar, înlăturându-și cu forța frații Boris și Gleb. Când echipa sa a propus să înceapă o luptă, Boris a

răspuns: „Nu voi ridica mâna împotriva fratelui meu cel mare, este ca un tată pentru mine”. Acesta a fost primul cuvânt cu adevărat creștin rostit în Rusia. Echipa l-a abandonat pe prinț, considerând cuvintele sale un semn de slăbiciune. Când ucigașii au venit la Boris, slujitorii, așa cum spune viața, au plâns și au spus: „Slavă domnul nostru, dragă! Nu ai vrut să te împotrivești fratelui tău pentru dragostea lui Hristos!” Boris a fost ucis, iar aceeași soartă a avut-o tânărul Gleb. Rusia a evaluat moartea lor ca martiriu pentru credință și i-a canonizat pe frați. Blândețea și smerenia creștină a prinților purtători de pătimire au ajutat poporul rus de-a lungul secolelor să-și păstreze răbdarea și înțelepciunea în cele mai dificile momente istorice.

Tronul de la Kiev a fost ocupat de un alt fiu al lui Vladimir, Iaroslav cel Înțelept (978-1054), care nu a făcut mai puțin pentru Biserica Rusă decât tatăl său, dar deja activ în domeniul educației și consolidării creștinismului în Rusie. Om cu vederi largi, un conducător experimentat, strâns legat prin căsătorie de suveranii europeni, Iaroslav s-a străduit să consolideze creștinismul în statul kievean și să atingă nivelul cultural al Bizanțului și al Europei Occidentale. Educația era vitală pentru Rusie, deoarece avea o cultură foarte tânără și nedezvoltată. Depărtarea sa de centrele spirituale și economice ale lumii crea o tristă perspectivă de izolare și sălbăticie. Prin urmare, Iaroslav a stabilit legături cu toate țările, a primit cu căldură ambasadori, a încercat să adopte toate realizările civilizațiilor creștine, preocupându-se în special de răspândirea literaturii spirituale. Preoții au început să sosească din țările slave de sud - greci, bulgari, sârbi. Aceștia au adus cu ei ustensile bisericești, literatură religioasă antică, cărți liturgice, pe care au început să le traducă în limba slavă. Au apărut scribi specializați în copierea cărților. În același timp, oamenii au început să fie învățați să citească și să scrie - Biserica creștină a devenit luminatoarea Rusiei.

Iaroslav a fondat o mare bibliotecă publică. Cel mai vechi manuscris rusesc al Evangheliei (așa-numita Evanghelie de la Ostromir) datează din vremea sa. El a oferit preoților materiale speciale pentru predicarea către popor și a creat o școală pentru copiii de boieri. Munca educațională a lui Iaroslav a fost continuată de fiul său, Sviatoslav al II-lea (1027–1076), care a publicat Izbornikul, o carte compilată din traduceri în slavă a unor fragmente din operele lui Vasile cel Mare, Grigore Teologul, Ioan Gură de Aur, Augustin, Maxim Mărturisitorul, Ioan Damaschin și alți Părinți ai Bisericii.

Iaroslav cel Înțelept merită la fel de mult credit pentru dezvoltarea sistemului juridic rus. Introducerea creștinismului a jucat un rol imens în schimbarea stării morale a oamenilor, care anterior trăiau după idei păgâne despre bine și rău. Normele dreptului rus antic, în reinterpretarea lor creștină, au devenit normele dreptului bisericesc. O serie de astfel de norme, prin natura lor umanistă, au depășit chiar și analogii bizantini - de exemplu, legile privind căsătoria, crima,

insultele. Astfel de reguli au fost introduse de Vladimir, dar în forma cea mai completă și detaliată sunt formulate în așa-numita Cartă a lui Iaroslav, unul dintre autorii căreia a fost Ilarion - primul mitropolit rus.

La scurt timp după introducerea creștinismului în Rusie, structura bisericească inițială a fost creată sub forma mitropoliei Patriarhiei Constantinopolului. Aceasta era condusă de un mitropolit trimis de la Constantinopol și avea sediul la Catedrala Sf. Sofia din Kiev. Episcopii au fost create în multe orașe mari - Belgorod, Novgorod, Polotsk și altele. Aproape pe parcursul secolelor al XI-lea și al XII-lea, Biserica Rusă a fost condusă de mitropoliți de origine greacă. Acest lucru, într-o oarecare măsură, a făcut Biserica independentă de simpatiile unuia sau altuia partid și guvern. Dar Iaroslav a încercat să schimbe această situație și în 1051 l-a numit mitropolit pe pastorul rus Ilarion, un gânditor și scriitor remarcabil, de la care ne-a ajuns celebrul „Cuvânt despre Lege și Har”. Acest prim monument supraviețuitor al literaturii ruse vechi mărturisește ascensiunea spirituală pe care a experimentat-o Rusia și marii păstori care i-au slujit, deși nu trecuseră nici măcar o sută de ani de când Vladimir a botezat poporul. Sub forma unei predici solemne împărțite în trei părți, Ilarion a dezvoltat trei idei: superioritatea spirituală a Noului Testament („harul”) asupra Vechiului Testament („legea”), marea semnificație a botezului Rusiei și rolul prinților Vladimir și Iaroslav, precum și măreția pământului rusesc. Este interesant că în „Cuvânt” prințul Vladimir este preamărit ca „noul Constantin”, iar activitățile sale sunt echivalate cu faptele apostolilor. Potrivit autorului, Vladimir, un politician înțelept și un războinic curajos, a acceptat creștinismul prin inspirație divină. Meritele literare ale „Cuvântului” sunt mari; stilul său solemn se menține în genul retoricii bizantine; în lucrare se pot găsi o mulțime de paralele simbolice, figuri tradiționale ale elocvenței bizantine. Nu este o coincidență faptul că Cuvântul a avut o influență puternică asupra dezvoltării literaturii ruse vechi ulterioare.

Cronicile au avut o importanță deosebită pentru dezvoltarea culturii, literaturii și istoriei ruse. Asemenea „Cuvântului” lui Ilarion, scrierea cronicilor a fost impregnată de dorința de a înțelege evenimentele actuale îndreptându-se spre trecut, astfel încât interesul călugărilor-cronicari pentru istoria poporului lor s-a exprimat nu numai prin glorificarea faptelor asceților creștini, ci și prin isprăvile prinților păgâni din vechime. Cronicarii s-au bazat pe o mare varietate de materiale în narațiunile lor - documente istorice, tradiții orale. Cronicile folosesc pe scară largă folclorul: stilul de scriere a cronicilor este caracterizat de vorbirea directă a eroilor, tehnicile jurnalistice, utilizarea proverbelor și zicătorilor. La Kiev, cronicile au fost scrise de starețul Lavrei Nikon din Kiev-Pecersk în a doua jumătate a secolului al XI-lea; Novgorod a avut și el proprii cronicari. La începutul secolului al XII-lea, călugărul Nestor din Kiev-Pecersk a adunat colecțiile de cronici. Această colecție a fost numită „Povestea anilor trecuți” și este principala sursă de informații pentru istoricii moderni.

Mănăstirile, care se dezvoltau rapid, au concentrat principalele forțe ale oamenilor de știință, scriitorilor și artiștilor din acea vreme. Scribii bisericești, arhitecții și pictorii de icoane au venit din Bizanț și din alte țări și au transmis secretele meșteșugului lor rușilor. Curând, maeștrii ruși au ridicat independent biserici, au pictat fresce și icoane care i-au încântat pe străini și au devenit parte a fondului de aur al culturii mondiale.

Iaroslav a vrut să facă din capitala sa Kievul la fel de măreață ca Constantinopolul. A construit un palat în Kiev, Poarta de Aur și, în final, maiestuoasa Biserică Sfânta Sofia (1037). În această structură magnifică, tehnicile arhitecturale bizantine au fost reelaborate creativ pe baza tradițiilor locale de către maeștri greci și, după toate probabilitățile, ruși.

Exteriorul templului era încoronat cu cinci cupole rotunde. Interiorul templului este decorat cu un mozaic grandios care înfățișează mâna ridicată a Fecioarei Maria, ca și cum ar binecuvânta poporul. Figura ei de șase metri din centrul absidei altarului pare să susțină clădirea bisericii.

De neuitat sunt figurile mozaicate ale Părinților Bisericii din nivelul inferior al absidei; fețele lor, veșmintele ușoare cu cruci negre sunt înfățișate cu o subtilitate și o armonie uimitoare. În spatele tronului se află o compoziție mozaică a Euharistiei; artistul a reușit să transmită minunat impulsul impetuos cu care apostolii se îndreaptă spre templu.

În aceiași ani, a fost construită Biserica Mântuitorului de pe Berestovo, cu basoreliefuri care amintesc de imaginile orientale antice, și Biserica Sfânta Sofia din Novgorod, de o frumusețe excepțională, cu cinci cupole care amintesc de căștile războinicilor. Catedrala Sfânta Sofia din Novgorod a definit în sfârșit granița atunci când arta religioasă rusă a încetat să mai fie doar o ramură a artei bizantine. Marile catedrale din secolul al XI-lea au jucat un rol imens în viața Rusiei, devenind centre de iluminare spirituală, un altar național și un steag al unității creștinilor ruși.

Întreaga lume creștină a devenit un loc de învățătură și experiență spirituală pentru mii de noi convertiți. Poporul rus s-a distins în mod special prin dragostea sa pentru locurile sfinte - acestea erau adesea singurele surse de învățătură și inspirație pentru ei. Păgânii de ieri, încă trăind în strânsoarea trecutului lor, s-au îndreptat spre acele colțuri ale lumii unde puterea binecuvântată a rugăciunii și a Duhului Sfânt, păstrată și sporită de asceți și sfinți, era în plină desfășurare. Mănăstirile din Bizanț, Țara Sfântă și Athos au primit primele fluxuri de pelerini veniți din îndepărtata Rusie pentru a se împărtăși din comoara credinței creștine. Și, în cele din urmă, nivelul spiritual al creștinismului rus a crescut atât de mult încât o comoară similară a apărut pe pământ rusesc. Aceasta a devenit Lavra

Kiev-Pechersk - o mănăstire care era destinată să fie centrul credinței creștine în Rusie.

În timpul domniei prințului Iaroslav, printre numeroșii pelerini care au pornit în dificila călătorie spre locurile sfinte, a existat un tânăr rătăcitor pe nume Antipa. După lungi rătăciri, a ales Athosul și curând a devenit călugăr acolo, luând numele de Antonie. Credința sa arzătoare și viața sa sfântă au atras atenția starețului. Starețul mănăstirii, așa cum spune cronica, i-a poruncit lui Antonie: „Întoarce-te în Rusie și binecuvântarea Sfântului Munte să fie asupra ta, căci mulți călugări vor veni de la tine." Este simbolic faptul că tocmai pe Athos, altarul creștinismului bizantin, viitorul fondator al altarului creștin rus, Sfântul Anton, a primit instrucțiuni.

Într-o peșteră din pădurea de pe malurile Niprului, unde Ilarion „se ruga lui Dumnezeu în taină", Antonie a aprins prima lumânare a Mănăstirii Kiev-Pechersk. Curând, despre isprava sa monahală s-a vorbit peste tot. Antonie nu s-a izolat de oameni și mulți au început să vină la el pentru o binecuvântare. Au apărut ucenici zeloși, străduindu-se să-l imite pe sfânt în toate. S-a format o mică comunitate de călugări, care își petreceau zilele în rugăciune, muncă și abstinență. Antonie l-a luat pe unul dintre asceți, pe nume Teodosie, să-l ajute. Comunitatea de călugări a atras atenția prințului Izyaslav, iar acesta le-a permis să construiască o mănăstire pe munte. Comunitatea a crescut și, în curând, Antonie, obișnuit să trăiască singur, și-a construit o colibă în apropiere. A murit acolo în 1073. Teodosie a adunat până la 100 de călugări și, cu binecuvântarea lui Antonie, a introdus o cartă strictă în mănăstire (numită Pechersk - de la cuvântul peșteră), bazată pe carta studită greacă, mutând claustrele principale ale mănăstirii pe un munte din apropiere.

Sfântul Teodosie (d. 1074) este una dintre cele mai marcante figuri din strălucita mulțime a asceților din Kiev. Fiu de boier, el a disprețuit plăcerile lumești încă din copilărie. Teodosie a fost atras de viața în schituri liniștite din pădure, în mănăstiri grecești îndepărtate, despre care povesteau călătorii; visa să călătorească în Țara Sfântă. Cu toate acestea, familia nu dorea o astfel de soartă pentru fiul lor și a împiedicat în orice fel dorințele băiatului. În cele din urmă, în 1056, a părăsit în secret casa și, venind la Antonie, a cerut să fie primit ca monah. Mama lui Teodosie, după îndemnuri fără rod adresate fiului ei, s-a călugărit.

În ciuda vârstei sale fragede, Feodosie a dat imediat un adevărat exemplu de dragoste, ascultare și blândețe. În 1063, a devenit stareț al mănăstirii Pechersk.

Munca asiduă era semnul distinctiv al sfântului stareț. El era întotdeauna primul care dădea un exemplu în orice întreprindere. Ca bătrân, Teodosie, conform

vieții sale, „mergea adesea la brutărie și cocea pâine cu o dispoziție veselă”. În viața Sfântului Teodosie, tocmai această „veselie a spiritului” este izbitoare, absența asceticii sumbrete și a smereniei de sine atât de comune în Răsărit.

Ascetul cunoștea bine Sfintele Scripturi și i-a învățat întotdeauna pe călugări să prețuiască „tradiția părintească și citirea cărților”. Potrivit cronicarului, el și călugărul Nikon au dedicat multe ore designului de carte. Astfel, prin eforturile lui Teodosie, au fost inițiate și activitățile educaționale ale Mănăstirii Kiev-Pechersk.

Îndrumarea fraților era o chestiune de importanță primordială pentru Teodosie. El i-a învățat abstinența ca semn al jertfei voluntare aduse lui Dumnezeu. Le-a vorbit despre semnificația Rugăciunii lui Iisus: „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul”, despre marea putere mistică conținută chiar și în numele Mântuitorului. Concentrarea gândurilor și a sentimentelor asupra chipului divin al lui Hristos era pentru Teodosie echivalentă cu un foc purificator.

Teodosie nu se îngrijea doar de călugări, ci și „de sufletele lumii, de cum să fie mântuite, în special de fiii săi spirituali, mângâindu-i și instruindu-i pe cei care veneau la el și, uneori, venind la casele lor și dându-le o binecuvântare”. În persoana lui Teodosie, Rus' a reușit să depășească neajunsurile Bizanțului: unul dintre cei mai mari asceți ai săi nu s-a izolat de lume și de societate, ci a învățat oamenii, a luptat împotriva rămășițelor păgâne. „Domnul și apostolii”, se adresează el celor care sărbătoreau noi sărbători conform unor ritualuri păgâne străvechi, „au poruncit să se sărbătorească sărbători strălucite, dar să se sărbătorească nu trupește, ci spiritual, ca să nu muncească pentru burtă și beție, ci să se roage lui Dumnezeu pentru păcatele lor și să hrănească săracii”.

Sfântul Teodosie și-a dedicat întreaga viață întăririi creștinismului în Rusia. Despărțirea starețului de la frații săi înainte de moartea sa a fost emoționantă. Într-o zi rece de iarnă, stând într-o sanie, Teodosie și-a binecuvântat copiii înainte de a se înfățișa în fața tronului Celui Atotputernic. Această imagine a rămas întipărită pe viață în memoria cronicarului, care, după propriile sale cuvinte, era atunci un tânăr de optsprezece ani.

După moartea lui Teodosie, Lavra a continuat să ducă o viață liniștită și liberă. „În dragoste, cei mai tineri se supuneau bătrânilor... iar bătrânii îi tratau pe cei mai tineri cu dragoste, îi învățau, îi consolau ca pe niște copii iubiți”, spune cronicarul.

Cum era atmosfera spirituală în prima mănăstire rusă poate fi judecată din cuvintele elevului său, autorul cărții „Povestea anilor trecuți”:

„Totul se împlinește în dragoste”, scrie el. „De dragul iubirii, păcatele vor dispărea; de dragul iubirii, Domnul a venit pe pământ și S-a răstignit pentru noi, păcătoșii, luând păcatele noastre, pironindu-Se pe cruce, dându-ne crucea pentru a alunga ura demonică.”

Acest sentiment al măreției iubirii i-a plasat pe asceții din Kiev și Pecersk la acea înălțime de la care încă strălucesc pentru noi cu viața lor, după aproape zece secole. Această lumină este de nestins.

Bibliografie pentru volumul 1

1. Biblia cu anexe. Bruxelles: Viața cu Dumnezeu, 1973-1977 și alți ani.

2. Mituri ale popoarelor lumii. Vol. 1–2. Moscova, 1980–1982.

3. Enciclopedie Filosofică [PE]. Vol. 1–5. Moscova, 1961–1970.

4. Abramova 3. Imaginea omului în arta paleolitică a Eurasiei. Moscova, 1966.

5. Averiniev S. S. Eshatologie. - FE. T. 5. M., 1970.

6. Ditto. Poetica literaturii bizantine timpurii. Moscova, 1977.

7. Poezie alexandriană. Comp. M. Grabar-Passek. Moscova, 1972.

8. Amusin I. D. Manuscrisele de la Marea Moartă. Moscova, 1960.

9. Idem. Descoperiri la Marea Moartă. Moscova, 1964.

10. Dramă antică. Comp. S. Apt. M., 1970.

11. Versuri antice. Comp. S. Apt și Yu. Schultz. Moscova, 1968.

12. Apollodor. Biblioteca Mitologică. Moscova, 1972.

13. Asmus V. F. Istoria filosofiei antice. Moscova, 1965.

14. Belyavsky V. A. Babilonul legendar și Babilonul istoric. Moscova, 1971.

15. Berdiaev, N. A. Filosofia libertății. Semnificația creativității. Moscova, 1989.

16. Ditto. Sensul istoriei. Moscova, 1990.

17. Zei, brahmani, oameni. Patru mii de ani de hinduism. Moscova, 1969.

18. Bongard-Levin G. M. India în epoca Mauryană. Moscova, 1973.

19. Idem. Civilizația indiană antică. Filosofie, știință, religie. Moscova, 1980.

20. Bongard-Levin G. M., Gerasimov A. V. Înțelepți și filozofi ai Indiei antice. Moscova, 1975.

21. Bongard-Levin G. M., Ilyin G. F. India antică. M., 1969.

22. Bonnard *Sh.* Civilizația greacă. T. I–III. M., 1958–1962 (M., 1992).

23. Vasiliev L. S. Culte, religii, tradiții în China. Moscova, 1970.

24. Virgil. Bucolice. Georgice. Eneida. Moscova, 1970.

25. Woolley L. Ur Khaldeyev. M., 1961.

26. Hegel G. V. F. Filosofia religiei. Vol. 1–2. Moscova, 1976–1977.

27. Herodot. Istorie, în nouă cărți. Trad. G. Stratanovsky. Moscova, 1972 (Moscova, 1993).

28. Gladkov B. I. Interpretarea Evangheliei. Moscova, 1991.

29. Homer. Iliada. Odiseea. M., 1967.

30. Horațiu. Ode. Epode. Satire. Epistole. Moscova, 1970.

31. De Broglie L. Pe căile științei. Moscova, 1964.

32. Doblhofer E. Semne și minuni. Moscova, 1963.

33. Filosofia indiană antică. Perioada inițială. Moscova, 1963.

34. Dyakonov I. Structura socială și statală a Mesopotamiei antice. Sumer. M., 1959.

35. Euripide. Tragedii. Trad. I. Annensky. T. I-II. Moscova, 1969.

36. Zenkovsky V., prot.” Apologetică. Riga, 1992.

37. Ditto. Fundamentele filosofiei creștine. Vol. 1-2. Moscova, 1992.

38. Zlatkovsky T. La originile culturii europene. Moscova, 1961.

39. Ilyin G. F. Religia Indiei antice. Moscova, 1959.

40. Cultura indiană și budismul: Colecție de articole. Editat de N. I. Konrad și G. M. Bongard-Levin. Moscova, 1972.

41. Keram K. Zei, morminte, oameni de știință. Moscova, 1960.

42. Cassidy F. X. De la mit la logos. Formarea filosofiei grecești. Moscova, 1972.

43. Korostovtsev M.A. Religia Egiptului Antic. Moscova, 1976.

44. Kosambi D. Cultura și civilizația Indiei antice. Moscova, 1968.

45. Kravchuk A. Apusul lui Ptolemeu. Moscova, 1973.

46. Kramer S. Istoria începe în Sumer. Moscova, 1965.

47. Kun N.A. Legende și mituri ale Greciei Antice. Moscova, 1957.

48. Losev A. Mitologia antică în dezvoltarea sa istorică. Moscova, 1957.

49. Ditto. Istoria esteticii antice. Elenismul timpuriu. Moscova, 1979.

50. Ditto. Istoria esteticii antice. Elenismul târziu. Moscova, 1980.

51. Lossky V. N. Eseu despre teologia mistică a Bisericii Răsăritene. Moscova, 1991.

52. Markin S. Homer și poeziile sale. Moscova, 1962.

53. Mathieu M. Mituri egiptene antice. M. - L., 1956.

54. Ditto. Arta Egiptului Antic. Moscova, 1964.

55. Ditto. Pe vremea lui Nefertiti. M., 1965.

56. Mathieu M., Afanasyev V.K., Dyakonov I.M. Arta Orientului Antic. M., 1958.

57. Mahabharata. Ramayana. M., 1974.

58. Narayan R.K. Zei, demoni și alții. Moscova, 1974.

59. Pascal B. Gânduri despre religie. Moscova, 1974 (Biblioteca de Literatură Universală, vol. 42).

60. Perepelkin Iu. Secretul sicriului de aur. Moscova, 1968.

61. Plutarh. Biografii comparate. Vol. 1-3. Moscova, 1961-1964.

62. Poezie și proză din Orientul Antic. Moscova, 1973.

63. Radhakrishnan S. Filosofia indiană. Vol. 1-2. Moscova, 1956.

64. Rasmussen K. Marea alergare cu sania. Moscova, 1958.

65. Reder D. Mituri și legende ale Mesopotamiei antice. Moscova, 1965.

66. Rivkin B. I. Artă antică. Moscova, 1972.

67. Suetonius. Viețile celor doisprezece Cezari. Moscova, 1964 (Moscova, 1992).

68. Sextus Empiricus. Operă în două volume. Vol. 1-2. Moscova, 1975-1976.

69. Seneca Louis Annaeus. Scrisori morale către Lucilius. Moscova, 1977.

70. Soloviev V. S. Operă în două volume. Vol. 1-2. Moscova: Mysl, 1988.

71. Operele sale în două volume. Vol. 1-2. Moscova: Pravda, 1989.

72. Tacitus. Operă în două volume. Vol. 1-2. L., 1969.

73. Taylor E. Cultura primitivă. Moscova, 1989.

74. Teilhard de Chardin P. Fenomenul omului. M., 1987.

75. Texte din Qumran. Per. I. D. Amusina. Vol. IM, 1971.

76. Tokarev S. Forme inițiale ale religiei. M., 1963.

77. Ditto. Religia în istoria popoarelor lumii. M., 1964.

78. Thomson J. Studii în istoria societății grecești antice. Lumea preistorică egeeană. M., 1958.

79. Trubețkoi E. Sensul vieții. M., 1918.

80. Farrar F. Viața lui Isus Hristos. M., 1990.

81. Florensky P., preot. Stâlpul și temelia adevărului. M.; 1990.

82. Frank S. L. Works, M., 1990.

83. Ditto. Fundamentele spirituale ale societății. M., 1992.

84. Frazer D. Creanga de Aur. M., 1980.

85. Khaigpun D. Totemismul, esența și originea sa. Dușanbe, 1958.

86. Cititor despre istoria Orientului Antic. M., 1963.

87. Cititor de istoria Greciei Antice. M., 1964.

88. Cititor despre istoria Romei Antice. M., 1962.

89. Tseren E. Dealurile biblice. M., 1986.

90. Chaadaev P. Ya. Opere complete și scrisori alese. Vol. 1-2. M., 1991.

91. Childe G. Orientul antic în lumina noilor săpături. M., 1956.

92. Schweitzer A. Respect pentru viață. M., 1992.

93. Epopeea lui Ghilgameș. Trad. I. Dyakonov. M., 1961.

94. Eschil. Tragedii. Trad. S. Apta. M., 1971.

BIBLIOGRAFIE PENTRU VOLUMUL 2

1. Biblia. Cărțile Sfintelor Scripturi ale Vechiului și Noului Testament

2. Biblia explicativă. Editată de Lopukhin. Cartea 3, vol. 10–12, Stöhholm, 1987

3. Noul Testament tradus de Episcopul Kasian (Besobrazov) M., 1994

4. Epistola către Romani de Apostolul Pavel. Traducere nouă din greacă de V.N. Kuznețova. Moscova, 1993

5. Antonini o. Bernardo. Exegeza cărților Noului Testament. M., 1995

6. Bărbații Alexandru, Arhipreotul. Epistolele Apostolului Pavel. Jurnalul „Lumea Bibliei” M., 1994/1(2)

7. Farrar F.V. Viața și lucrările Sfântului Apostol Pavel. Kiev, 1995/1(2)

8. Creștinismul. Dicționar enciclopedic. Vol. 1–3 M., 1993, 1995

9. Istoria literaturii universale. Vol. 1, 2 M., 1983, 1984

10. Aurelius Augustin. Confesiuni. M., 1991

11. Anselm de Canterbury. Operele. Moscova, 1995

12. Sfântul Grigore Palama. Conversații. Vol. 1–3 Moscova, 1994

13. Sfântul Grigore Palama. Triade în apărarea tăcerii sacre.

14. Dianisius Areopagitul. Sankt Petersburg, 1994

15. Macarie al Egiptului. Noi conversații spirituale. Moscova, 1990

16. Operele Avvei Evagrie. Tratate ascetice și teologice. Licențiat în filosofie, 1994

17. Operele Sfântului Maxim Mărturisitorul. Licențiat în 1993

18. Tertulian. Opere alese. Moscova, 1994

19. Amman. Calea Părinților. O scurtă introducere în patristică. Moscova, 1994

20. Bolotov V.V. Prelegeri despre istoria Bisericii Antice. Vol. 1–4. Moscova, 1994

21. Ivanov P. Secretul Sfinților. Introducere la Apocalipsă. M., 1993

22. Istoria Bizanțului. Vol. 1–3. Moscova, 1967

23. Karsavin L.P. Sfinții Părinți și Învățători ai Bisericii. Moscova, 1994

24. Kartashev A.V. Conciliile Ecumenice. M., 1994

25. Kartashev A.V. Eseuri despre istoria Bisericii Ruse. T.1 M., 1991

25. Ciprian (Kern) arhim. Epoca de aur a scrierilor Sfinților Părinți. M., 1995

27. Clement O. Originile. Teologia Părinților Bisericii Antice. Moscova, 1994

28. Cultura Bizanțului. Secolele IV — prima jumătate a secolului al VII-lea. Moscova, 1984

29. Cultura Bizanțului. A doua jumătate a secolelor VII-XII. Moscova, 1989

30. Meyendorff Ioan, Arhipreot. Introducere în teologia patristică. Vilnius - M., 1992

31. Monumente ale literaturii bizantine. Secolele IV - IX. Moscova, 1968

32. Monumente ale literaturii bizantine. Secolele IX - XVI. Moscova, 1968

33. Monumente ale literaturii latine medievale. Secolele IV - IX. Moscova, 1970

34. Monumente ale literaturii latine medievale. Secolele X - XII. Moscova, 1972

35. Posnov M.E. Istoria Bisericii Creștine (înainte de divizarea Bisericilor - 1054)

36. Florovsky George, Arhipreot. Părinții Răsăriteni ai secolului al IV-lea. Moscova, 19,

37. Florovsky George, Arhipreotul. Părinții Răsăriteni din secolele V-VIII. Moscova, 19,

38. Șmeman Alexander, Arhipreot. Calea istorică a Ortodoxiei M., 1994

1. Enciclopedia Evreiască, vol. 1–16. M., Terra, 1991.

2. Viziunea asupra lumii a talmudiștilor. Moscova, 1994.

3. Steinsaltz A. Introducere în Talmud. M., 1993.

4. Rabinul Șimon. Fragmente din cartea Zohar. Moscova, 1994.

5. Steinsaltz A. Trandafir cu treisprezece petale. Moscova, 1990.

6. Agada, M., 1990.

7. Tractat Avot. M., 1990.

1. Coranul. Traducere din arabă și comentariu de M. - N.O. Osmanova. M., 1995.

2. Islam. Referințe rapide. M., 1983.

3. Islam. Dicționar enciclopedic. Moscova, 1991.

4. Eseuri despre istoria culturii arabe. Secolele V–XV. Moscova, 1982.

5. Către un musulman despre Islam (rituri și rugăciuni) M., 1992.

6. Cristomatea despre Islam, M., 1994.

7. Istoria sacră musulmană. M., 1996.

Note

1. Spiritismul (din engleza spirit) este o concepție filosofică ce afirmă primatul principiului spiritual al universului, cu natura secundară și „inutilitatea” principiului său material. Nu este o învățătură a Bisericii Creștine.

2. Secular - secular, care nu are legătură cu sfera vieții religioase sau cu structurile bisericești; de exemplu, o structură statală secular implică faptul că opiniile religioase sunt o chestiune privată a oamenilor și nu o datorie civică.

3. Logos (greacă: „cuvânt”): 1) un termen al filosofiei grecești antice, care inițial însemna unitatea cuvântului și a sensului; 2) în creștinism - desemnarea lui Iisus Hristos ca a doua Persoană a Treimii; conceptul creștin de Logos își are originea în prima frază a Evangheliei după Ioan - „La început era Cuvântul”.

4. Panteismul (greacă: „tot-Dumnezeul”) este o concepție caracteristică unor sisteme filosofice și mișcări mistice, identificarea lui Dumnezeu cu „natura”, în care Dumnezeu nu este în esență personal.

5. Cosmogeneza (greacă: „nașterea, originea lumii”) - apariția Universului și ideea despre acesta în sistemele religioase și teoriile științifice; Cosmogeneza creștină se bazează pe capitolele inițiale ale Cărții Genezei, așa-numitul „Hexaemeron”. Contrar opiniei populare, Hexaemeronul nu contrazice în niciun fel teoriile științifice, chiar și numai pentru că descrie procesele de creare a lumii de pe poziții care nu sunt supuse gândirii strict științifice.

6. Antropogeneza (greacă: „originea omului”) este un set de idei religioase sau științifice despre originea umanității, precum și procesul acestei origini în sine.

7. Noosferă (greacă: „sfera rațiunii”) - umanitatea ca și componentă inteligentă a biosferei („sfera vieții”); acest concept a fost introdus de preotul și filosoful Pierre Teilhard de Chardin în 1927.

8. Determinismul (din latină „certitudine”) este un concept filosofic despre interconectarea juridică obiectivă și determinarea cauzală a tuturor fenomenelor.

9. Anihilarea (literalmente „a se transforma în nimic”) este distrugere.

10. Totem (din cuvântul indian „Ojibwe”, care înseamnă „familia lui”) - în unele sisteme păgâne, ideea unui strămoș comun al unui trib sau al unei familii: un animal, o plantă, mai rar - un fenomen natural sau un obiect neînsuflețit.

11. Sacru (din latinescul sacrum - sacru) - referitor la sfera sublimului, divinului, spre deosebire de obișnuit, „secular”, „lumesc”.

12. Ocult - referitor la ocultism, „învățătura secretă” care se presupune că le dă „inițiaților” capacitatea de a controla spiritele, demonii și forțele cosmice.

13. O pandemie este o epidemie care afectează întregul glob sau o parte semnificativă a acestuia.

14. Mediu (din latinescul medium - „mijloc, interval, intermediar”): 1) în logică - al treilea membru al opoziției, relația care leagă ceilalți doi membri; acest concept este consacrat și în alte științe, de exemplu, în semiotică, știința sistemelor sonore; 2) în ideile magice păgâne (inclusiv spiritismul) - o persoană sau un obiect prin care se realizează comunicarea cu cealaltă lume în timpul unui ritual magic.

15. Microlumea este lumea atomilor și a particulelor elementare; macrolumea este lumea fizică „vizibilă” pentru noi; megalumea este lumea obiectelor spațiale, a stelelor și a galaxiilor.

16. Dimensiuni transfizice ale Universului - depășirea limitelor studiate de complexul științelor bazate pe fizică.

17. Semnificația cuvântului „Veda” este clară pentru cititorul rus, deoarece așa-numitele limbi indo-ariene sunt înrudite cu limbile slave (împreună aparțin familiei de limbi indo-europene).

18. Monoteism - monoteism, cf. politeism - politeism.

19. În studiile biblice, Avraam, Isaac și Iacov, strămoșii credincioșilor, sunt numiți patriarhi.

20. În sistemul tribal evreiesc antic, se distingeau următoarele: „bet-ab” - familie, „mish-pakha” - familie, clan și, în final, „se-bet” - un grup de clanuri sau trib.

21. Știința a stabilit că cultura creto-micenianã, despre care se vorbește aici, a fost o cultură greacă arhaică.

22. Panteon (greacă: „politeism”) – toți zeii veneraţi în orice religie păgână.

23. Zeităţi chtonice (din denumirea greacă pentru pământ) - zei ai cerului, pământului, mării etc., consideraţi de obicei în păgânism cele mai vechi zeităţi „primare”.

24. Antropomorfism (din grecescul „anthropos” – om și „morphe” – formă) – asemănare cu omul.

25. Casa Mare - în Egiptul antic acesta era numele nu numai pentru palatul faraonului, ci și pentru toate proprietăţile sale.

26. Azazel - cf. Azazello în „Maestrul și Margareta” de M. Bulgakov, numit de autor ucigașul de demoni al deșertului fără apă.

27. Ţara Promisă (din cuvântul „promisiune”) este pământul promis de Dumnezeu.

28. Sincretismul este un sistem în știință, artă și religie care combină trăsături ale diverselor alte sisteme, adică mixt, derivat.

29. Teocraţia este o formă de guvernare în care puterea aparţine clerului unei singure religii (de stat); autocraţia este guvernarea exercitată de o singură persoană.

30. Scriitorul Genezei - aici: autorul Cărţii Genezei.

31. Știința modernă face distincție între rudenia tribală (etnică) și rudenia lingvistică; în timpul contactelor tribale (pașnice sau militare), un trib adopta adesea limba altuia, amestecându-se cu aceasta.

32. Alfa și Omega sunt prima și ultima literă a alfabetului grecesc. Expresia este folosită pentru a desemna începutul și sfârșitul, cf. cuvintele Apocalipsei: „Eu sunt Alfa și Omega, începutul și sfârșitul, zice Domnul” (Apocalipsa 1:8); „Eu sunt Alfa și Omega, Cel dintâi și Cel de pe urmă” (Apocalipsa 1:10).

33. Wang este un titlu princiar în China antică.

34. Placă memorială - în cultura chineză, o stelă cu o biografie a defunctului, inclusiv laude pentru caracterul, cunoștinţele și faptele sale, servea drept monument dedicat defunctului.

35. Baal este o zeitate păgână; adesea se aduceau sacrificii umane baalianilor; pentru Ilie și preoții lui Baal, vezi 1 Regi 18.

36. Guru este un învățător, mentor în tradiția religioasă și filosofică indiană.

37. Cabaliștii sunt adepți ai unuia dintre curentele filosofiei mistice a Vechiului Testament.

38. Brahman este numele dat în hinduism principiului primordial, baza întregii existențe.

39. Vaishya și Shudra sunt caste inferioare și reprezentanții lor în sistemul social complex al Indiei.

40. Un ascet este o persoană care a renunțat la tot ceea ce este considerat plăcut pentru a atinge perfecțiunea spirituală.

41. Catehumeni - în biserica creștină, cei care se pregătesc pentru botez, considerați ucenici, dar nu membri cu drepturi depline ai comunității. Conform regulilor, aceștia nu ar trebui să fie prezenți la Euharistie.

42. Dharmele sunt elementele primare ale ființei și conștiinței; combinațiile lor creează viață. Scopul budismului este dispariția dharmelor în nirvana, trecerea de la ființă la neființă.

43. Fatalistic, adj. din substantivul „fatalism” (latină „destin”, „soartă”) – supunere oarbă față de circumstanțe, teama de propria activitate, care se presupune că este fie în zadar (destinul a decis altfel), fie poate mânia spiritele și demonii.

44. Moira - literalmente „soartă”, „cota” pe care oamenii o primesc la naștere; zeița sorții printre grecii antici.

45. Gorgonele - în mitologia greacă, trei surori, monștri care trăiesc la marginea lumii; una dintre ele - Medusa - a fost decapitată de Perseu. Privirea Gorgonelor transformă oamenii în pietre.

46. Epistemologia este știința cunoașterii.

47. A priori este posibilitatea introducerii unor premise științifice și teoretice fără demonstrație; premisele a priori dintr-o teorie strict științifică trebuie confirmate.

48. Metoda inductivă a cunoașterii conduce de la fapte (frecvente) la o ipoteză care generalizează aceste fapte.

49. Părintele Pavel Florensky (1882-1943) - preot, filosof religios, om de știință, unul dintre cei mai importanți gânditori ai secolului XX. A murit în închisoare.

50. Teosofia (greacă: „înțelepciune divină") afirmă că Adevărul suprem este revelat doar oamenilor dedicați în mod special, pregătiți pentru aceasta prin studii filosofice. Însuși principiul teosofiei contrazice sensul fundamental al Evangheliei, care Îl revelează pe Dumnezeu tuturor oamenilor.

51. V. S. Soloviev (1853-1900) - un remarcabil gânditor religios, filosof, poet și publicist.

52. Gorny - cel mai înalt.

53. Pentru o lipie cu tocăniță de linte, Esau, fiul lui Isaac, și-a schimbat dreptul de întâi născut cu fratele său mai mic, Iacov, care a primit binecuvântarea tatălui său în locul său (Geneza 25).

54. În acest capitol, citate din cărțile profeților sunt prezentate într-o traducere nouă.

55. Zeii astrali sunt diverse personificări ale forțelor elementare (cosmice); venerarea zeilor astrali este o încălcare a Legământului, căci nu trebuie să se venereze creaturile (indiferent cât de înalte și puternice ar fi acestea), ci Creatorul.

56. Expresia rusească „lege draconică" (sau „măsuri draconice") păstrează numele acestui legislator.

57. Relativismul moral este negarea standardelor morale absolute, de nezdruncinat.

58. Transcendental - dincolo, a depăși lumea fizică, a o depăși.

59. Relația dintre culturile indiană și iraniană antică este demonstrată de apropierea limbilor; așa-numitele limbi indo-iraniene prezintă o apropiere semnificativă în cadrul familiei de limbi indo-europene.

60. Albigensismul, bogomilismul, paulicianismul sunt curente apărute în creștinism și definite de Biserică drept erezii, adică opinii care contrazic învățăturile lui Hristos și ale Bisericii Sale.

61. Nomazii sunt triburi pastorale.

62. Yasna este cea mai veche parte a Avestei, conținând imnuri, dintre care cele mai vechi sunt considerate a fi 28-34, 43-51, 53, numite Gathas.

63. Cărțile Iosua, Judecători și Regi sunt numite în mod tradițional cărți istorice.

64. Dhamma (Pali, limba sacră a cultelor indiene antice) este același lucru cu dharma, ordinea mondială, legea, dar și învățătura lui Buddha; sangha este comunitatea budistă. Buddha, dharma și sangha sunt așa-numitele „trei comori" ale budismului.

65. Profanarea, în sensul restrâns al cuvântului, este îndeplinirea funcțiilor preoțești de către persoane care nu au statutul corespunzător, adică neinițiați; în sens larg, este răspândirea unor opinii specializate complexe într-o formă simplificată și distorsionată.

66. Avatar, sau avatar, avtara (sanscrită) - în mitologia hindusă, un zeu care a venit la oameni sub forma unei ființe muritoare.

67. Koine este o limbă vorbită folosită de vorbitorii diferitelor dialecte grecești. În koine, trăsăturile dialectale au fost șterse, ceea ce a facilitat înțelegerea reciprocă.

68. Karma (Ind.) - legea pedepsei, legea cauzei și efectului.

69. Providențial - prevăzut de Providența lui Dumnezeu și slujind scopurilor Sale.

70. Existențial (din latinescul existentia, „existență") - referitor la ființă.

71. În tradițiile gramaticii latine, forma principală a verbului este considerată a fi persoana I singular la timpul prezent și nu forma nedefinită, ca în gramatica rusă și în alte gramatici.

72. Stoya este un sistem filosofic și ideologic al stoicismului.

73. În literatură se găsesc și ortografiile Kiriot sau Kariot.

74. În teologia creștină, doctrina mântuirii se numește soteriologie (din grecescul Soter - Mântuitor).

75. Analele (latină: „anuare") sunt denumirea cronicilor; în sens figurat – materiale istorice, informații (factuale).

76. Prozeliții sunt oameni care acceptă o religie nouă pentru ei; în acest caz, aceștia sunt reprezentanți ai diferitelor națiuni care acceptă iudaismul.

77. Aceasta se referă la Faptele Apostolilor, scrise de Sfântul Evanghelist Luca.

78. În analiza „vorbirii în limbi”, se evidențiază două tendințe: 1) glosolalia ca un fel de vorbire supralingvistică (sau interlingvistică?), 2) capacitatea de a vorbi într-o limbă necunoscută, acordată de Duhul Sfânt.

79. Vezi despre farisei în cartea „Fiul Omului”.

80. Euharistia (în greacă: mulțumire) este unul dintre cele șapte sacramente ale Bisericii.

81. Tradiția îi numește diaconi, dar acest cuvânt nu se găsește în Faptele Apostolilor.

82. Saul este o versiune ușor modificată a numelui Saul (Shaul), indicând posibil originea din tribul lui Beniamin, unde regele Saul era deosebit de venerat.

83. Un buștean este un buștean gros care a fost așezat peste drum pentru a opri traficul; o barieră, un obstacol.

84. Chifa este al doilea nume al lui Simon, care a devenit Petru.

85. Teosofia și ocultismul sunt învățături mistice care prezintă perspective magice într-o formă filozofică rafinată.

86. Un apologet este fondatorul și apărătorul unei învățături.

87. Din numele lui Simon, păcatul dobândirii dreptului la hirotonii sfinte pe bani a ajuns să fie numit simonie.

88. Centurion (din latinescul centum (sută) - un centurion, un ofițer care conducea o sută de soldați.

89. Triburile ariene sunt un termen larg pentru popoarele indo-europene; se referă în primul rând la triburile hitite-luwiene care au locuit în Asia Mică din cele mai vechi timpuri. Dacă aceasta era patria lor ancestrală, știința nu știe dacă aceasta era.

90. Numele său complet era Epafrodit.

91. Ecumene, sau oikumene (greacă), în concepte antice - părțile locuite ale cercului Pământului.

92. Conform tradiției, Sfântul Ignațiu s-a numărat printre copiii care L-au înconjurat pe Hristos, care l-au binecuvântat luându-l în brațe.

93. Ortodoxia (greacă: ortodoxie) este învățătura corectă a Bisericii; erezia (o doctrină specială) este o abatere de la învățătura corectă a Bisericii. Întrucât fiecare erezie se declară în primul rând a fi adevărata credință, chestiunea ereziilor din istoria Bisericii a fost întotdeauna decisă de Sinoade, și nu de teologi individuali. Trebuie ținut minte că ortodoxia aici nu înseamnă mărturisirea actuală de credință a Bisericii Răsăritene, care diferă de cea catolică, ci doctrina generală a Bisericii din epoca Sinoadelor Ecumenice. În acest sens, doctrina Bisericii Apusene antice poate fi pe bună dreptate numită ortodoxă.

94. Întrebările cristologice sunt legate de personalitatea lui Iisus Hristos și de relația dintre natura divină și cea umană în El.

95. Critica biblică (studiile biblice) se ocupă cu cercetarea istorică și filologică a textelor biblice, în special cu problemele originii cărților biblice, ale autorilor și datării lor.

96. Monotelismul este o învățătură eretică, ai cărei adepți mărturiseau prezența unei singure voințe în Dumnezeu-omul.

97. Traducere sinodală – o traducere a Bibliei realizată în 1876 și aprobată de Sfântul Sinod; în prezent cea mai răspândită printre creștinii din Rusia.

98. Legile dietetice (alimentare) - kashrut - în iudaism, bazate pe Tora și Talmud, introduc o clasificare a alimentelor permise și interzise și, în plus, stabilesc metode umane de ucidere a animalelor - shechita. (Notă a editorului)

99. Articolul folosește materiale din capitolul Iudaism din „Enciclopedia pentru copii” (volumul Religiile lumii), scrisă de același autor.

100. Dumnezeu - în arabă. Allah